ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ

(ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ
ಪಿಎಚ್.ಡಿ ಪದವಿಗಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ)

ಸಂಶೋಧಕರು

ಸುಪ್ರೀತ ಕೆ.ಎನ್

ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು

ಡಾ. ಸಿ. ಮಹದೇವ

ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು
ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗ
ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಸಮಾಜ ವಿಜ್ಞಾನಗಳ ನಿಕಾಯ
ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗ
ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ
ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ ೫೮೩ ೨೭೬
೨೦೨೦

ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ

(ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ
ಪಿಎಚ್.ಡಿ ಪದವಿಗಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಸಿದ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ)

ಸಂಶೋಧಕರು
ಸುಪ್ರೀತ ಕೆ.ಎನ್

ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರು
ಡಾ. ಸಿ. ಮಹದೇವ
ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು
ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗ
ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಸಮಾಜ ವಿಜ್ಞಾನಗಳ ನಿಕಾಯ
ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗ
ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.
ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ-೫೮೩೨೭೬
೨೦೨೦

ಸಂಶೋಧಕರ ಪ್ರಮಾಣ ಪತ್ರ

'ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ' ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧವನ್ನು **ಡಾ. ಸಿ. ಮಹದೇವ** ಅವರ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯದ ಸಮಾಜ ವಿಜ್ಞಾನಗಳ ನಿಕಾಯದ, ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಪಿ.ಎಚ್.ಡಿ ಪದವಿಗಾಗಿ ಸಲ್ಲಿಸಿದ್ದೇನೆ.

ಈ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ನಾನು ಈ ಹಿಂದೆ ಯಾವುದೇ ಪದವಿಗಾಗಿ ಯಾವುದೇ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತು ಇಡಿಯಾಗಿ ಅಥವಾ ಆಂಶಿಕವಾಗಿ ಈ ಹಿಂದೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕಟಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಈ ಮೂಲಕ ಪ್ರಮಾಣೀಕರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಸಂಶೋಧಕರು

Supreetha K.N

ಸುಪ್ರೀತ ಕೆ.ಎನ್.

ಪಿ.ಎಚ್.ಡಿ ಸಂಶೋಧನ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ

ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗ

ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ

ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ-೫೮೩೨೭೬

ಸ್ಥಳ: ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ

ದಿನಾಂಕ: 11/03/೨೦೨೦

ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕರ ದೃಢೀಕರಣ ಪತ್ರ

'ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ' ಎಂಬ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧವನ್ನು **ಸುಪ್ರೀತ ಕೆ.ಎನ್** ಇವರು ಪಿ.ಎಚ್.ಡಿ ಪದವಿಗಾಗಿ ನನ್ನ ಮಾರ್ಗದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ಈ ಮೊದಲು ಯಾವುದೇ ಪದವಿಗೆ ಸಲ್ಲಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಈ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಪಿ.ಎಚ್.ಡಿ ಪದವಿಗಾಗಿ ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಾದರಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ.

ದಿನಾಂಕ : 11/3/2020
ಸ್ಥಳ : ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ

11/3/2020

ಡಾ. ಸಿ. ಮಹದೇವ
ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು
ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ವಿಭಾಗ
ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ
ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯ–೫೮೩೨೭೬.

ಪರಿವಿಡಿ

ಕ್ಷೇಪ ಸೂಚಿ: –

ಎ. ಕ : ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯ ಕರ್ನಾಟಕ

ಎ. ಇ : ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯ ಇಂಡಿಕಾ

ಎಸ್.ಐ.ಐ : ಸೌಥ್ ಇಂಡಿಯನ್ ಇನ್ಸ್ಕ್ರಿಪ್ಶನ್

ಎಂ.ಎ.ಆರ್ : ಮೈಸೂರ್ ಆರ್ಕಿಯಾಲಾಜಿಕಲ್ ರಿಪೋರ್ಟ್

ಕ.ಶಾ : ಕಳಸ ಶಾಸನಗಳು

ಮೂ.ಶಾ.ಸ : ಮೂಡಿಗೆರೆ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ

ಕಿ.ಮೀ : ಕಿಲೋ ಮೀಟರ್

ಸೆಂ.ಮೀ : ಸೆಂಟಿ ಮೀಟರ್

ಮಿ.ಸೆಂ.ಮೀ : ಮಿಲಿ ಸೆಂಟಿ ಮೀಟರ್

ಅಧ್ಯಾಯ ಒಂದು
ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ

೧.೧ ಅಧ್ಯಯನದ ಉದ್ದೇಶ
೧.೨ ಅಧ್ಯಯನದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ
೧.೩ ಅಧ್ಯಯನದ ವಿಧಾನ
೧.೪ ಅಧ್ಯಯನದ ಸ್ವರೂಪ
೧.೫ ಅಧ್ಯಯನದ ಸಮೀಕ್ಷೆ

ಅಧ್ಯಾಯ – ೧

ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ

೧.೧ ಪೀಠಿಕೆ

ಇತಿಹಾಸವೆಂದರೆ ಗತಕಾಲದ ಬದುಕಿನ ಅಧ್ಯಯನವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಸರಳ ನಿರೂಪಣೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ನಡೆಯಿತು ಎಂಬುದನ್ನು ಖಚಿತವಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಹೇಗೆ ಎಂಬುದು ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕ. ಅದನ್ನು ಸತ್ಯವೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಪುರಾತತ್ವ ಅವಶೇಷಗಳು ಅಗತ್ಯ. ಆದರೆ ಪುರಾತತ್ವ ಅವಶೇಷಗಳು ನಮಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಲಭ್ಯವಿರುವ ಅವಶೇಷಗಳು ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನೈಸರ್ಗಿಕ ವಿಕೋಪಗಳಿಂದ ನಾಶವಾಗುತ್ತಿವೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಗತಕಾಲದ ಘಟನೆಗಳು ಹೇಗೆ ನಡೆದವು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಆಧಾರಗಳ ಕೊರತೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಸಮಸ್ಯೆಗಳನ್ನು ಬಗೆಹರಿಸಲು ಪ್ರಸ್ತುತ ಲಭ್ಯವಿರುವ ಪುರಾತತ್ವ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಇತಿಹಾಸಕಾರರು, ಪುರಾತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಹಾಗೂ ಸಂಶೋಧಕರು ದಾಖಲಿಸಿ ಸಂಶೋಧನೆ ನಡೆಸುವುದು ಅವಶ್ಯಕ.

ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ಬರ್ಬರತೆಯನ್ನು ಬದಿಗಿರಿಸಿ, ಅಲೆಮಾರಿ ಜೀವನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪ್ರಜ್ಞಾ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಒಂದು ಕಡೆ ನೆಲೆನಿಂತು ಗ್ರಾಮ ಜೀವನವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದ. ಬೆಂಕಿಯ ಬಳಕೆಯನ್ನು ಕಲಿತುಕೊಂಡು ಆಹಾರವನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ತಿನ್ನುವುದನ್ನು ಕಲಿಯುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ವ್ಯವಸಾಯ, ಕುಂಬಾರಿಕೆಯನ್ನು ಅರಿತುಕೊಂಡ. ಇದು ಹಂತ ಹಂತವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ವಿಕಾಸವಾದುದ್ದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಮಾನವನ ವಿಕಾಸದೊಂದಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ನಾಗರಿಕತೆಗಳೆಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಗಳು ಸೇರ್ಪಡೆಗೊಳ್ಳತ್ತಾ ಬಂದಿದೆ. "ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂದರೆ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೇಲ್ಮೈಯನ್ನು ಅಂತರಂಗದ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಕುರಿತದ್ದಾಗಿದ್ದು ಸಾಹಿತ್ಯ, ಸಂಗೀತ, ಚಿತ್ರಕಲೆ, ಶಿಲ್ಪಕಲೆ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮೂಲಕ ಉಂಟಾಗುವ ಮನೋಭಾವನೆ" ಎಂದು ಡಿ.ವಿ.ಜಿ.ಯವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. "ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ನಾಗರಿಕತೆ ಮಾನವನ ಬದುಕಿನ ಎರಡು ಮುಖಗಳಾಗಿದ್ದು, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ನಾಗರಿಕತೆಯೆಂದು ಕರೆಯಬಹುದೆಂದು ಎಸ್. ಶ್ರೀಕಂಠಶಾಸ್ತ್ರೀಯವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ". ಮಾನವನ ಗತಕಾಲದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ನಾಗರಿಕತೆಯನ್ನು ಅರಿಯಲು ಪುರಾತತ್ವ ಶೋಧನೆ ಮತ್ತು ಇತಿಹಾಸ ಸಹಕಾರಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಭೂಮಿಯ ಮೇಲ್ಮೈ ಲಕ್ಷಣ, ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಪುರಾತನ ವಸ್ತುಗಳು, ಪ್ರಸ್ತುತ ಮತ್ತು ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ಅನಾಗರಿಕಾವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಸುಸಂಸ್ಕೃತನಾದುದು, ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳ ಮೂಲ, ಅವುಗಳ ವೈವಿಧ್ಯತೆಗೆ ಕಾರಣ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂಬ ಕುತೂಹಲವೇ ಪುರಾತನ ಶೋಧನೆ ಮತ್ತು ಚರಿತ್ರೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಚೋದಕವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.[೧]

ಪುರಾತತ್ವ ಅವಶೇಷಗಳು ಎಂದರೆ ಮಾನವನು ತನ್ನ ದೈನಂದಿನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಬಳಸಿ

ಬಿಟ್ಟುಹೋದ ವಸ್ತುಗಳು. ಭಾರತೀಯ ಪುರಾತತ್ವಜ್ಞ ಹೆಚ್. ಡಿ. ಸಂಕಾಲಿಯಾ ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಲ್ಲಿ "ಮಾನವನು ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಾಗಿನಿಂದ ಅವನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಬಿಟ್ಟುಹೋದ ವಸ್ತುಗಳೇ ಪ್ರಾಕ್ತನಾವಶೇಷಗಳು" ಎಂದಿದ್ದಾರೆ. ಇವುಗಳ ಸಮಗ್ರ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಮಾನವನ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಡಲು ಪ್ರಾಕ್ತನಾವಶೇಷಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದ್ದು, ಅವುಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸಿದಾಗ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಗತಿಸಿದ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ. ಪುರಾತತ್ವ ಅವಶೇಷಗಳಿಂದ ನಮಗೆ ಅಂದಿನ ರಾಜಕೀಯ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ, ಶೈಕ್ಷಣಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಹಾಗೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಂಶಗಳು ತಿಳಿಯುತ್ತವೆ.

ಹಿಂದೆ ಸಮಾಜದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ ವ್ಯಕ್ತಿ, ಸಮುದಾಯಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಇತಿಹಾಸದ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿತ್ತು. ಥಾಮಸ್ ಕಾರ್ಲೈಲ್‌ನಂತಹ ಇತಿಹಾಸಕಾರರು ಮಹಾನ್ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ, ರಾಜರುಗಳ ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆಯೇ ಇತಿಹಾಸವೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಈಗ ಇತಿಹಾಸದ ಅಧ್ಯಯನದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಬದಲಾಗಿದ್ದು, ಇಡೀ ಜಗತ್ತು ಅಲಕ್ಷಿತ ಸಮುದಾಯದ ಕಡೆಗೆ, ದೇಶಿ ಬೇರುಗಳ ಎಡೆಗೆ, ಸ್ಥಳೀಯ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಜನರ ಇತಿಹಾಸದ ಕಡೆ ಮುಖಮಾಡಿದೆ. ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಪುಟ್ಟ ಪುಟ್ಟ ಹಳ್ಳಿ, ಊರು, ಸಂಸ್ಥಾನ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರು ಸಹ ತಮ್ಮ ಪಾಲಿನ ಕರ್ತವ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಮೂಲಕ ಸುಭದ್ರ ಸಮಾಜವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಪ್ರದೇಶಗಳ ಅಧ್ಯಯನವು ಬಹಳ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರ ಹಾಗೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಅಧ್ಯಯನಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಮಾನವನ ಚಟುವಟಿಕೆ, ಜೀವನಕ್ರಮ, ನಿರ್ಮಾಣಗಳು, ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮೊದಲಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಶ್ಲೇಷಣಾತ್ಮಕ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನದ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರತಿ ಗ್ರಾಮವು ಸಹ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಇವುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಪುರಾತತ್ವ ಅವಶೇಷಗಳ ಪಾತ್ರ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ಪುರಾತತ್ವ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸುವುದರಿಂದ ಒಂದು ನಾಡಿನ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ವಸ್ತುನಿಷ್ಠವಾಗಿ ರಚಿಸಬಹುದು. ಇತಿಹಾಸ ಪುನರ್‌ರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಅಳಿದು ಹೋಗಿರುವ ಭಾಗವನ್ನು ಪುನಃ ಒಗ್ಗೂಡಿಸಬಹುದು. ಅಂತಹ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕಳಸ ಪರಿಸರವು ಒಂದಾಗಿದೆ.

ಕರ್ನಾಟಕದ ಪಶ್ಚಿಮ ಘಟ್ಟಗಳು ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯದ ಅತ್ಯಂತ ಸುಂದರ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ತಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಕರಾವಳಿಯ ಸೌಂದರ್ಯ ಒಂದು ಕಡೆಯಾದರೆ, ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ಹಸಿರು ಹೊಂದಿರುವ ಗಿರಿ ಶಿಖರಗಳ ಮಲೆನಾಡು. ಗಿರಿ ಕಾನನವು ಕಾಫಿ ತೆಂಗು, ಅಡಿಕೆ, ಏಲಕ್ಕಿ, ಬಾಳೆತೋಟ ಹಾಗೂ ಭದ್ರಾ ನದಿಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿದಿದೆ. ಇಂತಹ ಪರಿಸರದ ನಡುವೆ ಇರುವ ಕಳಸವು ಉತ್ತಮವಾದ ಭೌಗೋಳಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದು, ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ ಮಹತ್ವ ಪಡೆದಿದೆ. ಚಾರಿತ್ರಿಕವಾಗಿ ಮತ್ತು

ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿ ಶ್ರೀಮಂತ ಪ್ರದೇಶವಾಗಿದೆ. ಈ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಆದಿ ಮಾನವನು ನೆಲೆಯೂರಲು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ವಾತವರಣವನ್ನು ಒದಗಿಸಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳರು, ಹೊಂಬುಜದ ಸಾಂತರಸರು, ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳದ ಭೈರರಸರು, ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರು, ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರು ಹಾಗೂ ಕೆಳದಿ ಅರಸರು ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದ್ದು, ಇವರ ಆಡಳಿತದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಶಾಸನಗಳು, ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು, ಕೋಟೆ ಕೊತ್ತಲಗಳು ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿವೆ. ಇಂತಹ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಸ್ಮಾರಕ ಅವಶೇಷಗಳು ಇಂದು ಅಳವಿನಂಚಿಗೆ ಸರಿದಿದ್ದು, ಅವುಗಳನ್ನು ಚಾರಿತ್ರಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ದಾಖಲಿಸಿ ಹಾಗೂ ಸಂರಕ್ಷಿಸಿ ಮುಂದಿನ ಪೀಳಿಗೆಗೆ ನಮ್ಮ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಉಳಿಸುವ ಹಿತದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸಮಗ್ರ ಅಧ್ಯಯನ ಕೈಗೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ***"ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ"*** ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಲಭ್ಯವಿರುವ ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಆಕರಗಳನ್ನು ಕಲೆ ಹಾಕಿ ಸ್ಥಳೀಯ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

೧.೨ ಅಧ್ಯಯನದ ಉದ್ದೇಶ

ಈವರೆಗಿನ ಅಧ್ಯಯನ ಸಮೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಕುರಿತು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆದಿಲ್ಲ, ನಡೆದಿದ್ದರೂ ಅದು ಕಡಿಮೆ ಪ್ರಮಾಣದ್ದಾಗಿದೆ. ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಕೇಂದ್ರಿಕರಿಸಿ ಯಾವುದೇ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ನಡೆದಿರುವುದಿಲ್ಲ, ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಕೊರತೆಯನ್ನು ನೀಗಿಸಲು ಸಮಗ್ರವಾದ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಸುವುದು ಸಂಶೋಧನೆಯ ಮೂಲ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಕಾಲಘಟ್ಟದ ಕುರುಹುಗಳಾಗಿ ಶಾಸನ, ದೇವಾಲಯ, ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ, ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳು ಸೇರಿದಂತೆ ಅನೇಕ ಪುರಾತತ್ವೀಯ ಹಾಗೂ ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ಆಧಾರಗಳು ಲಭ್ಯವಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವುದು ಇಲ್ಲಿನ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ.

ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಕುರುಹುಗಳಿವೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲದ ಅವಶೇಷಗಳು, ಶಾಸನಗಳು, ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು, ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣಗಳು, ದೇವಾಲಯಗಳು, ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ, ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪಗಳು, ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಮೌಖಿಕ ಆಕರಗಳು ಉಪಲಬ್ಧವಿರುವ ಬಹುಮುಖ್ಯ ಆಕರ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು. ಹಲವು ದೃಷ್ಟಿಕೋನದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳೆಲ್ಲವು ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನದ ಮೂಲಗಳಾಗಿವೆ. ಶಾಸನೋಕ್ತವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿನ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದು, ಇವುಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹಿನ್ನಲೆ, ಜನರ ಅಭಿರುಚಿ, ಸೃಜನಶೀಲತೆ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಂವಹನವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವಾಗ ಮಾನವ ನಾಗರಿಕನಾದಂತೆ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುತ್ತವೆ. ಭೌಗೋಳಿಕ, ಐತಿಹಾಸಿಕ, ಪುರಾಣ, ಐತಿಹ್ಯಗಳ ಮೂಲಕ ಇಲ್ಲಿನ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು ಇಲ್ಲಿನ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶದಲ್ಲಿ

ಒಂದಾಗಿದೆ. ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವಂತಹ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಹಳ್ಳಿಯ ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಸುವುದು ಸಂಶೋಧನೆಯ ಮೂಲ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ.

ಶಾಸನಗಳು ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಪುನರ್ ನಿರ್ಮಿಸುವಲ್ಲಿ ವಸ್ತುನಿಷ್ಠ ಆಕರಗಳಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಾಗಿರುವ ಶಾಸನಗಳು ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಪೂರಕ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ದೇವಾಲಯಗಳು, ದಾನದತ್ತಿಗಳು, ನಾಣ್ಯಗಳು, ಅಳತೆ-ಮಾಪನ, ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು, ವರ್ತಕರ ಸಂಘಗಳು, ಲಿಪಿಕಾರರು ಮೊದಲಾದ ವಿವರಗಳ ದಾಖಲೆಗಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಜೊತೆಗೆ ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ನಾಣ್ಯಗಳು ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಆರ್ಥಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ರಾಜಕೀಯ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಜೀವನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕುರುಹುಗಳಾಗಿದ್ದು, ಇವುಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸುವುದು ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ.

ದೇವಾಲಯಗಳ ನಿರ್ಮಾಣವು ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಿಂದ, ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು, ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರು, ಕೆಳದಿ ನಾಯಕರು, ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರವರೆಗೆ ರೂಪುಗೊಂಡಿವೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯದ ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುವಿನ ಲಕ್ಷಣಗಳ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ, ಶಾಕ್ತ, ಜೈನ ದೇವಾಲಯಗಳೆಂದು ವಿಭಾಗಿಸಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಲಾಗಿದೆ.

ಸಾಂತರಸರ ಕಾಲದಿಂದ ಮೈಸೂರಿನ ಒಡೆಯರ ಕಾಲದವರೆಗೆ ರೂಪುಗೊಂಡಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಸುಂದರವಾದ, ಚಾರಿತ್ರಿಕವಾಗಿ ಮಹತ್ವವೂ ಆದ ನೂರಾರು ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು ದುಂಡು ಶಿಲ್ಪಗಳಾಗಿ ಇಲ್ಲವೇ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಲೌಕಿಕ ಶಿಲ್ಪಗಳೆಂದು ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಧಾರ್ಮಿಕ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಮಾ ಲಕ್ಷಣದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ ಉದ್ದೇಶವಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿನ ಕೆಲವು ಗ್ರಾಮಗಳು ಪುರಾಣಗಳೊಂದಿಗೆ ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಕೆಳಸ್ತರದ ಚರಿತ್ರೆ ಹಾಗೂ ಸ್ಥಳೀಯ ವಾದವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವುದು, ಜನಜೀವನದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಧಾರ್ಮಿಕ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಅವುಗಳ ಆಚರಣೆಯ ಮಹತ್ವ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ನಂಬಿಕೆಗಳ ಹಿನ್ನಲೆಯಲ್ಲಿ ಹುಡುಕುವುದರ ಮೂಲಕ ವಸ್ತುನಿಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಮರು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಅಧ್ಯಯನಗಳಿಗೆ ಹೊಸ ರೂಪ ನೀಡುವ ಉದ್ದೇಶವಿದೆ. ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಅರಣ್ಯ, ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಸುವುದು ಪ್ರಮುಖ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೆನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ರೂಪುಗೊಂಡಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ರೂಢಿ, ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಆಚರಣೆಗಳ ಅಧ್ಯಯನದ ತಿಳಿಯುವುದು ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ.

ಒಟ್ಟಾರೆ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ

ಗ್ರಾಮವಾರು ಸಂಶೋಧನೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಮಹಾಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸಿ ಹೊಸ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಬೆಳಕಿಗೆ ತರುವುದು ಸಂಶೋಧನೆಯ ಪ್ರಮುಖ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ.

೧.೩ ಅಧ್ಯಯನದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ

ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಸಂಶೋಧನೆಗೆ ಚೌಕಟ್ಟು ಅಂದರೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು. ಇದು ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಹಾಗೂ ಉದ್ದೇಶ ಪೂರಿತ ಸಂಶೋಧನೆಯ ಯಶಸ್ಸಿಗೆ ಅತ್ಯಗತ್ಯ. ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಕ್ರಮಬದ್ಧತೆಯಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಸಂಶೋಧನಾ ಪ್ರಬಂಧ ರಚಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನದ ಶೀರ್ಷಿಕೆಯು ***"ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ"*** ಎಂಬುದಾಗಿದ್ದು, ಕಳಸ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತಗೊಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಕಳಸವು ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನ ದೊಡ್ಡ ಗ್ರಾಮ ಪಂಚಾಯಿತಿ ಹಾಗೂ ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದೆ. ಇದು ಮಾವಿನಕೆರೆ ಗ್ರಾಮದ ಒಂದು ಕಂದಾಯ ಗ್ರಾಮವಾಗಿದ್ದು, ೧೫೨ ಉಪಗ್ರಾಮಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಸಾಂದರ್ಭಿಕವಾಗಿ ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ವಿಷಯದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಕಾಲದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲದಿಂದ ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಅಧ್ಯಯನ ಕೈಗೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

ವಿಷಯದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸಮಾಧಿ ನೆಲೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಸಿ ಮತ್ತಷ್ಟು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕ್ರೋಢಿಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿ ಕಳಸ ಪರಿಸರವನ್ನು ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳು ಹಾಗೂ ಸಾಮಂತರಸರ ಬಗ್ಗೆ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಸಿ ಅವರು ನೀಡಿರುವ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕೊಡುಗೆಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು, ಶಾಸನಗಳು, ಕೋಟೆಕೊತ್ತಲಗಳು, ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಮೌಖಿಕ ಆಕರಗಳಾದ ಸ್ಥಳನಾಮ, ಸ್ಥಳಪುರಾಣ, ಐತಿಹ್ಯ, ನಂಬಿಕೆ ಆಚರಣೆಗಳು ಸಹ ವಿಷಯದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿವೆ.

೧.೪ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಧಾನ

ಪ್ರಸ್ತುತ ಈ ವಿಷಯದ ಸಂಶೋಧನೆಯು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಹಾಗೂ ಕ್ಷೇತ್ರ ಕಾರ್ಯ ಆಧಾರಿತವಾಗಿದೆ. ಕೇಂದ್ರೀಯ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಈ ಮೊದಲು ನಡೆದ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ಹಾಗೂ ಪೂರಕ ಅಧ್ಯಯನಗಳು, ಗ್ರಂಥಗಳು, ಸ್ಮರಣ ಸಂಚಿಕೆಗಳು, ಲೇಖನಗಳು ಮತ್ತಿತರ ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ಆಕರಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಂತರ ಪರಾಮರ್ಶನ ನಡೆಸಿ ಪೂರಕ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ತುಮಕೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಪತ್ರಾಗಾರ ಇಲಾಖೆ, ಐ.ಸಿ.ಎಚ್.ಆರ್, ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾಡೆಮಿ ಮತ್ತು ಮಿಥಿಕ್ ಸೊಸೈಟಿ ಗ್ರಂಥಾಲಯಕ್ಕೆ

ಭೇಟಿಕೊಡುವ ಮೂಲಕ ಸಂಶೋಧನೆಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ಆಕರಗಳಲ್ಲಿನ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮವಾರು ವ್ಯಾಪಕ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ನಡೆಸಿ ಅಲ್ಲಿಯ ಮೌಖಿಕ ಆಕರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮಾಹಿತಿಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಹಾಗೂ ಲಭ್ಯವಿರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಜೈನ ಬಸದಿಗಳು, ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು, ಶಾಸನಗಳು, ಕೆರೆಕಟ್ಟೆಗಳು, ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸಕಾಲದ ನೆಲೆಗಳು, ಕೋಟೆಕೊತ್ತಲಗಳು ಮತ್ತಿತರ ಆಕರಗಳ ಕುರಿತಾಗಿ ಮಾಹಿತಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿ, ನಂತರ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ದೇವಾಲಯಗಳ ತಲನಕ್ಷೆ, ರೇಖಾಚಿತ್ರ ಮತ್ತು ಛಾಯಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ಷೇತ್ರ ಕಾರ್ಯದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಅಪ್ರಕಟಿತ ಶಾಸನಗಳ ಪಡಿಯಚ್ಚು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಓದಿ, ಅವುಗಳಿಂದ ದೊರೆತ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ವಿಮರ್ಶಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ, ಆಯಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ಪಟ್ಟಿಗಳಲ್ಲಿ ದಾಖಲಿಸಿಕೊಂಡು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

೧.೫ ಅಧ್ಯಯನದ ಸ್ವರೂಪ

ಪ್ರಸ್ತುತ ವಿಷಯ ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ ಎಂಬ ಮಹಾ ಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನದ ಅನುಕೂಲತೆಗಾಗಿ ೮ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಾಗಿ ವರ್ಗೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಉಪ ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದ್ದು, ಅಧ್ಯಯನದ ಸ್ವರೂಪ ಈ ಕೆಳಗಿನಂತಿದೆ.

ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ: ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ

ಮೊದಲ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿಷಯದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ವಿಷಯವನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಉದ್ದೇಶ, ಸ್ವರೂಪ, ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಈವರೆಗೆ ನಡೆದಿರುವ ಪೂರ್ವ ಪ್ರಯತ್ನಗಳ ಸಮೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸಮೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ಅಧ್ಯಯನಗಳ ಆಶಯಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನದ ಆಶಯಗಳು ಮತ್ತು ಸಮಸ್ಯೀಕರಣದ ಕಡೆಗೆ ಗಮನ ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ಆಶಯಗಳು, ಸಮಕಾಲೀನ ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅಗತ್ಯ ಹಾಗೂ ಕೊರತೆಯನ್ನು ನೀಗಿಸುವ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯತತ್ಪರಾಗಬೇಕೆಂದು ಉದ್ದೇಶವಿದೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸ್ಥಳೀಯ ಅಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ಸಂಶೋಧನೆಗೆ ಒತ್ತು ನೀಡುವ ಮೂಲಕ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ಹೊಸ ಬೆಳಕಿಗೆ ನಾಂದಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ: ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಭೌಗೋಳಿಕ ಮತ್ತು ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆ

ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನದ ಪ್ರದೇಶ, ಭೌಗೋಳಿಕ ಪರಿಸರ, ಬೆಟ್ಟ-ಗುಡ್ಡ, ಭೂ ರಚನೆ, ಜಲಸಂಪತ್ತು, ವಾಯುಗುಣ, ಮಳೆಯ ಪ್ರಮಾಣ, ಅರಣ್ಯ ಸಂಪತ್ತು ಹಾಗೂ ಜನಜೀವನದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಐತಿಹಾಸಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ

ನೆಲೆಗಳ ವಿವರಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಚಾರಿತ್ರಿಕವಾಗಿ ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಇಲ್ಲವೇ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಹಲವು ಅರಸರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಸಾಂತರಸರು, ಹೊಯ್ಸಳರು, ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು, ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರು, ಕೆಳದಿ ನಾಯಕರು, ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದ್ದು, ಅವರ ರಾಜಕೀಯ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರಾಜಮನೆತನಗಳು ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಸಂವರ್ಧನೆಗೆ ನೀಡಿದ ಕೊಡುಗೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಅಂದಿನ ಸಮಾಜ, ಧರ್ಮ, ಆರ್ಥಿಕತೆ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರಭಾವಿಸಿದ ಪರಿಯನ್ನು ಹಾಗೂ ಅದರ ಗುಣ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ: ಸ್ಥಳನಾಮ ಮತ್ತು ಸ್ಥಳಪುರಾಣ

ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು, ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳೆಂದು ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಶಾಸನೋಕ್ತ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೧ನೇ ಶತಮಾನದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೭ನೇ ಶತಮಾನದವರೆಗಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. ಕಳಸವು ಪುರಾಣಗಳೊಂದಿಗೆ ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಳು, ಮಹಿಮಾ ವರ್ಣನೆ, ನದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿನ ನದಿ, ಸ್ಥಳ ಹಾಗೂ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಗ್ರಾಮಗಳು ಹೊಂದಿರುವ ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣವನ್ನು ಇಲ್ಲಿನ ಜನರ ಮೇಲೆ ಬೀರಿರುವ ಪರಿಣಾಮಗಳನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಐತಿಹ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ.

ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯ: ಶಾಸನಗಳು

ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಇದುವರೆಗೆ ದೊರೆತಿರುವ ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು, ವಿಜಯ ನಗರ ಅರಸರು ಮತ್ತು ಕೆಳದಿ ಅರಸರ ಕಾಲದ ಶಿಲಾ ಮತ್ತು ತಾಮ್ರ ಶಾಸನಗಳ ಮೂಲಕ ಅಂದಿನ ಕಾಲದ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ, ರಾಜಕೀಯ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಂಶಗಳ ಕುರಿತಾಗಿ ಹೊಸ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಲಾಗಿದೆ ಮತ್ತು ಹೊಸದಾಗಿ ಕಂಡು ಬಂದಿರುವ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿ, ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಐದನೇ ಅಧ್ಯಾಯ: ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ

ಐದನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳ ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಬಗ್ಗೆ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಸಲಾಗಿದೆ. ಶೈವ ದೇವಾಲಯಗಳು, ವೈಷ್ಣವ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಶಾಕ್ತ ದೇವಾಲಯಗಳು ಮತ್ತು ಜೈನ ಬಸದಿಗಳು, ಮೂರ್ತಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು, ಕೋಟೆಗಳೆಂಬ ಉಪ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

ಆರನೇ ಅಧ್ಯಾಯ: ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪಗಳು

ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಕಾಫಿ ತೋಟ, ಗದ್ದೆ, ಕಾಡುಗಳ ನಡುವೆ ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ,

ಅಳಿವಿನಂಚಿನಲ್ಲಿರುವ, ನಿರ್ಲ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಸ್ಮಾರಕಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯದ ಮೂಲಕ ಗುರುತಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಏಳನೇ ಅಧ್ಯಾಯ: ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ

ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಾಯವು ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಾಗಿದ್ದು, ಜನರು ಆಚರಿಸುವ ನಂಬಿಕೆ, ಆಚರಣೆಗಳನ್ನು ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಬುಡಕಟ್ಟು ಸಮೂದಾಯದ ಆಚರಣೆ ಮತ್ತು ಜೀವನ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.

ಎಂಟನೇ ಅಧ್ಯಾಯ: ಸಮಾರೋಪ

ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟಾರೆ ಅಧ್ಯಯನದ ಫಲಿತಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುವುದು ಹಾಗೂ ಸಮಸ್ಯೀಕರಣವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ, ಅಧ್ಯಯನದ ಮೊದಲು ಇದ್ದ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಅಧ್ಯಯನದ ನಂತರ ತಿಳಿದು ಬಂದ ಉತ್ತರಗಳೇನು, ಅದರಿಂದ ದೊರೆತ ಹೊಸ ಅಂಶಗಳೇನು ಎಂಬುದರ ಬಗ್ಗೆ ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಛಾಯಾ ಚಿತ್ರಗಳು, ಆಧಾರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮತ್ತು ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಪ್ರಾಚ್ಯಾವಶೇಷಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಕುರಿತು ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

೧.೬ ಅಧ್ಯಯನದ ಸಮೀಕ್ಷೆ

ಯಾವುದೇ ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಸಂಶೋಧನೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸುವ ಮೊದಲು ಆ ವಿಷಯದ ಆಯ್ಕೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಇದುವರೆಗೆ ಯಾವ ರೀತಿ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆದಿವೆ? ಅವುಗಳ ಉದ್ದೇಶವೇನಾಗಿತ್ತು? ಅವರು ಕೈಗೊಂಡಂತಹ ಸಂಶೋಧನಾ ವಿಧಾನಗಳಾವುವು ನಂತರ ಆ ಫಲಿತಾಂಶದ ವರದಿಗಳನ್ನು ಸಮೀಕ್ಷಿಸಿ ನಮ್ಮ ಅಧ್ಯಯನದ ಉದ್ದೇಶಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಧ್ಯಯನಕಾರನ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಈವರೆಗೂ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಬಿಡಿ ಲೇಖನಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಸಂಪಾದಿತ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವು ಸ್ಮರಣ ಸಂಚಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಲೇಖನಗಳು ಪ್ರಕಟಗೊಂಡಿವೆ. ಆದರೆ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದಿಂದ ಬಹುಮುಖೀ ಅಧ್ಯಯನಗಳು ನಡೆದಿರುವುದು ಕಡಿಮೆ. ಅಲ್ಲದೇ ಪ್ರಮುಖ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಹಾಗೂ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಗಮನಿಸಿ ಈ ಅಧ್ಯಯಗಳು ರಚನೆಗೊಂಡಿವೆ.

ಮೊದಲಿಗೆ ಬಿ. ಎಲ್. ರೈಸ್ ಅವರ ಸಂಪಾದಿತ 'ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯಾ ಕರ್ನಾಟಿಕ ಸಂಪುಟ-೧೧', ಎಂ. ಹೆಚ್. ಕೃಷ್ಣ ಅವರ ಮೈಸೂರು ಆರ್ಕಿಯಾಲಜಿಕಲ್ ರಿಪೋರ್ಟ್ಸ್‌ಗಳನ್ನು ಪರಮಾರ್ಶಿಸಲಾಗಿದೆ. ಷೇಕ್ ಅಲಿ. ಬಿ., (ಸಂ), ೧೯೯೭, ಕರ್ನಾಟಕ ಚರಿತ್ರೆ (೧೩೩೬-೧೭೬೦) ಸಂಪುಟ-೩, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ. ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಕಳಸ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಕಳವನ್ನು ಆಳಿದ ಭೈರರಸರ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೧೫ ರಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೧೬ರ ವರೆಗೆ ೪ನೆಯ ಭೈರವನು ಕಳಸ ಮತ್ತು

ಕಾರ್ಕಳ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಹಿನೆಯ ಭೈರವನು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೨೪ರಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ತನ್ನ ಪರಮ ಪ್ರಭು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಈ ಮೇಲಿನ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿ ಡಿ.ವಿ, ೨೦೧೦, ಕೃಷ್ಣ ದೇವರಾಯನ ಶಾಸನಗಳು, ಸಂಪುಟ-೧, ಕನ್ನಡ-ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಾಸನಗಳು, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ. ಈ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಕಳಸಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಮೂರು ಹಾಗೂ ಹೊರನಾಡಿನಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಶಾಸನಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ. ಡಾ. ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿಯವರು ಈ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಹೊರನಾಡು ಗುರುಲಿಕ್ಕೆ ಗದ್ದೆಯ ಬಳಿ ನೆಟ್ಟಿರುವ ಶಾಸನದ ಬಗ್ಗೆ ಹೇಳುವಾಗ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯರು ಹಾಕಿಸಿದ ಪ್ರಥಮ ಕನ್ನಡ ಶಿಲಾಶಾಸನವೆಂಬ ಹೆಗ್ಗಳಿಕೆಗೆ ಈ ಶಾಸನಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ರಮೇಶ್ ಕೆ.ವಿ, ೧೯೬೯, ತುಳುನಾಡಿನ ಇತಿಹಾಸ, ಗೀತಾ ಬುಕ್‌ಹೌಸ್, ಮೈಸೂರು. ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಕಳಸ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಕಳವನ್ನು ಆಳಿದ ಭೈರವರಸರು ಹಾಗೂ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಅರಸರಿಗೂ ಇದ್ದ ಸಂಬಂಧದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿ ಡಿ. ವಿ., ೨೦೦೭. ಪ್ರೌಢ ದೇವರಾಯನ ಶಾಸನಗಳು, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ. ಶಾಸನ ಸಂಪುಟದಲ್ಲೂ ಕಳಸಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಈ ಎರಡೂ ಶಾಸನಗಳು ದಾನ ಶಾಸನಗಳಾಗಿವೆ ಎಂಬುದರ ಮಾಹಿತಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

ಸೂರ್ಯನಾಥ್ ಕಾಮತ್ ಅವರ ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಗೆಜೆಟಿಯರ್, ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆ ಈ ಕೃತಿಯಿಂ ಕಳಸದ ಸ್ಥಳನಾಮದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು, ಕಳಸವೆಂದರೆ ವಾಟರ್ ಪಾಟ್, ಎಂದರೆ ವೇಸ್ ಅಥವಾ ಗೊಬ್ಲೇಟ್ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೂ ಕಳಸದ ಭೌಗೋಳಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್ (ಸಂ), ೨೦೦೯. ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ, ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತು ಮತ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯಗಳ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ಮೈಸೂರು. ಪ್ರಸ್ತುತ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದ ಕೆಳದಿ ಅರಸರ ಕಾಲದ ಕಳಸದ ಕಡತಗಳು ಕೆಳದಿ ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯದಲ್ಲಿ ಇರುವುದರ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಕೆಳದಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕಡತಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಡತಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತ್ರ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆದಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿನ ಜೈನ ಬಸದಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಈ ಗ್ರಂಥದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದ್ದು, ಜೈನ ಬಸದಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಧ್ಯಯನ ಕೈಗೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿದೆ.

ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ ಎ.ವಿ, ೧೯೯೮. ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯ ಕರ್ನಾಟಿಕ ಸಂಪುಟ ೧೧, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಮೈಸೂರು. ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾರೆ. ರಾಜಮನೆತನದವರ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅವರನ್ನು ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಪ್ರಭುಗಳೆಂದು ಕರೆದಿರುವುದರಿಂದ ಅದೇ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಅವರನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದು ಸೂಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅವರಿಗೆ

ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಈ ಸಂಪುಟದ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳು ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನ ಕಳಸದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿವೆ. ಅವರ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೫೪ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಶಾಂತಮಾರುದೇವನನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತದೆ. ೫೮ ಶಾಸನಗಳು ಈ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಣೆಯಾಗಿದೆ.

ಪಾರ್ಥಸಾರಥಿ ಜಿ., ೧೯೮೬. ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲಾ ದರ್ಶನ, ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆ ಶತಮಾನೋತ್ಸವ ಸಮಿತಿ, ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು. ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲಾದರ್ಶನ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕಳಸ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಭೌಗೋಳಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆ, ಕೈಗಾರಿಕೆ, ಆಹಾರ ಪದ್ಧತಿ, ಹವಾಗುಣ ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಕುದುರೆಮುಖ, ಹೊರನಾಡು, ಗಂಗಾಮೂಲ, ಕಳಸ ಹಾಗೂ ಇಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ನದಿಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರವಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯು ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ದೇವನೂರಿನಿಂದ ಹಿಡಿದು ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ತರೀಕೆರೆಯವರೆಗೂ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಡೂರಿನಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಗೆರೆ ಕಳಸದವರೆಗೂ ಹರಡಿದ್ದು ಇವು ಸುಮಾರು ೧೪೦೦ ವರ್ಷಗಳ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ.

ಹಳೇಕೋಟೆ ರಮೇಶ್, ೧೯೮೬, ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲ್ಲೂಕು ದರ್ಶನ, ಐಬಿಹೆಚ್ ಪ್ರಕಾಶನ, ಗಾಂಧಿನಗರ, ಬೆಂಗಳೂರು. ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲ್ಲೂಕು ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ತಾಲೂಕಿನ ಭೌಗೋಳಿಕತೆ, ಚರಿತ್ರೆ, ಹವಾಗುಣ, ಜಲಸಂಪನ್ಮೂಲ, ಅರಣ್ಯ, ಬೆಟ್ಟ, ಖನಿಜ, ಇತಿಹಾಸ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಿಷಯದ ಬಗ್ಗೆಯೂ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ತಿಳಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ಐದು ಹೊಬಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಕಳಸದ ಬಗ್ಗೆ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಹಂಪ ನಾಗರಾಜಯ್ಯ ಅವರ ಸಾಂತರರು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕಳಸಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಾಂತರ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಹಿತಿ ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಕೆ. ಎಂ. ಮೇತ್ರಿ ಅವರ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಆದಿವಾಸಿಗಳು ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕಳಸದ ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗದ ಬಗ್ಗೆ ಕೆಲವು ಮಾಹಿತಿಗಳಿವೆ ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕದ ಜೈನಶಾಸನಗಳು ಸಂಪುಟ ೨ರಲ್ಲಿ ಕಳಸ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಜೈನ ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಈ ಮೇಲಿನ ಅಧ್ಯಯನಗಳಲ್ಲದೆ ಕೆಲವು ಲೇಖನಗಳು, ಕೃತಿಗಳು, ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡಿವೆ. ಇವುಗಳಿಂದ ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಇತಿಹಾಸ, ಪುರಾತತ್ವ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಜೀವನದ ಬಗ್ಗೆ ಸಮಗ್ರವಾದ ಮಾಹಿತಿ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ, ಸಮಗ್ರವಾದ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕಾಗಿ *"ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ"* ಎಂಬ ವಿಷಯದ ಮೇಲೆ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲುವ ಆಶಯವನ್ನು ಹೊಂದಲಾಗಿದೆ.

ಕೊನೆ ಟಿಪ್ಪಣಿ

೧. *ಶ್ರೀಕಂಠಶಾಸ್ತ್ರೀ ಎಸ್., ೨೦೧೬. ಪುರಾತತ್ತ್ವ ಶೋಧನೆ. ಪುಟ.೦೨.*

ಅಧ್ಯಾಯ ಎರಡು

ಭೌಗೋಳಿಕತೆ ಮತ್ತು ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆ

ಅಧ್ಯಾಯ – ೨

ಭೌಗೋಳಿಕ ಮತ್ತು ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಹಿನ್ನಲೆ

೨.೧ ಭೌಗೋಳಿಕ ಹಿನ್ನಲೆ

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜೀವಿಯು ಭೂಮಿಯ ಎಲ್ಲಾ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಸಂಪತ್ತುಗಳೊಂದಿಗೆ ಜೀವಿಸುತ್ತವೆ. ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಾನವನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಇತರೆ ಯಾವುದೇ ಜೀವ ಸಂಕುಲವು ಬದುಕಲಾರವು. ಅಂತಹ ನಿಕಟವಾದ ಸಂಬಂಧ ಭೌಗೋಳಿಕತೆಯೊಂದಿಗಿದೆ. ಮಾನವನು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಅವಲಂಬಿತನಾಗಿದ್ದು, ತನಗೆ ಜೀವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ವಾಸಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ ತನ್ನ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜೀವನಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆಯಾಗದಂತೆ ಇರಲು ನದಿ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ, ಕಣಿವೆ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಪಂಚದ ಎಲ್ಲಾ ನಾಗರೀಕತೆಗಳು ನದಿ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿಯೇ ರೂಪುಗೊಂಡಿವೆ.

ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುವಾಗ ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿನ ಭೌಗೋಳಿಕ ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಅವಶ್ಯಕ. ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಳಸ ಪರಿಸರವು ಬೆಟ್ಟ–ಗುಡ್ಡ, ಅರಣ್ಯ, ನದಿ, ಮೈದಾನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ, ಇಲ್ಲಿನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಉಗಮ ಮತ್ತು ವಿಕಾಸದ ಮೇಲೆ ಭೌಗೋಳಿಕತೆಯೂ ಗಾಢವಾದ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಬೀರಿದೆ.

ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶೃಂಗೇರಿ, ತರೀಕೆರೆ, ಕಡೂರು, ನರಸಿಂಹರಾಜಪುರ, ಕೊಪ್ಪ, ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು, ಮೂಡಿಗೆರೆ ಒಟ್ಟು ಏಳು ತಾಲೂಕುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಈ ಸ್ಥಳಗಳು ಚಾರಿತ್ರಿಕವಾಗಿ, ರಾಜಕೀಯವಾಗಿ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕವಾಗಿ, ಭೌಗೋಳಿಕವಾಗಿ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಗಿರಿಶ್ರೇಣಿಗಳು ಪಶ್ಚಿಮ ಘಟ್ಟಗಳ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿದ್ದು, ತುಂಗಾ, ಭದ್ರಾ, ಹೇಮಾವತಿ, ನೇತ್ರಾವತಿ ನದಿಗಳ ಉಗಮ ಸ್ಥಾನವಾಗಿವೆ. ಕರ್ನಾಟಕದ ಅತ್ಯಂತ ಎತ್ತರದ ಶಿಖರವಾದ ಮುಳ್ಳಯ್ಯನಗಿರಿ ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟಕ್ಕಿಂತ ೧೯೫೫ ಮೀ. ಎತ್ತರದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶವೂ ಮಲೆನಾಡು ಆಗಿದ್ದು, ವಿವಿಧ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿ–ಪಕ್ಷಿಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಅಭಯಾರಣ್ಯ, ನಿತ್ಯ ಹರಿದ್ವರ್ಣ ಕಾಡುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರ್ವತ ಶ್ರೇಣಿಗಳು ಹಾಗೂ ಅನೇಕ ಜಲಪಾತಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಪ್ರದೇಶವೂ ಆಗಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು, ರಾಜಧಾನಿ ಬೆಂಗಳೂರಿನಿಂದ ೨೫೧ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಭೌಗೋಳಿಕವಾಗಿ ೧೨೫೪°೪೨°–೧೨°೫೩°೫೩° ಉತ್ತರ ಅಕ್ಷಾಂಶ ಹಾಗೂ ೭೫°೦೪°೪೫° – ೭೬°೨೧°೫೦° ಪೂರ್ವ ರೇಖಾಂಶದಲ್ಲಿದೆ.[೧]

ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಒಟ್ಟು ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ೨೧೦೮.೬೨ ಕಿ.ಮೀ. ಇದ್ದು, ಪೂರ್ವದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ೫೮.೫ ಕಿ.ಮೀ ಉದ್ದವಾದ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯು ಶೇ.೩೦ರಷ್ಟು ಅರಣ್ಯ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು

ಹೊಂದಿದ್ದು, ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಸರಾಸರಿ ೧೯೨೫ ಮಿ.ಮೀ ಮಳೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭೌಗೋಳಿಕ ಗಡಿಯನ್ನು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ತುಮಕೂರು ಮತ್ತು ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆ, ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಹಾಸನ ಜಿಲ್ಲೆ, ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಪಶ್ಚಿಮ ಘಟ್ಟಗಳು, ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಹಾಗೂ ಉಡುಪಿ ಜಿಲ್ಲೆ ಮತ್ತು ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಮತ್ತು ದಾವಣಗೆರೆ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ ಗುರುತಿಸಬಹುದು.[೨]

ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಜನಸಂಖ್ಯೆಯು ೨೦೧೧ರ ಜನಗಣತಿ ಪ್ರಕಾರ ೧೧.೩೭.೯೬೧ ಇದ್ದು, ಪ್ರತಿ ಚ.ಕಿ.ಮೀ. ೧೫೮.೧೯ ಜನ ಸಾಂಧ್ರತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಒಟ್ಟು ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ ಶೇ.೮೧ ರಷ್ಟು ಜನರು ನಗರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದು, ಶೃಂಗೇರಿ ಅತೀ ಕಡಿಮೆ ಜನಸಂಖ್ಯೆ ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಅತೀ ಹೆಚ್ಚು ಜನಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ತಾಲೂಕುಗಳಾಗಿವೆ.[೩]

ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯು ಕಾಫಿ ಬೆಳೆಗೆ ಹೆಸರಾಗಿದ್ದು, ಸ್ಥಳೀಯರು ಹೇಳುವ ಐತಿಹ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಬಾಬಾ ಬುಡನ್ ಎಂಬ ಮುಸ್ಲಿಂ ಯಾತ್ರಿಕನೊಬ್ಬ ಮೆಕ್ಕಾ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆ ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅರೇಬಿಯಾದ ಯೆಮೆನ್ ಮೋಕಾ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಏಳು ಕಾಫಿ ಬೀಜವನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಯದ ಹಾಗೆ ತನ್ನ ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಬಚ್ಚಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹೊರಗೆ ತರುತ್ತಾನೆ. ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆ ಮುಗಿಸಿ ವಿವಿಧ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಭೇಟಿ ನೀಡುವಾಗ ದತ್ತ ಪೀಠದಲ್ಲಿ (ಪ್ರಸ್ತುತ ಬಾಬಾ ಬುಡನ್‌ಗಿರಿಯಲ್ಲಿ) ಕೆಲವು ಬೀಜಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದರ ಪರಿಣಾಮ ಕಾಫಿ ಬೆಳೆಯದೀ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಯಿತು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ 'ಕಾಫಿ ಎಕ್ಸಪೆರಿಮೆಂಟಲ್ ಸ್ಟೇಷನ್' ಎಂಬ ಕಾಫಿ ಸಂಶೋಧನಾ ಸಂಸ್ಥೆಯು ಇದ್ದು, ಇದನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ ೧೯೨೫ರ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಡಾ. ಲೆಸ್ಲಸಿ ಕೊಲ್ಮನ್ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲಾಯಿತು. ಸಂಸ್ಥೆಯು ೧೧೯.೮೬ ಎಕರೆಯಷ್ಟು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹರಡಿಕೊಂಡಿದ್ದು, ಕಾಫಿ ಬೆಳೆಯ ಗುಣಮಟ್ಟ ಸುಧಾರಿಸಲು ಸಂಶೋಧನೆಯನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿದೆ.[೪] ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಅರೇಬಿಕಾ ಮತ್ತು ರೋಬಸ್ಟಾ ಎಂಬ ತಳಿಗಳ ಕಾಫಿಯನ್ನು ಬೆಳೆಯುತ್ತಾರೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ೧೫೦೦೦ ಕಾಫಿ ಬೆಳೆಗಾರರಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಶೇ.೯೬ ರಷ್ಟು ಬೆಳಗಾರರು ಚದರ ಹೆಕ್ಟೇರ್ ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕಡಿಮೆ ಪ್ರಮಾಣದ ಉಳುಮೆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಸಣ್ಣ ಬೆಳಗಾರರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಕೆಮ್ಮಣಗುಂಡಿ, ಕುದುರೆಮುಖ, ಮುಳ್ಳಯ್ಯನಗಿರಿ, ಬಾಬಾ ಬುಡನ್‌ಗಿರಿ, ದೇವರಮನೆ, ಬಲ್ಲಾಳರಾಯ ದುರ್ಗಗಳಂತಹ ಎತ್ತರದ ಬೆಟ್ಟ-ಗುಡ್ಡಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶವಾದ ಕಳಸವು, ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರವಾದ ಮೂಡಿಗೆರೆಯಿಂದ ೯೨ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನ ಹೋಬಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ವಿಸ್ತೀರ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಹೋಬಳಿ ಇದಾಗಿದೆ. ಕಳಸ ಪ್ರದೇಶವು ಭದ್ರಾ ನದಿಯ ಬಲದಂಡೆಯ ಮೇಲಿದ್ದು, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ೧೩°೧೮ ಅಕ್ಷಾಂಶ ಮತ್ತು ೭೫°೨೬ ಪೂರ್ವ ರೇಖಾಂಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಸಮುದ್ರ ಮಟ್ಟದಿಂದ ೫೪೫೧ ಅಡಿ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ಸಹ್ಯಾದ್ರಿ ಪರ್ವತ ಶ್ರೇಣಿಯ ತಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಈ ಕಳಸ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು

ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ.[೫]

ಕಳಸ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗೌಡಾಲು (ಗಿರಿಜನ) ಮತ್ತು ಮಲೆಕುಡಿ ಜನಾಂಗದವರು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಲ್ಲದೆ ಒಕ್ಕಲಿಗರು, ಜೈನರು, ಬಿಲ್ಲವರು, ಬಂಟರು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು, ಮುಸ್ಲಿಮರು, ಕ್ರೈಸ್ತರು ಮುಂತಾದ ವಿವಿಧ ಧರ್ಮೀಯರು ಇಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದಾರೆ. ಕಳಸ ಹೋಬಳಿಯು ಭೌಗೋಳಿಕವಾಗಿ ಮತ್ತು ಜನಸಂಖ್ಯೆಯ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದಾಗಿದ್ದು, ೨೦೧೧-೧೨ರ ಜನಗಣತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಕಳಸ ಹೋಬಳಿಯ ಜನಸಂಖ್ಯೆ ೩೦.೮೪೯ ಇದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ೧೫೩೮೩ ಜನ ಪುರುಷರು ಮತ್ತು ೧೫೪೬೬ ಮಹಿಳೆಯರಿದ್ದಾರೆ.[೬]

ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಬಣಕಲ್, ಬಾಳೂರು ಹೋಬಳಿಯ ಕೆಲವೊಂದು ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಒಳಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ವರ್ಷ ಸರಾಸರಿ ೮೦-೧೮೦ ಇಂಚು ಮಳೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಇಲ್ಲಿನ ಶೇ.೮೦ ರಷ್ಟು ಜನ ಕೃಷಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರದೇಶವು ಇಳಿಜಾರು ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಫಿ ಮತ್ತು ಚಹಾ ಬೆಳೆಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗಿದೆ. ಬೇಸಿಗೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಫಿ ಗಿಡಗಳಿಗೆ ಹನಿ ನೀರಾವರಿ ಮತ್ತು ತುಂತುರು ನೀರಾವರಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸಾಂಬಾರ ಪದಾರ್ಥಗಳಾದ ಕಾಳುಮೆಣಸು ಮತ್ತು ಏಲಕ್ಕಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಬಾಳೆಹಣ್ಣು, ವೀಳ್ಯದೆಲೆ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುತ್ತಾರೆ. ಕಾಫಿ ಬೆಳೆಯು ವಾಣಿಜ್ಯ ಬೆಳೆಯಾಗಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿನ ಕಾಫಿ ಬೆಳೆಗಾರರು ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕ ಬೇಸಾಯ ಮತ್ತು ತಾಂತ್ರಿಕ ಬೇಸಾಯಗಳೆಂಬ ಎರಡು ರೀತಿ ಬೇಸಾಯ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬೆಳೆಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುತ್ತಾರೆ.[೭]

ನದಿಗಳು

ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಹೇಮಾವತಿ, ತುಂಗಾ, ಭದ್ರ ಹಾಗೂ ನೇತ್ರಾವತಿ ಎಂಬ ನದಿಗಳು ಹುಟ್ಟಿ ಹರಿಯುತ್ತವೆ. ಹೇಮಾವತಿಯು ಕಳಸದಿಂದ ೨೮ ಕಿ.ಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಜಾವಳಿ ಎಂಬ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ನದಿಯು ಪಶ್ಚಿಮ ಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ, ಹಾಸನ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಹರಿದು ಮಂಡ್ಯ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮಾವಿನಕೆರೆ ಎಂಬ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಾವೇರಿ ನದಿಯನ್ನು ಸೇರುತ್ತದೆ. ಕುದುರೆಮುಖದ ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಗಂಗಾಮೂಲದ, ವರಾಹ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ತುಂಗಾ, ಭದ್ರಾ, ನೇತ್ರಾವತಿ ನದಿಗಳು ಉಗಮಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ತಾಲೂಕಿನ ಗೋಣಿಬೀಡು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗೋಣಾಸುರ ಎಂಬ ರಾಕ್ಷಸನನ್ನು ಆದಿ ಸುಬ್ರಮ್ಮಣ್ಯೇಶ್ವರನು ಕೊಂದನೆಂದು ಸ್ಥಳಪುರಾಣಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಭದ್ರನದಿ ಹುಟ್ಟುವ ವರಾಹ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಆ ಹೆಸರು ಬರಲು ಮಹಾವಿಷ್ಣು ವರಾಹ ಅವತಾರವನ್ನೆತ್ತಿದ ಪ್ರಸಂಗದಿಂದಾಗಿ ಎನ್ನಲಾಗಿದೆ. ತುಂಗಾನದಿಯು ಶೃಂಗೇರಿ, ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಮೂಲಕ ಹರಿದು, ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಳಿ ಕೂಡಲಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹರಿದುಬರುವ ಭದ್ರಾನದಿಯನ್ನು ಸೇರುತ್ತದೆ. ಕಳಸ, ಹಳುವಳ್ಳಿ, ಬಾಳೆಹೊನ್ನೂರು, ಲಕ್ಕವಳ್ಳಿ, ಭದ್ರಾವತಿಯ ಮೂಲಕ ಮುಂದೆ ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ತುಂಗಭದ್ರೆಯನ್ನು ಎಡಬದಿಯಿಂದ

ಕುಮುದಾವತಿ, ವರದಾ ಹಾಗೂ ಬಲಬದಿಯಿಂದ ವೇದಾವತಿ ಎಂಬ ಉಪನದಿಗಳು ಸೇರುತ್ತವೆ. ಕೊನೆಗೆ ಆಂಧ್ರ ಪ್ರದೇಶದ ಕರ್ನೂಲಿನ ಬಳಿ ಆಲಂಪುರ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣ ನದಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಹೇಮಾವತಿ ಮತ್ತು ತುಂಗಭದ್ರ ನದಿಗಳು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿದು ಬಂಗಾಳಕೊಲ್ಲಿಯನ್ನು ಸೇರುತ್ತವೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅತೀ ದೊಡ್ಡ ನದಿಯಾಗಿರುವ ನೇತ್ರಾವತಿಯು ಗಂಗಮೂಲದಲ್ಲಿ ಉಗಮಗೊಂಡು ದಕ್ಷಿಣಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬಂಗಾಡಿ ಕಣಿವೆಯಲ್ಲಿ ೧೬೦ ಕಿ.ಮೀ. ಹರಿದು ಭಂಡಾಜಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ ೨೧೬ ಅಡಿ ಎತ್ತರದಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಧುಮುಕಿ ಭಂಡಾಜಿ ಜಲಪಾತ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹರಿದು ಮಂಗಳೂರು ಬಳಿ ಅರಬ್ಬೀ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಸೇರುತ್ತದೆ. ಕುಮಾರದ್ವಾರ ಮತ್ತು ಫಲ್ಗುನಿ ನೇತ್ರಾವತಿಯ ಮುಖ್ಯ ಉಪನದಿಗಳಾಗಿದ್ದು, ಕುದುರೆಮುಖದ ಬಳಿ ಹುಟ್ಟಿ ಎತ್ತರದಿಂದ ಆಗಮಿಸುವ ಗುರುಪುರ ನದಿಯೂ ನೇತ್ರಾವತಿಯೊಂದಿಗೆ ಮಂಗಳೂರು ಬಳಿ ಅರಬ್ಬೀ ಸಮುದ್ರ ಸೇರುತ್ತದೆ.

ಅರಣ್ಯ ಸಂಪತ್ತು

ಕಳಸ ಪರಿಸರವು ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೂ ಹೇರಳವಾದ ಅರಣ್ಯ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಆವೃತಗೊಂಡಿದೆ. ಒಟ್ಟು ಅರಣ್ಯ ಪ್ರದೇಶ ೬೧೫೬೪.೨೭ ಹೆಕ್ಟೇರ್ ವಿಸ್ತೀರ್ಣದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ.[೮] ಇಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾಗಿ ಅನೇಕ ರೀತಿಯ ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ ಮರಗಳು, ಔಷಧಿ ಸಸ್ಯಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಹಿಬೇವಿನ ಮರವನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯ ಮರಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ಬೀಟೆ, ತೇಗ, ಹಲಸು, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಹೊನ್ನೆ, ನಂದಿ. ಹಣ್ಣು ಬಿಡುವಂತಹ ಮರಗಳೆಂದರೆ, ಕಾಡು ಮಾವಿನ ಮರಗಳು, ನೇರಳೆ–ಪನ್ನೇರಳೆ, ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ರುಚಿಕರವಾದ ಹಲಸಿನ ಹಣ್ಣಿನ ಮರಗಳು, ಗುಳಿಗೆಹಣ್ಣು, ಬೆಂಬರಳೇಹಣ್ಣು, ಬೆಟ್ಟದ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಮರಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ಜನರಿಗೆ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗಿ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಮಲೆನಾಡಿನ ಜನ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗಿ ದೊರೆಯುವ ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಅವಲಂಬಿತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ದನ–ಕರುಗಳು ಅಥವಾ ಜನರು ಯಾವುದಾದರು ಕಾಯಿಲೆಗಳಿಂದ ಬಳಲುತ್ತಿದ್ದರೆ ಮೊದಲಿಗೆ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಮರದ ತೊಗಟೆ, ಗಿಡಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ಔಷಧ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಈಗಲೂ ಹಾವು ಕಚ್ಚಿದರೆ, ಕಾಮಾಲೆ ರೋಗಗಳಿಗೆ ನಾಟಿ ವೈದ್ಯರು ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನೀಡುತ್ತಾರೆ.

ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಸುತ್ತಲೂ ಎತ್ತರವಾದ ಬೆಟ್ಟ–ಗುಡ್ಡಗಳಿವೆ ಅವುಗಳೆಂದರೆ, ಆನೆಗುಡ್ಡ, ದೇವರಗುಡ್ಡ, ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆ, ಬಲ್ಲಾಳರಾಯ ದುರ್ಗ, ಕುದುರೆಮುಖ ಶಿಖರ, ಮೇರ್ತಿಖಾನ್ ಗುಡ್ಡಗಳು ಸುತ್ತುವರೆದಿದ್ದು, ಕಳಸ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಣಾ ಗೋಡೆಯಂತಿವೆ. 'ಕುದುರೆಮುಖ' ಪರ್ವತ ಶ್ರೇಣಿಗಳು, ಕಲ್ಲಿನ ಗುಹೆಗಳು, ಕಂದಕ, ಹಳ್ಳ–ಕೊಳ್ಳ ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕ ದೊಡ್ಡ ಬೆಟ್ಟಗಳಿಂದ ಕೂಡಿವೆ. ಕಿರಿದಾದ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಕಾಡಿನ ಕವಲು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋದರೆ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಜುಳು–ಜುಳು ಹರಿಯುವ ಶುದ್ಧ ನೀರಿನ ಝರಿಗಳು ಎಲ್ಲಡೆ ಕಾಣುವ ಹಸಿರು ಹುಲ್ಲು ಗಿಡ ಮರಗಳು, ಚಿಲಿಪಿಲಿ ಕೂಗುವ ಪಕ್ಷಿ ಸಂಕುಲ, ಕಬ್ಬಿಣ

ಕಾರ್ಖಾನೆಯನ್ನು ಸ್ಥಗಿತಗೊಳಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಯಂತ್ರಗಳು ಮೌನವಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸೌಂದರ್ಯ ಮರುಕಳಿಸಿದೆ. ಪಶುಪಕ್ಷಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿವೆ. ಕುದುರೆಮುಖಕ್ಕೆ ಯುನೆಸ್ಕೋ ತಂಡ ಭೇಟಿನೀಡಿ "ವಿಶ್ವ ಪಾರಂಪರಿಕೆ ಪಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲು ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ ಮಾಡಿದೆ" ಹಾಗೂ ಹುಲಿ ಸಂರಕ್ಷಣಾ ಪ್ರದೇಶವೆಂದು ಘೋಷಿಸುವ ಮಾತು ಕೇಳಿಬರುತ್ತಿದೆ.

ಕುದುರೆಮುಖವು ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಉದ್ಯಾನವನ ಸುಮಾರು ೬೦೦ ಚ.ಕಿ.ಮೀ ವಿಸ್ತೀರ್ಣದಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬಿರುವ ಈ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಉದ್ಯಾನ ನಿತ್ಯ ಹರಿದ್ವರ್ಣಕಾಡಿಗೆ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿದೆ. ಪಶ್ಚಿಮ ಘಟ್ಟದ ಹಚ್ಚಹಸಿರಿನ ಹುಲ್ಲಿನ ಇಳಿಜಾರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಗೇ ಮೈಲುಘಟ್ಟಲೆ ದೂರ ಹಬ್ಬಿರುವ ಈ ಗಿರಿ ಶಿಖರಗಳಿರುವ ಕುದುರೆಮುಖ ಹುಲಿಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಅಭಿಯಾನವನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸಬಹುದು. ಈ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಸಸ್ತನಿಗಳು, ಕ್ರೂರ ಕಾಡು ಪ್ರಾಣಿಗಳಿವೆ. ಕಾಡು ನಾಯಿಗಳು, ಚಿರತೆ ಮತ್ತು ಹುಲಿ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗೆ ವಿದೇಯಕವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಅರಣ್ಯಧಾಮವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಈ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಜೀವಿಸುತ್ತಿರುವ ಲಂಗೂರ್, ಕಾಡು ಹಂದಿ, ಕಾಡು ಕೋಣ, ಕಾಡು ಕುರಿ, ಕಾಟಿ, ಕಾಡು ಬೆಕ್ಕ, ಹಾರ್‌ಬೆಕ್ಕು, ಪುನುಗು ಬೆಕ್ಕು, ಜಿಂಕೆಗಳು, ಬರ್ಕ, ಮೊಲ, ಕಡಾಗಳಂತಹ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಹಾಗೂ ವೈವಿದ್ಯಮಯವಾದ ಬಣ್ಣ-ಬಣ್ಣಗಳ ಚಿಕ್ಕ ಪಕ್ಷಿಗಳು, ನವಿಲು, ಕೋಗಿಲೆ, ಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ, ಕಾಡುಕೋಳಿ, ಚಿಟ್ಟ್‌ಕೋಳಿ ಮರಕುಟುಕಗಳಂತಹ ಪಕ್ಷಿಗಳು ನೆಲೆಸಿವೆ. ಹಲವು ಬಗೆಯ ಮೀನುಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ಜಲಚರಗಳಾಗಿವೆ. ಬಹುತೇಕ ಮೀನುಗಳನ್ನು ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬಳಸುವರು.

ಮಲೆನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ "ಜಿಗಣೆ"ಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಇವು ತೇವಾಂಶ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ, ಕಾಡುಗಳಲ್ಲಿ, ಕಾಫಿ ತೋಟ, ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತವೆ. ಇವನ್ನು ಆಂಗ್ಲ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ leeches ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇವು ಮನುಷ್ಯನ ರಕ್ತವನ್ನು ಹಿರುತ್ತವೆ. ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರೀತಿಯ ವಿಷ ಸರ್ಪಗಳಿವೆ ಅದರಲ್ಲೂ ಕಪ್ಪು ಕಾಳಿಂಗ ಸರ್ಪ ಹೆಚ್ಚಾಗಿವೆ. ಕೆರೆಹಾವು, ನಾಗರಹಾವು, ಹಸಿರುಹಾವು, ಹಪ್ಪಟೆಹಾವು, ಹೆಬ್ಬಾವು ಹಾಗೂ ವಿಷ ಜಂತು ಚೇಳುಗಳು ಸಹ ಇಲ್ಲಿವೆ.

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕಳಸ ಪರಿಸರವು ವೈವಿದ್ಯಮಯವಾದ ಸಸ್ಯ, ಪ್ರಾಣಿ, ಪಕ್ಷಿ ಸಂಕುಲಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಒಡಲಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿದೆ. ಪ್ರಾಣಿಪಕ್ಷಿಗಳು, ಮನುಷ್ಯನು ನೆಲೆನಿಲ್ಲಲ್ಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಪ್ರದೇಶವಾಗಿದೆ. ಮಳೆಗಾಲದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಳೆಯ ಪರಿಣಾಮವಾಗಿ ಜನರ ಜೀವನ ಕಷ್ಟವಾಗಿದ್ದರೂ ವಾತವರಣಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ.

ಖನಿಜ ಸಂಪತ್ತು

ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಕುದುರೆಮುಖ ಮತ್ತು ಕಲ್ಮಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಅದಿರು ಮತ್ತು ಅಬ್ರಕಾ (ಕಾಗೆ ಬಂಗಾರ) ದಂತಹ ಖನಿಜ ಸಂಪತ್ತು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಕುದುರೆಮುಖದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಅದಿರು ದೊರೆತರೆ ಕಲ್ಮಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಬ್ರಕಾ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೈಗಾರಿಕೆಯು ಕುದುರೆಮುಖದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು

ಅಂತ್ಯಗೊಂಡ ಹಾದಿ ಎಂದರೆ, ಕಳಸದಿಂದ ೨೧ಕಿ.ಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ೧೯೧೩ರಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರಿನ ಭೂ ಸಂಶೋಧಕ ಸಂಪತ್ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್ "ಕುದುರೆಮುಖ ಬೆಟ್ಟ"ದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಅಂಶವಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದು ನಾಲ್ಕು ಮಿಲಿಯನ್ ಟನ್ ಅದಿರು ಸಿಗಬಹುದು ಎಂದು ಅಂದಾಜು ಮಾಡಿದರು. ನ್ಯಾಷನಲ್ ಮಿನರಲ್ ಡೆವೆಲಪ್‌ಮೆಂಟ್ ಕಾರ್ಪೊರೇಷನ್ ೧೯೬೫ರಲ್ಲಿ ಉತ್ಖನನ ನಡೆಸಿ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ೨೫ ಮಿಲಿಯನ್ ಅದಿರು ತೆಗೆದರೂ ಮೋಸವಿಲ್ಲ ಎಂದು ವರದಿ ನೀಡಿತ್ತು.[೮] ೧೯೭೫ರಲ್ಲಿ ಭಾರತ-ಇರಾನ್ ಮಧ್ಯ ಏಷ್ಯಾ ಅದಿರು ರಫ್ತು ವ್ಯಾಪಾರ ಒಪ್ಪಂದಕ್ಕೆ ಸಹಿ ಹಾಕಲಾಗಿತ್ತು. ಮೈಸೂರು ಸರಕಾರ ಸ್ವಾಮ್ಯದ ಕುದುರೆಮುಖ ಐರನ್ ಓರ್ ಲಿಮಿಟೆಡ್ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಗಣಿ ಸಂಸ್ಥೆಯು ೧೯೭೬ ಏಪ್ರೀಲ್ ೨ರಂದು ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದಿತು. ವಾರ್ಷಿಕ ೭೫ ಮಿಲಿಯನ್ ಕಬ್ಬಿಣದ ಅದಿರು ತೆಗೆಯುವ ಗುರಿಯಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಕುದುರೆಮುಖ ಬೆಟ್ಟ ಶ್ರೇಣಿಗೆ ೪.೬೦೫ ಹೆಕ್ಟೇರ್ ಭೂ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಗುತ್ತಿಗೆ ಪಡೆಯಿತು. ಸಂಪೂರ್ಣ ರಫ್ತಿಗೆ ಮೀಸಲಾಗಿದ್ದ ಕಂಪೆನಿ ಅಲ್ಲಿನ ಅನೇಕ ಜನರಿಗೆ ಉದ್ಯೋಗಾವಕಾಶ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿತು.

ನಂತರದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಮುಖ ಅದಿರು ಸಂಸ್ಥೆಯ ಮತ್ತೊಂದು ಮುಖ ಅನಾವರಣಗೊಂಡಿತು. ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಕೈಗಾರಿಕೆಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಹಾನಿಯುಂಟಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇದರ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಪಶ್ಚಿಮ ಘಟ್ಟ ಉಳಿಸಿ ಆಂದೋಲನ, ಮತ್ತಿತ್ತರ ಸಂಘಟನೆಗಳು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹಾಗೂ ಪರಿಸರ ಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಜಾಗೃತರಾಗಿ, ತುಂಗಭದ್ರ ನದಿ ಉಳಿಸಿ ಬ್ಯಾನರ್‌ನ ಮೂಲಕ ಅಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿರುವ ಗಿರಿಜನರು ಸೇರಿಕೊಂಡು ಗಣಿಗಾರಿಕೆ ಮುಚ್ಚುವಂತೆ ಹೋರಾಟ ನಡೆಸಿದರು. ಗಣಿಗಾರಿಕೆ ಪಡೆದಿದ್ದ ೨೦ ವರ್ಷಗಳ ಗುತ್ತಿಗೆ ಅವಧಿ ೨೦೦೧ ರಲ್ಲಿ ಮುಗಿದಿದ್ದರೂ ಗಂಗಡಿಕಲ್ಲು ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಗಣಿಗಾರಿಕೆ ವಿಸ್ತರಿಸುವ ಹುನ್ನಾರವೂ ಸಾಗಿತ್ತು. ಪರಿಸರ ಮತ್ತು ವನ್ಯಜೀವಿಗಳ ಮೇಲೆ ಆಗುತ್ತಿರುವ ಪರಿಣಾಮ ಮತ್ತಿತರ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದ ಸುಪ್ರೀಂ ಕೋರ್ಟ್ ಗಣಿಗಾರಿಕೆ ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಆದೇಶ ನೀಡಿತು. ೨೦೦೫ ಡಿಸೆಂಬರ್ ತಿಂಗಳ ಮಧ್ಯ ರಾತ್ರಿ ಗಣಿಗಾರಿಕೆ ಸ್ಥಗಿತಗೊಂಡಿತು. ಗಣಿಗಾರಿಕೆ ನಿಂತದ್ದು ಪರಿಸರದ ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಮಾಧಾನ ತಂದಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯ ಜನ ಗಣಿಗಾರಿಕೆಯನ್ನೇ ತಮ್ಮ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಅವಲಂಭಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಅಥವಾ ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ೧೭ ಕಿ.ಮೀ ಸುರಂಗ ಕೊರೆದು ೧೭ ಅಂಗುಲ ವ್ಯಾಸದ ಪೈಪ್ ಅಳವಡಿಸಿ ಕೇವಲ ಗುರುತ್ವಾಕರ್ಷಣೆಯ ತತ್ವವನ್ನು ಆಧರಿಸಿ ಕುದುರೆಮುಖದಿಂದ ಮಂಗಳೂರಿಗೆ ಅದಿರನ್ನು ಸಾಗಿಸಲು ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಲಾಗಿತ್ತು. ಗಣಿ ಚಟುವಟಿಕೆಗೆ ಅಗತ್ಯವಾದ ನೀರನ್ನು ಪೂರೈಸಲು ಮತ್ತು ಗಣಿ ತ್ಯಾಜ್ಯವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲು ಭದ್ರಾ ನದಿಯ ಉಪನದಿಗೆ ೧೦೦ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಮಣ್ಣಿನ ಅಣೆಕಟ್ಟನ್ನು ೧೯೭೮ರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಯಿತು. ಈಗ ಅದು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೂಳಿನಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿದೆ. ಈಗ ಇದರಿಂದ ಯಾವದೇ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ನಿಷೇದಿತ ಪ್ರದೇಶವೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕುದುರೆಮುಖದ ಈಗಿನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ನೋಡುವುದಾದರೆ ಜನರು ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುವುದೇ ಅಪರೂಪ. ಕೈಗಾರಿಕೆಯಿಂದ ವೈಭವಿಕರಿಸಿದ ಊರು ಈಗ ಬರೀ ಕಾಡು, ಮರ, ಗಿಡಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಕಟ್ಟಡಗಳು ಕಾಲಿಬಿದ್ದಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಉದ್ಯಾನವನಕ್ಕೆ ಆನೆಗಳು ದಾಳಿ ಮಾಡಿ ಹಾಳು ಮಾಡಿವೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಕೈಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ಸ್ಥಗಿತಗೊಳಿಸಿ ಪರಿಸರ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗೆ ಮುಂದಾಗಿರುವ ಸರಕಾರದ ನಿಲುವು ಶ್ಲಾಘನೀಯ.

ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲಾ ಭೌಗೋಳಿಕ ಅಂಶವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಮಾನವನು ನೆಲೆನಿಲ್ಲಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಾತವರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಅತೀ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಫೀ, ಟೀ, ಅಡಿಕೆ, ಏಲಕ್ಕಿ, ಕಾಳು ಮೆಣಸುಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುವ ಪ್ರದೇಶವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಜನರು ತೋಟ-ಕಾಡುಗಳ ನಡುವೆಯೆ ಮನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಾಸಿಸುತ್ತಾರೆ.

೨.೨ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲ

ಮಾನವನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಬರವಣಿಗೆ ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಲಿಖಿತ ಗ್ರಂಥಗಳು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಸಾಹಿತ್ಯವು ಬೆಳೆದು ಆಯಾ ಜನಾಂಗಗಳ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಹಕಾರಿಯಾಯಿತು. ಆದರೆ ಮಾನವನ ಚರಿತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಬರವಣಿಗೆ ಬಹಳ ಈಚೆಗೆ ಕಂಡುಬಂದಿದೆ. ಸರಿ ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೪೦೦೦ ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಬರವಣಿಗೆ ಇರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಸುಮಾರು ಹತ್ತು ಲಕ್ಷ ವರ್ಷಗಳಿಂದಲೂ ಮಾನವನು ವಾನರಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಕಳೆದು ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ನಾಗರಿಕತೆ ಹೊಂದಿದ್ದನೆಂದು ಮಾನವಶಾಸ್ತ್ರ, ಪ್ರಾಣಿಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅಂದಿನಿಂದ ಬರವಣಿಗೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಹಿಡಿದವರೆಗೂ, ಮಾನವನ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಬೆಳೆದುಬಂದ ಕಾಲವನ್ನು ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸಕಾಲವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಲಿಖಿತ ಗ್ರಂಥಗಳಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಪುರಾತನ ಶೋಧನೆಯೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ.[೮]

ಕರ್ನಾಟಕದ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಪುರಾತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಕಳೆದ ಮೂರು ದಶಕಗಳಿಂದಲೂ ಸಂಶೋಧನೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆದಿ ಹಳೆಶಿಲಾಯುಗದಿಂದ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಶಿಲಾಯುಗದವರೆಗೂ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಾನವನ ಚಟುವಟಿಕೆ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಹೇಗೆ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಾಯಿತು ಎಂಬುದನ್ನು ಸಂಶೋಧನೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಪುರಾವೆಗಳು ತೋರಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಚೆನ್ನೈ (ಮದ್ರಾಸು) ಹತ್ತಿರದ 'ಪಲ್ಲವರಂ' ಎಂಬ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ರಾಬರ್ಟ್ ಬ್ರೂಸ್‌ಫೂಟ್ ಅವರು ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಿಲಾಯುಗದ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸಿದರು. ಈ ಬಗೆಯಾಗಿ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಇತಿಹಾಸ ಪೂರ್ವ ಕಾಲದ ಅಧ್ಯಯನಗಳಿಗೆ ಅವರು ಬುನಾದಿಯನ್ನು ಹಾಕಿದರು. ಹಾಗೆಯೇ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯ ಇತಿಹಾಸಪೂರ್ವ ಕಾಲದ ಬಗೆಗಿನ ಪುರಾತತ್ವದ ಅನ್ವೇಷಣೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದವರಲ್ಲಿ ಅವರೇ ಮೊದಲಿಗರು. ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ಯಾಡ (ಕೈರಾ) ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಬಿಜಾಪುರ

ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬಾದಾಮಿ ಹತ್ತಿರ ಮಲಪ್ರಭಾ ನದಿದಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಢಾಣಕಶಿರೂರ ಮತ್ತು ಮೆಣಸಗಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಿಲಾಯುಗದ ಉಪಕರಣಗಳು ಇದ್ದುದನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ ೧೮೭೩ರಲ್ಲಿ ವರದಿ ಮಾಡಿದರು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದ ತುಮಕೂರು, ಶಿವಮೊಗ್ಗ, ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು, ಬಳ್ಳಾರಿ, ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಇನ್ನೂ ಮೊದಲಾದ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಲಾಯುಗದ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದರು. ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೯೪೭ ರಲ್ಲಿ ಲಂಡನ್‌ನ "ಇನ್ಸ್ಟಿಟ್ಯೂಟ್ ಆಫ್ ಆರ್ಕಿಯೊಲಾಜಿ" ಸಂಸ್ಥೆಯ ಪ್ರೊ. ಎಫ್.ಈ. ಜಾಯ್ನರ್ ಅವರು ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಂದು ಮಲಪ್ರಭಾ ನದಿದಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಹುಣಸಗಿ ಪ್ರದೇಶ ಮತ್ತು ಖ್ಯಾಡ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಿದರು.[೯] ಹೀಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಅಧ್ಯಯನ ಈವರೆಗೂ ಮುಂದುವರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದು, ಪುರಾತತ್ವ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಹೊಸ ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವಲ್ಲಿ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿದೆ.

೧. ಹಳೆಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿ

'ಪ್ಯಾಲಿಯೋಲಿಥಿಕ್' ಎಂಬ ಪದವು ಗ್ರೀಕ್ ಭಾಷೆಯ 'ಪ್ಯಾಲಿಯೋ' ಮತ್ತು 'ಲಿಥಿಕ್' ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಬಂದಿದೆ. ಪ್ಯಾಲಿಯೋ ಅಂದರೆ 'ಹಳೆಯ' ಮತ್ತು ಲಿಥಿಕ್ ಅಂದರೆ 'ಶಿಲೆ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾನವ ತನ್ನ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ ಶಿಲೆಯನ್ನು ಬಳಸಿ, ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ತನ್ನ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ. ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕೆಳಗಿನ ಆದಿ ಶಿಲಾಯುಗ, ಮಧ್ಯ ಹಳೆ ಶಿಲಾಯುಗ ಮತ್ತು ಅಂತ್ಯ ಹಳೆ ಶಿಲಾಯುಗ ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿದೆ, ಈ ವಿಂಗಡಣೆಯನ್ನು ಆ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದ ಉಪಕರಣಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಅ. ಆದಿ ಹಳೆಶಿಲಾಯುಗ

ಕರ್ನಾಟಕದ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಮಾನವನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಆದಿ ಹಳೆಶಿಲಾಯುಗದಿಂದ ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಈ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿನ ಉಪಕರಣಗಳ ಪ್ರಚಲಿತದಲ್ಲಿದ್ದವು. ಎರಡು ರೀತಿಯ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಅವುಗಳೆಂದರೆ

೧. ಮಚ್ಚುಗತ್ತಿ ಮಾದರಿಯ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು ಮತ್ತು

೨. ದ್ವಿಮುಖ ಕೈಗೊಡಲಿ ಮತ್ತು ಸೀಳುಗತ್ತಿ ಸಂಪ್ರದಾಯ.

ಕ್ರಿ.ಶ ೧೮೩೬ ರಲ್ಲಿ ಫ್ರಾನ್ಸ್ ದೇಶದ ಸಾಮ್ ನದಿ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಅಬ್ಬವಿಲೆ ಮತ್ತು ಅಶ್ಯೂಲ್ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮೊಟ್ಟ ಮೊದಲು ಆದಿ ಶಿಲಾಯುಗದ ಉಪಕರಣಗಳು ಶೋಧವಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಹಂತದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು 'ಅಬ್ಬೆವಿಲಿಯನ್' ಮತ್ತು 'ಅಶ್ಯೂಲಿಯನ್' ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳ ಕಾಲಮಾನವನ್ನು ೭ ಲಕ್ಷದಿಂದ ೧.೨೫ ಲಕ್ಷ ವರ್ಷಗಳಷ್ಟು ಹಿಂದಿನದೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ.[೧೦] ಆದಿ ಹಳೆ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನೆಲೆಗಳು

ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಅಗ್ರಹಾರ, ಕಡೂರು, ಗೆದ್ಲಹಳ್ಳಿ, ನಿಡಗಟ್ಟ, ಲಕ್ಯ, ಲಿಂಗದಹಳ್ಳಿ, ಹರಿಹರಪುರ, ಉಳುವಾಗಿಲು, ಸಿದ್ಧಲಿಪುರ, ಸೋಮಾಪುರ, ಖಾಂಡ್ಯ, ಬಾಳೆಹೊನ್ನೂರು, ಭದ್ರಾ ಪ್ರಾಜೆಕ್ಟ್, ಕಗ್ಗನಹಳ್ಳ, ಬೆನಕಲ್ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಈ ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಚ್ಚುಗತ್ತಿ, ಕಲ್ಲಿನ ಕೈಗೊಡಲಿಗಳು ದೊರೆತಿವೆ.

ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಆರ್. ಬಿ. ಫೂಟ್, ಕೆ. ಪಿ. ಪೂಣಚ್ಚ, ಎಂ. ಶೇಷಾದ್ರಿ, ಟಿ. ಮುರುಗೇಶಿ, ಎನ್.ಎಸ್ ರಂಗರಾಜು ಇವರು ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಧ್ಯಯನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.[೧೧] ಕಳಸ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕಗ್ಗನಳ್ಳ ಮತ್ತು ಬೆನಕಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಪೂಣಚ್ಚ ಅವರು ಆಯುಧಗಳು ದೊರಕಿರುವುದನ್ನು ದಾಖಲು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಕೈಗೊಂಡ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಉಪಕರಣಗಳು ಪತ್ತೆಯಾಗಿಲ್ಲ.

ಆ. ಮಧ್ಯ ಹಳೆಶಿಲಾಯುಗ

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಇರುವಿಕೆಯನ್ನು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿಸಿದಂತೆಯೇ, ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಹಂತದ ಹಲವು ನೆಲೆಗಳು ಶೋಧಿತವಾದವು. ಈ ಹಿಂದೆ ರಾಬರ್ಟ್ ಬ್ರೂಸ್‌ಪೂಟ್ ಮಧ್ಯ ಹಳೆಯ ಶಿಲಾಯುಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದರೂ ಕಾಲಮಾನವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಲಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಇರುವಿಕೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೯೫೭ರಲ್ಲಿ ಆರ್.ಡಿ.ಬ್ಯಾನರ್ಜಿ ಅವರು ಗುರುತಿಸಿದರು. ಮಧ್ಯ ಹಳೆ ಶಿಲಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಚಕ್ಕೆ ತೆಗೆದು ನಿಶ್ಚಿತ ರೂಪ ಕೊಟ್ಟಂತಹ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಬಳಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಘಟಪ್ರಭಾ, ಮಲಪ್ರಭಾ, ಕೃಷ್ಣಾ ನದಿಗಳ ಕೆಳಭಾಗ, ಸುರಪುರದ ನದಿ ಸಂಗಮ, ದೋಣಿನದಿ, ಕೊಳ್ಳ, ಮಲೆನಾಡು, ಅರೆಮಲೆನಾಡು ಮತ್ತು ಶಿಂಷಾ ನದಿಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಉಪಕರಣಗಳು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿವೆ. ಮಧ್ಯ ಹಳೆಶಿಲಾಯುಗದ ಕಾಲಮಾನವನ್ನು ೧.೫ ಲಕ್ಷದಿಂದ ೧ ಲಕ್ಷ ವರ್ಷಗಳು ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭದ್ರಾ ಪ್ರಾಜೆಕ್ಟ್‌ನಲ್ಲಿ ಆದಿ ಹಳೆಶಿಲಾಯುಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ಉಪಕರಣಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ತರೀಕೆರೆ ಸಮೀಪದ ಭದ್ರಾ ಪ್ರಾಜೆಕ್ಟ್ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯ ಹಳೆ ಶಿಲಾಯುಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಎರಡು ಉಪಕರಣಗಳು ದೊರೆತಿವೆ.[೧೨] ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯ ಹಳೆಶಿಲಾಯುಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂದಿಸಿದ ನೆಲೆಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿಲ್ಲ.

ಇ. ಅಂತ್ಯ ಹಳೆಶಿಲಾಯುಗ

ಹಳೆ ಶಿಲಾಯುಗದ ಕೊನೆಯ ಹಂತವೇ ಅಂತ್ಯ ಹಳೆಶಿಲಾಯುಗ. ಮೊಟ್ಟ ಮೊದಲಿಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೯೬೯ರಲ್ಲಿ ಬಿಜಾಪುರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಾಲ್ವಡಗಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತಹ ಉಪಕರಣ ಉತ್ಪಾದನಾ ನೆಲೆಯನ್ನು ಅ.ಸುಂದರ ಅವರು ಗುರುತಿಸಿದರು.[೧೩] ಇದೇ ನಿವೇಶನದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದ ಉಪಕರಣಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಎಂ. ಶೇಷಾದ್ರಿ ಅವರು ವಿವರಣಾತ್ಮಕ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದರು.

ಮಾಂಜರಾ ಕೊಳ್ಳದ ಬಳ್ಳೂರಾ, ಡೋಣಿ ಕೊಳ್ಳದ ಇಂಗಳೇಶ್ವರ, ಕೃಷ್ಣಾ ಕೊಳ್ಳದ ಸಾಲ್ವಡಗಿ, ತುಂಗಾ ಕೊಳ್ಳದ ತಕ್ಕನಹಳ್ಳಿ, ಪೆನ್ನಾರ್ ಕೊಳ್ಳದ ದೊಡ್ಡಗುಣಿ ಮತ್ತು ನಾಗಲಾಪುರದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ನಿವೇಶನಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ನೀಳ ಅಲಗುಗಳು, ಕೊರೆಯುವ ಓರೆ ಮೊನೆಗಳು, ಹೆರೆಯುವ ಚೆಕ್ಕೆಗಳು, ದಬ್ಬಣದಂಥ ಮೊನೆಗಳು, ಚೂರಿ ತರಹದ ಚಕ್ಕೆ, ರಂಧ್ರಕಾರಕಗಳು ಮೊದಲಾದ ವಿವಿಧ ಮಾದರಿಯ ಉಪಕರಣಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಅಂತ್ಯ ಹಳೆಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಕಾಲಮಾನವನ್ನು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ.ಪೂ ೨೫,೦೦೦ ರಿಂದ ೧೦,೦೦೦ ವರ್ಷಗಳು ಎಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಅಂತ್ಯ ಹಳೆಯ ಶಿಲಾಯುಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನೆಲೆ ನರಸಿಂಹರಾಜಪುರದ ಭದ್ರಾ ಪ್ರಾಜಕ್ಟ್ ಬಳಿ ದೊರೆತಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಸೇರಿದ ನೀಳಚಕ್ಕೆ, ಹೆರೆಚೆಕ್ಕೆ, ಮೊನೆ, ಕೊರೆಗ, ಕೊರೆಯುಳಿಯಂತಹ ಉಪಕರಣಗಳು ದೊರೆತಿವೆ.[೧೪] ಈ ಸಂಶೋಧನೆಯನ್ನು ೧೯೬೫ರ 'ಇಂಡಿಯನ್ ಆರ್ಕಿಯೊಲಾಜಿ ರಿಪೋರ್ಟ್'ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಲಾಗಿದೆ.

೨. ಸೂಕ್ಷ್ಮಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿ

ಗ್ರೀಕ್ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ 'ಮೆಸೋ' ಎಂದರೆ 'ಸೂಕ್ಷ್ಮ', ಮತ್ತು 'ಲಿಥಿಕ್' ಎಂದರೆ 'ಶಿಲೆ' ಎಂದರ್ಥ. ಮಾನವ ಜೀವನದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮುನ್ನೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಹಂತದ ಪಾತ್ರ ಗಮನಾರ್ಹವಾದುದು. ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಶಿಲಾಯುಗದ ಜನರು ತಯಾರಿಸಿದ ಶಿಲಾ ಉಪಕರಣಗಳು ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಅತಿ ಸಣ್ಣವು. ಇದು ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಉಪಕರಣಗಳ ವಿಶಿಷ್ಟ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಹಂತವನ್ನು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಶಿಲಾಯುಗವೆಂದು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಬೇಟೆಯಾಡುವುದು, ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವುದು, ಆಹಾರ ಸಂಗ್ರಹಣೆ ಮಾಡುವುದು ಅಂದಿನ ಜೀವನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಾಗಿತ್ತು. ಇದರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಯೆಂದರೆ ಬೇಸಾಯ ಮಾಡುವುದು, ಇದು ನಂತರದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಯಿತು. ಬೇಟೆ, ಮೀನುಗಾರಿಕೆ ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಆಹಾರೋತ್ಪಾದನೆಯ ಹಂತವಾಗಿ ಬೆಳೆದುದು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ವಿಕಾಸದ ಹಂತವನ್ನು 'ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರ ಶಿಲಾಯುಗ ಹಂತ' ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಜಾಲಹಳ್ಳಿ, ತುಮಕೂರಿನ ಕಿಬ್ಬನಹಳ್ಳಿ, ವಿಜಯಪುರದ ಕೊವಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಸಾಲ್ವಡಗಿ ಹಾಗೂ ಕಲಬುರ್ಗಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮರಳಬಾವಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಶಿಲಾಯುಗದ ಮಹತ್ತರವಾದ ನೆಲೆಗಳಾಗಿವೆ. ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಕಡೂರು, ನರಸಿಂಹರಾಜಪುರದ ಭದ್ರಾ ಪ್ರಾಜಕ್ಟ್ ಮತ್ತು ಶೃಂಗೇರಿಯ ಹೊಸ ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಆಯುಧಗಳು ದೊರಕಿವೆ.[೧೫] ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶವಾದ ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಶಿಲಾಯುಗದ ಆಯುಧಗಳು ದೊರೆತಿದ್ದು, ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಳಿ ಬೆಣಚು ಕಲ್ಲಿನಿಂದ (Quartzite Stone) ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

೩.ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗ

ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕಾಲಘಟ್ಟವನ್ನು ಗುರುತಿಸುವಾಗ ಆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಉಪಕರಣಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಉಜ್ಜಿ ನಯಮಾಡಿದ ಮೇಲ್ಮೈಯುಳ್ಳ ಕೊಡಲಿಗಳು, ಕೈಬಾಚಿಗಳು, ಉಳಿಗಳು ಮುಂತಾದ ಕಲ್ಲಿನ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ಮರದ ಹಿಡಿಕೆಗಳಿಂದ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಜೋಡಿಸಿ ಮಾಡಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಹಳೆ ಶಿಲಾಯುಗದ ಉಪಕರಣಗಳಂತೆ ಭಾರವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಹೊಳೆ–ಹಳ್ಳಗಳ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿನ ಫಲವತ್ತಾದ ಸ್ಥಳಗಳ ಹತ್ತಿರ ನೆಲೆಯೂರಿದ ಜೀವನ, ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡಿಗಷ್ಟೆ ಕಾಳುಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಯುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಪ್ರಾಣಿ ಸಾಕಾಣಿಕೆ, ಮಡಿಕೆ ತಯಾರಿಕೆ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಮುಖ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದ್ದವು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬೂದುಬಣ್ಣದ ಸುಟ್ಟ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಒಂದು ರೀತಿಯ ಪರಸ್ಪರ ಅವಲಂಬನೆಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಇರುತ್ತಾ, ಜನರು ತಮ್ಮ ದೈನಂದಿನ ಕಾರ್ಯ ವಿಭಜನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಜೀವಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಹಂತವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ 'ಸಂಘಟಿತ ಸಮಾಜದ ಪ್ರಾರಂಭ' ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಬಹುದು.[೧೬]

ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮವಾಗಿ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೮೭೨ರಲ್ಲಿ 'ಫ್ರೇಸರ್' ಅವರು ಬಳ್ಳಾರಿಯ ಕುಪ್ಪಗಲ್ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗದ ಉಪಕರಣ ಹಾಗೂ ವಾಸ್ತವ್ಯದ ನೆಲೆಯೊಂದನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಬುನಾದಿಯನ್ನು ಹಾಕಿದರು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಅನೇಕ ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಖನನಗಳು ನಡೆದಿವೆ. ಅಂತಹ ಪ್ರಮುಖ ನೆಲೆಗಳೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿ, ಮಸ್ಕಿ, ಟಿ.ನರಸಿಪುರ, ಪಿಕ್ಲಿಹಾಳ್, ಹಳ್ಳೂರು, ತೆಕ್ಕಲಕೋಟೆ, ಕಪ್ಪಗಲ್, ಕೊಡೆಕಲ್, ಹೆಮ್ಮಿಗೆ, ಹಾಗೂ ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬನಹಳ್ಳಿ. ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗದ ಕಾಲಮಾನವನ್ನು ಮೂರು ಹಂತಗಳಾಗಿ ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

೧. ಕ್ರಿ ಪೂ. ೨೦೦೦ – ೧೭೦೦

೨. ಕ್ರಿ ಪೂ. ೧೭೦೦ – ೧೪೦೦

೩. ಕ್ರಿ ಪೂ. ೧೪೦೦ – ೧೦೦೦

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೯೯೧ 'ಇಂಡಿಯನ್ ಆರ್ಕಿಯೊಲಾಜಿ ರಿಪೋರ್ಟ್'ನಲ್ಲಿ ತರೀಕೆರೆಯ ಅನುವನಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗದ ಕೊಡಲಿ, ಸುತ್ತಿಗೆ ಹಾಗೂ ಮಡಕೆ ಭಾಗಗಳು ದೊರೆತಿರುವುದನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಲಾಗಿದೆ.[೧೭] ಮತ್ತು ನರಸಿಂಹರಾಜಪುರ ಆಲಂದೂರು ಎಂಬ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಟಿ. ಮುರುಗೇಶಿ ಅವರಿಗೆ ಕಲ್ಲಿನ ಕೊಡಲಿಯೊಂದು ದೊರೆತಿರುವುದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ..[೧೮] ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರವಾದ ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಉಪಕರಣಗಳು ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಶೋಧನೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿಲ್ಲ.

೪.ಶಿಲಾ-ತಾಮ್ರಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿ

ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ತಾಮ್ರದ ಅದಿರಿನ ಜ್ಞಾನ, ಲೋಹವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನೆ, ನೀಳಚಕ್ಕೆಗಳ ಉಪಯೋಗ, ಶಿಲೆಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಲೋಹದ ಆಯುಧಗಳ ಬಳಕೆ, ಸುಟ್ಟ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗಳ ಬಳಕೆ, ಸುಧಾರಿಸಿದ ಬೇಸಾಯ ಪದ್ಧತಿ ಮೊದಲಾದ ಮುಖ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಹಂತವಾಗಿದೆ. ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗ ಹಂತದ ಒಂದು ಘಟ್ಟದಿಂದ ತಾಮ್ರದ ಅದಿರಿನ ಹಾಗೂ ಲೋಹ ತಯಾರಿಕೆ ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಂದ ಲೋಹವನ್ನು ಕರಗಿಸಿ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ತಂತ್ರಜ್ಞಾನವನ್ನು ಉಳ್ಳವರಾಗಿದ್ದರು. ಇಡೀ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಉಪಕರಣಗಳೆಂದರೆ, ರಾಯಚೂರಿನ ಕಲ್ಲೂರು ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿನ ಶಿಲಾ-ತಾಮ್ರಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಂತಹ ಉದ್ದನೆಯ ಖಡ್ಗಗಳು ವಿಶೇಷವೆನಿಸಿವೆ. ಈ ಹಂತದಲ್ಲಿ ತಾಮ್ರ ಅಥವಾ ಕಂಚಿನ ವಸ್ತುಗಳ ಪ್ರಮಾಣ ತುಂಬಾ ಕಡಿಮೆ. ತಾಮ್ರವನ್ನು ಕರಗಿಸಿ ಶುದ್ಧಮಾಡುವ ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಕರಿಸುವ ತಂತ್ರಗಾರಿಕೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಖಚಿತ ಪುರಾವೆಗಳು ದೊರೆತಿಲ್ಲ. ಉತ್ಖನನದಲ್ಲಿ ದೊರೆದಂತಹ ತಾಮ್ರದ ವಸ್ತುಗಳು ಬೇರೆ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ ವಸ್ತು ವಿನಿಮಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಸಾಧ್ಯತೆಗಳಿವೆ.[೧೯]

ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ **ಇನಾಂಗಾವ್** ತಾಮ್ರಶಿಲಾಯುಗದ ನೆಲೆಯಾಗಿದ್ದು, ಇದನ್ನು ಜೋರ್ವೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇನಾಂಗಾವ್‌ನಲ್ಲಿನ ಉತ್ಖನನ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಸಣ್ಣ ಅಗ್ನಿಕುಂಡವು ತಾಮ್ರದ ಅದಿರನ್ನು ಕರಗಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಇದ್ದಿರಬಹುದು ಎಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಊಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕಾಲಮಾನವನ್ನು ಸುಮಾರು ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೨೩೦೦-೧೮೦೦ ಎಂದು ತರ್ಕಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಸುಧಾರಿತ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗಳ ಬಳಕೆ, ಅಲ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದ ಲೋಹದ ಬಳಕೆ ಜೊತೆಗೆ ಶಿಲೋಪಕರಣಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿದೆ. ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಶಿಲಾ ತಾಮ್ರಯುಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನೆಲೆಗಳು ದೊರೆತಿಲ್ಲ.

೫.ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿ

ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಜನರು ವಿವಿಧ ಮಾದರಿಯ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾ ಗೋರಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಈ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಬಳಕೆಯ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಶಿಲಾ ಸಮಾಧಿಗಳು ಅಂದಿನ ಜನರ ಪಾರಂಪರಿಕ ನಂಬಿಕೆಗಳ ತಳಹದಿಯ ಮೇಲೆ ರೂಪಿತವಾದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರಮುಖ ಲಕ್ಷಣವೆಂದರೆ ಕಲ್ಗೋರಿಗಳ ವಿನ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ಮಾದರಿಗಳು. ಪ್ರಮುಖವಾದವುಗಳೆಂದರೆ

೧. **ಕೋಣೆ ಕಲ್ಗೋರಿ:** ಹಾದಿಕೋಣೆ, ಕಿಂಡಿಕೋಣೆ, ಆಯುತಾಕಾರದ ಅಂತರ್ಗತ ಶವಪೆಟ್ಟಿಗೆ.

೨. **ಕೋಣೆಯಾಕೃತಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಕಲ್ಗೋರಿ:** ಕಲ್ಗುಪ್ಪೆ, ಕುಣಿದಫನ, ಶಿಲಾವೃತ್ತ, ಶವಕುಳಿ, ದಫನ ದಿನ್ನೆ, ಅಸ್ಥಿಪಾತ್ರೆ ದಫನ.

೩. ಸಮಾಧಿ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ ನಿಲಸುಗಲ್ಲು[೨೦]

ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕಾಲಮಾನವು ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೧೨೦೦-೧೦೦೦ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ಆರಂಭವಾಗಿ ಕ್ರಿ. ಪೂ.೩-೨ನೇ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಪ್ರವರ್ಧಮಾನದಲ್ಲಿ ಇತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೧೨೦೦-೨೫೦ರವರೆಗೆ ಪ್ರವರ್ಧಮಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದು, ಕಬ್ಬಿಣವನ್ನು ಬಳಸಿಕೊಂಡು ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ಬಂಡೆಗಳನ್ನು ಸೀಳಿ ಶವಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಬಳಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಸಂಗತಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅ. ಸುಂದರ ಅವರು ೧೯೭೫ರಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಕರ್ನಾಟಕದ ಹಲವು ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಶೋಧನೆ ನಡೆಸಿ ಕೆಲವು ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ಖನನ ಕಾರ್ಯ ಕೈಗೊಂಡು, ಇಡೀ ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೇ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ ಪೂರ್ಣವೆನಿಸಿರುವ ಶಿಲುಬೆಯಾಕಾರದ ಕಲ್ಗೋರಿಗಳನ್ನು ಬೆಳಕಿಗೆ ತಂದಿದ್ದಾರೆ. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಸರ್ ಮಾರ್ಟಿಮರ್ ವೀಲ್ಹರ್ ಅವರು ಕ್ರಿ ಶ ೧೯೪೭ರಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗದ ಸಮಾಧಿಗಳನ್ನು ಉತ್ಖನನ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಉತ್ಖನನದಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅತಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪು-ಕೆಂಪು ವರ್ಣದ, ಪೂರ್ಣ ಕಪ್ಪು ಮತ್ತು ಪೂರ್ಣ ಕೆಂಪು ವರ್ಣದ ಮಡಿಕೆಗಳ ಬಳಕೆ ಇದ್ದಿತ್ತು ಎಂಬುದು ದೃಢಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕಲ್ಗೋರಿಗಳು ಬಹುತೇಕ ಎಲ್ಲಾ ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹಿರೇಬೆನಕಲ್ಲು, ಕುಮತಿ, ಹುಲಿಕುಂಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ನಿಲುಸುಗಲ್ಲು ಸಮಾಧಿಗಳು ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿದ್ದು, ಸ್ಥಳೀಯರು ಇವುಗಳನ್ನು 'ರಾಕ್ಷಸ ಕಲ್ಲುಗಳು', 'ಕಲ್ಲುಗೊಂಬೆ'ಗಳು ಎಂಬುದಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.[೨೧]

ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗ ಹಂತದ ಮಾನವನ ಪ್ರಮುಖ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣ ತಯಾರಿಕೆಯೂ ಒಂದು. ಅದಿರಿನಿಂದ ಕಬ್ಬಿಣ ಉತ್ಪಾದನೆ ಕಂಡುಕೊಂಡ ನಂತರ ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಕ್ರಾಂತಿಕಾರಿ ಬದಲಾವಣೆಗೆ ದಾರಿಯಾಯಿತು. ಜಗತ್ತಿನಾದ್ಯಂತ ಆರಂಭವಾದ ಈ ಕಬ್ಬಿಣ ಉತ್ಪಾದನೆಯ ಕಾಲ ನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯಗಳಿವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗದ ಅವಧಿಯನ್ನು ಇದಕ್ಕೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಉತ್ತರ ಭಾರತದಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಹರಡಿತ್ತೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ಖನನ ಕೈಗೊಂಡ ಸರ್ ಮಾರ್ಟಿಮರ್ ವೀಲ್ಹರ್ ಅವರು ಉತ್ತರ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮೊದಲೇ ಇಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಉತ್ಪಾದನೆ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.[೨೨]

ಇಂದಿಗೂ ಸಹ ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹೊಸಪೇಟೆ, ಸಂಡೂರು ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಅದಿರು ತುಂಬಿದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗದ ಹಂತದಿಂದಲೇ ಕಬ್ಬಿಣದ ಬಳಕೆ ಆರಂಭವಾದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಹಿರೇಬೆನಕಲ್‌ನ ಕಲ್ಗೋರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿರುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಉಪಕರಣ ಹಾಗೂ ಆನೆಗೊಂದಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಿಟ್ಟ ಇದಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿ ನೀಡುತ್ತವೆ. ಹಿರೇಬೆನಕಲ್‌ನ ಉಪಕರಣಗಳನ್ನು ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆಗೆ ಒಳಪಡಿಸಿದಾಗ, ಸಂಡೂರಿನ ಅದಿರಿನಿಂದ ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೧೧೦೦ರ ಕಾಲಮಾನದಲ್ಲಿ ತಯಾರಾದುದೆಂದು ನಿರ್ಧರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗೊಲ್ಲರಹಳ್ಳಿ ಮತ್ತು

ನಂದಿಬಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಅದಿರನ್ನು ಕರಗಿಸಿ ಲೋಹದ ರಸವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಬಟ್ಟಲುಗಳು, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕುಲುಮೆಯ ಅವಶೇಷಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಇದರಿಂದ ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಉತ್ಪಾದನೆ ನಡೆಯುತ್ತಿತ್ತು ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನೆಲೆಗಳು ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಕಡೂರಿನ ತುವನಹಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ನಿಡಗಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಶಿಲಾವೃತ್ತಗಳು ಕಂಡು ಬಂದಿವೆ, ೧೯೮೯ರಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರಿನ ಉಳುವಾಗಿಲು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಟಿ. ಮುರುಗೇಶಿ ಅವರು ಶಿಲಾಸಮೂಹಗಳು ಮೂರು ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರವುದನ್ನು ಪತ್ರಿಕಾ ವರದಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಕೊಟ್ಟಿಗೆಹಾರದಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕಬ್ಬಿಣವನ್ನು ಕರಗಿಸುವ ನೆಲೆಯು ಪತ್ತೆಯಾಗಿದೆ ಇದನ್ನು ಆರ್. ಬಿ. ಫೂಟ್ ಅವರು ೧೯೧೬ರಲ್ಲಿ 'ಇಂಡಿಯನ್ ಪ್ರೀ ಹಿಸ್ಟಾರಿಕ್ ಮತ್ತು ಪ್ರೋಟೋ ಹಿಸ್ಟಾರಿಕ್ ಆ್ಯಂಟಿಕ್ಯುಟೀಸ್'ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮತ್ತು ಶೃಂಗೇರಿಯ ಬೆಳುವನಕುಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಶವಕುಣಿಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಈ ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹರಡಿದೆ.

ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಮೂರು ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಕೆ. ಪಿ. ಪೂಣಚ್ಚ ಅವರು ತಮ್ಮ ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ 'Archaeology of Karnataka (Pre and Proto History of South-Western Region), ಇದರಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಆರ್. ಬಿ. ಫೂಟ್ ಅವರು 'ಇಂಡಿಯನ್ ಪ್ರೀ ಹಿಸ್ಟಾರಿಕ್ ಮತ್ತು ಪ್ರೋಟೋ ಹಿಸ್ಟಾರಿಕ್ ಆ್ಯಂಟಿಕ್ಯುಟೀಸ್'ನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಷಯವಾದ 'ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ' ಎಂಬ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಸಮಾಧಿಗಳು ಪತ್ತೆಯಾಗಿದ್ದು, ಇವುಗಳ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಬೃಹತ್‌ಶಿಲಾಯುಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕೆಲವು ಮಾದರಿಗಳನ್ನು ಮೊದಲಿನಿಂದ ದೊರೆತ ಸಮಾಧಿಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಗುರುತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ನಿಲಿಸುಗಲ್ಲು, ಕಲ್ಮನೆ, ಕಲ್ಗುಪ್ಪೆಗಳು, ಕಲ್ಲುವೃತ್ತಳು, ಅಸ್ಥಿ ಅವಶೇಷಗಳು, ಮಡಿಕೆಗಳು, ಶವಪೆಟ್ಟಿಗೆ, ಸಮಾಧಿ ದಿಬ್ಬ, ನೆಲಕೋಣೆ, ಟೋಪಿಕಲ್ಲು, ಹೆಡೆಕಲ್ಲು, ಮಾನವಾಕೃತಿಯ ಚಪ್ಪಡಿಕಲ್ಲುಗಳು. ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರವಾದ ಕಳಸದಲ್ಲಿಯೂ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸಮಾಧಿಗಳನ್ನು ಪತ್ತೆಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆ

ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರವಾದ ಕಳಸದಿಂದ ಸುಮಾರು ೧೨ ಕಿ.ಮೀ. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿಗೆ 'ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆ' ಎಂದು ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಪ್ರದೇಶವಿದೆ. ಪಶ್ಚಿಮಘಟ್ಟ ಶ್ರೇಣಿಯ ಒಂದು ಕವಲಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಸಮುದ್ರಮಟ್ಟದಿಂದ ಸುಮಾರು ೧೪೦೦ ಅಡಿ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ ೫ ಗುಹೆಗಳಿವೆ. ಈ ಗುಹೆಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಬೆಟ್ಟದ ಇಳಿಜಾರಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲವು

ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗದ ಸಮಾಧಿಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ.

ಕೊಡೆಕಲ್ ಸಮಾಧಿ

ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಎಲ್ಲೆಡೆ ವೈವಿಧ್ಯಮಯವಾದ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗದ ಸಮಾಧಿಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ಮಾದರಿಯ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಮಾಧಿಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಆದರೆ, ಕೇರಳ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಿಶಿಷ್ಟ ಮಾದರಿಯ ಸಮಾಧಿಗಳು ಕಂಡು ಬಂದಿದ್ದು, ಅವುಗಳನ್ನು ಟೋಪಿಕಲ್ಲು ಸಮಾಧಿ, ಕೊಡೆಕಲ್ ಸಮಾಧಿಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಮಾದರಿಯ ಸಮಾಧಿಗಳು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಇದುವರೆಗೆ ಪತ್ತೆ ಆಗಿಲ್ಲ.

ಕಳಸದ ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಶಿಲಾವೃತ್ತದ ನಡುವೆ ಕೊಡೆ ಆಕಾರದ ಬೃಹತ್ ಶಿಲೆಯನ್ನು ಇರಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಇದನ್ನು ಕೊಡೆಕಲ್ ಸಮಾಧಿಯೆಂದು ಗುರುತಿಸಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬಂದ ಕೊಡೆಕಲ್ ಸಮಾಧಿಯು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬಂದ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲ ಹೊಸ ಮಾದರಿಯ ಸಮಾಧಿಯಾಗಿದೆ. ಕೇವಲ ಕೇರಳಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾದ ಮಾದರಿಯೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿದ್ದ ಕೊಡೆಕಲ್ ಮಾದರಿ ಸಮಾಧಿ ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶವಾದ ಕಳಸದಲ್ಲಿಯೂ ಪತ್ತೆಯಾಗಿದೆ.

ಕ್ಷೇತ್ರ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕೊಡೆಕಲ್ ಸಮಾಧಿಗಳು ಪತ್ತೆಯಾಗಿದ್ದು, ಒಂದು ಸಮಾಧಿಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಸಮಾಧಿಯು ಸುಮಾರು ಅರ್ಧ ಕಿ.ಮೀ ಅಂತರದಲ್ಲಿವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಮಾಧಿಯು ಟೋಪಿಯಾಕಾರದಲ್ಲಿದ್ದು ನೆಲಕ್ಕೆ ಸಮವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಸಮಾಧಿಯನ್ನು ಎರಡು ಹಾಸುಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಕೊಡೆಯಾಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ನೆಲೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ Joanna Sudyaka “The megalithic iron age culture in south india some general remarks” ಲೇಖನವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸಮಾಧಿಗಳ ಕುರಿತು ಚರ್ಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಕೊಡೆಕಲ್, ಟೋಪಿಕಲ್‌ಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವಾಗ ಹ್ಯಾಟ್, ಕ್ಯಾಪ್, ಹುಡ್‌ಸ್ಟೋನ್ ಮಾದರಿಗಳೆಲ್ಲವು ಒಂದೇ ಮಾದರಿಯವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಟೋಪಿಕಲ್ ಮಾದರಿ ಸಮಾಧಿ ಎಂದರೆ ಲಂಬವಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವ ಮೂರು ಕಲ್ಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಟೋಪಿಯಾಕಾರದ ಕಲ್ಲನ್ನು ಇಡುವುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಅರ್ಧಾಕಾರದ ಕಲ್ಲನ್ನು ನೆಲದ ಮಟ್ಟಕಿಡುವುದನ್ನು ಟೋಪಿಕಲ್ಲು ಅಥವಾ 'ಹುಡ್‌ಸ್ಟೋನ್' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. B. K. Gururaj Rao ಅವರ 'Megalithic Culture in South India' ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಡೆಕಲ್ಲು, ಹುಡ್‌ಸ್ಟೋನ್‌ಗಳ ಕುರಿತು ಹೇಳುವಾಗ ಎರಡು ಒಂದೇ ಮಾದರಿಯವೆಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತಹ ಸಮಾಧಿಗಳು ಕೊಚ್ಚಿನ್, ಮಲ್ಬಾರ್, ಪಶ್ಚಿಮ ಘಟ್ಟ, ಕೊಯಮುತ್ತೂರ್, ನೊಯರ್ ನದಿ ಕಣಿವೆ ಪ್ರದೇಶ ಹಾಗೂ ಕೇರಳದಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾಗಿ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ ಎಂಬುದಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಪ್ರಕಾರದ ಶಿಲಾ ಸಮಾಧಿಗಳು

ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅಪರೂಪವಾಗಿದ್ದು, ಕಳಸದ ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬಂದಿರುವುದು ವಿಶೇಷವೆನಿಸಿದೆ.

ನಿಲಸುಗಲ್ಲು ಸಮಾಧಿ

ಕರ್ನಾಟಕದಾದ್ಯಂತ ಬಹಳ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗದ ಸಮಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಲಸುಗಲ್ಲು ಸಮಾಧಿ ಮಾದರಿಯು ಒಂದು. ಅ. ಸುಂದರ ಅವರು ಶಿವಮೊಗ್ಗ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಹೊಸನಗರ ತಾಲೂಕಿನ ನಗರದ ಸಮೀಪದ ಪ್ರದೇಶ ಮತ್ತು ಬೈಸೆಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ನಿಲಸುಗಲ್ಲು ಸಮಾಧಿಗಳನ್ನು ಸಂಶೋಧಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉಡುಪಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕುರ್ಕಾಲು, ಬುದ್ದನಜೆಡ್ಡು ಹಾಗೂ ನಿಟ್ಟೂರುಗಳಲ್ಲಿ, ಹಾಸನ ಜಿಲ್ಲೆ ಅರಸಿಕೆರೆಯಲ್ಲಿ, ಕೊಡಗು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸೋಮವಾರಪೇಟೆ ತಾಲೂಕಿನ ಅರಶಿನಗುಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಮಾದರಿಯ ನೆಲೆಗಳು ಪತ್ತೆಯಾಗಿವೆ. ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶವಾದ ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಎರಡು ನಿಲಸುಗಲ್ಲು ಸಮಾಧಿಗಳು ಪತ್ತೆಯಾಗಿವೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಎರಡು ಸಮಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಗೆ ಲಂಬವಾಗಿ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ವಾಲಿದಂತೆ ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಕಲ್ಲುಗಳು ತ್ರಿಕೋನಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳ ಎತ್ತರ ಸುಮಾರು ೯ ಅಡಿ ಉದ್ದ ಮತ್ತು ತಳ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೬ ಅಡಿ ಅಗಲವಾಗಿದೆ.

ಕಂಡಿಕೋಣೆ ಸಮಾಧಿ

ಇದೇ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಮನೆ ಅಥವಾ ಕಂಡಿಕೋಣೆ ಸಮಾಧಿ ಅಥವಾ ಡಾಲ್ಮೆನ್ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುವ ಸಮಾಧಿ ಪತ್ತೆಯಾಗಿದ್ದು, ಪ್ರಸ್ತುತ ಈ ಸಮಾಧಿಯ ಕಲ್ಲು ಚಪ್ಪಡಿಗಳು ನೆಲಕ್ಕುರುಳಿದೆ. ಒಂದು ಕಲ್ಲು ಚಪ್ಪಡಿಯ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಾಕಾರದ ರಂಧ್ರವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಚಪ್ಪಡಿಗಳು ಬಹುಶಃ ಕಲ್ಮನೆ ಮಾದರಿ ಸಮಾಧಿಯ ಅವಶೇಷಗಳಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕಲ್ಲುಗುಳಿಗಳು

ಭಾರತದಲ್ಲದೇ ಅನೇಕ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲುಗುಳಿಗಳ ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದು, ಇವುಗಳ ಪರಂಪರೆಯು ಇಂದಿಗೂ ಚಾಲ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಕಲ್ಲುಗುಳಿಗಳು ಇರುವಿಕೆಗೆ ಕಾರಣವೇನೆಂಬುದು ಇಂದಿಗೂ ನಿಖರವಾದ ಆಧಾರಗಳು ದೊರೆತಿಲ್ಲವಾದರೂ ಆಸ್ಟ್ರೇಲಿಯಾದ ರಾಬರ್ಟ್ ಜಿ. ಬೆಡ್ನರಿಕ್ (೨೦೦೮) ಅವುಗಳ ಗುಣ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತೆಯನ್ನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿ, ವೈಜ್ಞಾನಿಕ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಸಿ ಇವುಗಳ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಆದಿ ಹಳೆಶಿಲಾಯುಗಕ್ಕೆ ಕೊಂಡೊಯ್ದಿದ್ದಾರೆ.

ಕನ್ನೇರಗವಿ ಗುಡ್ಡದ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಇಂದು ವರ್ಣ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಕಲ್ಲಾಸರೆಯ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕಲ್ಲು ಚಪ್ಪಡಿಗಳ ಮೇಲೆ ಎರಡು ಬಟ್ಟಲಾಕೃತಿಯ ಕಲ್ಲುಗುಳಿಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಒಂದೆಡೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದೆಡೆಗೆ ರವಾನಿಸಬಹುದು. ಈ ಕಲ್ಲುಗುಳಿಗಳನ್ನು ವರ್ಣ ದ್ರವ್ಯ ತಯಾರಿಸಲು ಮಾಡಿರಬಹುದು ಎಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಚಾಲ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ 'ಅಳಿಗುಳಿ ಮನೆ' ಅಥವಾ 'ಚನ್ನಮಣೆ' ಎಂದು ಕರೆಯುವ ಆಟದ ಮನೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಹೋಲುವ ಕಲ್ಗುಳಿಗಳು ಹೇರಳವಾಗಿ ಭಾರತದಾದ್ಯಂತ ದೊರೆತಿವೆ. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಗುಳಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚೆಂದರೆ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು. ತರೀಕೆರೆ ತಾಲೂಕಿನ ಕೃಷ್ಣಾಪುರ ಹಳ್ಳಿಯೊಳಗಿರುವ ಕಪ್ಪೆ ಚೌಡೇಶ್ವರಿ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಪಕ್ಕದ ಭೂತಪ್ಪನ ಗುಡಿಯ ಮುಂಭಾಗದ ಒಂದು ಕಲ್ಲು ಚಪ್ಪಡಿ ಮೇಲೆ ಕಲ್ಗುಳಿಗಳಿದ್ದು, ಇದನ್ನು ಹರಕೆಯ ಕಲ್ಗುಳಿಗಳು ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿಯ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರ ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ಅಲ್ಲಿರುವ ದೇವರಿಗೆ ಕಿವಿ ಕೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಜನ ದೇವರಿಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಅಥವಾ ತಮ್ಮ ಹರಕೆ ಕೊಡುವ ಮುನ್ನ ಆ ಚಪ್ಪಡಿ ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಮೂರು ಬಾರಿ ಕುಟ್ಟಿ ಮುಂದಿನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಭಕ್ತರು ಬಂದಿದ್ದಾರೆಂಬುದು ದೇವರ ಅರಿವಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಲ್ಲಿಯ ಜನರ ನಂಬಿಕೆ. ಈ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಇಂದಿಗೂ ಮುಂದುವರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ೫೦ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಕಲ್ಗುಳಿಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಬೆಳಗಟ್ಟ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿರುವ ಕಲ್ಗುಳಿಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ ನೋಡಿದರೆ ಕರ್ನಾಟಕದ ಇನ್ನುಳಿದ ಯಾವುದೇ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದ ಕಲ್ಗುಳಿಗಳು ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಅದರ ರಚನೆಯು ಒಂದೇ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿರದೆ ಹಲವು ಮಾದರಿಯ ವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.[೨೩] ಕಂಸಾಳೆ ಮಾದರಿಯ ಕಲ್ಗುಳಿಗಳು ಕರ್ನಾಟಕದ ಹಲವು ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಗುಳೇದಗುಡ್ಡ ತಾಲೂಕಿನ ಅಂಬಿಗೇರ ಕಟಗಿನ ಹಳ್ಳಿಯ ಗುಡ್ಡದಲ್ಲಿರುವ ದೊಡ್ಡ ದಮಳಿ ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕ ದಮಳಿಗಳ ಕಲ್ಲು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿನ ಎರಡು ತೆಳು ಬಂಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಕಂಸಾಳೆಯಂತಹ ನಾದ ಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಕಪ್ಪಗಲ್ಲು ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಇಂತಹದೆ ಮಾದರಿಯ ನಾದ ಬರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಭೀಮನಗುಂಡು ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಮೂರು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಗುಂಡುಗಳ ಮೇಲೆ 253 ಕಲ್ಗುಳಿಗಳಿದ್ದು, ಭಾರತದಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶೇಷತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಹೊರನೋಟಕ್ಕೆ ಈ ಬಂಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಸಾಳೆಯಂತಹ ನಾದ ಬರುವುದರಿಂದ ಮನರಂಜನೆಗಾಗಿ ಕುಟ್ಟಿರಬಹುದೆಂದು ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಆದರೆ ವಾಸ್ತವದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವಿದೆ ಎಂಬುದು ಲೇಖಕರ ವಾದ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಧ್ಯಯನ ಅವಶ್ಯಕತೆಯಿದೆ. ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಜಿಲ್ಲಾ ಪರಿಸರದ ಅಜ್ಜಿಗುಡ್ಡ, ಧರ್ಮಪುರ ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇರಳವಾಗಿ ಕಲ್ಗುಳಿಗಳು ಕಂಡು ಬಂದಿರುವುದು ವಿಶೇಷ. ಇವುಗಳ ಇರುವಿಕೆಗೆ ಕಾರಣಗಳು ತಿಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಮಸ್ಕಿ ಮತ್ತು ಲಿಂಗಸೂರು ಪರಿಸರದ ಮಲ್ಲಯ್ಯನಗುಡ್ಡ, ಗಲ್ಲಗುಡ್ಡ, ಓರೇಗುಡ್ಡ, ಜಿಲ್ಲಮರಾಯನ ಗುಡ್ಡ, ಹಳೇ ಆನೆಹೊಸೂರು, ರಾಂಪುರ, ಪಿಕ್ಲಿಹಾಲ್ ನೆಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಲ್ಗುಳಿಗಳು ಕಂಡು ಬಂದಿವೆ.

ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅಧ್ಯಯನಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಕರ್ನಾಟಕವು ಅಧ್ಯಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಒಂದು ವಿಶೇಷವಾದ ಆಯಾಮವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದ್ದು, ಪುರಾತತ್ವ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಜಾಗತಿಕ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ

ತನ್ನದೆಯಾದ ಛಾಪನ್ನು ಮೂಡಿಸಿದೆ.

ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಕಲ್ಲುಳಿಗಳು

ಆಫ್ರಿಕಾ, ಉತ್ತರ ಅಮೇರಿಕಾ ರಾಷ್ಟ್ರಗಳಲ್ಲಿ 'ಮಂಕಾಲ' (Mancala) ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಆಟವು ಭಾರತದ ಅಳಿಗುಳಿ ಮನೆ ಅಥವಾ ಚನ್ನಮಣೆ ಆಟದ ಹೋಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೋಲುತ್ತದೆ. ಮಂಕಾಲ ಆಟವನ್ನು ಏಷ್ಯಾ ಮತ್ತು ಆಫ್ರಿಕದಾದ್ಯಂತ ೨೦೦೦ ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದಿನಿಂದ ಆಡಿರುವ ಇತಿಹಾಸವಿದೆ. ಈ ಆಟವು ಪ್ರಪಂಚದಾದ್ಯಂತ ನೂರಾರು ಹೆಸರುಗಳು ಮತ್ತು ವಿವಿಧ ಮಾದರಿಯ ರೂಪಾಂತರಗಳಿಂದ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಕಲ್ಲು, ಮರ, ಜೇಡಿಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಈ ಆಟದ ಮಣೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಮೂಲತಃ ಇದು ಈಜಿಪ್ಟ್ ಆಟವಾಗಿದೆ. 'ಮಂಕಾಲ' ಎಂಬ ಪದವು ಅರೇಬಿಕ್ ಪದವಾದ 'ನಕಲಾ'ದಿಂದ ಬಂದಿದೆ. ಅಂದರೆ 'ಚಲಿಸು' ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಮ್ಯೂಸಿಯಂನಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಚೀನ ಆಟಗಳ ತಜ್ಞ 'ಇರ್ವಿಂಗ್ ಪಿಂಕೆರ್ಲ್' ಅವರು ನೀಡಿದ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಅನ್ವಯಿಸಿ ಪುರಾತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.[೨೪] ಈ ಆಟ ಆಫ್ರಿಕಾದ ರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಆಟವು ಆಗಿದೆ.[೨೫] ಇಸ್ರೇಲ್‌ನ ಗೆಡೆರಾ ನಗರದಲ್ಲಿ ಉತ್ಖನನ ಮಾಡಿದಾಗ ರೋಮನ್ ಸ್ನಾನಗೃಹದಲ್ಲಿ ಅಳಿಗುಳಿಮನೆ ಆಟದ ಪುರಾವೆಗಳು ದೊರೆತಿದ್ದು, ಇವುಗಳ ಕಾಲವನ್ನು ಕ್ರಿ. ಶ. ೨ ಮತ್ತು ೩ನೇ ಶತಮಾನವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೬೦೦೦ರ ಕಾಲಮಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಆಟದ ಮನೆ ಜೋರ್ಡಾನ್‌ನಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿದ್ದು, ಪುರಾತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಇದನ್ನು ವಿಶ್ವದ ಅತ್ಯಂತ ಹಳೆಯ ಆಟ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಮಂಕಾಲ ಆಟವು ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್, ಸರ್ಬಿಯಾ, ಗ್ರೀಸ್ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ಜರ್ಮನಿಯ ವೀಕರ್ಶೀಮ್ ಕ್ಯಾನಲ್ಲಿಯು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಮಂಕಾಲ ಆಟವನ್ನು ಈಜಿಪ್ಟ್‌ನಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೧೦೦೦ಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಆಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರಗಳಿವೆ. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಇದು ಈಜಿಪ್ಟನಿಂದ ಆಫ್ರಿಕಾದ ಇತರ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಹರಡಿತು. ಲೆಬನಾನ್ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಉತ್ಖನನದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಪೂ. ೬ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅಮೃತಶಿಲೆಯ ಪ್ರತಿಮೆ ಮತ್ತು ರೋಮನ್ ಕಾಲದ ಒಳ ಚರಂಡಿ ಕಾಲುವೆಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಲಾದ ಐದು ರಂಧ್ರಗಳ ಎರಡು ಸಾಲುಗಳ ಆಟದ ಮನೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇದನ್ನು ಪುರಾತತ್ವ ವಿದ್ವಾಂಸರು 'ಮಂಕಾಲ' ಆಟದ ಮನೆ ಆಗಿರಬಹುದು ಎಂದು ಸಂದೇಹ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ.[೨೬]

ಇಂತಹ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಳಿಗುಳಿ ಮನೆ ಆಟವನ್ನು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಜನಸಾಮಾನ್ಯರು ತಮ್ಮ ದೈನಂದಿನ ಜೀವನದ ಮನೋರಂಜನೆ ಆಟವಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇವುಗಳು ಸೂಕ್ಷ್ಮತೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ನೂತನ ಆಟಗಳ ಹುಟ್ಟಿನೊಂದಿಗೆ ಕೇವಲ ಆಟವಾಗಿ ಉಳಿಯದೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ಆಚರಣೆಯಾಗಿ ಮುಂದುವರಿದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ.

ಇಂತಹ ಕಲ್ಲುಳಿಗಳು ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಮಾಧಿಗಳ ಆಸು

ಪಾಸಿನಲ್ಲಿರುವ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಬಂಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಏಳುಕಡೆ ಕಲ್ಗುಳಿಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಐದು ಕಲ್ಗುಳಿಗಳು ಜಾನಪದೀಯ ಅಳಿಗುಳಿ ಮನೆ ಅಥವಾ ಚೆನ್ನೆಮಣೆಯನ್ನು ಹೋಲುತ್ತವೆ. ತುಳುನಾಡಿನ ಜಾನಪದೀಯ ಆಟಗಳಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನೆಮಣೆ ಆಟವು ಪ್ರಮುಖ ಆಟವಾಗಿದೆ. ತುಳು ಜಾನಪದದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನೆಮಣೆ ಸಾವಿನ ಸಂಕೇತವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಐತಿಹ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ಅಕ್ಕ-ತಂಗಿಯರು ಆಟವನ್ನು ಆಡುವಾಗ ಮಣೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಡೆದುಕೊಂಡು ಸಾಯುತ್ತಾರೆ. ಆದರಿಂದ ಅಕ್ಕ-ತಂಗಿಯರು, ಅಣ್ಣ-ತಮ್ಮಂದಿರು ಆಟವನ್ನು ಆಡಬಾರದೆಂದಿದೆ. “ಚೆನ್ನೆ” ಎಂದರೆ “ಸುಂದರ” ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ತುಳು ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಈ ಆಟದ ಮಣೆಯು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ೧೪ ಕೋಣೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಇತರ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕರಾವಳಿಯ ಜಾನಪದ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನೆಮಣೆ ಇಂದಿಗೂ ಬಹುಮುಖ್ಯವಾದ ಕಲಾಪವಾಗಿದೆ.

ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿರುವ ಕಲ್ಗುಳಿಗಳು ಎರಡು ಸಮಾನಾಂತರ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ೭+೭ ಒಟ್ಟು ೧೪ ಗುಳಿಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಕೆಲವು ಕಡೆ ೧೮ ಗುಳಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿವೆ. ಈ ಮೊದಲೇ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಐದು ಗುಹೆಗಳು ಮತ್ತು ಐದು ಸಮಾಧಿಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಆದರಿಂದ ಈ ಐದು ಕಲ್ಗುಳಿಗಳು ಐದು ಸಮಾಧಿಗಳ ಅಥವಾ ಐದು ಸಾವಿನ ಸಂಕೇತವಾಗಿರಬಹುದು ಎಂಬ ಊಹೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು.

ಮಲೆನಾಡು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶೋಧ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ಅತ್ಯಲ್ಪ. ಪ್ರಾಕೃತಿಕವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಮಳೆ ಬೀಳುವ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಮತ್ತು ಸರಿಯಾದ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯದ ಕೊರತೆಯಿಂದಾಗಿ ಶೋಧ ಕಾರ್ಯ ಅತ್ಯಲ್ಪ ಇರಬಹುದು. ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆ ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಕಗ್ಗನಳ್ಳ ಮತ್ತು ಕೊಟ್ಟಿಗೆಹಾರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಹೊರತು ಪಡಿಸಿ ಈಗ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯದ ಮೂಲಕ ದೊರೆತಿರುವ ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ನೆಲೆ ನವಶೋಧಿತವಾಗಿದೆ. ಈ ನೆಲೆಯ ಶೋಧದಿಂದಾಗಿ ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಕಾಲಮಾನವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ಯಲು ಆಧಾರವಾಗಿದೆ.

೨.೩ ಇತಿಹಾಸ ಕಾಲ

ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನ ಏಳು ಹೋಬಳಿಗಳಲ್ಲೇ ಅತೀ ದೊಡ್ಡ ಹೋಬಳಿ ಕೇಂದ್ರ ಕಳಸ. ಹೊಂಬುಜ ಪ್ರದೇಶವು ಸಾಂತರಸರ ಮೊದಲು ಯಾರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು ಎಂದು ಖಚಿತವಾದ ಮಾಹಿತಿ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿ ದೊರಕುವ ಶಾಸನಗಳ ಮೂಲಕ ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ನಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕು ಪರಿಸರವು ಗಂಗರು, ಚಾಳುಕ್ಯರು, ಹೊಯ್ಸಳರು, ವಿಜಯನಗರ

ಅರಸರು, ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರು, ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು, ಕೆಳದಿ ಅರಸರು ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತೆಂದು ಲಭ್ಯವಾಗಿರುವ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಕಳಸ ಪರಿಸರದೊಂದಿಗೆ ಅಧ್ಯಯನವಾಗದೇ ಇರುವಂತಹ ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನ ಕೆಲವೊಂದು ಸ್ಥಳಗಳು ಅಧ್ಯಯನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿವೆ.

ಗಂಗರು

ಕಳಸದಿಂದ ೩೦ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಮೂಡಿಗೆರೆಯ ಜಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಶ್ರೀ ಪುರುಷನ ತಾಮ್ರಪಟ ಶಾಸನದಿಂದ ಮೂಡಿಗೆರೆ ಪರಿಸರವು ಗಂಗ ಅರಸರ ನೇರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನವು ಗಂಗರ ಮೊದಲನೆಯ ದೊರೆಯಿಂದ ಶ್ರೀ ಪುರುಷನವರೆಗಿನ ರಾಜರ ವಂಶವಳಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರಮುಖ ಎನಿಸುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ ೭೫೦ ತೇದಿ ಇರುವ ಈ ಶಾಸನದಿಂದ ಈ ದೊರೆಯ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ವರ್ಷ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರೊಂದಿಗೆ ೧೨೦ ಮಂದಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಬೆಲ್ಲೂರ್ ಅಥವಾ ಬೇಳ್‌ಪೂರ್ ಗ್ರಾಮದ ಎಲ್ಲೆಗಳ ವಿಂಗಡಣೆಯನ್ನು ಕುದುರೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಮಾಡಲಾಯಿತು ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲೆಗಳನ್ನು ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಸದಾಕಾಲವೂ ಕಾಪಾಡಲಾಗುತ್ತಿದ್ದಿತೆಂದೂ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ ಆದರೂ ಸಾಕಷ್ಟು ಗಡಿ-ವಿವಾದಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದವು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.[೨೭] ಆದರೆ ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರವಾದ ಕಳಸ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಗಂಗರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಶಾಸನ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಶೋಧನೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿಲ್ಲ.

ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರು

ಕಲ್ಯಾಣದ ಚಾಲುಕ್ಯರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸನಗಳು 'ಅಂಗಡಿ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೊರಕಿದೆ. ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನವಾಗಿರುವ ಈ ಶಾಸನವು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಮನೆತನದ ಇರಿವ ಬೆಡಂಗನನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತದೆ. ಹೆಚ್ಚು ತ್ರುಟಿತಗೊಂಡಿರುವ ಶಾಸನವು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಜೈನ ಮುನಿ ವಿಮಲಚಂದ್ರ ಪಂಡಿತದೇವನು ಸನ್ಯಾಸತ್ವದ ಮೂಲಕ ಮರಣ ಹೊಂದಿದ ಮತ್ತು ಅವನ ಶಿಷ್ಯೆ ಶಾಂತಿಯಬ್ಬೆಯು ಸ್ಮಾರಕವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವುದರ ಕುರಿತು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೨೮]

ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕೆಳ ವೊಳಲು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನ ದೊರೆತಿದೆ. ಈ ಶಾಸನವು ಹಲವು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದ್ದು, ಚಾಳುಕ್ಯ ವಿಕ್ರಮಾಂಕ ಮತ್ತು ಮೇಚಕ್ಕಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಶೋಭನಯ್ಯ ಎಂಬುವವನು ಹೊಯ್ಸಳ ದೊರೆಯ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ ಸಂಧಿವಿಗ್ರಹಿಯಾಗಿದ್ದ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ತೇದಿಯ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿಲ್ಲದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಾಸನವನ್ನು ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಅರಸರು ಅಥವಾ

ಹೊಯ್ಸಳರ ಅರಸರು ಹೊರಡಿಸಿದ್ದೋ ಎಂಬ ಗೊಂದಲವಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಲಿಪಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಶಾಸನವನ್ನು ಹತ್ತನೆ ಶತಮಾನದ ಕೊನೆ ಮತ್ತು ೧೧ನೇ ಶತಮಾನದ ಆರಂಭದ ಶಾಸನವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಹೊಯ್ಸಳರು

ಹೊಯ್ಸಳ ರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾಗಿದ್ದು ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನ ಸೊಸೆಯೂರು ಎಂಬ ಹಳ್ಳಿ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ. (ಈಗಿನ ಅಂಗಡಿ) ಘಟ್ಟದಿಂದ ಕರಾವಳಿಗೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅಂಗಡಿಗಳಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆಯೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ೧೧-೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು 'ಸೊಸವೂರು' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಬುಕ್ಕರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲೂ (ಕ್ರಿ.ಶ ೧೩೫೯) ಇದೇ ಹೆಸರಿತ್ತು, ಆದರೆ ಅಚ್ಚುತರಾಯನ ಕಾಲದ ಹೊತ್ತಿಗೆ (ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೩೯) 'ಅಂಗಡಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೆ ಬಂದಿತ್ತು. ವಿಷ್ಣುವರ್ಧನನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಶಕುರ, ಶಶಕಪುರ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಹೊಯ್ಸಳರ ಮೂಲ ಸ್ಥಳವೆಂದೂ, ಸಳ ಇಲ್ಲಿ ಹುಲಿಯನ್ನು ಕೊಂದು ಹೊಯ್ಸಳ ವಂಶದ ಹೆಸರಿಗೆ ಕಾರಣನಾದ ಎಂದು ಶಾಸನಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ನೃಪಕಾಮ ಸೊಸವೂರಿನಿಂದ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಇವನ ಮಗ ವಿನಯಾದಿತ್ಯ ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು ದೋರಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಯಿಸಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ಬಂದ ಹಲವು ಹೊಯ್ಸಳ ಅರಸರು ತಮ್ಮ ಪೂರ್ವಜರ ಹುಟ್ಟೂರಾದ ಅಂಗಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಅವರ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಹೊಯ್ಸಳರ ಕುಲದೇವತೆಯಾದ ವಾಸಂತಿಕಾ ದೇವಿಯೇ ಇಲ್ಲಿಯ ಮುಖ್ಯ ದೇವತೆಯೇ ವಸಂತಮ್ಮ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಹಲವು ಜೈನಯತಿಗಳು ಇಲ್ಲಿದ್ದು, ಬಸದಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೂ ಶಾಸನಾಧಾರಗಳಿವೆ. ಅಂಗಡಿಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಉಗ್ಗೇನಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಹರ ಎಂಬ ಪ್ರದೇಶವಿದೆ.[೨]

ಇಲ್ಲಿರುವ ವಾಸಂತಿಕಾ ಗುಡಿ ಹೆಂಚು ಹೊದಿಸಿರುವ ಈಚಿನ ಕಟ್ಟಡ ಒಳಗೆ ಐವರು ದೇವಿಯರ ಮಣ್ಣಿನ ಮೂರ್ತಿಗಳಿವೆ. ಇವು ಶಕ್ತಿದೇವತೆಗಳಾಗಿದ್ದು, ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಆಯುಧವನ್ನು ಹಿಡಿದಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಶ. ಸು. ೧೦-೧೧ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಜೈನಬಸದಿಗಳ ಅವಶೇಷಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿರುವ ಕೇಶವ, ವೀರಭದ್ರ ಮತ್ತು ಶಿವ ದೇವಾಲಯಗಳು ಶಿಥಿಲವಾಗಿದ್ದು, ಕೇಶವ ದೇವಾಲಯದ ಮೂರ್ತಿಯು ಒಂದು ಉತ್ತಮವಾದ ಹೊಯ್ಸಳ ಶಿಲ್ಪವಾಗಿದೆ.

ಮೂಡಿಗೆರೆ ಹಲವು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಿಲ್ಪ, ಸ್ಮಾರಕ, ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಇವು ಅವರ ಕಾಲದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಕುರುಹುಗಳಾಗಿವೆ. ಕಳಸದಲ್ಲಿನ ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆನೆ ಗಣಪತಿ ಗುಡಿಯ ಶೈಲಿಯು ಹೊಯ್ಸಳರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಕೆಲವು ಶಿಲ್ಪಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಹೊಯ್ಸಳರ ಪ್ರಭಾವ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹಾಗೇ

ಬಲ್ಲಾಳರಾಯನ ದುರ್ಗವು ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ವನದುರ್ಗವಾಗಿ ಏಳಿಗೆ ಹೊಂದಿತ್ತು. ಹೊಯ್ಸಳರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವು ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕು ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪನೆಗೊಂಡರು ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಲಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಅಧ್ಯಯನದ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಹೊಂಬುಜದ ಸಾಂತರಸರು

ಸುಮಾರು ೮ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಹೊಂಬುಜವು ಮಲೆನಾಡಿನ ಒಂದು ಮಾಂಡಲೀಕರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಇವರನ್ನು ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ 'ಸಾಂತರರು' ಎಂದೇ ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವರು ಕ್ರಿ. ಶ. ೭ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ೧೨ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿದರು. ಇವರು ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು 'ಸಾಂತಳಿಗೆ ಸಾಯಿರ' ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸುಮಾರು ೪೦೦ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದರು.[೨೯] ಇವರು ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಾಮಾಂಡಲೀಕರಾಗಿ ಸ್ಥಾನ ಪಡೆದರು. ಸಾಂತರು ೭ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ, ಕದಂಬರು ೮ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ, ಮಾಳಖೇಡದ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರು ೧೦ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ, ಹೊಯ್ಸಳರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಮಲೆನಾಡಿನ ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿ, ಬಾಳೆಹೊನ್ನೂರು, ಶೃಂಗೇರಿ, ಕಳಸ, ಕೊಪ್ಪ, ಮೂಡಿಗೆರೆ ಮುಂತಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.[೩೦]

ಹೊಂಬುಜವು ಸಾಂತರರ ಆರಂಭದ ನೆಲೆವೀಡು, ಕಳಸ ಅವರ ಎರಡನೆಯ ನೆಲೆವೀಡಾಗಿತ್ತು. ಹೊಂಬುಚ್ಚದಿಂದ ಆಳುತ್ತಿದ್ದವರೆಗೂ ಗಂಗ, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ, ಚಾಳುಕ್ಯ ರಾಜರೊಂದಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಬಾಳಿದ ಸಾಂತರರು, ಕಳಸಕ್ಕೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಕ್ರಿ. ಶ ೧೨೦೦ರಿಂದ ಹೊಯ್ಸಳರ ಸಾಮಂತರಾದರು. ಕಳಸದಿಂದ ಕಾರ್ಕಳಕ್ಕೆ ಹೋದ ಮೇಲೆ ಕ್ರಿ. ಶ ೧೪೦೦ರಿಂದ ವಿಜಯನಗರದ ಮಾಂಡಲಿಕರಾದರು. ಸುಮಾರು ಒಂದು ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳಷ್ಟು ದೀರ್ಘಕಾಲ ಆಳಿದ್ದರಿಂದ, ನಾಲ್ಕೈದು ರಾಜ ಮನೆತನಗಳಿಗೆ ಅಧೀನರಾಗಿರಬೇಕಾಯಿತೋ ಏನೋ! ಆದರೆ ತಮ್ಮ ನೆಲೆವೀಡುಗಳನ್ನು ಸುಭದ್ರವಾಗಿಯೇ ಇರಿಸಿದ್ದರು.[೩೧] ಕಳಸದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೧೫೪ರ ಶಾಸನವು ಹೊಂಬುಚ್ಚ ಮಾಂಡಳಿಕನಾದ ಶಾಂತ ಮಾರುದೇವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು, ಸಾಂತರಸರ ಮುಂದಿನ ಭಾಗವೇ ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಅರಸು ಮನೆತನ

ಸಾಂತರ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಅರಸರಾದ ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಅರಸರು ಇವರ ರಾಜಕೀಯ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಎರಡು ಕಾಲಘಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ವಿಜಯನಗರ ಪೂರ್ವಕಾಲ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲ. ಹುಂಚದ ಮೂಲ ಸಾಂತರ ವಂಶದ ಕುಡಿಯೊಂದು ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆ ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನವರೆಗೆ ಹರಡಿ, ಕಳಸ ನಗರವನ್ನು ತನ್ನ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬಹಳ ಕಾಲ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸಿತು. ಸಾಕಷ್ಟು ಪ್ರಬಲವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿದ್ದ ಈ ಶಾಖೆ

ಹೊಯ್ಸಳರಿಗೆ ಸಾಮಂತರಾಗಿ ಹಲವಾರು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ನೆರವಾದಂತೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇವರ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ದೊರೆಯುವ ವಂಶಾವಳಿ ಈ ಕೆಳಗಿನಂತಿದೆ.

ಮೊದಲ ಹಂತ (ವಿಜಯನಗರ ಪೂರ್ವ ಕಾಲ)

ಶಾಂತ ಮಾರುದೇವ (ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೧೫೪)

↓

ಜಾಕಲ ಮಹಾದೇವಿ (ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೨೪೬–೧೨೪೭)

↓

ವೀರ ಬಲ್ಲುದೇವ (ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೨೬೮)

↓

ಕಾಳಲ ಮಹಾದೇವಿ (ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೨೭೭, ೧೨೭೯, ೧೨೮೧)

↓

ಬಾಲು (ಬಲ್ಲಹ) ದೇವ (ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೨೮೪, ೧೨೮೫)

↓

ವೀರ ಪಾಂಡ್ಯದೇವ (ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೨೯೭)

ಎರಡನೆಯ ಹಂತ (ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲ)

ಭೈರರಸ ಒಡೆಯ (೧)	–	ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೪೧೯	–	ದೇವರಾಯ ೧
↓				
ವೀರಪಾಂಡ್ಯ ದೇವರಸ	–	ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೪೩೯	–	ದೇವರಾಯ ೨
↓				
ಭೈರರಸ ಒಡೆಯ (೨)	–	ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೪೯೩	–	ನರಸಿಂಹ ೨
		ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೦೧		
		ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೦೯		
↓		ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೧೬		ಕೃಷ್ಣ ದೇವರಾಯ
		ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೨೪		
ಮದುವರಸ ನಾಯಕ	–	ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೪೧	–	
↓				
ವೀರಪಾಂಡ್ಯಪ್ಪ ಒಡೆಯ	–	ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೪೨	–	ಅಚ್ಯುತರಾಯ
		ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೪೭		
		ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೫೨		
↓		ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೫೫	–	ಸದಾಶಿವರಾಯ
		ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೬೦		
ಭೈರವರಸ ಒಡೆಯ (೩)	–	ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೬೦೯	–	ವೆಂಕಟಪತಿರಾಯ ೧

ಪಾಂಡ್ಯ ಹೆಸರಿನ ಐತಿಹ್ಯ

ಮರಕಾಲ ದೊರೆಯಾದ ಪಾಂಡ್ಯದೇವರಸನು ಅಗ್ರಹಾರಕ್ಕೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ದೊರೆಯಾದ ವೀರ ಪಾಂಡ್ಯದೇವನು ಮರಕಾಲನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ಧೂಳಿಪಟ ಮಾಡಿ ಹೊಯ್ಸಳ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಒದಗಿದ್ದ ಕುತ್ತನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದ. ಈ ಜಯದೊಂದಿಗೆ ಪಾಂಡ್ಯ ಎಂಬುದು ಇವನ ಹೆಸರಿನೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿತು. ಹೀಗಾಗಿ ಪಾಂಡ್ಯ, ಪಾಂಡ್ಯರಾಜ, ಪಾಂಡ್ಯದೇವ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಕಾರ್ಕಳದ ಅರಸರಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ಮಲ್ಲುದೇವ ಮತ್ತು ಮಾರುದೇವನ ಆಳ್ವಿಕೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೊಂಬುಚದ ಅಧೀನವಾಗಿ ಆಳಿದ ಅರಸು ಕೋಕನಾಥ ದೇವರಸ, ಇವನ ಆನಂತರ ಆಳಿದವರು ಕಾಳಲ ಮಹಾದೇವಿ ಮತ್ತು ಈಕೆಯ ಮಕ್ಕಳಾದ ವೀರ ಚೆನ್ನರಸ ಮತ್ತು ವೀರಪಾಂಡ್ಯರು, ಇವರ ಜಂಟಿ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೩೭೮ರಲ್ಲಿ ವರ್ಧಮಾನ ಬಸದಿಯ ನಿರ್ಮಾಣವಾಯಿತು. ವೀರ ಚೆನ್ನರಸ ಒಡೆಯರ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೩೮೫ರ ಮಿಯಾರು ಶಾಸನ ಶ್ರೀ ಕಳಸನಾಥ ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಮುಕ್ತಾಯವಾಗುವುದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಇವನ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೩೮೮ರ ಶಾಸನವು ಕಳಸನಾಥನಿಗೆ ಮಾಡಿದ ದಾನದ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಕಾರ್ಕಳದ ಹಿರಿಯಂಗಡಿಯ ಪಾರ್ವತಿ ಗುಡ್ಡದ ಬಳಿ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೩೬೫ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಒಂದನೆಯ ಬುಕ್ಕರಾಯನ ಶಾಸನವೊಂದು ದೊರೆತಿದೆ. ಇದು ಇಲ್ಲಿಯ ಗುರುಗಳ ಬಸದಿಯು ರತ್ನತ್ರಯ ದೇವರಿಗೆ ಕಾತಣ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಮಾಡಿದ ದಾನದ ಉಲ್ಲೇಖ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯ ಅರಸು ನಾಗಪ್ಪ ಒಡೆಯನನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿದೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಈತ ಲೋಕನಾಥ ದೇವನ ಆನಂತರ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೆ ಬಂದ ವೀರ ಕಾಳಲದೇವಿಯ ಪತಿಯಾಗಿರಬಹುದು. ಈತನ ಮಕ್ಕಳೇ ವೀರ ಚೆನ್ನರಸ ಮತ್ತು ವೀರಪಾಂಡ್ಯದೇವ. ಹೀಗೆ ವಿಜಯನಗರದ ಆಳ್ವಿಕೆ ಪ್ರಾರಂಭದ ವೇಳೆಗೆ ಸುಮಾರು ೨೦೦ ವರ್ಷಗಳ ದೀರ್ಘ ಇತಿಹಾಸದ ಪಥವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಮೂಡಿಗೆರೆ, ಬಾಳೆಹೊನ್ನೂರು, ಕೊಪ್ಪ, ಶೃಂಗೇರಿ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಕಳ ತಾಲ್ಲೂಕುಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ವಿಶಾಲವಾದ ಮಲೆನಾಡಿನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹರಡಿ ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳಗಳನ್ನು ರಾಜಧಾನಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದರು.

ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲ

ವೀರಚೆನ್ನರಸ ಮತ್ತು ವೀರಪಾಂಡ್ಯನ ಆನಂತರ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದವನು ವೀರ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯ (ಕ್ರಿ. ಶ ೧೪೯೦-೧೪೨೦) ಈತ ಬಾರಕೂರಿನ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಮತ್ತು ಹಿರಿಯಂಗಡಿಯ ನೇಮೀಶ್ವರ ಬಸದಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಧಾನ-ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ. ಈತನ ಮಗ ಅಭಿನವ ಚಾಮುಂಡರಾಯ ಎಂದು ಬಿರುದಾಂಕಿತನಾದ ವೀರಪಾಂಡ್ಯ (೩ನೆಯ ಪಾಂಡ್ಯ, ೧೪೨೦-೫೪) ತಂದೆಯ ಉದಾತ್ತ ಗುಣಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮೈಗೂಡಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ. ಈ ರಾಜನ ಸಮಕಾಲೀನವಾಗಿ ಹಲವಾರು ಜೈನಕಾವ್ಯಗಳು ರಚಿತವಾಗಿವೆ. ಮುನಿಕಲ್ಯಾಣ ಕೀರ್ತಿರಾಜ ವೀರಪಾಂಡ್ಯನು ತನ್ನ ಗುರುಗಳಾದ ಲಲಿತ ಕೀರ್ತಿಮುನಿಗಳ

ಆದೇಶದ ಮೇರೆಗೆ ಕಾರ್ಕಳದ ಹಿರಿಯಂಗಡಿಯ ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೪೩೨ರಲ್ಲಿ ಬಾಹುಬಲಿಯ ಸುಂದರ ಶಿಲಾ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮ ದೇವಸ್ತಂಭವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ. ತನ್ನ ಸೋದರ ರಾಮನಾಥನ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ವಿಶಾಲವಾದ 'ರಾಮಸಮುದ್ರ' ಸರೋವರವನ್ನು ಇದೇ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ. ಇವನ ತರುವಾಯ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದವ ಅಭಿನವ ಪಾಂಡ್ಯದೇವನು 'ಒಡೆಯ' ಎಂಬ ಬಿರುದಾಂಕಿತನಾದ. ಇತನ ನಂತರ ೪ನೆಯ ಪಾಂಡ್ಯ (ಪಾಂಡ್ಯಪ್ಪೊಡೆಯ) ಹಿರಿಯಂಗಡಿಯ ಸೋಮೇಶ್ವರ ಬಸದಿಯ ಮುಂದೆ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೪೫೭ರಲ್ಲಿ ಮಾನಸ್ತಂಭವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ. ಇತನ ಜೊತೆ ಬಂಗರಾಜ ಕಾಮಿರಾಯ ಅರಸ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೪೬೧ರಲ್ಲಿ ರಾಜಕೀಯ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದ.

ಅಭಿನವ ಪಾಂಡ್ಯದೇವ ಒಡೆಯನ ನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ. ಶ ೧೪೫೫–೭೫) ಆಳಿದ ೨ನೆಯ ಭೈರವರಸನು ಸಾಹಿತ್ಯ, ಸಂಗೀತಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿ ಹೊಂದಿದ್ದ. ಇತನ ನಂತರ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದ ೨ನೆಯ ಪಾಂಡ್ಯರಾಜನು ಸಿಮಂತೂರು ಹೆಗ್ಗಡೆಗಳೊಂದಿಗೆ ರಾಜಕೀಯ ಒಪ್ಪಂದ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದನು. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಶ ೧೫೦೫–೪೦ರವರೆಗೆ ಎರಡನೆಯ ಭೈರವರಸ, ಮೂರನೆಯ ಭೈರವರಸ ಮತ್ತು ೪ನೆ ಭೈರವರಸರುಗಳು ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದರು.

ಇವರ ನಂತರದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದ ೬ನೆಯ ಪಾಂಡ್ಯಪ್ಪೊಡೆಯ (ಕ್ರಿ. ಶ ೧೫೩೭–೫೫) ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲ ೪ನೆಯ ಭೈರರಸನೊಂದಿಗೆ ಜೊತೆಗೆ ಆಳ್ವಿಕೆಯನ್ನು ನಡೆಸಿದನು. ಈತನು ಕಾರ್ಕಳದ ಆನೆ ಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೪೫–೫೫ ಚತುರ್ಮುಖ ಬಸದಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಹಾಗೆಯೇ ಚಾಟರಾಜ ತಿರುಮಲ ಅರಸನೊಂದಿಗೆ ಕ್ರಿ. ಶ ೧೫೪೩ ರಕ್ಷಣಾ ಒಪ್ಪಂದವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆಳ್ವಿಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಇತನ ಆಳ್ವಿಕೆಯು ಕಳಸದ ಮೇಲೆ ಅಷ್ಟೊಂದು ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಲಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇತನ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಶ ೧೫೫೫–೬೫ರವರೆಗೆ ವೀರ ಇಮ್ಮಡಿ ಪಾಂಡ್ಯಪ್ಪವೊಡೆಯ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದನು.

ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಕ್ರಿ. ಶ ೧೫೭೩–೯೮ರಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಕಳದ ಚಿಕ್ಕಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೆ ಚತುರ್ಮುಖ ಬಸದಿಯ ನಿರ್ಮಾಣವಾಯಿತು. ಹಾಗೆಯೇ ಕ್ರಿ. ಶ ೧೫೮೮ರಲ್ಲಿ ಕೊಪ್ಪ ತಾಲೂಕಿನ ನಾರಾವೆಯಲ್ಲಿ ಗೋಪಾಲಕೃಷ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಛತ್ರ ನಿರ್ಮಾಣವಾದವು. ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರವನು ತನ್ನ ಮಗ ಪಾಂಡ್ಯಪ್ಪೊಡೆಯನೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿ ಕೊಪ್ಪದಲ್ಲಿ 'ಸಾಧನ ಚೈತ್ಯಾಲಯ' ಎಂಬ ಬಸದಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದನು. ಈ ಬಸದಿಯು ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಅರಸು ವಂಶದ ಕೊನೆಯ ಕೊಡುಗೆಯಾಯಿತು.[೫೧]

ಈ ಮನೆತನದವರನ್ನು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲೇ 'ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಪ್ರಭು'ಗಳೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹೆಚ್ಚಿನ ಶಾಸನಗಳು ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನ ಕಳಸ ಹಾಗೂ ಉಡುಪಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಾರ್ಕಳ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ದೊರಕಿವೆ. ಈ ಅರಸು ಮನೆತನದ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೫೪ ಸೇರಿದ್ದು, 'ಶಾಂತ ಮಾರುದೇವ' ಹೆಸರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಶಾಸನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೪೬–೪೭ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, 'ರಾಣಿ ಜಾಕಲ ಮಹಾದೇವಿ' ಹೆಸರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಜೊತೆಗೆ ಮಲ್ಲುದೇವನ

ಸಹೋದರಿಯಾದ ಜಾಕಲ ಮಹಾದೇವಿಯು ಬಮ್ಮರೆಡೆ ಮತ್ತು ಸಿರಿಕಬ್ಬೆಯರಿಗೆ ವಿವಾಹ ಕೊಡುಗೆಯನ್ನು ನೀಡಿರುವುದನ್ನು ಮತ್ತು 'ಧರ್ಮಪುರಿ' ಎಂಬ ನಗರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡೂ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಜಾಕಲ ಮಹಾದೇವಿಯು ರಾಣಿಯಾಗಿ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಳು ಎಂಬ ಸಂಗತಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ನಂತರ ದೊರೆಯುವ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವೀರಬಲ್ಲುದೇವನ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ. ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಪ್ರಭು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿರುವ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಪ್ರಭುಗಳಾದ ಮಲ್ಲುದೇವ, ಮರುದೇವ ಮತ್ತು ಜಾಕಲ ಮಹಾದೇವಿಯರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಆದರೆ ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲದೇವನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಯಾವುದೇ ಶಾಸನಗಳು ದೊರಕಿಲ್ಲ.

ರಾಣಿ ಕಾಳಲ ಮಹಾದೇವಿಯ ಉಲ್ಲೇಖ ಐದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದದ್ದು ಕ್ರಿ.ಶ ೧೨೭೭ರ ಶಾಸನ. ಇದರಲ್ಲಿ ಈಕೆಯನ್ನು 'ಪಟ್ಟದ ಪೆರಿಯರಸಿ' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಲೆಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗ ಮಾಧವನು ಕಳಸನಾಥ ಮತ್ತು ಜೀನೇಶ್ವರರಿಗೆ ಮಾಡಿದ ದಾನಗಳ ವಿವರವನ್ನು ಈ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತೇದಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ಕಾಳಲ ಮಹಾದೇವಿಯು ರಾಜ್ಯವನ್ನಾಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಕಳಶೇಶ್ವರನಿಗೆ ದಾನಗಳನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತು. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೨೭೦ರ ಉಲ್ಲೇಖವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಕಾಳಲ ಮಹಾದೇವಿಯು ಈ ತೇದಿಯಿಂದಲೇ ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಳೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ ೧೨೭೯ರಲ್ಲಿ ಇದೇ ರಾಣಿಯು ಕಳಸನಾಥನಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡಿರುವಳು. ಎರಡು ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಅಂದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೮೧ರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೆ ಕಳಸನಾಥನಿಗೆ ದಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾಳೆ. ಕಾಳಲದೇವಿಯು ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೭೦ ರಿಂದ ೧೨೮೧ರವರೆಗೆ ಆಳುತ್ತಿದ್ದಳೆಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾಹಿತಿಯಿದೆ.

ಇವಳ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೨೮೪ರಲ್ಲಿ ಬಾಲದೇವ ಅಥವಾ ಬಲ್ಲಹದೇವನು ದೊರೆಯಾದವನು. ಕ್ರಿ.ಶ ೧೨೮೪ ಮತ್ತು ೧೨೮೫ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳು ಇವನ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಸೇರಿವೆ. ಕಳಸನಾಥನಿಗೆ ದಾನಗಳನ್ನು ನೀಡುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಬೇರೆ ಯಾವುದೇ ಮಾಹಿತಿ ಇಲ್ಲ. ಇವನ ನಂತರದಲ್ಲಿ ವೀರಪಾಂಡ್ಯದೇವನು ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕುರಿತು ಕ್ರಿ.ಶ ೧೨೯೭ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ. ಇವನೊಂದಿಗೆ ಕಳಸ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಕಳ ಅರಸರ ಮೊದಲನೇ ಹಂತ ಕೊನೆಗೊಂಡು ಎರಡನೆ ಹಂತ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ದೊರೆಗಳ ಸಾಮಂತರಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ಎರಡನೇ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಮಂತರ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ದೊರೆ ಮೊದಲನೆಯ ದೇವರಾಯನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೪೧೯ರಲ್ಲಿ ಸಿಂಗರಸ ಮತ್ತು ಇತರರು ಕಳಸದ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದಾನ ಕೊಟ್ಟ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಸಿಂಗರಸನು ಇದೇ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನೇ ಎಂಬುದು ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ನಂತರ ವೀರಪಾಂಡ್ಯ ದೇವರಸನು ಸಾಮಂತನಾದನೆಂದು

ವಿಜಯನಗರದ ಇಮ್ಮಡಿ ದೇವರಾಯನ ಕಾಲದ ಕ್ರಿಶ ೧೪೪೯ರ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಐದಾರು ದಶಕಗಳ ನಂತರ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯನೆಂಬುದನ್ನು ಹಾಗೂ ಈತ ವಿಜಯನಗರದ ಇಮ್ಮಡಿ ನರಸಿಂಗನ ಸಾಮಂತನಾಗಿದ್ದ ಎಂದು ಎರಡು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಈ ಎರಡೂ ಶಾಸನಗಳ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೪೯೩.

ಮೂಡಿಗೆರೆ ೭೩ರಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತನಾಗಿರುವ ವೀರಪಾಂಡ್ಯನಿಗೂ ಮತ್ತು ಈ ಎರಡೂ ಶಾಸನಗಳಿಗೂ ೫೪ ವರ್ಷಗಳ ಅಂತರವಿರುವುದರಿಂದ, ಈ ಶಾಸನಗಳು ಒಬ್ಬನೇ ಸಾಮಂತನನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತಿಲ್ಲ ಎಂದು ಖಚಿತವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತನಾಗಿರುವವನನ್ನು ಮೊದಲನೆಯ ಭೈರರಸ ಎಂದೂ, ಕ್ರಿ.ಶ ೧೪೯೩ರ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನನ್ನು ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸ ಎಂದೂ ಗುರುತಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ದೊರೆಯ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ನೀಡಿದ ದಾನದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು ವಿಜಯನಗರದ ಇಮ್ಮಡಿ ನರಸಿಂಹ ಮತ್ತು ಭೈರರಸ ಒಡೆಯನನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತದೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸನು ವಿಜಯನಗರದ ಇಮ್ಮಡಿ ನರಸಿಂಹನ ಸಾಮಂತನಾಗಿದ್ದನು. ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೦೧ರ ಶಾಸನವು ವೀರ ಭೈರರಸನು ಮತ್ತು ಬಲಮಾ ದೇವಿಯು ನೀಡಿದ ದಾನವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೦೯ರ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಭೈರರಸನೆಂಬ ಸಾಮಂತನು ಉಲ್ಲೇಖ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇತನು ಹಿಂದಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಸರಿಸಿದ ಸಾಮಂತನೇ ಆಗಿರಬೇಕು. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೧೬ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವೀರ ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸನ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು 'ಇಮ್ಮಡಿ' ಎಂದು ಕರೆದಿರುವುದರಿಂದ ಖಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸನು ಕ್ರಿ.ಶ ೧೪೯೩ ರಿಂದ ೧೫೧೬ರವರೆಗೆ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದನೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೧೬ರ ಶಾಸನ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಈ ಶಾಸನವು ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯನನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತದೆ. ಇವನು ಬಮ್ಮಲದೇವಿಯ ಮಗನೆಂದು, ಇಮ್ಮಡಿ ವೀರ ಹಿರಿಯ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯನ ಅಳಿಯನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೧೬ರಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಗೆ ದಾಳಿಮಾಡಿ, ಮಂಗಳೂರಿಗೆ ಸಮೀಪದ ಭುವನ ಕಲೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬೀಡುಬಿಟ್ಟಿದ್ದನು. ಇದು ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸನಿಗೆ ತುಂಬಾ ಆತಂಕವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿತು. ವಿಜಯನಗರ ಸೈನ್ಯವು ಯಾವ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡದೆ ಒಂದಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಹೋದರೆ ಕಳಸನಾಥೇಶ್ವರನ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡುವುದಾಗಿ ಇವನು ಹರಸಿಕೊಂಡನು. ಇವನ ಮೊರೆಯು ಕಳಸನಾಥನಿಗೆ ಕೇಳಿತೋ ಎನ್ನುವಂತೆ ವಿಜಯನಗರ ಸೈನ್ಯವು ಸುಮ್ಮನೆ ಹಿಂದಿರುಗಿತು. ತನ್ನ ಹರಕೆಯಂತೆ ಇವನು ಸೇನಬೋವ ಸೂರಪ್ಪನ ಮೂಲಕ ದೇವಾಲಯದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಕಾರ್ಯಮಾಡಿಸಿದ. ಹಾಗೂ ೩೦ ಗದ್ಯಾಣವನ್ನೂ ದಾನವಾಗಿ

ನೀಡಿದನು. ಆದರೆ ವಿಜಯನಗರದ ಸೈನ್ಯವು ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸನ ಮೇಲೆ ಯಾಕೆ ದಾಳಿ ಮಾಡದೆ ಹಿಂದಿರುಗಿತು ಎಂಬುದು ಸಂಶಯ ಮೂಡುತ್ತದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೨೪ಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನ ವಿಜಯನಗರ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಕಳಸ ಸೀಮೆಯ ಪಾರುಪತ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಶಿರಪ್ರಧಾನ ಸೂರಪ್ಪ ನಾಯಕನನ್ನು ಇದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೪೧ರ ಶಾಸನವು ಮದುವರಸ ನಾಯಕನನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತದೆ. ಇವನು ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ವಂಶಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನೇ ಎನ್ನುವುದು ಖಚಿತವಾಗಿ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ. ಬಹುಶಃ ಇವನು ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸನ ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಯಾಗಿರಬಹುದು. ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೪೨ರ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು ಅಚ್ಯುತರಾಯನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರದ್ದು, ವೀರಪಾಂಡ್ಯ ಒಡೆಯನನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನವು ಕಳಸನಾಥ ದೇವರಿಗೆ ದಾನ ಕೊಟ್ಟ ವಿವರವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಐದು ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ವೀರಪಾಂಡ್ಯದೇವ ಒಡೆಯನು ಈ ಮನೆತನದ ಸಾಮಂತನಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ಕೆರೆವಸೆಯ ಚಂದಲದೇವಿಯ ಮಗನೆಂದೂ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇವನು ಸದಾಶಿವರಾಯನ ಸಾಮಂತನಾಗಿದ್ದನು. ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೫೨ರ ಶಾಸನವು ಸದಾಶಿವರಾಯನ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ವೀರಪಾಂಡ್ಯ ಒಡೆಯನು ಕೆರೆವಸೆನಾಡನ್ನು ಸಾಮಂತನಾಗಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ನಂತರದ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೫೫ರ ಶಾಸನದಿಂದ ವೀರ ಇಮ್ಮಡಿ ಪಾಂಡ್ಯಪ್ಪ ಒಡೆಯನು ವಿಜಯನಗರದ ದೊರೆ ಸದಾಶಿವರಾಯನ ಸಾಮಂತನಾಗಿದ್ದುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೊಮ್ಮರಾಜರಸನ ಮಗ ಭೈರರಸಣ್ಣನು ಕಳಸ ಸೀಮೆಯ ಪಾರಪತ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು.

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೬೦೯ರ ಶಾಸನವು ವೆಂಕಟಪತಿರಾಯನನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇವನು ವಿಜಯನಗರದ ದೊರೆ ಮೊದಲನೆಯ ವೆಂಕಟಪತಿರಾಯ (ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೮೬-೧೬೧೪). ಈ ಶಾಸನವು ವೀರ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯನ ಮಗ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯನನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು ಎರಡು ಹಂತ ಕಾಲಮಾನದಲ್ಲಿ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದ ಮಾಹಿತಿಗಳು ಶಾಸನಗಳ ಮೂಲಕ ಲಭ್ಯವಾಗಿದೆ.

ತನೂಡಿ ಪಾಳೆಗಾರ ಮನೆತನ

ಮೌಖಿಕ ಆಕಾರ ಮತ್ತು ಕಡತಗಳಿಂದ ೬೦೦ ವರ್ಷದ ಹಳೆಯ ಮನೆ, ಅಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆಯುಧಗಳು, ಉಡುಪು, ಸ್ನಾನಗೃಹ, ವೀರಗಲ್ಲು, ಮಹಾಸತಿಗಲ್ಲಿನ ಮೂಲಕ ತನೂಡಿ ಪಾಳಗಾರ ಮನೆತನದ ಇತಿಹಾಸ ತಿಳಿಯುಬಹುದು. ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಬೈರವರಸರ ಸಮಕಾಲೀನ ಜೈನ ಅರಸು ಮನೆತನ ಇದಾಗಿದೆ. ಈ ಒಂದು ಪಾಳೆಗಾರರ ಮನೆಯಿಂದ ಕಳಸದ ಕಳಸೇಶ್ವರನಿಗೆ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ತಯಾರು ಮಾಡಿದ ೪-೫ ಲೀ. ಹರಳೆಣ್ಣೆ ದೇವರ ಪೂಜೆಗೆ ದಿನ-ನಿತ್ಯ ನೈವೇದ್ಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಕುಟುಂಬದವರು ಮೊದಲು ಜೈನರಾಗಿದ್ದು, ನಂತರದಲ್ಲಿ ವೈವಾಹಿಕ ಸಂಬಂಧ ಬೆಳೆಸಿ ಒಕ್ಕಲಿಗರಾಗಿ

ಬದಲಾಗಿದ್ದಾರೆ.[೨೨] ತನೂಡಿ ಪಾಳೆಗಾರರ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಯಲು ಕಡತಗಳು ಹೊರತು ಪಡಿಸಿ ಇನ್ನೂ ಯಾವುದೇ ದಾಖಲಾತಿಗಳಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮನೆಯೇ (ಅರಮನೆ) ಇವರ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ಮುಖ್ಯ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ. ದರ್ಬಾರ್ ಹಾಲ್, ಆನೆ, ಕುದುರೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದ ಸರಪಳಿಗಳು ಈ ಮನೆತನದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.

ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರು

ಕರ್ನಾಟಕದ ಹಲವು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿರುವ ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರು ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲೂ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿದ್ದಾರೆ. ಕ್ರಿ.ಶ ೧೩೭೮ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಇಮ್ಮಡಿ ಹರಿಹರನ ಬಗ್ಗೆ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಕಳಸದ ಕಾರಗದ್ದೆ (ತೋಡ್ಲು) ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೊರಕಿರುವ ದಾನ ಶಾಸನದ ಮೂಲಕ ದೇವರಾಯನು ಹರಿಹರನ ಮಗನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಎಂಬ ಅರಸನು ಇಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷನು ಹರಿಹರನ ಮಗನೂ, ದೇವರಾಯನ ತಮ್ಮನೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಮೂರನೆಯ ಬುಕ್ಕನ ಕಳಸ ಶಾಸನವು ಕ್ರಿ.ಶ ೧೪೨೩ರ ಕಾಲಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತದೆ.

ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೧೯ರ ಹೊರನಾಡಿನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮೆಲ್ಲು ಹೆಗ್ಗಡೆಯು ತಿಮ್ಮರಸನಿಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ವಿಕ್ರಯ ಮಾಡಿದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನ ೧೭ ಮಂದಿ ಜೈನರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮಾರಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಪ್ರಭಾವ ಮಲೆನಾಡಿನ ಹೊರನಾಡಿನವರೆಗೆ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ಪಡೆದಿತ್ತು ಎಂಬ ಸಂಗತಿ ಬೆಳಕಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ವಿಜಯನಗರದ ಸಂಗಮ ಸಂತತಿಯ ಅರಸನಾದ ಒಂದನೆಯ ಬುಕ್ಕನ ಬಗ್ಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೩೫೬ ರಿಂದ ೧೫೭೭ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸನಗಳು ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರವಾದ ಕಳಸದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಅಚ್ಚುತರಾಯ, ಸದಾಶಿವರಾಯ, ವೆಂಕಟಪತಿರಾಯ, ಐದನೇ ಶ್ರೀರಂಗರಾಯರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆತಿವೆ.

ಕೆಳದಿ ಅರಸರು

ಕ್ರಿ. ಶ ೧೬೮೪ರಲ್ಲಿ ಕೆಳದಿ ಅರಸ ಶಿವಪ್ಪ ನಾಯಕನು ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಮುಖವಾಡವನ್ನು ಮತ್ತು ಕ್ರಿ.ಶ ೧೭೨೧ರಲ್ಲಿ ಎರಡನೇ ಸೋಮಶೇಖರ ನಾಯಕನು ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಚಿನ್ನದ ಮುಖವಾಡವನ್ನು ನೀಡಿರುವುದರ ಬಗ್ಗೆ ಮುಖವಾಡದ ಮೇಲಿರುವ ಶಾಸನ ಪತ್ರವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಕಳಸ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಹಾಗೂ ಕೆಳದಿ ಅರಸರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅನೇಕ ಕಡತಗಳು ಕೆಳದಿ ವಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲದಲ್ಲಿದೆ.[೩೩]

ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರು

ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ ನಾಲ್ಕನೆ ಕೃಷ್ಣರಾಜರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೮೯೭ರ ಶಾಸನವು

ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವರ ರಥೋತ್ಸವ ಮಾಡಲು ರಥವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದರೆಂದು ಎಂಬ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ.[೩೪] ಕೆಳದಿ ಅರಸರ ನಂತರ ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರು ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿದ್ದರು ಎಂಬುದನ್ನು ಇದರಿಂದ ಅರಿಯಬಹುದು.

ಕೊನೆ ಟಿಪ್ಪಣಿ

೧. http://earth.app.goo.gl/ddDHkf
೨. ಕಾಮತ್ ಸೂರ್ಯನಾಥ್, ೧೯೮೧, *ಕರ್ನಾಟಕ ಸ್ಟೇಟ್ ಗೆಜೆಟಿಯರ್–ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಡಿಸ್ಟ್ರೀಕ್ಟ್,* ಪುಟ. ೫೯೭.
೩. ಅದೇ, ಪುಟ. ೫೯೮.
೪. http://en.m.wikipedia.org/wiki/chikmagalur_district
೫. ಕಾಮತ್ ಸೂರ್ಯನಾಥ್, ೧೯೮೧, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೫೯೭.
೬. ಗ್ರಾಮಪಂಚಾಯತಿ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ.
೭. ಹಳೇಕೋಟೆ ರಮೇಶ್, ೧೯೮೬, *ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲ್ಲೂಕು ದರ್ಶನ,* ಪುಟ. ೩೨.
೮. ಶ್ರೀಕಂಠಶಾಸ್ತ್ರಿ, ೨೦೧೬. *ಪುರಾತತ್ವ ಶೋಧನೆ,* ಪುಟ. ೦೧.
೯. ಶೇಕ್ ಅಲಿ ಬಿ., ಸುಂದರ ಅ. (ಪ್ರ.ಸಂ), ೨೦೧೮, *ಕರ್ನಾಟಕ ಚರಿತ್ರೆ, ಸಂ–೧,* ಪುಟ. ೧೨೭.
೧೦. ಶಿವತಾರಕ್ ಕೆ.ಬಿ., ೨೦೦೧, *ಕರ್ನಾಟಕದ ಪುರಾತತ್ವ ನೆಲೆಗಳು,* ಪುಟ. ೨೪೭–೨೫೪.
೧೧. ಅದೇ, ಪುಟ. ೨೫೧.
೧೨. ಅದೇ, ಪುಟ. ೧೯೨.
೧೩. ಸಿಂಗ್, ಬಿ.ಪಿ., ೧೯೯೬, ಇಂಡಿಯನ್ ಆರ್ಕಿಯೊಲಾಜಿಕಲ್ ರಿವ್ಯೂವ್ ೧೯೯೧–೯೨, ಪುಟ. ೧೨೫.
೧೪. ಅದೇ, ಪುಟ. ೨೫೨.
೧೫. ಅದೇ, ಪುಟ. ೧೯೩.
೧೬. ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಎಲ್., ೨೦೧೦. *ಹಂಪಿ ಪರಿಸರದ ಆದಿಮಾನವ ನೆಲೆಗಳು.* ಪುಟ. ೨೦.
೧೭. ಅದೇ, ಪುಟ. ೩೧.
೧೮. ಅದೇ, ಪುಟ. ೩೨.
೧೯. ಮೋಹನ ಆರ್., ೨೦೧೯, *ಕರ್ನಾಟಕದ ಆದಿಮ ಚಿತ್ರಕಲೆ,* ಪುಟ. ೧೩೧.
೨೦. https://www.ultraboardgames.com//mancala/history.php07/01/2020

೨೧. Alex de Voogt,1994, *Mancala: Games That Count,* P. No-43

೨೨. https://cn.m.wikipedia.org/wiki/mancala 07/01/2020

೨೩. ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ ಎ.ವಿ., ೧೯೯೮. *ಎಫಿಗ್ರಾಫಿಯ ಕರ್ನಾಟಿಕ ಸಂ–೧೧,* ಪುಟ. ೦೧.

೨೪. ಅದೇ, ಪುಟ. ೯೭.

೨೫. ಹಿರಿಯಣ್ಣ ಅಂಬಳಿಕೆ, ೨೦೦೯, *ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ: ಕನ್ನಡ ವಿಷಯ ವಿಶ್ವಕೋಶ,* ಪುಟ. ೨.

೨೬. ಕಾಮತ್ ಸೂರ್ಯನಾಥ್, ೧೯೮೧, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೫೯.

೨೭. ಕೃಷ್ಣೋಜಿರಾವ್ ಕೆ.ಪಿ., ೨೦೧೨, ಸ್ಮೃತಿ ಸ್ಮರಣಾ ಸಂಚಿಕೆ, ಪುಟ. ೩೯.

೨೮. ನಾಗರಾಜಯ್ಯ ಹಂಪ, ೧೯೯೭, *ಸಾಂತರರು: ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ,* ಪುಟ. ೩೧.

೨೯. ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ ಎ.ವಿ., ೧೯೯೮. ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೯೬.

೩೦. ಅದೇ, ಪುಟ. ೨೧೮.

೩೧. ಅದೇ, ಪುಟ. ೨೦೭.

ಅಧ್ಯಾಯ ಮೂರು

ಸ್ಥಳನಾಮ ಮತ್ತು ಸ್ಥಳಪುರಾಣ

ಅಧ್ಯಾಯ – ೩

ಸ್ಥಳನಾಮ–ಸ್ಥಳಪುರಾಣ

ಅಲೆಮಾರಿ ಜೀವನದಿಂದ ಆರಂಭವಾದ ಮಾನವನ ಜೀವನ ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ, ಒಂದು ಕಡೆ ವಾಸಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿತು. ನಂತರದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗಿ ರಚನೆಗೊಂಡ ಬೆಟ್ಟ, ಗುಹೆ, ಕಾಡು, ನದಿಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನೆಲೆನಿಂತು ನಾಗರಿಕ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಕಾಲಿಟ್ಟನು. ನಂತರ ಒಂದೆಡೆ ಗುಂಪು–ಗುಂಪಾಗಿ ವಾಸಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು. ಇದು ಮುಂದೆ ಗ್ರಾಮಗಳ ಆರಂಭದ ಹಂತಗಳಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿತು. ಅದರಂತೆ ಆಯಾ ಭೌಗೋಳಿಕ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಗುಂಪುಗಳ ನೆಲೆಗಳು ಆರಂಭವಾದವು. ನೆಲೆಗಳಿಗೆ ಗುರುತು ಹೇಳುವ ಸಲುವಾಗಿ ಒಂದು ಹೆಸರಿನ ಅಗತ್ಯ ತೋರಿಬಂದಿತು. ಈ ಅಗತ್ಯವೇ ನೆಲೆಗಳಿಗೆ ಹೆಸರಿಸುವ ಗ್ರಾಮ, ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಆರಂಭವಾದುದರ ಕುರುಹು ಎನ್ನಬಹುದು. ಆಯಾ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸುವ ಸಮುದಾಯಗಳು ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಪರಿಸರದ ಚಹರೆಯೊಂದಿಗೆ ತಮ್ಮ ನೆಲೆಗಳಿಗೆ ಹೆಸರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡರು. ಬೆಟ್ಟ, ಗುಡ್ಡ, ಗಿಡ, ಮರ, ಕಲ್ಲು ಇವುಗಳ ಗಾಢ ಸಂಬಂಧವು ಹೆಸರುಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರೇಪಿಸಿರಬೇಕು. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸಮುದಾಯಗಳು ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದುದು ಬೆಟ್ಟಗಳ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ. ದಿನ್ನೆ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ತಮಗೆ ಅಗತ್ಯವಾಗಿ ಬೇಕಾದಂತಹ ನೀರಿನ ತಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿನ ಬಹುತೇಕ ಪ್ರಾಚೀನ ನಾಗರಿಕತೆಗಳು ಆರಂಭವಾದದ್ದು ನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಸಮುದಾಯಗಳ ನೆಲೆಸುವಿಕೆಯ ಆಯ್ಕೆಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಪಶುಪಾಲನೆ ಮತ್ತು ಕುರಿ ಸಾಕಾಣಿಕೆಯು ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ, ಬೆಟ್ಟದ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ವೃತ್ತಿಯೊಂದಿಗೆ ತಮ್ಮ ವಾಸದ ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಯೇ ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡರು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಗಾಢ ಸಂಬಂಧದೊಂದಿಗೆ ತಳುಕು ಹಾಕಿಕೊಂಡ ಮಾನವರು, ಆರಂಭಿಕ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿ ನಿಷ್ಠೆ, ಗ್ರಾಮ ನಾಮಗಳ ಉದಯಕ್ಕೆ ನಾಂದಿಯಾದವರು. ಹೀಗೆ ಗ್ರಾಮ ಸಮಾಜಗಳು ಆರಂಭಗೊಂಡವು.[೧]

ಜಗತ್ತು ಎಂಬುವುದು ಮಾನವರ ಹುಟ್ಟಿನೊಂದಿಗೆ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥ ಪಡೆದುಕೊಂಡಿತು. ಅವನ ಹುಟ್ಟಿನೊಂದಿಗೆ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಹೆಸರುಗಳು, ಮನೆ–ಮಠ, ಗುಡಿಗೋಪುರ, ಗುಡಿಸಲುಗಳೂ ಹುಟ್ಟಿದವು. ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಹುಟ್ಟು ನಿನ್ನೆ ಮೊನ್ನೆಯದಲ್ಲ, ಪುರಾತನ ಕಾಲದ ಜೀವ ಸೃಷ್ಟಿಯೊಂದಿಗೆ ಬೆಳೆದುಬಂದಿದ್ದು, ಮಾನವನು ಬದುಕು ವಿಸ್ತಾರವಾದಂತೆಲ್ಲ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ, ಭೌಗೋಳಿಕ, ಚಾರಿತ್ರಿಕ, ಐತಿಹಾಸಿಕ, ಜಾನಪದೀಯ ಪುರಾಣ, ಐತಿಹ್ಯಗಳ ಮೂಲಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ನೆಲೆಗಟ್ಟಿನ ಸ್ಥಳಗಳ ಅಥವಾ ಊರುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡವು.[೨] ಆಂಗ್ಲ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮ ನಾಮಕ್ಕೆ 'ಟೊಪೋನಮಿ' (Toponomy) ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದು ಮೂಲತಃ ಗ್ರೀಕ್‌ನ 'Topos' ಮತ್ತು 'Nomos' ಎಂಬೆರಡು ಸಂಯುಕ್ತ ಪದಗಳಿಂದ ಬಂದದ್ದಾಗಿದೆ. ಇದರರ್ಥ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಸ್ಥಳಗಳ ಹೆಸರುಗಳು. ಇವನ್ನೇ

ಗ್ರಾಮ ನಾಮವೆಂದು ವಿದ್ವಾಂಸರು 'Topos' ಅಂದರೆ 'ಸ್ಥಳ' ಎಂದೂ 'Nomos' ಅಂದರೆ 'ಅಧ್ಯಯನ' ಎಂದು ಅರ್ಥೈಸಿದ್ದಾರೆ. 'Toponomy' ಎಂಬುದು ಸ್ಥಳದ, ಕ್ಷೇತ್ರದ ಅಧ್ಯಯನ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.[೩] ಆಕ್ಸ್‌ಫರ್ಡ್ ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ನಿಘಂಟಿನ ಪ್ರಕಾರ ೧೮೭೬ರಲ್ಲಿ 'ಟೋಪೊನಿಯ' ಎಂಬ ಪದವು ಮೊದಲು ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡಿತು. ಸ್ಥಳನಾಮ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ೨೨೦ ವರ್ಷಗಳ ಇತಿಹಾಸವಿದೆ. ಲಿಬ್ನಿಜ್, ಸ್ಟಚ್, ಪಾರಸ್ಸಿಮನ್, ಪಿರ್ಝಾಕ್ ಟೆಲರ್ ಮುಂತಾದ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸರು ೧೯ನೇ ಶತಮಾನದ ಆದಿ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳನಾಮ ಅಧ್ಯಯನದ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಶೋಧನಾತ್ಮಕ ಕ್ಷಿತಿಜಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿದ್ದರು. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನವೇ ಸ್ಥಳನಾಮ ವಿಜ್ಞಾನ ಎಂದಾಯಿತು. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳನಾಮವನ್ನು ಕುರಿತು ಅತಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಉಲ್ಲೇಖ ಹಲ್ಮಿಡಿ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ, ನಂತರ ಕವಿರಾಜಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಇದೆ.[೪]

ಸ್ಥಳನಾಮ ಅಧ್ಯಯನ ಎಂದರೆ ಒಂದರ್ಥದಲ್ಲಿ ಭಾಷೆಯ ಅಧ್ಯಯನವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಬಣ್ಣ, ರೂಪ ಮತ್ತು ಎತ್ತರ ಹೇಗೆ ಒಬ್ಬರಂತೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಏಳು ಜನರಿರುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನಬಹುದೊ ಹಾಗೆ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಮಾನವನ ನೆಲೆಗಳಿವೆಯೋ ಅಷ್ಟು ಊರುಗಳಿವೆ. ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೇ, ಅಷ್ಟು ಊರುಗಳಿಗೆ ವೈವಿಧ್ಯತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಸರುಗಳಿದ್ದು, ಅಷ್ಟೇ ಎಷ್ಟೋ ಹೆಸರುಗಳು ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಪುನರಾವರ್ತನೆ ಆಗಿರುವುದುಂಟು. ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರತಿರೂಪ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಆಕಸ್ಮಿಕವಾದುದೇ ಹೊರತು ಉದ್ದೇಶಿತವಾದುದ್ದಲ್ಲ. ನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಿನಾಮದ ಮೂಲಕ ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಒಂದೇ ಹೆಸರಿನ ಅನೇಕ ಊರುಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಶ್ರೀಲಂಕಾ ಎಂಬ ದೇಶವಿರುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದಿರುವ ವಿಷಯ. ಆದರೆ ಶ್ರೀಲಂಕಾ ಎಂಬ ಊರು ಹಂಪಿ ಸನಿಹದಲ್ಲೂ ಈಗಲೂ ಇರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ ಇಂತಹ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಮುಖ್ಯವಾಗಿದೆ.

೩.೧ ಸ್ಥಳನಾಮ

ಇತಿಹಾಸ ಮೌನವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳನಾಮ ಮಾತನಾಡುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿದ್ದು, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಹಳ್ಳಿಗೂ ತನ್ನದೇ ಆದ ಹೆಮ್ಮೆಯ ಕಥೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಅವು ಮಹಾಕಾವ್ಯ, ಪುರಾಣಗಳು, ಋಷಿ ಮುನಿಗಳೂ, ಐತಿಹಾಸಿಕ ಘಟನೆ, ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಂದಿಗಿನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಹೆಸರು ಅಲ್ಲಿಯ ಭೌಗೋಳಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಒಡಲಿನಿಂದ ಮೂಡಿ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ಒಮ್ಮೆ ಅಸ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಬಂದ ಸ್ಥಳನಾಮ ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸಾಮಾಜಿಕ ಬದಲಾವಣೆಯಿಂದ ಹೊಸ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಕಾಲಾನುಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಸ್ಥಳನಾಮ ಅರ್ಥಹೀನ, ಅಶ್ಲೀಲ, ಅಸುಂದರವೆನಿಸಿದಾಗ ಅವುಗಳನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ನಗರೀಕರಣದ ಪ್ರಭಾವದಿಂದಾಗಿ ಇದ್ದ ಹೆಸರುಗಳು ಬಿದ್ದುಹೋಗಿ ಹೊಸ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ಸ್ಥಳ ಮಹಿಮೆಯೂ ಅಷ್ಟಾಗಿ ಅಳಿದು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಭೌಗೋಳಿಕ, ಪುರಾಣಗಳ

ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಸ್ಥಳಗಳ ಕುರಿತು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಕಳಸ

ಕಳಶ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ನೋಡುವುದಾದರೆ ಬಿಂದಿಗೆ, ಕೊಡ, ಕುಂಭ. ಗೋಪುರಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಕಂಚು ಅಥವಾ ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ಕಲಶ ಎಂಬುದಾಗಿದೆ. ಕಲಶಪ್ರಾಯವೆಂದರೆ ಉತ್ತಮವಾದುದು, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದದ್ದು ಎಂಬರ್ಥವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ.[೫] ಕಲಶ ಅಥವಾ ಕಳಸ ಎಂಬ ಪದವು ಹಿಂದೂ, ಜೈನ, ಬೌದ್ಧ ಧರ್ಮ, ಸಂಸ್ಕೃತ, ಪ್ರಾಕೃತ, ಪಾಲಿ, ಮರಾಠಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನದೇ ಆದ ರೀತಿಯ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿವೆ. ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಾಸ್ತ್ರದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡುವುದಾದರೆ ದೇವಾಲಯದ ಶಿಖರದ ಮೇಲಿರುವ ಕಲಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇದು ದೇವಾಲಯದ ವಾಸ್ತು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿನ ಷಡ್ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಉತ್ತುಂಗದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುವ, ಷಡ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಆರನೆಯದಾದ ಅಂಗ ಇದನ್ನು ಸ್ತೂಪಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅಲಂಕೃತವಾದ ಕುಂಭ, ಕುಂಭದ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಪತ್ರಗಳು ಮತ್ತು ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ಕಲಶವನ್ನು ಲೋಹದಿಂದಲೂ ಅಥವಾ ಕಲ್ಲಿನಿಂದಲೂ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.[೬] ಪಾಲಿ, ಸಂಸ್ಕೃತ, ಮರಾಠಿ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಳಸವೆಂದರೆ ಕುಂಭವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ನೀಡುತ್ತದೆ.

ಪುರಾಣಗಳ ಮೂಲಕ ಕಳಸ ಎಂಬ ಸ್ಥಳನಾಮದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯೆಂದರೆ, ಅಗಸ್ತ್ಯರು ಭದ್ರನದಿಯ ತಟದಲ್ಲಿ ವರುಣ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರರೆಂಬ ಸಹೋದರರು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಘೋರ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕಂಡು ದೇವೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ದೇವಾನು-ದೇವತೆಗಳು ತಪಸ್ಸನ್ನು ಭಗ್ನಮಾಡಲು ಊರ್ವಶಿಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವಳನ್ನು ಕಂಡು ವರುಣಾ ಮಿತ್ರರು ಮೋಹಿಸಿದ್ದರ ಸಲುವಾಗಿ ಇವರಿಂದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾದ ರೇತಸ್ಸನ್ನು ಒಂದು ಕುಂಭದಲ್ಲಿರಿಸಿದರು. ಇದರಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯರು ಜನಿಸಿದರು ಎಂಬ ಪುರಾಣಗಳಿವೆ. ಇದರಿಂದಲೇ ಅಗಸ್ತ್ಯರಿಗೆ 'ಕುಂಭ ಸಂಭವ' (ಕುಂಭದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು) ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯರು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ತನ್ನ ಜನ್ಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಕಲಶವೆಂದು ಮತ್ತು ನೀನು ಇಲ್ಲಿ ಕಲಶೇಶ್ವರನಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಬೇಕಾಗಿ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಳಸವೆಂಬ ಸ್ಥಳನಾಮ ಬಂದಿದೆ ಎನ್ನುವುದು ಕಲಶೇಶ್ವರ ಮಹಾತ್ಮೆಯಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಳಸಕ್ಕೆ ಸ್ಥಳೀಯರು ಕುಂಭ ಸಂಭವವೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಭೌಗೋಳಿಕವಾಗಿ ನೋಡುವುದಾದರೆ ಕಳಸ ಪಟ್ಟಣದ ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ದುಗ್ಗಪ್ಪನ ಕಟ್ಟೆ ಎಂಬ ಗುಡ್ಡವಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಸುತ್ತಲೂ ಅಂದರೆ ದಕ್ಷಿಣ, ಪಶ್ಚಿಮ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಭದ್ರಾ ನದಿಯು ಹರಿಯುತ್ತದೆ. ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳದಿಂದ ವೀಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಒಂದು ಕುಂಭ ಅಥವಾ ಕಳಸದಂತೆ ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಕಳಸವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ.

ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ೧೭೯೯ರಲ್ಲಿ ಹೈದರಾಲಿ ಮತ್ತು ಅವನ ಸಂತತಿಯವರ

ಪ್ರಭುತ್ವದಲ್ಲಿ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಮೈಸೂರಿನ ಸರ್ವೇಯ ಆಧಾರವಾಗಿ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಅಧಿಕಾರಿ ಸಿ. ಮೆಕೆಂಜಿ ಅವರು ೧೮೦೮ರಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಿದ ನಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ಕಳಸದ ಹೆಸರನ್ನು 'Calasa Conda' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಅಂದರೆ ಕಳಸವನ್ನು ಕೊಂಡವೆಂದು (ಕಳಸವು ಸುತ್ತಲೂ ಪರ್ವತಗಳಿಂದ ಆವರಿಸಿ ತಗ್ಗಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹೊಂಡದಂತಿರುವುದರಿಂದ) ನಮೂದಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇದರಿಂದ ಕಳಸವನ್ನು ಕಳಸ ಕೊಂಡವೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.[೭] ಆಚರಣೆಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡುವುದಾದರೆ, ಕಳಸದಿಂದ ಶ್ರವಣಬೆಳಗೋಳಕ್ಕೆ ಕಳಶಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಬಂದಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ವಾಡಿಕೆಯಿದೆ. ಈ ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲಾ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಭೌಗೋಳಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ ಬಂದಿದೆ ಎಂಬುದು ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಭೌಗೋಳಿಕವಾಗಿ ಮತ್ತು ಪೌರಾಣಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ, ಭಾಷಾಧ್ಯಾಯದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಳಸ ಪದದ ಅರ್ಥ ಮತ್ತು ಕಳಸ ಸ್ಥಳನಾಮದ ಕುರಿತು ಮೇಲಿನಂತೆ ತಿಳಿಯಲಾಗಿದೆ. ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಳಸದ ಉಲ್ಲೇಖ ಯಾವ ಕಾಲಮಾನದಿಂದ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಕೆಳಗಿನಂತೆ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಕ್ರಿ.ಶ ೧೧೫೪ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ 'ಕಳಶ' ಪದದ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ. ಶಾಂತರ ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಸಾಂತರ ಅರಸನ ಕಾಲದ ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಆಶ್ವಯಜ ಮಾಸ ೩ನೆಯ ವಾರ ಕಲಶದ ಹೇಬಾರು ವೀಶ್ವರೆಯ ಹೇಬ್ಬಾರು...." ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ.[೮] ತ್ರುಟಿತಗೊಂಡಿರುವ ಈ ಶಾಸನದಿಂದ ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರ ಸಾಂತ ಮಾರುದೇವ ಎಂದರೆ ಸಾಂತರ ಅರಸ ಕಾಮಭೂಪವೆಂಬುದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಚಾರವು ಹಂಪ ನಾಗರಾಜಯ್ಯ ಅವರ 'ಸಾಂತರರು ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ' ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಸಿರುವ ವಂಶಾವಳಿಯ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಗೆರೆ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ ೩೭ ಮತ್ತು ಕೊಪ್ಪ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ ೧೦ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಗೊಂಡಿರುವ ಜಗದೇವ-ವೀರ-ಹೊಯ್ಸಳ-ಶಾಂತರನೆಂಬ ಮಹಾಮಂಡಲೇಶ್ವರನು ಈತನೇ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.[೯]

ಕ್ರಿ.ಶ ೧೨೬೮ರ ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಳಸವೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ.[೧೦] ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೭೭ರ ತಾಮ್ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಮುದುಕಿಯ ತಲೆಯ ಗಂಣ್ಣ ೧ ಮೇಲೆನ ಅಂತಪ್ಪುದಕ್ಕೆ ಸಕ್ಷಿ ಕಳಸದ ಗ್ರಮ ಆಹೆಬ್ಬಾರು ಮಕ್ಕಳು" ಎಂದು ಬರೆಸಿದ್ದಾರೆ.[೧೧] ಹೀಗೆ ಕಳಸದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಹದಿನೇಳು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಳಶ, ಕಳಸವೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ.

ಮೊದಲು ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಳಶವೆಂದು ಇದ್ದು, ನಂತರದಲ್ಲಿ ಕಳಸವೆಂದು ಬದಲಾಗಿರುವುದನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಬೇರೆ ಯಾವ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೂ ಕರೆದಿರುವುದು ತಿಳಿದು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಹೊರನಾಡು

ಕಳಸದಿಂದ ೮ ಕಿ.ಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿ ದೇವತೆಯಾದ ಅನ್ನಪೂರ್ಣೇಶ್ವರಿ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಧರ್ಮದರ್ಶಿಗಳಾದ ಭೀಮೇಶ್ವರ ಜೋಷಿಯವರು ಹಾಗೂ ಇತರೆ ಊರಿನ ಹಿರಿಯರು ಹೊರನಾಡು ಕಳಸದಿಂದ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದು, ಮೊದಲು ಸೇತುವೆಯ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಹೊರನಾಡು ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂದು ಮಾಹಿತಿ ನೀಡುತ್ತಾರೆ.[೧೨] ಆದರೆ ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಹೊರನಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ 'ಹೋರಿನಾಡು' ಮತ್ತು 'ಹೋರುನಾಡು' ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೧೯ರ ವಿಜಯನಗರ ಅರಸ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳದ ಅರಸ ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸನ ಉಲ್ಲೇಖ ಇರುವ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಸೂರಪಸೇನ ಭೊರು ಹೋರಿನಾಡ ಮಲುಹೆಗ್ಗಡೆಯರ".[೧೩] ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೪೧ರ ಇನ್ನೊಂದು ತ್ರುಟಿತಗೊಂಡ ದಾನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "....ಲು ಹೋರಿನಾಡ ನುಲುಹೆಗ್ಗಡೆ ತಂನ್ನ ಮೂಲದ ಹಕ್ಕಲಕು" ಎಂದು ಮತ್ತು "ಹೋರಿನಾಡಲೂ ಗೌಡಿಕೆನಾಳುವವರು ನಡೆಸಿ ಬಹರು" ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.[೧೪] ಕ್ರಿ.ಶ ೧೪೯೩ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ 'ಹೋರಿನಾಡು' ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ.[೧೫] ಕ್ರಿ.ಶ ೧೪೯೩ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಯಿದರೆನಿಯ ಬೊಂಮ್ಮಂಣಗುಡನೂ ಹೋರುನಾಡ ಮಲುಹೆ..."ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೧೬] ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೫೫ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೋರುನಾಡು ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ ೧೬೮೯ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪುನಃ ಹೋರಿನಾಡು ಎಂದು ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ.

ಹೆಚ್ಚಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಹೋರಿನಾಡು ಎಂದು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದು, ೧೫ನೇ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಹೋರುನಾಡು ಎಂದು ಕರೆದಿರುವುದು ಊರಿನ ಹೆಸರಿನ ಬದಲಾವಣೆಯ ಹಂತವನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಹೋರಿ+ನಾಡು=ಹೋರಿನಾಡು ಇದೊಂದು ಪ್ರಾಣಿವಾಚಕ ಸ್ಥಳನಾಮವಾಗಿದೆ. ಹೊರನಾಡಿನ ಅಥವಾ ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶವೆಂದರೆ ದನ ಕರುಗಳನ್ನು ಹೊರತು ಪಡಿಸಿ ಹೋರಿಗಳನ್ನು ಚಳಿಗಾಲ ಮತ್ತು ಬೇಸಿಗೆಗಾಲದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗುಡ್ಡಗಾಡು ಪ್ರದೇಶಗಳಿಗೆ ಮೇಯಲು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೆಲವೊಂದು ಬಾರಿ ಇವುಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ದನ-ಕರುಗಳನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಿದ್ದರು ಆದರೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಮೇಯಿಸಲು ದನಕಾಯುವವರು ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೊರನಾಡಿನ ಕ್ಯಾತನಮಕ್ಕಿ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ಹೋರಿಗಳನ್ನು ಕಾಡಿಗೆ ಬಿಡುವ ಪದ್ಧತಿ ಇದೆ. ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಇಂದಿನವರೆಗೂ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವುದು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶ. ಹೋರಿಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಮೇಯಲು ಬಿಡುವುದರಿಂದ ಹೋರಿನಾಡು ಎಂಬುದಾಗಿದೆ. ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಹೊರನಾಡು ಆಗಿ ಪರಿವರ್ತನೆಗೊಂಡಿದೆ.

ಸ್ಥಳೀಯರು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ ಕ್ಯಾತನಮಕ್ಕಿ, ಬಲಿಗೆ ಪ್ರದೇಶಗಳಿಂದ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು

ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬರುವ ಹೇರೆತ್ತುಗಳು ಇಲ್ಲಿಂದ ಬರುತ್ತಿದ್ದವು ಎಂಬ ವಿಷಯ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.[೧೭] ಇದರಿಂದಲು ಹೋರಿನಾಡು ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬಹುದು. ಕೆಲವೊಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಹೋರುನಾಡು ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ, ಕಳಸ ಮತ್ತು ಹೊರನಾಡಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಜಾತ್ರೆಯ ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಹೊರೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಜಾತ್ರೆಗೆ ಬೇಕಾದ ತರಕಾರಿ, ದವಸ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಹೊರೆ ಸೇವೆ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಹೋರುನಾಡು ಎಂದು ಬಂದಿದ್ದು ನಂತರದಲ್ಲಿ ಹೊರನಾಡು ಆಗಿರಬಹುದು. ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲಾ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಹೊರನಾಡು ಕಳಸದಿಂದ ಹೊರ ಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ 'ಹೊರನಾಡು' ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿರಬಹುದು.

ಮರಸಣಿಗೆ

ಕಳಸದಿಂದ ೧೨ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ಕಂದಾಯ ಗ್ರಾಮ. ಮರಸಣಿಗೆ ಪದವು ಸಸ್ಯವಾಚಕವಾಗಿದ್ದು, ಇದರ ಅರ್ಥ ಕೆಸುವಿನ ಜಾತಿಯ ದೊಡ್ಡ ಸಸ್ಯ.[೧೮] ಮಲೆನಾಡು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜಾತಿಯ (ಬಗೆಯ) ಕೆಸುವಿನ ಸಸ್ಯಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಮರಸಣಿಗೆಯಲ್ಲು ಕೆಸು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಇರುವ ಕಾರಣ ಊರಿನ ಜನರು ಮರಸಣಿಗೆಯೆಂದು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಮರಸಣಿಗೆ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಶಾಸನಗಳು ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿವೆ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ, ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೧೬ರ ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಮರಸಣಿಗೆಲು ನಾಗ್ಪ ಹೆಗ್ಗಡೆಯ" ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖ[೧೯] ಹಾಗೂ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೫೨ರ ದಾನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಉಭಯ ಖ ೬೦ ಮರಸಣಿಗೆ" ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖಪಿದೆ.[೨೦] ಹೀಗೆ ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೪೨ರ ಶಾಸನ, ಕ್ರಿ.ಶ ೧೨೬೮ರ ಶಾಸನ, ಕ್ರಿ.ಶ ೧೨೭೭ರ ಶಾಸನ, ೧೬ನೇ ಶತಮಾನದ ತಾಮ್ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ 'ಮರಸಣಿಗೆ' ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮಾಹಿತಿಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.[೨೧] ದೊರೆತ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮರಸಣಿಗೆ ಎಂದೇ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದ್ದು, ಯಾವುದೇ ಬದಲಾವಣೆಗಳಾಗಿಲ್ಲ.

ಕಾರಗದ್ದೆ

ಕಾರ ಎಂದರೆ 'ಕಂದಾಯ' ಎಂಬುದಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.[೨೨] ಗದ್ದೆ ಎಂದರೆ ನೀರಾವರಿ ಭೂಮಿ. ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಗದ್ದೆಗಳಿಂದ ಕಂದಾಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಕಾರಗದ್ದೆ ಎಂದು ಸ್ಥಳನಾಮ ಬಂದಿದೆ. ಕಳಸದ ಕೆಲವೊಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರಗದ್ದೆ ಸ್ಥಳದ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೧೬ರ ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಅರಸರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಭೂಮಿಯೊಳಗೆ ನಡುಬೈಲಲೂ ಕಾರಗದ್ದೆ" ಮತ್ತು "ಭೂಮಿ ಮರಕಿ ಗೋಡಲೂ ಕಾರಗದ್ದೆ" ಎಂದು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ.[೨೩] ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೦೧ರ ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಅರಸರ ಕಾಲದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಕಾರಗದ್ದೆ ಮಾವಿನ ಹಾಳೆಂಗಣ ಕಾರಗದ್ದೆ ಸ೧" ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ.[೨೪] ದೊರೆತ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲೂ ಕಾರಗದ್ದೆ ಎಂದೇ ಸ್ಥಳನಾಮವಿದ್ದು, ಯಾವುದೇ ಪರಿವರ್ತನೆಗಳು

ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆ

ಕಳಸದಿಂದ ೭ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತುತ ಜನವಸತಿಯಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮೊದಲಿನಿಂದಲೂ ಸ್ಥಳೀಯರು, ಇಲ್ಲಿನ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರು ವಾಸವಾಗಿದ್ದರು ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ 'ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಎಂದರೆ ಮಹಡಿ, ಸೌಧ ಎಂಬುದಾಗಿದೆ.[೨೫] ಈ ಸ್ಥಳವು ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ನೆಲೆಯಾಗಿದ್ದು, ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಸಮಾಧಿಗಳು ಪತ್ತೆಯಾಗಿವೆ.

ದುರ್ಗದ ಹಳ್ಳಿ

ದುರ್ಗ ಎಂಬುದು ನಿರ್ಮಾಣವಾಚಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದ. ಬೆಟ್ಟ, ಕೋಟೆ ಎಂಬರ್ಥಗಳಿವೆ.[೨೬] ದುರ್ಗದ ಹಳ್ಳಿ ಎಂದರೆ ಕೋಟೆಯನ್ನ ಹೊಂದಿರುವ ಹಳ್ಳಿ. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ಬಲ್ಲಾಳರಾಯನ ಕೋಟೆ ಇರುವುದರಿಂದ ದುರ್ಗದ ಹಳ್ಳಿ ಎಂದೇ ಪ್ರಖ್ಯಾತಿಯಾಗಿದೆ. ದುರ್ಗದ ಹಳ್ಳಿಯ ಆಸುಪಾಸಿನಲ್ಲಿ ಸುಂಕಸಾಲೆ, ಸುಲ್ತಾನಪೇಟೆ, ಮದುಗುಂಡಿ ಎಂಬ ಸ್ಥಳಗಳಿದ್ದು, ಇತಿಹಾಸದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಸುಂಕಸಾಲೆ ಎಂದರೆ ಸುಂಕವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಸ್ಥಳ, ಕೆಳದಿಯ ರಾಣಿ ವೀರಮ್ಮಾಜಿಯು ಕೋಟೆಯಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹೈದರಾಲಿ ಅವಳನ್ನು ಸೆರೆ ಹಿಡಿಯಲು ಸುಲ್ತಾನಪೇಟೆಗೆ ಬಂದಿದ್ದು, ನಂತರದಲ್ಲಿ ಅವನ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಸುಲ್ತಾನಪೇಟೆ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಮದುಗುಂಡಿಯೆಂದರೆ ಯುದ್ಧ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಬೇಕಾದಂತಹ ಮದ್ದು ಗುಂಡುಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತಹ ಪ್ರದೇಶವಾಗಿದ್ದು, ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಊರಿನ ಹೆಸರು ಮದುಗುಂಡಿಯಾಗಿ ಬದಲಾಗಿದೆ. ದುರ್ಗದ ಹಳ್ಳಿ, ಸುಲ್ತಾನಪೇಟೆ, ಸುಂಕಸಾಲೆ, ಮದುಗುಂಡಿ ಸ್ಥಳಗಳು ಹೆಸರೇ ಹೇಳುವಂತೆ ಮೂಲತಃ ಸೈನಿಕ ನೆಲೆ ಮತ್ತು ಆಡಳಿತ ಪ್ರದೇಶಗಳಾಗಿವೆ.

ಮಾಸ್ತಿಖಾನ್

ತನ್ನ ನಾಡಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣಾರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದ ವೀರನ ಹಿಂದೆಯೇ ಪ್ರಾಣಾರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದ ಸತಿಯರ ನೆನಪನ್ನು ಎಷ್ಟೋ ಗ್ರಾಮಗಳು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿವೆ. ಮಾಸ್ತಿಕಟ್ಟೆ, ಮಾಸ್ತಿಹೊಳೆ, ಮಾಸ್ತಿಮನೆ, ಮಾಸ್ತಿಮರಡಿ, ಮಾಸ್ತಿ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮಗಳು ಈ ಬಗೆಯವು. ಅಗ್ನಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಮಾಸ್ತಿ ಈ ಊರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಕ್ತಿಯಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಸತಿ ಹೋದ ಘಟನೆಯನ್ನು ಸಾರುವ ಹಲವು ಸ್ಥಳಗಳು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಉಳಿದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ. ಸತಿ ಹೋದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಊರೋ, ಕಟ್ಟೆಯೋ, ಕೆರೆಯೋ, ಗದ್ದಿಗೆಯೋ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿ ಅವು ಇಂದಿಗೂ ಸತಿ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ತಲಾ ತಲಾಂತರಗಳಿಂದ ಜೀವಂತವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬಂದಿವೆ. ಹೊಲ, ಕಾಡು, ಗುತ್ತು, ಕೊಂಡ, ಗಿಡ, ಹಳ್ಳಿ, ದಿಬ್ಬ ಈ ಮೊದಲಾದ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ಸತಿ ಘಟನೆಯು ಉಳಿದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ. ಮಾಸ್ತಿಹಳ್ಳಿ,

ಮಾಸ್ತಿಹಳ್, ಮಾಸ್ತಿಹೊಳೆ, ಮಾಸ್ತಮ್ಮನಹಳ್ಳಿ, ಮಾಸಡಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಆಯಾ ಊರುಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆದಂತಹ ಸಹಗಮನವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.[೨೭]

ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಮಹಾಸತಿಯನ್ನು (ಮಾಸ್ತಿ) ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಎರಡು ಸ್ಥಳಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಮಾಸ್ತಿಕಟ್ಟೆ ಕಳಸದಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವೀರ ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು ಇದ್ದು, ಸಣ್ಣ ಗುಡಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ಥಳಿಯರು ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಇಂದು ಮಾಸ್ತಿಕಟ್ಟೆ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ಬಲ್ಲಾಳರಾಯನ ದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮಾಸ್ತಿಖಾನ್ ಎಂಬ ಸ್ಥಳವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ನಾಯಕರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವೀರ ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು ಇರುವ ಕಾರಣ ಮಾಸ್ತಿಖಾನ್ ಎಂದು ಕರೆಯುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ.

ಶಾಸನ ಉಲ್ಲೇಖಿತ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು

ಸೃಷ್ಟಿಯ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಿಷಯಕ್ಕೂ ಒಂದು ಹಿನ್ನೆಲೆ ಅಥವಾ ಇತಿಹಾಸವಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಗೂ, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಊರಿಗೂ ಚರಿತ್ರೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಶಾಸನಗಳು ಐತಿಹಾಸಿಕ ದಾಖಲೆಗಳಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಸ್ಥಳ ನಾಮಕೋಶಗಳೂ ಆಗಿವೆ. ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಶಾಸನಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷದ ಪೂರ್ವದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣ ಮಾಹಿತಿಯು ನಂತರದ ತಲೆಮಾರಿಗೆ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಆಗುತ್ತಿದೆ, ಕಾರಣ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಕಡೆ ಗಮನಹರಿಸದೇ ಇರುವುದು. ನಂತರ ತಮ್ಮ ವಾಸದ ನೆಲೆಯ ಹೆಸರುಗಳ ಕುರಿತಾದ ಜ್ಞಾನ ಮೂಡಿದಾಗಿನಿಂದ ಅಧಿಕೃತವಾಗಿ ಅವರವರ ಹಟ್ಟಿ, ಹಾಡಿ, ಗ್ರಾಮ, ಊರು, ಪಟ್ಟಣ, ನಗರಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯು ವಿಕಸನ ಹೊಂದುತ್ತಾ ಬಂದುದು ನಮ್ಮೆದುರಿಗಿರುವ ಸತ್ಯ. ಇದು ಆರಂಭವಾದ ತದನಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭುತ್ವದ ಚೌಕಟ್ಟಿನೊಳಗೆ ಬದುಕನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡು ಜನತೆಯು ಇತಿಹಾಸದ ಸ್ಪಷ್ಟ ದಾಖಲೆಗಳ ಕಡೆ ಗಮನ ಹರಿಸಿದರು. ರಾಜ, ಸಾಮಂತ, ಮಂತ್ರಿ, ಗಾವುಂಡಾದಿಗಳು ವಿಶೇಷವೆನಿಸಬಹುದಾದ ಅಥವಾ ಆಜ್ಞೆಯ ರೂಪದ ಕುರುಹಿನ ಸವಿ ನೆನಪಿನ ಸಲುವಾಗಿ ಶಾಸನ, ಕಾವ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದರು. ಇಲ್ಲಿಂದಲೇ ಸ್ಥಳಗಳ ಅಧಿಕೃತ ದಾಖಲಾತಿಯು ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಮುಂಚೆ ಮೌಖಿಕ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ ಹೆಸರುಗಳು ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ನಾಶವಾಗುವ ಹಂತದಿಂದ ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಿಸುವ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿನ ಕೆಲಸ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಶಾಸನ ಮತ್ತು ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಿಗೆ ಅವಿನಾಭಾವ ಸಂಬಂಧವಿದೆ. "ಶಾಸನಗಳಿಲ್ಲದ ಊರುಗಳು ಅಪರೂಪವಾಗಿ ಸಿಗಬಹುದಾದರೂ ಊರುಗಳ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿಲ್ಲದ ಶಾಸನಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು". ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತ, ಯುದ್ಧ, ದೇವಾಲಯ ನಿರ್ಮಾಣ, ಧಾನ-ಧರ್ಮ ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಹಲವಾರು ವಿಷಯಗಳ ಚಲಾವಣೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅನೇಕ ಭೌಗೋಳಿಕ ಹಾಗೂ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಅಂಶಗಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವುದರಿಂದ

ಶಾಸನೋಕ್ತ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು: –

ಕ್ರ. ಸಂ	ಶಾಸನೋಕ್ತ ಸ್ಥಳಗಳು	ಶಾಸನದ ಕಾಲ	ರಾಜವಂಶ
೧.	ಕಳಸ/ಕಳಶ	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೧೫೪, ೧೫೨೩, ೧೫೧೬, ೧೫೫೨, ೧೪೧೯, ೧೨೬೮, ೧೨೭೭, ೧೨೮೫, ೧೨೭೯, ೧೨೮೧, ೧೭೨೧, ೧೬೮೪	ಸಾಂತರ ಅರಸರು ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೨.	ಆನೆಮೊಘೆ	ಕ್ರಿ. ಶ ೧೫೧೬	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೩.	ಕಾರಗದ್ದೆ	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೨೬೮, ೧೪೯೩, ೧೫೧೬, ೧೫೦೧, ೧೪೯೩, ೧೫೨೪	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೪.	ಕಲಗೋಡು	ಕ್ರಿ. ಶ ೧೫೫೨	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೫.	ಮರಸಣಿಗೆ	ಕ್ರಿ. ಶ ೧೫೫೨, ೧೫೧೬, ೧೫೫೫, ೧೫೨೪	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೬.	ನಿಡವಳೆ	ಕ್ರಿ. ಶ ೧೪೬೯	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೭.	ಹೋರಿನಾಡು/ಹೋರುನಾಡು	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೧೬, ೧೫೪೧, ೧೪೯೩, ೧೫೫೫, ೧೬೭೯	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೮.	ಗುರುಳಿಕೆ	ಕ್ರಿ. ಶ ೧೫೧೬	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೯.	ಹೊಸೂರು	ಕ್ರಿ. ಶ ೧೫೧೬	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೧೦.	ಕಾಮನ ಕೂಡಿಗೆ	ಕ್ರಿ. ಶ ೧೫೧೬	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೧೧.	ಬಿಕ್ಕಿ ಗ್ರಾಮ	೧೫–೧೬ನೆ ಶತಮಾನ	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೧೨.	ಹೊಸಕೆರೆ/ಹೊಸಕೇರಿ	ಕ್ರಿ. ಶ ೧೫೦೧, ೧೫೧೪, ೧೫೨೪	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೧೩.	ಹಿರಿಮಕ್ಕಿ	ಕ್ರಿ. ಶ ೧೪೯೩	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೧೪.	ತನುಡಿ	ಕ್ರಿ. ಶ ೧೩೭೦	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು

೧೫.	ಬಸುರಿಗಲ್ಲು	ಕ್ರಿ. ಶ ೧೫೨೦	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೧೬.	ಹೊಸಮಕ್ಕಿ	ಕ್ರಿ. ಶ ೧೫೨೦	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೧೭.	ಮಾಡಿನಕೇರಿ/ಮಾವಿನಕೇರಿ	ಕ್ರಿ. ಶ ೧೫೨೦	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೧೮.	ಹೊಸಗದ್ದೆ	ಕ್ರಿ. ಶ ೧೫೫೫	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೧೯.	ಮೇಗುಂದ	ಕ್ರಿ. ಶ ೧೫೨೪	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೨೦.	ಗುಳಕೆರಿ	ಕ್ರಿ. ಶ ೧೫೨೪	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೨೧.	ಮೇಲುಮಠ	ಕ್ರಿ. ಶ ೧೫೨೪	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೨೨.	ಹೊಸೂರು	ಕ್ರಿ. ಶ ೧೫೨೪	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೨೩.	ರುದ್ರಪಾದ	ಕ್ರಿ. ಶ ೧೮೯೭	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೨೪.	ಕುಂದಾಡಿ	ಕ್ರಿ. ಶ ೧೨೭೭	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೨೫.	ಗೊರಸಿನ ಹಾಳಿ/ಗದ್ದೆ	ಕ್ರಿ. ಶ ೧೨೪೭	ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರು
೨೬.	ಹಲಸಿನ ಹಾಳಿ	೧೩ನೆ ಶತಮಾನ	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೨೭.	ಹಂದಿಗೋಡು	೧೩ನೆ ಶತಮಾನ	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೨೮.	ಕಳಗೋಡು	೧೩ನೆ ಶತಮಾನ	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೨೯.	ಹೆಮ್ಮೊಳೆ	ಕ್ರಿ. ಶ ೧೬೭೫	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು
೩೦.	ಗುರುಳಿಕೆ	ಕ್ರಿ. ಶ ೧೫೦೯	ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರು

ಐತಿಹಾಸಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಗ್ರಾಮಗಳು ಶಾಸನ, ಐತಿಹ್ಯ, ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಷಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದಾಗ ಆ ಸ್ಥಳಗಳ ಮೇಲೆ ಹೊಸ ಮಾಹಿತಿಗಳು ಗೋಚರಿಸುತ್ತವೆ. ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಸ್ಥಳಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು 'ನಿರ್ದಿಷ್ಟ' ಮತ್ತು 'ವಾರ್ಗಿಕ' ಎಂಬೆರಡು ಘಟಕಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ಥಳನಾಮದ ಪೂರ್ವ ಪದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದ್ದು, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ವಾರ್ಗಿಕವೆಂದರೆ ಸ್ಥಳನಾಮದ ಉತ್ತರ ಪದವಾಗಿದ್ದು, ಇದರಲ್ಲಿ ವಿಷಯ ಪ್ರಸ್ತಾಪವಿರದು.

ಕ್ರಿ.ಶ ೧೭೩೬ರಲ್ಲಿ ಜರ್ಮನಿಯ 'ಗಾಟ್‌ಫ್ರೀಡ್ ವಿಲ್‌ಹೆಲ್ಮ್ ಲೀಬ್ನಜ್' ಎಂಬುವವರು ಆಂಗ್ಲ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಬಗೆಗೆ ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಸಿದವರಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ವಿದ್ವಾಂಸರು. ಇವರು ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ರಚನೆ ಮತ್ತು ಸನ್ನಿವೇಶಗಳ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಇಡೀ ಯೂರೋಪ್ ಖಂಡಕ್ಕೆ ಪರಿಚಯಿಸಿದರು. ಜೊತೆಗೆ ಆ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಕಾರಕ್ಕೆ ಒಂದು ತತ್ವ ಬದ್ಧವಾದಂತಹ ವಿಧಿ ವಿಧಾನಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸಿದ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಿಂದ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅನಾವರಣ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬ ಸತ್ಯವನ್ನು ಲೀಬ್ನಜ್ ಘೋಷಿಸಿದರು. ಮುಂದೆ ಸ್ಥಳನಾಮ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಭದ್ರ ಬುನಾದಿಯನ್ನು ಹಾಕಿದವರು ಇಂಗ್ಲೆಂಡ್‌ನ 'ಸ್ಕೀಟ್' ಎಂಬ ಸ್ಥಳನಾಮ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ, ಅದರಂತೆ ಎ. ಎಚ್. ಸ್ಮಿತ್, ಇಕ್ವಾಲ್, ಗಾರ್ಡಿನರ್, ಅಟ್ಲಿ, ಸ್ಟೂಟನ್ ಡಾಜಕ್, ಅಡಾಲ್ಫ್‌ಬ್ಯಾಚ್ ಮುಂತಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಈ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ತಾತ್ವಿಕ ಚೌಕಟ್ಟನ್ನು ನೀಡಿದರು.[೨೯]

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳನಾಮ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಆರ್.ಪಿ. ಬ್ರಾನ್‌ಪಿಲ್, ಆರ್.ಎಸ್ ವೈಟ್ ವೆಯ್ಸ್, ಪದ್ಮನಾಭ ಮೆನನ್, ಜೆ.ಎಫ್. ಫ್ಲೀಟ್, ರೆವರೆಂಡ್ ಪೆರಾರ್ಡ್‌ಹಾನ್, ಹಯವದನ ರಾವ್, ಎಸ್.ಕೆ. ಚಟರ್ಜಿ, ಎನ್.ಕೆ. ಬೋಸ್, ಹಿರಲಾಲ್, ಸಿ. ನಾರಾಯಣ ರಾವ್, ಸೇತು ಪಿಳ್ಳೈ, ನಾರಾಯಣ ರೆಡ್ಡಿ, ತ್ಯಾಗರಾಜು ಮುಂತಾದವರು ಭದ್ರವಾದ ಬುನಾದಿಯನ್ನು ಹಾಕಿದರು. ಅಂತೆಯೇ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಶಂಭಾ ಜೋಶಿಯವರ 'ಎಡೆಗಳು ಹೇಳುವ ಕಂನಾಡ ಕಥೆ' ಕೃತಿಯು ಮಹತ್ವದಾಗಿದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಎಂ.ಎಂ. ಕಲ್ಬುರ್ಗಿ, ಎಂ. ಚಿದಾನಂದ ಮೂರ್ತಿ, ಆರ್.ಸಿ. ಹಿರೇಮಠ, ಹಂಪನಾ, ಎಂ.ಬಿ. ನೇಗಿನಹಾಳ್, ವಿ. ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ, ಕೆಮ್ತೂರು ರಘುಪತಿ ಭಟ್ಟ, ಪಂಜೆ, ಸೇಡಿಯಾಪು ಕೃಷ್ಣಭಟ್ಟ, ದೇಜಗೌ, ಜಾ.ಜಿ. ದೇವೇಂದ್ರಪ್ಪ, ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಮೇಲೆ ಮಹತ್ವದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಸುಂದರೇಶ್ ಇವರ "ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನ ಸ್ಥಳನಾಮ' ಎಂಬ ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮಹಾ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಭಾಷಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

- **ಊರು:** ಅಚ್ಚ ದ್ರಾವಿಡ ಪದ ಜನರು ವಾಸಿಸುವ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರದೇಶ, ಆಡಳಿತದ ಅತಿ ಚಿಕ್ಕ ಘಟಕ. ಉದಾ: ಹೊಸೂರು, ಉಳ್ಳೂರು, ಕೆಳಗೂರು.
- **ಪುರ:** ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದ, ವಾಸ್ತವ್ಯ ಸೂಚಿ, ಊರುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಗಾತ್ರದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದು.

ಉದಾ: ಭಾರತೀಪುರ, ಹಾಸಂಪುರ.

- **ಹಳ್ಳಿ:** ವಾಸ್ತವ್ಯ ಸೂಚಿ, ಚಿಕ್ಕ ಊರು, ಹತ್ತಾರು ಮನೆಗಳಿದ್ದರೂ ಒಂದು ಹಳ್ಳಿಯೆಂದು ಕರೆಯುವರು.

ಉದಾ: ಕಟ್ಟಿನಹಳ್ಳಿ, ಹೊಸಳ್ಳಿ, ಸಿಂಧಳ್ಳಿ, ಬಂಟನಹಳ್ಳಿ, ಬರುಡಳ್ಳಿ, ಹಳುವಳ್ಳಿ, ಗಾಂಧಿಹಳ್ಳಿ, ರಾಗಿಹಳ್ಳಿ, ಕೆಳಹಳ್ಳಿ, ದುರ್ಗದಹಳ್ಳಿ.

- **ಕೆರೆ:** ಅಡ್ಡೆ ಹಾಕಿ ನೀರು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಸ್ಥಳ, ತಟಾಕ, ಕೆರೆಗೆ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಜನರು ವಾಸಿಸುವ ಪ್ರದೇಶ.

ಉದಾ: ಆಡಿನಕೆರೆ, ಕೆರೆಬೈಲು, ಕಾಲಿಕೆರೆ, ಕಂಚಿನಕೆರೆ, ಮಾವಿನಕೆರೆ, ನಲ್ಲಿಕೆರೆ, ಕೆರೆತೋಪು, ಕೆರೆಹಕ್ಲು, ಸುಳಿಕೆರೆ, ಕೆರೆಮನೆ, ಹಳ್ಳಿಕೆರೆ.

- **ಗದ್ದೆ:** ಕ್ಷೇತ್ರ ವಾಚಕ ಪದ. ಭತ್ತ ಬೆಳೆಯುವ ನೆಲ.

ಉದಾ: ದೇವರಗದ್ದೆ, ಕಾರಗದ್ದೆ ಬಸ್ತಿಗದ್ದೆ, ಗುಂಡ ಗದ್ದೆ, ಹಿಡ್ಲುಗದ್ದೆ, ಮಸಿಗದ್ದೆ, ಚೆನ್ನಗದ್ದೆ.

- **ಪರ್ವತ/ ದಿನ್ನೆ/ ಗುಡ್ಡ ಉಲ್ಲೇಖೀಸುವ ಸ್ಥಳ ನಾಮಗಳು:** ಗುಡ್ಡ, ಎತ್ತರವಾದ ಸ್ಥಳ, ಪರ್ವತ.

ಉದಾ: ಕರಡಿ ಗುಡ್ಡ, ಗುಡ್ಡೇಮನೆ, ಗುಡ್ಡಹಟ್ಟಿ.

- **ದಿನ್ನೆ ಕುಂದ: ಕೋಡು (ಗೋಡು), ಕೊಂಡ (ಗೊಂಡ: ಗೊಂದಿ) ಗುಡ್ಡ:** ಗೋಡು ವಾರ್ಗಿಕಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ವರ್ಗೀಕರಣ

ಉದಾ: ಬಿಳಿಗೋಡು, ಹಿಂಡಿಗೋಡು, ಬರಗೋಡು, ಅಡಗೋಡು, ಜೇನುಗೋಡು, ಬಾಗ್‌ಗೋಡು, ಕೊನೆಗೋಡು, ಕೆಟಕಲಗೋಡು, ಸುಳಿಗೋಡು. ಭೌಗೋಳಿಕ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಸೂಚಿವ ಪದ. ಸಂಸ್ಕೃತದ 'ಕೂಟ' ಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದು. ಪರ್ವತ, ಶಿಖರ, ಕೊಂಬು.[೩೦] ಕ>ಗ ಪರಿವರ್ತನೆಯಿಂದ ಗೊಂಡು ಎಂದು ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ.[೩೧]

- **ಕೊಂಡ:** ಕೆಸುವಿನಕೊಂಡ, ನೆರಳಾಕೊಂಡ, ತಾರಿಕೊಂಡ, ಬಾಳೆಕೊಂಡ, ಅತ್ತಿಕೊಂಡ, ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡ

ವರ್ಣ ಸೂಚಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು:

ಉದಾ: ಬಣಕಲ್, ಬಿಳಿಕಲ್, ಬಿಳಿಗೋಡು, ಕರಿಮನೆ

- **ಮನೆ:** ವಾಸ್ತವ್ಯ ವಾಚಿ, ಬಿಡಾರ, ಶಿಬಿರ, ಪಾಳೆಯ, ರಾಶಿ ಸಮೂಹ, ಆಶ್ರಯದ ಮನೆ.

ಉದಾ: ನಡ್ಲಮನೆ, ಮಕ್ಕಿ ಮನೆ, ಮೇಲಿನಮನೆ, ತೋಟದ ಮನೆ, ಕೊಂಡದ ಮನೆ, ಬಿಡಕಿನ ಮನೆ, ಕೂಡುಗೆ ಮನೆ, ಹೊಸ ಮನೆ, ಗುಂಡ ಮನೆ, ಗುಂಡ್ಲು ಮನೆ, ಗುಡ್ಡೆ ಮನೆ, ಕುಂಬ್ರಿ ಮನೆ, ಮಕ್ಕಿ ಮನೆ, ಕೆದಿಗೆ ಮನೆ, ಸೂರ್ ಮನೆ, ಕೆರೆ ಮನೆ, ಗದ್ದೆ ಮನೆ, ಹಳೆ ಮನೆ, ಹೊರಟೆ ಮನೆ, ಕಲ್ಮನೆ.

- **ಕೊಪ್ಪ:** ಚಿಕ್ಕ ಹಳ್ಳಿ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ.

ಉದಾ: ಅಮ್ಮಡಿ ಕೊಪ್ಪ, ಹೂಗಾನೆ ಕೊಪ್ಪ, ಗದ್ದೆ ಕೊಪ್ಪ, ಮುದ್ದಿನ ಕೊಪ್ಪ, ನಲ್ಲಿ ಕೊಪ್ಪ, ದೊಡ್ಡಿನ

ಕೊಪ್ಪ.

- **ಮಕ್ಕಿ:** ಬೆಳೆ ಹುಲುಸಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಎತ್ತರವಾದ ಜಮೀನು.[೩೨]

ಉದಾ: ಬಸ್ತಿ ಮಕ್ಕಿ, ದಿಂಡಿಗನ ಮಕ್ಕಿ, ಮಕ್ಕಿ ಹಳ್ಳಿ, ಹಾರ್ ಮಕ್ಕಿ, ಮಕ್ಕಿ ಮನೆ, ಕೆಂಪಮ್ಮನ ಮಕ್ಕಿ, ಅರಮನೆ ಮಕ್ಕಿ, ಘಂಟೆ ಮಕ್ಕಿ, ಹದ್ದಿನ ಮಕ್ಕಿ, ಕಲ್ ಮಕ್ಕಿ, ಸಾಲಿನ ಮಕ್ಕಿ, ಗದ್ದೆ ಮಕ್ಕಿ, ಹಿರೆ ಮಕ್ಕಿ, ಕ್ಯಾತನ ಮಕ್ಕಿ, ಆಚಾರ್ ಮಕ್ಕಿ, ಚಾವಡಿ ಮಕ್ಕಿ, ಸಿದ್ಧರ ಮಕ್ಕಿ, ಬೇಡಕ್ಕಿ, ಹೆಮ್ಮಕ್ಕಿ, ಕಾರಕ್ಕಿ, ನಾಗನ ಮಕ್ಕಿ, ಕಲ್ಲಕ್ಕಿ.

ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸ್ಥಳನಾಮ

ಪ್ರಕೃತಿದತ್ತವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಬೆಟ್ಟ, ಗುಡ್ಡ, ಮಲೆ, ಕಲ್ಲು, ತಿಟ್ಟು, ನದಿ, ಕಾಲುವೆ, ಕೆರೆ, ಕೊಳ್ಳ, ಮರ, ಗಿಡ ಪ್ರತ್ಯೇಯಗಳು ಸೇರಿ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳೆನ್ನುವರು. ಜಲವಾಚಕ, ಭೂವಾಚಕ, ಸಸ್ಯವಾಚಕ, ಪ್ರಾಣಿವಾಚಕಗಳೆಂದು ಸ್ಥಳವಾಚಕಗಳನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಜಲವಾಚಕ

ಮಾನವನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ವಿಕಾಸದ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಜಲಕ್ಕೆ ಅತಿಮುಖ್ಯ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಾಚೀನ ನಾಗರಕತೆಗಳೆಲ್ಲದೂ ನದಿತೀರದಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾಗಿ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹೊಂದಿದೆ. ಸದಾ ಅಲೆಮಾರಿಯಾಗಿದ್ದ ಆದಿಮಾನವ ನೀರಿನ ಸಮೀಪ ಕೆರೆ, ಕೊಳ, ಕುಂಟೆಗಳಂತಹ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನೆಲೆನಿಂತು ನಾಗರೀಕ ಜೀವನವನ್ನಾರಂಭಿಸಿದ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಕೃತಕವಾಗಿ ಜಲ ಸಂಗ್ರಾಹಕಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡನು. ಜಲಮೂಲ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಿಂದ ಆರಂಭವಾದ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳು ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿವೆ.

ಉದಾ: ಕಲ್ಲು ಬಾವಿ, ಹೆಬ್ಬಾಳೆ, ಕೋಟೆಹೊಳೆ, ನಲ್ಲಿಕೆರೆ, ಬಾಳೆಹೊಳೆ, ಕಗ್ಗನಹಳ್ಳ

ಭೂವಾಚಕ

ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲು, ಕೋಟೆ, ಮಣ್ಣು, ತಿಟು ಮೊದಲಾದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಭೂ ಸ್ವರೂಪಗಳ ವಿವರಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಉದಾ: ದುರ್ಗದಹಳ್ಳಿ, ಗಬ್‌ಗಲ್, ಮಣ್ಣಿನಪಾಲು, ಗೋರ್‌ಗಲ್ಲು, ಕಲ್ಲಾನೆ, ಬಸ್ರಿಕಲ್, ಬಸ್ತಿಗಲ್ಲು, ಆನೆಕಲ್ಲು, ಬಾರ್‌ಗಲ್ಲು, ಕಲ್ಲಕ್ಕಿ

ಸಸ್ಯವಾಚಕ

ಯಾವ ಸ್ಥಳಗಳು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಜಾತಿಯ ಮರ, ಗಿಡ, ಹೂವು ಮತ್ತು ಹಣ್ಣು ಬೆಳೆ ಹೆಚ್ಚು ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆಯೋ ಅದಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುತ್ತವೆ.

ಉದಾ: ಸಂಪಿಗೆಖಾನ್, ಕೆಸುವಿನಕೊಂಡ, ಮರಸಣಿಗೆ, ಸಂಪಿಗೆಗುಂಡಿ, ಎಲೆಕುಂಬ್ರಿ, ಮಾನವಿನ

ಕೂಡಿಗೆ, ಬಾಳೆ ಹಿತ್ಲು, ನೆಲ್ಲಿತೋಟ, ಬಾಳೆಕೊಂಡ, ಅಡಿಕೆಹಿತ್ಲು, ನಲ್ಲಿಕೊಪ್ಪ, ಉದ್ದಿನ ಮಕ್ಕಿ, ಶುಂಠಿ ಕುಂಜ್ರ, ನಲ್ಲಿ ಬೀಡು, ನಲ್ಲಿಕೆರೆ, ವಾಟೆಕೊಳಲು, ಮೆಣಸುಗೋಡು, ಸಂಪಿಕೆ ಕಟ್ಟೆ, ಕೈಮರ, ರಾಗಿಹಳ್ಳಿ, ಕಾರಕ್ಕಿ, ಹುಲ್ಲಿನ ಕೂಡಿಗೆ, ಬಾಳೆ ಹಡ್ಲು.

ಪ್ರಾಣಿ–ಪಕ್ಷಿವಾಚಿ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು

ತಮ್ಮ ಜೀವನದೊಂದಿಗೆ ಬದುಕುವ ತಮಗೆ ಅತಿಮಾನುಷವೆಂದು ತೋರುವ ಪ್ರಾಣಿ ಪಕ್ಷಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ತಾವು ವಾಸಿಸುವ ನೆಲೆಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲಿನ ಜನರು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ.

ಉದಾಹರಣೆಗೆ:

ಆಡು	ಆಡಿನಕೆರೆ
ಕರಡಿ	ಕರಡಿಗುಡ್ಡ
ಹದ್ದು	ಹದ್ದಿನ ಮಕ್ಕಿ
ಕುದುರೆ	ಕುದುರೆಮುಖ
ಆನೆ	ಆನೆಕಲ್ಲು, ಆನೆಮೊಫೆ
ನವಿಲು	ನವಿಲು ಕೂಡಿಗೆ
ಜೇನು	ಜೇನುಗೋಡು, ಜೇನು ಬೈಲು

ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು

ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಜಾತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ನಾಮಗಳು, ದೇವರನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ನಾಮಗಳು ಹೀಗೆ ವ್ಯಕ್ತಿ ಆಧಾರಿತ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶವೆಂದರೆ ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗವಾದ ಗೌಡಲು ಜಾತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕೂಡಿಗೆ ಎಂಬ ಪದವು ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಇದರ ಅರ್ಥ ಕೆಲವೊಂದು ಆಚರಣೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದೆಡೆ ಸೇರುವುದು. ಈ ಜಾತಿಯ ಜನರು ವಾಸವಿದ್ದ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮಲ್ಲೇ ಹಿರಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ನಾಮದ ಮೂಲಕ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದು, ಈಗಲೂ ಅದೇ ಹೆಸರುಗಳು ಚಾಲ್ತಿಯಲ್ಲಿವೆ. ಉದಾ: ಶಂಕರಕೂಡಿಗೆ, ಶೆಟ್ಟಿ ಕೂಡಿಗೆ, ಜ್ಯೋತಿ ಕೂಡಿಗೆ, ಗಂಗನ ಕೂಡಿಗೆ, ಅಬ್ಬು ಕೂಡಿಗೆ, ಚಿತ್ರ ಕೂಡಿಗೆ, ಚಿಕ್ಕನ ಕೂಡಿಗೆ, ತಮ್ಮ ಕೂಡಿಗೆ, ಯಲ್ಲು ಕೂಡಿಗೆ, ಮುತ್ತಿನ ಕೂಡಿಗೆ, ಪ್ರಮುಖ ವ್ಯಕ್ತಿವಾಚಕ ನಾಮಗಳಾಗಿವೆ.

ವೃತ್ತಿ ಅಥವಾ ಜಾತಿ ವಾಚಿಸ್ಥಳಗಳು

ವಿವಿಧ ವೃತ್ತಿಯ ಜನರು ವಾಸಿಸುವ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಜಾತಿ ಹಾಗೂ ವೃತ್ತಿಯ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಉದಾಹರಣೆಗೆ:

ಭೋವಿ	ಭೋವಿಪಾಲು
ಕಂಬಾರರು	ಕಂಬಾರ ಕೇರಿ
ಆಚಾರ್	ಆಚಾರ್ ಹಡ್ಲು

೩..೨ ಸ್ಥಳಪುರಾಣ

ಭಾರತೀಯ ಸಮಾಜದ ಜನಜೀವನದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣಗಳ ಕಲ್ಪನೆಯು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿದೆ. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಬಹುಭಾಗವು ಪುರಾಣವನ್ನು ಅವಲಂಭಿಸಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವುದು ವಿಪುಲವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿದೆ. ವೇದೋಪನಿಷತ್ತುಗಳಂತೆ ಪುರಾಣಗಳು ಪೂಜ್ಯನೀಯ. ಪ್ರಪಂಚದ ವಿಷಯವನ್ನು ಜನಪದ ಕಾಲದಿಂದ ಕಾಲಕ್ಕೆ, ತಲೆಮಾರಿನಿಂದ ತಲೆಮಾರಿಗೆ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವ ಮಹತ್ವದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪುರಾಣಗಳು ನಿರ್ವಹಿಸಿವೆ.

ಪುರಾಣಗಳು ಮೊದಲು ಮೌಖಿಕ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದು, ನಂತರದಲ್ಲಿ ಲಿಖಿತ ರೂಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿವೆ. ಇತಿಹಾಸ ಐತಿಹ್ಯಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾದರೆ, ಐತಿಹ್ಯ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಮೂಲವಾದುದು. ಅಂದರೆ ಐತಿಹ್ಯಗಳು ಮಾನವ ಅನುಭವಗಳ ಘಟನೆಯ ವಾಸ್ತವತೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿಡುವ ನಂಬಿಕೆಗಳಾಗಿವೆ. ಇಂತಹ ನಂಬಿಕೆಗಳ ಅಗಾಧವಾದ ಸಂಗ್ರಹಣವೇ ಪುರಾಣ ಎನ್ನಬಹುದು. ಅಲೋಚನೆ, ವ್ಯವಹಾರ, ಸಾಹಸ, ಸಾಧನೆಗಳ ಕಥನ ಮಾಧ್ಯಮವು ಹಾದು ಜನಪದರು ಸೃಷ್ಠಿಸಿರುವ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಉದ್ದೇಶ ಚಿಂತನೆಯಾಗಿತ್ತು.[೩೩]

ವಿಶ್ವ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಲ್ಪನೆಗಳು ಮತ್ತು ನಂಬಿಕೆಗಳು, ಧಾರ್ಮಿಕ ಹಾಗು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವೀರರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಥೆಗಳು, ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಸಂಗತಿಗಳು, ದೇವರಿಗೆ ಸೇರಿದ ವಿಷಯಗಳು ಪುರಾಣ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಪುರಾತನ ಪದದ ಹಳೆಯ ರೂಪವೇ ಪುರಾಣ. ಇದಕ್ಕೆ ಹಳೆಯ, ಪ್ರಾಚೀನ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳುಂಟು. ಋಗ್ವೇದ ಕಾಲದ 'ಪಳಿಗತೆಗಳು' ಪ್ರಾಚೀನಗಾಥಾ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಹಲವು ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪುರಾಣದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪರಿಮಿತ ಅರ್ಥದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳಿವೆ.[೩೪]

ಧಾರ್ಮಿಕ ಆವರಣಗಳಿಂದ ದೂರವಾಗಿ ಶುದ್ಧ ಲೌಕಿಕ ಅಂಶಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡು ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಆರೋಪಿಸಲ್ಪಡುವ ಕಥೆಗಳೇ ಸ್ಥಳಪುರಾಣಗಳು. ಇಂಥವನ್ನು ಸ್ಥಳ ಕಥೆಗಳೆಂದು ಕರೆಯುವರು. ಕಿರಿದಾದ್ದು, ವಿವರಣಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವುದು ಸ್ಥಳಪುರಾಣ ಅಥವಾ ಐತಿಹ್ಯದ ಗುಣಗಳು. ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಆರೋಪಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ಥಳಪುರಾಣ ಹಾಗು ಸ್ಥಳ ಕಥೆ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳೂ ಬಳಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಐತಿಹ್ಯವೂ ಐತಿಹಾಸಿಕವೆಂಬಂತೆಯೂ. ನಡೆದದ್ದೆಂಬಂತೆಯೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟರೂ ಅಲ್ಲಿ ಕಾಲವನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾಗುದಿಲ್ಲ.

ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣವೆಂಬುದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಕೆಲವೊಂದು ಘಟನೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಇದರಿಂದ ಸ್ಥಳನಾಮದ ಉಗಮ ಅಥವಾ ಒಂದು ಪರಿಸರದ ಪೌರಾಣಿಕ

ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ ಆ ಸ್ಥಳದ ಮಹತ್ವ, ಭೌಗೋಳಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿ, ಆಚರಣೆಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಹಿತಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪೌರಾಣಿಕ ವಿಷಯಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಕಲೆ, ವಿಜ್ಞಾನದ ವಿಚಾರಗಳು, ವೈದ್ಯಕೀಯ, ವ್ಯಾಕರಣ, ನಾಟಕ ಲಕ್ಷಣ, ಸಂಗೀತ ಹಲವು ವಿಷಯಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಇತಿಹಾಸ ರಚನೆಗೆ ಒತ್ತಾಸೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಜನರ ತಿಳುವಳಿಕೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣಗಳು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಧಾರಣ ಜನರಿಗೆ ಮನೋರಂಜಕವಾದ ಕಥೆಗಳು, ದೈವಭಕ್ತರಿಗೆ ಭಗವಂತನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವ ಕ್ರಮಗಳು ತತ್ವ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗಳಿಗೆ ಗಹನವಾದ ತತ್ವ ನಿರೂಪಣೆಯು ಜನರು ಆಚರಿಸಬೇಕಾದ ಸದಾಚಾರ, ಸದ್ವರ್ತನೆಗಳ ಅರಿವನ್ನು ಮೂಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅತ್ಯಂತ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಯಾವುದೇ ಪ್ರದೇಶದ ಪೂರ್ವ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಸುಲಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಆರಾಧ್ಯ ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರೂಪ, ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ವೇದಗಳಂತೆ ಸ್ಥಳಪುರಾಣಗಳು ಸಾಕ್ಷೀಕರಿಸುತ್ತವೆ. ಪುರಾಣದ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪುರುಷರು ತಮ್ಮ ಜನಪದರ ಗ್ರಾಮ, ನಾಮಗಳಾಗಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಸ್ಥಳಪುರಾಣಗಳು ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೂರಿದ್ದು, ಅವುಗಳು ಇಲ್ಲಿನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿವೆ.

ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣಗಳು

ಕಳಸ ಪರಿಸರವು ಹಲವು ರೀತಿಯ ಪುರಾಣಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಒಡಲಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಕಲಸೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿಯ ಪೌರಾಣಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆ, ತುಂಗಾಭದ್ರಾ ನದಿಯ ಉಗಮ, ಗಿರಿಜಾಂಬ ದೇವರು ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿಯಾದ ಬಗೆ, ಗಿರಿಜಾ (ನಿತ್ಯ) ಕಲ್ಯಾಣ, ತ್ರಿಪುರ ಸಂಹಾರ, ಗಜರೂಪಿ ಗಣಪತಿ, ತಾಳಾಸುರ ಸಂಹಾರ ಇವು ಪ್ರಮುಖವಾದ ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣಗಳಾಗಿವೆ. ಭಾರತದ ಅನೇಕ ಸ್ಥಳಗಳು, ನದಿಗಳು, ಗಿರಿ ಪ್ರದೇಶಗಳು, ತೀರ್ಥಕುಂಡಗಳು, ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತ, ಪುರಾಣಗಳೊಂದಿಗೆ ಬೆಸೆದುಕೊಂಡಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅವತಾರ ಪುರುಷರು, ವೀರರು, ಋಷಿಗಳು ನೆಲೆಸಿದ್ದರು ಎಂದು ಸ್ಥಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ಅಂಶಗಳು ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪುರಾಣ, ಸ್ಕಂದಪುರಾಣ, ರಾಮಾಯಣ, ಮಹಾಭಾರತದ ವ್ಯಕ್ತಿ, ಘಟನೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಹಲವು ಸ್ಥಳಗಳು ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡಿವೆ. ಕಳಸ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ, ನಾಗರಿ ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದಂತಹ ತಾಳೆಗರಿಗಳನ್ನು ಕಳಸದ ರುದ್ರಪಾದದ ವೇ. ಬ್ರ. ಶ್ರೀ. ರಾಮದೈವಜ್ಞರಿಂದ ಮತ್ತು ಮಂಜಪ್ಪಯ್ಯನವರಿಂದ ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಭಾಷಾಂತರಿಸಿ ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ಪುಸ್ತಕವು ಪ್ರಮುಖ ಆಕರವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿನ ಹಳೆಗನ್ನಡ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಸ್ಥಳಪುರಾಣವನ್ನು ಹೊಸಗನ್ನಡದ ಮೂಲಕ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕಲಸೇಶ್ವರನ ಪೌರಾಣಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆ

ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಕಲಶೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿಯು ನೆಲೆಸಲು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿರುವ ಅಂಶವೆಂದರೆ, ಮಿತ್ರಾ–ವರುಣರೆಂಬ ಇಬ್ಬರು ದೇವ ಋಷಿಗಳು (ಅಣ್ಣ–ತಮ್ಮಂದಿರು) ಯಾವಾಗಲು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಸ್ವಲ್ಪ ಮನಸ್ತಾಪದಿಂದ ದೂರಾದ ಇವರು ಉಗ್ರ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಇವರ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕಂಡ ದೇವೇಂದ್ರನು, ಇವರ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಭಂಗಪಡಿಸಲು ಊರ್ವಶಿಯನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಮಿತ್ರಾ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಊರ್ವಶಿಯು ಆತನ ಧ್ಯಾನ ಭಂಗ ಮಾಡಿದಳು. ಅವಳಿಗೆ ಸೋತ ಮಿತ್ರನು ಅವಳನ್ನು ತನ್ನ ಕುಟೀರಕ್ಕೆ ಬರಲು ಹೇಳಿದನು. ಅದನ್ನು ಒಪ್ಪಿದ ಊರ್ವಶಿಯು ಸರ್ವ ಅಲಂಕಾರ ಸಹಿತಳಾಗಿ ಹೊರಟಳು. ಹೋಗುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ವರುಣನು ಊರ್ವಶಿಯ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಸೋತು ಅವಳನ್ನು ಮೋಹಿಸಿ ಬಲತ್ಕರಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದನು. ವರುಣನಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡ ಊರ್ವಶಿಯು ಅವನಿಂದ ದೂರಸರಿದಳು. ದೇವೇಂದ್ರನು ಕೇವಲ ತಪ್ಪಸ್ಸನ್ನು ಭಂಗ ಮಾಡಿ ಬರುವಂತೆ ಹೇಳಿದ ನಿರ್ಬಂಧದ ವಿಷಯವನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ವರುಣನಿಗೆ, ನಿನ್ನ ಅಣ್ಣ ಮಿತ್ರನು ತನ್ನನ್ನು ಆತನ ಕುಟೀರಕ್ಕೆ ಬರಲು ಹೇಳಿದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿ, ನಾನು ಈ ದಿನ ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿ ಎರಡನೆಯವರನ್ನು ಸುಖಪಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ಕೆಟ್ಟ ನಡತೆಗೆ ಒಪ್ಪಿದರೆ ಪತಿವ್ರತಾ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ತಪ್ಪು ನಡೆದಂತೆ ಆಗುವುದು, ಮಹಾಪಾಪ ಸಂಭವಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೇಶ್ಯಾ ಸ್ತ್ರೀಯು ಯಾವ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಯಾವಾತನನ್ನು ಕುರಿತು ಭೋಗ ಸುಖಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಒಪ್ಪಿದಳೋ ಆ ದಿವಸ ಪೂರ್ತಿ ಆತನಿಗೆ ಪತ್ನಿಯಾಗಿರುವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೋದಳು. ಮಿತ್ರಾಮುನಿಯು ತನ್ನ ಕುಟೀರದಲ್ಲಿ ಇವಳಿಗಾಗಿ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದನು. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಊರ್ವಶಿಯು ತನ್ನ ಕೆಲಸ ಮುಗಿಯಿತೆಂದು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದಳು. ಮಿತ್ರಾ ಮತ್ತು ವರುಣ ಇಬ್ಬರು ಸೇರಿ ಊರ್ವಶಿಯ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಇವಳಿಗೆ ಶಾಪವನ್ನು ನೀಡಿದರು ಮತ್ತು ಆ ಶಾಪದ ಪರಿಹಾರದ ವಿಷಯದ ಬಗ್ಗೆ ಮಾತನಾಡಿದರು. ನಂತರದಲ್ಲಿ ವರುಣ ಮತ್ತು ಮಿತ್ರರು ಊರ್ವಶಿಯನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಯುತ್ತ ರೇತಸ್ಸನ್ನು ಬಿಡಲು ಆರಂಭಿಸಿದರು, ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲ ಸೇರಿ ಭೂಮಿಗೆ ಇವರಿಬ್ಬರ ರೇತಸ್ಸು ಬೀಳಬಾರದೆಂದು ಒಂದು ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು (ಕುಂಭ) ಇಟ್ಟರು. ಆ ರೇತಸ್ಸಿನ ಹನಿಗಳು ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಇದರಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಋಷಿಗಳು ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಭದ್ರಾ ನದಿಗೆ ಬಿದ್ದ ರೇತಸ್ಸನ್ನು ನದಿಯು ರಕ್ಷಿಸಿತು ಇದರಿಂದ ವಶಿಷ್ಠರು ಜನಿಸಿದರು. ಅಗಸ್ಯರು ಹಿರಿಯರೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಅಗಸ್ತ್ಯರ ಜನನದ ನಂತರ ಈಶ್ವರನು ಅಗಸ್ತ್ಯರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗುತ್ತಾನೆ. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಏನು ವರ ಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿದಾಗ ಅಗಸ್ತ್ಯರು ತಾನು ಜನಿಸಿದ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಕಳಸವೆಂದು ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ನೀನು ಕಲಶೇಶ್ವರನಾಗಿ ನೆಲೆಸಬೇಕಾಗಿ ಕೇಳಿಕೊಂಡನು. ಅಂದಿನಿಂದ ಈ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಕಳಸ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಬಂದಿತು. ಹಾಗೆಯೇ ನದಿಯ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಸಿಷ್ಠರು ಜನಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ

ವಸಿಷ್ಠ ತೀರ್ಥವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಲಿ ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡನು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕಳಸದ ಸ್ಥಳನಾಮ ಮತ್ತು ಕಲಶೇಶ್ವರ ನೆಲೆಸಲು ಪೌರಾಣಿಕ ಹಿನ್ನಲೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ.[೩೫]

ಈ ಪುರಾಣದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ವಿಷಯ, ಯಾವ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ವರುಣ ಮಿತ್ರರು ಮನಸ್ತಾಪ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಉಗ್ರ ತಪ್ಪಸ್ಸನ್ನು ಆಚರಿಸಿದರು? ಲೇಖಕರು ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಏಕೆ ಮರೆ ಮಾಚಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬುದು ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥಕವಾಗಿದೆ. ಪುರಾಣದ ಘಟನೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಊರ್ವಶಿಯು ವರುಣನಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುವಾಗ, ತಾನು ವೇಶ್ಯಾ ಸ್ತ್ರೀಯಾಗಿರಬಹುದು ಆದರೆ ಒಂದು ದಿನ ತಾನು ಯಾರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿರುತ್ತೇನೊ ಅವನ ಹೊರತು ಬೇರೊಬ್ಬರೊಂದಿಗೆ ಹೋದರೇ ಅದು ಪತಿವೃತ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅನ್ಯಾಯ ಮಾಡಿದಂತೆ ಎಂಬುದು, ವೇಶ್ಯಾ ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲೂ ಇರುವಂತಹ ಪತಿವೃತ ಧರ್ಮದ ಬಗ್ಗೆ ಮಹತ್ವದ ಅಂಶ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಈಗಲೂ ವಸಿಷ್ಠ ತೀರ್ಥವು ಪಂಚತೀರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿದ್ದು, ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದಂತೆ ಸ್ಥಳೀಯರು ನಂಬಿದ್ದಾರೆ.

ತುಂಗಾಭದ್ರಾ ಮತ್ತು ನೇತ್ರಾವತಿ ನದಿಗಳು

ಕಳಸದಿಂದ 28 ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಗಂಗಾ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ತುಂಗಾಭದ್ರ ಮತ್ತು ನೇತ್ರಾವತಿ ನದಿಗಳು ಉಗಮಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ತುಂಗಾ ಮತ್ತು ಭದ್ರ ಎರಡು ನದಿಗಳ ಉಗಮದ ಕುರಿತು ಇರುವ ಪೌರಾಣಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯೆಂದರೆ ಹರಣ್ಯ ಮತ್ತು ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ ಎಂಬ ಇಬ್ಬರು ಸಹೋದರರಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷ ದೊಡ್ಡವನು, ಇವನು ದೇವ ದ್ವೇಷಿಯಾಗಿದ್ದ. ಈತ ಯಾಗಾದಿ ಸತ್ಕಾರ್ಯ ನಡೆಯುವ ಧರ್ಮ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಪಾತಾಳ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋದನು. ಧರ್ಮ ಭೂಮಿಯು ನೀರಿನಿಂದ ಆವರಿಸಿತು ಇದನ್ನು ಕಂಡು ವಿಷ್ಣು ಯೋಚಿಸಿ ವರಾಹ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಪಾತಾಳ ಲೋಕವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದನು. ಅಲ್ಲಿ ಹಿರಣ್ಯಾಕ್ಷನೊಂದಿಗೆ ಒಂದು ಸಹಸ್ರ ವರ್ಷ ಕಾಲ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದನು. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಧೈತ್ಯನನ್ನು ಕೊಂದು ಭೂಮಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದನು. ವರಾಹ ಮೂರ್ತಿಯು ಈ ಧರ್ಮ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮೊದಲಿನಂತೆ ಇಟ್ಟನು. ನಂತರ ಯುದ್ಧದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಆಯಾಸವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಹ್ಯಪರ್ವತದ ದಡದಲ್ಲಿರುವ ಕುದುರೆಮುಖದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮೋತ್ತರದಲ್ಲಿರುವ ವೇದ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಗಂಗಾಮೂಲವನ್ನು ನೋಡಿ ವರಾಹ ಮೂರ್ತಿಯು ಅಲ್ಲಿಯೇ ನೆಲೆ ನಿಂತನು. ವರಾಹ ಮೂರ್ತಿಯ ಬೆವರಿನ ಹನಿಯೇ ನೀರಾಗಿ ಹರಿಯಿತು. ಈ ನೀರೇ ತುಂಗಾಭದ್ರ ನದಿ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆಯಿತು. ಆ ಬೆವರಿನ ದ್ರವವು ವರಾಹ ಮೂರ್ತಿಯ ಬಲ ದವಡೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಗಾನದಿ, ಎಡ ದವಡೆಯಿಂದ ಭದ್ರಾನದಿಯು ಉದ್ಭವಿಸಿತು ಮತ್ತು ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೇತ್ರಾವತಿ ನದಿಯು ಹುಟ್ಟಿತು. ಇದೇ ನದಿಯು ವೇದ ಪರ್ವತದ ಸಂಬಂಧವಾದ ಕುದುರೆಮುಖದ ತಪ್ಪಲಿನಿಂದ ಇಳಿದು ಪರಶುರಾಮ ಕ್ಷೇತ್ರವಾದ ಘಟ್ಟದ ಕೆಳಗೆ ಹೋಗಿರುವುದು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಭದ್ರಾ, ತುಂಗಾ, ನೇತ್ರಾವತಿ ನದಿಗಳ ಉಗಮಕ್ಕೆ ಪೌರಾಣಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿದೆ.[೩೬]

ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣ

ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ವರ್ಷ ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಇದರ ಪೌರಾಣಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆ ಗಮನಿಸಿದಾಗ, ಅಗಸ್ತ್ಯರು ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ನಡೆಯುವ ಕಲ್ಯಾಣೋತ್ಸವದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿದು ಕಾಶಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೂ ಮೊದಲು ಹಿಮವಂತನು ಪುತ್ರಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಇದನ್ನು ಕಂಡ ಈಶ್ವರನು ತನ್ನ ಪತ್ನಿಗೆ ಹಿಮಪರ್ವತನ ಮಗಳಾಗಿ ಜನಿಸುವಂತೆ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಪಾರ್ವತಿ ದೇವಿಯು ಮೇನಕಾ ದೇವಿಯ ಗರ್ಭವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಹತ್ತು ತಿಂಗಳ ನಂತರ ಜನಿಸಿದ ಇವಳು ಮೂರು ಸ್ತನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾಳೆ. ಇದನ್ನು ಕಂಡು ಪರ್ವತರಾಜ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಚಕಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಪರ್ವತರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದಂತಹ ನಾರದ ಮುನಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಕೇಳಿದಾಗ ಇವಳು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಾಯಿಯಾದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪಮೇಶ್ವರಿಯು ಮತ್ತು ಇವಳು ಮೊದಲು ದಕ್ಷಪ್ರಜಾನ ಮಗಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಳು. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವ ಜನಕನಾದ ದಕ್ಷನನ್ನು ನೋಡಿ ತನ್ನಿಂದ ತಾನೇ ಅಂತರ್ಧಹನಳಾದಳು ಈಗ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ್ದಾಳೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಇವಳಿಗೆ ಎಂಟು ವರ್ಷ ಆಗುವವರೆಗೂ ನಿನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವಳು ನಂತರದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಹೋಗುವಳು ಹಾಗೆ ಅವಳು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವಾಗ ಈ ದೇವಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಮಾತನಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆ ದಿನದಿಂದ ದೇವಿಯ ನಡುವಿನ ಸ್ತನವು ಬಿದ್ದು ಹೋಗುವುದು. ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಇವಳ ಪತಿಯಾಗುವನು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದರು. ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ಕೇಳಿದ ಪರ್ವತರಾಜ ತನ್ನ ಮಗಳಿಗೆ ನಾಮಕರಣ ಮಾಡುವಂತೆ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಗೌರಿ ಮತ್ತು ಹೈಮವತೀ ಎಂಬ ಹೆಸರನಿಂದ ನಾಮಕರಣ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ನಂತರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಏಳು-ಎಂಟನೇ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪತಿಯಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಬಯಸಿ, ತಂದೆ-ತಾಯಿ ಬೇಡವೆಂದರು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಲು ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ. ಉತ್ತಮ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತಳಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ವೇದಗಳ ಸಮೂಹಗಳಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ, ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು, ಮಹಾವಿಷ್ಣು, ಬ್ರಹ್ಮ, ದೇವೇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಪೂಜ್ಯರಾದ ಇವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾ ಪಾರ್ವತಿ ದೇವಿಗೆ ಒಂದು ವರ್ಷವು ಒಂದು ಕ್ಷಣದಂತೆ ಕಳೆದು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಶಿವನು ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದಲ್ಲಿ ಕೋಲನ್ನು, ಜಪ ಸರವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು, ಹಣೆಯ ವಿಭೂತಿಯಿಂದ ತ್ರಿಪುಂಡವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ರುದ್ರಾಕ್ಷ ಮಾಲೆಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತನಾಗಿ 'ಶಿವಶಿವಾ' ಎಂದುಕೊಂಡು ಪಾರ್ವತಿಯ ಬಳಿ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಪಾರ್ವತಿ ದೇವಿಯು ಪರಮೇಶ್ವರ ಎಂದು ತಿಳಿಯದಿದ್ದರು ಅವನಿಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಧರ್ಬೆಯ ಆಸನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವನ ಚರಣಗಳನ್ನು ತೊಳೆದು ಪೂಜಿಸಿ, ನಿನ್ನ ಕಂಡು ಧನ್ಯಳಾದೆ ಈಗ ಹೇಳು "ಎಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು, ಎಲ್ಲಿ ಇರುವುದು" ಎಂದು ಕೇಳಿದಳು. ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ಕೈಲಾಸ ಪರ್ವತದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಭಾಗೀರಥಿ ನದಿಯ ದಡದ

ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಶೇಖರನೆಂಬ ಅರಸನು ಇದ್ದಾನೆ. ನನ್ನನ್ನು ಅವನು ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳಿಗೆ ಅಧ್ಯಾಯ ಪಾಠವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಸಂಬಳ ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಹೀಗಿರುವ ನಾನು ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಾ ನಿನ್ನ ಸಮೀಪ ಬಂದಿದ್ದೇನೆ ಎಂದು ಹೇಳುವನು.

ಹಾಗೇ ಹೇಳುತ್ತಾ ಅವಳಿಗೆ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಯಾಕೆ ನೀನು ಈ ಅಡವಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿಯಾ? ನೀನು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪತ್ನಿ ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿ, ಯಾಕೆ ನೀನು ಇಲ್ಲಿದ್ದಿಯಾ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವನು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಅವಳು ನಾನು ಪರ್ವತ ರಾಜನ ಮಗಳು ಗಿರಿಜೆ, ನಾನು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪತ್ನಿಯಾಗಲು ಬಯಸಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿರುವೆ ಎಂದಳು. ಇದನ್ನು ಕೇಳಿದ ಸನ್ಯಾಸಿ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದ ಪರಮೇಶ್ವರನು ನಗುತ್ತಾ, ಶಿವನನ್ನು ಟೀಕಿಸಿ ಮಾತನಾಡಿದಾಗ ಪರಮೇಶ್ವರಿಯೂ ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ನೀನು ನನ್ನ ಮುಂದೆ ಭಗವಂತನನ್ನು ನಿಂದಿಸಬೇಡ. ಭಗವಂತನನ್ನು ನಿಂದಿಸಿರುವ ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಮಗನಾದ ಮನ್ಮಥ ಮೊದಲಾದವರು ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಇದನ್ನು ಕೇಳಿದ ನಂತರ ನೀನು ಅವನನ್ನು ನಂಬಿದ್ದಿಯಾ, ಪ್ರೀತಿಸಿದ್ದೀಯಾ ಆದ ಕಾರಣ ನಿನಗೆ ಹೇಗಿದ್ದರು ಒಪ್ಪುತ್ತಿಯಾ? ಎಂದು ಹೇಳಿ, ನಾನು ನಿನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತೀನಿ ಎಂದಾಗ ಗಿರಿಜೆಯ ಮೂರನೇ ಸ್ತನ ಬಿದ್ದು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ನಾಚಿಗೆಗೆ ಒಳಗಾದರೂ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಕಂಡ ಸಂತೋಷದಿಂದ ತನ್ನ ತಂದೆ-ತಾಯಿಯರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ. ಪರ್ವತರಾಜ ಸಂಬಂಧಿಕರೆಲ್ಲರನ್ನು ಕರೆದು ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಶಿವನೊಂದಿಗೆ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಸಲು ಮುಂದಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಕಲ್ಯಾಣೋತ್ಸವ ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ವರ್ಷ ನಡೆಯಲು ಕಾರಣವನ್ನು ಕೆಳಗಿನಂತೆ ನೋಡಬಹುದು. ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರನ ಕಲ್ಯಾಣೋತ್ಸವವನ್ನು ನೋಡಲು ಅಗಸ್ತ್ಯರು ತನ್ನ ಪತ್ನಿ ಲೋಕಮುದ್ರೆ ಹಾಗೂ ಬಹುಶಿಷ್ಯರೊಂದಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗವು ಎತ್ತರವಾಗಿ ಉತ್ತರವು ತಗ್ಗಿತು. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಭಯಭೀತರಾದ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದಂತಹ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಕೇಳಿದಾಗ, ಈಶ್ವರನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ, ಹಿಂದೆ ದಕ್ಷಿಣ ದೇಶವಾದ ಕಲಶ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಅಗಸ್ತ್ಯ ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಮೂರು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಮವಾದ ಭಾರವುಳ್ಳವನಾಗು ಎಂದು ವರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೆ, ಈಗ ಋಷಿಯೂ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕಲ್ಯಾಣೋತ್ಸವವನ್ನು ನೋಡಲು ಬರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ, ನೀವೆಲ್ಲಾ ಸೇರಿ ಅವನನ್ನು ಮನವೊಲಿಸಿ ತಡೆದು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸಿ ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ಮಹಾ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡು ಎಲ್ಲರೂ ಹೋಗಿ ಅವನನ್ನು ತಡೆಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಅಗಸ್ತ್ಯನಲ್ಲಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತಾ, "ಮುನಿಗಳೇ ನೀವು ಮಹೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಮೂರುಲೋಕ ಸಮಾನವಾದ ಭಾರವುಳ್ಳವರಾಗಿ ವರವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದೀರಿ ಇದರಿಂದಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣದಿಂದ ಉತ್ತರವು ತಗ್ಗಾಗುತ್ತಿದೆ. ಆದರಿಂದ ನೀವು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲೇ ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿ ವಿನಂತಿಸುತ್ತೇನೆ" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಅಗಸ್ತ್ಯರು ಈಶ್ವರನ

ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಲೋಕದ ಎಲ್ಲರೂ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ ಆದರೆ ನನ್ನಿಂದ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆಯಾಗುತ್ತಿದೆ ಎಂದು ದುಃಖಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ, ಪರಮಾತ್ಮ ಅಗಸ್ತ್ಯರ ಕೈಯನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಶ್ರೇಷ್ಠನೇ, ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಟವಾದ ೬೮ ಮುಖ್ಯ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಿವೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾಗಿರುವ ಕಲಶ ಕ್ಷೇತ್ರವೇ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿರುವ ಕಲಶಕ್ಕೆ ನೀನು, ನಿನ್ನ ಪತ್ನಿ ಮತ್ತು ಶಿಷ್ಯರೊಡನೆ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಹೋಗು ಕಲಶ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ನಾನು ಪೂರ್ಣಾಂಕದಿಂದ ಕಲಶೇಶ್ವರನೆಂದು ನೆಲೆಸಿದ್ದೇನೆ. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ವರ್ಷವೆಂದರೆ ಒಂದು ದಿನದಂತೆ. ನಿನಗೆ ದೇವ ದಿನದಂತೆ ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ ಕಲ್ಯಾಣೋತ್ಸವನ್ನು ತೋರಿಸುವೆನು ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಇದರಂತೆ ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ನಿತ್ಯ ಕಲ್ಯಾಣವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.[೩೭]

ನಂತರದಲ್ಲಿ ಕಲಶೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಗಿರಿಜೆಯ ವಿವಾಹೋತ್ಸವದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತವೆ. ಎಲ್ಲಾ ದೇವಾನುದೇವತೆಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡು ವಿವಾಹ ದಿನವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ. ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಸದ ಶುಕ್ಲ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಏಕಾದಶಿ ದಿನ ರಾತ್ರಿ ಬರುವ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಘಳಿಗೆಗೆ ಕನ್ಯಾ ಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ಮದುವೆ ಗೊತ್ತು ಮಾಡಲಾಗುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥದ ನಂತರ ಗಣಪತಿಯ ಬಳಿ ನೀನು ಎಲ್ಲಾ ದೇವರುಗಳನ್ನು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು, ಮುನಿಗಳನ್ನು, ದೇವ ಗಂಧರ್ವರನ್ನು, ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಸಹ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ತಿಳಿಸಿ, ನೀನು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಬರಬೇಕು ಎಂದು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಗಣಪತಿಯು ಎಲ್ಲರನ್ನು ಗೌರವಯುತವಾಗಿ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನಿಸಿದನು. ಎಲ್ಲಾ ದೇವಾನುದೇವತೆಗಳು, ಸರ್ವರು ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲರೂ ಸರ್ವ ಅಲಂಕಾರದೊಂದಿಗೆ ಋಷಿಮುನಿಗಳು ದಿಬ್ಬಣ ಹೊರಡುತ್ತಾರೆ. ಹಿಮಪರ್ವತನ ರಾಜಮಂದಿರದ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಹಿಮವಂತನು ಎಲ್ಲರನ್ನು ಪ್ರೀತಿ ಗೌರವದಿಂದ ಸ್ವಾಗತಿಸಿದನು. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯರು ಗಿರಿಜಾ ದೇವಿಯ ವಿವಾಹವು ಕಲಶೇಶ್ವರನ ಸನ್ನಿಧಿಯ ಮುಂದುಗಡೆಯ ರಮಣೀಯವಾದ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಆಗುವ ಹಾಗೆ ಈ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ಮುನಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಹಿಮವಂತನು ಅಪ್ಪಣೆ ನೀಡುತ್ತಾನೆ. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯನು ಈ ದಿನ ರಾತ್ರಿ ಕರ್ಕಾಟಕ ಲಗ್ನವು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ತಾನಾಗಿ ಹೇಳಿದನು. ಈ ಕ್ಷಣವೇ ಆ ಗಿರಿಜಾ ದೇವಿಯು ಮಂಗಲ ದ್ರವ್ಯ ಭೂಷಿತಳಾಗಿ, ರತ್ನಾಭರಣ, ಪೀತಾಂಬರಗಳನ್ನು, ಮುತ್ತಿನಹಾರ, ಖಡಗಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತಳಾಗಿ, ಮಂಗಲಾಕ್ಷತೆಗಳಿಂದ ಭೂಷಿತಳಾಗಿ ತಂದೆ-ತಾಯಿಗಳಿಂದ, ಬಂಧುಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಸರ್ವಮಂಗಲೆಯಾಗಿ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಏರಲು, ಪತಿಯುಕ್ತರಾದ ಸುವಾಸಿನಿಯರು, ಸ್ತ್ರೀಯರು ಅರಿಸಿನ, ಕುಂಕುಮ, ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆಗಳು, ಆರತಿ ಪದಾರ್ಥಗಳು, ಬಂಗಾರದ ಕಲಶಗಳು, ಸೀರೆ, ಕುಪ್ಪಸಗಳು, ವಿವಾಹ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ರತ್ನಗಳು ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅಲಂಕೃತರಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಹೊರಟರು. ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳ ಸಾಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸರ್ವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು

ಒಳಗೊಂಡು, ಸರ್ವೇಶ್ವರಿಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೊಂದಿಗೆ ಕರೆತಂದರು. ದೇವಿಯ ತಾಯಿಯಾದ ಮೇನಕಾ ದೇವಿಯು ಗಿರಿಜಾ ದೇವಿಯನ್ನು ಚಿನ್ನದ ಜರತಾರಿ ವಸ್ತ್ರದ ಉತ್ತರಿಗೆಯಿಂದಲೂ, ಅರಿಶಿನ, ಕುಂಕುಮದಿಂದಲೂ ಅಲಂಕರಿಸಿದಳು. ಗಿರಿಜೆಯು ತಂದೆಯಾದ ಪರ್ವತರಾಜನಿಂದ ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ಆಶೀರ್ವಾದವನ್ನು ಪಡೆದಳು.

ಗಿರಿಜೆಯ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿ ಮತ್ತು ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಂದಿಕೇಶ್ವರನು ಚಿನ್ನದ ಬೆತ್ತವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕಲಶೇಶ್ವರನಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಕಲಶೇಶ್ವರ ವಾದ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಿ ಯಕ್ಷರುಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ಕುಭೇರನಿಗೆ ದಿಬ್ಬಣಕ್ಕೆ ಎದುರುಗೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದನು. ಎಲ್ಲರನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಿ, ಅಲಂಕೃತವಾಗಿದ್ದ ಗಿರಿಜಾ ದೇವಿಯನ್ನು ಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಕರೆತಂದು ವಿವಾಹ ಕಾರ್ಯ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ನಂತರ ಕಲಶೇಶ್ವರನು ಬರುವಾಗ ಅಪ್ಸರೆಯರು ಪ್ರೀತಿ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಸ್ವಾಗತಿಸಿದರು. ಈಶ್ವರನ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದೇವನು, ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸುರೇಶನಾದ ವಿಷ್ಣು ಇದ್ದರು. ಋಷಿಗಳು ತೋರಿಸಿದ ಮಾರ್ಗದಂತೆ ಮಣಿ ಪೀಠದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಿವಾಹ ಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೀ ಮಹಾವಿಷ್ಣು, ವೇದವ್ಯಾಸ ಋಷಿಯರು, ಶಿಷ್ಯನಂದಯಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ಗೌತಮ ಋಷಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಮಂಟಪವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ, ಶ್ರೀ ಕಲಶೇಶ್ವರನಿಗೆ ವೇದೋಕ್ತವಾದ ವಿವಾಹ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದರು. ಬೃಹತ್ವಚಾರ್ಯರು ಮತ್ತು ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು ಎಂಬ ಜೋಯಿಸರು ಶ್ರೀ ಕಲಶೇಶ್ವರನಿಗೆ ಮಂಗಳವಾಗುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ, ಬಾಳೆಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಕಠಾಂಜಲ ಬದ್ಧರಾಗಿ ಇಬ್ಬರು ವೇದ ಅರ್ಥಸಹಿತವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ ಸಾರವಾದ ಮಂಗಳಾಷ್ಟಕವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಶ್ರೀ ಗಿರಿಜಾದೇವಿಯು ತನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕಮಲದ ಹೂವಿನ ಹಾರವನ್ನು ಕಲಶೇಶ್ವರನ ಕೊರಳಿಗೆ ಹಾಕಿದಳು. ಪರ್ವತರಾಜ ಮತ್ತು ಮೇನಕಾ ದೇವಿಯು ತನ್ನ ಮಗಳ ಧಾರೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಮುಂದಾದರು. ಕಲಶೇಶ್ವರನನ್ನು ಕುರಿತು "ಎಲೈ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ನಿನ್ನ ಚರಣದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಸಮಸ್ತ ಅಲಂಕಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸರ್ವ ಸುಂದರಿಯಾದ ಸರ್ವ ಮಂಗಳಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮಂಗಳ ಸ್ವರೂಪಳಾದ ಈ ನನ್ನ ಮಗಳನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸು" ಎಂದು ಹೇಳಿ ಧಾರೆ ಎರೆದುಕೊಟ್ಟು ತನ್ನ ಮಗಳಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ 'ಎಲೈ ಪಾರ್ವತಿಯೇ ಶ್ರೀ ಕಲಶೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇರು' ಎಂದು ಆರ್ಶಿವದಿಸಿದನು.

ವ್ಯಾಸ ಋಷಿಗಳು, ಹಿರಿಯರಾದ ಪತ್ನಿ ಸಹಿತರಾಗಿ ಋಷಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ವೇದ ಮಂತ್ರ ಪೂರ್ಣಗಳಾದ ಪುಷ್ಪಾಕ್ಷತೆಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತಗಳಾದ ಹರಿದ್ರಾಕ್ಷತೆಗಳಿಂದ ಶ್ರೀ ಪಾರ್ವತಿ ಪರಮೇಶ್ವರ ಕರ ಪದ್ಮಗಳಿಗೆ ಬೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಶುಭವಾದ ಅಕ್ಷತಾ ರೋಪಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದನು. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ದೇವ ಸೇನೆಗೆ ನಾಯಕನಾಗುವ ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯ ತಂದೆಯಾದ ಆ ಮಗನಿಂದ ತಾರಕನೆಂಬ ದೈತ್ಯನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿ ಕಂಕಣ ಸೂತ್ರವನ್ನು ದಂಪತಿಗಳಿಗೆ ಸುತ್ತಿದರು. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹ ಯುಕ್ತವಾದ ಮನಸುಳ್ಳ ಆ ದಂಪತಿಗಳು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಮಂತ್ರ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು

ರಕ್ಷಿಸುವುದೇ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಾರ್ಯವೆಂದು ಆಲೋಚಿಸಿದ ಇಬ್ಬರೂ ಕಂಕಣವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡರು. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಜಗದೀಶ್ವರನು ಸುವರ್ಣ ರತ್ನಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿತ್ತಿರುವ ಮಂಗಳಾಭರಣವನ್ನು ದೇವಿಯ ಕಂಠದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಪ್ರಾಣಗಳ ಆಶ್ರಯಳಾಗಿರು ಎಂದು ಕಟ್ಟಿದನು. ನಂತರ ಸತ್ಯವತಿಯ ಮಗನಾದ ವೇದವ್ಯಾಸನು ವಿಧಿ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞೇಶ್ವರನನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ, ವೇದೋಕ್ತ ಕ್ರಮದಿಂದ ಹರಳುಗಳಿಂದ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದನು.

ಹೋಮ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಸಪ್ತ ಪದವೆಂಬ ಕರ್ಮವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಮುದುಕರಾದ ಶೌನಕಾದಿ ಋಷಿಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಕಲಶದಲ್ಲಿರುವ ತೀರ್ಥೋದಕಗಳಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಅಭಿಲಾಷಿಸಿದನು. ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿದ ಋಷಿ, ಮುನಿಗಳು, ದೇವಾನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆಲ್ಲರಿಗೂ ಭೋಜನವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ, ತಾಂಬೂಲಗಳನ್ನು ಹಂಚಿ ಅವರನ್ನೆಲ್ಲ ಸಂತೋಷಿಸಿದರು. ಮದುವೆಯ ನಂತರ ಕಲಶೇಶ್ವರನ ಆಜ್ಞೆಯ ಮೇರೆಗೆ ಉಳಿದ ಉತ್ಸವಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ ಬರಲು ಹೇಳಿದನು. ಗಿರಿಜೆಯು ತನ್ನ ತಂದೆಯ ಬಳಿ ತೆರೆಳಿದಳು. ಎಲ್ಲವನ್ನು ತಿಳಿದರು ತಿಳಿಯದಂತೆ ಹೊಸ ಮಧುಮಗಳು ಪಾರ್ವತಿಯು ಎಲ್ಲಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ವೈಕುಂಠೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಕೇಳಿದಳು. ಇದಕ್ಕೆ ಅವನು ಆಶ್ಚರ್ಯ ಪಡುವಂತೆ ನಟಿಸಿ, ಕಲಶೇಶ್ವರನಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ, ಭಗವಂತನೇ ಶ್ರೀ ಗಿರಿಜಾ ದೇವಿಯನ್ನು ಹುಡುಕಲು ನನ್ನ ಅಂಶಭೂತನಾದ ಬಿಂದು ಮಾಧವ ದೇವನು ಇದ್ದಾನೆ. ಅವನನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕರೆಸಿ, ವಿಚಾರಿಸಿ ಆಮೇಲೆ ನಿನ್ನ ಅಪ್ಪಣೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಆಗಲಿ ಎಂದನು. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಬಿಂದು ಮಾಧವನನ್ನು ಕರೆಸಿ ಅವನಲ್ಲಿ ಗಿರಿಜಾ ದೇವಿಯು ಎಲ್ಲಿ ಹೋಗಿದ್ದಾಳೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳು ಎಂದಾಗ, ಬಿಂದು ಮಾಧವ ನನಗೆ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ ನನ್ನಿಂದ ಏನು ಕೆಲಸವಾಗಬೇಕಿದೆ? ಎಂದು ತಿಳಿಸು ಎಂದು ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಕೇಳಿದನು. ಬಿಂದು ಮಾಧವನು ತನ್ನ ಮನೆಗೆ ಹೋಗಲಿ, ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಜೊತೆಯಾಗಿದ್ದು, ನಾಳೆಯ ದಿನ ತ್ರಿಪುರ ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಗಿರಿಜಾ ದೇವಿಯನ್ನು ಹುಡುಕೋಣವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ರುದ್ರತೀರ್ಥಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳೂ, ದೈತ್ಯರು, ಮುನಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಕಲಶೇಶ್ವರನಿಗೆ ವ್ಯಾಸ ಋಷೇಶ್ವರನು ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿಸಿದನು. ಇವನಾದ ನಂತರ ಋಷಿಗಳೊಡನೆ ಪತ್ನಿ ಸಹಿತರಾದ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳು ಸ್ನಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಓಕಳಿಯನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಸುರಿಯುತ್ತಾ ಆಡಿದರು. ಹೀಗೆ ಮದುವೆಯ ಸ್ನಾನವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಕಲಶೇಶ್ವರನಿಗೆ ಪೂಜಿಸಿ ನೈವೇದ್ಯ, ತಾಂಬೂಲಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಭೋಜನ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರು. ರುದ್ರ ದೇವತೆಯಾದ ಆರ್ದ್ರಾ ನಕ್ಷತ್ರ ದಿನದಲ್ಲಿ ಕಲಶೇಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಕರವಾದ ರಥೋತ್ಸವವನ್ನು ಮಾಡೋಣ, ರಥೋತ್ಸವವು ಲೋಕ ಕಷ್ಟವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುದಾಗಿಯೂ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣವು ನಡೆಯುತ್ತದೆ.[೩೮]

ತ್ರಿಪುರ ಸಂಹಾರ ವೃತ್ತಾಂತ

ತ್ರಿಪುರ ಸಂಹಾರದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ನೋಡುವುದಾದರೆ ಮೊದಲು ತಾರಕಾಮಯ ಎಂಬ

ಯುದ್ಧವು ನಡೆದಿತ್ತು, ಅದರಲ್ಲಿ ದೈತ್ಯರು ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು ಎಂದು ನಮಗೆ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ದೈತ್ಯರು ಪರಾಜಿತರಾಗಲು ತಾರಕನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಮಕ್ಕಳು ಮೂರು ಜನ ಕಾರಣ ಅವರೆಂದರೆ ತಾರಕಾಕ್ಷ, ಕಮಲಾಕ್ಷ, ವಿದ್ಯುನ್ಮಾಲಿಯಾ. ಇವರು ಕಠಿಣವಾದ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡಿ, ಉತ್ತಮವಾದ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಹಾಗೂ ದೇಹವನ್ನು ದೃಢವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ಇವರ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮ ದೇವನು ವರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟನು. ದೈತ್ಯರು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗೂ ಸಾಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಂತೆ ಮಾಡಲು ಕೇಳಿಕೊಂಡರು. ಇದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ದೈತ್ಯರು ಸಮಸ್ತ ಲೋಕ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ದೇವನನ್ನು ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಮುಂದಿಡುತ್ತಾರೆ. "ಎಲೈ ದೇವರೇ, ಪಿತಾಮಹನೇ ನಮಗೋಸ್ಕರ ನೀನು ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವವನಾಗು. ನಾವು ಮೂರು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪೂಜ್ಯರಾಗಿ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುತ್ತೇವೆ. ಆನಂತರ ಒಂದು ಸಾವಿರ ವರುಷದ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಈ ಮೂರು ಪಟ್ಟಣಗಳೂ ಒಂದೊಂದು ಪಟ್ಟಣದಂತೆ ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇವೆ. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ದೇವ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಯಾರು ಒಂದೇ ಬಾಣದಿಂದ ನಾಶಪಡಿಸುವನೋ ಅವನು ನಮಗೆ ಶತ್ರುವಾಗಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು". ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿಯೆಂದು ಬ್ರಹ್ಮದೇವನು ಬ್ರಹ್ಮ ಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದನು. ದೈತ್ಯರು ತಾವು ಹೊಂದಿದ ವರದಿಂದ ಸಂತೋಷರಾದರು. ಈ ಮೂರು ಪಟ್ಟಣಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಶಿಲ್ಪ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದಂತಹ ದೈತ್ಯ ದಾನವರಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ 'ಮಯ'ನನ್ನು ಕರೆಸಿಕೊಂಡು ಈ ಅಂಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದರು.

ತುಂಬಾ ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ ಯೋಚಿಸಿದ ಮಯನು ಚಿನ್ನದ ಪಟ್ಟಣ, ಬೆಳ್ಳಿಯ ಪಟ್ಟಣ, ಉಕ್ಕಿನ ಪಟ್ಟಣ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮೂರು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಈ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಚಿನ್ನದ ಪಟ್ಟಣವೆಂದು, ಮಧ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಪಟ್ಟಣವೆಂದು, ಭೂಮಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಉಕ್ಕಿನ ಪಟ್ಟಣವೆಂದು ಹೀಗೆ ಸಂಚರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಹಾಗೆ ಆ ರಾಕ್ಷಸರಿಗೆ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು. ಒಂದೊಂದು ಪಟ್ಟಣವೂ ನೂರು ನೂರು ಗ್ರಾಮದ ಅಗಲವೂ, ಉದ್ದವೂ ಇರುವಂತೆ ಸಮನಾಗಿ ಬಹಳ ಪ್ರಕಾರಗಳು, ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲುಗಳು, ಮಹಡಿಗಳೂ ಉಳ್ಳ ಮನೆಗಳಿಂದ ನಿಬೀಡವಾಗಿ ಗಚ್ಚು ಮಾಡಿದ ಬೀದಿಗಳುಳ್ಳ ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗಿ ತೋರುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ಈ ಪಟ್ಟಣಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ-ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅರಸುಗಳಾದರು. ತಾರಕಾಕ್ಷನಿಗೆ ಬಹು ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಚಿನ್ನದ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು, ಕಮಲಾಕ್ಷನಿಗೆ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು, ವಿದ್ಯುನ್ಮಾಲಿಗೆ ಉಕ್ಕಿನ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತು. ಮೂವರು ದೈತ್ಯ ರಾಜರುಗಳು ಮೂರು ಲೋಕಗಳನ್ನು ಅಸ್ತ್ರಗಳ ಪರಾಕ್ರಮದಿಂದ ಸ್ವಾದೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಇದ್ದರು ಮತ್ತು ಐಶ್ವರ್ಯವಂತರಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದರೆ ಯಾರೋ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಂಥ ಪ್ರಬಲರಾದ ರಾಕ್ಷಸ ಮುಖ್ಯರುಗಳಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತು ಸಾವಿರ ಅರ್ಬುದ ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ರಾಕ್ಷಸರು ಬಂದು ಸೇರಿದರು. ಅತಿ

ಬಲಶಾಲಿಗಳಾದ ರಾಕ್ಷಸರು ಕೋಟಿ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದು ಸೇರಿದರು. ಇವರುಗಳು ಹಿಂದೆ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ತಿರಸ್ಕೃತರಾಗಿ ಮಾಂಸಹಾರಿಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾಗಿದ್ದರು. ಅಪಾರ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಬಯಸುವವರಾಗಿ ತ್ರಿಪುರವೆಂಬ ದುರ್ಗವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಆಗಮಿಸುವ ಮತ್ತು ಆಗಮಿಸುವವರಿಗೂ ಕೂಡ ಮಯನು ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯಲ್ಲೂ ಇಷ್ಟ ಸಾಧಕನಾಗಿದ್ದನು. ಮಯ ಮತ್ತು ತ್ರಿಪುರವಾಸಿಗಳು ನಿರ್ಭೀತರಾಗಿದ್ದರು. ತ್ರಿಪುರದಲ್ಲಿನವರು ಏನನ್ನು ಬಯಸುವರೋ ಅದನ್ನು ಮಯನು ಮಾಯೆಯಿಂದ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದನು.

ಚಿನ್ನದ ಪುರಾಧೀಶನಾದ ರಾಕ್ಷಸನಿಗೆ ಹರಿಯೆಂಬ ಮಹಾ ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಮಗ ಜನಿಸಿದನು. ಆ ಹರಿಯು ಬ್ರಹ್ಮದೇವನು ಯಾವುದರಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗುವನೋ ಆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದ. ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾದ ಬ್ರಹ್ಮದೇವನು ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಾವಿಯಾಗುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಆ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಅಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಸತ್ತವರನ್ನು ಹಾಕಿದರೆ ಆ ಕ್ಷಣವೇ ಸಜೀವರಾಗಿ ಬಲಿಷ್ಠರಾಗಬೇಕು ಎಂದು ವರವನ್ನು ಬೇಡಲು, ಬ್ರಹ್ಮನು ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ ಎಂದು ವರವನ್ನು ರಾಕ್ಷಸನ ಮಗನಾದ ಹರಿಗೆ ನೀಡಿದನು. ಇಂತಹ ವರವನ್ನು ಪಡೆದಂತಹ ದೈತ್ಯರು ತ್ರಿಪುರದಲ್ಲಿ ಮೃತರಾದವರನ್ನು ಬದುಕಿಸುವ ಬಾವಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡರು. ದೈತ್ಯರಾದವರು ಯಾವ ರೂಪದಿಂದ ಮೃತಪಟ್ಟರೊ ಅವನನ್ನು ಆ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದರೆ ಅದೇ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವನು. ಇಂತಹ ಬಾವಿಯನ್ನು ಕೂಡ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ದೈತ್ಯರು ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಬಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತೊಂದರೆಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾ ಎಲ್ಲವನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡ ತೊಡಗಿದರು. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ ಸಮಸ್ತ ದಿವ್ಯಗಳಾದ ಹೂವುಗಳನ್ನು, ಹಣ್ಣುಗಳ ತೋಟಗಳನ್ನು, ಪವಿತ್ರವಾದ ಮುನಿಗಳ ಮನೆಗಳನ್ನು, ರಮಣೀಯವಾದ ಊರುಗಳನ್ನು, ಯೂಪ ಸ್ತಂಬದ ಮುಂದಿನ ಕಟ್ಟೆ, ಮೊದಲಾದ ಗೌರವ ಗುರುತುಗಳನ್ನು ದುಷ್ಟ ಸ್ವಭಾವದ ದೈತ್ಯರು ನಾಶಪಡಿಸಿದರು. ಹೀಗೆ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಪೀಡಿಸುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ದೇವೇಂದ್ರನು ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ ತ್ರಿಪುರರನ್ನು ಹೊಡೆದನು. ಆದರೂ ಅವನಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಭೇದಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆಗ ಬ್ರಹ್ಮದೇವನು ನೀಡಿದ ವರದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದು ಆ ಪುರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟನು.

ದೇವೇಂದ್ರನು ಇದರ ಕುರಿತು ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಕೇಳಲು ಬ್ರಹ್ಮದೇವನಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ತಮಗೆ ಆಗಿರುವ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ದುಷ್ಟರಾದ ದೈತ್ಯರನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಬೇಕೆಂಬುದು ಇದೆ. ಆದರೆ ಮೂರು ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ಒಂದು ಕಡೆ ಸೇರಿಸಿ ಒಂದೇ ಬಾಣದಿಂದ ನಾಶಪಡಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಬೇರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಇದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈ ಕೆಲಸವು ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ ನೀವೆಲ್ಲ ಅವನಲ್ಲಿ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಕಲಶೇಶ್ವರನ ಬಳಿ ಬಂದು ನಡೆದುದ್ದನೆಲ್ಲ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮ ನಿಮಗಾಗಿ ನಾನು ಏನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುದನ್ನು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ.[೬೫]

ಶಿವನೊಂದಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನು, ದಾನವರನ್ನು ಮತ್ತು ಅವರ ಅಟ್ಟಹಾಸವನ್ನು, ಅಡಗಿಸುವ ಬಲ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದು, ಅವರನ್ನು ಜಯಿಸು ಎಂದು ಹೇಳಿದನು. ಈಶ್ವರನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಾನು ಬಿಲ್ಲನ್ನೂ, ಅಂಬುಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿ, ರಥದೊಡನೆ ನಿಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳಾದ ಆ ದೈತ್ಯರನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲುತ್ತೇನೆ. ಆದರಿಂದ ನೀವು ನನಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ರಥವನ್ನು, ಧನಸ್ಸನ್ನೂ, ಬಾಣವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ. ನೀವು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಈ ಕೂಡಲೇ ಆ ದೈತ್ಯರನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಹರಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದನು. ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ಮೂರು ಲೋಕದ ಆಯಾಯ ವಸ್ತುವಿನ ಸಕಲ ಸಾರಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು, ನಿನಗೆ ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೂ ಶುಭನಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ, ಬಹು ಪ್ರಕಾಶವಾದ ರಥವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿ ಹೋದರು. ದೇವ ಶ್ರೇಷ್ಠರೆಲ್ಲಾ ರಥವನ್ನು ಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದರು. ಒಂದೇ ಬಾಣದಿಂದ ಆ ಮೂರು ಪಟ್ಟಣಗಳನ್ನು ನಾಶ ಮಾಡಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಬಾಣವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವು ಸೋಮ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞೇಶ್ವರ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿಸಿದನು. ಬಾಣದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯೂ, ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನು, ಮೊನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣವೂ ಆಗಿದ್ದರು. ಆಗ ಪರ್ವತವನ ದ್ವೀಪ ಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ, ಆ ರಥಕ್ಕೆ ಮಂದಾರ ಪರ್ವತವನ್ನು ಅಚ್ಚನ್ನಾಗಿಯೂ, ಅದಕ್ಕೆ ಮಹಾದಿಯನ್ನು ಸಂಧಿಯನ್ನಾಗಿಯೂ, ದಿಕ್ಕುಗಳು ವಿದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ರಥದ ಪರಿವಾರವಾಗಿಯೂ ಮಾಡಿದರು. ಈಶ್ವರನು ಆ ರಥಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಕೃತಯುಗವನ್ನು ನೊಗವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ವಾಸುಕಿಯು ಉದಯಾಸ್ತ ಪರ್ವತಗಳು, ಉಪವೇಶನ ಪೀಠಗಳೂ ಆಗುವಂತೆ ದೇವ ಶ್ರೇಷ್ಠರು ಮಾಡಿಸಿದರು. ದಾನವರ ಮನೆಯಾಗಿದ್ದ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಅಚ್ಚು ಮರವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. ಸಪ್ತ ಋಷಿ ಮಂಡಲವು ರಥಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಾ ಸ್ಥಾನವಾಯಿತು, ಗಂಗೆ, ಸರಸ್ವತಿ, ಸಿಂಧು ನದಿಗಳನ್ನು ರಥದ ಪಟ್ಟಿಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ, ಆಕಾಶವನ್ನು ಧುರವನ್ನಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಇತರ ಸರ್ವ ನದಿಗಳನ್ನು ಪಾರ್ಶ್ವ ವರ್ಣಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡಿದರು. ಹಗಲು–ರಾತ್ರಿ, ಕಲೆಗಳು–ಋತುಗಳು ರಥಕ್ಕೆ ಮೇಲ್ಕಟ್ಟುಗಳಾಗಿಯೂ, ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ಮೇಲ್ಭಾಗದ ಆಭರಣಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ, ಧರ್ಮ, ಅರ್ಥ, ಕಾಮ, ಫಲ–ಪುಷ್ಪ ಸಹಿತಗಳಾದ ಲತೆಗಳನ್ನು ಸಣ್ಣ ಘಂಟೆಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ, ಸೂರ್ಯ–ಚಂದ್ರರನ್ನು ಆ ರಥದ ಘಾಲಿಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಮಹೋನ್ನತವಾದ ಆ ರಥದಲ್ಲಿ ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವಾಪರ ಪಕ್ಷಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡಿದರು. ದೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತು ಸರ್ಪ ಶ್ರೇಷ್ಠರನ್ನು ರಥದ ಹಗ್ಗಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಅವುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಭೋರ್ಗರೆಯುತ್ತಿರುವ ಕೆಲವು ಸರ್ಪಗಳನ್ನು ಮುಂದಿನ ಹಗ್ಗಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ, ಆಕಾಶ ದೇವತೆಯನ್ನು ನೊಗವನ್ನಾಗಿಯೂ ಸಂವರ್ತಕ ಬಲಾಹಕಗಳೆಂಬ ಮೇಘಗಳನ್ನು ನೊಗದ ಚರ್ಮಗಳನ್ನಾಗಿಯೂ, ಕಾಲ ಪೃಷ್ಠನುಹುಷ, ಕಾರ್ಕೋಟಕ, ಧನುಂಜಯ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ಸರ್ಪೋತ್ತಮರು ಕುದುರೆಗಳ ಬಾಲ ಬಂಧನಗಳೆದುರು ದಿಕ್ಕು–ವಿದಿಕ್ಕುಗಳು ಕೂಡ ಆ ರಥಾಶ್ವಗಳ

ಹಗ್ಗಗಳಾದವು. ಸಂಧ್ಯೆಯನ್ನು, ಧೃತಿಯನ್ನೂ, ಮೇಧವನ್ನು, ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು, ಸಂಗತಿಯನ್ನು, ಗ್ರಹಗಳು, ನಕ್ಷತ್ರಗಳು, ಇತರ ತಾರೆಗಳಿಂದ ಸಹಿತನಾಗಿ ಆಕಾಶದಂತಿರುವ ರಥದ ಚರ್ಮವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರು. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ನೀರಿಗೆ, ಪ್ರೇತಗಳಿಗೆ, ಧನಗಳಿಗೆ, ಆಧೀಶ್ವರವರಾದ ದೇವೇಂದ್ರ, ವರುಣ, ಯಮ, ಕುಬೇರರನ್ನು ಆ ರಥದ ಮುಂದೆ ಸೇನಾಶ್ವವರಗಳನ್ನಾಗಿ, ಅನುಮತಿಯನ್ನ, ಕುರುಹುವನ್ನು, ರಾಕಿಯನ್ನು ಸುವ್ರತೆಯನ್ನು ವಾಹನಗಳಿಗೆ ಕಡಿವಾಣವಾಗಿಯೂ, ಕೋಲು ಕಬ್ಬಿಣದ ಮಳೆಯನ್ನಾಗಿಯೂ ಮಾಡಿದರು. ಆ ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ ಧರ್ಮವು, ಸತ್ಯವು–ಧನವು ಕಡಿವಾಣದ ಹಗ್ಗಗಳಾಗಿಯೂ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವು. ಆ ರಥಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸು ನಾನಾ ವರ್ಣಗಳಾದ ಚಿತ್ರಗಳಾದ ಗಾಳಿಯಿಂದ ಅಲುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪತಾಕಗಳು, ಇಂದ್ರನ ಧನಸ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಆ ರಥವನ್ನು ಬೆಳಗಿದವು. ಸರ್ವ ನಿಯಾಮಕನಾದ, ಮಹತ್ವನಾದ ಆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಗೊತ್ತಾದ ಸಂತ್ಸರವು ಧನಸ್ಸು ಅದಕ್ಕೆ ಸಾವಿತ್ರಿಯೇ ಮಹಾ ಸ್ವರವುಳ್ಳ ಹೆದೆಯಾದಳು ಮತ್ತು ಮಹಾ ಕಾಲಚಕ್ರವು ರತ್ನಭೂಷಿತವಾದ ಇತರರಿಂದ ಭೇದಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಕವಚವು ಆಯಿತು. ಮೇರು ಪರ್ವತವು ಧ್ವಜ ಸ್ತಂಭಗಳಾದವು, ಹೀಗೆ ನಾನಾ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ರಥವು ಸಿದ್ಧಗೊಂಡವು.

ಪರಮೇಶ್ವರನು ಆ ರಥದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟನು ಮತ್ತು ಧ್ವಜಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನು. ಈಶ್ವರನು ಖಡ್ಗ, ಬಾಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಆ ಭಗವಂತನು ನಗುತ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದರು, ಯಾರು ಸಾರಥಿ ಆಗುವರು? ಎಂದು. ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಾಗಿ ನೀನು ಯಾರನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಿಯೋ ಅವರು ಸಾರಥಿಯಾಗುವರು ಎಂದನು ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಾರಥಿಯಾಗುವಂತೆ ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಾರಥಿಯಾಗಲು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ರಥವನ್ನೇರಿ ವಿಷ್ಣು, ಅಗ್ನಿಮಯವಾದ ಆ ಬಾಣವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಆ ಧನಸ್ಸುನಿಂದ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಬೆದರಿಸುವನು. ಆ ದಿವ್ಯ ರಥವನ್ನು ಆರೋಹಣ ಮಾಡಿದನು. ಹಾಗೆಯೇ ಹೇಳುತ್ತಾ ಈ ಬಾಣದಿಂದ ಆ ತ್ರಿಪುರವಾಸಿಗಳೆಲ್ಲರನ್ನು ನಾಶಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವೋ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಸಂಶಯ ಪಡಬೇಡಿ ತ್ರಿಪುರವಾಸಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಸತ್ತರು ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಿ ಎಂದನು.

ರಥದ ಸುತ್ತಲೂ ಅಪ್ಸರೋಹಣಗಳು ನರ್ತನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಮಾಂಸ ಭಕ್ಷಕಗಳಾದ ಹದ್ದುಗಳು, ಕರಾಳ ಧ್ವನಿ ಮಾಡುತ್ತ ಅನ್ಯೂನ್ಯವಾಗಿ ಹೆದರಿಸುತ್ತ ಓಡಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದವು. ಋಷಿಮುನಿಗಳು ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹ ತುಂಬಲು ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರ ಹೇಳುತ್ತಾ, ನಿರ್ಭಯದಿಂದ ದೈತ್ಯರು ಇರುವಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ರಥಾ ರೂಢನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ತುಂಬುವಂತೆ ಹೇಳಲು, ವೃಷಭೇಶನು ಪ್ರಭಲವಾದ ಗರ್ಜಿತ ನಾದವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಆಗ ತ್ರಿಪುರ ವಾಸಿಗಳಾದ ದೇವ ಶತ್ರುವಾದ ತಾರಕವೆಂಬ ದೈತ್ಯರು ಈ ವೃಷಭ ಭಯಂಕರವಾದ ಪ್ರಬಲವಾದ

ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. ಪ್ರಬಲವಾದವರು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಎದುರು ನಿಂತರು. ಆಗ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಜಗತ್ತನ್ನೇ ದಹಿಸುವಂಥ ಕ್ರೋಧದಿಂದ ವಿವಶನಾಗಿ, ಧನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬಾಣವನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ, ಸೂರ್ಯ ಮಂಡಲ ಧ್ವಾರದಿಂದ ಆ ತ್ರಿಪುರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು. ಆ ಸೂರ್ಯ ಮಂಡಲದಿಂದ ಉರಿಯುವ ಬೆಂಕಿಯಂತಿರುವ ಬಾಣಗಳು ಸುರಿದವು. ಆ ಬಾಣಗಳು ಬಿಸಿಲಿನ ಕಿರಣಗಳಂತೆ ತ್ರಿಪುರರು ಕಾಣಿಸದ ಹಾಗೆ ಮುಚ್ಚಿದವು, ಆ ಬಾಣ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ತ್ರಿಪುರ ವಾಸಿಗಳಾದ ದೈತ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಪ್ರಾಣ ರಹಿತರಾಗಿ ಬಿದ್ದರು.

ಇದನ್ನು ನೋಡಿದ 'ಮಯನು' ಬಿದ್ದಿರುವ ಈ ದೈತ್ಯರೆಲ್ಲರನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದನು. ವರದತ್ತವಾದ ಆ ಬಾವಿಯ ಸಿದ್ಧರಸ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ರಕ್ಕಸರು ವಜ್ರದಂತಿರುವ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಮೇಘಗಳನ್ನು ಸೀಳಿಕೊಂಡು ಬರುವ ಸಿಡಿಲಿನ ಬೆಂಕಿಯಂತೆ ಎದ್ದು ಪ್ರತಿಭಟಿಸುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಿದ್ದರು. ಆ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನು ಕಂಡು ವಿಷ್ಣುವು ತಾನೇ ಗೋ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಬಾವಿಯ ಸಮೀಪ ನಡೆದನು. ಇಬ್ಬರು ಸೇರಿ ಆ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಿಶಿಷ್ಟ ಅಮೃತ ರಸವನ್ನು ಕುಡಿದರು. ಇದನ್ನು ದೈತ್ಯರು ತಪ್ಪಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಮಾಯಾಸುರನು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಕೈಜೋಡಿಸಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಒಡೆಯನಾದ ಮಹೇಶನೇ, ನಿನ್ನ ಚರಣವನ್ನು ಸೇರುವೆನು, ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು ಎಂದು ಕೇಳಿಕೊಂಡನು. ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ಇದನ್ನು ಕೇಳಿ ಪರಮೇಶ್ವರ ಅವನನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸಿ ಮಾಯಸುರನನ್ನು ಭೂಮಿಯ ತಳದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಹಾಟಕೇಶ್ವರನಿರುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗು ಎಂದು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಪ್ರತಿ ನಿತ್ಯ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದನು.

ಕಲಶೇಶ್ವರನು ಧನಸ್ಸಿನಿಂದ ತಿಕ್ಕುತ್ತಿರಲು ಸಮಸ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಹೆದರಿದವು. ಮೂರು ಲೋಕ ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯು ನಡುಗಿತು. ಅಂಥ ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಲ್ಲಿಗೆ ಜೋಡಿಸುವಾಗ ಘೋರವಾದ ಶಬ್ಧ ಉಂಟಾಯಿತು. ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ರಥವು ನೆಲದಲ್ಲಿ ಹೂಳಿತು. ಆಗ ನಾರಾಯಣನು ವೃಷಭಕಾರವನ್ನು ತಾಳಿ, ರಥವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದನು. ಈಶ್ವರನು ಧನಸ್ಸನ್ನ ಎದೆಗೇರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಬಾಣವನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ, ಅದಕ್ಕೆ ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ, ಜೋಡಿಸಿ, ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರರನ್ನು ನೇತ್ರಗಳ ಕ್ರೂರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮೂರು ಪಟ್ಟಣವು ಒಂದೇ ಕಡೆ ಸೇರಿ ಬಾಣದ ಗುರಿಯಾಗುವಂತೆ ಯೋಜಿಸಿದನು. ಮಹಾ ಕ್ರೋಧದಿಂದ ಧರ್ಮ ಬಾಣವನ್ನು ಪುರದ ಒಂದರ ಮೇಲೆ ಒಂದರಂತೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದನು. ಬಾಣಗಳು ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ತ್ರಿಪುರವು ಸುಟ್ಟು ಭಸ್ಮವಾಯಿತು. ತ್ರಿಪುರ ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದ ಕಲಶೇಶ್ವರನಿಗೆ ದೇವಾನು ದೇವತೆಗಳು ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿದರು. ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ವರ್ಷವು ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಪುರ ಸಂಹಾರವನ್ನು ಗಣಪತಿ ಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಆಚರಣೆ ಇಂದಿಗೂ ಮುಂದುವರಿದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ.[೪೦]

ಗಿರಿಜಾ ದೇವಿಯು ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿಯಾದ ಸನ್ನಿವೇಶ

ತ್ರಿಪುರ ಸಂಹಾರದ ನಂತರ ವಸಿಷ್ಠ ತೀರ್ಥದ ದಡದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳು ಕಲಶೇಶ್ವರನನ್ನು ಫಲ-ಪುಷ್ಪಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಿದರು. ಆಗ ಋಷಿಗಳ ಬಳಿ ಗಿರಿಜಾ ದೇವಿಯನ್ನು ಎಲ್ಲಿಯಾದರು ಕಂಡಿದ್ದೀರಾ ಎಂದು ಕೇಳಿದನು. ನಂತರ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ನಾರದರನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ನಾರದರು ನಗುತ್ತಾ ಎಲ್ಲವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ನಿನಗೆ ನಾವು ಹೇಳಬೇಕೆ ಎಂದಾಗ ಹಿಮ ಪರ್ವತನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ರತ್ನ ಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದೇವ ಸ್ತ್ರೀಯರ ನಡುವೆ ಕುಳಿತಿರುವುದು ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ನಾರದರು ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಎಲ್ಲರೂ ಹಿಮಪರ್ವತನ ರಾಜಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಕಲಶೇಶ್ವರನನ್ನು ಕಂಡ ಗಿರಿಜಾ ದೇವಿಯು ನಾಚಿ ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿಯಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಗಿರಿಜಾ ದೇವಿಯು ತನ್ನ ಅಂಶದಿಂದ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿದ ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ನೀನು ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಕಲಶೇಶ್ವರನ ಮಡದಿಯಾಗಿ, ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿಯಾಗಿ ನೆಲೆಸು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಕಸ್ತೂರಿ, ಕುಂಕುಮಾದಿ, ಮಂಗಲ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ ನಿರ್ಮಲವಾದ ಕೂದಲನ್ನು, ಪದಕ, ಸರ, ಕಡಗ, ಕಾಲ್ಗಡಗಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತಳಾದ ಶ್ರೀ ಗಿರಿಜಾ ದೇವಿಯು ಸಿಂಹಾಸನದಿಂದ ಎದ್ದು, ಕಮಲದಂತೆ ಪರಿಮಳಿಸುತ್ತ ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ ಬಂಗಾರದ ಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸಕಲ ಲೋಕೇಶ್ವರಿಯೆಂದು ದೇವ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮೂಹದಿಂದ ಸ್ತುತಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವಳಾಗಿ ಹೊರಗೆ ಬಂದಳು. ಆ ದಿವ್ಯ ಮೂರ್ತಿಯಾದ ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ಮನ್ಮಥರ ಸೌಂದರ್ಯವು ಒಂದೇ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವಂತೆ ಇದ್ದ ಕಿರೀಟ ಮುಕುಟಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ ತನ್ನ ಪ್ರಾಣಕಾಂತನನ್ನು ಕಂಡ ತಕ್ಷಣ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಹಾರವನ್ನು ಪತಿಗೆ ಹಾಕಿದಳು. ಕಲಶೇಶ್ವರನು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಗಿರಿಜಾ ದೇವಿಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದನು. ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಆ ಗಿರಿಜಾ ದೇವಿಯ ಶರೀರದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಸರ್ವ ಸುಂದರಿಯಾದ ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿಯು ಜನಿಸಿದಳು. ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಋಷಿಗಳು, ದೇವತೆಗಳು, ದೈತ್ಯರು, ಸಿದ್ಧರು, ಚಾರಣರು, ಆವಿರ್ಭವಿಸಿದ ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಆಶ್ಚರ್ಯಪಟ್ಟರು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿ ಅಮ್ಮನವರು ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಕಲಶೇಶ್ವರನ ಸನ್ನಿದಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದಳು. ಹೀಗೆ ಗಿರಿಜೆಯು ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿ ಎಂದು ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದು ಆರಾಧನೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ.[೪೧]

ಗಜರೂಪಿ ಗಣಪತಿ

ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಗಜರೂಪಿಯಾದ ಎರಡು ಆನೆ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಈ ಆನೆಯ ಶಿಲ್ಪದ ಕುರಿತು ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಮಹಾ ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ರಾಕ್ಷಸ ತಾಳಾಸುರನು ದೇವರುಗಳನ್ನು ವಂಚಿಸಲು ತಾಳೆ ಮರದ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದನು. ಇವನು ಬಾಲ್ಯ ವಯಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ಅಧಿಕವಾದ ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೊಂದಲು ಬ್ರಹ್ಮದೇವನನ್ನು ದೇವ ಸಂವತ್ಸರದ ಹತ್ತು ಸಾವಿರ ವರ್ಷ ತಪಸ್ಸನ್ನು

ಮಾಡಿದನು. ಇವನ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಕಂಡು ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲ ಬ್ರಹ್ಮ ದೇವನಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ತಾಳಾಸುರನ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಭೀತರಾಗಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿದರು. ಬ್ರಹ್ಮದೇವ ಎಲ್ಲರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಿಸಿ ಕಳುಹಿಸಿದನು.

ಧೀರ್ಘ ತಪಸ್ಸನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ದೈತ್ಯ ಆಶ್ರಮದ ಬಳಿ ಹೋಗಿ ನಿನ್ನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಏನು? ವರವನ್ನು ನೀಡುವೆ ಎಂದಾಗ, ಮೂರು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೇವಾಸುರರಿಂದ ಸಾವಿಲ್ಲದ ವರವನ್ನು ಕೊಡು ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತಾನೆ ಇದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮದೇವನು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಆಗ ದೈತ್ಯನು ಹಾಗಾದರೆ ಭಗವಂತನು ಕಾಡಾನೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಯಾವನಿಂದ ಹುಟ್ಟುವನೋ ಅವನಿಂದ ನನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಮೃತ್ಯುವು ಬರಲಿ ಮತ್ತು ಅವನು ಗಿರಿಜಾ ದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನಾಗಿರಬೇಕು ಹೀಗೆಂದು ಕೇಳಿದನು. ಇದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮದೇವನು ಒಪ್ಪುತ್ತಾನೆ. ದೈತ್ಯನು ವರ ಪ್ರಧಾನದಿಂದ ಗರ್ವಿಷ್ಠನಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಸ್ವಾದೀನ ಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಭೂ ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸ್ವಾದೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಮುಂದಾದನು. ಇವನಿಂದ ದೇವಲೋಕದ ಅಪ್ಸರಾ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರು. ಅವನ ಉಪಟಳವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಬಳಿ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಅವನು ನೂರು ಹಗಲು, ನೂರು ರಾತ್ರಿ ಕಠಿಣವಾದ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಿದರು ಜಯಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಿಲ್ಲ. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಕಲಶೇಶ್ವರನ ಬಳಿ ಹೋಗಿ ದೈತ್ಯನಿಂದ ಆಗುತ್ತಿರುವ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಅವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವುದಾಗಿ ಅಭಯ ನೀಡಿ ಕಳುಹಿಸಿದನು.

ಕಲಶೇಶ್ವರನು ಗಿರಿಜಾ ದೇವಿಯೊಂದಿಗೆ ವನದಲ್ಲಿ ಇರುವಾಗ, ತಾಳಾಸುರ ವಧೆ ಮೊದಲಾದ ದೇವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾ ಇರುವಾಗ, ಅಲ್ಲಿ ಭಾಗೀರಥಿ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಮದಿಸಿದ ಕಾಡಾನೆಗಳೆರಡನ್ನು ಕಂಡು, ತಾವಿಬ್ಬರು ಒಪ್ಪಿ ಗಜರೂಪಿಗಳಾದರು. ಇಬ್ಬರು ದಿವ್ಯ ದ್ವಾದಶ ವರ್ಷ ಕಾಲವು ಕ್ರೀಡಿಸಿದರು. ಕ್ರೀಡೆ ಸಮಾಪ್ತಿಯಾದ ಕೂಡಲೆ ಆ ಗರ್ಭದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಶ್ರೀ ಮಹಾ ಗಣಪತಿ ದೇವರು, ದೇವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಗಜ ರೂಪವನ್ನು ಭಗವಂತನ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಧರಿಸಿ ಜನಿಸಿದನು. ಗಜರೂಪಿಯಾಗಿ ಜನಿಸಿದ ಮಗನನ್ನು ವಿಘ್ನರಾಜನೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಇಟ್ಟು ತಾಳಾಸುರನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಂತೆ ಆಜ್ಞಾಪಿಸಿದನು. ಮಹಾ ಬಲಿಷ್ಠರು, ಪ್ರಥಮರೂ, ದೇವೇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ಚದುರಂಗ ಬಲದೊಡನೆ ನಡೆದು ಹೋಗಿ ವಿಂಧ್ಯ ಪರ್ವತದ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವ ದೇವೇಂದ್ರನ ಪಟ್ಟಣದಂತಿರುವ ಗಿರಿ ದುರ್ಗವೆಂಬ ತಾಳಾಸುರನ ಪಟ್ಟಣವನ್ನು ನೋಡಿ, ವಿಘ್ನೇಶ್ವರನು ಸೈನ್ಯಗಳಿಂದ ಆ ಪಟ್ಟಣದ ಬಾಗಿಲನ್ನು ತೆಗೆದನು. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಗಜರೂಪನಾದ ವಿಘ್ನೇಶ್ವರನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣವೊಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೪೨]

ತಾಳಸುರ ವಧೆ

ದೈತ್ಯ ನಗರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ಮಯೂರ ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ನೀನು ಯಾರು? ಎಂದು ಬಾಗಿಲಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ದ್ವಾರಪಾಲಕನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದನು. ಪಕ್ಷಿಯು ಅವರ ಶಿರವನ್ನು ಸೀಳಿತು. ಬಿಲ್ಲು ಕತ್ತಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ ರಾಕ್ಷಸರು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಪಕ್ಷಿಯು ಆ ರಾಜಧಾನಿಯನ್ನು

ಪ್ರವೇಶಿಸಿತು. ದೈತ್ಯ ಶ್ರೇಷ್ಠರಿಂದ, ಮಂತ್ರಿಗಳಿಂದ ಶೋಭಿತವಾದ ಸಭೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಿರೀಟ ಮುಕುಟಗಳಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಕೋರೆ ದಾಡಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಪ್ಪಾದ ಮುಖವುಳ್ಳ, ಹಾರ ಕಡಗಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ವೀರಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದ ಆ ದೈತ್ಯ ರಾಜನನ್ನು ಕಂಡು ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಿಂದ ನೋಡುತ್ತ ಅವನ ಮುಂದೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿತು. ಕುಳಿತಿರುವ ಆ ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ಕಂಡು ಮಂತ್ರಿಯು ಪಕ್ಷಿಯೇ ನೀನು ಎಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಯಾಕೆ ಬಂದಿದ್ದೀಯಾ? ಎಂದು ಮಾತಾನಾಡಿಸಿದನು. ಆಗ ಅವನ ಮಾತನ್ನು ಕೇಳಿ ಪಕ್ಷಿಯು ಪರಮೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಪಾರ್ವತಿಯಿಂದ ಜನಿಸಿದ ವಿಘ್ನರಾಜನಾದ ಮಹಾ ಗಣಪತಿಯು ದೇವತೆಗಳೊಂದಿಗೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ನಾನು ತಾಳಾಸುರನನ್ನು ಭೇಟಿಮಾಡಿ ಮಾತನಾಡಲು ಬಂದಿದ್ದೇನೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿತು. ಅದೇನೆಂದು ಹೇಳು ಎಂದು ಮಂತ್ರಿಯು ಕೇಳಿದಾಗ, ತಾಳಾಸುರನು ದೇವತೆಗಳ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಅನೇಕ ಉತ್ತಮವಾದ ರತ್ನಗಳು, ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅವರೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹಿಂದಿರುಗಿಸಿ ಶರಣಾಗದೆ ಹೋದರೆ ಗಜರೂಪಿಯಾದ ದೇವನು ಸಂಹರಿಸುವನು. ತಾಳಾಸುರನ ತಾಳೆರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದಿದ್ದಾನೆ. ತಾಳೆಮರವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಪಶು, ಪಕ್ಷಿ, ಮೃಗ, ಮನುಷ್ಯರೂ ಕೂಡ ಸಾಯುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಪಕ್ಷಿಯು ಹೇಳಿತು. ಇದನ್ನು ಕೇಳಿಸಿಕೊಂಡು ತಾಳಾಸುರನು ತಾನು ಬ್ರಹ್ಮದೇವನ ಮಾತನ್ನು ನೆನಪಿಸಿಕೊಂಡನು. ಮಯೂರನನ್ನು ಕುರಿತು ಮತನಾಡಿ ಯಾರವನು ಅವನನ್ನು ಬಾಣಗಳಿಂದ ಕೊಲ್ಲುವೆನೆಂದು ಆಕ್ರೋಶದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಪಕ್ಷಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಂತೆ ಹೇಳಿದಾಗ ಮಂತ್ರಿಗೆ ಪಕ್ಷಿಯು ಮಂತ್ರಿಯನ್ನು ಕೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಕುಕ್ಕಿ, ರೆಕ್ಕೆಯಿಂದ ಹೊಡೆದು ತಿರುಗಿ ಬಂದಿತು.

ದೈತ್ಯರು ಗಣಪತಿಯೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಮುಂದಾದರು. ದೈತ್ಯರೆಲ್ಲ ತಾಳೆಯ ಮರದ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಎಡ–ಬಲಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕನೆಗಳೆಂಬ ಹೆಡೆಗಳಿಂದ ಅಲುಗಿಸುವವನಾಗಿ ಮತ್ತು ಹೆದರಿಸುವವನಾಗಿ ಹೊರಟು ಬಂದನು. ಹಾಗೆ ದೈತ್ಯರಾಜ ರೂಪದಿಂದಲೂ ಗುರುವಾದ ಶುಕ್ರಚಾರ್ಯನನ್ನು ವಂದಿಸಿ ನೂರು ಹೇಸರ ಕತ್ತೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ, ಹುಲಿಯ ಚರ್ಮಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಅನೇಕ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ತನ್ನ ರಥವನ್ನು ಹತ್ತಿಕೊಂಡು ಅಪಾರ ಸೇನೆಯಿಂದ ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡಲು ಹೊರಟನು.

ನಂತರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸೈನ್ಯಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಗಧೆ, ಒನಕೆ, ಬಾಣ, ಕತ್ತಿಗಳಿಂದ ಭಯಂಕರವಾದ ಯುದ್ಧವು ನಡೆಯಿತು. ಆನೆ, ಕುದುರೆ, ತೇರು, ನಡೆದಾಡುತ್ತಿರುವ ಕಾಲಾಳುಗಳಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸಿದ ಧೂಳಿನಿಂದ ಆಕಾಶವು ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಜೋಡಿಯಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ದೈತ್ಯರೊಡನೆ ಹೋರಾಡಿದರು. ದೇವೇಂದ್ರ, ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ, ತಾಳಾಸುರನ ಮಂತ್ರಿಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದರು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಯುದ್ಧ ಭೂಮಿಯು ಧೂಳಿನಿಂದ ಆವೃತವಾಯಿತು. ದೈತ್ಯನು ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಗೆ ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟನು. ಬಾಣವು ಅವನಿಗೆ ತಗುಲಿ ಬೆಂಕಿಯಂತೆ ಉರಿಯುತ್ತಿದ್ದನು.

ಇದನ್ನು ಕಂಡು ವಿಘ್ನೇಶ್ವರ ಜ್ವಲಿಸುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಮಂತ್ರಿಯನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಹಾಕಬೇಡ ಅವನ ಪರಾಕ್ರಮ ಹೇಗೆ ಕಡಿಮೆಯಾದಿತೋ ಹಾಗೆ ಬೇರೆ ಬಾಣದಿಂದ ಹೊಡಿಯೆಂದು ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಅವನು ಮಂತ್ರಿಯ ಎಚ್ಚರವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿದ ದೈತ್ಯನನ್ನು ನೋಡಿ ರಥದ ಸಾರಥಿಯು ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿಯಿಂದ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಬಯಸುತ್ತಾ ಹಿಂದಿರುಗಿದನು.

ದೈತ್ಯನು ತಾಳೆಯ ಮರದಾಕಾರದಿಂದ ಧ್ವನಿಯಾಗುತ್ತಿರುವ ಹೆಡೆಗಳಿಂದ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದನು. ಗಣೇಶನು ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ವೃಕ್ಷಾಕಾರನಾಗಿ ಬರುವ ಆ ದೈತ್ಯನನ್ನು ನೋಡಿ ಬೃಂಹಿತವೆಂಬ ಗಜ ಧ್ವನಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ನಂತರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸೊಂಡಲಿನಿಂದ ದೇವ ದ್ವೇಷಿಯಾದ ಆ ದೈತ್ಯನನ್ನು ಎಳೆದು ಹೆಡೆಗಳನ್ನು ಹುಡಿ ಹುಡಿಯಾಗಿ ಅವನನ್ನು ರೆಂಬೆಯಿಲ್ಲದ ಮುಂಡು ಮರದಂತೆ ಮಾಡಿದನು. ದೈತ್ಯನು ಗಣೇಶನ ಎದುರಿಗೆ ತನ್ನ ರಥವನ್ನು ಚಾಚಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದನು. ದೈತ್ಯ ಹಾಗೂ ಗಣೇಶನ ನಡುವೆ ಯುದ್ಧವು ನಡೆಯಿತು. ಗಣಪತಿಯ ಸೊಂಡಿಲನ್ನು ಅರ್ಧ ಚಂದ್ರಾಕೃತಿಯ ಬಾಣದಿಂದ ತಿವಿದಾಗ ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ತಾಳಾಸುರನನ್ನು ಹೇಗೆ ಪರಮೇಶ್ವರನು ತ್ರಿಪುರ ಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದಂತೆ ಹೊಡೆದನು ಆಗ ಆಕಾಶದಿಂದ ಬೀಳುವ ನಕ್ಷತ್ರದಂತೆ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ರಕ್ತ ಕಾರುತ್ತ ಮೂರ್ಛೆ ಹೋದನು. ಅವನೊಂದಿಗೆ ಅವನ ಸೈನಿಕರು ಹೆದರಿ ಹಿಂದಿರುಗಿದರು.

ತಾಳಾಸುರನನ್ನು ವಿಘ್ನೇಶ್ವರ ಸೊಂಡಿಲಿನಲ್ಲಿ ಎಳೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಅವನ ಮಕ್ಕಳು, ಹೆಂಡತಿಯರು, ಸೇವಕರು ಬೇಡಿಕೊಂಡಾಗ, ದೈತ್ಯನನ್ನು ಕುರಿತು ಗಣಪತಿಯು ಕೇಳು ನಿನಗೆ ಏನು ವರಬೇಕು ಕೇಳಿದ್ದನ್ನು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟನು. ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ತಾಳಾಸುರನು ಕೈಮುಗಿದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ನಿನ್ನ ಸೊಂಡಲಿನಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಸುಖವಿದೆ ಇನ್ನೆಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗ ಗಣಪತಿಯೂ ತಾಳಾಸುರನಿಗೆ ನಿನ್ನ ಮನಸ್ಸು ನಿರ್ಮಲವಾದದ್ದು, ಶರೀರ ಸಹಿತವಾಗಿ ನನ್ನ ಸೊಂಡಿಲ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ನೀನು ಇರು, ಇದೇ ನಿನಗೆ ಮುಕ್ತಿಸ್ಥಾನವು ಆಗಿರುವುದು ಎಂದು ಸೊಂಡಿಲಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದನು. ನಂತರದಲ್ಲಿ ತಂದೆಯಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದನು. ಅವನ ಗೆಲುವನ್ನು ತಿಳಿದು ಸಂತೋಷಪಟ್ಟನು. ಸ್ವಲ್ಪ ದಿನಗಳ ನಂತರ ಸಿದ್ಧಿಬುದ್ಧಿಯರನ್ನು ಕರೆದು, ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿ ಗಜರೂಪನಾದ ಗಣಪತಿಗೆ ಅದೇ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಗಜರೂಪಿಣಿಯಾದರು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವಿವಾಹವನ್ನು ಮಾಡಿ ತಂದೆ ತಾಯಿಯ ಆಶೀರ್ವಾದವನ್ನು ಪಡೆದರು. ಪಾರ್ವತಿಯು ತುಂಗಾ-ಭದ್ರಾ ತಟದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರು ಲೋಕಕ್ಕೂ ಶಿಖರದಂತಿರುವ ಭೂ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಕಳಶವಾಗಿರುವ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಭೂ ಕೈಲಾಸನೆಂಬ ಕಲಶ ಕ್ಷೇತ್ರವನ್ನು ಕುರಿತು ಪತ್ನಿ ಸಹಿತನಾಗಿ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡು ಎಂದು ಅಪ್ಪಣೆ ನೀಡಿದರು. ಹಾಗೆಯೇ ಹೇಗೆ ತಾಳಾಸುರನನ್ನು ಕೊಂದ ರೂಪವಿತ್ತೋ ಅದೇ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕಳಸದಲ್ಲಿ ನೆಲೆನಿಂತು ಭಕ್ತಾಧಿಗಳನ್ನು ಅವರ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ನೀಡು ಎಂದು ಹೇಳಿದರು.[೪೩]

ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲಾ ಪುರಾಣಗಳು ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರವಾದ ಕಳಸ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು,

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಕೆಲವು ಶಿಲ್ಪಗಳಿಗೂ, ಸ್ಥಳಗಳಿಗೂ ಹಾಗೂ ಈಗಲೂ ಆಚರಿಸುವ ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣ, ತ್ರಿಪುರ ಸಂಹಾರ ಅಚರಣೆಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಪುರಾಣಕ್ಕೂ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಪುರಾಣ ಮೊದಲೋ ಅಥವಾ ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರ ಮೊದಲೋ ಎಂಬುದು ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥ. ಆದರೆ ಕಳಸಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಕೊಂಡಿಯಂತಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಕಳಸವೆಂದು ಸ್ಥಳನಾಮ ಬರಲು ಇರುವ ಪೌರಾಣಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆ, ಕಲಸೇಶ್ವರನ ಸಾನಿಧ್ಯದ ಕುರಿತು, ತ್ರಿಪುರ ಸಂಹಾರ, ತಾಳಸುರ ವಧೆ, ಪ್ರತಿ ವರ್ಷ ನಡೆಯುವ ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣ ಇವೆಲ್ಲ ವಿಶೇಷವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ೧೨ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಹರಿಹರನಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕೂ ಕಳಸದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕೂ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ಕೊನೆ ಟಿಪ್ಪಣಿ

೧. ದೇವೇಂದ್ರಪ್ಪ ಜಾಜಿ, ೨೦೦೪, *ಆಂಧ್ರ-ಕರ್ನಾಟಕ ಗಡಿ ಪ್ರದೇಶದ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು*, ಪುಟ. ೧.

೨. ನಾಗೇಗೌಡ ಎಚ್. ಎಸ್., *ಜಾನಪದ ಜಗತ್ತು ಸ್ಥಳನಾಮ ಅಧ್ಯಯನ*, ಪುಟ. ೧೪.

೩. ವಿಶ್ವನಾಥ, ೨೦೦೦, *ಗ್ರಾಮನಾಮಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಿವೇಷ*, ಪುಟ. ೦೧.

೪. ಅದೇ, ಪುಟ. ೩೮.

೫. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ೨೦೧೬, *ಕನ್ನಡ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ನಿಘಂಟು*, ಪುಟ. ೨೩೮.

೬. ಮನೋಜ್ ಜಿ., ೨೦೧೨, *ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತುವಿಜ್ಞಾನ*, ಪುಟ. ೮೯.

೭. ಕೃಷ್ಣೋಜಿರಾವ್ ಕೆ.ಪಿ., ೨೦೧೨, *ಸ್ಮೃತಿ ಸ್ಮರಣ ಸಂಚಿಕೆ*, ಪುಟ. ೩೫.

೮. ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ ಎ.ವಿ., ೧೯೯೮. *ಎಪಿಗ್ರಾಪಿಯ ಕರ್ನಾಟಿಕ ಸಂ-೧೧*, ಪುಟ. ೧೭೫.

೯. ನಾಗರಾಜಯ್ಯ ಹಂಪ, ೧೯೯೭, *ಸಾಂತರರು: ಒಂದು ಅಧ್ಯಯನ*, ಪುಟ. ೮೯.

೧೦. ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ ಎ.ವಿ., ೧೯೯೮. ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೨೦೪.

೧೧. ಅದೇ, ಪುಟ. ೨೦೮.

೧೨. ವಕ್ತೃ: ಭೀಮೇಶ್ವರ ಜೋಷಿ.

೧೩. ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ ಎ.ವಿ., ೧೯೯೮. ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೧೮೩.

೧೪. ಅದೇ, ಪುಟ. ೨೦೮.

೧೫. ಅದೇ, ಪುಟ. ೧೯೧.

೧೬. ಅದೇ, ಪುಟ. ೧೯೬.

೧೭. ವಕ್ತೃ: ನಾಗೇಶ್ ಕೆ.ಪಿ.

೧೮. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ೨೦೧೬. ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೯೭೮.

೧೯. ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ ಎ.ವಿ., ೧೯೯೮. ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೧೮೩.

೨೦. ಅದೇ, ಪುಟ. ೧೮೦.

೨೧. ಅದೇ, ಪುಟ. ೨೦೪–೨೧೪.

೨೨. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ೨೦೧೬, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೨೫೭.

೨೩. ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ ಎ.ವಿ., ೧೯೯೮. ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೧೭೮–೧೯೨.

೨೪. ಅದೇ, ಪುಟ. ೧೮೯.

೨೫. *ಕನ್ನಡ ರತ್ನಕೋಶ,* ಪುಟ. ೩೫.

೨೬. ದೇವೇಂದ್ರಪ್ಪ ಜಾಜಿ, ೨೦೦೪, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೯೨.

೨೭. ಅದೇ, ಪುಟ. ೨೦೯.

೨೮. ಅದೇ, ಪುಟ. ೧೮೨–೧೮೩.

೨೯. ಅದೇ, ಪುಟ. ೧೨.

೩೦. ಮಾರ್ಗ ಸಂಪುಟ, ಕ,ಕ,ಕೂ–ಪುಟ. ೨೧೫)

೩೧. ದೇವೇಂದ್ರಪ್ಪ ಜಾಜಿ, ೨೦೦೪, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೪೩.

೩೨. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ೨೦೧೬, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೯೬೧.

೩೩. ಹುಲಿಗೆಮ್ಮ ಬಿ., *ಹಾಲುಮತ ಪುರಾಣಗಳು: ಸಾಂಸ್ಕೃತಿ ಅಧ್ಯಯನ,* ಪುಟ. ೧೫.

೩೪. ಅದೇ, ಪುಟ. ೧೬.

೩೫. ರಾಮದೈವಜ್ಞ (ಅನು)., ೧೯೨೨. *ಕಲಶೇಶ್ವರ ಮಹಾತ್ಮೆ,* ಪುಟ. ೧–೨೫.

೩೬. ಅದೇ, ಪುಟ. ೪೯–೮೪.

೩೭. ಅದೇ, ಪುಟ. ೮೫–೧೧೪.

೩೮. ಅದೇ, ಪುಟ. ೧೬೧–೧೯೭.

೩೯. ಅದೇ, ಪುಟ. ೨೦೫–೨೧೭.

೪೦. ಅದೇ, ಪುಟ. ೨೧೮–೨೪೩.

೪೧. ಅದೇ, ಪುಟ. ೨೪೫–೨೫೪.

೪೨. ಅದೇ, ಪುಟ. ೨೮೪–೨೯೮

೪೩. ಅದೇ, ಪುಟ. ೨೯೯–೩೨೧

ಅಧ್ಯಾಯ ನಾಲ್ಕು
ಶಾಸನಗಳು

ಅಧ್ಯಾಯ – ೪

ಶಾಸನಗಳು

ಲಿಖಿತ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಮಾಹಿತಿಗಳು ಶಾಸನವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಭರತಖಂಡ ಶಾಸನ ರೂಪದ ಅವಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮಂತವಾಗಿರುವುದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ, ಆ ಶಾಸನಗಳೇ ಈ ದೇಶದ ಪ್ರಾಚ್ಯಯುಗ ಸಂಬಂಧವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಶೋಧನಾ ಪಥಗಳಲ್ಲೂ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಫಲಿತಾಂಶಗಳಿಗೆ ಖಚಿತವಾದ ಏಕಮಾತ್ರ ಬುನಾದಿಯಾಗಿವೆ. ಭಾರತದ ರಾಜಕೀಯ ಚರಿತ್ರೆಯ ಬಗೆಗಿರುವ ನಮ್ಮ ಪರಿಜ್ಞಾನ ನಿಷ್ಪಕ್ಷವಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದು. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬಹುತೇಕ ಶಾಸನಗಳು ಒಂದು ಶತಮಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹಿಂದೆ ಸಹನಾಪೂರ್ಣ ಪರೀಕ್ಷೆಯಿಂದಲೇ ಆರಂಭವಾದುದು. ಆದರೆ ನಾವು ಭಾರತೀಯ ಸಂಶೋಧನೆಯ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ಮಾರ್ಗಗಳಲ್ಲೂ ಶಾಸನಗಳನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಅವುಗಳ ಆಧಾರವಿಲ್ಲದೆ ಯಾವುದೇ ಖಚಿತ ಕಾಲವನ್ನಾಗಲಿ, ಗುರುತಿಸುವಿಕೆಯನ್ನಾಗಲಿ ದೃಢಗೊಳಿಸುವುದು ಶಕ್ಯವಿಲ್ಲ. ನಾವು ಪರಂಪರೆ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ನಾಣ್ಯ, ಕಲೆ, ಶಿಲ್ಪ ಅಥವಾ ಮತ್ತಾವುದೇ ಮೂಲದಿಂದ ಕಲಿಯಬಹುದಾದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅವು ಕ್ರಮಬದ್ಧಗೊಳಿಸುತ್ತವೆ.[೧]

ಬ್ರಿಟಾನಿಕಾ ವಿಶ್ವಕೋಶದಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳನ್ನು (Inscription) ಹೀಗೆ ವಿವರಿಸಿದೆ; "Documents incised on some hard or permanent material in the form of letters or other conventional signs, for the purpose of conveying some information or preserving a record they are, therefore to be distinguished on the one hand from manuscripts or documents written on papyrus, parchment, paper or other more or less smooth surfaces by means of a brush , reed or pen and some coloured fluid" ಎಂದರೆ ತಾಳೆಗರಿ, ಭೂರ್ಜಪತ್ರ ಕಾಗದದ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಮೇಲೆ ಕಂಡು ಬರುವ ಬರಹಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಹುಕಾಲ ಉಳಿಯುವ ಸಾಮಾಗ್ರಿಯ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಿರುವ ಬರಹಗಳನ್ನು ಶಾಸನಗಳೆಂದು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಕರೆಯಬಹುದು. 'ಶಾಸನ' ಶಬ್ದದ ಮೂಲಾರ್ಥ 'ಆಜ್ಞೆ' ಎಂದು ಕೌಟಿಲ್ಯ ಒಂದು ಕಡೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಶಾಸನ ಎಂಬ ಪದ ರಾಜರ ಆಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಬರಹವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ.[೨]

ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಅಥವಾ ಲೋಹದ ಮೇಲೆ ಬರೆಯುವ ರೂಢಿ ಇದ್ದರೂ ಈಜಿಪ್ಟ್‌ನಲ್ಲಿ ಮರದ ಮೇಲೆ ಬರೆದಿರುವ ಶಾಸನಗಳೂ, ಚೀನಾದಲ್ಲಿ ಮೂಳೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬರೆದಿರುವ ಶಾಸನಗಳೂ ಸಿಕ್ಕಿವೆ ಹಾಗೂ ಸುಟ್ಟ ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳ ಮೇಲೂ ಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಮೆಸಪೊಟೊಮಿಯ ಮತ್ತು ಕ್ರೀಟೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಣ್ಣು ಹಸಿಯಿರುವಾಗ ಅದರ ಮೇಲೆ ಮುದ್ರೆಗಳಿಂದ ಒತ್ತಿ ಬಳಿಕ ಸುಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂತಹ ಹಲವಾರು ಮುದ್ರೆಗಳು ಸಿಕ್ಕಿವೆ. ಈ ಮುದ್ರೆಗಳ ಮೇಲಿನ ಲಿಪಿಯನ್ನು ಓದಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸುಟ್ಟ ಮಡಕೆ, ಇಟ್ಟಿಗೆ, ಶಂಖ, ದಂತ, ಮರಗಳ ಮೇಲೂ

ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ, ಸ್ತಂಭಗಳ ಮೇಲೆ, ದೇವಸ್ಥಾನದ ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ, ವಿಗ್ರಹಗಳ ಪೀಠಗಳ ಮೇಲೆ, ತಾಮ್ರಪಟಗಳ ಮೇಲೆ, ಪಾತ್ರೆಗಳ ಮೇಲೆ ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಕೋಲಾರ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಸಂತೆ ಕಲ್ಲಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನ ದೊರೆತಿದೆ. ಶುಕ್ರ ನೀತಿಸಾರದಲ್ಲಿ, "ಒಂದು ಶಾಸನ ಪತ್ರದಲ್ಲಿ ರಾಜನ ಸ್ವಂತ ರುಜುವೂ, ಆಜ್ಞೆ ಹೊರಟ ದಿನಾಂಕವೂ ಇರಬೇಕು ಹಾಗೂ ಜನರು ರಾಜನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು" ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.[೩]

ಯಜ್ಞಾವಲ್ಕ್ಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಾಸನ ಸ್ವರೂಪ ಹೀಗೆ ಇರಬೇಕೆಂಬ ವಿವರವಿದೆ. ವಸ್ತ್ರದ ಮೇಲೆ ಇಲ್ಲವೇ ತಾಮ್ರಪಟದ ಮೇಲೆ ರಾಜನು ತನ್ನ ಪ್ರಪಿತಾಮಹಾ, ಪಿತಾಮಹಾ, ಪಿತೃ ಹಾಗೂ ತನ್ನ ಹೆಸರನ್ನು ಬರೆಯಿಸಬೇಕು. ದಾನವನ್ನು ಯಾರಿಗೆ ಕೊಡುವುದಿದೆಯೋ, ಅವರ ಹೆಸರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಬೇಕು. ಪ್ರತಿ ಗ್ರಹದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ವರ್ಣನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಕ್ಷೇತ್ರದ ಸೀಮೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶನ ಮಾಡುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಕಾಲವನ್ನು ಬರೆಯಬೇಕು.[೪] ಆರ್.ಎಸ್.ಪಂಚಮುಖಿ ಅವರು, ಶಾಸನಗಳ ಉಗಮವು ಧರ್ಮ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ದಾನ ಧರ್ಮದ್ದು, ವೇದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾಗ, ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಯಜಮಾನನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಧನವನ್ನು ದಕ್ಷಿಣೆಯಾಗಿ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ರಾಜರು, ಮಹರ್ಷಿಗಳು ತಮ್ಮ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಶಾಸನ ರೂಪವಾಗಿ ಬರೆದಿಡುವ ಪದ್ಧತಿ ಇತ್ತೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.[೫]

ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಬರೆಯಿಸುವ ಪರಿಪಾಠ ಮೌರ್ಯರ ಕಾಲದಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿರುವುದು ಈವರೆಗಿನ ಸಂಶೋಧನೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಅಧ್ಯಯನದ ಇತಿಹಾಸ ತಿಳಿಯುವುದಾದರೆ, ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೭೯೧ರಷ್ಟು ಹಿಂದೆಯೇ ಕಲ್ಕತ್ತದ "A Royal grant of land in Carnataka" ಎಂಬ ಲೇಖನವು ಅಚ್ಚಾಗಿದೆ. ನಂತರದಲ್ಲಿ ನೋಡುವುದಾದರೆ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಒಂದು ಸುವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ ಅಧ್ಯಯನವು ಆರಂಭವಾದದ್ದು 'ವಾಲ್ಟರ್ ಇಲಿಯಟ್' ಎಂಬಾತನಿಂದ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೮೩೭ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾದ ಅವನ "Hindu Inscriptions" ಎಂಬ ಲೇಖನದಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮತ್ತು ರಾಜಕೀಯ ಇತಿಹಾಸಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೊಸ ಅಧ್ಯಾಯವೇ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಕರ್ನಲ್ ಮೆಕೆಂಜಿ, ಕೋಲ್‌ಬ್ರೂಕ್, ಜಾನ್‌ಮಾಲ್ಕಂ, ಎಂ.ಎಸ್.ಎಲ್ಫಿಗ್‌ಸ್ಟನ್, ಫ್ಲೀಟ್, ಆರ್.ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್, ಶ್ಯಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿ ಮೊದಲಾದವರು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಮಲೆನಾಡು ಅತೀ ಹೆಚ್ಚು ಮಳೆ ಬೀಳುವ ದಟ್ಟ ಕಾಡುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಬೆಟ್ಟ ಪ್ರದೇಶ. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಜನಸಾಂದ್ರತೆ ಕಡಿಮೆ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಈ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸವಿದೆ ಹಾಗೂ ಭವ್ಯ ಪರಂಪರೆ ಇದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಇರುವ ಪ್ರಧಾನ ಆಕರವೆಂದರೆ, ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ 'ಶಿಲಾ ಮತ್ತು ತಾಮ್ರ' ಶಾಸನಗಳು. ಚಿನ್ನ ಮತ್ತು ಬೆಳ್ಳಿಯ ವಸ್ತುಗಳ

ಮೇಲೆ ಹಾಗೂ ಹಿತ್ತಾಳೆ ತಗಡಿನ ಮೇಲೆ ಕೂಡ ಶಾಸನಗಳು ಕಾಣಸಿಗುತ್ತವೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸುರಿವ ಮಳೆಯಿಂದಾಗಿ ಬಹಳಷ್ಟು ಶಿಲಾ ಶಾಸನಗಳ ಮೇಲಿನ ಅಕ್ಷರಗಳು ಸವೆದು ಹೋಗಿವೆ. ಇಂತಹ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಮಲೆನಾಡು ಭಾಗವಾದ ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳು ದೊರಕಿದ್ದು, ಬಿ.ಎಲ್. ರೈಸ್ ಅವರ ಶಾಸನ ಸಂಪುಟ, ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯ ಕರ್ನಾಟಿಕ ಸಂಪುಟ ಹನ್ನೊಂದು ಮತ್ತು ಇತ್ತೀಚಿನ ಶೋಧದಿಂದ ದೊರೆತ ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳು ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿವೆ.

ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಐದು ಅಪ್ರಕಟಿತ ಶಾಸನಗಳು ದೊರಕಿದ್ದು, ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ರಾಜಕೀಯ, ಆರ್ಥಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಂಶಗಳ ಕುರಿತು ಅನೇಕ ಮಾಹಿತಿಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಇದುವರೆಗೂ ಕಳಸ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಸುಮಾರು ೮೦ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಶಾಸನಗಳು ಪ್ರಕಟವಾಗಿವೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೧೫೪ರ ಸಾಂತರರ ಕಾಲದ ಶಾಸನದಿಂದ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೯೦೦ರವರೆಗೂ ಕಳಸ ಇತಿಹಾಸದ ಮೇಲೆ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲಿವೆ. ಈ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ರಾಜಕೀಯ ಇತಿಹಾಸ, ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ಶಿಲ್ಪಿ, ಬರಹಗಾರರು, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ಥಾನಮಾನ ಮತ್ತು ಅಪ್ರಕಟಿತ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

೪.೧ ಧಾರ್ಮಿಕ ಅಂಶಗಳು

ಅಧ್ಯಯನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಪ್ರದೇಶವು ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ದೇವಾಲಯಗಳ ಹಾಗೂ ಶಾಸನಗಳ ಆಧಾರದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ ಹಾಗೂ ಜೈನ ಧರ್ಮಗಳು ಪ್ರಚಲಿತದಲ್ಲಿವೆ ಎಂದು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ದೃಢವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿದ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳು ಧರ್ಮ ಸಹಿಷ್ಣುಗಳಾಗಿದ್ದರು. 'ಚತುಸ್ಸಮಯ ಸಮುದ್ಧರಣ' ಎನ್ನುವ ಶಾಸನ ವಾಕ್ಯದಂತೆ, ಇಲ್ಲಿನ ಅರಸರು ತಮ್ಮ ಧರ್ಮವನ್ನು ಹೊರತು ಪಡಿಸಿ ಇತರ ಧರ್ಮಗಳ ದೇವಾಲಯ ಹಾಗೂ ಬಸದಿಗಳಿಗೆ ದಾನ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿರುವ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಶಾಸನದಿಂದ ಲಭ್ಯವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಸಂಶೋಧನಾ ಕ್ಷೇತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುತೇಕ ಸಾಂತರರ ಕಾಲದಿಂದ ಒಡಿದು ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಶಾಸನಗಳು ಪತ್ತೆಯಾಗಿದ್ದು, ಅವುಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಈ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಧಾರ್ಮಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಜೈನ ಧರ್ಮ

ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೨೭೭ರ ಕಾಳಲ ಮಹಾದೇವಿ ಹಾಕಿಸಿರುವ ತಾಮ್ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಜೈನ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಸ್ವಸ್ತಿ ಶ್ರೀ ಮತ್ಪಟ್ಟದ ಪರಿಯರಸಿ ಕಳಲ ಮಹದೇವಿಯರು ಪ್ರಿಥ್ವೀ ರಾಜ್ಯಂಗೆಯುತ್ತಿರಲು ಸಕಾಲ ೧೨೦೦ನೆಯ ಈಸ್ವರ ಸಂವತ್ಸರದ ವ್ರಿಶ್ಚಿಕ ೩ ಆ ೧ ಕಳಸನಾಥ ದೇವರಿಗೆ ಜಿನೇಸ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಮಾದೇವಸವಾಗಿ.."[೭] ಎಂಬ

ಉಲ್ಲೇಖ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕಲಶೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಜಿನೇಶ್ವರನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಆರಾಧಿಸುವ ಮುಖಾಂತರ ಎರಡು ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಮಾನ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ನೀಡಿರುವುದು ಈ ಶಾಸನದ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕಳಸದಲ್ಲಿರುವ ಕೆಳಂಗಡಿ ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿ ೧೩-೧೪ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸನ ದೊರೆತಿದ್ದು, ಬಸದಿಯನ್ನು ಕ್ರಿ. ಶ ೧೨೯೬ರ ಸುಮಾರಿಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದಂತೆ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೧೬ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ತುಳುನಾಡಿನ ಮೇಲೆ ದಾಳಿಮಾಡಿದಾಗ ಭೈರರಸ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದು ಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಳಸದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡುವನೆಂಬ ಭೀತಿಯಿಂದ ಭೈರರಸನು ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವರಲ್ಲಿ, ಈ ಯುದ್ಧವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿಸುವುದಾಗಿ ಹರಕೆ ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಅದೃಷ್ಟವಶಾತ್ ವಿಜಯನಗರ ಒಡೆಯರು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಪುನಃ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿ ಹಿಂದಿರುಗುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಿವರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಶಾಸನದ ಕೊನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ "ಶ್ರೀ ವಿತರಾಗ ಯಿ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಆಳುಪಿದವರು ಖೀಲವ ಮಾಡಿದ ಪಾತಕಕೆ ಹೋಹರು"[೮] ಎಂದು ಶಾಪಾಶಯವಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಭೈರರಸನ ಧಾರ್ಮಿಕ ನೀತಿ ಎಷ್ಟು ಉದಾರವಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿನ ಚಂದ್ರನಾಥ ವಿಗ್ರಹದ ಉಭಯ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿನ ಶಾಸನವು "ಶ್ರೀ ಮೂಲಸಂಘ ಪನಸೋಗೆ ಬಳಿಯ ದೇಸಿಗಣ ಪುಸ್ತಕ ಗಚ್ಚದ ಕುಂದ ಕುಂದ ಮುನಿಗಳ ವಂಶಲಲಾಮರಾದ ಲಲಿತಕೀರ್ತಿ ಮಹಾಮುನೀಂದ್ರರ ಶಿಷ್ಯರಾದ ದೇವಚಂದ್ರ ದೇವರು ಚಂದ್ರನಾಥನ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಕೆತ್ತಿಸಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾ ವಿಧಿಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದರೆಂದು" ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಶಾಸನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ 'ಶ್ರೀಪಾಂಡ್ಯ' ಎಂದು ರಾಜನ ಹೆಸರನ್ನೂ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ.[೯]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೩೫ ಕಾಲಮಾನದ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನವು ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿಗೆ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ತೀರ್ಥಂಕರ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ನೀಡಿರುವುದರ ಕುರಿತು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.[೧೦] ಕಳಸದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಸಂಸೆಯ ಪದ್ಮಾವತಿಯಮ್ಮನ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವ ಶಾಸನ, ಕ್ರಿ.ಶ.೧೬೦೫ರಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣಪ್ಪ ನಾಯಕನ ಮಗ ವೆಂಕಟಪ್ಪ ನಾಯಕ ಮತ್ತು ಇಕ್ಕೇರಿಯ ಗುಂಮಂಣ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಬರೆಸಿಕೊಟ್ಟ ಶಾಸನಗಳು ಜೈನ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ ಸಮಾನತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೧೧]

ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಕೈಗೊಂಡ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಶೋಧನೆಯಲ್ಲಿ ಶಾಂತಿನಾಥ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಪತ್ತೆಮಾಡಿದ ೧೫ನೇ, ೧೬ನೇ ಮತ್ತು ೧೮ನೇ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನಗಳು ಸಹ ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಪ್ರಸ್ತುತತೆಯ ಕುರಿತು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನಗಳ ಮೂಲಕ ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಶೈವ ಹಾಗೂ ಜೈನ ಧರ್ಮಗಳು ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿದ್ದವು ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಶೈವ ಪಂಥ

ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಂತರಸರ ಕಾಲಾವಧಿಯಿಂದ ಶೈವ ಧರ್ಮ ಪ್ರಚಲಿತದಲ್ಲಿತ್ತು ಎಂಬುದು ಶಾಸನಾಧಾರಗಳಿಂದ ದೃಢವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಾಸನದ ಮೊದಲು "ನಮಸ್ತುಂಗ ಶಿರಶ್ಚುಂಬಿ ಚಂದ್ರಚಾಮರ ಚಾರವೇ ತ್ರೈಲೋಕ್ಯ ನಗರಾರಂಭ ಮೂಲ ಸ್ತಂಭಾಯ ಶಂಭವೇ" ಎಂಬ ಶೈವ ಸ್ತುತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ನೀಡಿರುವ ದಾನ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಶೈವಾರಾಧನೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿತ್ತು ಎಂಬುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳು ಕಲಸೇಶ್ವರನ ಸ್ತುತಿ ಮೂಲಕ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿರುವುದು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶ. ೧೪ನೇ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಶ್ರೀ ಕಳಶನಾಥನೇ ಶರಣು ಸಾಮಾನ್ಯೋಯಂ ಧರ್ಮ್ಮಸೇತುಃ ನ್ರಪಾಣಾಂ ಕಾಲೇ ಕಾಲೇ ಪಾಲನೀಯೋ ಭ ವದ್ಧಿಃ ಸರ್ವ್ವಾನೇತಾಂ ಭಾವಿನಃ ಪಾರ್ಥ್ಥಿವೇಂದ್ರಾಂ ಭಯೋ ಭಯೋ(ಯೋ) ಯಾಚತೆ ರಾಮಚಂದ್ರ"[೧೨] ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನವು ದಾನ ಶಾಸನಗಳು. ಭೂದಾನ, ವರಾಹ, ಗದ್ಯಾಣಗಳನ್ನು ಕಲಶೇಶ್ವರನ ಆರಾಧನೆಗೆ, ಪೂಜಾ ವಿಧಾನಗಳಿಗೆ ನೀಡಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಕಲಶೇಶ್ವರನ ಮೇಲಿನ ನಂಬಿಕೆ ಅಪಾರವಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ದುರ್ಗದಹಳ್ಳಿ ಕಾಲಭೈರವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ನಾಥಪಂಥ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದು ಅಲ್ಲಿನ ಶಿಲ್ಪಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ದುರ್ಗದಹಳ್ಳಿ ಕಾಲಭೈರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಗಂಟೆಯ ಮೇಲಿನ ಶಾಸನವು ಭಕ್ತಾಧಿಗಳು ಶೈವಾರಾಧನೆಗೆ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಸಾಂತರಸರ ಕಾಲದಿಂದ ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದಾನ ನೀಡಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ.

ವೈಷ್ಣವ ಪಂಥ

ಜೈನ ಮತ್ತು ಶೈವ ಪಂಥಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ವೈಷ್ಣವಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಶಾಸನಗಳು ಅತ್ಯಲ್ಪ ಹಾಗೂ ಮಾಹಿತಿಗಳು ವಿರಳ. ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೩೨ರ 'ತೊಟ್ಲು' ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವೀರ ನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದಾನ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರ ಆಡಳಿತ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎರಡನೇ ಹರಿಹರನ ಮಗ ಒಂದನೇ ದೇವರಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುಮಾರಯ್ಯನ ಮಗ ಕೇಶವದಾಸ 'ಭೂದಾನ' ಮಾಡಿರುವ ಮಾಹಿತಿಯು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನವು ಶೈವ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾದರೂ, ವೈಷ್ಣವ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ದಾನದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ವೈಷ್ಣವ ಪಂಥ ಪ್ರಚಲಿತದಲ್ಲಿತ್ತು ಎಂಬುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಕಳಸದಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರದ ಕಲ್ಲಿನ ಮೆಟ್ಟಿಲಿನ ಮೇಲೆ "ಬಾ ಬಸ ನಾಯಕನ ಸು ಬನ ಸೆವೆ" ಎಂಬ ಕಿರು ಶಾಸನವಿದೆ. ಇದು ೧೮ನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದೆ.

ಕೆಳದಿ ನಾಯಕರಾದ ಇಮ್ಮಡಿ ಸೋಮಶೇಖರ ನಾಯಕರ ಆಳ್ವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರದುರ್ಗದ ನಾಯಕರ ಶತ್ರುಗಳು ಹಾಗೂ ಕೆಳದಿ ನಾಯಕರ ಮಿತ್ರರಾದ ಹರಪ್ಪನಹಳ್ಳಿ ಪಾಳೇಗಾರ ಬಾಗಳಿ ಬಸಪ್ಪ ನಾಯಕರ ಅಧಿಕಾರಿ ಸುಬ್ಬನೆಂಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಬಾಗಳಿ ಬಸಪ್ಪ ನಾಯಕರ ಪರವಾಗಿ ಕಳಸದ ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟರಮಣ ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ, ಬಾಗಳಿ ಬಸಪ್ಪ ನಾಯಕರ ಕೀರ್ತಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತನಾದನು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ರುದ್ರ ಪಾದದಲ್ಲಿರುವ ರಾಮಚಂದ್ರ ಪುರದ ಮಠದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವು ಆಗರದ ಜನ್ನರಸ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೪೯೮ರಲ್ಲಿ ದಾನ ನೀಡಿರುವುದರ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ವೈಷ್ಣವ ಪಂಥದ ಮಹತ್ವ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಗಣಾಧೀಪತ್ಯ ಪೂಜಾ ಪಂಥ

ಗಣಪತಿ ಆರಾಧನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಜನರು ಎಲ್ಲಾ ಪಂಥಗಳಲ್ಲೂ ಇದ್ದಾರೆ. ಶಂಕರಚಾರ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗಾಣಪತ್ಯರೆಂಬ ಉಗ್ರ ಪಂಥದವರು ಮಾತ್ರ ಗಣಪತಿಯ ಆರಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ್ದರು ಎಂಬುದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾರಾದಿಯಾಗಿ ಅನೇಕ ವರ್ಗಗಳು ಗಣಪತಿಯನ್ನು ಆರಾಧನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ.[೧೩]

ತೊಟ್ಲುನಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೪೧೦ರ ವಿಜಯನಗರ ಅರಸ ಒಂದನೇ ದೇವರಾಯನನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಶಾಸನವು ಗಣೇಶ ಹಾಗೂ ಶೈವ ಸ್ತುತಿಯೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ.[೧೪] ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ತೊಟ್ಲು, ಹಪರನಾಡು ನೂಚೆ ಹೀಗೆ ಕಳಸದ ಒಟ್ಟು ೧೮ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ 'ಗಣಾಧೀಪತಯೇ ನಮಃ' ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಈ ಶಾಸನಗಳ ಕಾಲಮಾನವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ೧೪ ಮತ್ತು ೧೫ನೇ ಶತಮಾನದವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿವೆ.

ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ಸಂಶೋಧನಾ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೊಂಬುಚ್ಚ ಸಾಂತರಸರ ಕಾಲದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಜೈನ, ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ, ಗಣಾಧೀಪತ್ಯ ಪಂಥ ಧರ್ಮಗಳು ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹೊಂದಿ ಉಚ್ಛ್ರಾಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

೪.೨ ಆರ್ಥಿಕ ಅಂಶಗಳು

ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿರುವ ಆರ್ಥಿಕ ಅಂಶಗಳಾದ ನೀರಾವರಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಕೃಷಿ ಬೆಳೆಗಳು, ಅಳತೆ ಮಾನಗಳು ಹಾಗೂ ಸುಂಕದ ಕುರಿತು ಕೆಳಗಿನಂತೆ ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವ್ಯವಸಾಯ

ಇಂದಿನಂತೆಯೇ ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯವಸಾಯವೇ ಅತಿ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಜೀವನೋಪಾಯವಾಗಿತ್ತು. ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೆಲವು ಮಾಹಿತಿಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡುವ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯು ಬಹು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ವಸ್ತುವೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದರು. ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ದಾನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಭೂದಾನವನ್ನು ಹೇಳುವ

ಶಾಸನಗಳೇ ಹೆಚ್ಚು.[೧೫]

ಕೃಷಿ ಆರ್ಥಿಕ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳ ಒಂದು ಭಾಗ. ಕೃಷಿಯಿಂದ ಬರುವ ಆದಾಯವನ್ನು ತೆರಿಗೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ನೀಡಿರುವುದನ್ನು ಅನೇಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ದಾನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ತೋಟ, ಜಮೀನು, ನಿವೇಶನಗಳನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ್ದನ್ನು ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಬರುವ ಆದಾಯವನ್ನು ದೇವರ ಪೂಜಾ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಹಾಗೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ನಿತ್ಯ-ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದನ್ನು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಇದೇ ರೀತಿ ಅಧ್ಯಯನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರಾಜಮನೆತನಗಳ ಅರಸರು ಮತ್ತು ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರು ಕೃಷಿ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ಭೂ ಉತ್ಪನ್ನಗಳನ್ನು ದಾನ ಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ಶಾಸನಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೧೬ರ ದಾನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಶ್ರೀ ಕಳಸನಾಥ ದೇವರಿಗೆ ಕಾರಕಳದ ಸ್ಥಳದ ಪಂಡರಿ ಸೇನ ಬೋವರ ಮಗ ಸೂರಪ್ಪ ಸೇನ ಬೋವರು ಆ ಚಂದ್ರಾರ್ಕನಡವಂತಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಧರ್ಮದ ಶಿಲಾಶಾಸನದ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದಡೆ ಉದಯದ ಮೊಸರೋಗರದ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ನಾವು ಮಾರಿಕೊಂಡ ನಂಮ್ಮ ಮೂಲದ ಯೆಡೆ ಉರ ಬಂಗರಗೊಡಗಿಯ ಭೂಮಿಯ ಮೇಳೆ"[೧೬] ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಅರಸ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯರು ರಾಜ್ಯವನ್ನಾಳುವಾಗ, ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯರು ಕಳಸ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಕಳದ ಪಂಡರಿ ಸೇನಬೋವನ ಮಗನಾದ ಸೂರಪ್ಪ ಸೇನಬೋವನು ಕಳಸನಾಥ ದೇವರ ಪೂಜೆಗೆ ಮತ್ತು ಅನೇಕ ಸೇವೆಗಳಿಗೆ ಹಣವನ್ನು ಮತ್ತು ಆನೆಮೊಘೆಯ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿದ್ದ ಎಂಬ ಮಾಹಿತಿಯು ಶಾಸನದಿಂದ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ.

ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೭೦ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಶ್ರೀ ಕಳಸನಾಥ ದೇವರಿಗೆ ಮಾಡಿದ ಧರ್ಮ ನಿತ್ಯ ರುದ್ರರಾರತಿಗೆ, ರುದ್ರ ಪೂಜೆ, ಛತ್ರಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟ ಗ್ರಾಮ. ಸೋಮವಾರಕೆ ನಿಡವಲೆ ಗ್ರಾಮದಲು ಬೆದ್ದಲು ಖ ೧೬೦ ತಲಗೋಡಲು ಖ ೧೧೦" ಎಂದು ಭೂಮಿ ದಾನ ನೀಡಿರುವ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೧೭] ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೦೧ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಭೈರರಸರ ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರಿ ಬಲಮದೇವಿಯು ಕಳಸನಾಥ ದೇವರಿಗೆ ನೀಡಿದ ಭೂದಾನದ ಕುರಿತು ವಿವರವಿದೆ. "ಕಾರಗದ್ದೆ ಮೂವಿನಹಾಳೆ ಗಂಣ ಕಾರಗದ್ದೆ ಸ ೧ ಆ ಒತ್ತಿನಲೂ ಅಳಿಯ ಚಿಕ್ಕಂಣಗಳ ಕೈಯಲು ಮಾರಿಕೊಂಕೆ ಗದ್ದೆ ಸ ರಾ ಆಮೇಲೆ ಹುಂಜ ಹರಿಯಂಣಣಗಳ ಕೈ"[೧೮] ಈ ರೀತಿಯಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೧೬ರಲ್ಲಿ ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸರು ಕಳಸನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ತಮ್ಮ ಅರಮನೆಯ ಬುದ್ಧಿವಂತ ಮತ್ತು ಸೂರಪ್ಪ ಸೇನ ಬೋವರ ಮುಖಾಂತರ ಮಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ ಹಾಗೂ ತಮ್ಮ ಹೆಸರಲ್ಲಿ ಸೊಣೆ, ಒಂದು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ ನಿರಂತರ ಸೇವೆ ನಡೆಯುತ್ತಿರಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿ ೩೦ ಗದ್ಯಾಣಗಳನ್ನು, ಕೆಲವು ಹಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ದಾನ ನೀಡುತ್ತಾರೆ.[೧೯]

ಕಳಸ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಶಾಸನಗಳು ದಾನ ಶಾಸನಗಳಾಗಿವೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಶ್ರೀಮಂತವಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಭೂಮಿಯೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಾದೇಶಿಕವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಅಡಿಕೆ, ಬಾಳೆ ಎಲೆ, ಬಾಳೆ ಹಣ್ಣು ಹಾಗೂ ಭತ್ತವನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೫೫ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಸೋಮವಾರ ಪ್ರತಿ ದಿನವು ಅಕ್ಕಿ ೨೪, ತುಪ್ಪ, ಎಂಣೆ ಪ ೧, ಅಡಕೆ ಪಾ ೧ ಎಲೆ ಪಾ ಹಂಣು ಪಾ ಆಂ" ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ.[೨೦]

ಸಾಂತರಸರ ಕಾಲದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ಮಾಡಿದ ವಿವರಗಳು ಶಾಸನಗಳಿಂದ ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ನೀಡಿದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಕೃಷಿ ಉತ್ಪನ್ನಗಳನ್ನು ಬೆಳೆದು ಅವುಗಳಿಂದ ಬಂದ ಆದಾಯದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಹಾಗೂ ಇತರ ವರ್ಗಗಳು ಜೀವನೋಪಾಯ ಕಂಡುಕೊಂಡ ಅಂಶ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅಳತೆ ಮತ್ತು ತೂಕಗಳು

ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೀತಿಯ ಅಳತೆ ಮತ್ತು ತೂಕವನ್ನು ಅಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂಬುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ದೇವರಿಗೆ ದಾನ ಬಿಟ್ಟ ಭೂಮಿಯನ್ನು, ಗ್ರಾಮದ ನಾಲ್ಕು ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ಗಡಿಗಳನ್ನು ಗುರುತು ಮಾಡಿ ನೀಡುವ ಪದ್ಧತಿ ಇತ್ತು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮರಗಳನ್ನು, ದಿಣ್ಣೆಗಳನ್ನು, ನದಿ, ತೊರೆ ಹಾಗೂ ಬೆಟ್ಟಗಳನ್ನು ಗುರುತಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಚಕ್ರಗಲ್ಲು, ಲಿಂಗ ಮುದ್ರೆಕಲ್ಲು, ವಾಮನಮುದ್ರೆ ಕಲ್ಲು, ನೆಟ್ಟಗಲ್ಲು ಎಂದು ಗಡಿಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು.

ಭೂಮಿಯ ಅಳತೆಯನ್ನು ಕೋಲುಗಳಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. 'ಕೋಲು' ಎಂದರೆ ಅಳತೆ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಧಿಕೃತ ಮಾನದಂಡ. ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೮೯೭ರ ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಗರುಡಗಂಬದ ತಾಮ್ರದ ತಗಡಿಯಲ್ಲಿನ ಶಾಸನ ಪಠ್ಯದಲ್ಲಿ "ತುದೊಯಿಂಚು ೯ಯಿದಕ್ಕೆ ವಟ್ಟುವುದು ಕೋಲು ೧೭ ಅಂಗುಲ" ಎಂಬುದಾಗಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ. ಗರುಡಗಂಬದ ಅಳತೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೋಲು ಎಂಬ ಅಳತೆ ಮಾಪನವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.[೨೧]

ಕಳಸದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗುಲ, ಕುಳ, ಕೊಳಗ, ಕೋಲು, ಖಂಡುಗ, ಪಾವು, ಮುಡೆ, ಇಂಚು, ಸಲ, ಸಿದ್ದೆ ಹಾಗೂ ಸೊಲ ಎಂಬ ಅಳತೆಯ ಕೋಲನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಮುಡೆ, ಸಲ, ಸಿದ್ದೆ ಹಾಗೂ ಸಲಗೆ ಇವುಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಭತ್ತವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಸಾಧನಗಳಾಗಿವೆ. ಭೂಮಿಯು ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸಿದ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸಿದ್ದಾಯ, ಆದಿ, ಆರ್ಧಾದಿ, ಮೂಲಾದಿ, ಆರುವಾ, ಹೊಡೆಕಟ್ಟು, ಕುಳಸೀಸೆ ಮುಂತಾದ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಒಂದು ಹೊಲದ ಮೇಲಿನ ಬೇರೆ–ಬೇರೆ ತೆರಿಗೆಯ ಮೊತ್ತವನ್ನು ಕುಳ ಪ್ರಮಾಣ ಎಂದು

ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೧೬ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಧರ್ಮ್ಮಕ್ಕಂ ತೆದಿಗೆ ಕುಳ ಗ ೩" ಎಂದು ಕುಳ ಅಳತೆಯ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ.[22] ಒಂದನೇ ಶತಮಾನದ ಕಲಶೇಶ್ವರನಿಗೆ ದಾನ ಕೊಟ್ಟ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಮುವತ್ತು ಕೊಳಗದ ಗದ್ದೆಯ ಮೇಲುಗಡಿಮಕ್ಕಿ ಅಗಡಿಗಳು"[23] ಎಂದು ಕೊಳಗದ ಬಳಕೆ ಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಖಂಡುಗ

ಖಂಡುಗ ಎಂಬುದು ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ. ಒಂದು ಖಂಡುಗ ಎಂದರೆ ೫೦ ಸೇರು, ೫೦ ಸೇರು ಎಂದರೆ ಸುಮಾರು ೩೮ ರಿಂದ ೪೦ ಕೆ.ಜಿ. ತೂಕವಾಗುತ್ತದೆ.[24] "ಬೆದ್ದಲು ಖ ೧೬೦ ಕಲುಗೋಡಲು ಖ ೧೧೦ ಉಭಯ ಖ ೨೭೦"[25] ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವು ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೪೮ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಹೀಗೆ ಕಲಸೇಶ್ವರನಿಗೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ಕೊಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ 'ಖಂಡುಗ' ಎಂಬ ಅಳತೆಯನ್ನು ಬಳಸಿರುವ ಕುರಿತು ೧೪-೧೫ನೇ ಶತಮಾನದ ನಂತರ ದೊರೆತ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೪೨ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಳಸನಾಥನಿಗೆ ಸೂರಪ್ಪನು ನೀಡಿದ ಭೂಮಿಯ ಕುರಿತು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಖಂಡುಗದ ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ. "ಕಳಶನಾತದೇವರ ಭಂಡಾರದಿಂ ಗ ೧೬ ೧೧೦(೦) ಮಾದಂಣನ ಫಾಲು ಬೀಜವರಿ ಖ ೩ ಕೆ ಗಡಿ ಕೊಡಕಾಳೆಗೆ ೧೮ ಖಂಡುಗ ಗಡಿಯತ್ತಿ ಬಹ ಭೂಮಿ ಮೇಲೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡದು ಉಂಕಿಲ ಭಟ್ಟರ ಸೂರಪ್ಪ ಕಳಶನಾಥ ದೇವರಿಗೆ ಮಾಡಿ ಧರ್ಮ ಪಡಿ.."[26] ಹೀಗೆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಖಂಡುಗದ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಪಾವು

ಪಾವು ಎಂದರೆ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಕಾಲು ಭಾಗ ಅಥವಾ ಕಾಲು ಸೇರಿನ ಅಳತೆ. ಪಾವು ಅದನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಸಾಧನ.[27] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೫೫ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಭೈರರಸಣ್ಣ ಕಳಸ ಸೀಮೆಯ ಪಾರುಪತ್ಯ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಳಸನಾಥ ದೇವರಿಗೆ ಸೋಮವಾರದ ಪಂಚಾಮೃತಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ರಂಗಪೂಜೆಗೆ ನೀಡಿದ ದಾನದ ವಿವರಣೆಯಲ್ಲಿ, ಹಾಲು ಮತ್ತು ಮೊಸರಿಗೆ ಅಳತೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ "ಹಾಲು ಪಾ ೧ ಮೊಸರು ಪಾ"[28] ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪಾವು ಎಂಬ ಅಳತೆಯ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

ಮುಡೆ

ಮುಡೆ ಎಂದರೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಪಡಿಸಿದ ಅಳತೆಯ ಭತ್ತದ ಅಥವಾ ಅಕ್ಕಿಯ ಮೂಟೆ. ಒಂದು ಮುಡೆ ಎಂದರೆ '೪೧ ಸೇರು' ಎಂಬುದು ಮಲೆನಾಡಿನ ಅಳತೆ. ೧೫ ಮತ್ತು ೧೬ನೇ ಶತಮಾನದ ತ್ರುಟಿತಗೊಂಡ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮುಡೆ ಎಂಬ ಅಳತೆ ಮಾಪನದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. "ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಮುಡೆ ೩೩" ಎಂಬುದಾಗಿ ಇದೆ.[29] ಈ ಅಳತೆಗೋಲು ಹೆಚ್ಚಿನದಾಗಿ ಕರಾವಳಿ ಮತ್ತು ಘಟ್ಟ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ

ಬಳಸುತ್ತಾರೆ.

ಸಲ/ಸಿದ್ದೆ

'ಸಲ' ಎಂಬುದು ಒಂದು ಮಾದರಿಯ ಅಳತೆಗೋಲು. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೩೭೦ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಕಲಗೌಡ ಗದೆ ಭೂಮಿ ಸ೬ ತಂ ಗಡಿ ಬಹದು ವರ್ಸಿ ೭ ೧ ಭ ಸ ೩೦ ತನುವಡಿಯ ತೋಟದ ಹವರಿಯ ಹಡ್ಪದ ಕ್ರಿಷ್ಣನ ಗದೆಯಿಂ ಅಕಿ ಸಿದ್ದೆ ೧ ಕಂ ಬಹ ಭತ್ತ ಸ ೭॥ ಉಭಯಂ ಅಕ್ಕಿ ಸಿ ೫ ಕಂ ಬಹ ಭತ್ತ ಸ ೩೭ ಮೂವತ್ತ ಏಳೂ ವರೆ ಸಲಗೆ"[೩೦] ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಭತ್ತವನ್ನು ಅಳತೆ ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ದೆ ಮತ್ತು ಸಲ ಎಂಬ ಮಾಪನವನ್ನು ಬಳಸಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ತೂಕ

ಕಲಸೇಶ್ವರನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿದ ಚಿನ್ನದ ಮುಖವಾಡದ ತೂಕ '೯೨೦ ಗ' ಎಂದು ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ಗ' ಎಂದರೆ 'ಗದ್ಯಾಣ'. ಆದುದರಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ತೂಕದ ಚಿನ್ನದ ಗದ್ಯಾಣ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು, ಇಲ್ಲಿ ತೂಕದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಬಳಸಿರಬೇಕು. ಇದು ಮುಖವಾಡದ ಮೌಲ್ಯವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ತೂಕ ಎನ್ನುವ ಪದವೇ ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ. ಕೆಳದಿ ಸೋಮಶೇಖರ ನಾಯಕನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಕ್ರಿ.ಶ ೧೭೨೧) ಒಂದು ಗದ್ಯಾಣದ ತೂಕ ೫೨ ಗ್ರೇನ್ಸ್‌ಗಳಾಗಿದ್ದವು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಚಿನ್ನದ ಮುಖವಾಡದ ತೂಕ ೪೭೮೪೦ ಗ್ರೇನ್ಸ್ ಅಥವಾ ೩೧೦೦ ಗ್ರಾಂ ಅಥವಾ ೩.೧ ಕಿಲೋಗ್ರಾಂ ಎಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಬಹುದು.

ಕೆಳದಿ ಶಿವಪ್ಪನಾಯಕನ ಮಗಳಾದ ಸಿದ್ಧಮಾಜಿಯು ಅದೇ ದೇವರಿಗೆ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಮುಖವಾಡವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಅರ್ಪಿಸಿದಳು. ಇದರ ತೂಕ ೪ ಸೇರು. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೇರು ಅಳತೆ ಹಾಗೂ ತೂಕದ ಮಾಪನಕ್ಕೆ ಬಳಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಇದು ಇತ್ತೀಚಿನವರೆಗೆ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಈಗ ದಶಮಾಂಶ ಪದ್ಧತಿಯು ಬಳಕೆಗೆ ಬಂದಿದೆ.[೩೧]

ನಾಣ್ಯಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ

ನಾಣ್ಯಗಳು ಆರ್ಥಿಕತೆಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖವಾದ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸುತ್ತವೆ. ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಗದ್ಯಾಣ, ಪಣ, ವರಾಹ, ಹಣ, ಹಾಗ, ಹೊನ್ನು ನಾಣ್ಯಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

ಗದ್ಯಾಣ

ಗದ್ಯಾಣ ಎಂಬುದು ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯವಾಗಿದೆ. ನಾಣ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದು 'ಪೊನ್' ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ನಾಣ್ಯ. ಇದರ ತೂಕ ಸುಮಾರು ೯೬ ಗ್ರಾಮ್ಸ್ ಎಂದು ಅಲ್ಟೇಕರರೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಟ್ಟರೆ. ಸುಮಾರು ೬೩ ಗ್ರಾಮ್ಸ್ ಎಂದು ಅಪ್ಪಾದೊರೈ ಅವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ಗದ್ಯಾಣಕ್ಕೂ ಉಳಿದ ನಾಣ್ಯಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಈ ಕೆಳಕಂಡಂತೆ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ.

೧ ಗದ್ಯಾಣ – ಹತ್ತು ಪಣ ಅಥವಾ ಹಣ.

೧ ಪಣ – ಎರಡು ಅಡ್ಡ (ಸಂ ಅರ್ಧ, ಪಾಲಿ, ಅಡ್ಡ).

೧ ಪಣ – ನಾಲ್ಕು ಹಾಗ (ಮುಪ್ಪಾ ೩/೪ ಪಣ).

೧ ಪಣ – ಹದಿನಾರು ವೀಸ (ಅಥವಾ ೨೦ ವೀಸ).

೧ ಹಾಗ – ಎರಡು ಬೇಳೆ [೩೧]

ಹೊನ್ನು/ಪೊನ್ನು

ವಿಜಯನಗರ ಸೈನ್ಯವು ಕಾರ್ಕಳವನ್ನು ಮುತ್ತಿದಾಗ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯನು ಕಳಸದ ಕಲಸೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯವು ಹಿಂತಿರುಗಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡು ಎಂದು ಬೇಡಿಕೊಂಡ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯವು ಹಿಂತಿರುಗುತ್ತದೆ. ಇದಾದ ನಂತರ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯನು ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಈ ವಿಚಾರದ ಬಗ್ಗೆ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೧೬ರ ಶಾಸನವು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. "ನಂಮ್ಮ ಸುಹಸ್ತದಲೂ ಕುಳವಾಗಿ ದಾರೆಯನೆರುದು ಕೊಟ್ಟ ವರಹ ಗದ್ಯಾಣ ಗ ೩೦ ಅಕ್ಷಾರದಲೂಯಿವೆ ಮೂವತ್ತು ವರಹ ಯೀ ಹೊಂನಿಗೆ ಬಳಿಚಿಸಿದ ಸ್ಥಳ ವಿವರ ಕಲು ಗೋಡೆ..."[೩೨]

ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೧೬ರ ಶಾಸನವು, ವೀರ ಪಾಂಡ್ಯದೇವನು ಕಳಸ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಲಸೇಸ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ನೀಡಿದ ದಾನದ ಕುರಿತು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಐದು ಹೊನ್ನು ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬಲಮಾದೇವಿ ಕಲಸೇಶ್ವರನಿಗೆ ಅಮೃತ ಪಡಿಗೆಗೆ ಮತ್ತು ದಿನ ನಿತ್ಯದ ನೈವ್ಯೇದ್ಯಕ್ಕೆ "ಏಳು ಹೊನ್ನು ಐದು ಹಣ" ನೀಡಿರುವುದರ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತದೆ.[೩೩]

ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪೯೩ರ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯನ ಕಾಲಮಾನದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಮತ್ತು ರುದ್ರಪೂಜೆಗೆ ಹರಿಯಣ್ಣನ ಮಗ ಸೋಮಣ್ಣ 'ಬೀಜಹೊಂನು ಗ ೨೦' ಅಂದರೆ ಇಪ್ಪತ್ತು ಗದ್ಯಾಣ ಇಪ್ಪತ್ತು ಹೊನ್ನು ನೀಡಿದ್ದರ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ[೩೪]. ೧೫-೧೬ನೇ ಶತಮಾನದ ತ್ರುಟಿತಗೊಂಡ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಳಸನಾಥನಿಗೆ ಹತ್ತು ಹೊನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.[೩೫] ೧೪ನೇ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನ ವಿರುಪಣ್ಣ ಒಡೆಯ ಆಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಎಪ್ಪತ್ತಾನಾಲ್ಕು (೭೪) ಹೊನ್ನು ನೀಡಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೨೦ ಶಾಸನವು ಸೂರಪ್ಪ ಸೇನ ಬೋರು ೧೫ ಹೊನ್ನನ್ನೂ ಕಲಸೇಶ್ವರನಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದ ಕುರಿತು ಮಾಹಿತಿ ಇದೆ.[೩೬] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೨೪ರ ಶಾಸನವು ಮೇಗುಂದದ ಸಂಕ ಸೇನಬೋರು ೧೦ ಹೊನ್ನನ್ನು ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ನೀಡಿದ್ದರು ಎಂಬ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ರೀತಿ ಮೂಡ ೬೫, ೭೨, ೯೦, ೮೬ ರ ಶಾಸನದಲ್ಲೂ ಹೊನ್ನಿನ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.

ಪಣ/ಹಣ

೧೬ನೇ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಲಸೇಶ್ವರನಿಗೆ ೫ ಹಣವನ್ನು ನೀಡಿದ ಕುರಿತು ಮಾಹಿತಿ ಇದೆ.[೩೭] ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೯೭ರ ಶಾಸನವು ವೀರ ಪಾಂಡ್ಯ ಒಡೆಯರು ಕಳಸನಾಥನಿಗೆ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ದಾನ

ನೀಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ೭ ಹಣವನ್ನು ನೀಡಿರುವ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೩೮] ಮೂಡ ೭೧, ೭೭, ೭೮, ೭೯, ೮೦ ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪಣದ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ವರಹ

ಗದ್ಯಾಣಕ್ಕೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ವರಹದ ಸಂಖ್ಯೆ ತೀರ ಕಡಿಮೆ. ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರ ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ವರಹ ಗದ್ಯಾಣವೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ.೧೫೧೬ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ೩೦ ವರಹವನ್ನು ನೀಡಿದ ಕುರಿತು ಮಾಹಿತಿ ಇದೆ.[೩೯] ಕ್ರಿ.ಶ.೧೫೪೨ರ ಶಾಸನವು ಪಾಂಡ್ಯ ಒಡೆಯ ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುವಾಗ ಸೂರಪ್ಪ ಎನ್ನುವವರು ಕಳಸನಾಥನಿಗೆ ಭೂದಾನ ನೀಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರಹವನ್ನು ನೀಡಿರುವ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.[೪೦] ೧೩ ಮತ್ತು ೧೪ನೇ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿಗೆ ನೀಡಿದ ಭೂದಾನದಿಂದ ಬಂದ ಹೊನ್ನಿಗೆ ೧ ವರಹ ಬಡ್ಡಿಯ ಕುರಿತು ವಿವರಣೆಯಿದೆ.[೪೧] ಕ್ರಿ. ಶ.೧೬೭೫ರ ಶಾಸನವು ಹೊರನಾಡ ಅನ್ನಪೂರ್ಣೇಶ್ವರಿ ದೇವರಿಗೆ, ಬೇಲೂರಿನ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ಕೃಷ್ಣಪ್ಪ ನಾಯಕನ ಮಗ ವೆಂಕಟಾದ್ರಿ ನಾಯಕ ದೇವಿಯ ಅಮೃತಪಡಿಗೆ ಅಕ್ಕಿ, ನಂದಾದೀಪ, ದೇವಿ ಪೂಜೆಗೆ ೩೬ ವರಹಗಳನ್ನು ನೀಡಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ ೧೬೭೫ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಅನ್ನಪೂರ್ಣೇಶ್ವರಿ ದೇವಾಯಕ್ಕೆ ೨೪ ವರಹಗಳನ್ನು ನೀಡಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು[೪೨].

೪.೩ ಶಿಲ್ಪಿಗಳು/ಬರಹಗಾರರು

ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಶಾಶ್ವತವಾದ ಮೂಲ ಸಾಮಾಗ್ರಿಯೊಂದರ ಮೇಲೆ ಬಹುಕಾಲ ಉಳಿಯುವಂತೆ ಉಳಿಯಿಂದ ಶಿಲ್ಪಿಗಳು ಕೆತ್ತುತ್ತಿದ್ದರು. ಅಂಥ ಮೂಲ ಸಾಮಾಗ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಲೆಯು ಪ್ರಧಾನವಾದುದ್ದು. ಕವಿಯು ಮೊದಲು ಪಾಠವನ್ನು ರಚನೆಮಾಡಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಲಿಪಿಕಾರರು ಪಾಠವನ್ನು ಶಿಲಾ ಫಲಕಗಳ ಮೇಲೆ ಬಳಪದಿಂದಲೋ, ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದಿಂದಲೋ ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಅನಂತರ ಅದನ್ನು ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಉಳಿಯಿಂದ ಶಿಲ್ಪಿಗಳು ಕೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೀಗೆ ಇದನ್ನು ಕೊರೆಯುವವರು ಶಿಲ್ಪವಿದ್ಯಾ ಪ್ರವೀಣರಾದ ಕಲ್ಲು ಕುಟಿಗರು, ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗ, ಬಡಗಿ, ಕಮ್ಮಾರ ಅಥವಾ ಕಂಚುಗಾರರೂ ಈ ಕಂಡರಣಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಕರ್ನಾಟಕದ ಸುಮಾರು ೨೫೦೦೦ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಈ ಅಕ್ಷರ ಶಿಲ್ಪಿಗಳು ಶ್ರಮವಹಿಸಿ ಕೆತ್ತಿ ಕಂಡರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಷ್ಟೊಂದು ಸಂಖ್ಯೆಯ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಇವರು ಕಂಡರಿಸಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡರಿಸಿದ ಶ್ರಮಿಕನ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವುದು ತೀರಾ ಕಡಿಮೆ. ಕೆಲವು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಂಡರಣೆಕಾರನ ಹೆಸರು ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕಂಡರಣೆಕಾರನ ಹೆಸರು ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿ, ಶಿಲ್ಪಿಗಳು ಮತ್ತು ಬರಹಗಾರರು ಬಹುಶಃ ಈ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೂ, ಹೊರ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಸಂಪರ್ಕ ಕಲ್ಪಿಸಿದ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಜನ ಸಮುದಾಯವಾಗಿತ್ತು.

ಕಳಸ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಶಾಸನವನ್ನು ರಚಿಸಿದಾತ (ಕವಿ) ಮತ್ತು ಬರೆದವರ

ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಎಸ್.ಎಂ.ನಾಗಭೂಷಣ ಅವರ "ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ ಕವಿಗಳು, ಲಿಪಿಕಾರರು, ರೂವಾರಿಗಳು" ಎಂಬ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಳಸ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿರುವ ಕವಿ ಮತ್ತು ಲಿಪಿಕಾರರ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಅವರು ಆರು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲದೇ ಇನ್ನುಳಿದ ಸುಮಾರು ೭ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಲಿಪಿಕಾರರು ಮತ್ತು ಕವಿಗಳ ಹೆಸರು ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ.

ಸಂಖ್ಯೆ	ಶಾಸನ	ಕಾಲಮಾನ	ಭಾಷೆ	ಸ್ಥಳ	ಕವಿ	ಲಿಪಿಕಾರ	ರೂವಾರಿ
೧.	ಕಳಸ	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೧೫೪	ಕನ್ನಡ	ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ			ಗೋದಿನ್ನಿ ವೆರ್ಗ್ಗಡೆ
೨.	ಕಳಸ	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೧೬೮	ಕನ್ನಡ	ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ಸಾಲಿಗಾರ ಸೇನಬೋವ ಕೋಟಿಯ		ಪ... ಕಂಮಟ ಪಂಣ ಕಂಡರಿಸಿ
೩.	ಕಳಸ	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೨೮೪	ಕನ್ನಡ	ಮೂಡುಗೆರೆ	ಸೇನಬೋವ ಇಸಪಚಾರಿ		
೪.	ಕಳಸ	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೨೮೫	ಕನ್ನಡ	ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ಗೋವಿಂದ ಹೆಬ್ರಾರುವ ಬರೆತಾದ ಕಲ್ಲೆಯನ ಮಾದವಳಿ		ಚರಿಯನ ಮಗ ಇಸ ಕಂಡರಿಸಿದನು
೫.	ಕಳಸ	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೨೭೭		ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ			ಕಲ್ಲೆಯನ ಮದಶ್ರೀ
೬.	ಕಳಸ	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೨೭೯	ಕನ್ನಡ	ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ		ಕಲಚರಿಯ ಮಗ ಇಸರ	
೭.	ರುದ್ರಪಾದ	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೩೭೮	ಕನ್ನಡ	ರುದ್ರಪಾದ		ಸೇನಬೋವ ನರಶಂ ದೇವನ ಶ್ರೀ	
೮.	ಕಳಸ	೧೪ನೆ ಶತಮಾನ	ಕನ್ನಡ	ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ		ಮಾದರಸ	
೯.	ಕಳಸ	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೨೪	ಕನ್ನಡ	ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ಬಾನಪ್ಪ ಸೇನಬೋವ		
೧೦.	ಕಳಸ	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೪೨	ಕನ್ನಡ	ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ಮಲ್ಲರಸ ಸೇನಬೋವ		
೧೧.	ಹೊರನಾಡು	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೦೯	ಕನ್ನಡ	ಅನ್ನಪೂರ್ಣೇಶ್ವರಿ ದೇ.	ಹಂಪರಸ		
೧೨.	ನೂಚೆ	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೧೫	ಕನ್ನಡ	ಕಾಫಿ ತೋಟ	ಹಂಪರಸ		
೧೩.	ಕಳಸ	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೨೭೯	ಕನ್ನಡ	ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ		ಕಲಚರಿಯ ಮಗ ಇಸರ	
೧೪.	ಕಳಸ	೧೪ನೆ ಶತಮಾನ	ಕನ್ನಡ	ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ		ಮಾದರಸ	

ಇವುಗಳನ್ನು ಹೊರತು ಪಡಿಸಿ, ಶಾಸನ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ದೊರೆತ ಕವಿಗಳು ಮತ್ತು ಲಿಪಿಕಾರರ ವಿವರಣೆ ಇಂತಿವೆ. ಕ್ರಿ. ಶ.೧೧೫೪ರ ಕಳಸದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ವಿನ್ತೀಶಾಸನವಂ ಬರದಾತಂ ಗೋವಿನ್ದವೆರ್ಗ್ಗಡೆ"[೪೩] ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವಿದ್ದು, ಈ ಶಾಸನದ ಬಗ್ಗೆ ಎಸ್.ಎಂ. ನಾಗಭೂಷಣ ಅವರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕ್ರಿ ಶ. ೧೧೯೦ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಸಾಸನವ ಬರದ ಸಾಲಿಗರ ಸೇನಬೋವ ಕೋಟಿಯ ಪ... ಕಂಮಟಪಂಣ ಕಂಡರಿಸಿದ." ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೨೭೯ರಲ್ಲಿ ಕಾಳಲ ಮಹಾದೇವಿಯ ಕಳಸನಾಥನಿಗೆ ನೀಡಿದ ದಾನವನ್ನು ಕುರಿತು ಇರುವ ತಾಮ್ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಬರದ ಸೇನಬೋವ ಕಲಚರಿಯ ಮಗ ಇಸರ ಕುಲಯ".[೪೪] ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೨೮೪ರಲ್ಲಿ ಬಲದೇವ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಳಸನಾಥನಿಗೆ ನೀಡಿದ ದಾನವನ್ನು ನೀಡಿರುವ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಸಾಕ್ಷಿ ಕಳಶದ ಗ್ರಾಮ.... ಮೂವರು ಪ್ರಭುಗಳ ಸಕ್ಷಿ ಬರೆದ ಸೇನಬುವ ಇಸಪಚಾರಿ."[೪೬] ಎಂಬ ಮಾಹಿತಿಯಿದೆ.

ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೨೮೫ರಲ್ಲಿ ಬಲ್ಲದೇವ, ಕಳಸವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಕಳಸನಾಥನಿಗೆ ಬಮ್ಮುವಿನ ಮಗ ಮಯ್ಯ ದಾನವನ್ನು ನೀಡಿರುವ ಶಾಸನವನ್ನು ಕಲ್ಲಯ್ಯನ ಮಗ ಮಾಧವ ಬರೆದಿದ್ದು ಇದನ್ನು ಕೊರೆದಾತ ಇಸರ ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಬರದಾತ ಕಲ್ಲೆಯನ ಮಾದವ ಶ್ರೀ ಚರಿಯ ಮಗ ಇಸರ ಕಂಡರಿಸಿದನು ಶ್ರೀ..."[೪೭] ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ೧೪ನೇ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ಒಂದನೇ ಬುಕ್ಕರಾಯನ ಮಗ ವಿರುಪಣ್ಣ ಒಡೆಯ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹದಿಮೂರು ವೃತ್ತಿಯ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿರುವ ವಿವರಣೆ ಇರುವ ಶಾಸನವನ್ನು ಮಾದರಸ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.[೪೮] ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೨೪ರ ಶಾಸನ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ ವಿಜಯನಗರವನ್ನಾಳುವಾಗ ಸೂರಪ್ಪ ಸೇನಬೋರು ಕಳಸ ಸೀಮೆಯ ಪಾರುಪತ್ಯ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮೇಗುಂದದ ಸಂಪಪ್ಪ ದಾನ ನೀಡಿದ ಶಾಸನವನ್ನು ಬಾನಪ್ಪ ಸೇನಬೋವ ಬರೆದಿದ್ದಾನೆ.[೪೯] ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೪೨ರ ದಾನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ "ಗ್ರಾಮದ ಸೇನಬೋವ ಮಲರಸ ಬರಹ ಮೂಲತ್ರ್ತು..."[೫೦] ಎಂಬ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೯೯ ಹೊರನಾಡಿನಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನವನ್ನು ಹಂಪರಸ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.[೫೦] ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೧೫ರ ನೂಚೆಯಲ್ಲಿನ ಶಾಸನವನ್ನು ಹಂಪರಸ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.[೫೨] ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೯೯ ಮತ್ತು ೧೫೧೫ರ ಎರಡು ಶಾಸನ ಒಬ್ಬನೇ ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ.

ಕಳಸ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತವಾಗಿರುವ ಕವಿಗಳು ಮತ್ತು ಲಿಪಿಕಾರರ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ, ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಬರೆದಾತ ಮತ್ತು ಕವಿಗಳು ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಬರೆದಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಆಸು-ಪಾಸಿನವರೇ ಶಾಸನವನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಈ ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಯನದಲ್ಲಿ ಎಸ್.ಎಂ. ನಾಗಭೂಷಣ ಅವರು ಆರು ಶಾಸನಗಳ ಲಿಪಿಕಾರರು ಕವಿಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಿ ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಏಳು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಇವರ ಮಾಹಿತಿ

ದೊರೆಯುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಶಾಸನಗಳು ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಲಭ್ಯವಾಗಿವೆ.

೪.೪ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ಥಾನಮಾನ

ವೈದಿಕ ಯುಗದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಗೌರವದ ಸ್ಥಾನವಿದ್ದಂತೆ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಪುರುಷರಂತೆಯೇ ಅವರೂ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಾಗಿದ್ದರು. ಋಗ್ವೇದದ ಮಂತ್ರದ್ರಷ್ಟಾರರ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಹಲವು ಮಂದಿ ಸ್ತ್ರೀ ದ್ರಷ್ಟಾರರ ಹೆಸರುಗಳೂ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಉದಾ: ಲೋಪಾಮುದ್ರಾ, ವಿಶ್ವವಾರಾ, ಸಿಕತಾನಿವಾವರಿ ಮತ್ತು ಘೋಷಾ ಎಂಬುವರ ಋಗ್ವೇದದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವರೆಂದು ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಋಗ್ವೇದದಿಂದ ಈಚಿನ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಇತಿಹಾಸವೆಂದರೆ, ಅವರಿಗಿದ್ದ ಗೌರವ ಮತ್ತು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಗಳು ಕ್ಷಯಿಸಿ ಹೋದ ಇತಿಹಾಸವೇ ಆಗಿದೆ. ಏಕೆ ಕ್ಷಯಿಸಿತು? ಹೇಗೆ ಕ್ಷಯಿಸಿತು? ಎಂಬುವರ ನಿರೂಪಣೆ ಇಲ್ಲಿ ಅನಾವಶ್ಯಕ. ಕ್ರಿಸ್ತ ಶಕದ ಆರಂಭದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಸ್ತ್ರೀ ಎನ್ನುವವಳು, ವೇದಾಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ಉಪನಯನಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹಗಳಾಗಿ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಲಂಕಾರವಾಗಿ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದ್ದಳು[೫೩]. ಹಲವು ಸ್ಮೃತಿಕಾರರು, ಸ್ತ್ರೀಯು ಕೇವಲ ರಕ್ಷಣೀಯಳೆಂದು ಸ್ವತಂತ್ರ ನಿರ್ಧಾರಗಳನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲು ಅನರ್ಹಳೆಂದು ವಾದಿಸಿದ್ದರೂ, ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಮೇಲು ವರ್ಗದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ದತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಧನ ಸಹಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಬೇರೆ-ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಆಳಿದ್ದಾರೆ ಹಾಗೂ ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲೂ ಭಾಗವಹಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಳವರ್ಗದ ಸ್ತ್ರೀಯರ ವಿಷಯವಾಗಿ ನಮಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಅಂಶಗಳು ತಿಳಿದು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರೂ ಕೂಡ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿಗೆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟುಕೊಟ್ಟಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ[೫೪]. ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ಥಾನಮಾನ ಹೇಗೆ ರೂಪುಗೊಂಡಿತ್ತು ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೨೪೬ ಮತ್ತು ೧೨೪೭ರ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳು ರಾಣಿ ಜಾಕಲ ಮಹಾದೇವಿಯನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಎರಡೂ ಶಾಸನಗಳು ಕಳಸದ ಪ್ರಧಾನ ದೇವತೆಯಾದ ಕಳಸೇಶ್ವರನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ದಾನವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತವೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈಕೆಯು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ಇವಳು ರಾಣಿಯಾಗಿ ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಳು ಎಂಬುದು ಖಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಂದಿನ ಶಾಸನವು ಜಾಕಳ ಮಹಾದೇವಿಯನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ ೧೨೬೮ರ ಶಾಸನವು, ಬಮ್ಮರಸೆ ಮತ್ತು ಸಿರಿಕಬ್ಬೆಯರಿಗೆ ಬಲ್ಲುದೇವ ವಿವಾಹ ಕೊಡುಗೆಯನ್ನು ನೀಡುವ ವಿಷಯದೊಂದಿಗೆ ಜಾಕಲದೇವಿ ಒಂದು ನಗರವನ್ನು (ಧರ್ಮಪುರಿ) ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಸಂಗತಿಯೂ ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.[೫೫]

ರಾಣಿಯಾದ ಕಾಳಲ ಮಹಾದೇವಿಯ ಉಲ್ಲೇಖವು ಐದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದದ್ದು, ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೨೬೬ರ ಶಾಸನ. ಇದರಲ್ಲಿ ಈಕೆಯನ್ನು 'ಪಟ್ಟದ ಪ್ರಿಯದರಸಿ' ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಲೆಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗ ಮಾಧವನು ಕಳಸನಾಥ ಮತ್ತು ಜಿನೇಶ್ವರರಿಗೆ ಮಾಡಿದ ದಾನಗಳ ವಿವರಗಳನ್ನು ಈ ಶಾಸನ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ತೇದಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ, ಕಾಳಲ ಮಹಾದೇವಿಯು ರಾಜ್ಯವನ್ನಾಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಕಳಸೇಶ್ವರನಿಗೆ ದಾನಗಳನ್ನು ನೀಡಲಾಯಿತು. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೨೬೦ರ ಉಲ್ಲೇಖವಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಳಲ ಮಹಾದೇವಿಯು ಈ ತೇದಿಯಿಂದಲೇ ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಳೆಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ ೧೨೬೯ರಲ್ಲಿ ಇದೇ ರಾಣಿಯು ಕಳಸನಾಥನಿಗೆ ದಾನ ಮಾಡಿರುವುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇವಳ ಕೊನೆಯ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ತೇದಿಯಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇದು ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೩ನೇ ಶತಮಾನದ ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಕಾಳಲದೇವಿಯು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಕೆಲವು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಕಳಸನಾಥನಿಗೆ ದಾನ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದನ್ನು ಈ ಶಾಸನ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನಗಳಿಂದ, ಇವಳು ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೨೬೦ ರಿಂದ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೨೮೧ ರವರೆಗೆ ಆಳುತ್ತಿದ್ದಳೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.[೫೬] ರಾಣಿಯಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರದಿಂದ ದಾನ, ನಗರ ನಿರ್ಮಿಸುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಅಧಿಕಾರ, ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲೂ ಇತ್ತು ಎಂಬುದು ಮುಖ್ಯ ಅಂಶವಾಗಿದೆ.

ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೦೧ರ ಶಾಸನವು ಯಾವ ವಿಜಯನಗರ ಅರಸನನ್ನೂ ಹೆಸರಿಸದೆ, ವೀರ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯನನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತದೆ. ಆತನಿಗೆ ಬಲಮಾದೇವಿ ಎಂಬ ಸಹೋದರಿಯಿದ್ದಳು. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಭೈರರಸನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದು, ಬಲಮಾದೇವಿಯು ನೀಡಿದ ದಾನವನ್ನು ದಾಖಲಿಸುತ್ತದೆ.[೫೭] ಕ್ರಿ. ಶ ೧೫೧೯ರ ಇನ್ನೊಂದು ಶಾಸನವು ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು, ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯನನ್ನು ಹೆಸರಿಸುತ್ತದೆ. ಇವನು ಬಮ್ಮಲ ದೇವಿಯ ಮಗನೆಂದೂ, ಇಮ್ಮಡಿ ವೀರ ಹಿರಿಯ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯನ ಅಳಿಯನೆಂದೂ ಹೇಳಿದೆ.

ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೧೫೨ ಮತ್ತು ೧೫೪೬ರ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳು ಕಳಸನಾಥನಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ದಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಐದು ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ವೀರ ಪಾಂಡ್ಯದೇವ ಒಡೆಯನು, ಈ ಮನೆತನದ ಸಾಮಂತನಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ಕೆರವಸೆಯ ಚಂದಲದೇವಿಯ ಮಗನೆಂದೂ ಈ ಮೇಲಿನ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ[೫೮].

ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೪೮೨ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಲಸೇಶ್ವರನಿಗೆ ನೀಡಿದ ದಾನದ ವಿಚಾರ ಹೇಳುವಾಗ, ಕೇಶವ ದೇವನು ಹೆಬ್ಬಾರ್ವ್ವನ (ಹೆಬ್ಬಾರಮ್ಮ) ಮಗ ಎಂದು ಸೂಚಿಸಿದೆ.[೫೯] ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೨೦ರ ಶಾಸನ, ದಾನ ನೀಡಿದ ಸೂರಪ್ಪ ಸೇನಬೋರು ಮದರಸಿಯ ಮಗ, ಹಾಗೂ ಇವಳು ರಾಮಸೇನ ಬೋರನ ಹೆಂಡತಿ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ[೬೦]. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೨೪ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಎಡ ದಾಳಿನ ಕಳಸಪ್ಪನ ಹೆಂಡತಿ ಉಮಕ್ಕ ತನ್ನ ಮೊಮ್ಮಗನೊಂದಿಗೆ ಅವನ (ದೇವರಸ) ಪ್ರಸ್ತದ ನಿಮಿತ್ತ ಹಣವನ್ನು ಮತ್ತು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕಲಸೇಶ್ವರನಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿರುವ ಉಲ್ಲೇಖ ಕಂಡುಬಂದಿದೆ.[೬೧]

ಕೆಳದಿ ನಾಯಕರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೬೭೮ರ ಶಾಸನವು ಚೆನ್ನಮ್ಮಾಜಿಯು ಕೆಳದಿಯನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಅವಳು ಮಾಡಿದ ಉತ್ಸವ ಮೂರ್ತಿಯ ದಾನವನ್ನು ಇದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೬೮೪ರ ಕಳಸದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಶಿವಪ್ಪ ನಾಯಕ ಮತ್ತು ಲಿಂಗಮ್ಮಾಜಿಯ ಪುತ್ರಿ ಸಿದ್ಧಮಾಜಿಯ ಉಲ್ಲೇಖ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತದೆ. ಇವಳು ಕಳಸೇಶ್ವರನಿಗೆ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಮುಖವಾಡವನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ವಿಷಯವನ್ನು ಇದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ರಾಣಿ ಚೆನ್ನಮ್ಮ ಈ ತೇದಿಯಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದಳು.

ಮೇಲಿನ ಶಾಸನ ಉಲ್ಲೇಖಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ರಾಜ ಮನೆತನದ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಕಲಶೇಶ್ವರನಿಗೆ ದಾನ ನೀಡುವವನ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಸಹೋದರಿಯ, ತಾಯಿಯ, ಹೆಂಡತಿಯ ಹಾಗೂ ಅಜ್ಜಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಗೌರವಯತವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂಬುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಮೇಲ್ಸ್ತರ ಕುಟುಂಬಗಳ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಉಲ್ಲೇಖಿತ ಶಾಸನಗಳು ಲಭ್ಯವೇ ಹೊರತು ಸಾಮಾನ್ಯ ವರ್ಗದ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮಾಹಿತಿ ಅಲಭ್ಯ. ದೊರೆತಿರುವ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಮೇಲ್ವರ್ಗದ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ಥಿತಿ ಉತ್ತಮವಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

೪.೫ ಅಧ್ಯಯನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಅಪ್ರಕಟಿತ ಶಾಸನಗಳು

ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ	: ೧
ತಾಲೂಕು	: ಮೂಡಿಗೆರೆ
ಗ್ರಾಮ	: ಮಾವಿನಕೆರೆ
ಸ್ಥಳ	: ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿ (ಕಳಸ)
ಕಾಲಮಾನ	: ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೩೮೭
ಸಾಲು	: ೦೩
ಲಿಪಿ ಮತ್ತು ಭಾಷೆ	: ನಾಗರಿ ಲಿಪಿ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆ
ಶಾಸನದ ವಿಧ	: ದಾನ ಶಾಸನ

ಶಾಸನದ ಪಾಠ

೧. ಸಂವತ್ ೧೩೮೭ ವರ್ಷ್ ಮಾಘ್ ಶುದ್ಧಿ

೨. ೨೨ ಶನೌ ಶ್ರೀ ಮೂಲಸಂಘ್ ಶ್ರೀ ರಣಕೀರ್ತಿ

೩. ಉಪದೇಶಿತ್ ಶ್ರೀ ಕಾಮದೇವ ಶಿಮಂಸಿ ಭಾರ್ಯ್ ಬಹಾ (ನಿ) ೫ು ಪ್ರಣಪತಿ

ಸಾರಾಂಶ

ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆ ಮತ್ತು ನಾಗರಿ ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನದ ಕಾಲಮಾನ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೩೮೭ ಮಾಘ ಶುದ್ಧ ಶನಿವಾರ ೧೧ ಕ್ಕೆ ಸಮವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಕ್ರಿಸ್ತ ಶಕೆಗೆ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದಾಗ ೧೪೬೫ಕ್ಕೆ ಸಮವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾಮದೇವ ಮತ್ತು ಅವನ ಹೆಂಡತಿ ಬಹ ಶ್ರೀ ಮಹಾವೀರಸ್ವಾಮಿ ತೀರ್ಥಂಕರರ

ಪಂಚಲೋಹದ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ರಣಕೀರ್ತಿ ಗುರುಗಳ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ನೀಡಿರುವ ಕುರಿತು ಮಾಹಿತಿ ಇದೆ.

ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ	: ೨
ತಾಲೂಕು	: ಮೂಡಿಗೆರೆ
ಗ್ರಾಮ	: ಮಾವಿನಕೆರೆ
ಸ್ಥಳ	: ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿ (ಕಳಸ)
ಕಾಲಮಾನ	: ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೧೨ ಜುಲೈ ೨ ಶುಕ್ರವಾರ
ಸಾಲು	: ೧೦ ಸಾಲು
ಲಿಪಿ ಮತ್ತು ಭಾಷೆ	: ಕನ್ನಡ
ಶಾಸನದ ವಿಧ	: ಪಾಪನಿವೇದನೆ

ಶಾಸನದ ಪಾಠ

೧. ೦. ಅಗಿರ ಸಂವತ್ರದ ಅಸಡ

೨. ೦. ಸುಂದ ಅಸಮಿ ಮೂರ ವಿವ

೩. ೦. ರ ದಂಲು ಶ್ರೀಮತು ದೇವ ಚಂ

೪. ೦. ದ್ರ ದೇವರು ಕಳಸದ ಚಂದ್ರನ

೫. ೦. ತ ಅವಂತ್ರವದ ಸಮಂದ

೬. ೦. ಪ್ರತಿ ಚಂದ್ರನತನ ಗೆಯಿ

೭. ೦. ಸಿ ನಿಂಲಿಸಿ ಕಿವಿಲಿ ಕೇಳಿದಕೆ

೮. ೦. ಕಂಣಲಿ ನೋಡಿದಕೆ ಪ್ರಾಚಿ

೯. ೦. ತ ಯಿರಿಸಿದ ಚಂದ್ರನ

೧೦. ----

ಸಾರಾಂಶ

ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆ ಕಳಸದ ಚಂದ್ರನಾಥ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿನ ಚಂದ್ರನಾಥ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಪ್ರತಿಮೆಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಜೈನ ಶಾಸನವೊಂದು ಪತ್ತೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಸಾಲನ್ನು ಒಂದು ಶೂನ್ಯದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕನ್ನಡ ಲಿಪಿ ಮತ್ತು ಭಾಷೆಯ ೧೦ ಸಾಲಿನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿ, ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ನೋಡಿದ ಪಾಪಕ್ಕೆ, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಾಗಿ ಪ್ರತಿ ಚಂದ್ರನಾಥನ ಅಂದರೆ, ಮೂಲ ಚಂದ್ರನಾಥ ವಿಗ್ರಹದ ಪ್ರತಿರೂಪದ ಚಿಕ್ಕ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಲಾಯಿತು ಎಂದು ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಶಾಸನದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂಗೀರಸ, ಸಂವತ್ಸರ, ಆಷಾಢ, ಶುದ್ಧ ದಶಮಿ ಮೂರು

ಎಂದು ಕಾಲವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು, ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೧೨ ಜುಲೈ ೨ ಶುಕ್ರವಾರಕ್ಕೆ ಸರಿಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಳಸದ ದೇವಚಂದ್ರ ಜೈನ ಮುನಿಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಬಸದಿಯ ಪ್ರಧಾನ ಅಧಿ ದೇವತೆಯಾದ ಚಂದ್ರನಾಥ ವಿಗ್ರಹದ ಎರಡೂ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮೂಲಸಂಘ, ಪನಸೋಗೆ ಬಳಿ ದೇಶೀಯ ಗಣ, ಪುಸ್ತಕ ಗಚ್ಚ, ಕುಂದ ಕುಂದಾನ್ವಯ ಲಲಿತಕೀರ್ತಿ ದೇವರ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿದ್ದ ದೇವಚಂದ್ರ ದೇವರು ಈ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.[೬೨]

ಶಾಸನೋಕ್ತ ಪನಸೋಗೆ ಗ್ರಾಮವು ಈಗಿನ ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೃಷ್ಣರಾಜನಗರ ತಾಲೂಕಿನ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನ ಐತಿಹಾಸಿಕ ನೆಲೆ. ಚೆಂಗಾಳ್ವರ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರ. ೧೧ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಹನಸೋಗೆ ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಪ್ರಮುಖ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ೬೦ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಬಸದಿಗಳು ಇದ್ದ ಬಗ್ಗೆ ಶಾಸನಾಧಾರಗಳಿವೆ. ಅಲ್ಲಿ ತ್ರಿಕೂಟಾಚಲ ಜೈನ ಬಸದಿ ಇದೆ.

ಚಂಗಾಳ್ವರ ದೊರೆ ವೀರ ರಾಜೇಂದ್ರನು ಆದಿನಾಥ, ಚಂದ್ರನಾಥ ಮತ್ತು ನೇಮಿನಾಥ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಬಸದಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾನೆ.[೬೩] ಕಳಸದ ದೇವಚಂದ್ರ ದೇವ ಪನಸೋಗೆಯ ಲಲಿತಕೀರ್ತಿಗಳ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿದ್ದರು. ಶೈವ-ಜೈನ ಸಂಘರ್ಷಗಳಿಂದ ದೇವಚಂದ್ರ ಕಳಸಕ್ಕೆ ಬಂದು ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದರು. ಅದೇ ಬಸದಿಯ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ತೀರ್ಥಂಕರರ ವಿಗ್ರಹದ ಪೀಠದಲ್ಲಿನ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ, ಶ್ರೀ ಚಂದ್ರನಾಥನ ಚೈತ್ಯಾಲಯದಲ್ಲೂ ತೊಳಹರ ಬಳಿಯ ಅನಂತಕ ಶೆಟ್ಟಿತಿಯ ಮಗ ಆದಿಶೆಟ್ಟಿ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಇರಿಸಿ ಕೃತಾರ್ತನಾದದ್ದನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿದೆ.[೬೪] ಈ ಶಾಸನ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೩೫ರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿ ಒಂದು ಪ್ರಮುಖ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಸಾಂತರ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟ ಹಲವು ಪ್ರಮುಖ ಜೈನ ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕಳಸವನ್ನೂ ಹೆಸರಿಸಲಾಗಿದೆ[೬೫].

ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವ ಶಾಸನದ ಕಾಲ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೧೨. ಈ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಶಾಸನಗಳ ಕಾಲಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ, ಲಲಿತ ಕೀರ್ತಿ ಮುನಿಗಳ ಶಿಷ್ಯರಾದ ದೇವಚಂದ್ರರು ಚಂದ್ರನಾಥ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದರೆಂದು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದು ವಿಜಯನಗರದ ಮಾಂಡಲೀಕರಾಗಿದ್ದ, ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳದ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯರ ಕಾಲದ ಶಾಸನವಾಗಿದೆ. ಇವರು ತಮ್ಮನ್ನು ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳದ ಅರಸರೆಂದೇ ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡರು ಎಂದು ಪಿ. ಎನ್. ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿಯವರು ತಿಳಿಸಿದ್ದಾರೆ[೬೬].

ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ : ೩

ತಾಲೂಕು : ಮೂಡಿಗೆರೆ

ಸ್ಥಳ : ಶಾಂತಿನಾಥ ಬಸದಿ (ಸಂಸೆ)

ಕಾಲಮಾನ : ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫ ಮತ್ತು ೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನ

ಸಾಲು : ೪ ಸಾಲು

ಲಿಪಿ ಮತ್ತು ಭಾಷೆ : ಕನ್ನಡ

ಶಾಸನದ ವಿಧ : ದಾನ ಶಾಸನ

ಶಾಸನದ ಪಾಠ

೧. ಶ್ರೀಮತು ಸುಭಕೃತ ಸಂವತ್ಸರದ ಪಾಡ್ಗಣ ಮಾಸ ಸುದ್ಧ

೨. ಪಂಚಮಿ ಚಂದ್ರವಾರ ಭುಯನಹಳ್ಳಿಯ ಬೆಳ್ಳಿಸೆಟ್ಟಿಯರ ಮಗ ತಿಮ್ಮಿಸೆಟ್ಟಿ ಅವನ ಮಗ ಸಿಂಹಗದ್ದೆಯ ಪದು

೩. ಮಣ್ಣ ಸೆಟ್ಟಿಯು ಚೌವ್ವೀಸ ತೀರ್ಥಂಕರ ಪ್ರತಿಮೆಗೆ

೪. ಪದಗಣ ಕೊಕೆಯ ಮಾಡಿ ಹೊಸಪಟ್ಟಣದ ಬಸ್ತಿಯ ವರ್ಧಮಾನ ಸ್ವಾಮಿಯತಿ ಶ್ರೀ

ಸಾರಾಂಶ

ಈ ಶಾಸನವು ಬಸದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಚೌವ್ವೀಸ (ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು) ತೀರ್ಥಂಕರ ಪಾದ ಪೀಠದಲ್ಲಿದ್ದು, ನಾಲ್ಕೂ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಬರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಭುಯನ ಹಳ್ಳಿಯ ಬೆಳ್ಳಿಸೆಟ್ಟಿಯ ಮಗ ತಿಮ್ಮಿಸೆಟ್ಟಿ, ಇವನ ಮಗ ಸಿಂಹಗದ್ದೆಯ ಪದುಮಣ್ಣ ಸೆಟ್ಟಿ, ಇವನು ಚೌವ್ವೀಸ ತೀರ್ಥಂಕರ ಪ್ರತಿಮೆಗೆ ಪಾದ ಪೀಠವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದು, ಈ ಒಟ್ಟು ಶಾಸನದ ಸಾರವಾಗಿದೆ. ಶಾಸನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಪಟ್ಟಣದ ಮೂಲ ನಾಯಕ ವರ್ಧಮಾನ ತೀರ್ಥಂಕರರನ್ನು ನೆಲೆಸಲಾಗಿದೆ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ತೇದಿ ಇರದ ಕಾರಣವಾಗಿ ಲಿಪಿ ಸ್ವರೂಪದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಈ ಶಾಸನ ರಚನೆಯ ಕಾಲಮಾನವನ್ನು ೧೫-೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನವೆಂದು ಗುರುತಿಸಬಹುದು.

ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ : ೪

ತಾಲೂಕು : ಮೂಡಿಗೆರೆ

ಸ್ಥಳ : ಶಾಂತಿನಾಥ ಬಸದಿ (ಸಂಸೆ)

ಕಾಲಮಾನ : ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೭೮೨

ಸಾಲು : ೦೫

ಲಿಪಿ ಮತ್ತು ಭಾಷೆ : ಕನ್ನಡ

ಶಾಸನದ ವಿಧ : ದಾನ ಶಾಸನ

ಶಾಸನದ ಪಾಠ

೧. ಸ್ವಸ್ತಿ ಶ್ರೀ।ವಿ।ಶಾ।ಶ।೧೭೮೨ನೇ।ರ ಉದ್ರಿ। ಕಾದ್ರಿ

೨. ಸಂ। ಮಾಡ್ಸಿದ ಶ್ರುದ। ಗಣದವರು ೧ ನಂ। ಮಂಥ್ರಾ। ತೀರ್ಥಕರ್ರು-॥

೩. ಪ್ರ। ೭- ೦೨ ರಾ/ಸ/ ೧೫ ಬಾ।

೪. ವೆ। ಪಿ। ಪ್ರ। ಸ। ಪಲಾ। ಮಾಡ್ಸಿರುತ್ತೆ। ಸಂಸೆವರ ವ್ಯೆಕ್ಷಿಗ್ಗದೆ ಭಕ್ತಿ

೫. । ಮಾಡ್ಸಿರೂ। ಬಾ। ಶು। ೩। ಲ್ಯು। ಪ್ರತಿಷೆ. ಮ ಪಂ ಯೀ ಕೆಲಾಸ ಮಾಡಿವನ ।ಕಂ। ಮಾಂ।

ಸಾರಾಂಶ

ಸಂಸೆ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿ ಹಿತ್ತಾಳೆ ಲೋಹದ 'ಶ್ರುತ ಸ್ಕಂದ'ದ ಫಲಕ ಪ್ರತಿಮೆವೊಂದಿದ್ದು, ಶಾಸನವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾದಂತೆ ಈ ಅಕ್ಷರ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಶಕವರುಷ ೧೭೮೨ ಅಂದರೆ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೮೬೦ರಲ್ಲಿ 'ಸಂಸೆವರ' ಗ್ರಾಮದ ಹೆಗ್ಗಡೆ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಮಾಡಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಈ 'ಶ್ರುತಸ್ಕಂದ' ಅಕ್ಷರ ಪ್ರತಿಮೆ ಮಾಡಿದವನು 'ಕುಮಾಂ' ಎಂಬುವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಶ್ರುತಸ್ಕಂದಕ್ಕೆ ಜೈನಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಮೂಲ್ಯ ಸ್ಥಾನವಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಶ್ರುತಸ್ಕಂದವನ್ನು 'ಸರಸ್ವತಿ' ಎಂತಲೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. 'ಶ್ರುತ'ವೆಂದರೆ ಜೈನಾಗಮ ಅಥವಾ ಶಾಸ್ತ್ರ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. 'ಶ್ರುತಸ್ಕಂದ'ದ ಯಂತ್ರವು ಪೂರ್ತಿ ಜಿನಾಗಮ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತಸ್ಕಂದದ ಮೇಲೆ ಲೋಕದ ವಿವರ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಈಗಲೂ ಈ ಶ್ರುತಸ್ಕಂದದ ಆರಾಧನೆಗಳು ಬಸದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ.

ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ : ೫

ತಾಲೂಕು : ಮೂಡಿಗೆರೆ

ಗ್ರಾಮ : ಮಾವಿನಕೆರೆ

ಸ್ಥಳ : ವೇಣುಗೋಪಾಲ ದೇವಾಲಯ

ಕಾಲಮಾನ : ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೯೦೦

ಸಾಲು : ೦೪

ಲಿಪಿ ಮತ್ತು ಭಾಷೆ : ಕನ್ನಡ

ಶಾಸನದ ಪಾಠ

೧. ಕೆ. ಕೃಷ್ಣ ಸ್ವಾಮಿರ

೨. ಯರವರಥರ

೩. ವಕೀಲ್

೪. ೧೯೦೦

ಸಾರಾಂಶ

ವೇಣುಗೋಪಾಲ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದಿರುವ ವಿಷ್ಣು ಪಾದದ ಕೆಳಗೆ ಇರುವ ಶಾಸನದಲ್ಲಿದೆ. ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಶಾಸನ ಜೈನ ಮತ್ತು ಒಂದು ವೈಷ್ಣವಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಅಪ್ರಕಟಿತ ಶಾಸನಗಳು ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವಲ್ಲಿ ಇನ್ನಷ್ಟು ಸಹಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವಲ್ಲಿ ಲಿಖಿತ ದಾಖಲೆಗಳು ಎಷ್ಟು ಮುಖ್ಯ ಪಾತ್ರವಹಿಸುತ್ತವೆ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಚಾರಿತ್ರಿಕ, ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕಳಸದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಐದು ಅಪ್ರಕಟಿತ ಮತ್ತು ೬೯ ಪ್ರಕಟಿತ ಶಾಸನಗಳು ದಾನ ಶಾಸನಗಳಾಗಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿನ ಸ್ಥಳೀಯ ಚರಿತ್ರೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಮೂಲ ಆಕರಗಳಾಗಿವೆ.

ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಅಪ್ರಕಟಿತ ಶಾಸನಗಳ ಪಟ್ಟಿ

ಕ್ರಸಂ.	ಶಾಸನ ದೊರೆತ ಸ್ಥಳ	ಗ್ರಾಮ	ಭಾಷೆ	ಲಿಪಿ	ಶಾಸನದ ವಿಧ	ಕಾಲಮಾನ	ಸಾಲು ಸಂಖ್ಯೆ
೧.	ಕಳಸ ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿ	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಸಂಸ್ಕೃತ	ನಾಗರಿ	ದಾನಶಾನಸ	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೮೭	೦೩ ಸಾಲುಗಳು
೨.	ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿ	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕನ್ನಡ	ಕನ್ನಡ	ಪಾಪನಿವೇಧನೆ	ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೧೨ ಜುಲೈ ೦೨, ಶುಕ್ರವಾರ	೧೦ ಸಾಲುಗಳು
೩.	ಶಾಂತಿನಾಥ ಬಸದಿ	ಸಂಸೆ	ಕನ್ನಡ	ಕನ್ನಡ	ದಾನಶಾಸನ	೧೫ ಮತ್ತು ೧೬ನೆ ಶತಮಾನ	೦೪ ಸಾಲುಗಳು
೪.	ಶಾಂತಿನಾಥ ಬಸದಿ	ಸಂಸೆ	ಕನ್ನಡ	ಕನ್ನಡ	ದಾನಶಾಸನ	ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೭೮೨	೦೫ ಸಾಲುಗಳು
೫.	ವೇಣುಗೋಪಾಲ ದೇವಾಲಯ	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕನ್ನಡ	ಕನ್ನಡ	–	ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೯೦೦	೦೪ ಸಾಲುಗಳು

ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಪ್ರಕಟಿತ ಶಾಸನಗಳ ಪಟ್ಟಿ

ಕ್ರಸಂ.	ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ	ಗ್ರಾಮ	ದೊರೆತ ಸ್ಥಳ	ಅರಸು ಮನೆತನ	ಅರಸ	ಅಧೀನ ಅರಸ	ಶಾಸನದ ಕಾಲ	ತರ್ಜುಮೆ ಕಾಲ	ಶಾಸನ ವಿಧ
೧.	ಮೂಡ ೩೭	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು	ಶಾಂತಮಾರದೇವ	–	ಶಕಸಂವತ್ಸರ ೧೦೨೬	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೫೪	–
೨.	ಮೂಡ ೬೫	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು	ಜಾಕಲ ಮಹಾದೇವಿ	–	ಶಕವರುಷ ೧೧೩೨	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೯೦	ದಾನ ಶಾಸನ
೩.	ಮೂಡ ೬೭	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಮೂಡಿಗೆರೆ ಮುಜರಾಯಿ ಇಲಾಖೆ	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು	ಜಾಕಲ ಮಹಾದೇವಿ	–	ಶಕವರುಷ ೧೧೬೮	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೪೬	ದಾನ ಶಾಸನ
೪.	ಮೂಡ ೭೦	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಮುಜರಾಯಿ ಇಲಾಖೆ	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು	ಜಾಕಲ ಮಹಾದೇವಿ	–	ಶಕವರುಷ ೧೧೭೦	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೪೭	ದಾನ ಶಾಸನ
೫.	ಮೂಡ ೭೧	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಮುಜರಾಯಿ ಇಲಾಖೆ	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು	ಕಾಳಲ ಮಹಾದೇವಿ	–	ಪ್ರಮೋಧ ಸಂವತ್ಸರದ ಚೈತ್ರ ಮಾಸ	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೭೦	ದಾನ ಶಾಸನ
೬.	ಮೂಡ ೬೭ ಎ	ಮಾನವಿಕೆರೆ	ಮುಜರಾಯಿ ಇಲಾಖೆ	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು	ಕಾಳಲದೇವಿ	–	ಸಕಕಾಲ ೧೨೦	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೭೭	ದಾನ ಶಾಸನ
೭.	ಮೂಡ ೭೨	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಮುಜರಾಯಿ ಇಲಾಖೆ	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು	ಕಾಳಲ ಮಹಾದೇವಿ	–	ಶಕವರುಷ ೧೨೦೧	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೭೯	ದಾನ ಶಾಸನ
೮.	ಮೂಡ ೭೩	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಮೂಡಿಗೆರೆ	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು	ಕಾಳಲ ಮಹಾದೇವಿ	–	ಸಕವರುಷ ೧೨೦೪	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೮೧	ದಾನ ಶಾಸನ
೯.	ಮೂಡ ೭೪	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಮುಜರಾಯಿ ಇಲಾಖೆ	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು	ಬಲದೇವ	–	ತಾರಣ ಸಂ. ತೊಲೆ ಮಾಸ	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೮೪.	ದಾನ ಶಾಸನ

							೨		
೧೦.	ಮೂಡ ೬೯	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಮೂಡಿಗೆರೆ	ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು	ಬಲ್ಲದೇವ	–	ಶಕವರುಷ ೧೨೦೮	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೮೬	ದಾನಶಾಸನ
೧೧.	ಮೂಡ ೬೮	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಮುಜರಾಯಿ ಇಲಾಖೆ	ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು	ವೀರ ಪಾಂಡ್ಯದೇವ	–	ಸಕವರ್ಶ ೧೨೨೦	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨೯೦	ದಾನ ಶಾಸನ
೧೨.	ಮೂಡ ೭೫	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಮೂಡಿಗೆರೆ	ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು	ಕಾಳಲದೇವಿ	–	–	೧೩ನೇ ಶತಮಾನ	ದಾನ ಶಾಸನ
೧೩.	ಮೂಡ ೭೬	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಮುಜರಾಯಿ ಇಲಾಖೆ	ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು	ಕಾಳಲದೇವಿ	–	–	೧೩ನೇ ಶತಮಾನ	ದಾನ ಶಾಸನ
೧೪.	ಮೂಡ ೭೭	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಮೂಡಿಗೆರೆ	ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು	–	–	–	೧೩ನೇ ಶತಮಾನ	ದಾನ ಶಾಸನ
೧೫.	ಮೂಡ ೭೮	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಮುಜರಾಯಿ ಇಲಾಖೆ	ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು	–	–	–	೧೩ನೇ ಶತಮಾನ	ದಾನ ಶಾಸನ
೧೬.	ಮೂಡ ೭೯	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಮೂಡಿಗೆರೆ	ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು	–	–	–	೧೩ನೇ ಶತಮಾನ	ದಾನ ಶಾಸನ
೧೭.	ಮೂಡ ೭೯	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಮುಜರಾಯಿ ಇಲಾಖೆ	ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು	–	–	–	೧೩ನೇ ಶತಮಾನ	ದಾನ ಶಾಸನ
೧೮.	ಮೂಡ ೯೦	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿ	ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರಸರು	–	–	–	೧೩-೧೪ನೇ ಶತಮಾನ	ದಾನ ಶಾಸನ
೧೯.	ಮೂಡ ೯೯	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಚಂದ್ರನಾಥ ವಿಗ್ರಹ	ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ	–	–	ಶತವರುಷ ೧೩೫೯	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೫೭	ದಾನ ಶಾಸನ
೨೦.	ಮೂಡ ೮೫	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ವೀರನಾರಾಯಣ	ವಿಜಯನಗರ	ಒಂದನೇ	ವೀರಪ್ಪ	ಶಕವರುಷ	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೧೦	ದಾನ ಶಾಸನ

			ದೇವಾಲಯ	ಅರಸರು	ದೇವರಾಯ	ಒಡೆಯ	೧೩೩೨		
೨೧.	ಮೂಡ ೮೬	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ರುದ್ರಪಾದ ರಾಮಚಂದ್ರಪುರ ಮಠ	ವಿಜಯನಗರ	ಎರಡನೆಯ ಹರಿಹರ	ನರಸಿಂಹದೇವ	ಶಕವರುಷ ೧೪೨೦	ಕ್ರಿ.ಶ.೧೪೯೮–೯೯	ದಾನಶಾಸನ
೨೨.	ಮೂಡ ೮೮	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ನೂಚೆ ನಾಗರಕಟ್ಟೆಯ ಬಳಿ	ವಿಜಯನಗರ	ಕೃಷ್ಣ ದೇವರಾಯ	ಭೈರರಸ ಒಡೆಯ	ಶಕವರುಷ ೧೪೩೭	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೧೫	ನೂಚೆ ಹಳ್ಳಿಯನ್ನು ಮಾರಿದ ಕುರಿತು ಇರುವ ಶಾಸನ
೨೩.	ಮೂಡ ೮೯	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಅಂಭಾತೀರ್ಥದ ಭೀಮನ ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ	–	–	–		೧೩ನೇ ಶತಮಾನ	ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಕುಳಿತ ಸೂಚಕ ಶಾಸನ
೨೪.	ಮೂಡ ೫೨	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ವಿಜಯನಗರ	ಒಂದನೇ ಬಕ್ಕರಾಯ	ವಿರುಪಣ್ಣ ಒಡೆಯ	ಶಕವರುಷ ೧೩೧೨	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೩೭೦	ದಾನಶಾಸನ
೨೫.	ಮೂಡ ೫೪	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ	ಎರಡನೆ ನರಸಿಂಹ	–	ಶಕವರುಷ ೧೪೧೬	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೪೯೩	ದಾನ ಶಾಸನ
೨೬.	ಮೂಡ ೫೭	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ	ಒಂದನೇ ವೀರ ಭೈರರಸ	–	ಭಾದ್ರಪದ ಶು ೧೫	೧೪ನೆ ಶತಮಾನ	ದಾನ ಶಾಸನ
೨೭.	ಮೂಡ ೫೮	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ	ವೀರ ಭೈರರಸ	–	ಶಕವರುಶ ೧೪೨೪	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೦೧	ದಾನ ಶಾಸನ
೨೮.	ಮೂಡ ೪೭	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ವಿಜಯನಗರ	ಒಂದನೇ ದೇವರಾಯ	ಭೈರರಸ ಒಡೆಯ	ಶಕವರುಷ ೧೩೪೧	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೪೧೯	ದಾನ ಶಾಸನ
೨೯.	ಮೂಡ ೪೬	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ವಿಜಯನಗರ	ಮೂರನೆ ಬುಕ್ಕರಾಯ		ಶಕವರುಷ ೧೩೪೫	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೪೨೩	ದಾನ ಶಾಸನ

೩೦.	ಮೂಡ ೪೪	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ.ದೇ	ವಿಜಯನಗರ	–	–	೧೪೧೦	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೪೮೮	ದಾನ ಶಾಸನ
೩೧.	ಮೂಡ ೪೩	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	–	–	ಮದುವರಸ ನಾಯಕ	ಶಕವರುಶ ೧೪೯೦	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೪೧	ದಾನ ಶಾಸನ
೩೨.	ಮೂಡ ೪೨	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ವಿಜಯನಗರ	–	ವೀರ ಪಾಂಡ್ಯದೇವ	ಶಕವರುಷ ೧೪೬೦	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೬೦	ದಾನ ಶಾಸನ
೩೩.	ಮೂಡ ೩೯	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ವಿಜಯನಗರ	ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ	ವೀರ ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯ	ಶಕವರುಷ ೧೪೩೫	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೧೬	ದಾನಶಾಸನ
೩೪.	ಮೂಡ ೪೧	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ವಿಜಯನಗರ	ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ	ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯ	ಶಕವರುಶ ೧೪೩೮	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೧೬	ದಾನ ಶಾಸನ
೩೫.	ಮೂಡ ೪೦	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ವಿಜಯನಗರ	ಸದಾಶಿವರಾಯ	ವೀರಪಾಂಡ್ಯ ಒಡೆಯ	ಶಕವರುಷ ೧೪೭೪	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೫೨	ದಾನ ಶಾಸನ
೩೬.	ಮೂಡ ೩೮	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ವಿಜಯನಗರ	–	–	ಶಕವರುಷ ೧೪೨೫	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೦೩	ದಾನಶಾಸನ
೩೭.	ಮೂಡ ೪೪	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	–	–	–	–	೧೫–೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನ	ದಾನಶಾಸನ
೩೮.	ಮೂಡ ೫೬	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ವಿಜಯನಗರ	–	ವೀರಭೈರರಸ ಒಡೆಯ	ಶಕವರುಷ ೧೪೧೪	೧೪೯೨	ದಾನಶಾಸನ
೩೯.	ಮೂಡ ೫೮	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇ.	ವಿಜಯನಗರ	–	–	–	೧೪ನೆ ಶತಮಾನ	ದಾನಶಾಸನ
೪೦.	ಮೂಡ ೫೯	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ	ವಿಜಯನಗರ	–		ಶಕವರುಷ	೧೫೨೦	ದಾನಶಾಸನ

			ದೇವಾಲಯ				೧೪೪೨		
೪೧.	ಮೂಡ ೬೦	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ವಿಜಯನಗರ	ಸದಾಶಿವರಾಯ	ವೀರಪಾಂಡ್ಯ ಒಡೆಯ	ಶಕವರುಷ ೧೪೭೮	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೫೫	ದಾನಶಾಸನ
೪೨.	ಮೂಡ ೬೨	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ವಿಜಯನಗರ	ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ	ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯ	ಶಕವರುಷ ೧೪೪೬	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೨೪	ದಾನಶಾಸನ
೪೩.	ಮೂಡ ೬೩	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ವಿಜಯನಗರ	ವೆಂಕಟಾದ್ರಿ	ಭೈರರಸ ಒಡೆಯ	ಶಕವರುಷ ೧೫೩೧	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೬೦೯	ದಾನಶಾಸನ
೪೪.	ಮೂಡ ೬೪	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ವಿಜಯನಗರ	ಅಚ್ಯುತರಾಯ	ವೀರಪಾಂಡ್ಯ ಒಡೆಯ	ಶಕ ೧೪೬೪	ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೪೨	ದಾನಶಾಸನ
೪೫.	ಎಂ.ಎ.ಆರ್ ೧೯೪೦-೨೮	ಹೊರನಾಡು	ಗುರುಳಿಕೆ ಗದ್ದೆಯ ಬಳಿ	ವಿಜಯನಗರ	ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ	ಭೈರರಸ ಒಡೆಯ	ಶಕವರುಷ ೧೪೩೧	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೦೯	ದಾನಶಾಸನ
೪೬.	ಎಂ.ಎ.ಆರ್.	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ವಿಜಯನಗರ	ಎರಡನೆಯ ದೇವರಾಯ	ವೀರಪಾಂಡ್ಯ ದೇವರಸ	ಶಕವರುಷ ೧೩೬೧	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೪೩೯	ದಾನಶಾಸನ
೪೭.	ಎಂ.ಎ.ಆರ್ ೧೯೪೬-೪೯	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿ	ವಿಜಯನಗರ	–	–	–	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೫೩೫	ದಾನಶಾಸನ
೪೮.	ಮೂಡ ೮೧	ಹೊರನಾಡು	ಅನ್ನಪೂರ್ಣೇಶ್ವರಿ ದೇವಾಲಯ	ಕೆಳದಿ	–	–	ಶಕವರುಷ ೧೫೯೭	ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೬೭೫	ದಾನಶಾಸನ
೪೯.	ಮೂಡ ೪೨	ಹೊರನಾಡು	ಶಾಂತಿರಾಜ ಹೆಗ್ಗಡೆ ತಾಮ್ರಶಾಸನ	ಕೆಳದಿನಾಯಕ	–	–	ಶಕವರುಷ ೧೫೯೭	ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೬೭೫	ದಾನಶಾಸನ
೫೦.	ಮೂಡ ೪೯	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	–	–	–	–	೧೬ನೆ ಶತಮಾನ	ದಾನಶಾಸನ

೫೧.	ಮೂಡ ೫೮	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	–	–	–	–	೧೫–೧೬ನೆ ಶತಮಾನ	ದಾನಶಾಸನ
೫೨.	ಮೂಡ ೫೫	ಮವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	–	–	–	–	೧೫–೧೬ನೆ ಶತಮಾನ	ದಾನಶಾಸನ
೫೩.	ಮೂಡ ೮೪	ಸಂಸೆ	ಪದ್ಮರಾಜ ಹೆಗ್ಗಡೆಯ ವಶದಲ್ಲಿರುವ ತಾಮ್ರಶಾಸನ	ಕೆಳದಿನಾಯಕ	ವೆಂಕಟಾದ್ರಿ ನಾಯಕ	–	–	ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೬೭೫	ದಾನಶಾಸನ
೫೪.	ಶಾಸನ ಸಂ–೧೧	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಬೆಳ್ಳಿಯ ಮುಖವಾಡ	ಕೆಳದಿನಾಯಕರು	ಶಿವಪ್ಪನಾಯಕ	–	ಶಕವರುಷ ೧೬೦೬	ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೬೮೪	ದಾನಶಾಸನ
೫೫.	ಶಾಸನ ಸಂ–೧೧	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಚಿನ್ನದ ಮುಖವಾಡ	ಕೆಳದಿನಾಯಕರು	ಎರಡನೆ ಸೇಮಶೇಖರ ನಾಯಕ	–	ಶಾರ್ವರಿ ಸಂವತ್ಸರದ ಮಾಘ ಶು ೧೨	೧೭೨೧	ದಾನಶಾಸನ
೫೬.	ಮೂಡ ೮೩	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಟ್ಟಿನಹೊಳೆ	–	–	–	ಶಕವರುಷ ೧೬೫೪	ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೫೯	ದಾನಶಾಸನ
೫೭.	ಎಂ.ಎ. ಆರ್. ೧೯೩೪–೨೨	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರು	–	–	–	೧೮–೧೯ನೇ ಶತಮಾನ	ದಾನಶಾಸನ
೫೮.	ಎಂ.ಎ. ಆರ್. ೧೯೩೪–೨೩	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಗರುಡ ಗಂಬದಲ್ಲಿ	ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರು	ಕೃಷ್ಣರಾಜ ಒಡೆಯರು	ಮಂಜಪ್ಪಯ್ಯ	ಶಕವರುಷ ೧೮೨೦	೧೮೯೭	ದಾನಶಾಸನ
೫೯.	ಎಂ.ಎ. ಆರ್. ೧೯೪೬–೪	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಅಂಬಾತೀರ್ಥ	–	–	–	–	೧೮ನೇ ಶತಮಾನ	ದಾನಶಾಸನ
೬೦.	ಎಂ.ಎ. ಆರ್. ೧೯೪೬–೫	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಅಂಬಾತೀರ್ಥ	–	–	–	–	೧೮ನೇ ಶತಮಾನ	ದಾನಶಾಸನ

೬೧.	ಎಂ.ಎ. ಆರ್. ೧೯೪೬-೬	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಅಂಬಾತೀರ್ಥ	–	–	–	–	೧೮ನೇ ಶತಮಾನ	ದಾನಶಾಸನ
೬೨.	ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	–	–	–	–	೧೯ನೇ ಶತಮನ	ದಾನಶಾಸನ
೬೩.	ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿ ಅಮ್ಮನವರ ದೇವಾಲಯ	–	–	–	–		
೬೪.	ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	–	–	–	–	೧ನೇ ಶತಮಾನ	ದಾನಶಾಸನ
೬೫.	ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಚನ್ನಕೇಶವ ದೇವಾಲಯ	–	–	–	–	೧೯ನೇ ಶತಮಾನ	ದಾನಶಾಸನ
೬೬.	ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯದ	ಕೆಳದಿನಾಯಕ	ಇಮ್ಮಡಿ ಸೋಮಶೇಖರ	ಬಾಗಳಬಸಪ್ಪ	–	೧೭ನೇ ಶತಮಾನ	ದಾನಶಾಸನ
೬೭.	ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ	ಮಾವಿನಕೆರೆ	ಅಡಕೋಡು ಪದ್ಮರಾಜ ಹೆಗ್ಗಡೆಯವರ ಮನೆಯ ಚಾವಡಿ	–	–	–	–	೧೯ನೇ ಶತಮಾನ	ದಾನಶಾಸನ
೬೮.	ಎಂ.ಎ. ಆರ್. ೧೯೪೦-೨೬	ಸುಂಕಸಾಲೆ	ಸುಂಕಸಾಲೆ	ಭೈರವ ದೇವಾಲಯ	–	–	–	೧೯ನೇ ಶತಮಾನ	ದಾನಸಾಸನ
೬೯.	ಎಂ.ಎ.ಆರ್. ೧೯೪೦-೨೭	ಸಂಕಸಾಲೆ	ಸಂಕಸಾಲೆ	ಭೈರವ ದೇವಾಲಯ	–	–	–	೧೯ನೇ ಶತಮಾನ	ದಾನಶಾಸನ

ಕೊನೆ ಟಿಪ್ಪಣಿ

೧. ಸಿ.ಪಿ.ಕೆ. (ಅನು)., ೨೦೦೧, *ಭಾರತೀಯ ಶಾಸನಶಾಸ್ತ್ರ ಪರಿಚಯ*, ಪುಟ. ೧೬

೨. ಎಂ. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ, ೨೦೧೫, *ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿ ಅಧ್ಯಯನ*, ಪುಟ. ೧೩

೩. ಅದೇ, ಪುಟ. ೧೪

೪. ನಾಗೇಶ ಕುಲಕರ್ಣಿ, (ಅನುವಾದ) ೧೯೯೬, *ಯಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ಸ್ಮೃತಿ*, ಪುಟ. ೧೭

೫. ಪಂಚಮುಖಿ, ೧೯೮೧. *ಕರ್ನಾಟಕದ ಶಾಸನಗಳು*, ಪುಟ. ೦೨

೬. ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯ ಕರ್ನಾಟಿಕ, ಸಂಪುಟ – ೧೧, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೬೭ (ಎ).

೭. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೯೦.

೮. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೪೧.

೯. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೧೦೦.

೧೦. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೮೪.

೧೧. ರಾಮಚಂದ್ರ ಎಸ್. ಕೆ., ೨೦೧೨, *ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ನೆಲೆ–ಹಿನ್ನೆಲೆ*, ಪುಟ. ೨೦.

೧೨. ಎಂ. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ, ೨೦೧೫, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೧೫

೧೩. ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯ ಕರ್ನಾಟಿಕ, ಸಂಪುಟ – ೧೧, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೧೦೮.

೧೪. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೪೫.

೧೫. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೪೭.

೧೬. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೫೫.

೧೭. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೫೦.

೧೮. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೬೮.

೧೯. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೭೫.

೨೦. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೪೫.

೨೧. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೫೫.

೨೨. ವಕ್ತೃ: ನಾಗೇಶ ಕೆ. ಪಿ.

೨೩. ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯ ಕರ್ನಾಟಿಕ, ಸಂಪುಟ – ೧೧, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೪೭.

೨೪. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೭೦.

೨೫. ಬಸವರಾಧ್ಯ (ಪ್ರ. ಸಂ), ೨೦೧೬, *ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು*, ಪುಟ. ೭೬೩.

೨೬. ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ ಎ.ಪಿ, ೧೯೯೮, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೬೭.

೨೭. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೫೮.

೨೮. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೭೦.

೨೯. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೫೯.

೩೦. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೯೨.

೩೧. ಎಂ. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ, ೨೦೧೫, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೪೦೪.

೩೨. ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯ ಕರ್ನಾಟಿಕ, ಸಂಪುಟ – ೧೧, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೪೮.

೩೩. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೫೫.

೩೪. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೭೫.

೩೫. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೫೭.

೩೬. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೬೦.

೩೭. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೬೬.

೩೮. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೫೬.

೩೯. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೭೮.

೪೦. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೪೮.

೪೧. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೭೦.

೪೨. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೯೮.

೪೩. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ-೧೦೩.

೪೪. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ-೪೩.

೪೫. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ-೭೦.

೪೬. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ-೮೩.

೪೭. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ-೮೪.

೪೮. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ-೮೦.

೪೯. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೬೪.

೫೦. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೬೮.

೫೧. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೭೦.

೫೨. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೧೦೪.

೫೩. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೧೦೯.

೫೪. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ, ೨೦೧೫, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೪೫೪.

೫೫. ಅದೇ, ಪುಟ. ೪೭೪.

೫೬. ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯ ಕರ್ನಾಟಿಕ, ಸಂಪುಟ – ೧೧, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೭೧.

೫೭. ಅದೇ, ಪುಟ. ೯೩.

೫೮. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೫೨.

೫೯. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೪೬.

೬೦. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೬೩.

೬೧. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೬೬.

೬೨. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೬೮.

೬೩. ಅದೇ, ಕಳಸ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೯೦.

೬೪. ೨೦೧೩, *ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ. ಸಂ–೨೮,* ಪುಟ. ೨೫೧–೨೫೩.

೬೫. ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯ ಕರ್ನಾಟಿಕ, ಸಂಪುಟ – ೧೧, ಮಾನವಿಕೆರೆ ಶಾಸನ ಸಂಖ್ಯೆ–೧೦೦.

೬೬. ಹಂಪಾ ನಾಗರಾಜಯ್ಯ, ೨೦೧೩, *ಹೊಂಬುಜ ಮತ್ತು ಸಾಂತರರು,* ಪುಟ. ೧೪೯.

೬೭. ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ ಪಿ. ಎನ್., ೨೦೦೯, *ಕಳಸದ ಸಾಂತರರು: ಒಂದು ಪೂರ್ವಪರ ಚಿಂತನೆ,* ಪುಟ. ೧೫೦–೧೬೩.

ಅಧ್ಯಾಯ ಐದು
ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ

ಅಧ್ಯಾಯ: ೫

ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ.

೫.೧ ದೇವಾಲಯಗಳು

'ವಾಸ್ತು' ಎಂದರೆ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದೆ. 'ಶಿಲ್ಪ' ಎನ್ನುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕು ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ವಾಸ್ತುವಿನ ಅರ್ಥದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಯುವುದಾದರೆ ಕೇವಲ ಕಟ್ಟಡದ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೇ ಪಟ್ಟಣ ನಿರ್ಮಾಣ, ಉದ್ಯಾನವನ, ರಸ್ತೆಗಳು, ಚರಂಡಿಗಳು, ಪೀಠೋಪಕರಣಗಳ ನಿರ್ಮಾಣವು ಸಹ ಈ ಪದದ ಅರ್ಥವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪವು ತನ್ನದೇಯಾದ ಛಾಪನ್ನು ಮೂಡಿಸಿವೆ. ಭವ್ಯ ಪರಂಪರೆಯನ್ನೊಳಗೊಂಡ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರಾಜಮನೆತನಗಳು ಎಲ್ಲಾ ರಂಗಗಳಲ್ಲೂ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಕೊಡುಗೆಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕೊಡುಗೆಗಳಾಗಿ ದೇವಾಲಯಗಳ ನಿರ್ಮಾಣದ ಕಾರ್ಯವು ಒಂದಾಗಿದೆ.

ನೂತನ ಶಿಲಾಯುಗದ ಹಂತದಿಂದ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗಳ ಅಲಂಕರಣ, ಮಣ್ಣಿನ ಗೊಂಬೆಗಳ ರೂಪಣ, ಗವಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಾಸರೆಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ಣಚಿತ್ರಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ, ಕಬ್ಬಿಣ ಯುಗದ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಹಂತದಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಕಲಾ ಪರಂಪರೆಯ ಜೊತೆಗೆ ವಿವಿಧ ಪ್ರಕಾರಗಳ ಕಲ್ಮನೆಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ, ಕಲ್ಲುಹಲಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾನವಾಕೃತಿಗಳ ರೂಪಣ –ಇವೆಲ್ಲವೂ ಜನ ಸಾಮಾನ್ಯರ ಸಹಜ ಭಾವನಾತ್ಮಕ ಹಾಗೂ ಸಾಂಕೇತಿವಾಗಿದ್ದರೂ, ಸಮಾಜದ ಕಲಾಪರಂಪರೆಯ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಭದ್ರ ಬುನಾದಿಯಾದುದನ್ನು ಈಗಾಗಲೇ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿದೆ. ಶಿಷ್ಟ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು ಬೆಳೆದ ಹಾಗೆಲ್ಲ ಕಲಾಪರಂಪರೆಯಲ್ಲೂ ತಾಂತ್ರಿಕವಾಗಿಯೂ ಉದಾತ್ತ ವಿಚಾರ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಗಂಭೀರ ಪ್ರಗತಿಯುಂಟಾಯಿತು. ಸಾಮಾಜಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಮತ್ತು ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ಥಿತಿ–ಗತಿಗಳಿಗನುಗುಣವಾಗಿ, ಈ ಹಂತದಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಭವ್ಯ ಕಲಾ ಪರಂಪರೆಯು ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಬಂದಿತು.[೧]

ಕಲೆಯು ಮಾನವನ ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮ ಚೇತನದ ಫಲವಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲಾ ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಬೇರಾಗಿದೆ. ಕಲೆಯು ಮಾನವನ ಜ್ಞಾನ ಮತ್ತು ಕೌಶಲ್ಯಗಳ ಅರುಣೋದಯದ ರೂಪ. ಚರಿತ್ರೆ ಪೂರ್ವ ಕಾಲದ ಗವಿ ಮಾನವನೂ, ತನ್ನ ಕಲಾ ಪ್ರತಿಭೆಯನ್ನು ಕಲ್ಲು ಬಂಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಗತಕಾಲದ ಆಸ್ತಿಯಾಗಿ ಮನುಷ್ಯನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಸಂಪತ್ತು ಕಲೆಯ ಕ್ಷೇತ್ರದ್ದು ಅವು ಸಾಹಿತ್ಯವಾಗಿರಬಹುದು, ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತು ಶಿಲ್ಪ, ವರ್ಣಚಿತ್ರ, ಸಂಗೀತ ಅಥವಾ ನಾಟ್ಯಪದ್ಧತಿ ಇದ್ಯಾವುದೇ ಆಗಿರಬಹುದು. ಕಲೆಯು ಒಂದು ಸಮಾಜದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮಟ್ಟವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಅದು ಪ್ರತಿಭಾತ್ಮಕವೂ, ಜನ್ಮತಃ ಸಿದ್ಧಿಸಿದುದೂ, ಚಿಂತನೆಯ ಫಲವಾದುದೂ, ಆದರ್ಶವಾದುದೂ, ಸೌಂದರ್ಯಾತ್ಮಕವಾದುದೂ. ಅದು ಮನುಷ್ಯನ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಸುಪ್ತ ಸಂವೇದನೆಗಳನ್ನು ಮೂರ್ತಿಕರಿಸುವ

ಒಂದು ಮಾಧ್ಯಮ. ಅದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಎರಡು ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟವಾಗುತ್ತದೆ, ಒಂದು ಲಲಿತ ಕಲೆಗಳು ಇನ್ನೊಂದು ವೃತ್ತಿ ಕಲೆಗಳು.[೨]

"ಶಿಲ್ಪಂ ಹಿ ಪರಮ ಪೂಜ್ಯಂ ಸರ್ವದರ್ಶನ ಲಕ್ಷಣಮ್
ಸರ್ವ ಪ್ರಮಾಣ ರೂಪಾಯ ಸಾಕಾರ ತತ್ವಮೇವ ಚ"

ಶಿಲ್ಪವು ಪರಮ ಪೂಜ್ಯವಾದದ್ದು, ಇದರಲ್ಲಿ ಸಕಲ ದರ್ಶನದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಇವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ದರ್ಶನಗಳಿಂದಲೂ ಪೂಜ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡಿದೆ. ಸರ್ವಕಾಲೀನ ಪ್ರಮಾಣ ರೂಪಿಯಾಗಿ ಶಿಲ್ಪವು ಶೋಭಾಯಮಾನವಾಗಿದೆ. ಅಷ್ಟು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲ, ಎಲ್ಲಾ ದರ್ಶನಗಳ ಸಾಕಾರ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿ ಶಿಲ್ಪವು ತೇಜೋವಂತವಾಗಿದೆ.[೩] ದೇವಾಲಯಗಳು ಮಾನವನ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವದ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿವೆ. ಮೂಲತಃ ದೇವಾಲಯ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಕಟ್ಟಡ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಪೂಜೆ, ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಿರುವ ಒಂದು ಸ್ಥಳ. ಯಾವ ಮತ ಧರ್ಮದಲ್ಲಾದರೂ ಪೂಜಾ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಮೂರ್ತಿಪೂಜೆಯು ಇರಲಿ ಇಲ್ಲದಿರಲಿ, ಇದೊಂದು ಸಾರ್ವಜನಿಕ ತಾಣ. ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬನು ತನ್ನ ಧಾರ್ಮಿಕ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಲು, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ಸಮಾವೇಶಕ್ಕೊಂದು ಸ್ಥಳವಾದ ಕಟ್ಟಡವೇ ದೇವಾಲಯ. ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು, ದೇವಮಂದಿರ, ದೇಗುಲ ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ದೇವಾಲಯದ ವಿಕಾಸದ ವಿವಿಧ ಹಂತಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸುವುದು ಸಾಧ್ಯವಾದರೂ, ಅದು ಉಗಮಗೊಂಡ ಬಗೆಗೆ ಖಚಿತವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ದೇವಾಲಯ ಮಾನವನ ಧಾರ್ಮಿಕ ಶ್ರದ್ಧೆ, ಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ನಂಬಿಕೆಗಳ ಪ್ರತೀಕ. ಮಾನವನ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಅತೀ ಮಹತ್ವದ ಪಾತ್ರ ವಹಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕೃತಿದತ್ತವಾದ ಗಿಡ, ಮರ, ನದಿ, ಹಳ್ಳ-ಕೊಳ್ಳ ಇನ್ನೂ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಅನಂತಶಕ್ತಿಯು ಅಡಗಿದೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಅವುಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಲು ಮಾನವ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದನು.[೪] ಹಾಗೆಯೇ ಆ ಅನಂತ ಶಕ್ತಿಗೊಂದು ಮೂರ್ತಿರೂಪ ಕೊಟ್ಟು, ಅದರ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಒಂದು ಆಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ. ಇದು ಮುಂದೆ ದೇವಾಲಯವಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡಿತು. ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ 'ಗೃಹ ಮತ್ತು ದೇಗುಲ' ವಾಸ್ತುಗಳೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದ್ದು, ದೇವರಿಗೆಂದು ಕಟ್ಟಿದ ಕಟ್ಟಡವು ದೇಗುಲ ವಾಸ್ತುವಾಗಿದೆ.

ದೇವಾಲಯ ಕಟ್ಟುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಪೋಷಣೆಯಲ್ಲಿ, ಅಂದಿನ ಅರಸು ಮನೆತನದ ಪಾತ್ರ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು. ಪ್ರಾಚೀನ ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಕಾಲೀನ ಕಾಲದ ದೇವಾಲಯಗಳು ಅಂದಿನ ಜನರಲ್ಲಿ ಬೇರೂರಿದ್ದ ಜೀವನದ ಶ್ರದ್ಧೆ ಮತ್ತು ನಿಷ್ಠೆಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ. ಅವು ಜನಜೀವನದ ಭಾಗವೇ ಆಗಿ ಅವರನ್ನು ಶಕ್ತಿಗಳಾಗಿರಬೇಕೆಂಬುದೇ, ಅವುಗಳ ನಿರ್ಮಾಣದ ಹಿಂದಿರುವ ಮಹೋದ್ದೇಶವಾಗಿತ್ತು.[೫] ದೇವಾಲಯಗಳು ಅಂದಿನ ಜನಜೀವನದಲ್ಲಿ ಮಹತ್ವದ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿದ್ದು, ಅನೇಕ ಮಾಹಿತಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ. ಅವು ಕೇವಲ ಭಕ್ತಿಯ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿರದೇ, ಅಂದಿನ ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ,

ಕಾರ್ಯಕಲಾಪಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಸಂಸ್ಥೆಗಳಾಗಿದ್ದವು. ವಿಭಿನ್ನ ಮತ ಪಂಥಗಳಿಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಮತ್ತು ದಾನದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡುವ ಮೂಲಕ ಅವುಗಳಿಗೆ ಪೋಷಣೆ ಒದಗಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಗಮನಾರ್ಹ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿವೆ. ಈಗಲೂ ಅನೇಕ ದೇವಾಲಯಗಳು ಉಳಿದು ಬಂದಿದ್ದು, ಗತಕಾಲದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಸಾರುತ್ತಿವೆ. ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ರಚನಾ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ, ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳ ಅಧ್ಯಯನ ಮಹತ್ವದ್ದಾಗಿದೆ. ಭಾರತೀಯ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ಕಲೆಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ನೋಡುತ್ತೇವೆ. ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಏಕಕೂಟ, ತ್ರಿಕೂಟ, ಪಂಚಕೂಟ, ನಾಗರ, ವೇಸರ ಮತ್ತು ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಮನುಷ್ಯ ತನಗಾಗಿ, ತನ್ನವರಿಗಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡ ಮನೆ, ಗೃಹ, ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪವಾಗುತ್ತದೆ. ತನ್ನ ದೇವರಿಗಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದರೆ, ಅದು 'ಧಾರ್ಮಿಕ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ' ಅಥವಾ 'ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತು'. ತನ್ನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಎಲ್ಲೆಗಳ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ವಾಸ್ತು 'ರಕ್ಷಣಾವಾಸ್ತು'. ಹೀಗೆ ಮನುಷ್ಯ ತಾನು ಬದುಕಲು ಬೇಕಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಆಲೋಚನಾ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಕಟ್ಟುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಈ ರೀತಿಯ ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಹಂತ-ಹಂತವಾಗಿ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಕೆಳಗೆ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

೫.೧.೧ ಶೈವ ದೇವಾಲಯಗಳು

ಸಂಘ ಜೀವಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ಹುಟ್ಟಿನಿಂದಲೂ ಉಸಿರಿನ ಕೊನೆಯ ಕ್ಷಣದವರೆಗೂ ತನ್ನಂತೆ ಇರುವ ಮನುಷ್ಯನೊಂದಿಗೆ ಜೀವಿಸುತ್ತಾನೆ. ತನ್ನೊಂದಿಗಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಂದಿಗೆ ಬದುಕಲು ತಾನೇ ಕೆಲವೊಂದು ರೀತಿ-ರಿವಾಜುಗಳನ್ನು, ರೂಢಿ-ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಕಟ್ಟಳೆಗಳನ್ನೂ ಹಾಕಿಕೊಂಡು, ತನ್ನದೆನ್ನುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ಮೇಲೆ ಅಧಿಕಾರದಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಸಾಂಘಿಕ ಜೀವನವನ್ನು ನಡೆಸುವಲ್ಲಿ ಆಚಾರ-ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಇದೇ ಮುಂದೆ ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಪದ್ಧತಿಗಳಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಮುಂದಿನ ಪೀಳಿಗೆಗೆ ನಿಯಮಗಳಾದವು. ಇವುಗಳನ್ನು ನಂಬಿ ಆಚರಿಸುವ, ಬದುಕುವ ಜನರುಗಳ ಗುಂಪು ಕುಲ, ಮತಗಳಾಗಿ ಬೆಳೆದವು. ಎಲ್ಲರ ಹಿತ ಮತ್ತು ಒಳ್ಳೆಯದಕ್ಕಾಗಿ ಪೂಜೆ, ಪುನಸ್ಕಾರ ಆರಾಧನೆಗಳಾದವು. ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯ ಅಥವಾ ಮೂರ್ತಿ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಕಲ್ಪನೆ ಇಲ್ಲದೆ, ಪ್ರಕೃತಿಯ ಆರಾಧನೆ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಬೆಂಕಿಯ ಉಪಯೋಗ ತಿಳಿದ ನಂತರ, ಕಾಲಸರಿದಂತೆ ಯಜ್ಞ-ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಲ್ಪನೆ ಆಚರಣೆಗಳು ಬಂದವು. ದೇವರನ್ನು ಒಲಿಸಲು ಪ್ರಾಣಿಬಲಿ ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಹೀಗೆ ತನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದೇವರನ್ನು ಒಲಿಸುವ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಕೈ ಹಾಕಿದ ಮನುಷ್ಯ ತನಗೆ ಸರಿ ಎನ್ನುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದ.

ವೇದಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲೀ, ಸೈಂಧವ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಾಗಲೀ ದೇವಾಲಯಗಳು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಸೈಂಧವ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅವಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣದಾದ ಸುಣ್ಣದ ಕಲ್ಲಿನ, ಜೇಡಿಮಣ್ಣಿನ

ವಿಗ್ರಹಗಳು ದೊರೆತಿದ್ದು, ಇವು ಅಂದಿನ ಜನರು ಮನೆ ಮನೆಯಲ್ಲೂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಪೂಜೆ, ಆರಾಧನೆಯ ಬಗೆಗೆ ಬೆಳಕು ಚೆಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಲಿಂಗದ ರೂಪವೂ, ಪಶುಪತಿಯ ಮುದ್ರೆಗಳೂ ದೊರೆತಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ವೇದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗುಂಪಿನ ಜನ ವೇದೋಕ್ತ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸುತ್ತಾ, ಯಜ್ಞಗಳ-ಯಾಗಗಳ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದರೆ, ಹಲವರು ಇದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಗೃಹ ಪೂಜೆಗಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಯಾಗ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು ವೇದೋಕ್ತ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದಿರಬೇಕು. ಯಾಗ ಯಜ್ಞಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವೇದೋಕ್ತ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಪಠಿಸಬಲ್ಲ ಜನರು ಇಂದ್ರ, ವರುಣ, ಅಗ್ನಿ ಮುಂತಾದ ದೇವರುಗಳಿಂದ ತಮ್ಮ ಸಂಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡು, ಬೇಡಿಕೆಗಳನ್ನು ಪೂರೈಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಯಜ್ಞಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಜನರು 'ರುದ್ರ' ಮತ್ತು ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದಾಗುವ ಸಂಕಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನೆಂದು ತಿಳಿದು, ಅವನನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ತೊಡಗಿದರು. ಹೀಗೆ ಯೂಪ/ಸ್ಥಂಡಿಲಗಳು, ರುದ್ರನ ಸಂಕೇತವಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡವು. ನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯೂಪವೇ ರುದ್ರನ/ಶಿವನ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿ ಲಿಂಗವೆನಿಸಿತು. (ಇದರಂತೆ ರುದ್ರನನ್ನು ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಣು, ಯೂಪ, ಸ್ತಂಭ ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ). ನಂತರದಲ್ಲಿ, ಲಿಂಗವನ್ನು (ಶಿವ ಅಥವಾ ರುದ್ರ) ಆರಾಧಿಸುವ ಜನರು ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಆಚಾರ ವಿಚಾರಗಳು, ತತ್ವ-ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳು ರಚನೆಗೊಂಡು ಶೈವ ಧರ್ಮವೆನ್ನಿಸಿತು. ಇದನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವರು ಶೈವರೆನಿಸಿದರು, ಮುಂದೆ ಸಮಾಜದ ಬಹುಜನರ ಧರ್ಮವಾಗಿ ಶೈವಧರ್ಮವು ಅಂದಿನಿಂದ ಇಂದಿನವರೆಗೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಧರ್ಮವಾಗಿ ಉಳಿದಿದೆ.[೬] 'ಸಿಂಧೂ' ನಾಗರೀಕತೆಯಲ್ಲಿ ಶಿವನನ್ನು 'ಪಶುಪತಿ' ಎಂದು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕೆಲವೊಂದು ಮಾಹಿತಿಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ.

ರುದ್ರನ ಜನನದ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ ಒಂದು ಕತೆಯು, ವಿಷ್ಣು ನಾಭಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜನಿಸಿ, ಮಧು ಕೈಟಭ ರಕ್ಕಸರನ್ನು ಕಂಡು ಹೆದರಿ, ಆ ರಕ್ಕಸರಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. ರಕ್ಕಸರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲು ವಿಷ್ಣುವು ಕೋಪೋದ್ರಿಕ್ತನಾದಾಗ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಹುಬ್ಬಿನಿಂದ ತ್ರಿಶೂಲಧಾರಿಯಾದ, ತ್ರಿನೇತ್ರವುಳ್ಳ ರುದ್ರನು ಅವತರಿಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.[೭] ವೇದಗಳ ಪೂರ್ವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರುದ್ರನಿಗೆ, ದುಷ್ಟ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ, ಅನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಮನುಷ್ಯತಾರೂಪವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಅವನನ್ನು ರೂಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಂಥ ಉಗ್ರ ರೂಪದ ರುದ್ರನನ್ನು ಯಜುರ್ವೇದದ ಶತರುದ್ರೀಯ ಭಾಗವು-ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸುವ ಕೀರಾತನೆಂದೂ, ಕಾಡಿನ ಒಡೆಯ, ಪಶುಗಳ ಪತಿ, ಮೃತ್ಯುದೇವ ಮತ್ತು ರೋಗಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸಬಲ್ಲ ವೈದ್ಯನೆಂದೂ ಕರೆದಿದೆ. ಇವನನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಿದ್ದರಿಂದ ರುದ್ರನು ಶಿವ, ಶಂಕರ ಎನಿಸಿದನು. ಹೀಗೆ ಶಿವನ ಮತ್ತು ಶೈವ ಧರ್ಮದ ಉಗಮವಾಯಿತು. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಶಿವನ ಆರಾಧನೆಯು ಮನುಷ್ಯನ ಆರ್ಥಿಕ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಲಾರಂಭಿಸಿತು. ಮಾನವನು ತನ್ನದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಅನೂಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಪೂಜಿಸಿದನು. ಗುಡಿ – ಗೋಪುರಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ

ಗರ್ಭಗೃಹದೊಳಗೆ ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿ ಪೂಜಿಸಿದನು. ಊರಿನ ಒಡೆಯ, ರಾಜ ತನ್ನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಜೆಗಳ ನಂಬಿಕೆ ಹಾಗೂ ಜನರ ಮತ್ತು ಊರಿನ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದನು. ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ, ಪರಿಸರ ಹಾಗೂ ವಾತವರಣಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದಂತೆ ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಸಿಗುವ ಶಿಲೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿಸಿದನು. ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿ ಅವುಗಳ ಪೂಜೆ ಆರಾಧನೆಗಳಿಗಾಗಿ ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿದನು. ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಊರಿನಲ್ಲೂ ಅನೇಕ ಮನೆತನಗಳು ಆಳಿ ಹೋದ ಕುರುಹುಗಳಾಗಿ ದೇವಾಲಯಗಳು ಅಳಿದುಳಿದಿವೆ. ಲಿಖಿತ ಆಧಾರಗಳಿಲ್ಲದೇ ಹೋದರೂ ದೇವಾಲಯಗಳ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ರಾಜ ಮನೆತನದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿನ ಯಾವ ಮೂರ್ತಿ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ಸ್ತಂಭಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಯಾವ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ದೇವಾಲಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಕೆಲವು ಶೈವ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಅವುಗಳು ಕೆಳಗಿನಂತಿದೆ.

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ

ಕಳಸದ ಮುಖ್ಯ ಆರಾಧ್ಯ ದೇವಾಲಯ ಇದಾಗಿದೆ. ಕಳಸವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಕಾಣುವ ಈ ಶೈವ ದೇವಾಲಯ ಪೂರ್ವಕ್ಕಿದ್ದು, ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದೆ. 'ಕಳಸ ಸಾವಿರ ಸೀಮೆ' ಎಂದು ಕರೆಯುವ ಇಲ್ಲಿ ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಇದನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದವನು "ಶ್ರುತಬಿಂದು" ಎಂಬ ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ. ಪ್ರಾಂತ್ಯಾಡಳಿತ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಇವನು ಯಮುನಾ ತೀರದಲ್ಲಿದ್ದ ಸುರಸ ಎಂಬ ಪಟ್ಟಣದಲ್ಲಿ ಆಳುತ್ತಿದ್ದ. ಇವನು ಪರಿವಾರ ಸಮೇತನಾಗಿ ವನ್ಯ ಮೃಗಗಳ ಬೇಟೆಗಾಗಿ ಹೊರಟು ಹಲವಾರು ಮೃಗಗಳನ್ನು ಬೇಟೆಯಾಡಿದ. ಅದರ ಪಾಪ ಕಳೆಯಲು ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರ ಗುಡಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಎಂಬ ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ

ದೇವಾಲಯದ ಕೈಪಿಡಿ ಪ್ರಕಾರ ಶಿಥಿಲವಾಗಿದ್ದ ಮೂಲ ಗುಡಿಯನ್ನು ಸು. ೧೮೦೦ ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರದ 'ಶೃತಬಿಂದು' ಮಹಾರಾಜ ಪುನಃ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆ ಮಾಡಿದ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.[೮] ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೨೪೬ ರಿಂದ ೧೮ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದ ಉಲ್ಲೇಖಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಸುಮಾರು ೫೭ ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತವೆ. ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಪ್ರಭುಗಳ ಆಡಳಿತದಲ್ಲಿದ್ದ ಈ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೨೪೬ ರಲ್ಲಿ ರಾಣಿ ಜಾಕಲ ಮಹಾದೇವಿಯು ಕಳಸದ ಕಲಸೇಶ್ವರನಿಗೆ ಪೂಜಾ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದಳು.[೯] ಆದುದರಿಂದ ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ ೧೨೪೬ಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದೆಯೇ ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿರುವುದು ಈ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ ಹಾಗೂ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಮೊದಲ ಶಾಸನವಾಗಿದೆ.

ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫೧೬ರ ಶಾಸನ, ಕಳಸದ ಕಳಸನಾಥ ದೇವಾಲಯ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ನೀಡಲಾದ ದಾನದ ವಿವರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು ಈ ಶಾಸನದ ಮೂಲ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದ್ದರೂ, ಕಳಸ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಕಳ ರಾಜ ಮನೆತನದ ಇತಿಹಾಸ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಇದೊಂದು ಮಹತ್ವದ ದಾಖಲೆಯಾಗಿದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಅರಸ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುವ ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ, ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯನನ್ನು ವೀರ ಹಿರಿಯ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯರ ಅಳಿಯ ಹಾಗೂ ಬೊಂಮಲ ದೇವಿಯರ ಕುಮಾರ ಎಂದು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ರಾಜ ಮನೆತನದವರು ಅಳಿಯ ಸಂತಾನ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಾರ್ಹ. ಈ ರಾಜ ಮನೆತನದಲ್ಲಿ ಇವನು ನಾಲ್ಕನೆಯ ಭೈರರಸನಾಗಿದ್ದರೂ, ಇವನನ್ನು ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸ ಎಂದು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕಳಸದ ಇನ್ನೆರಡು ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿಯು ಈತನನ್ನು ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸ ಎಂದೇ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.

ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯನು ಕಳಸನಾಥ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ತುಳುನಾಡಿನ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದಾಗ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯನು ತನ್ನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು. ನಂತರ ತನ್ನ ಸೇನೆಯೊಂದಿಗೆ ಮುನ್ನಡೆದ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ಮಂಗಳೂರಿಗೆ ತೆರಳಿ ಅಲ್ಲಿನ ಭುವನ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಬೀಡುಬಿಟ್ಟ. (ಭುವನ ಶಾಲೆ ಎಂಬುದು ಪ್ರಾಯಶಃ ಒಂದು ಅರಮನೆಯಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕು) ಮಧ್ಯಯುಗೀನ ಅಳುಪರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಂಗಳೂರಿನಲ್ಲಿ ಭುವನಾಶ್ರಯ ಎಂಬ ಅರಮನೆ ಇತ್ತೆಂಬ ಶಾಸನ ಉಲ್ಲೇಖನಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನೆನಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಈ ಸಂದರ್ಭ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಸೈನ್ಯವು ಹಿಂದಿರುಗಿ ತನಗೆ ತನ್ನ ರಾಜ್ಯವು ಪುನಃ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದರೆ ತಾನು ಕಳಸನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆಂದು ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸ ಹರಕೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಸೈನ್ಯ ಹಿಂದಿರುಗುತ್ತದೆ. ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸನು ಕಳೆದುಕೊಂಡ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪುನಃ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ತಾನು ಹರಕೆ ಹೊತ್ತಂತೆ ಕಳಸನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ತುಳುನಾಡಿನ ದಾಳಿಯ ಕಾರಣಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿದು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸನು ವಿಜಯನಗರದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಧಿಕ್ಕರಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಿರಬೇಕು ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ದಾಳಿ ನಡೆದಿದ್ದು, ತುಳುನಾಡಿನಿಂದ ಹಿಂದಿರುಗುವ ಮುನ್ನ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ಉದಾರ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ತಾನೇ ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯನಿಗೆ ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ರಾಜ್ಯದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಪುನಃ ಒಪ್ಪಿಸಿದನು.

ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯ ತುಳುನಾಡಿನ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದ ಘಟನೆಗೆ ಪೂರಕವಾದ ವಿಷಯಗಳು ತುಳುನಾಡಿನ ವಿಶಿಷ್ಟ ಮೌಖಿಕ ಪರಂಪರೆಯಾದ ತುಳು ಪಾಡ್ದನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದು

ಕುತೂಹಲಕರ. ಪಂಜುರ್ಲಿ ಭೂತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪಂಜುರ್ಲಿ ಪಾಡ್ದನದಲ್ಲಿ ಘಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ಅರಸನೊಬ್ಬ ಕಾರ್ಕಳದ ಭೈರರಸನ ರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿದ ವಿವರಗಳಿವೆ.[೧೦] ಕಾರ್ಕಳದ ಭೈರರಸನು ಘಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ಕನ್ನಡದ ಅರಸನಿಗೆ ಕಾಲ-ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂದಾಯ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಪ್ಪಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನು ಬಹುಕಾಲ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ ವಿಚಲಿತನಾದ ಘಟ್ಟದ ಮೇಲಿನ ಅರಸ ಕಪ್ಪಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಕೂಡಲೇ ಪಾವತಿಸುವಂತೆ ಆದೇಶಿಸಿ, ತನ್ನ ಊಳಿಗದವನ ಮೂಲಕ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯನಿಗೆ 'ತಾಳೆಗರಿ' ಪತ್ರವನ್ನು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ಈ ಪತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸಿದ ಭೈರರಸನು ಉಳಿಗದವರನ್ನು ಅಪಮಾನಿಸಿ ಹಿಂದಕ್ಕಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಸಿಟ್ಟಾದ ಕನ್ನಡದರಸನು ಕಾರ್ಕಳದ ಮೇಲೆ ದಾಳಿ ಮಾಡಿ ಭೈರರಸನ ರಾಜ್ಯ ಮತ್ತು ಅರಮನೆಯನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಆತನನ್ನು ಹೊರಗಟ್ಟುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಭೈರರಸನು ಮೂಡುಣ ದಿಕ್ಕಿಗೆ, ತನ್ನ ಮಾವನ ಊರಾದ 'ಕುಡುಮ'ಕ್ಕೆ (ಧರ್ಮಸ್ಥಳ) ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಪಂಜುರ್ಲಿ ಭೂತವನ್ನಾರಾಧಿಸಿ ಅದರ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪುನಃ ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.[೧೧] ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯನ ರಾಜ್ಯದ ಮೇಲೆ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ದಾಳಿ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ, ಅನಂತರ ಕೈಗೊಳ್ಳಲಾದ ಕಳಸದ ಕಳಸನಾಥ ದೇವಾಲಯದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರದ ವಿವರಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯನ ಕಳಸದ ಶಾಸನವು ಒಂದು ಅಪರೂಪದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ದಾಖಲೆಯಾಗಿದೆ.

ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ದೇವಾಲಯವಾಗಿರುವ ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ವಿಜಯನಗರ ವಾಸ್ತು ಶೈಲಿಯದಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯ ಕಳಸ ಪಟ್ಟಣದ ಪೂರ್ವ ಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದು, ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು 'ಗ್ರಾನೈಟ್' ಶಿಲೆಯಿಂದ ಕಟ್ಟಲಾಗಿದ್ದು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಶುಖನಾಸಿ, ನವರಂಗ ಹಾಗೂ ಮುಖಮಂಟಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ದೇವಾಲಯವು ಸಾಂಧರ ಮಾದರಿಯಾಗಿದ್ದು, ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಶಿವ ಲಿಂಗವಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಶುಖನಾಸಿಯ ಭಾಗವಿದ್ದು, ಇದರ ಲಲಾಟ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಶಿವ ಪಾರ್ವತಿ ಮತ್ತು ಗಣಪತಿಯ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಬಾಗಿಲುವಾಡದ ಕೆಳ ಹಂತದ ಎರಡು ಬದಿಯಲ್ಲೂ ನಾಲ್ಕು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ.

ನವರಂಗರ ವಿತಾನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟ ದಿಕ್ಪಾಲಕರನ್ನು ವಾಹನರೂಢರಾಗಿ ಕೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರ, ಆಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ, ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಯಮ, ನೈಋತ್ಯಕ್ಕೆ ನಿರುತಿ ಅಥವಾ ನೈರುತ್ಯ, ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ವರುಣ, ವಾಯುವ್ಯಕ್ಕೆ ವಾಯು, ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಕುಬೇರ, ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಈಶಾನರನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ನವರಂಗದ ಎಡ ಬದಿಯ ದೇವಕೋಷ್ಠಕದಲ್ಲಿ ಮಹಿಷಾಸುರ ಮರ್ಧಿನಿಯ ಶಿಲ್ಪ ಮತ್ತು ಬಲಬದಿಯ ದೇವಕೋಷ್ಠದಕಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ನವರಂಗಕ್ಕೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪೂರ್ವ, ಉತ್ತರ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಮೂರು ದ್ವಾರಗಳಿವೆ. ಬಾಗಿಲುವಾಡದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ತೀಕೇಯ ಮತ್ತು ಗಣಪತಿಯ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ನವರಂಗವು ೯ ಅಂಕಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳ ಕೆಳಭಾಗ ಚೌಕಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳ ಕೆತ್ತನೆ ಇದೆ. ಕಂಬವು ಬ್ರಹ್ಮಕಾಂತ ಸ್ತಂಭವಾಗಿದ್ದು, ಚತುರಶ್ರಾಕಾರದ ವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಮುಖಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಕಂಬದಲ್ಲಿ ಪೀಠ, ಕಾಂಡ, ಪದ್ಮಬಂದ, ಕಲಶ, ಕಂಠ, ಕುಂಭ, ಫಲಕಗಳೆಂಬ ಭಾಗಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿದೆ. ನವರಂಗದ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭಿತ್ತಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಎಡಬದಿಯ ಮೊದಲನೇ ಕಂಬದಲ್ಲಿ ವಾದ್ಯಗಾರ, ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಶಿಲ್ಪ, ಹಂಸ, ಇಬ್ಬರು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಎಡಬದಿಯ ಎರಡನೇ ಕಂಬದಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿ, ಕಾಳಿಂಗ ಮರ್ಧನ, ನೃತ್ಯಗಾರ, ಪುರುಷ, ಮೃಗ ಇದೆ. ಬಲಬದಿಯ ಮೊದಲನೇ ಕಂಬದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ವತಿ, ವೀರಭದ್ರ, ಗಣೇಶ, ಕಾಳಿಂಗ ಮರ್ಧನದ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಬಲಬದಿಯ ಎರಡನೇ ಕಂಬದಲ್ಲಿ ಭೈರವ, ಹನುಮಂತ, ವೀರ, ಗಣೇಶನ ಭಿತ್ತಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ಮುಖಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಆರು ಕಂಬಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಭಿತ್ತಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಇನ್ನುಳಿದ ಎರಡು ಕಂಬದಲ್ಲಿ ಭಿತ್ತಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ದೇವಾಲಯದ ಎಡ ಬದಿಯ ಕಂಬದಲ್ಲಿ ಆಂಜನೇಯ, ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಶಿಲ್ಪ, ಸ್ತ್ರೀ ಮತ್ತು ಆನೆಯ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಬಲ ಬದಿಯ ಕಂಬದಲ್ಲಿ ವಾದ್ಯಗಾರ, ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಯಾಳ, ನರಸಿಂಹ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇಬ್ಬರು ೬ ಅಡಿಯ ಶೈವ ದ್ವಾರ ಪಾಲಕರು, ಲಲಾಟ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಮೀ, ಗಣಪತಿ, ಸರಸ್ವತಿಯ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಮುಖಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ನಂದಿ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಪಾಶ್ವನೋಟ

'ಅದಿಷ್ಟಾನಂ ಸ್ತೂಪಿ ಪರ್ಯಂತಮ್ ವಿಮಾನಮ್' ಎಂಬಂತೆ ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಅದಿಷ್ಠಾನದಿಂದ ವಿಮಾನದವರೆಗೆ ಆರು ಭಾಗಗಳಾದ ಅಧಿಷ್ಠಾನ, ಭಿತ್ತಿ, ಪ್ರಸ್ತರ, ಗ್ರೀವ, ಶಿಖರ, ಸ್ತೂಪಿಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಅದಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಉಪಾನ, ಕುಮುದ ಮತ್ತು ಕಂಠ ಭಾಗವಿದೆ. ಸರಳವಾದ ಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಡ್ಯ ಸ್ತಂಬಗಳಿವೆ. ದೇವಾಲಯವು ದ್ರಾವಿಡ ಮಾದರಿಯ ಶಿಖರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಚ್ಛಂದ ಸ್ತೂಪಿಯಿದ್ದು, ಇದರ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಂಚಿನ ಕಳಸವಿದೆ. ಸ್ತೂಪಿಯ ಕೆಳ ಪಟ್ಟಿಕೆಯ ನಾಲ್ಕು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿಯೂ ನಂದಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಉತ್ತರದ ಹೊರಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಪದ್ಮದ ಅಲಂಕರಣೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಸುಂದರವಾದ ಸೋಮಸೂತ್ರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತಲೂ ೩ ಅಡಿ ಕಪೋತಪಿದೆ ಹಾಗೂ ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತಲೂ ಒಳ ಕೈಸಾಲೆಯಿದೆ. ಪ್ರಾಕರ ಗೋಡೆ ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯದ ನಡುವಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗ ಹಾಗೂ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ಈ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಕಾರ ಗೋಡೆಯು ಅಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು, ಧ್ವಜಸ್ತಂಭ, ದೀಪಸ್ತಂಬ ಮತ್ತು ಬಲಿ ಪೀಠಗಳಿವೆ. ಧ್ವಜಸ್ತಂಬದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರ, ಪಾರ್ವತಿ, ಹನುಮಂತ, ಗಣೇಶನ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾಕರ ಗೋಡೆಯ ಹೊರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಕಂಬಗಳಿದ್ದು, ಅದರಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಳ, ಸಿಂಹ, ಆನೆ,

ಕುದುರೆಯನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಪ್ರಾಕರ ಗೋಡೆಯ ಎಡಬದಿಯಲ್ಲಿ ಮಿಥುನ ನಾಗಬಂದ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಬಲ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಗಾಳಿ ಬೆಳಕಿಗೋಸ್ಕರ ಚೌಕಾಕಾರದ ಜಾಲಂಧ್ರದ ವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾಕರ ಗೋಡೆಯ ಅದಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಹಾವು, ಮೀನು ಮತ್ತು ಆಮೆಯ ಭಿತ್ತಿ ಚಿತ್ರಗಳು. ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಾಕರ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಆಂಜನೇಯನ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಪ್ರಕಾರ ಗೋಡೆಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಕಂಬಗಳಿವೆ.

ಬಸವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ

ಕಳಸದಿಂದ ಹೊರನಾಡಿಗೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯವು ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ. ಕೆಳದಿ ಅರಸ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾದ ಈ ದೇವಾಲಯವು ವೀರಶೈವ ಧರ್ಮವನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಕೂಡ ವೀರಶೈವ ಅರ್ಚಕರೇ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕಳಸದಲ್ಲಿನ ಬಸವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಸಾಕಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಹಾಳಾದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಸಭಾಮಂಟಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಎರಡು ಕೈಪಿಡಿಯ, ಜಲಪ್ರನಾಳ ಮತ್ತು ನಂದಿ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿದರೆ ಉಳಿದೆಲ್ಲ ಭಾಗಗಳು ಆಧುನೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ನಂದಿಯ ಶಿಲ್ಪವನ್ನಿಟ್ಟು ಪೂಜಿಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಕಾಲಮಾನವನ್ನು ೧೬ ಮತ್ತು ೧೭ನೇ ಶತಮಾನ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ದೇವಾಲಯದ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಬಾವಿಯನ್ನು ವೀರಶೈವರ ಬಾವಿ ಎಂದು ಸ್ಥಳೀಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ದೇವಾಲಯದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಬಾವಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದ್ದು, ನಂತರದಲ್ಲಿ ಬಾವಿಯು ಸಂರಕ್ಷಣೆಯ ಕೊರತೆಯಿಂದ ಹಾಳಾದ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ.

ರುದ್ರಪಾದದಲ್ಲಿನ ಗಣಪತಿ ದೇವಾಲಯ

ಕಳಸದಿಂದ ಮೂರು ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಗಣಪತಿ ದೇವಾಲಯವು ರುದ್ರಪಾದವೆಂಬ ಅಗ್ರಹಾರದಲ್ಲಿದೆ. ಸ್ಮಾರ್ಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ವಾಸವಾಗಿರುವ ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕಲಶೇಶ್ವರ ಜಾತ್ರಾಮಹೋತ್ಸವ, ಗಣಪತಿ ವಿಸರ್ಜನೆ ಆಚರಣೆಗಳು ಇಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ದೇವಾಲಯ ಗ್ರಾನೈಟ್ ಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದ್ದು, ಸರಳವಾದ ರಚನೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಗಣಪತಿ ಮತ್ತು ಶಿವಲಿಂಗವಿದ್ದು, ಜೊತೆಗೆ ಕಂಚಿನ ಉತ್ಸವ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಸರಳವಾದ ಅಂತರಾಳ, ಮುಖಮಂಟಪ ಹಾಗೂ ಸಿಂಹಕಟಾಂಜನವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಈ ಗಣಪತಿ ದೇವಾಲಯವು ವಾಸ್ತು ಶೈಲಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಪಾರ್ಶ್ವನೋಟದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯವು ಅಧಿಷ್ಠಾನ, ಭಿತ್ತಿ ಮತ್ತು ಕಪೋತ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಅಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಉಪಾನ ಮತ್ತು ಕಂಠ ಭಾಗಗಳಿವೆ. ಸರಳವಾದ ಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಡ್ಯಸ್ತಂಭದ ರಚನೆಯಿದೆ. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಕಪೋತ ಭಾಗವಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಶಿಖರವು ಬಿದ್ದು ಹೋಗಿದ್ದು, ಪ್ರಸ್ತುತ ಹೆಂಚಿನ ಹೊದಿಕೆಯೊಂದಿಗೆ ನವೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕಲ್ಲನಾಥೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ

ಕಲ್ಲನಾಥೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಬಣಕಲ್‌ನಿಂದ ೩ ಕಿ.ಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ದೇವಾಲಯವು ಇರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಬಣಕಲ್ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ದೇವಾಲಯದ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ದೇವಾಲಯವೆಂದು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ದೇವಾಲಯವು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತರಾಳ, ನವರಂಗ ಮತ್ತು ಮುಖಮಂಟಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಪಾಣಿಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಕೆತ್ತನೆಯಿದೆ. ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ನಂದಿ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಪಾರ್ಶ್ವನೋಟದಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನ, ಭಿತ್ತಿ ಮತ್ತು ಶಿಖರವನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ದೇವಾಲಯದ ಶಿಖರವು ಪಾಂಪ್ಸನ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ದೇವಾಲಯವು ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿದೆ

ಕಲ್ಲನಾಥೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದಲ್ಲಿ ಉಯ್ಯಾಲೆ ಕಂಬವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಈ ಸ್ಮಾರಕದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ವಿಜಯನಗರ ಅಥವಾ ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಎಂದು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಎರಡು ವೇದಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಎರಡು ಕಂಬಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸುಮಾರು ೨೫ ಅಡಿಗಳಷ್ಟು ಎತ್ತರವಾಗಿರುವ ಈ ಕಂಬದ ಮೇಲೆ ಕಲ್ಲಿನ ಎರಡು ಕಲಶದಂತೆ ಭಿತ್ತಿಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕಂಭದಲ್ಲಿ ನಾಗಬಂಧ, ಪದ್ಮ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಕಂಬಗಳಿಗೆ ಉಯ್ಯಾಲೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ದೇವರನ್ನು ಆಹ್ವಾಹನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸುಗ್ಗಿ ಹಬ್ಬ ಆಚರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಉಯ್ಯಾಲೆ ಕಂಬದ ಮುಂದೆ ದೇವರ ಉತ್ಸವ ಮೂರ್ತಿ ಹಾಗೂ ಹಬ್ಬದ ಆಚರಣೆ ಮಾಡಲು ಸಣ್ಣ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಈ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ೩೦೦ ವರ್ಷಗಳ ಹಳೆಯ ಮರದ ಕಂಬಗಳಿದ್ದು, ಇದರ ಮೇಲೆ ಗಣಪತಿ, ಕಾಲಭೈರವ ಮತ್ತು ದುರ್ಗಿ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ದುರ್ಗದಹಳ್ಳಿ ಕಾಲಭೈರವ ದೇವಾಲಯ

ಮೂಡಿಗೆರೆಯಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಸು. ೨೫ ಕಿ.ಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ದುರ್ಗದಹಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಗ್ರಾಮದ ಅರಣ್ಯ ಪ್ರದೇಶದನಡುವೆ ನಾಥಪಂಥ ಆಚರಣೆಯ ಕುರುಹುಗಳನ್ನೊದಗಿಸುವ ಕಾಲಭೈರವ ದೇವಾಲಯ ಪಶ್ಚಿಮಾಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು, ಗರ್ಭಗೃಹ, ಶುಖನಾಸಿ, ನವರಂಗ ಮತ್ತು ಮುಖಮಂಟಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಗ್ರಾನೈಟ್ ಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿರುವ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೪ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಭೈರವನ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಭುವನೇಶ್ವರಿಯನ್ನು ಪದ್ಮಮಂಡಲದಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶುಖನಾಸಿಯು ಯಾವುದೇ ಅಲಂಕರಣವನ್ನು ಹೊಂದಿಲ್ಲ. ನವರಂಗವು ೯ ಅಂಕಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿನ ನಾಲ್ಕು ಕಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯತಿಗಳನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿರುವುದು ನಾಥಪಂಥ ಆಚರಣೆಯ ಸೂಚಕವಾಗಿದೆ. ನವರಂಗದ ಭುವನೇಶ್ವರಿಗಳಲ್ಲಿ ಪದ್ಮದ ಅಲಂಕರಣೆಯವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ನವರಂಗದ ನಂತರದಲ್ಲಿ ತೆರೆದ

ಮುಖಮಂಟಪವಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ದುರ್ಗಿ ಹಾಗೂ ಚೌಡೇಶ್ವರಿಯ ಸಣ್ಣ ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ದೇವಾಲಯವು ಪ್ರಸ್ತುತ ಜೀರ್ಣೋದ್ದಾರಗೊಂಡಿದ್ದು, ದೇವಾಲಯದ ಕಾಲಮಾನವನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ಗಂಟೆಯ ಮೇಲಿನ ೧೯ನೇ ಶತಮಾನದ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಇನ್ನಾವುದೆ ಲಿಖಿತ ಆಧಾರಗಳು ದೊರೆತಿಲ್ಲ. ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಗರಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನಾಗಶಿಲ್ಪ, ನಾಗಬ್ರಹ್ಮ ಹಾಗೂ ಭೈರವಪಾದ ಶಿಲ್ಪ ಫಲವನ್ನು ಇಟ್ಟು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿವರ್ಷ ಶಿವರಾತ್ರಿಯ ದಿನ ನಡೆಯುವ ಜಾತ್ರಾಮಹೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಜನರು ಭಾಗಿಯಾಗುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ೫ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಬಲ್ಲಾಳರಾಯನ ದುರ್ಗದ ಕೋಟೆ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ದೀಪವನ್ನು ಹಚ್ಚುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದೆ. ರಥೋತ್ಸವದ ನಂತರ ರಾತ್ರಿ ಭೂತರಾಧನೆಯು ನಡೆಯತ್ತದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಆಚರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಕ್ಕಲಿಗರು ಮುಂದಿರುತ್ತಾರೆ.

೫.೧.೨ ವೈಷ್ಣವ ದೇವಾಲಯಗಳು

ಭಾರತದ ಪ್ರಮುಖ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮವು ಒಂದು. ವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮವೆಂದರೆ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ ದೈವಾಸ್ತಿಕ್ಯ ಧರ್ಮ, ಅಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪೂಜೆಯು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನೆಂದು ನಂಬಿ ಅವನನ್ನೇ ಆರಾಧಿಸುವ ಪಂಥದವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಆರು ಪಂಗಡಗಳಿವೆ

೧. ಶ್ರೀ ರಾಮಾನುಜ ಸಂಪ್ರದಾಯದ – ಶ್ರೀ ವೈಷ್ಣವರು

೨. ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಸಂಪ್ರದಾಯ – ಸದ್ವೈಷ್ಣವರು (ಬ್ರಹ್ಮತಂತ್ರ ವೈಷ್ಣವರು, ಹರಿ ವೈಷ್ಣವರು)

೩. ಶ್ರೀ ಚೈತನ್ಯಸ್ವಾಮಿ ಸಂಪ್ರದಾಯ – ಶ್ರೀ ಚೈತನ್ಯ ವೈಷ್ಣವರು

೪. ಶ್ರೀ ರಾಮಾನಂದ ಸಂಪ್ರದಾಯ – ಶ್ರೀ ರಾಮನಂದಿ ವೈಷ್ಣವರು

೫. ಶ್ರೀ ನಿಂಬಾರ್ಕ ಸಂಪ್ರದಾಯ – ನಿಂಬಾರ್ಕ ವೈಷ್ಣವರು

೬. ಶ್ರೀ ವಲ್ಲಭಚಾರ್ಯ ಸಂಪ್ರದಾಯ – ರಾಧಾವಲ್ಲಭ ವೈಷ್ಣವರು

ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪಂಥದವರು ಸಹ ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಿರೂಪಣಾ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.[೧೨] ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಿರೂಪಣಾ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಉಗಮವು ಕಾಲಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬುದ್ಧಮಾನವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಕೇಶವ, ನರಸಿಂಹ, ಸೂರ್ಯನ ಆರಾಧನೆ, ನಾರಾಯಣನ ಕಲ್ಪನೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಕೃಷ್ಣ, ವಾಸುದೇವ, ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ರಾಮನ ಆರಾಧನೆ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅವಿಭಾಜ್ಯ ಅಂಗವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ವಿಭಿನ್ನ ಆರಾಧನೆಗೆ ಪ್ರೇರಣೆ ಕೊಡಲಾಯಿತು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ದಶಾವತಾರಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾದವು ಮತ್ಸ್ಯ (ಮೀನು), ಕೂರ್ಮ (ಆಮೆ), ವರಾಹ (ಹಂದಿ), ನರಸಿಂಹ, ವಾಮನ (ಕುಬ್ಜ), ಪರಶುರಾಮ, ರಾಮ, ಕೃಷ್ಣ, ಬುದ್ಧ, ಕಲ್ಕಿ ಇವುಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನ ದಶಾವತಾರ ಶಿಲ್ಪಗಳು.[೧೩] ವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮದ ಪ್ರಾಚೀನತೆಯು

ಭಾರತದ ಪವಿತ್ರ ಧರ್ಮಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಒಬ್ಬ ದೇವತೆಯಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ವೈದಿಕ ಸ್ತೋತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಲಾಗುತ್ತಿದೆ.[೧೪]

ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮವು ಯಾವ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಹಬ್ಬಿತ್ತು ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಊಹೆ ಮಾಡಬಹುದಷ್ಟೇ. ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಆರಾಧ್ಯ ದೈವವಾಗಿ ಭಾವಿಸುವ ಆಗಮಗಳು ಪಾಂಚರಾತ್ರಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.[೧೫] ಆದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೪ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿಯೇ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತಕ್ಕೆ ಬಂದಿತ್ತು ಎಂದು ಸಾಹಿತ್ಯಿಕ ಆಧಾರಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮದ ಬಗ್ಗೆ ಹಲ್ಮಿಡಿ ಶಾಸನದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನದ ಆರಂಭವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯೊಂದಿಗೆ ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ.[೧೬] ಬಾದಾಮಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ಕುಲದೇವರು ವಿಷ್ಣು, ಅವರ ಶಾಸನಗಳ ಮತ್ತು ನಾಣ್ಯಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅವತಾರವಾದ ವರಾಹದ ಮುದ್ರೆಗಳು ಇವೆ ಹಾಗೂ ಬಿರುದುಗಳನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಿದಾಗ ಇವರು ವಿಷ್ಣು ಭಕ್ತರು ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಇವರು ಶಿವನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದುದು ಅವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾದ ದೇವಾಲಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.[೧೭]

ಕಳಸ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ, ಶೈವ ದೇವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಸಿದರೆ ವೈಷ್ಣವ ದೇವಾಲಯಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದರೂ ಶೈವ ಧರ್ಮದಷ್ಟು ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಕಳಸ ಪಟ್ಟಣ ಮತ್ತು ಕಳಸದ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಕೆಲವು ವೈಷ್ಣವ ದೇವಾಲಯಗಳಿಂದ, ಕಳಸದಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವ ಆರಾಧಕರು ಇರುವುದನ್ನು ಮತ್ತು ವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮದ ಅಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಖಚಿತಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ವೈಷ್ಣವ ದೇವಾಲಯಗಳ ವಿವರಣೆ ಈ ಕೆಳಗಿನಂತಿದೆ.

ಬಿಂದು ಮಾಧವ ದೇವಾಲಯ

ಕಳಸದ ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕಿರುವ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಗುಡಿಯು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು, ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಕೂರ್ಮದ (ಆಮೆಯ) ಮೇಲೆ ನಿಂತಿರುವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಿರೂಪಣಾ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಯಾದ ಶಿಲ್ಪವು ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಗದೆ ಮತ್ತು ಅಭಯ ಹಸ್ತವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇದರ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀದೇವಿ ಮತ್ತು ಭೂದೇವಿಯರ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ದ್ವಾರದ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಗುಡಿಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಂತೆ ಜಗತ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಮುಖಮಂಟಪವಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ಕಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಆನೆ, ಗಣಪತಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೀಯ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಳ ಹಸ್ತ ಸೋಪಾನವಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಮೇಲ್ಛಾವಣಿಯನ್ನು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಂಜನೇಯ ಮತ್ತು ಗರುಡ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಇಡಲಾಗಿದೆ. ಶೈಲಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಹಾಗೂ ದೇವಾಲಯವು ಗ್ರಾನೈಟ್ ಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದೆಯೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ವೇಣುಗೋಪಾಲ ದೇವಾಲಯ

ವೇಣುಗೋಪಾಲ ದೇವಾಲಯವು ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕಿದ್ದು, ದೇವಾಲಯದ ನಿರ್ಮಾಣದ ಕಾಲಮಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಯಾವುದೇ ಶಾಸನ ದೊರಕಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ವಾಸ್ತು ಶೈಲಿ ಮತ್ತು ಗ್ರಾನೈಟ್ ಶಿಲೆಯನ್ನು ಬಳಸಿರುವ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ದೇವಾಲಯವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ದೇವಾಲಯವು ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಮುಖಮಂಟಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಗೋಪಿನಾಥನ ಕಂಚಿನ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯರು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ ಮೊದಲು ಈ ದೇವಾಲಯ ವಿಷ್ಣು ದೇವಾಲಯವಾಗಿದ್ದು, ಕೆಲವು ದಾಳಿಗಳಿಂದ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪವು ಭಗ್ನವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗಣಪತಿಯ ಉತ್ಸವ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನಿಟ್ಟು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ದೇವಾಲಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ೧೯೦೦ರಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿದ ಕುರಿತು ಶಾಸನವನ್ನು ಹಾಕಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶಾಸನದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಪಾದ ಇರಿಸಿದ್ದು, ಬಹುಶಃ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷ್ಣುಪಾದ ಪೂಜೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿದ್ದು, ನಂತರದಲ್ಲಿ ಭಗ್ನಗೊಂಡ ಕಾರಣ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ದೇವಾಲಯದ ಪಾರ್ಶ್ವನೋಟದಲ್ಲಿ ಸರಳವಾದ ಅಧಿಷ್ಠಾನ, ಭಿತ್ತಿ ಮತ್ತು ಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಡ್ಯಸ್ತಂಭ ಹಾಗೂ ಭಿತ್ತಿಯ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಕಪೋತ ಭಾಗವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯ

ಕಳಸದಲ್ಲಿನ ಪ್ರಮುಖ ವೈಷ್ಣವ ದೇವಾಲಯ ಇದಾಗಿದೆ. ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯದ ಕುರಿತು ಉಲ್ಲೇಖವಾಗುವ ಯಾವುದೇ ಶಾಸನಗಳು ದೊರೆತಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ವಾಸ್ತು ಶೈಲಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ, ಇದು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ದೇವಾಲಯವೆಂದು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ದೇವಾಲಯವು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಅಂತರಾಳ ಮತ್ತು ಮುಖಮಂಟಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊಂದಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟರಮಣನ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಸರಳವಾದ ಅಂತರಾಳ ಭಾಗವಿದೆ. ಅಂತರಾಳದ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಮುಖಮಂಟಪವಿದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಂಬಗಳಿವೆ. ದೇವಾಲಯದ ಅಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಉಪಾನ ಮತ್ತು ಕಂಠ ಭಾಗವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಭಿತ್ತಿ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕುಡ್ಯಸ್ತಂಭದ ರಚನೆಯಿದೆ. ಮೇಲಿನ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಕಪೋತ ಭಾಗವನ್ನು ದೇವಾಲಯವು ಹೊಂದಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ದೇವಾಲಯವು ಆಧುನಿಕ ಪ್ರಾಕರ ಗೋಡೆಯಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿದಿದೆ. ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಪಶ್ಚಿಮ ಜಾಗರ, ವಿಶ್ವರೂಪ ದರ್ಶನ, ಉತ್ಥಾನ ದ್ವಾದಶಿ, ಕಾರ್ತಿಕ ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಹಾಗೂ ಹರಿಹರ ಸಮಾಗಮ, ಮುಕ್ಕೋಟಿ ದ್ವಾದಶಿ ಆಚರಣೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಸೂರ್ಯ ದೇವಾಲಯ

ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರಿ ಅಮ್ಮನವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಸೂರ್ಯ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು, ಗರ್ಭಗೃಹವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊಂದಿದೆ. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಲಿಪೀಠ, ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ

ಸೂರ್ಯ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಸಪ್ತ ಅಶ್ವಗಳು, ಮೇಷ, ವೃಷಭ, ಮಿಥುನ, ಕಟಕ, ಸಿಂಹ, ಕನ್ಯಾ, ತುಲಾ, ವೃಶ್ಚಿಕ, ಧನಸ್ಸು, ಮಕರ, ಕುಂಭ, ಮೀನ ರಾಶಿಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮೂರು ಭಾಗದಲ್ಲೂ ಜಾಲಂಧ್ರ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಪಾಶ್ವನೋಟದಲ್ಲಿ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಮತ್ತು ಭಿತ್ತಿ ಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯರು ಈ ಗುಡಿಯನ್ನು ಕ್ಷೇತ್ರಪಾಲಯ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ವೀರನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯ

ಕಳಸದಿಂದ ೪ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ವೀರನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿರುವ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ, ಸಂಪೂರ್ಣ ನವೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೪೧೦ರ ಶಾಸನವು ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ೨ನೇ ಹರಿಹರನ ಮಗ ಒಂದನೇ ದೇವಾರಾಯನು ವಿಜಯನಗರವನ್ನು ಆಳುತಿರುವಾಗ ವಿರುಪಣ್ಣ ಒಡೆಯ ಕಳಸದ ಪಾರುಪತ್ಯ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಸಂದಭದಲ್ಲಿ ಕುಮಾರಯ್ಯನ ಮಗ ಕೇಶವದಾಸನು ಕಾರಗದ್ದೆಯ ವೀರನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಭೂಮಿದಾನವನ್ನು ನೀಡಿರುವ ಕುರಿತು ಮಾಹಿತಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಶಾಸನದಿಂದಾಗಿ ದೇವಾಲಯವು ೧೪ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೂ ಮೊದಲೇ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಆಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯ

ರಾಮಾವತಾರಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪರಮಭಕ್ತನಾದ ಹನುಮಂತನು ರಾಮನಂತೆ ಜಗದ್ವಿಖ್ಯಾತನಾದ ವಾನರ ವೀರನಾಗಿದ್ದನ್ನು ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಡೆ ಪೂಜಿಸಲಾಗುವ, ಜಾತಿಮತ ಭೇದವಿಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲರಿಂದ ಪೂಜೆಗೊಳ್ಳುವ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ದೇವರೇ ಹನುಮಂತ. ಇವನು ರಾಮನೊಂದಿಗೆ ರಾಮನ ಸೇವಕನಾಗಿ ಪೂಜೆಗೊಳ್ಳುವಂತೆ, ಸ್ವತಂತ್ರ ದೇವರಾಗಿಯೂ ಜನಪ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಜಗತ್ತಿನ ರಕ್ಷಣೆಯ ಹೊಣೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಾಗಿದ್ದು, ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುರೂಪಿ ರಾಮನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಾರ್ಯಭಾರವನ್ನು ಸೇವಕನಾದ ಹನುಮಂತನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಹನುಮಂತನನ್ನು ಊರ ರಕ್ಷಣಾ ದೇವತೆಯಂತೆ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತೀ ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲೂ ಊರ ಹೊರಗೆ ಹನುಮನಗುಡಿ ಇರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಎಲ್ಲಾ ಜನರು ತಮ್ಮ ದಿನನಿತ್ಯದ ಎಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಹನುಮಂತನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಆರಂಭಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇಂದಿಗೂ ಅನೇಕ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಹನುಮಂತನ ಮಹಿಮೆ ಅಪಾರವಾಗಿದ್ದು, ಊರಿನ ಜನ ಈ ದೈವವನ್ನು ನಂಬಿ ಬದುಕುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಮಹಾವೀರ ವೃತ್ತದ ಹತ್ತಿರ ಇರುವ ಆಂಜನೇಯ ಗುಡಿಯನ್ನು ಅರಮನೆ ಆಂಜನೇಯನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿರುವ ಮೂಲ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಉಳಿದಂತೆ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನವೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ೧೦-೧೧ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿರಬಹುದು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಚೆನ್ನಕೇಶವ ದೇವಾಲಯ

ಕಳಸದಿಂದ ೧೨ ಕಿ. ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಚೆನ್ನಕೇಶವ ದೇವಾಲಯದ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ೧೫ ಮತ್ತು ೧೬ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ದೇವಾಲಯವೆಂದು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ೩ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಚೆನ್ನಕೇಶವನ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಮುಖಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಾದ ಜಯ, ವಿಜಯ ಶಿಲ್ಪವಿದ್ದು, ಎರಡು ಸ್ವತಂತ್ರ ಕಂಬಗಳು ಮತ್ತು ಎರಡು ಅರ್ಧಗಂಬಗಳಿವೆ. ದೇವಾಲಯವು ಸರಳವಾದ ಅಧಿಷ್ಠಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಭಿತ್ತಿ ಮತ್ತು ಶಿಖರ ಭಾಗವನ್ನು ನೂತನವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದಾರೆ. ದೇವಾಲಯದ ಅಭಿಮುಖದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೇವಾಲಯವು ಸಂಪೂರ್ಣ ನವೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫ ಮತ್ತು ೧೬ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ.

೫.೧.೩ ಶಾಕ್ತ ದೇವಾಲಯಗಳು

ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದ ಪೌರಾಣಿಕ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಯಂತ್ರ-ತಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಣ್ಣು ದೇವತೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದ ದೇವರು ಅಪೂರ್ಣ, ಹೆಣ್ಣು ದೇವತೆಯು ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಗಂಡು ದೇವರ ತಾಯಿಯಾಗಿ, ಸಹೋದರಿಯಾಗಿ, ಪತ್ನಿಯಾಗಿ ನಾನಾ ಮಜಲುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪತ್ನಿ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ವೈದಿಕ ಕಾಲದ ನಂತರ ಶಕ್ತಿ ದೇವತೆ ಬೆಳವಣಿಗೆ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಶಾಕ್ತಪಂಥ ಆರಾಧ್ಯ ದೇವತೆಯೇ ಶಕ್ತಿದೇವತೆ ಇವರುಗಳನ್ನು ಆದಿಶಕ್ತಿ, ಪರಾಶಕ್ತಿ, ಮಹಾಶಕ್ತಿ, ಮಹಾದೇವಿ ಮುಂತಾದ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾ ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಈ ಕಾಲದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಗೃಹಸೂತ್ರಗಳು, ಸ್ಮೃತಿಗಳು, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು, ಪುರಾಣಗಳು ಮುಂತಾದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಆಕರಗಳು ವಿವಿಧ ಬಗೆಯಿಂದ ವರ್ಣಿಸುತ್ತವೆ. ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳಿಂದಲೂ ಶಕ್ತಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ತಮ್ಮ ಯುದ್ಧ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಆರಾಧಿಸಿಕೊಂಡು ಬರಲಾಗುತ್ತಿದೆ. ಗ್ರಾಮೀಣ ಮಟ್ಟದಿಂದ ಹಿಡಿದು ನಗರ ಮಟ್ಟದವರೆಗೂ ಶಕ್ತಿ ದೇವತೆಗಳ ಆರಾಧನೆಯನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕಳಸ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಬರುವ ಶಕ್ತಿ ದೇವತೆಗಳ ದೇವಾಲಯಗಳ ಕುರಿತು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿ ಅಮ್ಮನವರ ದೇವಾಲಯ

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಎಡಬದಿಗೆ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ಅಮ್ಮನವರ ದೇವಾಲಯ ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯಾಗಿದೆ. ಮುಖಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಲತಾಬಳ್ಳಿ, ದ್ವಾರಪಾಲಕರು ಹಾಗೂ ಎರಡು ಕುಂಭಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಕುಂಭದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಳ, ಕುದುರೆ, ಸಿಂಹವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಮುಖಮಂಟಪದ ಒಳಗೆ ಯಾವುದೇ ಕಂಬಗಳು ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಡ ಬದಿಯಲಿ ಭೈರವ, ಬಲ ಬದಿಯಲ್ಲಿ

ವೀರಭದ್ರ ದ್ವಾರಪಾಲಕರನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ದ್ವಾರದ ಮೇಲೆ ಪುರುಷ ಮೃಗ, ಲಿಂಗ, ಭೀಮನ ಭಿತ್ತಿ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಸಭಾಮಂಟಪ ಭಾಗದ ಎರಡು ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳಕು, ಗಾಳಿ ಬರಲೆಂದು ಸುಂದರವಾದ ಜಾಲಂಧ್ರದ ವಿನ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿಯೂ ದ್ವಾರ ಪಾಲಕರಿದ್ದಾರೆ. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಅಂತರಾಳ ಇಲ್ಲಿಯು ದ್ವಾರಪಾಲಕರನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿ ಅಮ್ಮನವರ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ದೇವಾಲಯದ ಪಾರ್ಶ್ವನೋಟದಲ್ಲಿ ಸರಳವಾದ ಅಧಿಷ್ಠಾನ, ಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ದೇವಕೋಷ್ಠಕ ಕಾಣಬಹುದು. ಬಲಬದಿಯ ಭಿತ್ತಿಯ ದೇವಕೋಷ್ಠಕದಲ್ಲಿ ರಥದಲ್ಲಿರುವ ಆಂಜನೇಯ ಶಿಲ್ಪ, ಹಿಂಬದಿಯ ದೇವಕೋಷ್ಠಕದಲ್ಲಿ ರಥದಲ್ಲಿರುವ ಗರುಡ ಮತ್ತು ಎಡ ಬದಿಯ ದೇವಕೋಷ್ಠಕದಲ್ಲಿ ಗಣೇಶನ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿ ಅಮ್ಮನವರ ದೇವಾಲಯವು ನಾಗರ ಶೈಲಿಯ ಶಿಖರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಜಲ ಪ್ರನಾಳಿಯಿದ್ದು, ದೇವರಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕವಾದ ನೀರು ಹೊರಗೆ ಹೋಗಲು ಇದನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಎಡ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ೭ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಗೋಡೆಗೆ ಓರಗಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ಶಕ್ತಿದೇವತೆಯ ಮುಖ್ಯ ಗುಡಿಯಾಗಿದೆ.

ಗಿರಿಜಾಂಬ ದೇವಾಲಯ

ಈ ದೇವಾಲಯವು ಏಕಕೂಟವಾಗಿದ್ದು, ಸಾಂಧಾರ ಮಾದರಿಯ ಗರ್ಭಗುಡಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಗಿರಿಜಂಬ ದೇವತೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ್ದು, ಗರ್ಭಗೃಹದ ಬಾಗಿಲುವಾಡದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಶಾಖೆಗಳಿವೆ. ಹಾಗೆಯೆ ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಲಲಾಟಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಶಿಲ್ಪವು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಗರ್ಭಗೃಹ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಂತರಾಳ ಭಾಗವಿದ್ದು ಇದರ ಬಲ ಮತ್ತು ಎಡ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ದೇವಕೋಷ್ಠಕವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಬಲ ಬದಿಯ ದೇವಕೋಷ್ಠಕದಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿ ಮತ್ತು ಎಡ ಬದಿಯ ದೇವಕೋಷ್ಠಕದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಂತರಾಳದ ಭುವನೇಶ್ವರಿಯಲ್ಲಿ ಅರಳಿದ ಪದ್ಮದ ಕೆತ್ತನೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ನಂತರದಲಿ ಮುಖಮಂಟಪವಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣಾ ಪಥವಿದ್ದು ಇದನ್ನು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ಬಲಿಪೀಠವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ದೇವಾಲಯ ಹೊರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಶಿಲ್ಪವಿದ್ದು, ಇದರಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನು ಕೊಳಲನ್ನು ಊದುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ಹಾಗೂ ಅವನ ಎಡ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗೋವು ನಿಂತಿದೆ. ಈ ಕಲ್ಲಿನ ಕೆಳಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಕಲ್ಲಿದ್ದು ಅದರಲ್ಲಿ ಪದ್ಮದ ಕೆತ್ತನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ.

ಭಿನ್ನಡಿ ಕನ್ನೇರಮ್ಮ ಗುಡಿ

ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನ ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ಭಿನ್ನಡಿ ಸ್ಥಳವು, ಮೂಡಿಗೆರೆ ಮತ್ತು ಕೊಟ್ಟಿಗೆಹಾರದ ಮಾರ್ಗದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದೆ. ಬಣಕಲ್‌ನಿಂದ ಗದ್ದೆಯ ಮಧ್ಯದ

ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ೩ ಕಿ.ಮೀ ಚಲಿಸಿದರೆ ಭಿನ್ನಡಿ ಊರು ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಊರಿನ ಮನೆಗಳ ನಡುವೆ ಕೆಲವೊಂದು ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸ್ಮಾರಕಗಳಿವೆ. ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಅವಶೇಷಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಯಾವುದೇ ಲಿಖಿತ ದಾಖಲೆಗಳು ದೊರೆತಿಲ್ಲ. ಭಿನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿ ಅರಣ್ಯ ಪ್ರದೇಶದ ಮಧ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕನ್ನೇರಮ್ಮ ಗುಡಿ ಇದ್ದು, ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಪುರುಷರಿಗೆ ಹೊರತಾಗಿ ಮಹಿಳೆಯರಿಗೆ ಪ್ರವೇಶವಿಲ್ಲ. ಸ್ಥಳೀಯರು ಹೇಳುವಂತೆ ಊರಿನಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ವಿವಾಹ ನಿಶ್ಚಯವಾದಾಗ, ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಒಡವೆಗಳಿಗಾಗಿ ಭಿನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿನ ಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ, ಮಡಿಯಿಂದ ಕನ್ನೇರಮ್ಮ ಗುಡಿಗೆ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿ ಆಭರಣಗಳಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ದೇವಿ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಒಮ್ಮೆ ಒಬ್ಬಳು ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವಾಗ ಮೂಗುತಿಯನ್ನು ತಾನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡ ಕಾರಣ ಕನ್ನೇರಮ್ಮ ಅಂದಿನಿಂದ ಒಡವೆಯನ್ನು ನೀಡದೆ ಮಹಿಳೆಯರ ಮೇಲೆ ಮುನಿಸಿಕೊಂಡಳು. ಅಂದಿನಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ಸ್ತ್ರೀಯರು ದೇವಾಲಯ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇದೊಂದು ಮೌಖಿಕ ಆಕರವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡ ಕಾರಣ ಭಿನ್ನಡಿ ಎಂದು ಸ್ಥಳನಾಮ ಬರಲು ಕಾರಣ ಇರಬಹುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡಬಹುದು.

ಕನ್ನೇರಮ್ಮ ಗುಡಿಯ ಮೂಲ ವಿಗ್ರಹ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಗರ್ಭಗೃಹ ಈಗಲೂ ಖಾಲಿಯಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯರನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದಾಗ ಕೆಲವು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಭಗ್ನಗೊಂಡಿದ್ದು ಭಿನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿನ ಕೆರೆಗೆ ಅದನ್ನು ಹಾಕಲಾಯಿತು ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಗುಡಿಯ ಬಾಗಿಲನ್ನು ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ನಡೆಯುವ ಸುಗ್ಗಿ ಹಬ್ಬದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ತೆರೆಯುವುದು. ೩೦ ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಸುಗ್ಗಿ ಹಬ್ಬ ಆಚರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬವನ್ನು ಕೈಬಿಟ್ಟಿದ್ದರು. ಈಗ ಪುನಃ ಮೂರು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕನ್ನೇರಮ್ಮ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಮೂಲ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕಂಭಗಳ ಮಂಟಪ, ದೀಪಸ್ತಂಭ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ದೀಪ ಸ್ತಂಭದಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿಯ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ದೇವಾಲಯವು ಇದ್ದು ಕೆಲವು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಹಾಳಾಗಿರಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಮಂಟಪಗಳ ವಾಸ್ತು ಶೈಲಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಗ್ರಾನೈಟ್ ಶಿಲೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ್ದು, ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿದೆ ಎನ್ನಬಹುದು.

೫.೧.೪ ಜೈನ ಬಸದಿಗಳು

ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಜೈನ ಧರ್ಮವು ಪ್ರಬಲವಾದ ಧರ್ಮವಾಗಿತ್ತು. ಭಾರತೀಯ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಜೈನರ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಗಳು ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿ ಬೆರತು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹಾಗೂ ವೈವಿಧ್ಯಮಯವಾಗಿ ತನ್ನದೇ ಆದ ಒಂದು ಸೈದ್ಧಾಂತಿಕ ನೆಲೆಗಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದಿವೆ. ಬೌದ್ಧ ಮತ್ತು ವೈದಿಕ ಮತಗಳು ಜೊತೆ ಜೊತೆಯಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಬಂದು ಭಾರತೀಯ ಕಲಾ ವೈಭವಕ್ಕೆ ಮಹತ್ತರವಾದ

ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ನೀಡಿವೆ. ಬೌದ್ಧ ಮತ್ತು ವೈದಿಕ ವಾಸ್ತು ಶಿಲ್ಪವು ಬೆಳೆದಂತೆ ಜೈನ ವಾಸ್ತುವು ಸಹ ಆಯಾ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿದ್ದಂತಹ ವಾಸ್ತು ಶೈಲಿಯನ್ನೇ ಹೋಲಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕೆಲವು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳೊಡನೆ ತನ್ನ ಕಟ್ಟಡಗಳಲ್ಲಿ ಅಳವಡಿಸಿಕೊಂಡಿತು.[೧೮]

ಕರ್ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಜೈನಧರ್ಮವು ಕ್ರಿ.ಪೂ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಬಂದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಜೈನಬಸದಿಗಳು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದೇ ಪ್ರಾಚೀನ ದಾಖಲೆಗಳಿಲ್ಲ. ದೊರೆತಿರುವ ಆಧಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕ್ರಿ.ಶ. ೬ನೇ ಶತಮಾನದ ನಂತರದ ಕಾಲದ್ದಾಗಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೬ನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಬಸದಿಗಳು ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ನಮಗೆ ಅವುಗಳ ಬಗೆಗೆ ಖಚಿತವಾದ ದಾಖಲೆಗಳು ದೊರಕದಿದ್ದರೂ, ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ದೊರೆಯುವ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಬಸದಿಯೆಂದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೬೩೪ರ ಐಹೊಳೆಯ ಮೇಗುತಿ ಜಿನಾಲಯ. ಇಮ್ಮಡಿ ಪುಲಿಕೇಶಿಯ ಆಶ್ರಿನಾದ ರವಿಕೀರ್ತಿಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಜಿನಾಲಯ ಇಂದಿಗೂ ತನ್ನ ಮೂಲ ಸ್ವರೂಪವನ್ನುಳಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ. ಇಂತಹ ಜೈನರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಬಸದಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.[೧೯]

ಕ್ರಿ.ಪೂ. ಒಂದನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದ ಕ್ರಿ.ಶ.೧೦ನೆಯ ಶತಮಾನದವರೆಗೂ ದೇಶದ ನಾನಾ ಜೈನಯತಿಗಳ ವಾಸಕ್ಕಾಗಿಯೋ, ಜಿನಮಂದಿರಗಳಾಗಿಯೋ ಗುಹೆಗಳನ್ನು ಕೊರೆಯಿಸಿದರು. ಈ ಗುಹಾ ವಾಸ್ತುವಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಗುಹೆಗಳನ್ನು ಮಾರ್ಪಡಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಶ. ೬ನೆಯ ಶತಮಾನದಿಂದೀಚೆಗೆ ಜೈನರ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರ ಮತ್ತು ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಜೈನ ಗುಹೆಗಳನ್ನು ಕಂಡರಿಸುವುದುಂಟು. ಕ್ರಿ.ಶ. ಸುಮಾರು ೭ ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕೊರೆಸಿರುವ ಬಾದಾಮಿಯ ನಾಲ್ಕು ಗುಹಾಂತರ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜೈನ, ಐಹೊಳೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮೇಣ ಬಸದಿ, ೮ನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಜೈನ ಗುಹಾಂತರ ದೇವಾಲಯ. ಎಲ್ಲೋರದಲ್ಲಿ ಬೌದ್ಧ ವೈದಿಕ ಗುಹೆಗಳ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಾಲು ಜೈನ ಗುಹೆಗಳಿವೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೮ ಮತ್ತು ೯ನೆಯ ಶತಮಾನಗಳಿಗೆ ಸೇರುವ ಈ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ ಸಭೆ ಜಗನ್ನಾಥ ಗುಹೆಗಳು ಮತ್ತು ಜೈನಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿನ ವಿಸ್ತಾರವು ಶಿಲ್ಪ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟುವುಗಳಾಗಿವೆ.

ಬಸದಿಯ ಮುಂದೆ ಬಹು ಚಿಕ್ಕ ಮಂಟಪದ ಮೇಲಿರುವ ದೊಡ್ಡ ಕಂಬಕ್ಕೆ 'ಮಾನಸ್ತಂಭ'ವೆಂದು ಬೃಹತ್ ವಿಗ್ರಹಗಳ ಮುಂದಿನ ಸರಳ ಸ್ತಂಭಗಳಿಗೆ 'ಬ್ರಹ್ಮಸ್ತಂಭ'ಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಗುಹೆಗಳನ್ನು ಕೊರೆದಿರುವಂತೆ ಬಂಡೆಗಳನ್ನೇ ರಚಿಸಿರುವ ಏಕಶಿಲೆಯ ಜೈನ ದೇವಾಲಯಗಳುಂಟು. ಐಹೊಳೆಯಲ್ಲಿ ಮೇಗುತಿಯ ಗುಡ್ಡದ ಪಶ್ಚಿಮ ಇಳಿಜಾರಿನಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ ೭ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಬಂಡೆಯೊಂದನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಚಿಕ್ಕದೊಂದು ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು, ಅದಕ್ಕೆ ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಮಂಟಪಗಳಿವೆ. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಶಿಲಾನಿರ್ಮಿತ ಜಿನಮಂದಿರಗಳು ೬ ಮತ್ತು ೭ನೆಯ ಶತಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಆರಂಭಗೊಂಡು ದೇಶದ ನಾನಾ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ ದೇವಾಲಯಗಳಂತೆ ವಿಧ ವಿಧವಾಗಿ

ರೂಪುಗೊಂಡು ಬೆಳೆದು ಬಂದಿದೆ. ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಚಾಳುಕ್ಯರ ನಂತರದಲ್ಲಿ ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರು, ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರು, ತಲಕಾಡಿನ ಗಂಗರು, ಹೊಯ್ಸಳರು, ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರು ಮುಂತಾದ ರಾಜ ಮನೆತನಗಳ ಆಡಳಿತ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಜೈನ ಬಸದಿಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.[೨೦] ಆದರೆ ಕರ್ನಾಟಕ ಪ್ರಾಂತ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಗಂಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೈನ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ವಿಪುಲವಾಗಿ ಬೆಳೆಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಶ್ರವಣಬೆಳಗೊಳದಲ್ಲಿರುವ ಗೊಮ್ಮಟೇಶ್ವರ ಮೂರ್ತಿ ಮತ್ತು ಇನ್ನಿತರ ಬಸದಿಗಳು. ಇದನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾ ಹೊಯ್ಸಳರು, ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರು ಹಲವು ಬಸದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದರು.

ಭಾರತದಲ್ಲಿರುವ ಇನ್ನಿತರ ಧರ್ಮಗಳಂತೆ, ಜೈನ ಧರ್ಮವೂ ಅನೇಕ ಮಾರ್ಪಾಟುಗಳಿಗೆ ಒಳಗಾಗಿದ್ದರೂ ಜಿನರ ಮೂರ್ತಿ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಯಾವುದೇ ರೀತಿಯ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಅಳವಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾರಂಭ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ಇದ್ದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅಂದರೆ ಪದ್ಮಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿರುವ ಅಥವಾ ಕಾಯೋತ್ಸರ್ಗದ ನಿರ್ಮಾಣದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಿರುವ ಶಿಲ್ಪಗಳೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ. ತೀರ್ಥಂಕರರ ಅಥವಾ ಜಿನರ ಬಿಂಬಗಳನ್ನು ಇಂದಿಗೂ ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರತಿಮೆಯಿದ್ದಂತೆ, ಇನ್ನೊಂದು ಜಿನ ಪ್ರತಿಮೆ ಇರಬಹುದು. ಇವುಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸಬೇಕಾದರೆ ಪೀಠದ ಕೆಳಗೆ ಇರಬಹುದಾದ ಶಾಸನ ಅಥವಾ ಲಾಂಛನಗಳು ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಎರಡೂ ಇಲ್ಲದಾಗ ಜಿನ ಶಿಲ್ಪವೆಂದು ಹೇಳಿ ಸುಮ್ಮನಾಗಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಜಿನಬಿಂಬಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕುಳಿತ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಕುಳಿತ ಜಿನಬಿಂಬಗಳು ತ್ರಿಕೋನಾಕಾರದ ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಇದ್ದು, ಇವುಗಳು ವೈದಿಕ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಯಕ್ಷ–ಯಕ್ಷಿಯರನ್ನು ಹಾಗೂ ಚಾಮರಧಾರಿ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ವಿಶೇಷ ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸುವುದು. ಯಕ್ಷ–ಯಕ್ಷಿ ಹಾಗೂ ಚಾಮರಧಾರಿಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಫಲವಿರುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯ. ಸೌಂದರ್ಯದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಜೈನ ಮಂದಿರಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಮೂರ್ತಿಯು ಅಷ್ಟು ಮಹತ್ವವಾದುದಲ್ಲ. ಅವು ಶಾಂತವೂ ಗಂಭೀರವೂ ಆಗಿರುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ವೈವಿಧ್ಯತೆಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಜಿನ ಮಂದಿರಗಳ ಹೊರಗಿನ ಗೋಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಿದ ಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿವಿಧತೆಯೂ ಸೌಂದರ್ಯವೂ ಆಕರ್ಷಕವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿ

ಈ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಚಂದ್ರನಾಥನ ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನು ಲಲಿತ ಕೀರ್ತಿದೇವನ ಶಿಷ್ಯನಾದ ದೇವಚಂದ್ರ ಎಂಬುವವನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದನೆಂದು ಪ್ರತಿಮೆಯ ಇಕ್ಕೆಲಗಳಲ್ಲಿ ಕೊರೆದ ಹನ್ನೆರಡನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಒಕ್ಕಣೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿನ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ತೀರ್ಥಂಕರುಗಳ ಪ್ರತಿಮೆಯ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಕೊರೆದ ಹದಿನಾಲ್ಕನೇ ಶತಮಾನದ ಅಂಕಿತಶೆಟ್ಟಿ ಮಗನಾದ ಆದಿಶೆಟ್ಟಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿದ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿಯ ಮುಂದೆ

ಬಲಿಪೀಠ ಮತ್ತು ಕೈಪಿಡಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ದೇವಾಲಯದ ಬಲಬದಿಯಲ್ಲಿ ಕೈಪಿಡಿಯಲ್ಲಿ ತ್ರುಟಿತಗೊಂಡ ಶಾಸನವಿದೆ. ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿಯ ಬಲ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರನಾಥನ ಯಕ್ಷಿಣಿಯಾಗಿರುವ ಪದ್ಮಾವತಿ ಅಮ್ಮನವರ ಗುಡಿಯಿದೆ. ಬಸದಿಯು ಪ್ರಸ್ತುತ ನೂತನ ಕಟ್ಟಡದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ.

ಸಂಸೆ ಶಾಂತಿನಾಥ ಬಸದಿ

ಕಳಸದಿಂದ ೮ ಕಿ. ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಂತಿನಾಥ ಬಸದಿಯು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾವಾಗಿರಬಹುದೆಂದು ಅಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಬಸದಿಯ ಅವಶೇಷಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಸಿಂಹ ಕಟಾಂಜನ, ಜಲಪ್ರನಾಳ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿನ ಮೂರ್ತಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಹಾಗೂ ಬಸದಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ದಾನ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಹೇಳಬಹುದು. ಬಸದಿಯು ಈ ನವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು, ಹೆಂಚಿನ ಚಾವಡಿಯನ್ನು ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ. ಸಂಸೆಯ ಶಾಂತಿನಾಥ ಬಸದಿಗೆ ೧೫ ಮತ್ತು ೧೬ನೇ ಶತಮಾನದಿಂದ ೧೯ನೇ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ದಾನ ನೀಡಿರುವುದಕ್ಕೆ ದೊರೆತ ಹೊಸಶಾಸನಗಳಿಂದ ಮಾಹಿತಿ ಒದಗುತ್ತದೆ. ಮೂಡಿಗೆರೆಯ ಗೋಣಿಬೀಡಿನಲ್ಲಿ ಬನ್ನಿಮಹಾಕಾಳಿ ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿ ೨೪ ಜೈನ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಸಣ್ಣ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಜೈನಬಸದಿಯು ಭಗ್ನಗೊಂಡಿದ್ದು, ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದೆ.[೨೧]

ಹೊರನಾಡು

ಹೊರನಾಡಿನಿಂದ ಸುಮಾರು ೮ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿ ಹೊರನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಜೈನ ಬಸದಿಗಳಿವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬಲಿಗೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿಯಿದ್ದು, ಇದು ಸಹ ಇತ್ತೀಚಿನ ಹೆಂಚಿನ ಹೊದಿಕೆಯಿರುವ ಕಟ್ಟಡವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೧ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಪದ್ಮಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥನ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಇದು ಸಹ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಆದರೆ ನಿರ್ಮಾತೃ ಯಾರೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟತೆಯಿಲ್ಲದಾಗಿದೆ.

ಹೊರನಾಡಿನ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ಸರ್ಕಾರಿ ಶಾಲೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ 'ದೊಡ್ಡ ಬಸ್ತಿ' ಎಂದು ಕರೆಯುವ ಬಸದಿಯಿದೆ. ಇದು ಕಳೆದ ಐದು ವರ್ಷದ ಹಿಂದೆ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವಾಗಿದೆ. ಗುಡಿಯೊಳಗೆ ಸುಮಾರು ೫ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಪಾಶ್ವನಾಥ ಹಾಗೂ ಒಂದು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಪದ್ಮಾವತಿ ಅಮ್ಮನವರ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಹೊರನಾಡುವಿನಿಂದ ಸುಮಾರು ಅರ್ಧ ಮೈಲಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಜಗಲಿಯ ಮೇಲೆ ತೆರೆದ ಅಂಕಣವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ೨ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಸುಪಾರ್ಶ್ವನಾಥನ ವಿಗ್ರಹವಿದ್ದು, ಇದಕ್ಕೆ ಸುಂದರವಾದ ಪ್ರಭಾವಳಿಯಿದೆ. ಇದು ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ಎಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ನಿಖರವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಕಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಸುತ್ತಲೂ ೨೪ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಕಂಚಿನ ಪ್ರತಿಮೆಗಳಿವೆ. ಇದಲ್ಲದೆ ಕಳಸದಿಂದ ೮ ಕಿ.ಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಮರಸಣಿಗೆ ಮತ್ತು ಕಾಮನಕೊಡಿಗೆಯಲ್ಲಿರುವ ಶಾಂತಿನಾಥಸ್ವಾಮಿಯ ಬಸದಿ,

ಕಳಸದಿಂದ ೧೦ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಗುಮ್ಮನಕಾಡು ಎಂಬಲ್ಲಿರುವ ಚಂದ್ರನಾಥ ಮತ್ತು ಪದ್ಮಾವತಿ ಅಮ್ಮನವರ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ.

೫.೨ ರಕ್ಷಣಾ ವಾಸ್ತು

"ದುರ್ಗಹೀನೋ ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ವಾತಾಭ್ರಮಿವ.." ಅಂದರೆ 'ದುರ್ಗಗಳಿಲ್ಲದ ರಾಜನು ಬಿರುಗಾಳಿಗೆ ಸಿಲುಕಿದ ಮೋಡವಾಗಿ, ಚದುರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ' ಎಂದು ಅಭಿಲಷಿತಾರ್ಥ ಚಿಂತಾಮಣಿ ಗ್ರಂಥವು ರಾಜನ ವಾಸ್ತವ್ಯಕ್ಕೆ ದುರ್ಗದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ರಕ್ಷಣಾ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಈ ಪ್ರಾಚೀನ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ, ಕರ್ನಾಟಕದ ರಾಜರೂ ಕೂಡ ಇನ್ನುಳಿದ ಅರಸರುಗಳಂತೆ, ರಾಜ್ಯ ಕಟ್ಟುವ ಹವ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಘೋರ ಯುದ್ಧಗಳನ್ನೆಸಗಿ, ಜಯಿಸಿದ ನಾಡ ನೆಲದ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಹಾಗೂ ಅಲ್ಲಿಯ ಜನರ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಮತ್ತು ಸ್ವರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕೋಟೆ-ಕೊತ್ತಲಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದರು. ಆ ರಕ್ಷಣಾ ಗೋಡೆಗಳು ನೆಲದ ಹಾಗೂ ಜನರ ರಕ್ಷಣಾ ರೆಕ್ಕೆಗಳಲ್ಲಿ ತಬ್ಬಿಕೊಂಡವು ಹಾಗೂ ಅವುಗಳನ್ನು ಉಳಿಸಿ ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡು ಬಂದವು.

ಕರ್ನಾಟಕದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಚರಿತ್ರೆಯ ಪುಟಗಳನ್ನು ತಿರುವಿದಾಗ, ಇಲ್ಲಿ ಶಾತವಾಹನ, ಕದಂಬ, ಚಾಲುಕ್ಯ, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟ, ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯ, ಗಂಗ, ಹೊಯ್ಸಳ, ಯಾದವ, ವಿಜಯನಗರ, ಬಹುಮನಿ, ಬರೀದ್ ಶಾಹಿ, ಆದಿಲ್‌ಶಾಹಿ ರಾಜ್ಯಗಳು ಆಳಿ ಹೋದವು. ಅವರುಗಳೆಲ್ಲ, ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ರಾಜ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾಕಾಲದ ಯುದ್ಧ ಕಲೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಹಾಗೂ ಸುತ್ತಲಿನ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ವಸ್ತುಗಳ ಲಭ್ಯತೆಗೆ ಹೊಂದುವಂತೆ ತರತರಹದ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದರು ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಳ-ದುರ್ಗ, ಗಿರಿದುರ್ಗ, ವನದುರ್ಗ, ಜಲದುರ್ಗಗಳು ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಲಭ್ಯತೆಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದರೆ, ಮೃಗದುರ್ಗ ಪಾಷಾಣದುರ್ಗ, ಕಾಷ್ಠದುರ್ಗ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ರಕ್ಷಣಾ ಗೋಡಗಳಿಗೆ ದೊರೆಯಬಹುದಾದ ರಚನಾ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ದೃಢೀಕರಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ತರಹದ ಪ್ರಭೇದಗಳ ಕೋಟೆಗಳನ್ನು ಕರ್ನಾಟಕದ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಶಾತವಾಹನರ ಕಾಲದಿಂದ (ಕ್ರಿ.ಶ.೨೦೦) ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಕಟ್ಟಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.[೨೨] ಇಂತಹ ಕೋಟೆ ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲೂ ಕಂಡು ಬಂದಿದೆ. ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕೋಟೆ ಎಂದರೆ ಬಲ್ಲಾಳರಾಯನ ಕೋಟೆ ಒಂದೇ. ಕೋಟೆಯ ರಚನೆಯನ್ನು ಕೆಳಗಿನಂತೆ ನೋಡಬಹುದು.

ಬಲ್ಲಾಳರಾಯ ದುರ್ಗ

ಕಳಸದಿಂದ ೨೧ ಕಿ.ಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಸುಂಕಸಾಲೆಯಿಂದ ೮ ಕಿ.ಮೀ ಕ್ರಮಿಸಿದರೆ ವನದುರ್ಗದ ನಡುವೆ ಬಲ್ಲಾಳರಾಯ ದುರ್ಗದ ಅವಶೇಷಗಳು ದೊರಕುತ್ತವೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಸುತ್ತುವರೆದಿರುವ ಸ್ಥಳಗಳೆಂದರೆ ಸುಂಕಸಾಲೆ, ಮದುಗುಂಡಿ, ಬಲಿಗೆ, ಮೈದಾಡಿ, ದರ್ಬಾರ್ ಪೇಟೆ, ಪಾಸ್ತಿಖಾನ್, ದುರ್ಗದ ಹಳ್ಳಿ. ಈ ಸ್ಥಳಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದರೆ ಆಡಳಿತಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟ

ಪ್ರದೇಶಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಬಲ್ಲಾಳರಾಯ ದುರ್ಗದ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ನೋಡುವುದಾದರೆ. ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಿಂದ ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ಕಾಲದವರೆಗೂ ಈ ಪ್ರದೇಶ ಆಳ್ವಿಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಬಲ್ಲಾಳರಾಯ ದುರ್ಗ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೈನಿಕ ನೆಲೆಯಾಗಿತ್ತು. ಹೊಯ್ಸಳರ ಮೂಲ ಸ್ಥಾನವಾದ ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನ ಅಂಗಡಿಯಿಂದ (ಸೊಸೆವೂರು, ಶಶಪುರ, ಶಶಕಪುರ) ಬಲ್ಲಾಳರಾಯ ದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು ೩೮ ಕಿ.ಮೀ ಅಂತರವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಬೆಟ್ಟ-ಗುಡ್ಡಗಳು ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗಿಸುತ್ತದೆ. ಕೋಟೆಯ ಮೇಲಿನಿಂದ ನೋಡಿದರೆ ಪಕ್ಕದ ಜಿಲ್ಲೆಯಾದ ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಕಾಣಿಸುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಶತ್ರುಗಳು ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡಿದರೆ ಅದನ್ನು ವೀಕ್ಷಿಸಿ, ಆಕ್ರಮಣದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಹಾಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ನೈಸರ್ಗಿವಾಗಿಯೇ ರಚನೆಗೊಂಡಿದ್ದ ಈ ಗಿರಿ ದುರ್ಗವನ್ನು ಹೊಯ್ಸಳರು ಪ್ರಮುಖ ಸೈನಿಕ ನೆಲೆಯಾಗಿ, ವೀಕ್ಷಣಾ ಗೋಪುರವಾಗಿ ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ

ಕರ್ನಾಟಕದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗಿರಿದುರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಬಲ್ಲಾಳರಾಯನ ದುರ್ಗವು ಒಂದಾಗಿದ್ದು, ಸಮುದ್ರ ಮಟ್ಟದಿಂದ ೧೫೦೬.೭ ಕಿ. ಮೀ ಎತ್ತರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಮೂಡಿಗೆರೆಯಿಂದ ವಾಯುವ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಜಾರ ನೆಲಕಟ್ಟು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದ್ದು, ೧೬ ಮತ್ತು ೧೭ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯನ್ನು ಭದ್ರಪಡಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕೋಟೆಗೆ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಎರಡು ದ್ವಾರಗಳಿವೆ ಅವುಗಳೆಂದರೆ ದಿಡ್ಡಿ ಬಾಗಿಲು ಮತ್ತು ಸಿಂಹ ಬಾಗಿಲು. ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆಯೂ ೩.೬ ಮೀ ದಪ್ಪ ಹಾಗೂ ೪.೫ ಮೀ ಎತ್ತರವಿದೆ. ಕೆಲವೆಡೆ ೨೦ ಮೀ ನಷ್ಟು ಭದ್ರವಾದ ಎತ್ತರದ ಗೋಡೆಗಳಿವೆ. ಈ ಕೋಟೆಯಿಂದ ವೀಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಮಂಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೆಲವೊಂದು ಸ್ಥಳಗಳು ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಪ್ಪು ಮಿಶ್ರಿತ ಕಲ್ಲು ಮತ್ತು ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹಜಾರದ ತಳದಲ್ಲಿ ಆಯತಕಾರದ ನೆಲೆಕಟ್ಟಿದ್ದು, ಅರಮನೆಯ ಅವಶೇಷಗಳಿರಬಹುದು ಅಥವಾ ಸೈನಿಕರು ವಾಸವಾಗಿದ್ದರಬಹುದು. ಕೋಟೆಯ ಗೋಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಿಂಡಿಗಳಿದ್ದು ಇವುಗಳನ್ನು ಕೋವಿ ಕಿಂಡಿಗಳೆಂದು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಕಂದಕದ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಕೋವಿ ಕಿಂಡಿಗಳಿವೆ.

ಬರುಜುಗಳು ಕೋಟೆಯ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟುವ ವರ್ತುಲಾಕಾರದ ಕಟ್ಟಡವಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿನ ಕೋಟೆಯ ಬುರುಜುಗಳ ನಡುವಿನ ಅಂತರ ೧೫ ರಿಂದ ೧೯ ಮೀ ಆಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೨೦ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಬುರುಜು ಇದ್ದು, ಇದರ ಮೇಲೆ ಹೋಗಲು ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಒಳ ಕೋಟೆಯ ನೈರುತ್ಯ ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಕೋಟೆಯ ಒಳಗೆ ರಾಜಮನೆತನದವರು ವಾಸಿಸಲು ಅರಮನೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ರಾಜರುಗಳು ಯಾವುದೇ ರೀತಿಯ ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಕೋಟೆ ಒಳಗೆ ವಾಸ ಮಾಡಲು ಸಹಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಬಲ್ಲಾಳರಾಯನ ದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರ ಹಾಗೂ

ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ೭೩ ಮೀ. ಉದ್ದ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವ-ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ೫೨.೫ ಮೀ ಅಗಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದಂತಹ ಆಯತಕಾರದ ನೆಲೆ ಇರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಬಲ್ಲಾಳರಾಯನ ದುರ್ಗ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಬಾರಿ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಕೈಗೊಂಡಾಗ ಕೋಟೆ ಅವಶೇಷಗಳು, ಬೀಸುಕಲ್ಲುಗಳು ದೊರೆತಿದ್ದವು ನಂತರದಲ್ಲಿ ಬೇಟಿನೀಡಿದಾಗ ಬೀಸುಕಲ್ಲು ಕಣಿವೆಯ ನಡುವೆ ಏಸೆದಿರುವುದು ಕಂಡುಬಂದಿದೆ. ಕೋಟೆಯ ಸಿಂಹ ಬಾಗಿಲು ಮತ್ತು ಕೋಟೆ ಗೋಡೆಗಳಿವೆ. ಕೋಟೆಯ ಬಾಗಿಲು ೧೦ ಅಡಿ ಎತ್ತರ ಮತ್ತು ೬.೩ ಅಡಿ ಅಗಲ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಸಿಂಹ ಬಾಗಿಲಿನ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಯ ಮುಖ ಮತ್ತು ಎಡ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆನೆ ಮುಖವಿದೆ. ಬಾಗಿಲಿನ ಎರಡು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಸ್ಥಳವಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿಯೇ ಚೌಕಬಾರ ಆಟದ ಮನೆಗಳಿವೆ. ಬಾಗಿಲಿನಲ್ಲಿ ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಶಿಲ್ಪಗಳೊಂದಿಗೆ, ಲಜ್ಜಗೌರಿ, ಗಂಡಬೇರುಂಡ, ನಾಗಬಂಧ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಬಾಗಿಲಿನ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಗಿಳಿಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕೋಟೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಥಳವು ದಟ್ಟವಾದ ಕಾಡಿನ ಮಧ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದು, ಸ್ಥಳೀಯರಿಗೆ ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿರುವ ದನ ಕಾಯುವವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಈ ಸ್ಥಳದ ಪರಿಚಯವಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋದರೆ ಐದು ಸಮಾಧಿಗಳಿದ್ದು, ಇವು ಅರಸರ ಆಳ್ವಿಕೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದವರ ಸಮಾಧಿ ಎಂದು ಸ್ಥಳೀಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸ್ಥಳದಿಂದ ೧ ಕಿ. ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿ ಸಾಗಿದರೆ, ಒಂದು ನೈಸರ್ಗಿಕ ಕೆರೆ ಇದೆ. ಇದರ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಅರಣ್ಯದ ಮಧ್ಯೆ ರಾಕ್ಷಸಿಕಲ್ಲು ಇದೆ. ಇದು ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲಿನಂತೆ ಕಂಡರೂ, ಈ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸಿಯಂತೆ ಕೂದಲು ಕೆದರಿಕೊಂಡು, ಹಲ್ಲನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವಂತೆ ಕೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ದುರ್ಗದ ಹಳ್ಳಿಯ ಜನರನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ರಾಜರ ಆಳ್ವಿಕೆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ರಾಕ್ಷಸಿಯೊಂದು ಕಾಟ ಕೊಡುತ್ತಿತ್ತು, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಕಲ್ಲನ್ನು ಹಾಕಿಸಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಈ ಕೋಟೆಯ ಬಗ್ಗೆ ಅಧ್ಯಯನವಾಗಿರುವುದು ಕಡಿಮೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೭೬೩ರ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೆಳದಿಯ ಕೊನೆಯ ರಾಣಿ ವೀರಮ್ಮಾಜಿ ಮತ್ತು ಹೈದರಾಲಿಗೂ ಗೌರಿಬಿದನೂರಿನಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧ ನಡೆಯಿತು, ಸೋಲನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದ ರಾಣಿ ತನ್ನ ದತ್ತು ಪುತ್ರನೊಂದಿಗೆ ದಾಳಿಯಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಬಲ್ಲಾಳರಾಯನ ದುರ್ಗದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯ ಪಡೆಯುತ್ತಾಳೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ಇರುವುದನ್ನು ತಿಳಿದ ಹೈದರಾಲಿ ಕೋಟೆಗೆ ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿ ವೀರಮ್ಮಾಜಿ ಮತ್ತು ಅವಳ ದತ್ತು ಮಗನನ್ನು ಸೆರೆ ಹಿಡಿದು ಮಧುಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಪುಣೆಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವಾಗ ಮಾರ್ಗದ ಮಧ್ಯೆ ಮೃತಪಟ್ಟಳೆಂದು ದಾಖಲೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.

ಈ ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲಾ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ, ಕರ್ನಾಟಕದ ಇತರೆ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿರುವಂತಹ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರಿನ ಕೆಲವು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಕಳಸ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನತೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ, ಅಲಂಕೃತವಾದ, ಶ್ರೀಮಂತಿಗೆಯನ್ನು ತೋರುವ

ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಲೆಯೂ, ತನ್ನ ಮನೆತನ ಉಗಮವಾದ ಮೂಡಿಗೆರೆ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಬೀರಿಲ್ಲ. ಹೊಯ್ಸಳರ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯ ಶ್ರೀಮಂತಿಕೆಯನ್ನು ತೋರುವ ದೇವಾಲಯಗಳು ನಮಗೆ ದೊರಕುವುದಿಲ್ಲ. ಮಲೆನಾಡು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಳೆಯಿಂದ ಭಿತ್ತಿಯು ನೆನೆಯದಂತೆ, ಕಪೋತವನ್ನು ಮರದ ಮಾಡಿನಂತೆ ರಚನೆ ಮಾಡಿರುವುದು ವಿಶೇಷವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಕಳಸ ಭಾಗದಲ್ಲಿನ ಜೈನ ಬಸದಿಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಹೆಚ್ಚಿನದಾಗಿ ಮರದ ಬಳಕೆಯ ಮೂಲಕ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಕೇವಲ ಜೈನ ಬಸದಿಗಳಲ್ಲದೇ, ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಮರದ ಬಳಕೆಯನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಕಳಸದ ಪ್ರಮುಖ ದೇವಾಲಯವಾದ ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಕೆಳದಿ ಅರಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಚನೆಗೊಂಡ ಕಂಬಗಳು ಸಹ ಮರದ ಪರಿಕರಗಳ ಮೂಲಕವೇ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಕಳಸ ಮಲೆನಾಡು ಭಾಗವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೇರಳವಾಗಿ ದೊರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಮರಗಳ ಮೂಲಕ ರಚನೆಯಾಗಿದೆ. ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾಗಿಕಲ್ಲಿನ ಅಭಾವದಿಂದಾಗಿ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮರದ ಬಳಕೆ ಮಾಡಿರಬಹುದು. ತನೂಡಿ ಪಾಳೆಗಾರರ ೬೦೦ ವರ್ಷಗಳ ಹಳೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಮರದ ಕಂಬಗಳನ್ನು ಬಳಸಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಇನ್ನೊಂದು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶ ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಹೆಚ್ಚಿನ ಎಲ್ಲಾ ದೇವಾಲಯಗಳು, ವೀರಗಲ್ಲು, ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು, ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ, ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಗ್ರಾನೈಟ್ ಶಿಲೆಯನ್ನು ಬಳಸಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಗ್ರಾನೈಟ್ ಶಿಲೆ ಕಠಿಣವಾದ ಶಿಲೆ, ಇದರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಅಲಂಕೃತವಾದ ಕೆತ್ತನೆಯು ಕಷ್ಟ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ದೊರಕುವ ಶಿಲೆಗಳಿಂದ ವಾಸ್ತುಶೈಲಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

೫.೩ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು

ಶಿಲ್ಪ ಎನ್ನುವ ಮಾತು ಮೊದಲು ಬಹಳ ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪಡೆದಿತ್ತು. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ೬೪ ಕಲೆಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ 'ಶಿಲ್ಪ' ಎನ್ನುವ ಹೆಸರು ಅನ್ವಯವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಮುಂದೆ ಈ ಪದದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಸಂಕುಚಿತಗೊಂಡು ಶಿಲ್ಪ ಎಂದರೆ ಮೂರ್ತಿಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಸೀಮಿತವಾಯಿತು. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಯಾವಾಗ ಮೊದಲಾಯಿತೋ ಆಗಲೇ ಶಿಲ್ಪವು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿದೆ ಎಂದು ವೇದವು ಹೇಳಿದೆ. ಈ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನನ್ನು ಶಿಲ್ಪಿಯೆಂದು ವರ್ಣಿಸುವುದುಂಟು. ಶಿಲ್ಪ ಎಂಬ ಪದವು 'ಶೀಲ ಸಮುಪ' ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. 'ಸಮಾಧಿ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ 'ಶಿಲ್' ಎಂಬ ಧಾತುವು ತಪಸ್ಸನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. 'ಶೀಲ ಸಮುಪ ಶೀಲ್ಯದೆ ಇತಿಶಿಲ್ಪ' ಮನಸ್ಸು ಸಮಾಧಿ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ರೂಪಿತವಾಗುವ ಕರಕುಶಲವಾಗುವ ವಸ್ತುವೇ ಶಿಲ್ಪ ಶಬ್ದದ ವ್ಯಾಪಕ ಅರ್ಥ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನು ಈ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.[೨೩]

'ಶಿಲ್ಪಂ ಕರ್ಮಕಲಾದಿಕಂ' ಎನ್ನುವುದು ಅಮರಸಿಂಹನ ಅಮರ ಕೋಶದ ವಿವರಣೆಯಾಗಿದೆ. ದೃಶ್ಯ ಕಲೆಯಿಂದ ಚಿತ್ರಕಲೆ, ಚಿತ್ರಕಲೆಯಿಂದ ಶಿಲ್ಪಕಲೆ ಉಗಮವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಕರ್ತೃವಿನ ಅಧಿಕ ಕೌಶಲ್ಯವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಕರ್ಮ ಅಥವಾ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಶಿಲ್ಪವೆಂದು ಹೆಸರು. ಭಾರತೀಯ ಕಲೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತು, ಮೂರ್ತಿ, ಚಿತ್ರಕಲೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಒಟ್ಟಾರೆ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು 'ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. 'ಮೂರ್ತಿ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಬಳಸಿದ ಪದಗಳಾದ ಪ್ರತಿಮಾ, ಬಿಂಬ, ಪ್ರತಿಕ್ರತಿ, ವಿಗ್ರಹ, ಮುಂತಾದ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಅದೊಂದು ಭೌತಿಕ ವಸ್ತುವೆಂಬಂತೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಡುತ್ತದೆ.[೨೪]

ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪದ ಅಂಗವಾಗಿದೆ, ಆದರೂ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಇದು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೇ ಒಂದು ಕಲೆಯಾಗಿತ್ತು. ತನ್ನ ಹಕ್ಕನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ವಿಗ್ರಹರಾಧನೆ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ ಕಾರಣ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಿಗ್ರಹಗಳೆಲ್ಲ ಸ್ವಭಾವತಃ ಮತೀಯವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೇ ಧರ್ಮಾತೀತವಾದ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪವು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಕಾಣಸಿಗುತ್ತದೆ.[೨೫]

ಮೊಹೆಂಜೋದಾರೋ ಮತ್ತು ಹರಪ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ದೊರತ ಅವಶೇಷಗಳು ಬಗೆ ಬಗೆಯ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿವೆ. ಸುಣ್ಣದ ಕಲ್ಲಿನ ಗಡ್ಡವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯ ಆಕೃತಿಗಳು, ಸ್ತ್ರೀಯರು ಹಾಗೂ ಖಡ್ಗಮೃಗ ಸಹಿತ ಅನೇಕ ಪ್ರಾಣಿಗಳು, ಮಣ್ಣಿನ ಬೊಂಬೆಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಅರ್ವಾಚೀನವಾದ ಬೌದ್ಧ ಕಲೆಯ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿ ಪದ್ಮಾಸನ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿರುವ ಓರ್ವ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಚಿತ್ರವಿರುವ ನೀಲಿ ಬಣ್ಣದ ಮಣ್ಣಿನ ಫಲಕವಿದೆ. ಸಿಂಧೂ ನದಿಯ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಅವಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಹಲವು ಆವೆ ಮಣ್ಣಿನ ಆಟದ ಗಾಡಿಗಳು, ವೃಷಭದ ಚಿತ್ರವುಳ್ಳ ಮುದ್ರೆ ಇವು ಮುಖ್ಯವಾದವುಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಅವಶೇಷಗಳು ಶಿಲ್ಪಶೈಲಿಯ ಶ್ರೇಷ್ಟತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.[೨೬]

ಬುದ್ಧನ ಕಾಲದ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಆರ್ಯ-ದ್ರಾವಿಡ ಜನಾಂಗಗಳು ಸಮನ್ವಯ ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹ ಆರಾಧನೆಯನ್ನು ದ್ರಾವಿಡರ ಆವಿಷ್ಕಾರವೆಂದು ನಂಬಲಾಗಿತ್ತು. ದ್ರಾವಿಡ ಆಚಾರಗಳು ಪಿತೃ ಮತ್ತು ವೀರ ಪೂಜೆಗಳು, ಪ್ರಾಚೀನ ಶಿಲ್ಪಶೈಲಿಯ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ಧೃಢೀಕರಿಸುವವು. ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪದ ಕುರಿತು ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಚೀನ ಗ್ರಂಥವೊಂದು ರಾಜರನ್ನು, ರಾಜ ಮನೆತನದವರನ್ನು ಹೇಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿಸಬೇಕೆಂದು ವಿವರಿಸಿದೆ.[೨೭] ವಸ್ತು ವಿನ್ಯಾಸದ ಗೆರೆಗಳು ಮೂರ್ತಿಯ ರಚನೆಗೆ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿವೆ. ಈ ಕಾಲದ ಬೌದ್ಧ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪದ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಮಾದರಿಗಳನ್ನು ಸಾರನಾಥ, ಮಥುರಾ, ಅಜಂತಾ ಎಲ್ಲೋರ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿರುವ ಗುಹೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ಹೀಗೆ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಶಾತವಾಹನರು, ಕದಂಬರು, ಬಾದಾಮಿ ಚಾಲುಕ್ಯರು, ಗಂಗರು, ರಾಷ್ಟ್ರಕೂಟರು, ಕಲ್ಯಾಣ ಚಾಲುಕ್ಯರು ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರು ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪದ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ನೀಡಿದರು. ಹಾಗೆಯೇ ಕಳಸದಲ್ಲಿಯು ಇಂತಹ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳ ವೈಭವವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

೫.೩.೧ ಶೈವ ಪಂಥದ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು

ಶಿವನನ್ನು ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ, ಪಶುಪತಿ, ರುದ್ರ, ಮಹೇಶ್ವರ, ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ, ಭೋಗೇಶ್ವರ, ಮುಕ್ತೇಶ್ವರ, ಅರ್ಧನಾರೇಶ್ವರ, ನೀಲಕಂಠೇಶ್ವರ ಇತ್ಯಾದಿ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತವೆ. ಶಿವನನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಲಿಂಗದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು, ಮೂರ್ತಿರೂಪದಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸುವುದು ಕಡಿಮೆ. ಶಿವನನ್ನು ಪೂಜಿಸುವವರನ್ನು ಶೈವ ಪಂಥಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವ (ಕ್ರಿ.ಪೂ.೩೦೦೦–೧೭೫೦) ಶೈವ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅಧ್ಯಯನವೆಂದರೆ ಭಾರತದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಜೀವನದ ನಿರಂತರ ವಿಕಾಸದ ಅಧ್ಯಯನವೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾರತದ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಹುಟ್ಟು ಮತ್ತು ಅದರ ಬೆಳವಣಿಗೆಯೊಂದಿಗೆ ಶೈವ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಬೆಳೆದು ಬಂದಿರುವುದನ್ನು ನಾವು ಆಧಾರಗಳಿಂದ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅಧ್ಯಯನದೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಸ್ತುತ ಚಿಂತನೆಯಾದ ಶೈವ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮೂಲವನ್ನು ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಂಡಿದ್ದಾರೆ.[೨೮] ಅಂತೆಯೇ ಶೈವಶಿಲ್ಪದ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಭಾರತದ ಪ್ರಾಚೀನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಾದ ಹರಪ್ಪ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅಧ್ಯಯನದೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವುದು ಸೂಕ್ತ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಕುಣಿಗಲ್ ನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಶೈವ ಧರ್ಮವು ಪ್ರಾಚೀನ ಧರ್ಮವಾಗಿದ್ದು, ಶೈವೋಪಾಸನೆ ಜನರ ಪ್ರಮುಖ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿತ್ತು. ಶಿವನನ್ನು ವಿವಿಧ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದ ವಿವರಗಳು ಶಾಸನ ಮತ್ತು ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿತಗೊಂಡಿವೆ.

ಗಂಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಕೇಶ್ವರಹರ, ಅರೆ ಕೋಟೇಶ್ವರ, ರಾಮೇಶ್ವರ, ಪಾತಾಳೇಶ್ವರ ವಿನಿತೀಶ್ವರ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿದ್ದರೆ, ಚೋಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಪಾಲೇಶ್ವರ, ಕವಿಲೇಶ್ವರ, ಇಳಮೀಶ್ವರ ಮುಡೆಯಾರ್ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಶಿವನನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಕಳಂಕನಾಥ, ಮಲ್ಲಿನಾಥ, ಬೋಗನಾಥ, ಶಂಭುನಾಥ, ಬಲ್ಲಾಳೇಶ್ವರ, ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಹೆಸರುಗಳು ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನಾಥಪಂಥದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.[೨೯]

ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಣಿಲೇಶ್ವರ, ಗೌರೀಶ್ವರ, ಗಂಗಾಧರ, ಚಂದ್ರಶೇಖರ, ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರ, ಕುಂಭೇಶ್ವರ, ಸೋಮೇಶ್ವರ ಹಾಗೂ ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಂಜರಾಜೇಶ್ವರ, ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರ, ಚಾಮರಾಜೇಶ್ವರ, ಬಸವೇಶ್ವರ, ನಂದೀಶ್ವರ ಹೆಸರುಗಳ ಉಲ್ಲೇಖ ಸಿಗುತ್ತವೆ. ಶಿವನನ್ನು ಮೂರ್ತಿಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಸ್ಥಾಪನೆ ಮಾಡುವುದು ಪುಣ್ಯಕಾಯವೆಂಬ ಭಾವನೆ ಇಲ್ಲಿನ ರಾಜರು, ಅಧಿಕಾರಿಗಳು, ಪ್ರಜಾವರ್ಗದಲ್ಲಿತೆಂಬುದು ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಿವಲಿಂಗ ಶಿಲ್ಪ

ಲಿಂಗವು ಶೈವಧರ್ಮದ ಪ್ರತೀಕ ಶಿವನನ್ನು ಲಿಂಗದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ಲಿಂಗಾಯತ್ ಸರ್ವಂ ಸಮುತ್ಪನ್ನಂ ಲಯನ್ ತಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಮ್' ಲಿಂಗದಿಂದಲೇ ಸಕಲ ಜಗತ್ತು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವಾಗುತ್ತದೆ.[೩೦] ಸುಪ್ರಭೇದಾಗಮನದ ಪ್ರಕಾರ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿತಗೊಂಡ

ಅಚಲ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ೯ ವಿಧಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ ಸ್ವಯಂಭು, ಪುರವ, ದೈವತ್ವ, ಗಾಣಪತ್ಯ, ಅಸುರ, ಸುರ, ರಾಕ್ಷಸ, ಮನುಷ್ಯ ಬಾಣಲಿಂಗಗಳಾಗಿವೆ. ಮನುಷ್ಯಾಕೃತಿಯ ಲಿಂಗಗಳು ಬಹುವಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಇದು ಬ್ರಹ್ಮಭಾಗ, ವಿಷ್ಣುಭಾಗ, ವೃತ್ತಾಕಾರದ ಪೂಜಾ ಭಾಗವು ರುದ್ರ ಭಾಗ, ರುದ್ರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವಿರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಶಿರೋವರ್ತನಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಮನುಷ್ಯನಾಕೃತಿಯ ಲಿಂಗಗಳು ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳ ಸಂಕೇತವಾಗಿದೆ.[೩೧]

ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಯಾವುದರಿಂದ ಲೌಕಿಕವಾದ ಸಾಂಸಾರಿಕ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆಯೋ ಅದನ್ನು ಲಿಂಗವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಮಾಯೆ ಹಾಗೂ ಮಾಹೇಶ್ವರರೇ ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷರಾಗಿದ್ದು, ಇವರ ಸಮಾಗಮದಿಂದ ಜಗತ್ತು ಸೃಷ್ಟಿಯಾಗಿದೆಯೆಂದು ಪುರಾಣಗಳು, ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತವೆ. ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ದೇಶ ಭೇದಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ನಾಗರ, ದ್ರಾವೀಡ, ವೇಸರವೆಂಬ ಪ್ರಭೇದಗಳುಂಟು. ಶಿವಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಶಿಲೆ, ರತ್ನ, ಕಾಷ್ಠ, ಮೃತಿಕೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಬಹುದು. ಶಿಲೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಶೈಲಜ ಲಿಂಗವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಲಿತವಿರುವ ಶೈವ ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಶಿವನ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿ ಲಿಂಗವನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ಲಿಂಗ' ವೆಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಚಿಹ್ನೆ, 'ಸಂಕೇತ', ಲಾಂಛನ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಅಥರ್ವಣ ವೇದದಲ್ಲಿ ಶಿವನ ಸಂಕೇತವಾಗಿ 'ಸ್ತಂಭ'ದ ಕಲ್ಪನೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಇಡೀ ಚರಾಚರ ಜಗತ್ತನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿರುವ ಆಧಾರ ಸ್ತಂಭವೇ 'ಲಿಂಗ'. ಪ್ರಂಪಂಚದಾದ್ಯಂತವೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿ, ಜಗತ್ತಿನ ಎಲ್ಲ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ ಆ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಮೂರ್ತಿರೂಪವೇ 'ಲಿಂಗ'. ಈ ಲಿಂಗದ ರೂಪದಲ್ಲಿಯೇ ಭೂಮಿ, ಆಕಾಶ, ಅಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ವಾಯು, ಅಮೃತ, ಮೃತ್ಯು– ಹೀಗೆ ಸರ್ವವೂ ಅಡಕವಾಗಿದೆ. ಸಮುದ್ರವೇ ನಾಡಿಗಳಾಗಿರುವ ಈ ಸ್ತಂಭವನ್ನು 'ಪುರುಷ'ನಂತೆ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ.[೩೨]

ಪ್ರಸ್ತುತ ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವು 9 ಅಂಗುಲ ಎತ್ತರವಾಗಿದ್ದು ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಬಾಗಿದೆ. ಈ ಲಿಂಗವು ನೆಲಕ್ಕೆ ಸಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದೊಂದು ಉದ್ಭವ ಲಿಂಗವಾಗಿದ್ದು, ಆನಂತರದಲ್ಲಿ ಪಾಣಿಬಟ್ಟಲನ್ನು ಕೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರ ಮುಖವಾಡವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಕರ ಗೋಡೆಯ ನಡುವಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇದು ಮೂರು ಅಡಿ ಎತ್ತರವಾಗಿದ್ದು ಮೂರು ಹಂತದಲ್ಲಿದೆ. ಅಂದರೆ ಲಿಂಗವು ಪೀಠ, ಪಾಣಿಬಟ್ಟಲು, ಶಿರೋಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಉಪಾನ, ಜಗತಿ, ಕಂಠವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಶಿರೋಭಾಗವು ತುಂಬಾ ನುಣುಪಾಗಿದ್ದು, ನೋಡಲು ಆಕರ್ಷಕವಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ರುದ್ರಪಾದದಲ್ಲಿನ ಗಣಪತಿ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ, ಪಂಚ ತೀರ್ಥಗಳಾದ ಕೋಟಿ ತೀರ್ಥ, ವಶಿಷ್ಠ ತೀರ್ಥ, ಅಂಬಾ ತೀರ್ಥ,

ರುದ್ರ ತೀರ್ಥ, ನಾಗ ತೀರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ಭೈರವನ ಶಿಲ್ಪ

ಭೈರವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ 'ಭಯಂಕರ' ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದೆ. ಭೂತಪ್ರೇತ ಪಿಶಾಚಿಗಳ ಉಚ್ಚಾಟನೆಗೆಂದು ಭೈರವನ ಪೂಜೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಾಗಿದೆ. ಶಿಲ್ಪರತ್ನದ ಪ್ರಕಾರ ಭಯಂಕರ ಮುಖ ಉಳ್ಳವನಾದ ಇವನು ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಖಡ್ಗ, ತ್ರಿಶೂಲ, ಡಮರು ಮತ್ತು ಕಪಾಲ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುತ್ತಾನೆ. ಕೊರೆ ಹಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಾಗಿದ್ದು, ಗುಂಗರು ಕೂದಲೂ, ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿ ರುಂಡಮಾಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿದವನು, ಹಾವುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವವನು ಹಾಗೂ ನಾಯಿಯೊಂದಿಗೆ ಇವನನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೈರವನನ್ನು ಕ್ಷೇತ್ರ ಪಾಲಕನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ.[೩೩]

ವರಹ ಪುರಾಣವು ಶಿವನು ಬ್ರಹ್ಮನ ಐದನೆ ಶಿರವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದನೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ರುದ್ರನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ, ಅವನನ್ನು ಕಪಾಲಿ ಎಂದು ಕರೆದು ಜಗತ್ತನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ಹೇಳಿದನಂತೆ. ಆದರೆ ರುದ್ರ ತನ್ನನ್ನು ಕಪಾಲಿ ಎಂದು ಕರೆದು ಅಪಮಾನ ಮಾಡಿದನೆಂದು ಕೋಪಗೊಂಡು ತನ್ನ ಎಡಗೈಯ ಹೆಬ್ಬರಳಿನ ಉಗುರಿನಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಐದನೆ ತಲೆಯನ್ನು ಚಿವುಟಿ ಹಾಕಿದನು. ಆದರೆ ಕತ್ತರಿಸಿದ ಈ ತಲೆಯು ಶಿವನ ಕೈಗೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿತು. ರುದ್ರನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ, ಈ ತಲೆಯನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಲು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ೧೨ ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಕಪಾಲಿಕ ಜೀವನ ನಡೆಸಿದರೆ ಶಿರವು ಕಳಚಿ ಬೀಳುವುದೆಂದು ತಿಳಿಸಿದನು. ಅದರಂತೆ ರುದ್ರನು ಮಹೇಂದ್ರಗಿರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಕೇಶವ ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು, ಮೂಳೆಗಳ ಹಾರವನ್ನು, ರಕ್ತವನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ನಾನಾ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಹೋದನು. ೧೨ ವರ್ಷಗಳ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾರಣಾಸಿಗೆ ಬಂದಾಗ ಶಿವನಿಗೆ ಅಂಟಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮ ಕಪಾಲವು ಕಳಚಿ ಬಿದ್ದಿತು.[೩೪] ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ 'ಕಪಾಲ ವಿಮೋಚನಾ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಯಿತು. ನಂತರ ರುದ್ರನು ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿ, ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವೇಶ್ವರನನ್ನು ಪೂಜಿಸಿ, ಕೈಲಾಸಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿರುಗಿದನೆಂದು ವರಹಪುರಾಣ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಕಳಸಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಿಂದ ೩ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿ ವಸಿಷ್ಠ ತೀರ್ಥಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಲ್ಲಿ ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಕಾಲಮಾನಕ್ಕೆ ಸಮನಾದ ಕಾಲಭೈರವ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ದುರ್ಗದ ಹಳ್ಳಿಯ ಕಾಲಭೈರವ ಮತ್ತು ದೇವರಮನೆ ಕಾಲಭೈರವ ಶಿಲ್ಪಗಳು ವಿಶೇಷವೆನಿಸಿವೆ. ದುರ್ಗದ ಹಳ್ಳಿಯ ಕಾಲ ಭೈರವ ಶಿಲ್ಪವು ಪ್ರಭಾವಳಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಕಿರೀಟ ಮುಕುಟಸಾದ ಭೈರವನ ಬಲ ಬದಿಯ ಮುಂದಿನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗ, ಹಿಂದಿನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಡಮರು ಮತ್ತು ಎಡ ಭಾಗದ ಹಿಂದಿನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ತ್ರಿಶೂಲ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ರುಂಡವಿದೆ. ರುಂಡದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಯಿಯು ಕುಳಿತಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ನಂದಿ ಶಿಲ್ಪ

ಶಿವನಗಣ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ನಂದಿ, ನಂದೀಶ ಅಥವಾ ನಂದೀಶ್ವರನನ್ನು ಮಾನವ ರೂಪದಲ್ಲಿ ೩ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು, ೪ ಕೈಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಹುಲಿಯ ಚರ್ಮವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವನೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಇವನನ್ನು ವೃಷಭ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿ ಶಿವಾಲಯದಲ್ಲೂ ಶಿವನ ಎದುರಿಗೆ ವೃಷಭ ರೂಪದ ನಂದಿ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ನಂದಿಯು ಶಿವನ ವಾಹನ ಎಂದೂ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿವೆ. ಶಿವನನ್ನು ವೃಷಭಧ್ವಜ, ಋಷಿಕೇತನ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಸಿಂಧೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ವೃಷಭಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಇದ್ದುದ್ದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಸಿಂಧೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಮುದ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ವೃಷಭನ ಚಿತ್ರ ಕಂಡುಬಂದಿದೆ. ಅಂದಿನ ಕಾಲದಿಂದಲೇ ವೃಷಭನಿಗೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ನೀಡಲಾಗಿದ್ದು ಪಶುಪತಿಯ ವಾಹನವಾಗಿರುವುದು ವಿಶೇಷವೆನಿಸಿದೆ. ನಂದಿಯನ್ನೇ ಶಿವನೆಂದು ಪೂಜೆ ಮಾಡುವ ವಾಡಿಕೆ ಈಗಲೂ ಇದೆ. ನಂದಿಯ ಬೆನ್ನ ಮೇಲಿನ ಡುಬ್ಬ ಪರ್ವತಾಕಾರವಾಗಿದ್ದು ಅದು ಮುಂದೆ ಲಿಂಗದೊಂದಿಗೆ ಗುರುತಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ.[೩೫] ಒಟ್ಟಾರೆ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ನಂದಿಯು ಶಿವನ ವಾಹನವಾಗಿ ಶೈವ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಪಡೆದ ಶಿಲ್ಪವಾಗಿದೆನ್ನುವಂತದು ಪಸರಿಸಿದೆ.

ಕುಣಿಗಲ್ ನಾಡಿನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವಂತಹ ಬಹುತೇಕ ಎಲ್ಲಾ ಶಿವ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ನಂದಿಯನ್ನು ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ ಅಂತರಾಳದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಂದಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳು ವಿವಿಧ ಕಾಲಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿ ರಚನೆಯಾಗಿದ್ದು, ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಬಳಪದ ಕಲ್ಲನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಗಂಟೆಹಾರ, ಹಣೆಪಟ್ಟಿ, ಕೊರಳಪಟ್ಟಿ, ಡುಬ್ಬ ಬಳಸಿದ ಪದಕ ಹಾರ ಹಾಗೂ ಗೆಜ್ಜೆ ಅಲಂಕಾರವಾಗಿದ್ದು, ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಮಡಚಿಕೊಂಡು ಎಡಗಾಲನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿ ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಬಸವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಸುಮಾರು ಒಂದುವರೆ ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಶಿಲ್ಪ ಇದಾಗಿದೆ. ಈ ನಂದಿ ಶಿಲ್ಪವು ಯಾವುದೇ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಇಲ್ಲ, ಎಡಗಾಲನ್ನು ಮುಂದೆ ಮಡಚಿಕೊಂಡು ಬಲಗಾಲನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡಿದೆ. ತುಂಬಾ ಅಲಂಕೃತವಾದ ನಂದಿ ಶಿಲ್ಪ ಇದಾಗಿದೆ. ಕೊರಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಘಂಟೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಹಾರ ಮತ್ತೊಂದು ಸರಪಳಿಯಂತಹ ಹಾರವನ್ನು ಧರಿಸಿದಂತಿದೆ.

ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ ನಂದಿ ಶಿಲ್ಪವು ಪೀಠದಿಂದ ಮೂರು ಅಡಿ ಎತ್ತರವಾಗಿದೆ. ಪೀಠದ ಮೇಲಿರುವ ನಂದಿಶಿಲ್ಪವು ತುಂಬಾ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ಎಡಗಾಲನ್ನು ಮುಂದೆ ಮಡಚಿಕೊಂಡು ಮತ್ತು ಬಲಗಾಲನ್ನು ಓಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡಿದೆ. ನಂದಿಯ ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಘಂಟೆಯನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಹಾರವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಬಿಂದು ಮಾಧವ ದೇವಾಯಲದ ಮುಂದೆ. ಪಂಚತೀರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ

ನಂದಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿರುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ರಾಶಿಚಕ್ರ ಶಿಲ್ಪ

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿರುವ 'ಕ್ಷೇತ್ರಪಾಲಯ' ಎಂದು ಸ್ಥಳೀಯರು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ರಾಶಿಚಕ್ರ ಶಿಲ್ಪವು, ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧ ಮತ್ತು ೧೨ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಾಗಿದೆ. ನವಗ್ರಹಗಳ ಆರಾಧನೆಯಂತೆ ದ್ವಾದಶ ರಾಶಿಗಳ ಆರಾಧನೆಯೂ ಇರುವುದಕ್ಕೆ ಈ ರಾಶಿಚಕ್ರ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ. ಈ ರಾಶಿಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತ ಅಶ್ವಗಳು, ಮತ್ಸ್ಯ, ಕಳಸ, ಮಕರ, ಕುರಿ, ಚೇಳು, ತಕ್ಕಡಿ, ಏಡಿ, ಹಸುಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಈ ಪೀಠಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯಕಿರಣ ಸ್ತಂಭ/ಪೀಠ ಅಥವಾ ರಾಶಿಚಕ್ರವೆಂದು ಕರೆಯತ್ತಾರೆ. ಇದು ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಇದ್ದು, ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ಹಾಕಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ಪುರುಷಮೃಗನ ಶಿಲ್ಪ

ಕಳಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ದುರ್ಗದಹಳ್ಳಿ, ದೇವರಮನೆ ಕಾಲಭೈರವ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಪುರುಷಮೃಗ ಶಿಲ್ಪವು ಕೂತೂಹಲ ಮೂಡಿಸುತ್ತದೆ. ಮಹಾಭಾರತದ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಪುರುಷಮೃಗವು ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿದೆ. ದೇಹದ ಅರ್ಧಭಾಗ ಮನುಷ್ಯ ಹಾಗೂ ಅರ್ಧಭಾಗ ಪ್ರಾಣಿ ಅದರಲ್ಲೂ ವ್ಯಾಘ್ರ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಶಿಲ್ಪವಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು 'ವ್ಯಾಘ್ರಪಾದ' ಎಂತಲೂ ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಸದಾಕಾಲ ಶಿವನ ಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ತಲ್ಲೀನನಾಗಿರುವುದು ಇದರ ಪ್ರಮುಖ ಲಕ್ಷಣ. ಇಂತಹ ಪುರುಷಮೃಗದ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಮೂರು ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಪುರುಷಮೃಗವು ಶಿವನ ಅತಿಭಕ್ತ ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇದೊಂದು ಪೌರಾಣಿಕ ಜೀವಿಯಾಗಿದ್ದು ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಕಲೆ, ಆಚರಣೆ ಹಾಗೂ ದಂತಕಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆದುದು ಭಾರತದ ಪ್ರಾಚೀನ ಮಹಾ ಕಾವ್ಯವಾದ ಮಹಾಭಾರತದ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ. ಈ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮಹಾಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡುರಾಜನ ತನಯರಾದ ಪಂಚಪಾಂಡವರಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯನಾದ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನು ಅಥವಾ ಧರ್ಮರಾಯನು ನಾರದೋಪದೇಶದಿಂದ ರಾಜಾಸೂಯ ಯಾಗವನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡ ಸಂದರ್ಭ ಎಂಜಲಿನ ಶುದ್ಧತೆಗೆ ಚಿಂತಿಸಿದ ಧರ್ಮರಾಯನು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಲಹೆಯಂತೆ ಪುರುಷಮೃಗವನ್ನು ಕರೆತರಲು ಭೀಮನನ್ನು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹೇಮಾಚಲದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಮಾನಸ ಸರೋವರದ ತೀರದಲ್ಲಿ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಿವಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಪುರುಷಮೃಗವನ್ನು ಕರೆತರಲು ಭೀಮ ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ. ದಾರಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪವನ ಸುತ ಆಂಜನೇಯನ ದರ್ಶನವಾಗುತ್ತದೆ. ಆಂಜನೇಯನು, ಭೀಮನು ಪುರುಷಮೃಗವನ್ನು ಕರೆದೊಯ್ಯಲು ಬಂದಿರುವ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅದು ಮನೋವೇಗದಲ್ಲಿ ಚಲಿಸುವ ಪ್ರಾಣಿ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿ, ಅದನ್ನು ಕರೆತರುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ಭೀಮನಿಗೆ ಹೇಳಿದನು ಹಾಗೂ ತನ್ನ ಬಾಲದಿಂದ ಒಂದಿಷ್ಟು ರೋಮಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತು

ಆತನ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ನೀಡುವನು. ಅದನ್ನು ಕರೆದೊಯ್ಯಲು ಬಂದಿರುವೆನು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದನು. ಆಗ ಪುರುಷಮೃಗವು ಒಂದು ಷರತ್ತಿನ ಮೇರೆಗೆ ಆತನೊಂದಿಗೆ ಹೊಗಲು ಒಪ್ಪುತ್ತದೆ. ಆದರ ಪ್ರಕಾರ ಭೀಮನು ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ಓಡುವುದು ಹಿಂದೆ ಪುರುಷಮೃಗವು ಆತನನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟುವುದು ಎಂಬ ಷರತ್ತು ನಿರ್ಧರಿತವಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕೊಪ್ಪದ ಭೀಮನು ಓಡಲಾರಂಭಿಸಿದನು. ಪುರುಷ ಮೃಗವೂ ಆತನನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಿತು. ಅದು ಹತ್ತಿರ ಬಂದಾಗ ಭೀಮನು ಆಂಜನೇಯ ನೀಡಿದ ಒಂದು ರೋಮವನ್ನು ಭೂಮಿಗೆ ಹಾಕಲು ಅಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗವು ಉದ್ಧವಿಸುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ನೋಡಿದ ಶಿವಭಕ್ತನಾದ ಪುರುಷಮೃಗಗನು ಶಿವಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ತೋಡಗುವವನು. ಈ ಸಮಯವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು ಭೀಮನು ಮುಂದೆ ಓಡಲು ಆರಂಭಿಸಿದನು. ಲಿಂಗಪೂಜೆ ಮುಗಿಸಿದ ಪುರುಷಮೃಗವು ಮತ್ತೆ ಭೀಮನನ್ನು ಬೆನ್ನಟ್ಟಲು ಭೀಮನು ಮತ್ತೆ ರೋಮವನ್ನೆಸೆಯಲು ಶಿವಲಿಂಗ ಉದ್ಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಪುರುಷಮೃಗವು ಮತ್ತೆ ಲಿಂಗಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮುದುವರಿದ ಪುರುಷಮೃಗ ಹಾಗೂ ಭೀಮರ ಓಟವು ಯಾಗದ ಸ್ಥಳದವರೆಗೂ ಮುದುವರೆಯಿತು. ಯಾಗ ಸ್ಥಳದ ಧ್ವಾರದ ಬಳಿಬಂದಾಗ ಪುರುಷಮೃಗವು ಭೀಮನ ಕಾಲನ್ನು ಹಿಡಿದೆಳೆಯುತ್ತದೆ. ಆಗ ಭೀಮನ ಒಂದು ಕಾಲು ದ್ವಾರದ ಒಳಗೆ ಹಾಗೂ ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಲು ಹೊರಗೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಇಬ್ಬರಲ್ಲೂ ವಾದವು ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಧರ್ಮರಾಯನು ನ್ಯಾಯವನ್ನು ನೀಡಲು, ಅದಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿದ ಪುರುಷಮೃಗವು ಭೀಮನನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ ಅವರ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಯಜ್ಞದ ಭೋಜನಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಣಕಂಬದಲ್ಲಿ ಬಂಧಿಸಿಡಲಾಯಿತು. ಈ ವಿವರಣೆಯು ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನ ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಎಲ್ಲ ದೇವಾಲಯಗಲ್ಲಿ ಅದರಲ್ಲೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶೈವ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಪುರುಷಮೃಗ ಶಿಲ್ಪಕ್ಕೆ ಮಹಾಭಾರತದ ಮೇಲಿನ ಕಥಯಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಹಲವು ಬಗೆಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತಹವುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಮುಂದಿನ ಕಥೆಯೂ ಒಂದು. ಇಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದ ಮಹಾಭಾರತದ ಕಥೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಭಿನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಕನ್ಯಾಕುಮಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿರುವ ೧೨ ಶಿವಾಲಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಪ್ರಸ್ತುತ ದಿನಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಚರಣೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿರುವುದು ವಿಶೇಷ. ಈ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ ಪುರುಷಮೃಗವು ಆಳವಾದ ಶಿವಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೂ ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣು ಭಕತ್ರನ್ನು ತಾತ್ಸಾರ ಭಾವದಿಂದ ಕಾಣುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಹೀಗಿರುವಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯವನಾದ ಧರ್ಮರಾಯನು ರಾಜಸೂಯ ಯಾಗವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಪುರುಷಮೃಗದ ಹಾಲಿನ ಅವಶ್ಯಕತೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಜವಾಬ್ದಾರಿಯನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸಲು ಭೀಮನು ಅತಿಯಾದ ನಂಜಿಕೆಯಿಂದ ಮುಂದೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಶಿವ ಹಾಗೂ ಭೀಮನ ಅತಿಯಾದ ಸ್ವನಂಜಿಕೆಯನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಲು ಬಯಸಿ, ೧೨ ಶಿವಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಭೂಮಿಗೆ ಹಾಕುವಂತೆ ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ ಹಾಗೂ ಗೋವಿಂದ

ಗೋಪಾಲ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಲು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಭೀಮನು ಶಿವನ ಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ ಪುರುಷ ಮೃಗವಿದ್ದ ಅರಣ್ಯದೊಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಪುರುಷ ಮೃಗದ ಹಾಲನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗೋವಿಂದ ಗೋಪಾಲ ಎಂದು ಉಚ್ಚರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ ಶಿವ ಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ ಪುರುಷ ಮೃಗಕ್ಕೆ ತೊಂದರೆಯುಂಟಾಗಿ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಇರುವಂತೆ ಬಾಸವಾಗಿ, ಕೋಪದಿಂದ ಭೀಮನನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಮುಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಭೀಮನು ಅದರಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಓಡಲಾರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಆತನ ಸಾಮೀಪ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಕೃಷ್ಣನು ನೀಡಿದ ಶಿವ ಲಿಂಗವೊಂದನ್ನು ಭೂಮಿಗೆ ಚೆಲ್ಲುತ್ತಾನೆ. (ಕೆಲವೆಡೆ ರುದ್ರಾಕ್ಷಿಮಣಿಗಳನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿ ಲಿಂಗರೂಪ ಪಡೆಯುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ) ಅದು ಶಿವಾಲಯವಾಗಿ ಪರಿವರ್ತನೆಯಾದಾಗ ಪುರುಷಮೃಗವು ಶಿವಪೂಜೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗುತ್ತದೆ. ಆಗ ಮತ್ತೆ ಭೀಮನು ಅದರ ಹಾಲನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಗೋವಿಂದ ಗೋಪಾಲ ಎಂದು ಹಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಮತ್ತೆ ಪುರುಷ ಮೃಗವು ಮತ್ತೆ ಕುಪಿತನಾಗಿ ಭೀಮನನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಆತನ ಹಿಂದೆ ಓಡುತ್ತದೆ. ಆಗ ಭೀಮನು ಮತ್ತೆ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಚೆಲ್ಲುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ೧೨ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿದಾಗ ಅಲ್ಲಿ ೧೨ ಶಿವಾಲಯಗಳು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪುರುಷಮೃಗ ಭೀಮನನ್ನು ಹಿಡಿದಾಗ ಭೀಮನ ಒಂದು ಕಾಲು ಯಾಗ ಶಾಲೆಯ ದ್ವಾರದ ಒಳಗೆ ಹಾಗೂ ಇನ್ನೊಂದು ಹೊರಗೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಭೀಮನು ತಾನು ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಂತೆ ಧರ್ಮರಾಯನು ಬಂದು ಭೀಮನ ಅರ್ಧ ದೇಹ ಒಳಗಿದ್ದು, ಇನ್ನರ್ಧ ದೇಹವು ಹೊರಗೆ ಇರುವುದರಿಂದ, ಹೊರಗೆ ಇರುವ ದೇಹಾರ್ಧ ಭಾಗವು ಪುರುಷಮೃಗಕ್ಕೆ ಸಲ್ಲುವುದೆಂದು ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿದ ಪುರುಷಮೃಗವು ಯಜ್ಞ ಪೂರ್ಣಗೊಳ್ಳಲು ತನ್ನ ಹಾಲನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಈ ೧೨ ಶಿವಾಲಯಗಳು ತಮಿಳುನಾಡಿನ ಕನ್ಯಾಕುಮಾರಿಯ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೂ ಈಗಲೂ ಶಿವರಾತ್ರಿಯಂದು ಅಲ್ಲಿನ ಜನ ಬರಿಗಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕೈಯಲ್ಲೊಂದು ತಾಳೆ ಮರದ ಎಲೆಯೊಂದನ್ನು ಹಿಡಿದು, ಗೋಪಾಲ ಗೋವಿಂದ ಎಂದು ಹಾಡುತ್ತಾ ೭೫ ಕಿ.ಮೀ.ಗಳಷ್ಟು ಓಡಿ ಈ ಹನ್ನೆರಡು ಶಿವಾಲಯಗಳ ದರ್ಶನ ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಈ ಮೂಲಕ ಅವರು ಶಿವ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುಗಳಿಬ್ಬರು ಒಂದೇ ಎಂಬ ಭಾವೈಕ್ಯತೆಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದೂ ಸಹ ಹೇಳಲಾಗಿದೆ. ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಪುರುಷಮೃಗವು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಶಿಲ್ಪವಾಗಿದ್ದು ತನ್ನದೇ ಆದ ಒಂದು ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ.[೩೬]

ಅರ್ಧದೇಹ ಮನುಷ್ಯನಂತೆಯೂ, ಅರ್ಧದೇಹ ಪ್ರಾಣಿಯಂತೆಯೂ ಇರುವುದೆಂದು ನಂಬಲಾದ ಒಂದು ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಪ್ರಾಣಿ ಪುರುಷಮೃಗ. ಶ್ರೀತತ್ವ ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಪುರುಷಮೃಗದ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಣೆ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಮನುಷ್ಯನ ಮುಖ ಹಾಗೂ ಸಿಂಹದ ದೇಹವುಳ್ಳ, ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಘಂಟೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನದ ಕಲಶವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಸದಾಕಾಲ ಶಿವಪೂಜೆಯಲ್ಲಿಯೇ ತೊಡಗಿ ಆನಂದವನ್ನು

ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ಪುರುಷ ಮೃಗವಿರುತ್ತದೆ. ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ದುರ್ಗದಹಳ್ಳಿ ಕಾಲಭೈರವ ದೇವಾಲಯ, ದೇವರಮನೆ ಕಾಲಭೈರವ ದೇವಾಲಯದ ಕಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಪುರುಷ ಮೃಗನ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಸ್ಕಂದನ ಶಿಲ್ಪ

ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ, ಸುಬ್ರಮಣ್ಯ, ತಾರಕಾರಿ, ಶರವಣ ವಿವಿಧ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಪರಿಚಿತನಾಗಿರುವ ಈ ದೇವರನ್ನು ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಾರತದಾದ್ಯಂತ ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಪ್ರಸ್ತುತದಲ್ಲಿ ಸ್ಕಂದನ ಆರಾಧನೆ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಚಲಿತದಲ್ಲಿದೆ. ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನ ಶೂರನಾದ್ದರಿಂದ ಸ್ಕಂದನನ್ನು ಛಾಂದಗ್ಯೋಪನಿಷತ್‌ನಲ್ಲಿ ಕುಮಾರ ಅಥವಾ ಸನತ್ ಕುಮಾರನೆಂದು ಹೇಳಿದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಪ್ರಿಯನಾದ್ದರಿಂದ ಸುಬ್ರಮಣ್ಯ, ಪಾರ್ವತಿಯ ಮಗನಾದ್ದರಿಂದ ೬ ಜನ ಕೃತಿಕೆಯರು ಸ್ಕಂದನನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದ್ದರಿಂದ ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಕನೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ತಮಿಳುನಾಡು, ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕುರುಂಚಿ ಗುಡ್ಡಗಾಡಿನ ಜನರು, ಯೋಧರು, ಬೇಟೆಗಾರರು, ವ್ಯವಸಾಯಗಾರರು ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ.

ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಆಯಾ ದೇವರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಪರಿವಾರ ದೇವತೆಗಳ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಪೂಜೆಗೊಳ್ಳುವ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಿವ, ವಿಷ್ಣು, ಬ್ರಹ್ಮ, ಸೂರ್ಯ, ದೇವಿ, ಗಣೇಶ ಇವರಿಗೆಂದೇ ಆಲಯವಿರುವುದು ವಾಡಿಕೆ. ಆದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಆಲಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹಲವಾರು ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಎಡೆಯಿರುತ್ತದೆ. ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಳಿಸಬೇಕು ಎಂದು ಆಗಮದ ವಿಧಿಗಳೇ ಇವೆ. ಶಿವ ದೇವಾಲಯವಾದರೆ ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗ, ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದೊಳಗೆ ದೇವಿಯಲ್ಲದೆ ಗಣಪತಿ, ದಕ್ಷಿಣಾಮೂರ್ತಿ, ಭೈರವ, ಚಂಡೇಶ್ವರ, ನಾರಾಯಣ, ವೀರಭದ್ರ, ಶಾಸ್ತ್ರ, ಸುಬ್ರಮ್ಮಣ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಇತರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಗುಡಿಗಳಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.[೩೭]

ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ತಿಕೇಯ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಕಾರ್ತಿಕೇಯನೆಂದರೆ ಸುಬ್ರಮ್ಮಣ್ಯನ ಇನ್ನೊಂದು ಹೆಸರು. ಶಿವನ ಪರಿವಾರದಲ್ಲಿ ಅವನ ಮಗನೆಂದು ಹೆಸರಾದ ಸುಬ್ರಮ್ಮಣ್ಯನಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಸ್ಥಾನವಿದೆ. ಶಿವನ ಮುಖದಿಂದ ಹೊರಹೊಮ್ಮಿದ ಆರು ಕಳೆಗಳ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಅಗ್ನಿಯೂ ವಾಯುವೂ ಒಯ್ದು ಶರವಣ ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿದರಂತೆ, ಇದರಿಂದ ಶರವಣಭವನಾದ. ಅಲ್ಲಿ ಆರು ಕೃತ್ತಿಕೆಯರು ಅದನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದರು ಅದರಿಂದ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನಾದ. ಇದೇ ಸುಬ್ರಮ್ಮಣ್ಯನ ಮೊದಲ ರೂಪ.[೩೮]

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಕಾರ ಗೋಡೆಯ ನಡುವೆ ಇರುವಂತಹ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಶಿಲ್ಪವು ಮೂರು ಅಡಿ ಎತ್ತರವಾಗಿದೆ. ಶಿಲ್ಪವು ಪೀಠದ ಮೇಲಿದೆ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನು ತನ್ನ ವಾಹನವಾದ ನವಿಲಿನ

ಮೇಲೆ ಕುಳಿತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಿಂತಂತೆ ಮತ್ತು ನವಿಲಿನ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಂತೆ ಇದ್ದಾಗ "ಶಿಖಿವಾಹನ" ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಕ್ಕೆ ಪಾಣಿಬಟ್ಟಲು, ಮತ್ತು ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಹಿಂದೆ ಪ್ರಭಾವಳಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಎರಡು ಕೈಗಳಿದ್ದು ಶಕ್ತ್ಯಾಯುಧಗಳಿವೆ ದಂಡಾಕಾರವಾಗಿರುವ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅವನ ವಿಶೇಷಾಯುಧ. ಬೃಹತ್ ಸಂಹಿತೆಯು ಇವನನ್ನು 'ಬರ್ಹಿಕೇತು' ಎಂದು ಅಂದರೆ ನವಿಲಿನ ಧ್ವಜವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಬಣ್ಣಿಸಿದೆ.[೩೯]

ನವನಾಥರ ಶಿಲ್ಪಗಳು

ನಾಥ ಪಂಥವು ಶೈವಧರ್ಮದ ಒಂದು ಪ್ರಭೇದವಾಗಿದೆ. ಭೈರವನ ಆರಾಧಕರಾಗಿದ್ದ ನಾಥರು ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿದ್ದರು. ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಥ ಪಂಥವು ಉಚ್ಛ್ರಾಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಈ ಪಂಥದ ಪ್ರತಿಪಾದಕರನ್ನು ನವನಾಥರೆಂದು ಕರೆಯುವರು. ಸತ್ಯನಾಥ, ಸತೋಕನಾಥ, ಆದಿನಾಥ, ಅನಾಧಿನಾಥ, ಅಕುಳಿಶನಾಥ, ಮಾತಂಗನಾಥ, ಮಚ್ಛೇಂದ್ರನಾಥ, ಘಟ್ಟಿಯಂತ್ರನಾಥ ಮತ್ತು ಗೋರಕ್ಷನಾಥರೇ ನವನಾಥರೆಂದು ಅಲ್ಲಮನ ವಚನಗಳಲ್ಲಿವೆ.[೪೦] ಈ ರೀತಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳು ದುರ್ಗದ ಹಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ದೇವರಮನೆ ಕಾಲಭೈರವ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ.

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿನ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರು

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಮುಖಮಂಟಪದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರದ ಬಾಗಿಲಿನ ಇಕ್ಕೆಲದಲ್ಲಿ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಸುಂದರವಾಗಿ ಕೆತ್ತಿರುವ ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಬಳಪದ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಎಡ ಬದಿಯ ದ್ವಾರಪಾಲಕನ ಹಸ್ತದ ತೋರು ಬೆರಳು ಮತ್ತು ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ನಡುವೆ ಗುಲಗಂಜಿ ಕಾಳನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದು ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಕಳಸದ ಹಿರಿಯರು ಹೇಳುವಂತೆ ಕಾಶಿ ವಿಶ್ವನಾಥನ ದರ್ಶನಗಿಂತ ಕಳಸದ ಕಲಸೇಶ್ವರನ ದರ್ಶನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಒಂದು ಗುಲಗಂಜಿ ಕಾಳಿನ ತೂಕಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪುಣ್ಯ ಲಭಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಮಾತಿದೆ. ಇದನ್ನು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಮೂಲಕ ಶಿಲ್ಪಿಯು ತನ್ನ ಕೈಚಳಕವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಎರಡು ಶಿಲ್ಪವು ಐದು ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿದ್ದು, ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರಾದ ನಂದಿ ಮತ್ತು ಭೃಂಗಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಾಗಿವೆ. ದ್ವಿಭಂಗಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಚತುರ್ಭುಜಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಬಲಗಡೆ ಡಮರು, ಗದೆ, ಎಡಗಡೆ ಚಕ್ರ, ಅಭಯ ಹಸ್ತವಿದೆ.

ಗಣಪತಿ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ

ಗಣಪತಿ ಎಂದರೆ ವಿಘ್ನ ವಿನಾಶಕ, ಎಲ್ಲಾದಕ್ಕೂ ಮೊದಲ ಪೂಜೆ ಅವನಿಗೆ. ಅವನ ಗುಡಿ ಇರದ ಊರಿಲ್ಲ. ಚೌತಿಯಂದು ಮನೆ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಯಾವ ಬೇಧವಿಲ್ಲದೆ ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೇವಾಲಯುಗಳಲ್ಲಿ ಸಪ್ತ ಮಾತೃಕೆಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿದ್ದಾಗ ಅವರ ಎಡ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿಯನ್ನೂ ಕೂರಿಸುವುದು ವಾಡಿಕೆ. ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರು ಸ್ಥಾನಿಕ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಗಣಪತಿಯೂ ಸ್ಥಾನಿಕನಾಗಿಯೇ ಇರಬೇಕೆಂದು ಸುಪ್ರಭೇದಾಗಮ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಚಾಳುಕ್ಯ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಪ್ತ ಮಾತೃಕೆಯರ ಮತ್ತು

ಗಣಪತಿಯ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇರುವುದನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಾಣಬಹುದು. ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಾತೃಕಾಪೂಜೆ ತುಂಬಾ ಪುರಾತನವಾದುದು. ಮಕ್ಕಳನ್ನು ತಾಯಿಯರಂತೆಯೇ ಕಾಪಾಡುವುದು ಈ ಮಾತೃಕೆಯರು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಕೆಲಸ. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾತೃಕಾ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡತೊಡಗುವಾಗ ಅಡ್ಡಿ ಬಾರದಿರಲೆಂದು ಗಣಪತಿಯನ್ನೂ ಪೂಜಿಸುವುದು ಪದ್ಧತಿ. ಈ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರು ಶಿವನ ಮಗನಾದ ಸ್ಕಂದನನ್ನು ಸಲಹಿದರೆಂದು ಪುರಾಣ ಪ್ರತೀತಿಯಿದ್ದರೂ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೂ ಅವನಿಗೂ ಯಾವ ನಂಟೂ ಉಳಿದುಬಂದಿಲ್ಲ.[೪೧]

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಬಲಬದಿಯ ದೇವಕೋಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಗಣಪತಿಯು ಸುಖಾಸನದಲ್ಲಿದ್ದು, ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ದಂತ, ಪರಶು, ಪಾಶ ಮತ್ತು ಫಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವನು. ಕಿರೀಟಧಾರಿಯಾದ ಶಿಲ್ಪವು ಕೊರಳಹಾರ, ಕಿಂಕಿಣಿ, ಕಾಲ್ಗಡಗ, ಇತ್ಯಾದಿ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಂತೆ ಕಂಡರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಗಜಸಂಹಾರ ಶಿಲ್ಪ

ದೇವರಮನೆ ಕಾಲಭೈರವ ದೇವಾಲಯದ ಕಂಬದ ಮೇಲೆ ಗಜಸಂಹಾರ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಶಿವನು ತ್ರಿಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದು, ಬಲಗಾಲು ಗಜಾಸುರನ ಮಸ್ತಕದ ಮೇಲೆ ಸ್ಥಿರಪಾದವಾಗಿದೆ. ಶಿವನ ಎಡಗಾಲು ಊರ್ಧ್ವಜಾನು ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿದೆ. ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳಿದ್ದು, ಬಲಗೈಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಶವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಗಜ ಚರ್ಮವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುತ್ತದೆ. ಎಡಗೈಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಆನೆಯ ದಂತವಿದ್ದು, ಮತ್ತೊಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಆನೆಯ ಚರ್ಮವನ್ನು ಹಿಡಿದಿದೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪದ ಕುರಿತು ಇರುವ ಪುರಾಣವೆಂದರೆ, ಗಜಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದ ಶಿವನ ರೂಪವೇ 'ಗಜಾಸುರ ಸಂಹಾರಮೂರ್ತಿ'. ಕೂರ್ಮಪುರಾಣವು– ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ಲಿಂಗವನ್ನು 'ಕೃತಿವಾಸೇಶ್ವರ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾ, ಗಜಾಸುರ ಸಂಹಾರದ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಈ ಲಿಂಗವನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಹಲವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ರಾಕ್ಷಸನೊಬ್ಬನು ಆನೆರೂಪ ಧರಿಸಿ ಬಂದು ಹಿಂಸಿಸಲು, ಲಿಂಗದಿಂದ ಮೂಡಿಬಂದ ಶಿವನು ಆನೆಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ, ಅದರ ಚರ್ಮವನ್ನು ಉಡುಗೆಯಾಗಿ ತೊಟ್ಟನೆಂದು ತಿಳಿಸಿದೆ.

ಸುಪ್ರಭೇದಾಗಮನವು, ಒಮ್ಮೆ ಶಿವನು ದಿಗಂಬರನಾಗಿ ಸುಮೇರು ಪರ್ವತದ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ, ಅವನ ಶರೀರ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಕಂಡು, ಅಲ್ಲಿನ ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಮುನಿ ಪತ್ನಿಯರು ಬೆರಗಾದರು. ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು ಇದನ್ನು ತಿಳಿದು, ಶಿವನ ಮೇಲೆ ಕೋಪಗೊಂಡು, ಮಂತ್ರದ ಸಹಾಯದಿಂದ ಕೆಲವು ಕ್ರೂರ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಶಿವನ ಮೇಲೆ ಧಾಳಿ ಮಾಡಲು ಕಳಿಸಿದರು. ಶಿವನು ಆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮೇಲೆ ಜಯಗಳಿಸಿದನು. ಹೀಗೆ ಬಂದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಗಜಾಸುರನೂ ಒಬ್ಬನು. ಶಿವನು ಗಜವನ್ನು ಕೊಂದು ಅದರ ಚರ್ಮವನ್ನು ಉಡುಗೆಯಾಗಿ ಧರಿಸಿದ ರೂಪವೇ ಗಜಾಸುರ ಸಂಹಾರ ಮೂರ್ತಿಯಾಗಿದೆ. ಈ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಶಿವನು ಗಜಾಸುರನ ಶಿರವನ್ನು

ಎಡಗಾಲಿನಿಂದ ಮೆಟ್ಟಿದ್ದು ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದ ಅದರ ಚರ್ಮವನ್ನು ಸುಲಿಯುತ್ತಾನೆ. ಆನೆಯ ಚರ್ಮವೇ ಶಿವನ ಸುತ್ತ ಪ್ರಭಾಮಂಡಲದಂತೆ ಹರಡಿರುತ್ತದೆ. ಶಿವನ ಶಿರಧ ಮುಕುಟದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ. ಆನೆಯ ಬಾಲವು ಕಾಣುತ್ತಿರುತ್ತದೆ.೪೨

ಲಿಂಗಮುದ್ರೆ ಕಲ್ಲು

ಶೈವರಿಗೆ ದಾನ ನೀಡಿದ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ಶಿವಲಿಂಗದ ಚಿತ್ರಾವಳಿ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವುಗಳನ್ನು ಲಿಂಗಮುದ್ರೆ ಕಲ್ಲುಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆ. ಇವುಗಳು ಎರಡು ಅಡಿಗಳಿಂದ ಮೂರು ಅಡಿಗಳವರೆಗೆ ಎತ್ತರವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಇದರ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಲಿಂಗ ಮುದ್ರೆಕಲ್ಲು ಯಗ್ನೇಶ್ ಮೂರ್ತಿಯವರ ಕಾಫಿ ತೋಟ, ಕೆರೆಮನೆ ಮತ್ತು ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆಗೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗದ ಮಧ್ಯೆವಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಲಿಪಿ ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಕಾಲಮಾನ ಹೇಳುವುದು ಕಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಯಗ್ನೇಶ್ ಮೂರ್ತಿಯವರ ಕಾಫಿ ತೋಟದಲ್ಲಿ ಐದು ಲಿಂಗಮುದ್ರೆಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆಗೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ರುದ್ರಪಾದದಲ್ಲಿ ಕೆರೆಮನೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಮುದ್ರೆವಿದೆ.

ಭೈರವನ ಪಾದ ಶಿಲ್ಪ ಫಲಕಗಳು

ಭೈರವನಪಾದ ಶಿಲ್ಪ ಫಲಕಗಳೆಂದರೆ ಒಂದು ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಭೈರವನ ಪಾದ, ಅದಕ್ಕೆ ಸರ್ಪವು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಂತೆ ಮತ್ತು ರುಂಡವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಬೋರಲಾಗಿ ಮಲಗಿರುವ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಭೈರವನ ಪಾದ ಶಿಲ್ಪ ಫಲಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ನೋಡುವುದಾದರೆ, ಕಪಾಲಿಕರಂತೆ ಕಾಳಮುಖರು ಭೈರವನ ಆರಾದಕರಾಗಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿದೆ. ಕಾಪಾಲಿಕರು ಭೈರವನಿಗೆ ನರಬಲಿಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿದ್ದು, ಕಪಾಲ ಭೈರವ, ಸ್ಮಶಾನ ಭೈರವ, ಕಾಳಭೈರವ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳ ಕೆಲವು ಗುಡಿಗಳು ಉಳಿದು ಬಂದಿದೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಕಂಡುಬರುವ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಭೈರವನಿಗೆ ನರಬಲಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದು ನಂತರದಲ್ಲಿ ನರಬಲಿ ನಿಂತು, ಸಾಂಕೇತಿವಾಗಿ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಲು ಆರಂಬಿಸಿಬಹುದು.

ಶಿವ ಮಹಾಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಸ್ಕಂದ ಮಹಾಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗನಾದ ದಕ್ಷ ಬ್ರಹ್ಮನು ಯಾಗ ನಡೆಸಿತ್ತಿದ್ದನು. ಇದಕ್ಕೆ ತನ್ನ ಅಳಿಯ ಮಗಳಾದ ಶಿವ ಮತ್ತು ದಾಕ್ಷಯಿಣಿಯನ್ನು ಆಹ್ವಾನಿಸದೆ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು. ಈ ವಿಷಯ ದಾಕ್ಷಯಿಣಿಗೆ ತಿಳಿದು, ತನ್ನ ಪತಿಯಾದ ಶಿವನ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ನನ್ನ ತಂದೆ ಯಾಗ ಮಾಡುವ ವಿಷಯವನ್ನು ನಮಗೆ ಹೇಳುವುದನ್ನು ಮರೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ನಾವೇ ಹೋಗೋಣ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ. ಶಿವನು ಕರೆಯದೆ ಹೋದರೆ ನಮಗೆ ಗೌರವ ಸಿಗದು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೂ ಕೇಳದೆ ಶಿವನಿಂದ ಅನುಮತಿ ಪಡೆದು ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ. ದಕ್ಷ ಬ್ರಹ್ಮನು ದಾಕ್ಷಯಿಣಿಗೆ ಶಿವ ನಿಂದನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಇದನ್ನು ಕೇಳಲಾರದೆ ದಾಕ್ಷಯಿಣಿಯು ಅಗ್ನಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಈ

ವಿಷಯವನ್ನು ಕೇಳದ ಶಿವನು ದಕ್ಷ ಬ್ರಹ್ಮ ಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ವೀರಭದ್ರನನ್ನು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ವೀರಭದ್ರನು ದಕ್ಷ ಬ್ರಹ್ಮನ ರುಂಡವನ್ನು ಕಡಿದಾಗ ರುಂಡವು ಅಗ್ನಿಗೆ ಬಿದ್ದು ಸುಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ದೇವಾನು–ದೇವತೆಗಳು ದಕ್ಷ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪುನರುಜ್ಜೀವನ ನೀಡುವಂತೆ ಶಿವನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶಿವನು ವೀರಭದ್ರನಿಗೆ ದಕ್ಷ ರುಂಡವು ಸುಟ್ಟುಹೋದ ಕಾರಣ ಯಾಗದ ಬಳಿಯಿದ್ದ ಆಡಿನ ತಲೆ ತರುವಂತೆ ಹೇಳಿ ಆಡಿನ ತಲೆಯನ್ನು ದಕ್ಷ ಬ್ರಹ್ಮನ ರುಂಡಕ್ಕೆ ಜೋಡಿಸಿ ಪುನರುಜ್ಜೀವನಗೊಳಿಸುತ್ತಾನೆ.[೪೩]

ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನ ಸಂಹಾರದ ಘಟನೆಗೂ ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಘಟನೆಗೂ ಏನಾದರೂ ಸಂಬಂಧವಿರಬಹುದೇ? ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕು. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿಂದ ಭೈರವನ ಪಾದ ಶಿಲ್ಪಫಲಕಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಮನುಷ್ಯನ ಜೊತೆಗೆ ಪ್ರಾಣಿ ಬಲಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಮನುಷ್ಯನ ಮುಂಡದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾಣಿ ರುಂಡಗಳನ್ನು ಇರಿಸುವ ಒಂದು ರೀತಿಯ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಆಚರಣೆ ಬೆಳೆದು ಬಂದಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾದ ಸಂಗತಿ. ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನ ಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷನಿಗೆ ಆಡಿನ ತಲೆ ಜೋಡಿಸಿದರೆ ಈ ಶಿಲ್ಪಫಲಕಗಳಲ್ಲಿ ಕುರಿ ತಲೆಯನ್ನು ಜೋಡಿಸಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಮನುಷ್ಯನ ಜೊತೆಗೆ ಪ್ರಾಣಿ ಬಲಿಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿ ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಅಲ್ಲದೆ ಶಿಲ್ಪಗಳ ದಷ್ಟ–ಪುಷ್ಟ ಆಕಾರ, ಬೋರಲಾಗಿ ಒಂದು ಕಾಲನ್ನು ಮಡಚಿ ಮಲಗಿರುವ ಭಂಗಿ ಮತ್ತು ರುಂಡಗಳ ಮುಖ ಛಾಯೆಗಳಿಂದ ಸ್ತ್ರೀ ಶಿಲ್ಪವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಈ ರೀತಿಯ ಭೈರವನಪಾದ ಶಿಲ್ಪಫಲಕಗಳು ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಸಿಕ್ಕಿವೆ.

ದುರ್ಗದ ಹಳ್ಳಿಯ ಕಾಲಭೈರೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂಭಾಗದ ನಾಗರಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಭೈರವನಪಾದ ಶಿಲ್ಪಫಲಕವಿದೆ. ಚೌಕಾಕಾರದ ಈ ಭೈರವಪಾದ ಶಿಲ್ಪಫಲಕದಲ್ಲಿ ಭೈರವನ ಪಾದದ ಸುತ್ತ ನಾಗಬಂಧವಿದ್ದು ಅದರ ಎರಡು ಬಾಗದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಕುರಿಯ ತಲೆಯನ್ನು ಜೋಡಿಸಿಸಿದ್ದಾರೆ. ೨.೨ ಅಡಿ ಅಗಲ ಮತ್ತು ೨.೧ ಅಡಿ ಉದ್ದ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ ಹೊಂದಿದೆ. ಮೊದಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಬಹುಶ ಹಿಂದೆ ಕಾಲಭೈರವನಿಗೆ ನರಬಲಿಯನ್ನು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಿರಬಹುದು. ನಂತರದಲ್ಲಿ ನರಬಲಿ ನಿಂತು ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿಸಿರಬಹುದು. ಇದೇ ರೀತಿಯ ಮತ್ತೊಂದು ಭೈರವಪಾದ ಶಿಲ್ಪಫಲಕವು ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರುವ ದೇವರ ಮನೆ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಕಾಲಭೈರವ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದಿರುವ ದೀಪ ಸ್ತಂಭದ ಕೆಳಗೆ ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿಯೂ ನರಬಲಿ ಎಂಬುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಇತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

೫.೩.೨ ವೈಷ್ಣವ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು

ವಿಷ್ಣು ಈ ಪದದ ಅರ್ಥ ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವವನು. ಸೃಷ್ಟಿಯ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳ ಅಸ್ತಿತ್ವದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದಿನ ಶಕ್ತಿಯು ಅವನೇ ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ೯ ಮತ್ತು ೧೦ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಷ್ಣನ "ನಾನು ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದೇನೆ. ಎಲ್ಲವೂ ನನ್ನಲ್ಲಿದೆ." ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವು

ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವ್ಯಾಪಕತೆಯನ್ನು ಅರ್ಥೈಸುತ್ತದೆ. ವಿಷ್ಣುವು ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದ ದೇವತೆಗಳಾದ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯವನು. ಬ್ರಹ್ಮ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತ, ವಿಷ್ಣು ರಕ್ಷಕ, ಶಿವನು ಲಯಕರ್ತ. ಅದರಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಜಗತ್ತಿನ ರಕ್ಷಣಾ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ವೈದಿಕ ದೇವತೆಯ ಸಾಲಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳಾದ ಋಗ್ವೇದ, ಯಜುರ್ವೇದ, ಸಾಮವೇದ ಮತ್ತು ಅಥರ್ವವೇದ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ವೈದಿಕ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಆದಿತ್ಯನೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಉನ್ನತ ಮಟ್ಟದ ದೇವತೆಯಾಗಿ ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವೈಷ್ಣವ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ವಿಷ್ಣುವು ಲೋಕ ಕಂಟಕರನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಲು, ಧರ್ಮವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ೧೦ ಅವತಾರಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿರುವನೆಂದು ಪುರಾಣಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತವೆ. ಅವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮತ್ಸ್ಯ, ಕೂರ್ಮ, ವರಹ, ನರಸಿಂಹ, ವಾಮನ, ಪರಶುರಾಮ, ರಘುರಾಮ, ಕೃಷ್ಣ, ಬುದ್ಧ ಮತ್ತು ಕಲ್ಕಿಯಾಗಿ ತಾಳಿದ ಅವತಾರಗಳನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ಮಾನಸಾರವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳಿಂದ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿದ್ದು, ವಿಜೃಂಭಿಸುವ ಕಿರೀಟವನ್ನು ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವನು. ಅವನ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಶುಭಕಾರಕನಾದ ಶ್ರೀವಸ್ತ್ರ ಮುದ್ರೆಯು ಇರುವುದು, ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಗದಾ, ಪದ್ಮಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವನು. ಮೊಣಕಾಲಿನವರೆಗೂ ವನಮಾಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುವನು.

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಎಡ ಬಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀದೇವಿ ಮತ್ತು ಭೂದೇವಿ ಇರುವರು. ವಿಷ್ಣು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನಿಕ, ಆಸೀನ ಮತ್ತು ಶಯನ ಎಂಬ ೩ ವಿಧಗಳಿವೆ. ವೇದಗಳು ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾದಂತಹ ಆಕರಗಳಾಗಿದ್ದು, ವಿಷ್ಣು ದೇವತೆಯ ಬಗ್ಗೆ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತವೆ. ಇದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೈಷ್ಣವ ಧರ್ಮದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯನ್ನು ವಾಸುದೇವನೆಂದು ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವೆಂಕಟರಮಣ ಶಿಲ್ಪ

ವೆಂಟಕರಮಣ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವುದು ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ. ಪ್ರಭಾವಳಿಯಿಂದ ಒಳಗೊಂಡ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಬಲಬದಿಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ರ, ಎಡಬದಿಯಲ್ಲಿ ಶಂಕವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ತಲೆಗೆ ಕಿರೀಟ, ಕೈಗೆ ತೋಳ್ಬಂಧಿ, ಹೀಗೆ ನಾನಾ ಬಗೆಯ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ದುರ್ಗದಹಳ್ಳಿ ಕಾಲಭೈರವ ದೇವಾಯದ ಕಂಬದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ದೇವರಮನೆ ಕಾಲಭೈರವ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟರಮಣ ಮತ್ತು ಉಗ್ರನರಸಿಂಹನ ಭಿತ್ತಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ವೇಣುಗೋಪಾಲ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ಅಪರೂಪದ ಶಿಲ್ಪ ಕಂಡುಬಂದಿದೆ. ಆ ಶಿಲ್ಪವೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣುಪಾದ. ಈ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಒಂದು ಶಾಸನದ ಮೇಲೆ ಇಡಲಾಗಿದೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಇರುವ

ವಿಷ್ಣುಪಾದವು ೧೫ ಮತ್ತು ೧೬ನೆ ಶತಮಾನದ್ದಾಗಿದೆ. ಇದರ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಾಹನವಾದ ಗರುಡನನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೊಂದು ಮೂರ್ತಿಯ ಪೀಠದಂತಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಿಷ್ಣು ಪೀಠಕ್ಕೆ ಇಂತಹ ಮೂರ್ತಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕುತೂಹಲಕಾರಿ ಅಂಶವೆಂದರೆ ಈ ಪೀಠದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಇಡುವಂತಹ ಕುಳಿ ಇಲ್ಲ ಬದಲಾಗಿ ಜೋಡಿ ಪಾದದ ಉಬ್ಬುಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಪಾದದ ಮೇಲೆ ಹಿಂಬದಿ ಭಾಗದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಗುಮುಟು ಇದೆ. ಇದರ ಶೈಲಿಯಿಂದ ಇದನ್ನು ಹದಿನೈದು ಹದಿನಾರನೇ ಶತಮಾನದ್ದು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಇದರ ಹಿಂದೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಸರಳ ಶಿಲಾ ದೇವಾಲಯವಾಗಿರುವ ವೇಣುಗೋಪಾಲನ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕಂಚಿನ ವೇಣುಗೋಪಾಲನ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನಿಟ್ಟು ಪೂಜೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹಿಂದೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರ್ತಿ ಇದ್ದು ಅದು ಹಾಳಾಯಿತೆಂದು ಸ್ಥಳೀಯರು ತಿಳಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅನುಮಾನ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಮುಂದೆ ಇದ್ದ ವಿಷ್ಣುಪಾದ ಅದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರ್ತಿಯ ಅವಶೇಷವಾಗಿರಬಹುದು. ಪಾದದ ಮೇಲಿನ ಭಾಗ ಮುರಿದು ಹೋಗಿದ್ದು ನಂತರ ಅದನ್ನು ಸವಿಸಿ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶಿಷ್ಟವೆನೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದ ಮತ್ತು ಗರುಡನ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಒಂದೆ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.[೪೪]

ಕಾಳಿಂಗ ಮರ್ಧನ

ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಮತ್ತು ದುರ್ಗದ ಹಳ್ಳಿಯ ಕಾಲಭೈರವ ದೇವಾಲಯದ ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ಕಾಳಿ ಮರ್ದನದ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪದಿಂದ ರಾಮಕೃಷ್ಣರು, ಗೋಪಾಲಕರೊಂದಿಗೆ ದನಗಳೊಂದಿಗೆ ಯಮುನ ನದಿಯ ತೀರಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ಬಿಸಿಲ ಬೇಗೆಗೆ ಬಾಯಾರಿದ್ದ ಹಸುಗಳೂ, ಗೋಪಾಲಕರೂ ನದಿಯಲ್ಲಿಳಿದು ಜಲಪಾನ ಮಾಡಿದರು. ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಆ ನದಿಯ ಮಡುವಿನಲ್ಲಿ ಕಾಳಿಯನೆಂಬ ಕ್ರೂರ ಸರ್ಪವೂ ಅದರ ಸಂಕುಲವೂ ನೆಲೆಸಿದ್ದುದರಿಂದ ಆ ನೀರೆಲ್ಲ ವಿಷಮಯವಾಗಿತ್ತು. ಈ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿದ ಗೋಪ ಬಾಲಕರೂ, ಹಸುಗಳೂ ಮೂರ್ಛೆ ಹೋದರು. ಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನ ಕರುಣಾ ಕಟಾಕ್ಷವನ್ನು ಹೊರಡಿಸಿ, ಆ ನೀರು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಸಿಗುವಂತಾಗಬೇಕೆಂದು ಯೋಚಿಸಿದನು. ಕೃಷ್ಣನು ಮಡುವಿನ ನೀರೆಲ್ಲ ಕಲಕಿದಂತಾದ್ದರಿಂದ ತಳದಲ್ಲಿದ್ದ ಕಾಳಿಂಗ ಸರ್ಪವು ರೋಷದಿಂದ ಹೊರಬಂದು ಕೃಷ್ಣನ ಶರೀರವನ್ನೇ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿತು. ಕ್ರೂರವಾದ ವಿಷದ ಹಲ್ಲುಗಳಿಂದ ಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಕಡಿಯಿತು. ಗೋಪಾಲಕರೆಲ್ಲ ಹೆದರಿ ಕಂಗಾಲಾದರು. ಕೆಲವರು ಓಡಿ ಹೋಗಿ ಗೋಪಿವೃಂದಕ್ಕೆ ತಿಳಿಸಲು ಓಡೋಡಿ ಬಂದರು. ಕೃಷ್ಣನು ಸರ್ಪದ ಬಿಗಿ ಹಿಡಿತದಿಂದ ಪಾರಾದನು. ಕೂಡಲೇ ಆ ಸರ್ಪದ ಹೆಡೆಯ ಮೇಲೆ ಪಾದವನ್ನು ಊರಿ ಬಲವಾಗಿ ತುಳಿದನು. ಕೃಷ್ಣನ ತುಳಿತದಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದೇ ಹೋದಾಗ, ಕೊನೆಗೆ ಜೀವ ಉಳಿದರೆ ಸಾಕೆಂದೆನಿಸಿ ಕಾಳಿಂಗನು ಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ಶರಣಾದನು. ಅದೇ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಅವನ ಪತ್ನಿಯರಾದ ನಾಗಕನ್ನಿಕೆಯರು ಬಂದು ಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿ ಬೇಡಲು, ಮೃತ ಪ್ರಾಯನಾಗಿದ್ದ ಕಾಳಿಂಗನಿಗೆ

ಕೃಷನು, 'ನೀನು ನಿನ್ನ ಸಕಲ ಪರಿವಾರೂ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ವಾಸ ಮಾಡಿರಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಮುಕ್ತಗೊಳಿಸಿದನು. ಮುಂದೆ ಯುಮುನಾ ನದೀ ತೀರದಲ್ಲಿ ಗೋಪವೃಂದದವರು ಆನಂದದಿಂದ ವಿಹರಿಸಿದರು.

ಆಂಜನೇಯನ ಶಿಲ್ಪ

ಹನುಮಂತನು ಭಾರತಾದ್ಯಂತ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕತ್ವವನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ದೇವರು. ಈತನನ್ನು ರುದ್ರಾವತಾರಿ, ಸದಾಚಾರದ ಮೂರ್ತಿರೂಪವೆಂದು ಗೌರವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆರೋಗ್ಯ, ಸಂತಾನ ಶಕ್ತಿ, ಭೂತ ಚೇಷ್ಟೆ ಪರಿಹಾರ, ದುಃಖ, ಹಿಂಸೆಯ ನಾಶಕನೆಂದು ಊಹಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀತತ್ವನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ಪಟಿಕ ಶಿಲೆಯಂತೆ ಶುಭ್ರವಾಗಿರುವ ಚಿನ್ನದಂತೆ ಹೊಳೆಯುವ ಎರಡೂ ಕೈಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಜಲಿ ಬದ್ಧನಾಗಿರುವ ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಕುಂಡಲಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿರುವಂತೆ ಹನುಮಂತನ ರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ.[೪೫] ಆಂಜನೇಯನು ಜನಪದ ದೈವನಾಗಿದ್ದು, ಶಿವನ ೧೧ನೇ ಅವತಾರವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪಾಂಚರಾತ್ರಾಗಮದಲ್ಲಿ ಆಂಜನೇಯನನ್ನು ಅಗ್ನಿಯ ಮಗನೆಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಲೌಕಿಕ ಸಮುದ್ರಾಪತಿಮಾ ಸಮರೇಥಾ ರಾಮ ಸೇವಕನೆಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಭಕ್ತರು ತಮ್ಮ ಇಷ್ಟಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಈಡೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಆಂಜನೇಯನನ್ನು ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ.[೪೬]

ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಆಂಜನೇಯನಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟ ಸ್ಥಾನಮಾನ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದು, ಕೋಟೆಯ ರಕ್ಷಕನೆಂದು, ಯುದ್ಧದೇವತೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಲಾಗಿತ್ತು. ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರ ಧೈವಭಕ್ತಿಯು ಸಾಮಂತರ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿದ್ದು, ಕೋಟೆಯ ಒಳಗೆ ಹಾಗೂ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಆಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯಗಳು ಮತ್ತು ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು ನೆಲೆಗೊಳ್ಳಲು ಸ್ಫೂರ್ತಿಯಾಯಿತು. ಕಳಸ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಅರಮನೆ ಬಾಗಿಲು ಆಂಜನೇಯವೆಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಏಳು ಅಡಿ ಎತ್ತರವಿದೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಹನುಮಂತನನ್ನು ಸಹಜವಾದ ಮಾನವನಂತೆ ಆಳೆತ್ತರಕ್ಕೆ ಕೆತ್ತಿದ್ದು, ಇಡೀ ದೇಹದ ಅಂಗಸೌಷ್ಠವವು ನೀಳಕಾಯನಾದ ಮಾನವನಿಗೆ ಕೋತಿಯ ಮುಖವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿದಂತಿದೆ. ಶಿರದ ಹಿಂದೆ ಶಿಖೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದೆ. ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿ ಕಂಠಹಾರ, ಯಜ್ಞೋಪವಿತ ಮತ್ತು ಕಟೀಸೂತ್ರವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿರುವ ಈ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಮಾರುತಿಯು ನಗ್ನ ದೇಹಿಯಾಗಿರುವಂತೆ ಬಿಡಿಸಿದೆ. ಅವನ ಉದ್ದವಾದ ಬಾಲವು ಪ್ರಭಾವಳಿಯಂತೆ ಸುತ್ತುವರೆದಿದೆ. ಆದರೆ ಬಾಲದಲ್ಲಿ ಗಂಟೆಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಲ್ಲ. ಹನುಮಂತನು ಬಲಗೈಯನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತಿ ಅಭಯ ಹಸ್ತವಾಗಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಎಡಗೈ ಕಟಿ ಹಸ್ತವಾಗಿದ್ದು, ಕೈಯಲ್ಲಿ ಮರದ ಕೊಂಬೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿದೆ. ಈ ವೀರಾಂಜನೇಯನ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಇದೊಂದು ಪ್ರಾಚೀನವಾದ ಆಂಜನೇಯ ಶಿಲ್ಪವಾಗಿದೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೫ನೇ ಶತಮಾನದ ನಂತರ ಕಾಣುವ ವೈಷ್ಣವ ಲಾಂಛನಗಳನ್ನಾಗಲೀ, ಬಾಲದಲ್ಲಿ ಗಂಟೆಯನ್ನಾಗಲೀ ಬಿಡಿಸಿಲ್ಲ. ದೇಹದ ಮೇಲೆ ಯಾವ ಆಭರಣಗಳನ್ನೂ ಬಿಡಿಸಿಲ್ಲದಿರುವುದೂ, ಅತ್ಯಂತ ಸಹಜವಾಗಿ ಮಾನವನಂತೆ ಅಂಗಾಗಗಳನ್ನು

ಬಿಡಿಸಿರುವುದೂ, ಕಾಲಿನ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ ರಕ್ಕಸನು ಇರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ, ನಂತರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಅಂಶಗಳಾವುವೂ ಇರದ ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಕ್ರಿ.ಶ ೧೦-೧೧ನೇ ಶತಮಾನದ ಶಿಲ್ಪವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಆ ಮೊದಲೇ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಹಲವೆಡೆ ಹನುಮನ ಆರಾಧನೆ ನಡೆದಿದ್ದನ್ನು ಈ ಪ್ರಾಚೀನ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.[೪೭] ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಾಕರ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಾಂಜನೇಯ ಶಿಲ್ಪ ಹಾಗೂ ದೇವಾಲಯದ ನವರಂಗದ ಕಂಬದಲ್ಲಿ ವೀರಾಂಜನೇಯ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ.

ವಾಮನ ಮೂರ್ತಿ

ವಾಮನ ಮೂರ್ತಿಯು ಭೂ ದಾನವನ್ನು ನೀಡಿರುವುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಮೂರ್ತಿ ದ್ವಿಭುಜ ಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದು, ಒಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕಮಂಡಲ, ಮತ್ತೊಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಛತ್ರಿ ಹಿಡಿದಿರುತ್ತದೆ. ಶಿರದ ಮೇಲೆ ಮುಡಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದು, ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಕುಂಡಲಗಳು, ದೇಹದ ಮೇಲೆ ಕೃಷ್ಣಜಿನದ ಉಪವೀತ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞೋಪವೀತವು ಇರುತ್ತದೆ. ವಾಮನನು ಕಟಿ ಬಂಧವನ್ನು ಮತ್ತು ಕೌಪೀನವನ್ನು ಧರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಕೈಯಲ್ಲಿ ಮೂರನೇ ಬೆರಳಿನಲ್ಲಿ ದರ್ಭೆ ಪವಿತ್ರವಿರುತ್ತದೆ. ಇವನೊಂದಿಗೆ ಪುಸ್ತಕವು ಇರುತ್ತದೆ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅವನು ವೈದಿಕ ವಟು ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ ಎಂದು ತೋರಿಸುವ ಉದ್ದೇಶವಾಗಿದೆ. ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಯಗ್ನೇಶ್ ಮೂರ್ತಿಯವರ ತೋಟದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಹೊರನಾಡಿಗೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಮನ ಮೂರ್ತಿಗಳಿವೆ. ಆದರೆ ಯಾವುದೇ ಶಾಸನಗಳು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ.

೫.೩.೩ ಶಾಕ್ತ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು

ಮಾತೃದೇವತೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಶಕ್ತಿದೇವತೆಯನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವ ಪಂಥವನ್ನು ಶಾಕ್ತ ಪಂಥವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ವೈದಿಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರ, ಅಗ್ನಿ, ವರುಣ, ಸೂರ್ಯ, ವಿಷ್ಣು, ರುದ್ರ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಧಾನ ದೇವತೆಗಳಾಗಿದ್ದು ಪುರುಷ ಪ್ರಧಾನ ಎನಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಋಗ್ವೇದ, ಅಂಬ್ರನಿಸೂಕ್ತ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿ ಸೂಕ್ತಗಳು ಮಾತೃದೇವತಾ ಆರಾಧನೆಯ ಮೂಲಗಳಂತಿವೆ.[೪೮]

ದೇವತೆಗಳ ತಾಯಿ ಅಧಿತಿಯನ್ನು ಅಲಂಕಾರಿಯಾಗಿ ಸೃಷ್ಠಿಗೆ ಹೋಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪುರಾಣಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಮಾನ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆದ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಅವರವರ ಪತ್ನಿಯರ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಶಾಂತ ಮತ್ತು ಘೋರ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಪತಿಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸುವಾಗ ಶಾಂತ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವಂತೆ ಎರಡು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕಮಲದ ಮೊಗ್ಗನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವಂತೆ ತೋರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಘೋರ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಶಿವನ ಶಕ್ತಿಯಾದ ಕಾಳಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಅವಳೊಬ್ಬಳನ್ನೇ ನಾಲ್ಕು, ಆರು, ಎಂಟು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ ವಿವಿಧ ಆಯುಧಗಳಿಂದಲೂ ಘೋರ ರೂಪದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.[೪೯]

ಮಹಿಷಮರ್ಧಿನಿ

ಶಿವನ ಅರ್ಧಾಂಗಿಯೂ, ಶಕ್ತಿ ಸ್ವರೂಪಿಣಿಯೂ ಆದ ಪಾರ್ವತಿ ದೇವಿಯ ಅನೇಕ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಿಷ ಮರ್ದಿನಿ ರೂಪವು ಒಂದಾಗಿದೆ. ಪಾರ್ವತಿಯ ಉಗ್ರ ರೂಪವಾಗಿದ್ದು, ಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಗ್ರರೂಪದ ಯುವತಿಯಂತೆ ರೂಪಗೊಂಡಿರುವಳು. ಮಹಿಷ ಮರ್ದಿನಿಯು ಮಹಿಷಾಸುರನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಶಿವ, ವಿಷ್ಣು, ಯಮ, ಚಂದ್ರ, ಇಂದ್ರ ಹೀಗೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇವತೆಗಳ ಒಂದೊಂದು ಶಕ್ತಿಯ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಂಡು ಅವತಾರ ಎತ್ತಿರುವಳು. ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಅವಳ ಪಾದದ ಕೆಳಗೆ ಮಹಿಷನು ಬಿದ್ದಿರುವನು. ಕೋಣದ ತಲೆಯು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕತ್ತಿನ ಭಾಗದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಮುಖವು ಹೊರ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ದೇವಿಯು ತ್ರಿಶೂಲದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಮುಖವು ಹೊರ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ. ದೇವಿಯು ತ್ರಿಶೂಲದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಸಿಂಹವು ದೇವಿಯ ವಾಹನವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಎಡಬದಿಯ ದೇವಕೋಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪವು ಮಹಿಷ ಮರ್ಧಿನಿ ಈ ಶಿಲ್ಪವು ಸುಮಾರು ಒಂದು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ್ದಾಗಿದೆ. ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಯಾದ ಮಹಿಷ ಮರ್ಧಿನಿಯ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ತ್ರಿಶೂಲ, ಚಕ್ರ, ಶಂಬವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಮಹಿಷನ ತಲೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿರುವಳು. ಕಿರೀಟ ಮುಕುಟಧಾರಿಯಾದ ಮರ್ಧಿನಿಯು ಕರ್ಣಕುಂಡಲ, ಕಂಠಹಾರ, ತೋಳುಬಂದ, ಉದರಬಂಧ, ಕಾಲ್ಗಡಗ, ಮೊದಲಾದ ಆಭರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತಗೊಂಡಿರುವಳು. ಸುತ್ತಲೂ ಪ್ರಭಾವಳಿ ಕಾಣಬಹುದು ಹಾಗೆಯೇ ಕಾಲಿನ ಬಳಿ ಸಂಹರಿಸಿದ ಕೋಣವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು

ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿ ಅಮ್ಮನವರು

ಸ್ಕಂದ ಪುರಾಣದ ತುಂಗಾಭದ್ರ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಕಲಶ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಶ್ರೀ ಕಲಸೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿ ಮಹಾತ್ಮೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ ಕಲಸೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ಗಿರಿಜಾಂಬೆಗೆ ವಿವಾಹ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿದ್ದು, ಕಲಸೇಶ್ವರನು ಪರ್ವತರಾಜನ ಮನೆಗೆ ಬರುತ್ತಾನೆ. ಗಿರಿಜಾ ದೇವಿಯು ಸಿಂಹಾಸನದಿಂದ ಎದ್ದು ತನ್ನ ಪತಿ ಕಲಸೇಶ್ವರನಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಹಾರವನ್ನು ಅವನಿಗೆ ಹಾಕುತ್ತಾಳೆ. ಆಗ ಕಲಶೇಶ್ವರನು ಗಿರಿಜಾ ದೇವಿಯನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿದನು. ಆ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಗಿರಿಜಾ ದೇವಿಯ ಶಿರೋರದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಸರ್ವಸುಂದರಿ ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿ ದೇವಿಯು ಹುಟ್ಟಿದಳೆಂಬ ಪುರಾಣವಿದೆ.

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಎಡ ಬದಿಯಲ್ಲಿರುವ ಈ ದೇವಾಲಯದ ಗರ್ಭಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ನಾಲ್ಕು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿ ದೇವಿಯ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಶಿಲ್ಪವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ತನ್ನ ಒಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಪದ್ಮ ಮತ್ತು ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯನ್ನು ಇಳಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾಳೆ. ಹಿಂದೆ ಪ್ರಭಾವಳಿಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಕಂಠಹಾರ, ತಾಳಿ,

ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಢಾಬು, ಕೈಗೆ ವಂಕಿ ಹೀಗೆ ಆಭರಣಗಳಿಂದ ತುಂಬಾ ಅಲಂಕೃತಳಾಗಿದ್ದಾಳೆ.

ಸಪ್ತ ಮಾತೃಕೆಯರು

ಸಭ್ಯ ಸಮಾಜದವರು ನೂರಾರು ಶಕ್ತಿಯರನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳದೆ ಅವರನ್ನೆಲ್ಲ ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುವ ಒಂದೇ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡುದು ಸಹಜವೇ, ಗಂಡು ದೇವತೆಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೇ ವ್ಯಾಪಾರ ನಡೆಯಿತಷ್ಟೆ. 'ಏಕಂ ಸದ್ವಪ್ರಾ ಬಹುಧಾ ವದಂತಿ' ಎಂದು ಮನೋಧರ್ಮ, ಏಕೋ ದೇವಃ ಕೇಸವೋ ವಾ ಶಿವೋ ವಾ' ಎಂದ ನೆಲೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದುವು. ಆದರೆ ಒಬ್ಬನೇ ದೇವತೆಯನ್ನು ನಾಡಿನವರೆಲ್ಲ ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಶೈವರು ಶಿವನನ್ನು, ವೈಷ್ಣವರು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು, ಗಾಣಪತ್ಯರು ಗಣಪತಿಯನ್ನು, ಸೌರರು ಸೂರ್ಯನನ್ನು ಪರಮ ದೇವತೆ ಎಂದು ಬಂಗಾರದಂತೆ ಶಕ್ತಿಯರಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮೂಡಿಬಂತು. ಗಂಡು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹೆಣ್ಣಗಳನ್ನೂ ಶಕ್ತರೆಂದು ಅಳವಡಿಸಿದರು: ಶಿವನಿಗೆ ಶಿವೆ (ಶಕ್ತಿ), ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸರಸ್ವತಿ, ಗಣಪತಿಗೆ ಪುಷ್ಟಿ, ಅನಂತನಿಗೆ ತುಷ್ಟಿ, ಕಾಲನಿಗೆ ರಾತ್ರಿ, ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಂಜ್ಞೆ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಶುಚಿ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಸ್ವಾಹಾ, ದಕ್ಷನಿಗೆ ದಕ್ಷಿಣೆ, ಸ್ಕಂದನಿಗೆ ದೇವಸೇನೆ ಇತ್ಯಾದಿ.[೫೦]

ಸಪ್ತ ಮಾತೃಕೆಯರು ಈ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಮೈದುಳಿದುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಬೃಹತ್ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅವರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದರೂ, ಅವರ ಪ್ರಸ್ತಾಪವೇನೋ ಬರುತ್ತದೆ. ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರನಾದ ಉತ್ಪಲ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮೀ, ವೈಷ್ಣವಿ, ರೌದ್ರೀ (ಮಾಹೇಶ್ವರಿ), ಕೌಮಾರೀ, ಐಂದ್ರೀ, ಯಮಿ, ವಾರಣೀ, ಕೌಬೇರೀ, ಇವರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ಶಿವ, ಸ್ಕಂದ, ಇಂದ್ರ, ಯಮ, ವರುಣ, ಕುಬೇರ ಈ ದೇವತೆಗಳ ಶಕ್ತಿಯರು. ಇವರಲ್ಲದೆ ಇತರ ಮಾತೃಗಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ದೇವಿಯು ಅರಸುನನೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಡಲು ಹೊರಟಾಗ ಬ್ರಹ್ಮ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ವಿಷ್ಣು, ಇಂದ್ರ ಇವರಿಂದ ಶಕ್ತಿಯರು ಹೊರಹೊಮ್ಮಿ, ದೇವಿಗೆ ನೇರವಾಗಿ ಹೊರಟ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

ಸಪ್ತ ಮಾತೃಕೆಯರನ್ನು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಫಲಕದಲ್ಲಿ ಸಾಲಾಗಿ, ಅಥವಾ ಏಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮೂರ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಿರುವುದು ವಾಡಿಕೆಯಿದೆ. ಆಗ ಅವರ ಕ್ರಮ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮೀ, ಮಾಹೇಶ್ವರೀ, ಕೌಮಾರೀ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯಿ ಅಥವಾ ಮಯೂರಿ, ವೈಷ್ಣವೀ, ವಾರಾಹೀ, ಇಂದ್ರಾಣೀ, ಚಾಮುಂಡಾ, ಬ್ರಾಹ್ಮಿಯ ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿ ವೀರಭದ್ರನನ್ನೂ, ಚಾಮುಂಡಿಯ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗಣೇಸನನ್ನೂ ಇರಿಸಿ ನಡುವೆ ಮಾತೃಗಣಗಳನ್ನಿರಿಸಬೇಕು ಎಂಬ ವಿಧಿ ಇದೆ. (ವೀರೇಶ್ವರಶ್ಚ ಮಾತೃಣಾಮಗ್ರತೋ ಭವೇತ್, ಅಂತೇ ತೇಷಾಂ ವಿನಾಯಕಃ, ಮಧ್ಯೆ ಚ ಮಾತರ್ರ ಕಾರ್ಯ), ಪ್ರಾಚೀನ ಶೈವ ದೇವಾಲಯಗಳಲೆಲ್ಲ ಈ ಶಿಲ್ಪವ್ಯೂಹವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಸಪ್ತ ಮಾತೃಕೆಯರಿಗೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಆಲಯವಿರುವುದೂ ಉಂಟು.[೫೧]

ಬಣಕಲ್ ಕಲ್ಲೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳು

ದೇವಾಲಯದ ಬಲ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಸಪ್ತ ಮಾತೃಕೆಯರ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಅದಿಷ್ಟಾನಕ್ಕೆ ತಾಗುವಂತೆ

ಇಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಒಂದೇ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ್ದು ನಂತರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಭಾಗವಾಗಿದ್ದು, ಅದನ್ನು ಜೋಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವೀಣಾಧಾರಿಯಾದ ಶಿವ ಮತ್ತು ಗಣಪತಿಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಂತೆ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಶಿಲ್ಪದ ಕೆಳಗಿನ ಪಟ್ಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರ ವಾಹನಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಬ್ರಾಹ್ಮಿ: ಬ್ರಾಹ್ಮಿಯು ಹಂಸ ವಾಹನಿಯಾಗಿದ್ದು, ಈಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಶಕ್ತಿದೇವತೆ. ಬ್ರಹ್ಮನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಮುಖ, ಆರು ಕೈಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾಳೆ. ಮೂರು ಬಲ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ವರಮುದ್ರೆ, ಪಾಶ ಮತ್ತು ಚಕ್ರವಿದ್ದು, ಇನ್ನುಳಿದ ಮೂರು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಯ ಮುದ್ರೆ, ಪುಸ್ತಕ ಮತ್ತು ಕಮಂಡಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುತ್ತಾಳೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಈ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಮುಖ ಹೊದಿದ್ದು, ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊಂದಿದ್ದಾಳೆ.

ಮಹೇಶ್ವರಿ: ಇವಳು ಮಹೇಶ್ವರನ ಶಕ್ತಿದೇವತೆ, ಇವಳ ವಾಹನ ವೃಷಭ. ಇವಳು ಐದು ಮುಖ, ಮೂರು ಕಣ್ಣು ಹಾಗೂ ಹತ್ತು ಕೈಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಬಲಗೈಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಯಮುದ್ರೆ, ಕೊಡಲಿ, ಶೂಲ, ವಜ್ರ, ಖಡ್ಗವನ್ನು ಐದು ಎಡಕೈಗಳಲ್ಲಿ ವರಮುದ್ರೆ, ಅಂಕುಶ, ನಾಗ, ಘಂಟೆ ಮತ್ತು ಪಾಶವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುತ್ತಾಳೆ. ಆದರೆ ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಡಮರು ಮತ್ತು ತ್ರಿಶೂಲಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಕೌಮಾರಿ: ಕೌಮಾರಿಯು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಆರು ತಲೆ ಹಾಗೂ ಹನ್ನೆರಡು ಕೈಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾಳೆ. ಆರು ಬಲಗೈಗಳಲ್ಲಿ ವರಮುದ್ರೆ, ಶಕ್ತಿ, ಪತಾಕೆ, ದಂಡ, ಪಾತ್ರೆ, ಬಾಣವನ್ನು ಆರು ಎಡ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಯಮುದ್ರೆ, ಕೊಡಲಿ, ಕುಕ್ಕಟ, ಕಮಲ ಬಿಲ್ಲು ಮತ್ತು ಗಂಟೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾಳೆ. ಈಕೆ ಕುಮಾರನ ಶಕ್ತಿದೇವತೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಎರಡು ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ದಂಡ ಮತ್ತು ಕೊಡಲಿ ಇದು, ಮುಂದಿನ ಕೈಗಳ ಅಭಯ ಮುದ್ರೆ ಇನ್ನೊಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಏನಿದೆ ಎನ್ನುವುದು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಕೆಳಗಡೆ ನವಿಲನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವೈಷ್ಣವಿ: ವೈಷ್ಣವಿಯು ಆರು ಕೈಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಎಡಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಚಕ್ರ, ಶಂಖವನ್ನು ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವನಮಾಲೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾಳೆ. ಬಲಕೈಗಳಲ್ಲಿ ವರದ ಮುದ್ರೆ, ಗದ–ಪದ್ಮವಿದ್ದು, ಅಭಯ ಮುದ್ರೆ ಪದ್ಮವಿದು, ಅಭಯ ಮುದ್ರೆ ಚಕ್ರ ಮತ್ತು ಶಂಕವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾಳೆ. ಇವಳ ವಾಹನ ಗರುಡ, ಇವಳು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಕ್ತಿದೇವತೆ. ಕಲ್ಲನಾಥೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಕೆಳಭಾಗಲ್ಲಿ ಗರುಡವನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ವರಾಹಿ: ವರಾಹಿ ವರಾಹದ ಮುಖವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾಳೆ. ದೊಡ್ಡದಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾಳೆ. ಇವಳು ಆರು ಕೈಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಬಲಗೈಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಯಮುದ್ರೆ ಖೇಟಕ ಮತ್ತು ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾಳೆ. ಇವಳ ವರಾಹದ ಶಕ್ತಿ ದೇವತೆ. ಈ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ವರಾಹ ಮುಖವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಕೆಳಗಡೆ ವರಾಹ ವಾಹನವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಂದ್ರಾಣಿ: ಇಂದ್ರಾಣಿಯು ಇಂದ್ರನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾವಿರ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾಳೆ. ಆರು ಕೈಗಳನ್ನು

ಹೊಂದಿದ್ದು ಬಲಕೈಗಳಲ್ಲಿ ವರಮುದ್ರೆ, ಸೂತ್ರ, ವಜ್ರವನ್ನೂ ಎಡಗೈಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಯ ಮುದ್ರೆ, ಪಾತ್ರೆ ಮತ್ತು ಪದ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾಳೆ. ಇವಳು ಇಂದ್ರನ ಶಕ್ತಿ ದೇವತೆ, ಇವಳು ಸಹ ಸಪ್ತ ಮಾತೃಕೆಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದ ದೇವತೆಯಾಗಿದ್ಧಾಳೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕೈಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದು ಕೆಳಗೆ ಆನೆಯನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಚಾಮುಂಡ: ಚಾಮುಂಡ ಕಪ್ಪನೆಯ ಶರೀರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಉಗ್ರದೇವತೆಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಇವಳು ಸರ್ಪಗಳನ್ನು ಭೂಷಣವಾಗಿ, ಕೋರೆ ಹಲ್ಲುಗಳಿಂದಲೂ, ದೊಡ್ಡದಾದ ಶರೀರದಿಂದಲೂ, ಗುಳಿ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಕೊರಳಿಗೆ ರುಂಡಮಾಲೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿರುತ್ತಾಳೆ. ಇವಳನ್ನು ಹಲವು ಕಡೆ ದುರ್ಗಿ ಎಂದು ಕರೆಯುವುದುಂಟು ಇವಳು ಹತ್ತು ಕೈಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಬಲಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗ, ಬಾಣ, ಒನಕೆ, ಚಕ್ರ, ಚಾಮರವಿದು ಎಡಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಖೇಟ, ಪಾಶ, ದಂಡ, ಕೊಡಲಿ ಮತ್ತು ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತಾಳೆ. ಇವಳ ವಾಹನ ನರಿ ಇವಳು ಯಮನ ಶಕ್ತಿ ದೇವತೆಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ. ಬಣಕಲ್‌ನಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಶೂಲ ಮತ್ತು ಡಮರುಗ, ದಂಡಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡು ಕೆಳಗೆ ವಾಹನವಾಗಿ ನರಿಯನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮೀಯ ಶಿಲ್ಪಗಳು

ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಲನ ಕರ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪತ್ನಿಯಾಗಿ ಕಂಡುಬರುವ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯು ವೈಭವ, ಸಮೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಸೌಂದರ್ಯದ ಸಂಕೇತ. ಜೊತೆಗೆ ವೈವಿದ್ಯಮಯ ಶಕ್ತಿ ಉಳ್ಳವಳು. ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಇವಳನ್ನು ಕಮಲದ ಮೇಲೆ ಪದ್ಮಾಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಂತೆ ದ್ವಿಭುಜೆ ಅಥವಾ ಚತುರ್ಭುಜಧಾರಿಯಾಗಿ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಮಲ, ಶ್ರೀಫಲ, ಶಂಖ, ಅಮೃತಘಟ, ಖೇಟಕ, ಗದಾ ಮುಂತಾದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುತ್ತಾಳೆ. ದನಲಕ್ಷ್ಮೀ, ದಾನ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಧೈರ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀ, ವೀರಲಕ್ಷ್ಮೀ, ವಿದ್ಯಾಲಕ್ಷ್ಮೀ, ಸಂತಾನಲಕ್ಷ್ಮೀ ಮತ್ತು ಭಾಗ್ಯಲಕ್ಷ್ಮೀ ಇವರೇ ಅಷ್ಟ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯರು.[೫೨] ಕಳಸದಲ್ಲಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಲಲಾಟಬಿಂಬದಲ್ಲಿ, ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ, ಚೆನ್ನಕೇಶವ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಯ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

೫.೩.೪ ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು

ಜೈನ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪವು ವೈದಿಕ ಪರಂಪರೆಯ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಕ್ಕಿಂತ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ಭಿನ್ನವಾಗಿದ್ದು, ತನ್ನದೇ ಆದ ಮೂರ್ತಿ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳು ಜಿನಬಿಂಬದ ಲಕ್ಷಣಗಳ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಬೃಹತ್ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಜಿನನ ಬಿಂಬವು ಆಜಾನುಬಾಹುವಾಗಿ, ದಿಗಂಬರನಾಗಿ, ಶ್ರೀವತ್ಸಾಂಕವುಳ್ಳ ಪ್ರಶಾಂತ ಮೂರ್ತಿಯಂತಿರಬೇಕು. ಹಾಗೆಯೇ ತರುಣನು, ಸುಂದರನು ಆದ ಜಿನನು ಕಾರುಣ್ಯ ಮೂರ್ತಿ ಎಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ತೀರ್ಥಂಕರರ ಶಿಲ್ಪ ರಚನೆಯು ತೀರ ಸರಳವಾಗಿದ್ದು ಇದರಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತನಾಗಿರುವ ತೀರ್ಥಂಕರನ ಎರಡು ಭಂಗಿಗಳು

ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿವೆ.

ಮೊದಲನೆಯದ್ದು ಕಾಯೋತ್ಸರ್ಗ ಭಂಗಿ, ಎರಡನೇಯದು ಪದ್ಮಾಸನ ಭಂಗಿ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಜೈನ ಪರಂಪರೆಯಲ್ಲಿ ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದ ೨೪ ತೀರ್ಥಂಕರರಲ್ಲಿ ೨೧ ಜನರು ಕಾಯೋತ್ಸರ್ಗ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನಿರ್ಮಾಣ ಹೊಂದಿರುವರು. ಉಳಿದ ಮೂವರು ತೀರ್ಥಂಕರರಾದ ಆಧಿನಾಥ, ನೇಮಿನಾಥ ಮತ್ತು ಮಹಾವೀರರು ಪದ್ಮಾಸನ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ನಿರ್ವಾಣ ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ಬೃಹತ್ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಜೈನ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಲಾಗಿದೆ.[೫೩] ಜಿನ ಪ್ರತಿಮೆಗಳು ಶಾಂತವು, ಪ್ರಸನ್ನವೂ, ಮಧ್ಯಸ್ಥವೂ, ನಾಸಾಗ್ರಸ್ಥಿತವೂ ಆಗಿದ್ದು ಶುಭಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರಬೇಕು. ಅಷ್ಟ ಪ್ರತಿಹಾರ್ಯಗಳಾದ ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷ, ಪುಷ್ಪವೃಷ್ಟಿ, ದಿವ್ಯಧ್ವನಿ, ಚಾಮರ, ಸಿಂಹಾಸನ ಪ್ರಭಾ ಮಂಡಲ, ದುಂದುಭಿ, ಮೂರು ಛತ್ರಿಗಳು (ಛತ್ರಾವಳಿ) ಹಾಗೂ ಯಕ್ಷ ಯಕ್ಷಿಯರ ಸಹಿತವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಪ್ರಾರಂಭದ ಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಬಸದಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸುವ, ಜಿನ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಆಗಮೋತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ ಸಂಪ್ರದಾಯದಿಂದ ಜೈನ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುವ ಹಾಗೂ ಜೈನ ಬಸದಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ ರೂಢಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಗಂಗರು ಮತ್ತು ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಜೈನ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ರಾಜಾಶ್ರಯ ನೀಡಿದ್ದರಿಂದ ನೂರಾರು ಜೈನ ಬಸದಿಗಳು ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿವೆ.

ಕಳಸದಲ್ಲಿರುವ ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿ ಮೂಲ ಚಂದ್ರನಾಥ ಮತ್ತು ಚಿಕ್ಕ ಚಂದ್ರನಾಥ ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ. ಚಂದ್ರನಾಥನು ೨೪ ತೀರ್ಥಂಕರಲ್ಲಿ ೮ನೇಯವನು. ಇಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗಾಗಸನದಲ್ಲಿ ದೇಹವನ್ನು ದಂಡಿಸಿದಂತಿದ್ದು, ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನು ಲೋಲಭಂಗಿ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಳಗೆ ಇಳಿ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಚಂದ್ರನಾಗ ಲಾಂಛನವಿದೆ. ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಯಕ್ಷಿಯಾದ ಜ್ವಾಲಾಮಾಲಿನಿ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಸಂಸೆಯ ಶಾಂತಿನಾಥ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿ ೧೬ನೇ ತೀರ್ಥಂಕನಾದ ಶಾಂತಿನಾಥನ ವಿಗ್ರಹವಿದೆ. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಚವ್ವೀಶ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಸಂಸೆಯಲ್ಲಿ ಪದ್ಮಾವತಿ ಯಕ್ಷಿಯ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು, ಪ್ರತಿ ವರ್ಷ ಜಾತ್ರಾ ಮಹೋತ್ಸವ ನಡೆಯುತ್ತದೆ.

ಶ್ರುತ ಸ್ಕಂದ

ಪ್ರಸ್ತುತ ಎರಡು ಶ್ರುತಸ್ಕಂದ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ಕಳಸ ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿ ಮತ್ತು ಸಂಸೆ ಶಾಂತಿನಾಥ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಜೈನಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ ದೇವಿಯನ್ನು ಸರಸ್ವತಿ ಎಂತಲೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರು ಅಂದರೆ ಜಿನಾಗಮ ಅಥವಾ ಶಾಸ್ತ್ರ ಎಂದಾಗುತ್ತದೆ. ಜೈನ ಮತೀಯರಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತಿಯ ಹೊರತಾಗಿ ಹದಿನೇಳು ಜನ ವಿದ್ಯಾದೇವಿಯರನ್ನು ಆರಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ.[೫೪] ಶ್ರುತ ಸ್ಕಂದದ ಯಂತ್ರ ಮೂರ್ತಿ ಜೈನ ಆಗಮ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತದೆ. ದಿಗಂಬರ ಜೈನರಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ ಸ್ಕಂದವನ್ನು ಸರಸ್ವತಿ

ಪರಿಕಲ್ಪನೆಯಲ್ಲಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಲೋಕದ ವಿವರ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹದ್ದು ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ದೊರೆತಿವೆ.

೫.೩.೫ ಇತರೆ ಶಿಲ್ಪಗಳು:

ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರು

ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪುಣ್ಯ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವ ಮೊದಲು ಮಹಾಸಂಕಲ್ಪವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪರಿಪಾಟಯಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅನೇಕ ಕೋಟಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಮಂಡಲವು ಕೂರ್ಮ–ವರಹ–ಆದಿಶೇಷ ಇವರಿಂದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತವಾದುದೆಂದೂ, ಅತಲ, ಸುತಳ, ವಿತಾಳ, ಪಾತಳ ಈ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳಿದ್ದು, ಈ ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳು ಇಂದ್ರ, ಅಗ್ನಿ, ಕುಬೇರ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ಮಂದಿ ದಿಕ್ಪಾಲಕರಿಂದ ಪಾಲಿತವಾದುದೆಂದೂ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. ಹೀಗೆ ದಿಕ್ಪಾಲಕರಿಂದ ಪಾಲಿತವಾದ ಸಪ್ತ ದ್ವೀಪಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿ 'ಪಂಚ ಶತಕೋಟಿ ಯೋಜನ ವಿಸ್ತೀರ್ಣ'ವಾದುದು ಈ ಭೂಮಂಡಲವಂತೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವುದು ಜಂಬೂದ್ವೀಪ. ಇದರಲ್ಲಿರುವ ಒಂಭತ್ತು ಖಂಡಗಳಲ್ಲಿ ನಾವಿರುವ ಭರತಖಂಡ ಒಂದಾಗಿ ತೋರ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಪೂರ್ವ, ಪಶ್ಚಿಮ, ಉತ್ತರ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ಎನ್ನುವ ನಾಲ್ಕು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲದೆ, ಪೂರ್ವಕ್ಕೂ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೂ ನಡುವೆ ಆಗ್ನೇಯ, ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೂ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೂ ನಡುವೆ ನೈಋತ್ಯ, ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೂ ಉತ್ತರಕ್ಕೂ ನಡುವೆ ವಾಯುವ್ಯ ಉತ್ತರಕ್ಕೂ ಪೂರ್ವಕ್ಕೂ ನಡುವೆ ಈಶಾನ್ಯಾ ಹೀಗೆ ಮತ್ತೆ ನಾಲ್ಕು ವಿದಿಕ್ಕುಗಳಿವೆ. ಅಂದರೆ ಒಟ್ಟು ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳು. ಇದೇ ತುಂಬ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪರಿಗಣನೆಯಾದರೂ ಮೊದಲಿಗೆ ನಾಲ್ಕೇ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ವಾಡಿಕೆಯಿದ್ದಿತು. ತಂತ್ರಗಳು ಈ ಎಂಟಕ್ಕೆ ಅತ್ಯುಚ್ಚ, ಅತಿನೀಚ ನೆಲೆಗಳೆರಡನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ದಶದಿಕ್ಕಗಳನ್ನು ಎಣಿಸುತ್ತಾರೆ. ಯಾವ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಯಾರು ಪಾಲಕರು ಎನ್ನುವ ವಿಚಾರವಾಗಿಯೂ ಒಮ್ಮತವಿರಲಿಲ್ಲ. ಒಂದು ಪಟ್ಟಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯ, ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ವರುಣ, ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಸೋಮ, ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಯಮ (ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕ). ಆದರೆ ಪ್ರಚಲಿತವಾದ ಇನ್ನೊಂದು ಪಟ್ಟಿಯ ಪ್ರಕಾರ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಇಂದ್ರ, ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ವರುಣ, ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಕುಬೇರ, ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಯಮ ಎಂದು ಹೆಸರಿಸುತ್ತದೆ. ವಿದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಅಗ್ನಿ, ನಿಋತಿ, ವಾಯು ಮತ್ತು ಈಶಾನ, ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುಚ್ಚನೆಗೆ ಬ್ರಹ್ಮ, ಅತಿನೀಚ ನೆಲೆಗೆ ಆನಂತ (ವಿಷ್ಣು) ಎಂಬ ಪಾಲಕರಿದ್ದಾರೆ.

ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ನಗರವನ್ನೂ, ವಾಹನವನ್ನೂ ಮತ್ತು ವಸ್ತಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುವ ಪದ್ಧತಿ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ದಿಕ್ಪಾಲಕನೂ ಆ ದಿಕ್ಕಿಗೆಲ್ಲ ಒಡೆಯನಾದುದರಿಂದ ಅವನನ್ನು ರಾಜನಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸುವುದಿದೆ. ಒಂದು ಕಾಲಕ್ಕೆ ದಿಕ್ಪಾಲಕರ ಪೂಜೆ ಪ್ರಚಲಿವಾಗಿದ್ದಿತು. ಮಹಾಯಾನ ಬೌದ್ಧಧರ್ಮ ಹರಡಿರುವ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಲೋಕಪಾಲಕರಿಗೆ ಮರ್ಯಾದೆ ದೊರೆತಿದೆ. ಈ ದಿಕ್ಪಾಲಕರ ಒಡೆಯ ಕುಬೇರನೆಂದು ಅವರ ಕಲ್ಪನೆ. ಯಕ್ಷರು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ ಅಭಿಮಾನಿ ಸತ್ವಗಳು. ಅವರ ಒಡೆಯ

ಕುಬೇರ. ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಅಪ್ಸರೆಯರು, ಗಂಧರ್ವರು ಅವರ ಒಡೆಯ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೆಂಬ ದಿಕ್ಪಾಲಕ. ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ನಾಗರು, ಅವರೊಡಯ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ಕುಂಭಾಂಡ ದೈತ್ಯರು, ಅವರೊಡೆಯ ವಿರೂಢಕ.[೫೫]

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ವಿತಾನದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟ ದಿಕ್ಪಾಲಕರನ್ನು ಅವರ ವಾಹನಗಳೊಂದಿಗೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಇಂದ್ರನನ್ನು ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನ ದೇವರು ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಂದ್ರನ ವಾಹನ ಐರಾವತ ಇದು ಅಧಿಕಾರದ ಸಂಕೇತ, ಇಂದ್ರನ ಆಯುಧ ವಜ್ರಾಯುಧದೊಂದಿಗೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಭಗವಾನ್ ವರುಣನು ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ. ಇತನನ್ನು ಮಕರ ವಾಹನರೂಢಿಯಾಗಿ ಕೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕುಬೇರನು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿದ್ದು, ಇವನು ಸಂಪತ್ತಿಗೆ ಅಧಿಪತಿ. ಮೇಕೆಯು ಕುಬೇರನ ವಾಹನವಾಗಿದೆ. ಯಮನು ದಕ್ಷಿಣದ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಇತನು ಸಾವಿನ ಅಧಿಪತಿ. ಯಮಧರ್ಮ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ಈ ದೇವರು ಸೂರ್ಯ ಪುತ್ರನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಮತ್ತು ಕೋಣವನ್ನು ವಾಹನವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಗ್ನಿಯು ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದರೆ, ನಿರುತಿಯು ನೈಋತ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿದ್ದು, ಖಡ್ಗವನ್ನು ಆಯುಧವಾಗಿ ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ. ವಾಯುವ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿಯನ್ನು ವಾಯು ಆಗಿದ್ದಾನೆ. ಜಿಂಕೆಯು ಇವನ ವಾಹನ. ಇಸಾನನು ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ ಆಗಿದ್ದು, ತ್ರಿಶೂಲವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವಂತೆ ಕೆತ್ತನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

೫.೩.೬ ಭೂತರಾಧನೆ ಶಿಲ್ಪಗಳು

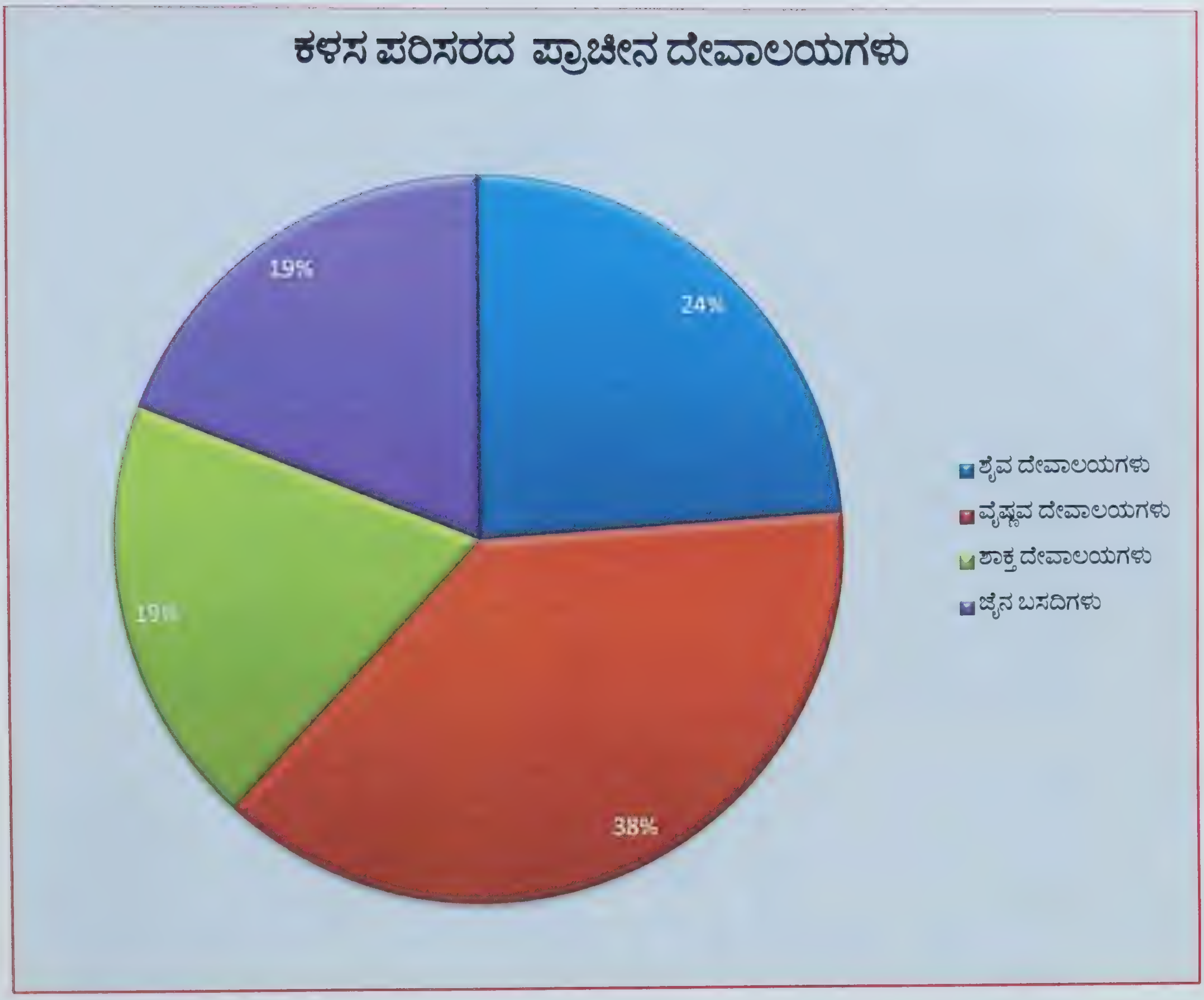
ಭೂತಾರಾಧನೆಯಿಂದ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ತುಳುನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ದೈವಗಳ ಆಚರಣೆ ಮತ್ತು ನಂಬಿಕೆ ಮುಂದುವರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ. ನಮ್ಮ ಧಾರ್ಮಿಕ ಇತಿಹಾಸದಲ್ಲಿ ತುಳುನಾಡಿನ ಭೂತಾರಾಧನೆ ವಹಿಸರುವ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಈವರೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ನಿರ್ಧರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಅದರ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ಅಥವಾ ವೈಶಿಷ್ಟದ ಬಗ್ಗೆ ಯಾವ ಸಂಶಯವೂ ಇರದು. ಅದರ ಸಾಮಾಜಿಕ ನೆಲೆ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ತಾತ್ಪರ್ಯಗಳೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿವೆ. ಆದರೆ ಇತಿಹಾಸದ ಸಮಗ್ರವಾದ ಚೌಕಟ್ಟಿನಿಂದ ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗಿಲ್ಲ. ಅದರ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಕಲ್ಪನೆಗಳೇನೋ ತುಂಬ ಪ್ರಾಚೀನವೆನಿಸುವ ಪದರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುವು, ಅದರೆ ಕಲೆಗಾರಿಕೆಯಂತೂ ನಿರ್ವಿತವಾದವಾಗಿ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.[೨೭] ಪಶ್ಚಿಮಘಟ್ಟವೆನ್ನಿಳಿದರೆ ಸಮುದ್ರದವರೆಗೂ ಮೈಚಾಚಿ ನಿಂತಿರುವ ಭೂ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದೆಂದು ಧಾರ್ಮಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಬೆಳೆದರೂ, ಸಾವಿರಾರು ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಉಳಿದುದು ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನಲ್ಲ.

ದೈವಗಳು ಯಾವ ರೂಪವನ್ನಾದರೂ ಧರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದೆನ್ನುವ ಕಲ್ಪನೆಯಿದ್ದರೂ ಕೆಲವು ದೈವಗಳಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅಕಾರಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವಂತ ರೂಪ ದೈವಕ್ಕಿರದು ಎಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ದೈವಗಳನ್ನು ಪೂಜೆ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಬರಿಯ ಮಂಚವೋ ಅಥವಾ ಉಯ್ಯಾಲೆಯೋ ಇರುತ್ತದೆ. ದೈವಗಳನ್ನು ಪೂಜೆ ಮಾಡುವ ಜಾಗಕ್ಕೆ ಭೂತಸಾನ, ದೈವದ

ಮನೆ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಮನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದಾದರೆ 'ಭೂತಕೋಟ್ಯ' ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಹಳ್ಳಿಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಹಳ್ಳಿಯ ಹೊರಗೆ, ಕಾಡಿನ ಮಧ್ಯೆ, ತೋಟದ ಮಧ್ಯೆ ಇರುತ್ತದೆ, ಕಿಟಕಿಗಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೋಣೆಯ ಹೊರಗೆ, ಬಾಗಿಲ ನೇರವಾಗಿ ಎರಡು ಕಂಬಗಳ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ಚಾವಣಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಕೋಣೆಯಲ್ಲಿ ಮರದಿಂದ ಮಾಡಿದ ನಾಲ್ಕು ಕಾಲಿನ ಮಂಚವೋ, ಮೇಲಿಂದ ತೂಗಿಬಿಟ್ಟ ಉಯ್ಯಾಲೆಯೋ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಭೂತದ ಆಸನ ಮತ್ತು ಭೂತದ ಸಂಕೇತ. ಇದರ ಮೇಲೆ ಮನುಷ್ಯರು ಯಾರೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮಾಗಣೆಯ ಬಲ್ಲಾಳನಾಗಲೀ ಸೀಮೆಯ ಅರಸನಾಗಲೀ ಪಟ್ಟಕ್ಕೇರುವಾಗ ಮಾತ್ರ ಭೂತದ ಅನುಮತಿಯನ್ನು ಪಡೆದು, ತನ್ನ ಬೀಡಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಅರಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಭೂತದ ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಕೂರುವನು ಆ ಹೊತ್ತು ಅವನು ಭೂತದ ಪ್ರತಿನಿಧಿ ಎಂದು ಜನರ ಎಣಿಕೆಯಾಗಿ ನಿರ್ವಚಿಸೊಕೊಂದ್ದಾರೆ.

ಈಶ್ವರನ ಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಭೂತಗಳು ಸೇರಿವೆಂದು ಜನರು ನಂಬುತ್ತಾರೆ. ಅವನ ಜಟೆಯಿಂದ ಮೂವತ್ತೆರಡು ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡವರೆಂದೂ, ಅವನ ಶಾಪದಿಂದ ಭೂಮಿಗಿಳಿದವರೆಂದು ಕಥೆಗಳಿವೆ. ಕಳಸವು ಕರಾವಳಿಗೆ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಪಶ್ಚಿಮ ಘಟ್ಟದ ಒಂದು ಭಾಗ. ಇಲ್ಲಿ ಭೂತಾರಧನೆ ಎಂಬುದು ಕರಾವಳಿಯಷ್ಟೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜಾತಿ ಜನಾಂಗದವರು ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕಲಸೇಶ್ವರನ ದೈವಗಳು ಎಂದೂ ಇವರನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಪ್ರಮುಖ ದೈವಗಳೆಂದರೆ ಪಂಜುರ್ಲಿ, ಧೂಮಾವತಿ ಸೂರ್ಲಮನೆ ಚೌಡಿ, ಬೆಳರ ಚೌಡಿ, ವಂಟಿ ಪಂಜುರ್ಲಿ, ಕಪ್ಪಿನ ಜೋಡಿ ದೈವ, ಹೊಸನೆಲ ಚೌಡಿ, ಕಲ್ಲುಡ, ಕಲ್ಕುಡ–ಕಲ್ಲುರ್ಟಿ ಭಗವತಿ ದೈವ, ಕುಕಿನಂದಾಯ ದೈವ, ಅರಮನೆ ಜಟುಂಗರಾಯನ ದೈವ, ಧೂಮಾವತಿ, ಗುಳಿಗ, ರಾಜದೂತ ಹೀಗೆ ದೈವತ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಭೂತರಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದದ್ದು, ಭೂತ ಕಟ್ಟುವುದು. ಅಂದರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ದೈವಗಳು ಪಾತ್ರಿಯ ಮೇಲೆ ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತಲೆಕಟ್ಟು, ಅಣಿ, ಎದೆಗೆ ಕವಚ, ಸರಗಳು, ನಡುಪಟ್ಟಿ, ಚಲ್ಲಣ ಗೆಜ್ಜೆ, ಗಗ್ಗರ, ಕೈ ಬಳೆಗಳು ಮತ್ತು ತೊಡುವ ಮೊಗವಾಡ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು. ಇವುಗಳನ್ನು ದೈವದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟು ಪೂಜಿಸುವುದು ವಾಡಿಕೆ. ಕ್ಷೇತ್ರ ಕಾರ್ಯದ ವೇಳೆ ದೊರೆತಿರುವ ದೈವಾರಾಧನೆಯ ಮುಖವಾಡಗಳು ಮತ್ತು ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಪ್ರಾಚೀನ ದೇವಾಲಯಗಳು
19%
24%
19%
38%
ಶೈವ ದೇವಾಲಯಗಳು
ವೈಷ್ಣವ ದೇವಾಲಯಗಳು
ಶಾಕ್ತ ದೇವಾಲಯಗಳು
ಜೈನ ಬಸದಿಗಳು

ಕ್ರ.ಸಂಖ್ಯೆ	ಸ್ಥಳ	ದೇವಾಲಯ/ಬಸದಿ	ಧರ್ಮ	ಕಾಲಮಾನ/ರಾಜಮನೆತನ	ನಿರ್ಮಾತೃರು	ಪ್ರಸ್ತುತ ಸ್ಥಿತಿ
೧.	ಕಳಸ	ಕಲಸೇಶ್ವರ	ಶೈವ	ವಿಜಯನಗರ/ಕೆಳದಿ ನಾಯಕರು	ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಗೊಂಡಿದೆ	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೨.	ಕಳಸ	ಬಿಂಧು ಮಾಧವ	ವೈಷ್ಣವ	ವಿಜಯನಗರ	–	ಇತ್ತೀಚಿನ ಕಟ್ಟಡ
೩.	ಕಳಸ	ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿ	ಜೈನ	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೧೨೯	ಹೊಯ್ಸಳ ರಾಜಕುಮಾರಿ ಹರಿಯಬ್ಬರಸಿ	ಇತ್ತೀಚಿನ ಕಟ್ಟಡ
೪.	ತೋಟ್ಲು	ವೀರನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯ	ವೈಷ್ಣವ	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೪೧೦	ವೀರೊಪ್ಪಡಯರಿಂದ ದಾನ	ಸಣ್ಣ ದೇವಾಲಯ
೫.	ಕಳಸ	ಬಸವೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ಶೈವ	೧೫–೧೬ನೆ ಶತಮಾನ	–	ಇತ್ತೀಚಿನ ಕಟ್ಟಡ
೬.	ರುದ್ರಪಾದ	ಗಣಪತಿ ದೇವಾಲಯ	ಶೈವ	೧೫–೧೬ನೆ ಶತಮಾನ	–	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೭.	ರುದ್ರಪಾದ	ರಾಮ ಮಂದಿರ	ವೈಷ್ಣವ	ಕ್ರಿ.ಶ ೧೪೯೮	ಆರ್ಗದ ಜನ್ನರಸನಿಂದ ದಾನ	ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ
೮.	ಹಳೆ ಬಣಕಲ್	ಕಲ್ಲನಾಥೇಶ್ವರ	ಶೈವ	ವಿಜಯನಗರ	–	ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ
೯.	ದುರ್ಗದ ಹಳ್ಳಿ	ಕಾಲಭೈರವ	ಶೈವ	ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ	–	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೧೦.	ಕಳಸ	ವೇಣುಗೋಪಾಲ	ವೈಷ್ಣವ	ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ	–	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೧೧.	ಕಳಸ	ವೆಂಕಟರಮಣ	ವೈಷ್ಣವ	ವಿಜಯನಗರ	ಪ್ರೌಢದೇವರಾಯನ ಉಲ್ಲೇಖ	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೧೨.	ಕಳಸ	ಕ್ಷೇತ್ರಪಾಲ/ಸೂರ್ಯ	ವೈಷ್ಣವ	ವಿಜಯನಗರ	–	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೧೩.	ಕಳಸ	ಆಂಜನೇಯ	ವೈಷ್ಣವ	ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು	–	ಇತ್ತೀಚಿನ ಕಟ್ಟಡ
೧೪.	ಬಾಳೆಹೊಳೆ	ಚೆನ್ನಕೇಶವ	ವೈಷ್ಣವ	ವಿಜಯನಗರ	–	ನವೀಕರಿಸಲಾಗಿದೆ
೧೫.	ಕಳಸ	ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿ	ಶಾಕ್ತ	ವಿಜಯನಗರ/ಕೆಳದಿ ನಾಯಕರು	ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಗೊಂಡಿದೆ	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೧೬.	ಕಳಸ	ಗಿರಿಜಾಂಬ	ಶಾಕ್ತ	ವಿಜಯನಗರ	–	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೧೭.	ಭಿನ್ನಡಿ	ಕನ್ನೇರಮ್ಮ	ಶಾಕ್ತ	ವಿಜಯನಗರ	–	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೧೮.	ಹೊರನಾಡು	ಅನ್ನಪೂರ್ಣೇಶ್ವರಿ	ಶಾಕ್ತ	–	ವೆಂಕಟಾದ್ರಿ ನಾಯಕನಿಂದ ದಾನ	ಇತ್ತೀಚಿನ ಕಟ್ಟಡ
೧೯.	ಸಂಸೆ	ಶಾಂತಿನಾಥ ಬಸದಿ	ಜೈನ	ವಿಜಯನಗರ	೧೫–೧೭ನೆ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ದಾನ	ಇತ್ತೀಚಿನ ಕಟ್ಟಡ
೨೦.	ಹೊರನಾಡು	ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿ	ಜೈನ	ಹೊಯ್ಸಳ	–	ಇತ್ತೀಚಿನ ಕಟ್ಟಡ
೨೧.	ಬಲಿಗೆ	ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥ ಬಸದಿ	ಜೈನ	ಹೊಯ್ಸಳ	–	ಇತ್ತೀಚಿನ ಕಟ್ಟಡ

ಕೊನೆ ಟಿಪ್ಪಣಿ

೧. ಷೇಕ್ ಅಲಿ ಬಿ., ೧೯೯೭, *ಕರ್ನಾಟಕ ಚರಿತ್ರೆ, ಸಂಪುಟ–೨,* ಪುಟ. ೪೧೬.

೨. ಷೇಕ್ ಅಲಿ ಬಿ., ೧೯೯೭, *ಕರ್ನಾಟಕ ಚರಿತ್ರೆ, ಸಂಪುಟ–೪,* ಪುಟ. ೪೨೨.

೩. ಜ್ಞಾನಾನಂದ ಜಿ., ೨೦೦೨, *ಶಿಲ್ಪದರ್ಶ, ಸಂಪುಟ–೨,* ಪುಟ. ೧೧.

೪. ಸುರೇಶ್ ಎಂ., ೨೦೦೬, *ಕರ್ನಾಟಕ ದೇವಾಲಯ ಕೋಶ,* ಪುಟ. ೦೨.

೫. ತಿಪ್ಪೇರುದ್ರಸ್ವಾಮಿ ಹೆಚ್., ೨೦೧೫, *ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತ ಸಮೀಕ್ಷೆ,* ಪುಟ. ೨೬೯.

೬. ವಸಂತಲಕ್ಷ್ಮೀ ಕೆ., ೨೦೦೮, *ಕರ್ನಾಟಕದ ಶೈವ ಶಿಲ್ಪಗಳು,* ಪುಟ. ೨–೩.

೭. ಅದೇ, ಪುಟ. ೪.

೮. ಮಾಧವರಾವ್ ಎನ್., ೧೯೩೦, *ಶ್ರೀ ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಕೈಪಿಡಿ,* ಪುಟ. ೬.

೯. ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ ಎ.ವಿ., ೧೯೯೮, *ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯ ಕರ್ನಾಟಿಕ ಸಂ–೧೧,* ಪುಟ. ೨೦೮.

೧೦. ಕನರಾಡಿ ವಾದಿರಾಜ ಭಟ್, ೧೯೭೪, *ಪಾಡ್ದನಗಳು,* ಪುಟ. ೧೬೬–೧೭೨.

೧೧. ವಿವೇಕ ರೈ ಬಿ.ಎ., ೧೯೮೫, *ತುಳು ಜನಪದ ಸಾಹಿತ್ಯ,* ಪು.ಸಂ–೮೪.

೧೨. ಎದುರ್ಕಳ ಕೆ. ಶಂಕರನಾರಾಯಣ ಭಟ್ಟ, ೧೯೯೫, *ಹಿಂದೂ ಧರ್ಮದ ಪರಿಚಯ,* ಪುಟ. ೩೬೦.

೧೩. ಕನ್ನಡ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪ್ರಾಧಿಕಾರ, ೧೯೭೭, *ಕನ್ನಡ ರತ್ನ ಕೋಶ,* ಪುಟ. ೩೧೧.

೧೪. ದಿವಾಕರ ಆರ್.ಆರ್., ೧೯೭೦, *ಕರ್ನಾಟಕದ ಪರಂಪರೆ ಸಂಪುಟ–೧,* ಪುಟ. ೧೮೫.

೧೫. ನಾಯಕ್ ಹೆಚ್.ಎಂ., ೧೯೭೫, *ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವಕೋಶ, ಸಂಪುಟ–೮,* ಪುಟ. ೩೫೭–೬೧.

೧೬. *ಮೈಸೂರು ಆರ್ಕಿಯೊಲಾಜಿಕಲ್ ರಿಪೋರ್ಟ್–೧೯೩೮,* ಪುಟ. ೭೩.

೧೭. ದಿವಾಕರ ಆರ್.ಆರ್., ೧೯೭೦, *ಪೂರ್ವೋಕ್ತ,* ಪುಟ. ೨೫೮.

೧೮. ಸುರೇಶ್ ಬಿ.ಸಿ., ೨೦೦೯, *ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಜೈನ ಬಸದಿಗಳು,* ಪುಟ. ೨೬.

೧೯. ಅದೇ, ಪುಟ. ೨೬.

೨೦. ಅದೇ, ಪುಟ. ೨೭.

೨೧. ಅದೇ, ಪುಟ. ೨೧೦.

೨೨. ಜೋಶಿ ಎಸ್. ಕೆ., ೧೯೮೦, *ಕರ್ನಾಟಕದ ಕೋಟೆ–ಕೊತ್ತಲಗಳು,* ಪುಟ. ೧–೨.

೨೩. ಕರಗುಂದ ಟಿ., *ಪಂಚಲಕ್ಷ್ಮೀ ಶಿಲ್ಪಸೌಂದರ್ಯ,* ಪುಟ. ೩.

೨೪. ಅದೇ, ಪುಟ. ೩.

೨೫. ಅದೇ, ಪು.ಸಂ–೩.

೨೬. *ಭಾರತ ದರ್ಪಣ,* ಪುಟ. ೧೪೮.

೨೭. ಅದೇ, ಪುಟ. ೧೪೮.

೨೮. ಮೈಸೂರು ನಾಗರಾಜ ಶರ್ಮ., ೨೦೧೦, *ಹೊಯ್ಸಳ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಶಿವ*, ಪುಟ. ೧೬.

೨೯. ಮಂಜುನಾಥ ಎಂ., ೨೦೧೭, *ಯಳಂದೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ*, ಅಪ್ರಕಟಿತ ಪಿಹೆಚ್.ಡಿ., ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಪುಟ. ೧೬೮.

೩೦. ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಜಿ. ಕುಲಕರ್ಣಿ, ೨೦೦೬, *ಹಾವೇರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ತ್ರಿಕೂಟ ದೇವಾಲಯಗಳು*, ಅಪ್ರಕಟಿತ ಪಿ.ಹೆಚ್.ಡಿ. ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಪುಟ. ೨೩೮.

೩೧. ಅದೇಪುಟ. ೨೩೮.

೩೨. ವಸಂತಲಕ್ಷ್ಮೀ ಕೆ., ೨೦೦೮, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೨೯.

೩೩. ದತ್ತಾತ್ರೇಯ ಜಿ. ಕುಲಕರ್ಣಿ, ೨೦೦೬, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೨೫೫.

೩೪. ಹೇಮಾವತಿ ಮೆಣಸಗಿ, ೨೧೦೬, *ಹಂಪಿ ಪರಿಸರದ ಶೈವ ಶಿಲ್ಪಗಳು*, ಅಪ್ರಕಟಿತ ಪಿ.ಹೆಚ್.ಡಿ. ಮಹಾಪ್ರಬಂಧ, ಪುಟ. ೨೦೩.

೩೫. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಎಸ್. ಕೆ., ೨೦೧೨, *ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ನೆಲೆ ಹಿನ್ನೆಲೆ*, ಪುಟ. ೧೧೪.

೩೬. ದೇವರಕೊಂಡಾರೆಡ್ಡಿ, ದೇವರಾಜಸ್ವಾಮಿ ಜಿ. ಕೆ., ೨೦೧೫, *ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ, ಸಂಪುಟ–೩೦*, ಪುಟ. ೨೦೫–೨೦೭.

೩೭. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಎಸ್. ಕೆ., ೨೦೧೨, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೧೮೮.

೩೮. ಅದೇ, ಪುಟ. ೧೯೦–೯೧.

೩೯. ಅದೇ, ಪುಟ. ೧೯೬–೯೭.

೪೦. ಮಂಜುನಾಥ ಎಂ., ೨೦೧೭, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೧೮೮.

೪೧. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಎಸ್. ಕೆ., ೨೦೧೨, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೮೨–೮೩.

೪೨. ವಸಂತಲಕ್ಷ್ಮಿ ಕೆ., ೨೦೦೮, *ಕರ್ನಾಟಕದ ಶೈವ ಶಿಲ್ಪಗಳು*, ಪುಟ. ೬೨.

೪೩. ಪದ್ಮ ಬಿ.ಎಸ್., ೨೦೧೩, *ಹಾಸನ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭೈರವನಪಾದ ಶಿಲ್ಪಫಲಕಗಳು*, ಪುಟ. ೧೬೫.

೪೪. ಸಂದರ್ಶನ: ಅ.ಸುಂದರ.

೪೫. ಮಂಜುನಾಥ ಎಂ., ೨೦೧೭, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೧೯೮.

೪೬. ಅದೇ, ಪುಟ. ೧೯೮.

೪೭. ವಸಂತಲಕ್ಷ್ಮಿ ಕೆ., ೨೦೧೮, *ಕರ್ನಾಟಕದ ವೈಷ್ಣವ ಶಿಲ್ಪಗಳು*, ಪುಟ. ೨೧೫.

೪೮. ಮಹಂತೇಶ್ ಎಸ್.ಎಸ್., ೨೦೧೨. *ಹೊಸದುರ್ಗ ತಾಲೂಕು ಪರಿಸರದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ*. ಪುಟ. ೨೨೫.

೪೯. ಅದೇ, ಪುಟ. ೨೨೮.

೫೦. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಎಸ್. ಕೆ., ೨೦೧೨. ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೧೭೨.

೫೧. ಅದೇ, ಪುಟ. ೧೭೪.

೫೨. ನಾಗರಾಜಯ್ಯ ಹಂಪ, ೧೯೭೬, *ಸಾಂತರರು*, ಪುಟ. ೫೧-೭೧.

೫೩. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಎಸ್. ಕೆ., ೨೦೧೨, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೨೫೭.

೫೪. ಅದೇ, ಪುಟ. ೨೭೫.

೫೫. ಅದೇ, ಪುಟ. ೨೨೮.

ಅಧ್ಯಾಯ ಆರು
ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪಗಳು

೬.೧ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು

೬.೨ ಸತಿಗಲ್ಲು/ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು

ಅಧ್ಯಾಯ – ೬

ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪಗಳು

ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿನ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಜೀವಿ, ವಸ್ತು ಎಲ್ಲದ್ದಕ್ಕೂ ಒಂದಲ್ಲಾ ಒಂದು ದಿನ ಅಂತ್ಯವೆನ್ನುವುದು ಕಟ್ಟಿಟ್ಟ ಬುತ್ತಿ. ಯಾವುದು ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲವಾದ ಈ ಬದುಕಿನಲಿ, ಎಲ್ಲಾ ಜೀವಿಗಳಿಗಿಂತ ಬುದ್ಧಿ ಮಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂದಿರುವ ಮನುಷ್ಯ ಹುಟ್ಟಿದ ನಂತರ ಸಾವು ಖಚಿತವೆನ್ನುವುದನ್ನು ತಿಳಿದು, ತನ್ನ ಜೀವನದ ಜೊತೆಯಾಗಿದ್ದ ಪ್ರೀತಿ ಪಾತ್ರರ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ಸತ್ತ ನಂತರ ಸಮಾಧಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ರೂಢಿಸಿ ಕೊಂಡನು. ಜೀವ ಇಲ್ಲವಾದರೂ ಮರಣ ಹೊಂದಿದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಆತ್ಮ ಇರುವುದೆನ್ನುವ ಕಲ್ಪನೆಯಿಂದ, ತನ್ನದೇ ಆದ ಕೆಲವೊಂದು ಆಚರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ನೆನಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ಈ ಆಚರಣೆಯನ್ನು ಕ್ರಿಸ್ತ ಪೂರ್ವದಿಂದಲೂ ನೋಡಬಹುದು. ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಮಾನವನು ತನ್ನೊಂದಿಗೆ ಇದ್ದ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಸತ್ತ ನಂತರ, ಅವರ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ಬೃಹತ್ ಕಲ್ಲುಗಳ ಮೂಲಕ ಸಮಾಧಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ, ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅಸ್ಥಿ ಅವಶೇಷಗಳೊಂದಿಗೆ ಆತನಿಗೆ ಸಂಬಂಧ ಪಟ್ಟಂತಹ ಪರಿಕರಗಳನ್ನು ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಇಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಕಲ್ಪನೆಯು ಪ್ರಸ್ತುತ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ.

ಮಾನವನು ನಾಗರೀಕತೆಯ ಆರಂಭ ಕಾಲದಿಂದಲೂ, ಅವುಗಳ ಬೆಳವಣಿಗೆಯ ಜೊತೆ ಜೊತೆಗೆ ಸಾವಿನ ಬಗ್ಗೆ, ಸಾವಿನ ನಂತರದ ಜೀವನದ ಕುರಿತು ಹಲವಾರು ನಂಬಿಕೆ, ಆಚರಣೆಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಜೀವನ ರೂಢಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಪುಣ್ಯದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಸ್ವರ್ಗ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ, ಹಾಗೇ ಪಾಪದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ನರಕವನ್ನು ಸೇರುತ್ತಾರೆ ಎಂಬ ಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಜೀವನದ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿಯಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಅಂದರೆ ರಾಜ, ಒಡೆಯ, ವೀರ, ಹಿರಿಯರು ಮುಂತಾದವರು ತಮ್ಮನೆಲ್ಲ ಕಾಪಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಕಲ್ಪನೆಯಲ್ಲಿದ ಜನರು, ಮರಣ ಹೊಂದಿದ ಹಿರಿಯರನ್ನು ದೇವರಂತೆ ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಹಿರಿಯರ ಪೂಜೆ ಎಂಬ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಆಚರಣೆ ಈಗಲೂ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳು ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು.

ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೀರನಾಗಿ ಮೆರೆದು ಶೂರನೆನಿಸಿಕೊಂಡ ಕುಮಾರರಾಮ, ತನ್ನ ಚಿಕ್ಕಮ್ಮನ ಕುಹಕಕ್ಕೆ ಬಲಿಯಾದರೂ, ತನ್ನ ಆದರ್ಶವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸದೆ ಮಡಿದ. ಕುಮಾರರಾಮನ 'ಪರನಾರೀ ಸೋದರತ್ವದ' ಆದರ್ಶವನ್ನು ಕಂಡು ಆಕರ್ಷಿತರಾಗಿ, ಅವನಿಗೊದಗಿದ ದುರ್ಮರಣಕ್ಕೆ ಮರುಗಿ ಬೇಡರ ಕುಲದ ಜನತೆ ಅವನನ್ನು ತಮ್ಮ ಕುಲ ದೇವರನ್ನಾಗಿಯೇ ಸ್ವೀಕರಿದರು. ಕುರುಬ ಜನಾಂಗದವರಲ್ಲಿ ಇಂದಿಗೂ ಪ್ರಚಲಿತದಲ್ಲಿರುವ 'ಜೀರೇ ದೇವರ' ಆರಾಧನೆಯೂ ಸಹ ಇದೇ ರೀತಿಯ ವೀರನ ಆರಾಧನೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಮೂಲವನ್ನು ಪಡೆದಿರಬೇಕು ಎಂಬ ಕಲ್ಪನೆಯಿದೆ. ಕಳೆದ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ

ಬ್ರಿಟಿಷರೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಡಿ, ತನ್ನ ಒಡನಾಡಿಗಳ ಕುಹಕ ತಂತ್ರದಿಂದ ಮರಣವನ್ನಪ್ಪಿದ 'ಸಂಗೊಳ್ಳಿ ರಾಯಣ್ಣ' ಮರಣದ ಕೆಲವೇ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದವರಿಗೆ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ದಯ ಪಾಲಿಸುವ ಸಂತಾನ ದೇವರಾದನು ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ, ಈ ರೀತಿಯ ಆರಾಧನೆಯ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.[೧]

ಗತಿಸಿ ಹೋದ ಮಾನವನನ್ನು ಸಮಾಧಿ ಮಾಡಿದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ಥಳದ ಗುರುತಿಗಾಗಿಯೋ, ಮಡಿದವರ ಸ್ಮರಣೆ ಬರುವಂತೆಯೋ, ಹಲವಾರು ಸಂಕೇತಗಳನ್ನೋ, ಗುರುತುಗಳನ್ನೋ ಒಂದು ನಿಗಧಿಯಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಸಮಾಧಿ ಮಾಡಿದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನೆಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಆಯಾ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿನ ಧರ್ಮ, ನಂಬಿಕೆ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ಬೆಳೆದಿದೆ. ಬೃಹದಾಕಾರದ ಪಿರಮಿಡ್ಡುಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು ಸಣ್ಣ ಪುಟ್ಟ ಕಲ್ಲುಗಳವರೆಗೂ ಇವುಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಕಲ್ಲಿನ ಮನೆಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು ಅಮೃತ ಶಿಲೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿದ, ಉನ್ನತ ನಾಗರೀಕತೆಯ ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಾಸ್ತುವಿನವರೆಗೂ ಇವರ ವೈಭವವನ್ನು ಗುರುತಿಸಬಹುದು.[೨] ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಸ್ಮಾರಕಗಳು ಮಾನವನ ಜೀವನ ವಿಧಾನವನ್ನೂ, ಜೀವನದ ಬಗ್ಗೆ ಅವನಿಗಿರುವ ಧೋರಣೆಯನ್ನೂ, ಅಂದಿನ ನಾಗರೀಕತೆ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನೂ ತಿಳಿಸಿ ಕೊಡುವ ಪುರಾವೆಗಳಾಗಿವೆ.

ಸ್ಮಾರಕ ಎಂದರೆ 'ಒಂದು ಮಹತ್ವವಾದ ಘಟನೆಯ ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಜ್ಞಾಪಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಕಂಬ ಅಥವಾ ಕಟ್ಟಡ'. ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಮಾರಕಗಳು, ಸತ್ತ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ನೆನಪು ಮಾಡಲು ಇರುವ ಕುರುಹುಗಳಾಗಿವೆ. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ಅನೇಕ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಸಹಗಮನ ಮಾಡಿದ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಿ ಒಂದು ಕಲ್ಲನ್ನು ನೆಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ ಅಥವಾ ಒಂದು ವೇದಿಕೆಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ವೀರನಿಗೂ, ಸಮಾಧಿ ಮಾಡಿದ ಕಡೆಯೇ ಅಥವಾ ಅವನಿಗೆ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟ ಜಮೀನಿನಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಶಿಲೆಯನ್ನು ಹಾಕಿರುತ್ತಾರೆ. ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಸತ್ತ ನಂತರ ಹಾಕಿಸಿದ ಸ್ಮಾರಕ ಮಾತ್ರ ಸ್ಮಾರಕವಾಗಬೇಕೆಂದಿಲ್ಲ, ಬದಲಾಗಿ ಅವನು ನಡೆದಾಡಿದ ಸ್ಥಳಗಳು, ಅವನು ಇದ್ದ ಜಾಗ, ಅವನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಆಯುಧಗಳು, ಅವನದೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ ಪಳೆಯುಳಿಕೆಗಳೂ ಸ್ಮಾರಕಗಳಾಗಬಲ್ಲವು. ಮಾನವನಿಗಲ್ಲದೇ ವಿಶೇಷ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಂಡ ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಸ್ಮಾರಕಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಸಿರುವ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ.

೬.೧ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು

ಮೂಲತಃ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಪದವಾದ ಈ 'ವೀರ' ಎಂಬುದು ಅನೇಕ ಇಂಡೋ-ಆರ್ಯನ್ ಭಾಷೆಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವುದಾಗಿ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.[೩] 'ವೀರ' ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಸಮಾನಾರ್ಥಕ ಪದವಾಗಿ ಇಂಗ್ಲೀಷ್ ಭಾಷೆಯ 'Hero' ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಬಳಸುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ. 'Hero' ಎಂಬ ಪದದ ಬಗ್ಗೆ ಇರುವ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಸಿಗುವ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಗಳೆಂದರೆ, ಹೋಮರ್ ಕವಿ ತನ್ನ 'ಇಲಿಯಡ್' ಎಂಬ ಮಹಾಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವನ್ನು ದೈವಿಕ

ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯ, ದೇವತೆಗಳಿಂದ ದತ್ತವಾದ ಶೌರ್ಯ, ಸಾಹಸ ಮತ್ತು ದಕ್ಷತೆ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಮನುಷ್ಯ ಎಂದು ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ. ಯುದ್ಧ ನೈಪುಣ್ಯತೆ ಇರುವ ಸಾಹಸಿ, ಉತ್ತಮ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಯೋಧ, ಯಾವುದೇ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಶಕ್ತಿ ಸಾಹಸಗಳನ್ನು ತೋರುವ ವ್ಯಕ್ತಿ, ಸಮಸ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು 'ವೀರ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ.[೪]

ತನ್ನವರು ತನ್ನ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ, ಸಮಾಜ, ಜನರ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ, ಎಲ್ಲರ ಉಳಿವಿಗಾಗಿ ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿದ ವೀರನ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ವೀರನಾದವನು ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸುವುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಆತನು ಮಡಿಯುವುದರಿಂದ ಮಾತ್ರ 'ವೀರ' ಎಂಬ ಗೌರವಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಲೀ, ಇತರರಿಗೆ ಧಕ್ಕೆಯುಂಟಾದಾಗ ಅವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿದಾಗಲೂ ಅವನನ್ನು ವೀರನೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ವೀರನೆಂದೆಸಿಕೊಂಡವರಿಗೆ ಜನರು ವಿಶೇಷ ಗೌರವ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಸೂರ್ಯ ಮಂಡಲವನ್ನು ಇಬ್ಬರು ಮಾತ್ರ ಭೇದಿಸಬಲ್ಲರು. ಒಂದು ಯೋಗ ಸಾಧನೆ ಮಾಡಿದಂತಹ ಪರಿವ್ರಾಜಕ, ಮತ್ತೊಬ್ಬ ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿದ ವೀರ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಒಬ್ಬ ಯೋಧ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿ ಸಾವನ್ನಪ್ಪಿದರೆ ಅಂತಹ ಯೋಧನ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ಈ ವೀರಗಲ್ಲನ್ನು ಬರೆಸಿರುವುದಾಗಿದೆ. ಕೆಲವೊಂದು ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಅವನು ಹೋರಾಡಿದ ಸಂಗತಿ ಮತ್ತು ಅವನಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವು ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಯಾರೊಂದಿಗೆ ಆತ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ? ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳೇನು? ಎಂಬುದನ್ನು ಕೆತ್ತಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ವೀರಗಲ್ಲನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ರಾಜರು, ಊರಿನವರು, ಬಂಧುಗಳು ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಮೂರು, ನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ ಆರು ಹಂತಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಕಳಸ ದೇವಾಲಯದ ಸುತ್ತಲೂ ಇಟ್ಟಿರುವಂತಹ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಲುಗಳ ನಡುವೆ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇರುವಂತಹ ಮೂರು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ತ್ರುಟಿತಗೊಂಡಿದ್ದು, ಯಾವುದೇ ರೀತಿಯ ಶಾಸನಗಳು ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಒಂದು ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಶಾಸನ ಕಂಡುಬಂದಿದ್ದು, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಪ್ರಮುಖ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಈ ಕೆಳಗಿನಂತಿವೆ.

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಇರುವ ವೀರಗಲ್ಲು

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಶಾಸನಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ಈ ವೀರಗಲ್ಲು ಅರ್ಧ ಒಡೆದು ಹೋಗಿದ್ದು, ಎರಡು ಹಂತಗಳು ಮಾತ್ರ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೇ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರನನ್ನು ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯ, ನಂತರದ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರನು ಹೋರಾಡಿ ಸಾವನ್ನಪ್ಪಿರುವ

ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮುಂದಿನ ಹಂತಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ರುಟಿತಗೊಂಡಿದ್ದು, ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಕೆತ್ತನೆ ಶೈಲಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ೧೧-೧೨ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು ಎಂದು ಗುರುತಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲು

ಈ ವೀರಗಲ್ಲು ಕೂಡ ತ್ರುಟಿತಗೊಂಡಿದ್ದು, ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆಳಗಿನ ಹಂತಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣ ಒಡೆದು ಹೋಗಿವೆ. ಎರಡನೇ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರನು ಹೋರಾಡಿ ಸಾವನ್ನಪ್ಪುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯ ಮತ್ತು ಮೂರನೇ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರನು ಕೈಲಾಸದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ ಹಾಗೂ ಅದೇ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಯತಿ, ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಬಸವ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ನೋಡಬಹುದು.

ಹೊರನಾಡು ಅನ್ನಪೂರ್ಣೇಶ್ವರಿ ದೇವಾಲಯದ ಬಲಭಾಗದ ಅಂಗಡಿ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ವೀರಗಲ್ಲು

ವೀರಗಲ್ಲು ೩ ಅಡಿ ಎತ್ತರ ಮತ್ತು ೪ ಅಡಿ ಅಗಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಗ್ರಾನೈಟ್ ಶಿಲೆಯಿಂದ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ವೀರಗಲ್ಲು ನಾಲ್ಕು ಹಂತವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರರು ಎದುರಾಳಿಯ ಮೇಲೆ ಆಯುಧಗಳೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಸರೆಯರು, ಐದು ಜನ ವೀರರನ್ನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಮೂರನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಐದು ಜನ ವೀರರು ಧ್ಯಾನಸಕ್ತರಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಕೊನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ.

ಕಳಕೋಡಿನಿಂದ ಕಾರ್ಲೆಗೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗದ ಗದ್ದೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲು

೬.೩ ಅಡಿ ಎತ್ತರ ಹಾಗೂ ೫.೬ ಅಡಿ ಅಗಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಈ ವೀರಗಲ್ಲು ಭತ್ತದ ಗದ್ದೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿದೆ. ೪ ಹಂತವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಕೊನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರನು ಎದುರಾಳಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಡುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಪ್ರಸ್ತುತ ಈ ಭಾಗ ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಚ್ಚಿ ಹೋಗಿದೆ. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಸರೆ ಸ್ತ್ರೀಯರು ವೀರನನ್ನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮೂರನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಜನ ವೀರರು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋದ ಮೇಲೆ ದೇವರ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೇಲಿನ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರರ ಕೆತ್ತನೆಯೊಂದಿಗೆ ಗಜಲಕ್ಷ್ಮೀಯ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ.

ತನೂಡಿ ಹೆಬ್ಬಾರರ ಕಾಫಿ ತೋಟ ಮತ್ತು ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅಪ್ರಕಟಿತ ಜೈನ ವೀರಗಲ್ಲು

ತನೂಡಿ ರಾಜೇಂದ್ರ ಹೆಬ್ಬಾರ್ ಇವರ ತೋಟದಲ್ಲಿರುವ ವೀರ ನಿಷಧಿಗಲ್ಲು ೪.೪ ಅಡಿ ಎತ್ತರ ಮತ್ತು ೩.೩ ಅಡಿ ಅಗಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಒಂದು ಹಂತ ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿ ಹೋಗಿದೆ. ವೀರ ನಿಷಧಿಗಲ್ಲಿನ ಕೆಳಗಿನ ಹಂತವು ಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಮುಚ್ಚಿ ಹೋಗಿದ್ದು, ನಂತರದ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ವೀರರನ್ನು ಯುದ್ಧರಂಗಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೊಗುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯಾವಳಿಗಳಿವೆ. ಇದರ ನಂತರದ

ಹಂತದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿದ ವೀರನನ್ನು ಅಪ್ಸರೆಯರು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೂರನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಐದು ಜನ ಪಂಚ ಪರಮೇಷ್ಠಿಯರು (ಅರ್ಹತ್, ಸಿದ್ಧ, ಆಚಾರ್ಯ, ಉಪದ್ಯಾ, ಮುನಿ) ಒಂದೇ ಹಂತದ ಪೀಠದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಧ್ಯಾನ ಸಕ್ತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಇಂತವುಗಳನ್ನು ತುಂಬಾ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಾಲ್ಕನೆ ಹಂತವು ವೀರ ನಿಷಧಿಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶೇಷ ಹಂತವಾಗಿದ್ದು, ಕಾರಣ ಅಪ್ಸರಾ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ನೃತ್ಯ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಎಮ್. ಜಿ. ನಾಗರಾಜ ಇವರೊಂದಿಗೆ ಈ ಶಿಲ್ಪದ ಕುರಿತು ಚರ್ಚಿಸಿದಾಗ, ಶಿಲ್ಪಗಳ ಹಿನ್ನಲೆಯಲ್ಲಿ ಅಪರೂಪದ ವೀರಗಲ್ಲು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದರು. ಈ ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ವಿವಿಧ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ನೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದು, ಕೊನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರನು ತೀರ್ಥಂಕರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಜಿನಲೋಕದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಮಗ್ನನಾಗಿದ್ದು, ಅವನಿಗೆ ಚಾಮರವನ್ನು ಬೀಸುತ್ತಿರುವ ಕೆತ್ತನೆಯಿದೆ. ಇದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಜಿನಬಿಂಬವಿದ್ದು, ತೀರ್ಥಂಕರಿಗೆ ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ವಿಶೇಷವೆಂದರೆ ಜೈನ ತೀರ್ಥಂಕರಿಗೆ ಕಾಳಮುಖ ಯತಿಗಳಿಗೆ ಇರುವಂತೆ ಜಟೆಯನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ತನೂಡಿ ಪಾಳೆಗಾರರ ಮನೆಯಿಂದ ೧ ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಈ ವೀರಗಲ್ಲು ಭೈರರಸರ ಕಾಲಮಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಾಗಿದ್ದು, ತನೂಡಿ ಮನೆತನದವರು ಮೊದಲು ಜೈನರಾಗಿದ್ದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ವೀರ ನಿಷಧಿ ಹಾಕಿಸಿರಬಹುದು. ವೀರ ನಿಷಧಿಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಶಾಸನಗಳು ಇಲ್ಲ. ಕಲಾ ಶೈಲಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಸರಿ ಸುಮಾರು ೧೨ ಮತ್ತು ೧೩ನೆ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದು ಎಂದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಬ್ಬ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿ ತೀವ್ರವಾಗಿ ಗಾಯಗೊಂಡು ತಾನು ಉಳಿಯುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ಎಂದಾಗ ಅಥವಾ ಗಾಯದ ನೋವು ಹೆಚ್ಚಾದಾಗ ಯುದ್ಧ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಾವು ಹತ್ತಿರವಾದಾಗ 'ಸಲ್ಲೇಖನ ವ್ರತ' ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪ್ರಾಣ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇವನು ವೀರನೂ ಮತ್ತು ಧರ್ಮ ನಿಷ್ಠನೂ ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಸಾಹಸ ಮತ್ತು ಧರ್ಮ ನಿಷ್ಠೆಯ ಸಲ್ಲೇಖನ ವಿಧಿಯ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಒಟ್ಟೊಟ್ಟಿಗೆ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ವೀರಗಲ್ಲು ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದೊರಕಿರುವ ಅಪರೂಪದ ವೀರಗಲ್ಲಾಗಿದೆ.

ತನೂಡಿ ಹೆಬ್ಬಾರ ಇವರ ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ಅಪ್ರಕಟಿತ ಅಪರೂಪದ ಜೈನವೀರಗಲ್ಲು

ಸುಮಾರು ೫.೫ ಅಡಿ ಎತ್ತರ ಮತ್ತು ೩ ಅಡಿ ಅಗಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಈ ವೀರಗಲ್ಲು ಕೂಡ ಜೈನರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಇದು ಐದು ಹಂತದ ವೀರಗಲ್ಲಾಗಿದ್ದು, ಮೊದಲ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ವೀರರು ಇದ್ದು, ಒಬ್ಬ ವೀರನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗ ಮತ್ತು ಗುರಾಣಿಗಳು ಇವೆ. ಆಯುಧರೂಢನಾದ ಈತನು ಎದುರಾಳಿಗಳ ಮೇಲೆ ಹೋರಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಎದುರಾಳಿಗಳು ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು

ಆಯುಧ ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ವೀರನ ಅಶ್ವವು ತನ್ನ ಎಡಗಾಲಿನಿಂದ ಎದುರಾಳಿಯನ್ನು ತುಳಿಯುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಯುದ್ಧ ಸಜ್ಜಿತವಾದ ಸೈನ್ಯವು ತನ್ನ ಅಶ್ವಪಡೆಗೂ ಎದುರಾಳಿಯನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸೋಲಿಸಬೇಕು? ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಹೋರಾಡಬೇಕು? ಎಂಬುದನ್ನು ತರಬೇತಿ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಈ ದೃಶ್ಯವು ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ. ಎರಡನೇ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ವೀರನನ್ನು ಅಪ್ಸರೆಯರು ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮೂರನೆಯ ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕನೆ ಹಂತವು ಈ ಮೇಲೆ ತಿಳಿಸಿದ ನಿಷಧಿ ಕಲ್ಲಿನ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ.

ಒಂದೇ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ಎರಡು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಸಮಾನ ಹೋಲಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ ಮತ್ತು ವೀರ ನಿಷಧಿಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿಯೇ ಅಪರೂಪದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿವೆ. ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಸರೆಯರು ಸಂಗೀತ ಮತ್ತು ನೃತ್ಯಸೇವೆ ಮಾಡುವುದನ್ನು ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುವುದು ಸರ್ವೇಸಾಮಾನ್ಯ. ಆದರೆ ಜೈನ ನಿಷಧಿಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಕೆತ್ತನೆ ವಿರಳ ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ದೊರೆತಿರುವ ಈ ಎರಡು ವೀರ ನಿಷಧಿಗಲ್ಲುಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಹಾಲ್ಗೋಡು ದೇವಪ್ಪ ಗೌಡ್ರು ಇವರ ಕಾಫಿ ತೋಟದಲ್ಲಿ ಇರುವ ವೀರಗಲ್ಲು

ಬಾಳೆಹೊಳೆ ಮತ್ತು ಬಾಳೆಹೊನ್ನೂರು ಮಾರ್ಗದ ಮಧ್ಯೆ 'ಕಗ್ಗನಳ್ಳ' ಎಂಬ ಒಂದು ಹಳ್ಳಿ ಇದ್ದು, ಇಲ್ಲಿಂದ ೬ ಕಿ.ಮೀ ಕಾಫಿ ತೋಟದ ಮಧ್ಯೆ ಕ್ರಮಿಸಿದರೆ ದೇವಪ್ಪಗೌಡ್ರು ಮನೆಯ ಕಾಫಿ ತೋಟದ ನಡುವೆ ವೀರಗಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸ್ಥಳಿಯರು 'ಚೈತ್ರಗಲ್' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದು 'ಚಿತ್ರಗಲ್' ಎಂದು ಕರೆದಿರಬಹುದು. ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಮೇಲಿನ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಜನರು 'ಚಿತ್ರಗಲ್' ಎಂದು ಕರೆದು, ನಂತರದಲ್ಲಿ 'ಚೈತ್ರಗಲ್' ಎಂದಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡಲಾಗಿದೆ.

ವೀರಗಲ್ಲು ನಾಲ್ಕು ಹಂತದಾಗಿದ್ದು, ಮೊದಲ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಎರಡನೇ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರರನ್ನು ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಅಪ್ಸರೆಯರು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯ, ಮೂರನೇ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರ ಜೊತೆ ಇರುವಂತಹ ದೃಶ್ಯ. ಕೊನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗ ಅವರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ವೀರ ಕುಳಿತಿರುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಈ ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಹೊಯ್ಸಳರ ನಂತರದ ಕಾಲಮಾನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಗುರುತಿಲಾಗಿದೆ.

ಭಿನ್ನಡೆ ಮೀನಾಕ್ಷಿಯವರ ಮನೆಯ ಬೇಲಿಯಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ವೀರಗಲ್ಲು

ಒಂದು ಹಂತದ ಈ ವೀರಗಲ್ಲು ೧.೧ ಅಡಿ ಎತ್ತರ ಮತ್ತು ೧.೬ ಅಡಿ ಅಗಲವಿದ್ದು ಸ್ವಲ್ಪಭಾಗ ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹುಗಿದು ಹೋಗಿದೆ. ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪಭಾಗ ಒಡೆದು ಹೋಗಿದ್ದು, ಒಬ್ಬ ವೀರನಿದ್ದು ಬಲಕೈಯಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗ ಮತ್ತು ಎಡಕೈಯಲ್ಲಿ ಗುರಾಣಿ ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಟ ಮಾಡುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಒಂದು ಹಂತದ ವೀರಗಲ್ಲು ಆಗಿದ್ದು, ಒಂದು ಚೌಕಾಕಾರದೊಳಗೆ ವೀರನನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ೪ ಅಡಿ ಎತ್ತರ ಹಾಗೂ

೧.೧ ಅಡಿ ಅಗಲವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ವೀರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗ ಮತ್ತು ಗುರಾಣಿ ಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಭಿನ್ನಡೆಗೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ವೀರಗಲ್ಲು

ಮೀನಾಕ್ಷಿಯವರ ಮನೆಯಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಗದ್ದೆಯ ಬಯಲಿನಲ್ಲಿ ಸಂಪಿಗೆ ಮರದ ಕೆಳಗೆ ವೀರಗಲ್ಲು ಕಂಡುಬಂದಿದ್ದು, ಇದು ಎರಡು ಹಂತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಆದರೆ ಅತಿಯಾದ ಮಳೆ ಹಾಗೂ ಗಾಳಿಯಿಂದಾಗಿ ಪಾಚಿಕಟ್ಟಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದ್ದು ಗುರುತಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಎರಡು ರೀತಿಯ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಕಂಡು ಬಂದಿದ್ದು, ಕಾಲಮಾನ ಬೇರೆ-ಬೇರೆಯಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಬೇರೆ-ಬೇರೆ ರಾಜ ಮನೆತನದ ಆಳ್ವಿಕೆಗೆ ಈ ಸ್ಥಳ ಒಳಪಟ್ಟಿತ್ತು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪಡಬಹುದು.

ಭಿನ್ನಡೆಯಲ್ಲಿನ ಹೊಯ್ಸಳ ವೀರಗಲ್ಲು

ಭಿನ್ನಡೆಯ ಅರಳಿ ಮರದ ಕೆಳಗೆ ವೀರಗಲ್ಲು ಇದೆ. ಜನರು ಈ ವೀರಗಲ್ಲನ್ನು ಧಾರ್ಮಿಕ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ವೀರಗಲ್ಲು ಕಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಅರ್ಚಕರನ್ನು ಹೊರತು ಪಡಿಸಿ ಬೇರೆ ಯಾರು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಲಕ್ಷಣ ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕೆತ್ತನೆ, ಆಭರಣಗಳ ಶೈಲಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ೧೨-೧೩ನೆ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ವೀರಗಲ್ಲು ಎಂದು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ವೀರಗಲ್ಲು ೪ ಅಡಿ ಎತ್ತರ ಮತ್ತು ೨.೬ ಅಡಿ ಅಗಲವಿದ್ದು ಮೂರು ಹಂತಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ.

ಕೆಳ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರನ ಕೈಗಳಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗ ಮತ್ತು ಗುರಾಣಿ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಶತ್ರು ಪಡೆಯೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಡುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದು, ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಕಟಾರಿ ಹಿಡಿದಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಈ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಆರು ಸೈನಿಕರಿದ್ದಾರೆ. ಎಲ್ಲರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗ ಮತ್ತು ಗುರಾಣಿ ಆಯುಧಗಳಿವೆ. ಎದುರಾಳಿಗಳು ಆಶ್ವಪಡೆಯ ಮೇಲಿಂದ ಹೋರಾಡುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಅಶ್ವದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತವನು ಬೇರೆ ರಾಜ್ಯದ ನಾಯಕನಾಗಿದ್ದು, ಸ್ಥಳೀಯ ವೀರನೊಡನೆ ಕಾಳಗ ಮಾಡಿರಬಹುದು. ಮೂರು ಜನ ಎದುರಾಳಿಗಳು ಅಶ್ವದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಯುದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ವೀರನು ಅಶ್ವದ ಕುತ್ತಿಗೆಗೆ ಖಡ್ಗದಿಂದ ಇರಿಯುತ್ತಿದ್ದು, ಕುದುರೆಯು ತನ್ನ ತಲೆಯನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದೆ. ಕುದುರೆಯ ಮೇಲಿನ ಶತ್ರುಪಡೆಯವರು ಈಟಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮಲೆನಾಡು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವದಳವನ್ನು ಯುದ್ಧ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬಳಸಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶ. ವೀರನ ಹಿಂದೆ ಒಬ್ಬ ಸೈನಿಕನಿದ್ದಾನೆ.

ಎರಡನೇ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಾವನ್ನಪ್ಪಿದ ವೀರನು ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಸಕ್ತನಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಇಬ್ಬರು ಅಪ್ಸರೆಯರು ಚಾಮರ ಸೇವೆಯಿಂದ ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ

ಕರೆದೊಯ್ಯುತ್ತಿರುವರು. ಮೇಲಿನ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರನು ಶಿವಲಿಂಗ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯ ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಇಬ್ಬರು ಕೌಪಿನ ತೊಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇವರುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾನಾಧಿಪತಿ ಮತ್ತು ಕಾಳಮುಖ ಯತಿಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಮೇಲಿನ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರನ್ನು ಚಿತ್ತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಂದಿ ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಭಿನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಆಸು-ಪಾಸಿನಲ್ಲಿ ಪಾಳು ಬಿದ್ದಿರುವ ಮಂಟಪ ಮತ್ತು ಧ್ವಜಸ್ತಂಭಗಳಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಸುಗ್ಗಿ ಹಬ್ಬ ಆಚರಣೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅಂಸ ಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕಲ್ಲನಾಥೆಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಇರುವ ವೀರಗಲ್ಲು

ಕಲ್ಲನಾಥೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಐದು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಸಾಲು ಸಾಲಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವೀರಗಲ್ಲು ೧

ಮೂರು ಹಂತಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ಈ ವೀರಗಲ್ಲು ೪.೯ ಅಡಿ ಎತ್ತರ ಮತ್ತು ೩.೧ ಅಡಿ ಅಗಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರನು ಆಯುಧಗಳೊಂದಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಡುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಸರೆಯರು ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತ ವೀರನನ್ನು ಎರಡು ಕಡೆಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮೇಲಿನ ಹಂತ ಅಥವಾ ಕೊನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವೀರನು ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯ ಮತ್ತು ಅದೇ ಹಂತದಲ್ಲಿ, ಹಸುವು ಕರುವಿಗೆ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಸುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಚಿತ್ರಣದ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೨-೧೩ನೆ ಶತಮಾನದ ವೀರಗಲ್ಲು ಎಂದು ಕಾಲಮಾನವನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ವೀರಗಲ್ಲು ೨

ಬಣಕಲ್‌ನ ಕಲ್ಲನಾಥೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿರುವ ಈ ವೀರಗಲ್ಲು ೪.೮ ಅಡಿ ಉದ್ದ ಮತ್ತು ೨.೫ ಅಡಿ ಅಗಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ನಾಲ್ಕು ಹಂತವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರನು ತನ್ನ ಎದುರಾಳಿಯೊಂದಿಗೆ ಆಯುಧಗಳ ಮೂಲಕ ಹೋರಾಡುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಮರಣ ಹೊಂದಿದ ವೀರನ ಕೈಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಅಪ್ಸರೆಯರು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ನಂತರದ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ತಲುಪಿದ ವೀರನು ಜ್ಞಾನ ಮಗ್ನನಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿನವನು. ಕೊನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರರಿದ್ದು ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುತ್ತಿರುವ ಕರುವಿನ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ.

ವೀರಗಲ್ಲು ೩

ಅದೇ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮತ್ತೊಂದು ವೀರಗಲ್ಲು ೩.೭ ಅಡಿ ಎತ್ತರ ಮತ್ತು

೨.೭ ಅಡಿ ಅಗಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ವೀರಗಲ್ಲು ಮೂರು ಹಂತಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರನು ಎದುರಾಳಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಆಯುಧಗಳ ಮೂಲಕ ಹೋರಾಡುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯವಿದ್ದು, ಎರಡನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಮಡಿದ ವೀರರನ್ನು ಅಪ್ಸರೆಯರು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಕೊನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರನು ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೇವರನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುವ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ವೀರಗಲ್ಲು ೪

ಕಲ್ಲನಾಥೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿರುವ ಈ ವೀರಗಲ್ಲು ೪.೩ ಅಡಿ ಉದ್ದ ಮತ್ತು ೨.೧೧ ಅಡಿ ಅಗಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ನಾಲ್ಕು ಹಂತವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರನು ತನ್ನ ಎದುರಾಳಿಯೊಂದಿಗೆ ಆಯುಧಗಳ ಮೂಲಕ ಹೋರಾಡುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಮಡಿದ ವೀರನನ್ನು ಅಪ್ಸರೆಯರು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ನಂತರದ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ತಲುಪಿದ ವೀರ ಜ್ಞಾನ ಮಗ್ನನಾಗಿ ಕುಳಿತಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕೊನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರರ ಕೆತ್ತನೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುತ್ತಿರುವ ಕರುವಿನ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ.

ವೀರಗಲ್ಲು ೫

ಅದೇ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಇರುವ ಮತ್ತೊಂದು ವೀರಗಲ್ಲು ೩.೭ ಅಡಿ ಎತ್ತರ ಮತ್ತು ೨.೧ ಅಡಿ ಅಗಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ವೀರಗಲ್ಲು ಮೂರು ಹಂತಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದು, ಮೊದಲನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರನು ಶತ್ರು ಸೈನ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಹೋರಾಡುತ್ತಿರುವ ಕೆತ್ತನೆ ಇದೆ. ಎರಡನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡಿ ಮಡಿದ ವೀರನನ್ನು ಅಪ್ಸರಾ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕೊನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಇರುವ ವೀರನು ದೇವರನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವಂತೆ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಈ ಮೇಲಿನ ಐದು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಒಂದೇ ಮಾದರಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ, ಮೊದಲನೇ ವೀರಗಲ್ಲು ಉಳಿದವುಗಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪ ಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಇರುವ ಎಲ್ಲಾ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ಕಲಾ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಆಧಾರಿಸಿ ಇವುಗಳು ಕಾಲಮಾನವನ್ನು ೧೨-೧೩ನೆ ಶತಮಾನ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಗಬ್‌ಗಲ್ ಕಾಫಿ ಎಸ್ಟೇಟ್‌ನಲ್ಲಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲು

ಮಾಗುಂಡಿಯಿಂದ ೬ ಕಿ.ಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಕಾಫಿ ಎಸ್ಟೇಟ್‌ನಲ್ಲಿರುವ ಗಣಪತಿಕಟ್ಟೆಯ ಮುಂದೆ ೬ ಅಡಿ ಎತ್ತರ ಮತ್ತು ೩.೨ಮೀ ಅಗಲವಿರುವ ಒಂದು ವೀರಗಲ್ಲಿದೆ. ಈ ವೀರಗಲ್ಲು ನಾಲ್ಕು ಹಂತವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದು, ಮೊದಲನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಐದು ವೀರರು ಹೋರಾಡುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯ

ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಸರೆಯರು ಮಡಿದ ವೀರನನ್ನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದು, ಮೂರನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರನು ಕೈಮುಗಿದು ಕುಳಿತಿದ್ದಾರೆ. ಮೇಲಿನ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರನು ಶಿವಲಿಂಗ ಪೂಜೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದು ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ನಂದಿ, ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಹಾಲು ಕುಡಿಯುತ್ತಿರುವ ಕರುವಿನ ಕೆತ್ತನೆ ಇದೆ. ಈ ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಕಲಾ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ವಿಜಯನಗರಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಮಾಗುಂಡಿ ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದೆ ಇರುವ ವೀರಗಲ್ಲು

ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ವೀರಗಲ್ಲು ಮೂರು ಹಂತಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಮೊದಲ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಮಡಿದ ವೀರನನ್ನು ಅಪ್ಸರೆಯರು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯವಿದ್ದು, ಮೂರನೆ ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರನು ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕೈ ಮುಗಿದು ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಯತಿಯು ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಕಲಾ ಶೈಲಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಈ ವೀರಗಲ್ಲು ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರಕ್ಕೆ ಸೇರಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ವೀರಗಲ್ಲು

ಈ ವೀರಗಲ್ಲು ೬ ಅಡಿ ಎತ್ತರ ಮತ್ತು ೪ ಅಡಿ ಅಗಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಕೆತ್ತನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಹೂವಿನ ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಮೊದಲೆರಡು ಹಂತದಲ್ಲಿ ವೀರನು ಎದುರಾಳಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೋರಾಡುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಮೂರನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಸರೆಯರು ಮರಣ ಹೊಂದಿದ ವೀರನನ್ನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ದೃಶ್ಯವಿದ್ದು, ಕೊನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಸತಿ ಮತ್ತು ವೀರನು ಕೈ ಮುಗಿದು ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಯತಿಯು ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿರುವ ಕೆತ್ತನೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಹಾಲು ಕುಡಿಯುತ್ತಿರುವ ಕರುವಿನ ಕೆತ್ತನೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಈ ವೀರಗಲ್ಲು ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ವಿಭಿನ್ನ ಹಾಗೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ.

ಈ ಹಿಂದೆ ಗಮನಿಸಿದಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ಶಿಲ್ಪದ ವಿವರಗಳೂ ವೀರಗಲ್ಲಿನ ತಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆರಂಭವಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಆದರೆ ಯಾವ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಘಟನೆ ಮೇಲಿನಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿ ಕೆಳಕ್ಕೆ ನಿರೂಪಣೆಯಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬಂದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧ ನಡೆಯುವುದು. ಮೇಲೆ ಸ್ವರ್ಗ ಇರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಭೂಲೋಕದ ಮೇಲಿರುವ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ವೀರನು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ಸಂಜಿಕೆಯನ್ನು ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಈ ವಿಧಾನವನ್ನು ಅಳವಡಿಸಲು ಕಾರಣವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.[೫]

ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾಡೆಮಿಯ ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ ಸಂಚಿಕೆ ೧೬ರಲ್ಲಿ ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ದೊರಕಿರುವ ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಕುರಿತು ಎರಡು ಲೇಖನಗಳು ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ. ಬಿ. ಆರ್. ಭಾರತಿ ಹಾಗೂ ಎ. ಆರ್. ಗುರು ಅವರ 'ಮರಸಣಿಗೆಯ ಅಪರೂಪದ ಬೇಟೆ ವೀರಗಲ್ಲು' ಮತ್ತು 'ಬಿಳಗಲಿ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಕೆಲವು ಶಿಲ್ಪಗಳು ಮತ್ತು ಒಂದು ಶಾಸನ' ಈ ಲೇಖನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮರಸಣಿಗೆಯ ಕಾಮನಕೂಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಬೇಟೆ ವೀರಗಲ್ಲು ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲೇ ಅಪರೂಪದ ವೀರಗಲ್ಲು. ಇದನ್ನು ಹೊರತು ಪಡಿಸಿ, ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ವೀರಗಲ್ಲು ದೊರೆತಿಲ್ಲ.

ಹಿಂದಿನ ಸಂಶೋಧಕರು ತಮ್ಮ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಸವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಹಂತಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಕಾಫಿ ತೋಟದ ನಡುವೆ ಇರುವ ಈ ವೀರಗಲ್ಲು ೧೪೭.೩ ಸೆಂ.ಮೀ, ಎತ್ತರ ಮತ್ತು ೭೮.೭.ಸೆಂ.ಮೀ. ಅಗಲವಿದ್ದು, ಬಳಪದ ಕಲ್ಲಿನದಾಗಿದೆ ಈ ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಎರಡು ಬದಿಯಲ್ಲೂ ಕೆತ್ತನೆ ಇದ್ದು ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಹಂತ ಮತ್ತು ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಂತವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಮುಂಭಾಗದ ಮೊದಲನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಎರಡು ವೀರರು ಜಿಂಕೆ ಮತ್ತು ಹಂದಿಯನ್ನು ತಮ್ಮ ಬಿಲ್ಲು ಮತ್ತು ಎರಡು ಶ್ವಾನಗಳ ಮೂಲಕ ಬೇಟೆಯಾಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಬೇಟಗಾರರು ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ನಡುವೆ ಮರದ ಬೊಡ್ಡೆಯಂತೆ ಕಾಣುವ ಚಿತ್ರವಿದ್ದು, ಬೇಟೆಗಾರರು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿದ್ದ 'ಶ್ವಗಣಿಕಾ'ದ ನೆನಪನ್ನು ತರುತ್ತದೆ. ಈ ಹಂತವು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೇಟೆಯಾಡುತ್ತಿರುವ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಅಶ್ವದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವ ಇಬ್ಬರು ವೀರರಿದ್ದು, ಇವರ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಿಲ್ಲು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಕಠಾರಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವ ಯೋಧರಿದ್ದಾರೆ. ಅಶ್ವವು ತನ್ನ ಮುಂಗಾಲುಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ನಿಂತಿದ್ದು, ಅಲಂಕರಣದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಮೂರನೆಯ ಹಂತದ ಮಧ್ಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೈ ಮುಗಿದುಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿರುವ ವೀರರ ಚಿತ್ರಣವಿದ್ದು, ಇವರ ಬಲ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ಸ್ತ್ರೀಯರು ಕೈಯಲ್ಲಿ ದರ್ಪಣ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಕುಳಿತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಸ್ತ್ರೀಯರು ತಮ್ಮ ಬಲಗೈಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದಿದ್ದು, ಇದು ಮಾಸ್ತಿ ಕೈಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಇದೇ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀಯು ಚಾಮರವನ್ನು ಹಿಡಿದಿದ್ದಾಳೆ. ವೀರನ ಎಡಭಾಗಕ್ಕೆ ಇಬ್ಬರು ಯತಿಗಳು ಧ್ಯಾನ ಭಂಗಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ತ್ರೀಯರು ಸತಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಬೇಟೆಗೆ ಹೋದ ವ್ಯಕ್ತಿ ಏಕೆ? ಮತ್ತು ಹೇಗೆ ಸತ್ತ? ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಯತಿಗಳ ಬಳಿ ಉಪದೇಶ ಪಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ಎಂದರೆ ಮಾಸ್ತಿಯಾಗುತ್ತಿರುವುದೇಕೆ? ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬರುತ್ತದೆ.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ಹಂತದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರ, ನಂದಿ, ಹಾಲು ಕುಡಿಯುತ್ತಿರುವ ಕರು ಮತ್ತು ಶಿವಲಿಂಗದ ಕೆತ್ತನೆಯಿದ್ದು, ವೀರನು ಶಿವಲಿಂಗದ ಮುಂದೆ ಕೈ ಮುಗಿದು ಕುಳಿತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ವೀರನ

ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಕನು ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಆರತಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಶಿವಲಿಂಗದ ಪಾಣಿ ಪೀಠವು ಅಲಂಕೃತವಾದ ಕೆತ್ತನೆಯನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದು, ಪ್ರಭಾವಳಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನು ಮಂಟಪದ ಒಳಗೆ ಇರುವಂತೆ ತೋರಿಸಲಾಗಿದ್ದು, ಮಂಟಪದ ಮಾಡು ಮಲೆನಾಡಿನ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಮಾಡಿನಂತಿದೆ. ಮಂಟಪದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಳಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಮಂಟಪವು ಸಹ ಅಲಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ.

ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಹಂತದಲ್ಲಿ ದಾನ ನೀಡುವುದನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಮುಖ್ಯ ಅಂಶಗಳೆಂದರೆ ಒಂದೇ ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಬೇಟೆ, ಮಾಸ್ತಿ, ಮತ್ತು ದಾನ ನೀಡಿರುವುದನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿರುವುದು ಬಹಳ ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಲೇಖಕರು ಹೇಳುವಂತೆ, ಜಿಂಕೆ ಬೇಟೆಯಾಡಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲು ಸಿಕ್ಕಿರುವುದು ಬಹಳ ವಿರಳವಾಗಿದ್ದು, ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಇದು ಎರಡನೆಯ ವೀರಗಲ್ಲಾಗಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯದು ಬೆಂಗಳೂರಿನ ಬನಶಂಕರಿಯಲ್ಲಿ ದೊರಕಿರುವುದು.[೬]

೬.೨ ಸತಿಗಲ್ಲು/ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು

ಕೆಲವು ಧಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಬಲಿದಾನಗಳನ್ನು ನೋಡುವಂತೆ, ಲೌಕಿಕ ಬಲಿದಾನವು ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿತ್ತು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ಕುರುಹುಗಳಿವೆ. ತನಗೆ ಪ್ರಿಯನಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಾಗಿ ಪ್ರಾಣ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡುವುದು ಲೌಕಿಕ ಬಲಿ ದಾನವಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಪತಿಗಾಗಿ ಸತಿಯು ಪ್ರಾಣ ನೀಡುವುದು, ಒಡೆಯನಿಗಾಗಿ ಸೇವಕ, ಹೀಗೆ ಪ್ರಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗಾಗಿ ತಮ್ಮನ್ನು ತಾವೇ ಅರ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಮಾಸ್ತಿ ಮರಣವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಜಗತ್ತಿನ ಬೇರೆ ಭಾಗಗಳಂತೆ ಭಾರತದಲ್ಲಿ, ಹಾಗೆಯೇ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಈ ಪದ್ಧತಿ ತುಂಬಾ ಪ್ರಾಚೀನವಾದುದು. ಸತ್ತ ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಂದಿಗೆ ಅವನ ಪ್ರಿಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹೂಳಬೇಕೆಂಬ ಇಲ್ಲವೆ ಸುಡಬೇಕೆಂಬ ಭಾವನೆ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ದಾರಿ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿರಬಹುದಾದರೂ ಇದರ ಉಗಮಕ್ಕೆ ಮೂರು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಊಹಿಸಬಹುದು. ಅವುಗಳೆಂದರೆ,

೧. ಮರಣದ ತರುವಾಯ ತನ್ನ ಸತಿ ಅನ್ಯರಿಗೆ ವಶವಾಗಬಹುದೆಂಬ ಪುರುಷನ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ರೂಪಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರಬಹುದು.
೨. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ, ಪತಿಯ ಮರಣದ ತರುವಾಯ ತನ್ನ ಬದುಕುವಿಕೆ ಮತ್ತು ಪಾವಿತ್ರ್ಯಗಳ ಅನಿಶ್ಚಿತತೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀ ವರ್ಗವೇ ಇದನ್ನು ರೂಪಿಸಿಕೊಂಡಿರಬಹುದು.
೩. ಮೂರನೆಯದಾಗಿ ಪತಿಯ ಮರಣದ ತರುವಾಯ ಸತಿಯನ್ನೂ ಮರಣ ಕೂಪಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿ, ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ವಶಪಡಿಸಲು 'ಪ್ರಭುವರ್ಗ' ಇಲ್ಲವೆ 'ಪುರೋಹಿತವರ್ಗ' ಈ ಯೋಜನೆಯನ್ನು ರೂಪಿಸಿರಬಹುದು.

ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನೆಯ ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಅಂಶಗಳೆ ಬಲವಂತವಾಗಿ ಮಾಡಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಸತಿ, ಈ ಪದ್ಧತಿಗೆ ಬಳಸುವ ಪದ. ಬಹುಶಃ ಶಿವನ ಪತ್ನಿ ದಾಕ್ಷಯಣಿ ಅಥವಾ ಸತಿದೇವಿ ಪತಿಯ

ಪರವಾಗಿ ನಿಂತು, ದಕ್ಷ ಬ್ರಹ್ಮನ ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಾರ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದ ಘಟನೆಯೆ ಗಂಡನಿಗಾಗಿ ಹೆಂಡತಿ ಚಿತಾ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುವ ಈ 'ಸತಿ' ಪದ್ಧತಿಗೆ ಮೂಲವಾಗಿರಬೇಕು. ಈ ಪದ್ಧತಿಯ ಗೌರವಸೂಚಿ ಪದ 'ಮಹಾಸತಿ' ಇದರ ತದ್ಭವ ರೂಪ ಮಾಸ್ತಿ. ಮಾಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ. ೧.ಸಹಗಮನ (ಸಹಮರಣ) ೨. ಅನುಗಮನ (ಅನುಮರಣ). ಗಂಡನ ಶವದೊಂದಿಗೆ ಚಿತೆಯೇರುವುದು ಸಹಗಮನ. ಗಂಡ ದೂರದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮಡಿದರೆ ಅವನ ಪ್ರಿಯ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಚಿತೆಯೇರಬೇಕೆಂಬುದು ಇಲ್ಲಿಯ ನೀತಿಯಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಈ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಅರಿಯಲು ನೆರವಾಗುವ ಸಾಮಾಗ್ರಿಯೆಂದರೆ, ೧. ಗ್ರಂಥ ಸಾಹಿತ್ಯ, ೨. ದಿನಚರಿ ಸಾಹಿತ್ಯ, ೩. ಜನಪದ ಸಾಹಿತ್ಯ, ೪. ಶಾಸನ ಸಾಹಿತ್ಯ, ೫. ಶಿಲ್ಪಸಾಮಾಗ್ರಿ, ೬. ಅವಶೇಷಗಳು, ೭.ವದಂತಿಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸತಿ ಘಟನೆಯ ದಾಖಲೆಗಳಾದ ಶಾಸನಗಳು ತುಂಬ ವಿಶ್ವಾಸನೀಯ ಆಧಾರಗಳೆನಿಸಿವೆ. ಇವು ಆಯಾಕಾಲದ ಸಹಗಮನದ ಕಾರಣ–ವಿಧಾನ, ಬಾಹುಳ್ಯ, ವಿರಳತೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುತ್ತವೆ.[೬]

ಕಾವ್ಯ ಶಾಸನಾದಿಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಕೆಲವು ಸಂಗತಿಗಳು ಎದ್ದು ತೋರುತ್ತವೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯ ಬಲಿದಾನಕ್ಕೆ ಸತಿ, ಮಹಾಸತಿ, ಮಾಸ್ತಿ, ಸಹಗಮನ, ಅನುಗಮನ, ಸಹಮರಣ, ಅನುಮರಣ, ತೋಳಗೆಯ್ ಕೊಡು, ಪುರುಷವ್ರತ, ಸಹಾನುಭೂತಿ ಹೊಂದು, ಸಹ ಸಂಗತಿ ವಿಡು, ಅಗ್ನಿಪ್ರವೇಶ ಮಾಡು ಪದಗಳನ್ನು ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. ಮಾಸ್ತಿಕಲ್ಲು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬದಲು 'ವೀರಗಲ್ಲು', 'ಮದವಳಿಗೆ ಕಲ್ಲು' ಎಂದು ಒಂದೆಡೆ ಬಳಸಲಾಗಿದೆ. "ರಾಮಂಣನು ಆಯಿಸೂರ ಹುಯಲಿ ಬಿದ್ದನು. ಆತನ ಮದವಳಿಗೆ ರಾಮಾಯಿ ವೀರಮಾಸ್ತಿಯಾದಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿದ ವೀರಗಲ್ಲು" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗವೇರಿದ ವೀರ ಗಂಡನೊಡನೆ ಸತ್ತವಳ ಮಾಸ್ತಿ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು 'ವೀರಮಾಸ್ತಿ' ಎಂದು ಕರೆದ ವಿಶೇಷ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.

ಮಹಾಸತಿಗಲ್ಲು ಎಂದರೆ ಪತಿಯು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಇತರೆ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ತೀರಿಕೊಂಡರೆ ಅಂತಹ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯು ಸ್ವತಃ ಗಂಡನ ಜೊತೆಗೆ ಚಿತೆಗೆ ಹಾರಿ ಪ್ರಾಣ ತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಳು. ಇಂತಹ ಸ್ತ್ರೀಯ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ಮನೆಯವರು, ಊರಿನವರು, ಈ ಮಹಾಸತಿಗಲ್ಲನ್ನು, ಪತಿಯೊಂದಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕೆತ್ತಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಮಹಾಸತಿಗಲ್ಲಿನ ಪ್ರಮುಖ ಅಂಶವೆಂದರೆ ಬಲಗೈಯನ್ನು ಎತ್ತಿದ್ದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ನಿಂಬೆ ಹಣ್ಣನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವಂತೆ ಇರುತ್ತದೆ.

ಕರ್ನಾಟಕದ ಅನೇಕ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವಂತೆ ವೀರ ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲುಗಳು ಕಳಸ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ್ತಿದ್ದು, ಮಹಾ ಸತಿಗಲ್ಲು ದೊರೆತ್ತಿಲ್ಲ. ವೀರ ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲುಗಳು ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸತಿ ಪದ್ಧತಿ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಇತ್ತು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿವೆ. ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ವೀರ ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲುಗಳ ವಿವರಣೆ ಕೆಳಗಿನಂತಿದೆ.

ಹೊಸ್ತಾರ್ ಚೌಡಿ ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿ ಇರುವ ವೀರ ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು

ಈ ಮಹಾ ಸತಿಗಲ್ಲು ಐದು ಅಡಿ ಎತ್ತರ ಮತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಅಡಿ ಅಗಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಸತಿಯು ತನ್ನ ಬಲಗೈನಲ್ಲಿ ನಿಂಬೆ ಹಣ್ಣು ಹಿಡಿದು ಕೈ ಎತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಮೇಲಿನ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ–ಚಂದ್ರ, ಶಿವಲಿಂಗ ಮತ್ತು ನಂದಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ಮಹಾ ಸತಿಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಶಾಸನ ಕಂಡು ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಚೌಡಿ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದಿರುವ ಈ ಮಹಾ ಸತಿಗಲ್ಲು ಐದು ಅಡಿ ಎತ್ತರ ಮತ್ತು ಮೂರು ಅಡಿ ಅಗಲವಾಗಿದ್ದು, ಎರಡು ಹಂತಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಪತಿ ಸತಿಯರು ಕುಳಿತಿರುವ ಚಿತ್ರಣವಿದ್ದು, ಸತಿಯು ತನ್ನ ಬಲಗೈಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. ಸತಿಯ ಎಡ ಬದಿಯಲ್ಲಿ ಬಂದೂಕು ಹಾಗೂ ಪತಿಯ ಎಡಬದಿಯಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯ ಹಂತದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ–ಚಂದ್ರ ಹಾಗೂ ಶಿವಲಿಂಗವಿದ್ದು, ಈ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಎರಡು ಕಡೆಯಿಂದ ಗಜಗಳು ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಯಾವುದೇ ಶಾಸನ ಕಂಡುಬಂದಿಲ್ಲ. ಹೊಸ್ತಾರ್ ಚೌಡಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಎರಡು ವೀರ ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲುಗಳ ಶೈಲಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಆ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿದೆ.

ಗಣಪತಿಕಟ್ಟೆ ವೀರ ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು

ಈ ಮಹಾಸತಿಗಲ್ಲು ಮೂರು ಅಡಿ ಎತ್ತರ ಮತ್ತು ಎರಡು ಅಡಿ ಅಗಲವಾಗಿದ್ದು, ಎರಡು ಹಂತಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಸತಿ ಪತಿಯರು ಕೈಮುಗಿದು ಕುಳಿತಿದ್ದು, ನಂತರದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ–ಚಂದ್ರರ ಕೆತ್ತನೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪದ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಸತಿಯು ತನ್ನ ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ನಿಂಬೆ ಹಣ್ಣನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೈಯನ್ನು ಮೇಲೆ ಎತ್ತಿರುವಂತೆ ಕೆತ್ತನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಭಿನ್ನಡೆಯಲ್ಲಿನ ವೀರ ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು

ಒಂದು ಹಂತದ ಈ ವೀರ ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು ೩.೬ ಅಡಿ ಎತ್ತರ ಮತ್ತು ೨.೨ ಅಡಿ ಅಗಲವಾಗಿದ್ದು ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿ ಹೋಗಿದೆ. ವೀರನು ಎಡ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಬಿಲ್ಲು ಮತ್ತು ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಬಾಣವನ್ನು ಹಿಡಿದು ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯು ಸೀರೆಯನ್ನು ತೊಟ್ಟಿದ್ದು, ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ–ಚಂದ್ರರನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಬಾಳೆಹೊಳೆಯಲ್ಲಿನ ವೀರ ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು

ಬಾಳೆಹೊಳೆ ಮತ್ತು ಬಸರಿಕಟ್ಟೆಗೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹಂತವನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿರುವ ವೀರಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು ಇದ್ದು, ಮೊದಲನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಸತಿ ಪತಿಯರು ಕೈಮುಗಿದು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತ ಕುಳಿತಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪದ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಸತಿಯು ತನ್ನ ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ನಿಂಬೆ ಹಣ್ಣನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೈಯನ್ನು ಮೇಲೆ ಎತ್ತಿರುವಂತೆ ಕೆತ್ತನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಬಲ್ಲಾಳರಾಯ ದುರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಗುವ ಮಾಸ್ತಿಖಾನ್ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇರುವ ವೀರ ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು

ಸಂಪಿಗೆಖಾನ್‌ನಿಂದ ಬಲ್ಲಾಳರಾಯನ ದುರ್ಗಾಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ 'ಮಾಸ್ತಿಖಾನ್' ಎಂಬ ಸ್ಥಳದ, ಕಾಫಿ ತೋಟದ ಬೇಲಿಯಲ್ಲಿ ಈ ವೀರಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು ಕಂಡು ಬಂದಿದೆ. ಈ ಸ್ಥಳವನ್ನು ಸ್ಥಳೀಯ ಜನರು ಸ್ಮಶಾನದ ಜಾಗ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ೧೦೦ ವರ್ಷಗಳಿಂದೀಚೆಗೆ ಸತ್ತವರನ್ನು ಆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹೂಳಿಲ್ಲ ಅಥವಾ ಸುಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಬಹುಶಃ ಈ ವೀರಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು ಇರುವ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಸ್ಮಶಾನದ ಜಾಗ ಎಂದು ಕರೆದಿರಬಹುದು. ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವ ವೀರ ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಭಿನ್ನವಾದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳ ಸಾಲಿಗೆ ಇದನ್ನು ಸೇರಿಸಬಹುದು.

ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ವೀರನು ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದು, ಎಡಗೈಯನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಇಳಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಸತಿಯು ಬಲಗೈಯನ್ನು ಎತ್ತಿದ್ದು, ನಿಂಬೆಹಣ್ಣನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ ಮತ್ತು ತನ್ನ ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿ ಹಣತೆಯನ್ನು ಹೊಟ್ಟೆಯ ಬಳಿ ಹಿಡಿದು ಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ. ವೀರ ಮತ್ತು ಸತಿಯ ಉಡುಗೆಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ರಾಜ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇಬ್ಬರು ಕಿರೀಟ ಮತ್ತು ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸಿದ್ದು, ವೀರನು ಗಡ್ಡಧಾರಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾವಳಿಯ ಅಲಂಕಾರವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪದ್ಮ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರರನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವೀರಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲಿನ ಕೆಳ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ಕಲ್ಲಿದ್ದು ಇದರಲ್ಲಿ ಪದ್ಮವನ್ನು ಕೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವೀರ ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲಿನ ಕಲಾ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಪಾಳೆಗಾರರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಸಿರಬಹುದು ಎಂದು ಶೈಲಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ರುದ್ರಪಾದ ಯಗ್ನೇಶ್ ಮೂರ್ತಿ ಇವರ ಕಾಫಿ ತೋಟದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಇರುವ ವೀರ ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು

ಕಳಸ ಅಗ್ರಹಾರದಿಂದ ರುದ್ರಪಾದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಯಗ್ನೇಶ್ ಮೂರ್ತಿಯವರಿಗೆ ಸೇರಿದ ತೋಟದಲ್ಲಿ ವೀರಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ೩ ಅಡಿ ಎತ್ತರ ಮತ್ತು ೨ ಅಡಿ ಅಗಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, ಪತಿಯು ಕುಳಿತಿರುವಂತೆ ಮತ್ತು ಆತನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಸತಿಯು ನಿಂತಿರುವಂತೆ ಕೆತ್ತನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಇವರ ಉಡುಗೆ-ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ರಾಜ ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವರೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಪತಿಯ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗವಿದ್ದು, ಮೇಲಿನ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ-ಚಂದ್ರರ ಉಬ್ಬು ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲಿನ ಕಲಾ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಪಾಳೆಗಾರರ ಕಾಲಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ವೀರ ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಬಲ್ಲಾಳರಾಯನ ದುರ್ಗದ ಮಾಸ್ತಿಖಾನ್ ಮತ್ತು ಕಳಸದ ರುದ್ರಪಾದ ಯಗ್ನೇಶ್ ಮೂರ್ತಿಯವರ ತೋಟದಲ್ಲಿರುವ ವೀರ ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲುಗಳು ಒಂದೇ ಮಾದರಿಯಲ್ಲಿದ್ದು, ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಹವ್ಯಾಸಿ ಇತಿಹಾಸ ಸಂಶೋಧಕರಾದ ಪಾಂಡುರಂಗ ಅವರು ಕೆಲವು ಅಧ್ಯಯನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದು, ಇದರ ಕುರಿತು ಪ್ರಜಾವಾಣಿ ದಿನಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವರದಿ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ ಸಂಪುಟ-೧೬ ರಲ್ಲಿ ಕಳಸ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಬಿಳಗಲಿಯಲ್ಲಿ ೧೬ ಮತ್ತು ೧೭ನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ನಾಲ್ಕು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು, ಮತ್ತು ೧೧-೧೨ನೆ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವೀರಗಲ್ಲು, ಮತ್ತೊಂದು ವೀರ ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲುಗಳ ಕುರಿತು ಲೇಖನವನ್ನು ಎ.ಆರ್. ಗುರು ಅವರು ಪ್ರಕಟಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ವೀರ ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲುಗಳು ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ಕಾಲಮಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವುದಾಗಿದೆ. ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಲಭ್ಯವಾಗುವ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದ್ದು, ಸತಿಪದ್ಧತಿ ಎನ್ನುವುದು ಮಲೆನಾಡು ಪ್ರದೇಶವಾದ ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲೂ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಇತ್ತೆಂದು ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

೬.೩ ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿರುವ ಆಯುಧ, ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಮತ್ತು ವಾದ್ಯಗಳ ವಿವರ

ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಲ್ಪಗಳದೇ ಪ್ರಮುಖ ಪಾತ್ರ. ಶೈಲಿಯ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾದೇಶಿಕವಾಗಿ ಹಲವು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಆಯುಧಗಳು, ಪ್ರಾಣಿಗಳು, ಉಡುಪು, ಆಭರಣಗಳು, ವಾದ್ಯಗಳು ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ವಿಭಿನ್ನತೆ ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪಗಳ ವಿಶೇಷತೆಯನ್ನು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಈ ಕೆಳಗಿನಂತೆ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಆಯುಧಗಳು

'ವೀರ' ಎಂದರೆ ಯಾವುದೇ ಒಂದು ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ಎದುರಾಳಿಯನ್ನು ಎದುರಿಸುವುದು ಅಥವಾ ಹೋರಾಡುವುದು. ವೀರ ಎಂದಾಕ್ಷಣ ಅವನು ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಬಳಸುವುದು ಸಹಜ. ವೀರನು ಕಾಲಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಹಾಗೂ ತನ್ನವರ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಬಳಸುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ಇದು ಮಾನವನ ಉಗಮದಿಂದಲೂ ಬಳಸಿರುವುದಕ್ಕೆ ಶಿಲಾಯುಗದಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತ ಕಾಲಮಾನದವರೆಗೂ ಹಲವು ಉದಾಹರಣೆಗಳಿವೆ. ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ-ಬೇರೆ ರೀತಿಯ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಬಳಸಿರುವುದನ್ನು ನೋಡುತ್ತೇವೆ.

ಕಳಸ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಅತಿ ಹೆಚ್ಚು ಎಲ್ಲಾ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಖಡ್ಗವನ್ನು ಬಳಕೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳ ಅಸ್ತ್ರಗಳಿಂದಾಗುವ ಪೆಟ್ಟನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ರಕ್ಷಣಾ ಆಯುಧವಾಗಿ ಗುರಾಣಿಯನ್ನು ಬಳಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ದುಂಡನೆಯ ಆಕಾರದ ಗುರಾಣಿಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿದ್ದು, ಯಾವುದೇ ಚಿಹ್ನೆ ಅಥವಾ ಅಲಂಕಾರಗಳನ್ನು

ಒಳಗೊಂಡಿಲ್ಲ.

ಬಾಕು

ಕತ್ತಿಯ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೋಲುವ ಈ ಆಯುಧವನ್ನು ವೀರನು ಸೊಂಟಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಭಿನ್ನಡೆಯ ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದ ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ವೀರನು ತನ್ನ ಸೊಂಟದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಾಕುವನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ತನೂಡಿಯ ಹಾಲ್ಗೋಡು ದೇವಪ್ಪನವರ ಕಾಫಿ ತೋಟದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ವೀರನು ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಬಾಕು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವುದು ನೋಡಬಹುದು. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ತನೂಡಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ವಿಶೇಷವಾದ ಅಪರೂಪದ ಎರಡು ವೀರ ನಿಷಧಿಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮಾಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಬಾಕು ಆಯುಧವನ್ನು ಬಳಸಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಭರ್ಜಿ

ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಮುಖ ಆಯುಧವೆಂದರೆ ಭರ್ಜಿ. ಇದರ ಮೊನೆಗಳ ಭಾಗದ ಆಕಾರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಎಲೆ ಭರ್ಜಿ, ಸೂಜಿ ಭರ್ಜಿ ಎಂಬುದಾಗಿ ಗುರುತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಆಯುಧವನ್ನು ವಾಹನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವುದರಿಂದ, ಶತ್ರುವು ತನ್ನ ಮೇಲೆರಗಿ ಬಂದು ಅಪಾಯ ಮಾಡುವ ಮೊದಲೇ ದೂರದಿಂದಲೇ ಶತ್ರು ಸಂಹಾರ ಮಾಡಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಅಧ್ಯಯನ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಭರ್ಜಿಗಳಿಂದ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ನಾವು ಕಾಣಬಹುದು.[೮] ಇಂತಹ ಭರ್ಜಿಗಳನ್ನು ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿನ ವೀರಗಲ್ಲು (ಎಲೆಭರ್ಜಿ), ಭಿನ್ನಡೆಯ ವೀರಗಲ್ಲು (ಸೂಜಿಭರ್ಜಿ), ಕಲ್ಲನಾಥೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿನ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ (ಎಲೆಭರ್ಜಿ) ಗಮನಿಸಬಹುದು. ದೊರಕಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ವೀರನು ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಈ ಆಯುಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂ ಸಾಕ್ಷಿಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಚಿತ್ರಪಟಗಳು ಗೋಚರವಾಗಿವೆ.

ಬಿಲ್ಲು ಬಾಣ

ಬಿಲ್ಲು ಬಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಬಾಣವು ಆದಷ್ಟು ಬಿರುಸಾಗಿ ಹೋಗಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ತಾಗಲಿ ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಬಿಲ್ಲನ್ನು ವಿವಿಧ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಗಿಸಿ ಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು. ಬಾಣವು ಶತ್ರುವಿನ ದೇಹವನ್ನು ನಾಟುವುದೆಂದು ವಿವಿಧ ರೀತಿಯ ಮೊನಚಾದ ಭಾಗವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಬಿಲ್ಲನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಅವುಗಳ ವೇಗ ಹೆಚ್ಚಲೆಂದು ಬಾಣಗಳ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಗರಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಿದ್ದರು. ಬಾಣಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಲು ವಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಬತ್ತಳಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು.[೯] ಈ ರೀತಿಯ ಬಿಲ್ಲುಬಾಣದ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು ಭಿನ್ನಡೆಯಲ್ಲಿ ಮೀನಾಕ್ಷಿಯವರ ಮನೆಯ ಆವರಣದಲ್ಲಿ, ಭಿನ್ನಡೆಗೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ

ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ, ಹಾಲ್ಗೋಡು ದೇವಪ್ಪನವರ ಕಾಫಿ ತೋಟದಲ್ಲಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ, ಮಾಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು.

ಮೇಲಿನ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಮಾರಕಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಖಡ್ಗ, ಗುರಾಣಿ, ಭರ್ಜಿ, ಬಾಕು, ಬಿಲ್ಲು–ಬಾಣಗಳನ್ನು ಬಳಸಿರುವುದು ಕಂಡುಬಂದಿದೆ.

ಪ್ರಾಣಿಗಳು

ಮಾನವ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ನಡುವೆ ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಅವಿನಾಭಾವ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದು, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಾಕು ಪ್ರಾಣಿಗಳಾಗಿ, ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ, ಕೃಷಿ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕಳಸ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪಾತ್ರಗಳ ಕುರಿತು ನೋಡುವುದಾದರೆ, ಕೆಲವು ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಯುದ್ಧದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಅಶ್ವ ದಳಗಳಾಗಿ ಹೋರಾಟದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಬಹುದು. ಅಶ್ವ ದಳವನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಗಜ ದಳಗಳು ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಮರಸಣಿಗೆ ಪ್ರದೇಶದ ಕಾಮನಕೊಡಿಗೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ನಾಯಿ, ಹಂದಿ ಮತ್ತು ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಒಂದೇ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಿರುವುದು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಎರಡನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಅಶ್ವ ದಳದ ಚಿತ್ರಣವನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ವಾದ್ಯಗಳು

ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವಾಗ, ಪ್ರಯಾಣದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧ ರಂಗದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರೀತಿಯ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಮೊಳಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಎಂಬ ಅಂಶ ಭಾರತೀಯ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಯುದ್ಧ ವರ್ಣನೆಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ತಮಿಳಿನ ಸಂಗಮ್ ಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ತಮಿಳರಲ್ಲಿ 'ವೀರ ಮೊರಸು' ಎಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಯುದ್ಧ ವಾದ್ಯಗಳಿದ್ದವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಪಂಪನ ವಿಕ್ರಮಾರ್ಜುನ ವಿಜಯದಿಂದ ನಮಗೆ ಶಂಖ, ಕಹಳೆ, ಬೇರಿ, ಪಣವ, ಝುಲ್ಲರಿ, ಮೃದಂಗ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ಯುದ್ಧ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮೊಳಗಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕುಮಾರರಾಮನ ಸಾಂಗತ್ಯದಿಂದ ಈ ಪಟ್ಟಿಯು ಇನ್ನೂ ವಿಸ್ತೃತ ರೂಪದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಡಮರುಗ, ಡೋಲು, ಕಹಳೆ, ತತ್ತಿರಿ, ಭೇರಿ, ಡಿಂಡಿಮ, ಪಟಹ, ಪಣವ, ಕೊಳಲು, ಕೊಂಬು, ಡಮರು, ಢಕ್ಕೆ, ಜರ್ಝರ, ಚಕ್ರವಾದ್ಯ, ಜಿನಗಹಳೆ (ಚಿಕ್ಕ ಕಹಳೆ), ಹೆಗ್ಗಾಳ ಬರುಗು, ಮದ್ದಳೆ, ನಾಗಸ್ವರ ಮುಂತಾದವುಗಳನ್ನು ನಂಜುಂಡ ಸ್ವಾಮಿ ಹೆಸರಿಸುತ್ತಾರೆ.[೧೦] ವಾದ್ಯಗಾರರು ಹೆಚ್ಚಿನದಾಗಿ ಸೈನಿಕರಿಗೆ ಉತ್ಸಾಹ ಹುಮ್ಮಸ್ಸುಗಳನ್ನು ತುಂಬಲು ಯುದ್ಧಗಳಲ್ಲಿ ನಾನಾ ಬಗೆಯ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ವಾದ್ಯಕಾರರೆಲ್ಲರೂ ನಿರಾಯುಧರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಹುಶಃ ಇವರನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಯುದ್ಧ ಶಿಬಿರಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಜೆ 'ರವಳಿ' ಎಂಬ ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ದಿನದ ಯುದ್ಧ ಅಂತ್ಯವಾಯಿತೆಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಅಪಹಾರ

ತೂರ್ಯ'ವನ್ನು ಘೋಷಿಸುತ್ತಿದ್ದರು.[೧೧] ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಳಸಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶ.

ಕಳಸ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ದೊರಕಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಎರಡು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಳಸಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ಯುದ್ದಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವ ಮೊದಲು ಮತ್ತು ಯುದ್ಧರಂಗದಲ್ಲಿ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುವುದು, ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಮಾಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿಯೇ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ನುಡಿಸುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎರಡನೆಯದಾಗಿ ಬಹಳ ಅಪರೂಪ ಮತ್ತು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ದೊರೆತಿರುವ ವೀರ ನಿಷಧಿಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ, ವೀರನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋದ ನಂತರ ಸ್ವರ್ಗದ ಅಪ್ಸರಾ ಸ್ತ್ರೀಯರು ನೃತ್ಯ ಮತ್ತು ವಾದ್ಯ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯ ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ರೀತಿಯ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಅಪ್ಸರಾ ಸ್ತ್ರೀಯರು ನುಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಜೈನ ಯೋಧನ ವೀರಗಲ್ಲು ಕೈಕಿಣಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿದೆ.[೧೨] ಇದೊಂದು ಅಪರೂಪದ ಸನ್ನಿವೇಶವಾಗಿದೆ. ಶಿಲ್ಪಗಳ ಕೆತ್ತನೆಯ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮಲೆನಾಡು ಮತ್ತು ಇತರೆ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಹೋಲಿಕೆ ಮಾಡಿದರೆ ಕಳಸ, ಮೂಡಿಗೆರೆ, ಶೃಂಗೇರಿ, ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿನ ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ಯತೆಯನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ

ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ದೊರತ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು

ಕ್ರ. ಸಂಖ್ಯೆ	ಗ್ರಾಮ	ದೊರೆತ ಸ್ಥಳ	ವಿಧ	ಕಾಲಮಾನ	ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪದ ಪ್ರಸ್ತುತ ಸ್ಥಿತಿ
೧.	ಕಳಸ	ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣ	ವೀರಗಲ್ಲು	11-12 ಶತಮಾನ	ತ್ರುಟಿತಗೊಂಡಿದೆ
೨.	ಭಿನ್ನಡೆ	ಅರಳಿ ಮರದ ಕೆಳಗೆ	ವೀರಗಲ್ಲು	11ನೇ ಶತಮಾನ	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೩.	ಕಳಸ	ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಹಿಂಭಾಗ	ವೀರಗಲ್ಲು	12ನೇ ಶತಮಾನ	ತ್ರುಟಿತಗೊಂಡಿದೆ
೪.	ಹಳೇ ಬಣಕಲ್ಲು	ಕಲ್ಲನಾಥೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ವೀರಗಲ್ಲು	12–13 ಶತಮಾನ	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೫.	ಹಳೇ ಬಣಕಲ್ಲು	ಕಲ್ಲನಾಥೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ವೀರಗಲ್ಲು	12–13 ಶತಮಾನ	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೬.	ಹಳೇ ಬಣಕಲ್ಲು	ಕಲ್ಲನಾಥೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ವೀರಗಲ್ಲು	12–13 ಶತಮಾನ	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೭.	ಹಳೇ ಬಣಕಲ್ಲು	ಕಲ್ಲನಾಥೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ವೀರಗಲ್ಲು	12–13 ಶತಮಾನ	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೮.	ಹಳೇ ಬಣಕಲ್ಲು	ಕಲ್ಲನಾಥೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ವೀರಗಲ್ಲು	12–13 ಶತಮಾನ	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೯.	ತನೂಡಿ	ರಾಜೇಂದ್ರ ಹೆಬ್ಬಾರವರ ಅಡಿಕೆ ತೋಟ	ಜೈನವೀರಗಲ್ಲು	13ನೇ ಶತಮಾನ	ಒಂದು ಹಂತ ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿದೆ.
೧೦.	ತನೂಡಿ	ರಾಜೇಂದ್ರ ಹೆಬ್ಬಾರವರ ಗದ್ದೆ	ಜೈನ ವೀರಗಲ್ಲು	13ನೇ ಶತಮಾನ	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೧೧.	ಹಾಲ್ಗೋಡು	ದೇವಪ್ಪಗೌಡ್ರು ಕಾಫಿ ತೋಟ	ವೀರಗಲ್ಲು	13-14 ಶತಮಾನ	ಸ್ವಲ್ಪ ತ್ರುಟಿತಗೊಂಡಿವೆ.
೧೨.	ಭಿನ್ನಡೆ	ಗದ್ದೆ	ವೀರಗಲ್ಲು	14ನೇ ಶತಮಾನ	ತ್ರುಟಿತಗೊಂಡಿದೆ
೧೩.	ಮಾಗುಂಡಿ	ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ವೀರಗಲ್ಲು	13–14 ಶತಮಾನ	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೧೪.	ಮರಸಣಿಗೆ	ಕಾಮನಕೂಡಿಕೆ	ಬೇಟೆವೀರಗಲ್ಲು	14ನೇ ಶತಮಾನ	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೧೫.	ಮಾಗುಂಡಿ	ಈಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ	ವೀರಗಲ್ಲು	15ನೇ ಶತಮಾನ	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೧೬.	ಹೊರನಾಡು	ಅನ್ನಪೂರ್ಣೇಶ್ವರಿ ದೇವಾಲಯ	ವೀರಗಲ್ಲು	15ನೇ ಶತಮಾನ	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೧೭.	ಕಳಕೋಡು	ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿದೆ	ವೀರಗಲ್ಲು	15ನೇ ಶತಮಾನ	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೧೮.	ಭಿನ್ನಡೆ	ಮೀನಾಕ್ಷಿಯವರ ಮನೆಯ ಆವರಣ	ವೀರಗಲ್ಲು	15ನೇ ಶತಮಾನ	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೧೯.	ಭಿನ್ನಡೆ	ಮೀನಾಕ್ಷಿಯವರ ಮನೆಯ ಆವರಣ	ವೀರಗಲ್ಲು	15ನೇ ಶತಮಾನ	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೨೦.	ಗಬ್‌ಗಲ್	ಕಾಫಿ ಎಸ್ಟೇಟ್	ವೀರಗಲ್ಲು	15ನೇ ಶತಮಾನ	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ

ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ವೀರಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು

ಕ್ರ ಸಂಖ್ಯೆ	ಗ್ರಾಮ	ದೊರೆತ ಸ್ಥಳ	ವಿಧ	ಕಾಲಮಾನ	ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪದ ಪ್ರಸ್ತುತ ಸ್ಥಿತಿ
೧.	ಹೊಸ್ತಾರ್ ಚೌಡಿ	ಹೊಸ್ತಾರ್	ವೀರಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು	ವಿಜಯನಗರ	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೨.	ಹೊಸ್ತಾರ್ ಚೌಡಿ	ಹೊಸ್ತಾರ್	ವೀರಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು	ವಿಜಯನಗರ	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೩.	ಗಣಪತಿಕಟ್ಟೆ	ಅರಳಿಮರದ ಕೆಳಗೆ	ವೀರಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು	ವಿಜಯನಗರ	ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿದೆ
೪.	ಭಿನ್ನಡೆ	ಮೀನಾಕ್ಷಿಯವರ ಮನೆಯ ಆವರಣ	ವೀರಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು	ವಿಜಯನಗರ	ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೫.	ಬಾಳೆಹೊಳೆ	ಬಸರಿಕಟ್ಟೆಗೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿದೆ	ವೀರಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು	ವಿಜಯನಗರ	ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿದೆ
೬.	ಮಾಸ್ತಿಖಾನ್	ಕಾಫಿತೋಟ	ವೀರಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು		ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ
೭.	ರುದ್ರಪಾದ	ಯಗ್ನೇಶ್‌ಮೂರ್ತಿ ಅವರ ಕಾಫಿತೋಟ	ವೀರಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು		ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದೆ

ಕೊನೆ ಟಿಪ್ಪಣಿ

೧. ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ ಆರ್., ೨೦೦೪, *ಕರ್ನಾಟಕದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು*, ಪುಟ. ೧೩.

೨. ಅದೇ, ಪುಟ. ೧೩.

೩. ಅದೇ, ಪುಟ. ೨೫.

೪. ಅದೇ, ಪುಟ. ೨೫-೨೬.

೫. ಅದೇ, ಪು.ಸಂ-೩೬೦.

೬. ಗುರು ಆರ್., ೨೦೦೧, *ಮರಸಣಿಗೆಯ ಅಪರೂಪದ ಬೇಟೆ ವೀರಗಲ್ಲು, ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ-೧೬*, ಪುಟ. ೪೮-೫೧.

೭. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ. ಎಂ., ೨೦೧೧, *ಸಮಾಧಿ-ಬಲಿದಾನ-ವೀರಮರಣ ಸ್ಮಾರಕಗಳು*, ಪುಟ. ೨೭.

೮. ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ ಆರ್., ೨೦೦೪, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೨೨೨.

೯. ಅದೇ, ಪುಟ. ೨೨೩.

೧೦. ಅದೇ, ಪುಟ. ೨೧೯.

೧೧. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ೨೦೧೫, *ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಸಂಪುಟ -೧*, ಪುಟ. ೨೦೯.

೧೨. ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ. ಎಂ., ೨೦೧೧, ಪೂರ್ವೋಕ್ತ, ಪುಟ. ೯೧.

ಅಧ್ಯಾಯ ಏಳು

ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ

ಅಧ್ಯಾಯ – ೭

ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ

೭.೧ ಸಮುದಾಯಗಳು

ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂಬ ಶಬ್ದಈಚೆಗೆ ಬಹುಮುಖವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪಡೆದು, ಬೆಳೆಯುತ್ತಾ ಬಂದಿದೆ. ಮಾನವ ಸಮುದಾಯದ ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಿಂದ ಹಿಡಿದು, ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದ ಆಚರಣೆವರೆಗೂ ಅದರ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಹಬ್ಬಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂಬ ಪದವು ಹೊಸ-ಹೊಸ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದ್ದು, ಸಮಷ್ಟಿ ಜೀವನದ ಅಂತರಂಗದ ಸಾಧನೆಗೆ ಸಹಕಾರಿಯಾದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಿಂದ ಹಿಡಿದು, ವ್ಯಷ್ಟಿ ಜೀವನದ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಸಾಮರಸ್ಯದ ಸಂಸ್ಕಾರ ಎಂಬುದರವರೆಗೆ ಈ ಪದದ ಅರ್ಥ ಬೆಳೆದಿದೆ. ಈ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಎಂಬುದು ವೈಯಕ್ತಿಕವಾದುದು. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಅಂತರಂಗದಲ್ಲಿ ಅರಳುವ ಪರಿಮಳ, ವ್ಯಕ್ತಿಯ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವ ಸಾಮಾಜಿಕ ಪರಿಕರಗಳು ಸಹ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಮಾವೇಶಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಕೆಲವು ವೇಳೆ ದೇಶವಾಚಕವಾಗಿ ಬಳಸುತ್ತೇವೆ. ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಬಳಸುವುದುಂಟು. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿಯೂ 'ಸಂಸ್ಕೃತಿ' ಎಂಬುದು, ಒಟ್ಟು ಜನಜೀವನದ ಅಂತರಂಗದ ಅನುಭವ ಎಂಬ ಅಂಶ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆ.[೧]

ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಎಲ್ಲರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೆ ದೊರೆತ ಕೊಡುಗೆ, ಅದು ಸಂಯುಕ್ತವಾದುದು. ಅದರ ಒಂದೊಂದು ಘಟಕವೂ ನೀರಿನ ಕಣಗಳಂತೆ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಅಂಟಿಕೊಂಡು ದ್ರಾವಕ ರೂಪ ತಳೆಯುತ್ತದೆ. ಆವರೆಗೆ ಪರಕೀಯವೆಂದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದ್ದ ಪ್ರವಾಹಗಳು ಅದರೊಳಕ್ಕೆ ಹರಿದು ಅದರ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಗುರುತು ಸಿಗದಂತೆ ಮರೆಯಾಗುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೂ ಸಹ, ಸ್ಥಳೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ತನ್ನದೇ ಆದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತೆಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಆಕ್ರಮಣಕಾರಿ ಪರಕೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಚುರುಕಿನಿಂದ ಸ್ಪಂದಿಸಿ, ಅದು ಬಹಳ ಬೇಗ ಕರಗುವ ಸ್ಥಿತಿ ತಲುಪಿ, ತನ್ನ ಸ್ವಂತ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ವಿಶಿಷ್ಟತೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರ್ಪಡೆಯಾದ ಸಾಂದ್ರೀಕೃತ ಘಟಕದ ಗುಣಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಸಂಯುಕ್ತ ಆಕಾರ ಪಡೆಯುತ್ತದೆ. ಹಂತದಿಂದ ಹಂತಕ್ಕೆ ಮುಂದುವರಿಯುವುದು ಈ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ತನ್ನ ಹಿಂದಿನ ಹಂತಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರೀಮಂತವಾಗುತ್ತದೆ.[೨]

ಸಮಾಜವು ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕ ಪರಸ್ಪರಾವಲಂಬನೆಯ ಸರಹದ್ದುಗಳಿಂದ ರೂಪರೇಖೆಯನ್ನು ಪಡೆದ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಂದು ಸಮುದಾಯ ಅಥವಾ ಗುಂಪು ಎಂದು ಕಾಣಲಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅನನ್ಯತೆ, ಸಾಮಾಜಿಕ ಐಕ್ಯತೆ ಅಥವಾ ಉತ್ತಮ ಸಾಮಾಜಿಕತೆಗಳಂತಹ ಸಂಭವನೀಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಗಳು ಅಥವಾ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಗಳನ್ನು ಸಹ ಒಳಗೊಂಡ ಒಂದು ವರ್ಗದ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಸಂಘ. ಮಾನವ ಸಮಾಜಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಹಂಚಿಕೊಳ್ಳುವ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ನಡುವಣ ಸಂಬಂಧಗಳ

ಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ವಿಶೇಷ ಗುಣವಾಗಿ ಹೊಂದಿವೆ. ಇತರ ಗುಂಪುಗಳಂತೆ ಒಂದು ಸಮಾಜವು ಅದರ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಸದಸ್ಯರಿಗೆ ಸಾಮಾಜಿಕ ಗುಂಪಿನ ಅಸ್ತಿತ್ವವಿಲ್ಲದೆ ತಾನೇ ಸ್ವತಃ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಈಡೇರಿಸಲಾಗದಂಥ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಅಗತ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಥವಾ ಅಪೇಕ್ಷೆಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಲು ಆಸ್ವಾದ ನೀಡುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾಣಿಗಳಂತೆ ಕಾಡು–ಮೇಡುಗಳಲ್ಲಿ ಅಲೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಮಾನವ ಸಂಘಟಿತ ಬದುಕನ್ನು ಕಲಿತು ಒಂದೆಡೆ ನಿಂತ ನೆಲೆಯೇ ಸಮಾಜ. ಇದು ಮಾನವನ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಪ್ರಗತಿ ಮತ್ತು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ವಿಕಾಸಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಅಡಿಪಾಯ. ಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಪರಸ್ಪರ ಅರಿವು, ಸಹಕಾರ, ಸಹಬಾಳ್ವೆ, ಸಹನೆ, ಸಹಿಷ್ಣುತೆ, ಕರುಣೆ, ನಿರ್ಮತ್ಸರದಂತಹ ಉದಾತ್ತ ಮಾನವೀಯ ಮೌಲ್ಯಗಳ ನಿರಂತರ ಅರಿವು ಅನುಕೂಲದ ಉಳಿವಿಗೆ ನೆರವು. ಇದನ್ನೇ ಹಂಬಲಿಸಿದ ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚೀನ ಋಷಿ ಮುನಿಗಳು ವಿಶ್ವದ ಬಗ್ಗೆ ಕಳಕಳಿಯಿಂದ ಹೇಳಿದ ಮಾತೇ 'ವಸುದೈವ ಕುಟುಂಬ'. ಈ ಮಾತು ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಜೀವಂತಿಕೆ ಪಡೆಯುವುದು ಸುಲಭವೇನಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ ಸಮಾಜ ಎಂಬುದು ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೂ ಸಿಲುಕದ, ಅಳತೆಗೂ ನಿಲುಕದ ಅಂತರಾಳದ ಅನನ್ಯ ಜಟಿಲ ಪದರಗಳಿಂದದಾಗಿರುವ ಸಂಕೀರ್ಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆ.[೩] ಇಂತಹ ಸಂಕೀರ್ಣ ಸಾಮಾಜಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಚೌಕಟ್ಟಿಗೆ ಒಳ ಪಡಿಸುವ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಯಬಹುದು. "ಜನ್ಮತಾಜಾಯತೇ ಶೂದ್ರಃ ಸಂಸ್ಕಾರತ ದ್ವಿಜ ಉಚ್ಚತಾ" ಎಂಬಂತೆ ಮೂಲತಃ ಹುಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಶೂದ್ರರಾಗಿಯೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೆ, ನಂತರದ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕಾರ ಹೊದಿರುವವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವ (ದ್ವಿಜತ್ವ) ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣವಾಣಿ ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ, ಹುಟ್ಟುತ್ತಾ ಎಲ್ಲರೂ ಸರಿಸಮಾನರು, ಕ್ರಮೇಣ ತಮ್ಮ ಗುಣ ಹಾಗೂ ವೃತ್ತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ವಿವಿಧ ವರ್ಗಗಳಾಗಿ ರೂಪುಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.[೪]

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು: ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಸ್ಮಾರ್ಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ದೇವಾಲಯದ ಅರ್ಚಕರಾಗಿದ್ದು, ದೇವಾಲಯದ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಇವರ ಪಾತ್ರ ಹೆಚ್ಚಿನದಾಗಿದೆ. ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಗ್ರಹಾರಗಳಿದ್ದು, ಒಂದು ರುದ್ರಪಾದದ ಬಳಿ, ಮತ್ತೊಂದು ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಹತ್ತಿರವಿದೆ. ರುದ್ರಪಾದದಲ್ಲಿ ಕೂಟ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಮತ್ತು ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಬಳಿ ಶಾನುಭೋಗರಿದ್ದಾರೆ.[೫] ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಮೊದಲ ಶಾಸನದಲ್ಲಿಯೇ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ. 'ವಿಶ್ವೇಶ್ವರ ಹೆಬ್ಬಾರರು' ಎಂಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಹೆಸರು ಇರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ, ೧೧ ಮತ್ತು ೧೨ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಪ್ರಭಾವ ಹೆಚ್ಚಿನದಾಗೇ ಈ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಇತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.[೬] ಹಾಗೆಯೇ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೨೪ರ ಶಾಸನವು ಬ್ರಾಣರಿಗೆ ಕೊಟ್ಟ ದಾನದ ಕುರಿತು ಮಾಹಿತಿ ನೀಡುತ್ತದೆ.[೭] ಹದಿಮೂರು ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಎಲ್ಲಾ ರೀತಿಯ ದಾನಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾರಂಭ ಕಾಲದಿಂದಲೂ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮದ ಕಲ್ಪನೆಯಂತೆ ಮೊದಲ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲೂ ಅದೇ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ.

ಕ್ಷತ್ರಿಯರು: ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಧೈರ್ಯ ಸ್ಥೈರ್ಯ, ಸಾಹಸ, ತೇಜಸ್ಸು ಗುಣಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿದ್ದವರು ಭುಜ ಬಲದ ಪರಾಕ್ರಮಗಳಿಗೆ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದವರು, ತಮ್ಮ ಶಕ್ತಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳಿಂದ ಸಮಾಜವನ್ನು ರಕ್ಷಸಿ ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು (ಗಡಿ) ವಿಸ್ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಪಣಕಿಟ್ಟು ಹೋರಾಟ ಮಾಡಿರುವರು. 'ಸತ್ತರೆ ಸ್ವರ್ಗ-ಗೆದ್ದರೆ ರಾಜ್ಯ' ಎಂಬ ವೀರ ಉಕ್ತಿಯಂತೆ ನಡೆಯುವವರೇ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಾಗಿದ್ದರು. ಇವರು ಅಂದಿನ ಸಮಾಜದ ಬೆನ್ನೆಲುಬು ಆಗಿದ್ದರು. ದುಷ್ಟರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸಿ, ಶಿಷ್ಟರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಅಶಕ್ತರಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ನೀಡುವುದು ಕಷ್ಟ ಸಹಿಷ್ಣತೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಗಿಯಾಗುವುದು ಕ್ಷತ್ರಿಯರ ಮಾನವೀಯ ಅಂಶಗಳಾಗಿದ್ದವು.

ವೈಶ್ಯರು: ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೈಶ್ಯರು ಸಮಾಜದ ವರ್ಣ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರನೇ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದರು. ವೈಶ್ಯರು ವರ್ತಕರು ಅಥವಾ ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಆರ್ಥಿಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನಿಯಂತ್ರಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ವ್ಯಾಪಾರವೇ ಇವರ ಪ್ರಮುಖ ವೃತ್ತಿಯಾಗಿದ್ದು, ಶೆಟ್ಟಿಗರು ಎಂದು ಇವರನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಕೊಂಕಣ ತೀರದಿಂದ ಬಂದಂತಹ ಕೊಂಕಣಿಯವರು ಮತ್ತು ಜೈನರು ಪ್ರಮುಖರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಲ್ಲು ಜೈನರ ಪ್ರಾಬಲ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಮತ್ತು ಇವರ ಇರುವಿಕೆಯ ಕುರಿತು ಶಾಸನಗಳಿಂದಲೂ ಮಾಹಿತಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಇವರ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಹೆಚ್ಚಿನದಾಗಿದ್ದು, ೧೧ ಮತ್ತು ೧೨ನೇ ಶತಮಾನದಿಂದಲೂ ಶಾಸನಗಳ ಮೂಲಕ ಮಾಹಿತಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಕಲಶೇಶ್ವರನಿಗೆ ನೀಡಿದ ಸ್ಥಾನದೊಂದಿಗೆ, ಕಳಸದಲ್ಲಿರುವ ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿಗೂ ಸಮಾನ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯ ನೀಡಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ಕಳಶೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಜೀರ್ಣೋದ್ದಾರದ ಕುರಿತು ಮಾಹಿತಿ ಇರುವ ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೧೬ರ ಶಾಸನದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶಾಪಶಯ ವಾಕ್ಯವು ಇಂತಿದೆ "ನಮ್ಮ ಕುಲಸ್ವಾಮಿ ಕಳಶದ ಬಸ್ತಿಯ ಚಂದ್ರನಾಥನ ಸಂನಿಧಿಯಲೂ ಆ ಹಳಿಯನೂ ಶ್ರೀ ಕಳಶನಾಥ ದೇವರಿಗೆ ಧಾರೆಯನರೆದು ಕೊಟ್ಟೆ. ಬೈರರಸ ಒಡೆಯರೊಪ್ಪ ಶ್ರೀವೀತರಾಗ ಯೀ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಳುಪಿದವರು ಶ್ರೀ ಕಳಶನಾಥನ ಲಿಂಗವ ಕಿತ್ತು ಬಸ್ತಿಯ ಚಂದ್ರನಾಥನ ಖಿಲವ ಮಾಡಿದ ಪಾತಕಕೆ ಹೋಹರು ವಾರಣಾಸಿಲೂ ಸಹಸ್ರ ಕಪಿಲೆ ಗೋವನು ವಧಿಸ್ತ ಪಾತಕಕೆ ಹೋಹರು ಮಾತೃಗ ಮನವ ಮಾಡಿದ ಪಾಪಕೆ ಹೋಹರು" ಈ ಸಾಲುಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರನಾಥ ದೇವರನ್ನು ಸಮಾನವಾಗಿ ಆರಾಧಿಸುತ್ತಿದ್ದರು ಮತ್ತು ಶೈವ ಧರ್ಮ ಹಾಗೂ ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಸಾಮರಸ್ಯದ ಕುರಿತು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಹಲವು ಬಸದಿಗಳಿದ್ದು, ಹೆಚ್ಚಿನದಾಗಿ ದಿಗಂಬರರು ಇದ್ದಾರೆ. ಈಗಲೂ ಜೈನ ಪರಂಪರೆ ಮುಂದುವರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ. ಕಳಸದ ರುದ್ರಪಾದದಲ್ಲಿ ಯಗ್ನೇಶ್ ಮೂರ್ತಿ ಎಂಬವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಮನೆತನಗಳ ಹಾಗೂ ವಿದೇಶಿ ನಾಣ್ಯಗಳ ಸಂಗ್ರಹಿದೆ. ಇವರು ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ, ಕೊಂಕಣ ತೀರದಿಂದ ವ್ಯಾಪಾರಿ ವರ್ಗದವರು ಮಲೆನಾಡಿನಲ್ಲಿ ದೊರೆಯುವ ವಾಣಿಜ್ಯ ಬೆಳೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ನಾಣ್ಯಗಳನ್ನು, ಚಿನ್ನದ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ವಾಣಿಜ್ಯ ಬೆಳೆಗಳಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು.

ಕೊಂಕಣಿಯವರು ವ್ಯಾಪಾರದ ಮೂಲಕ ಬಂದು ಕಳಸದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಗೊಂಡಿದ್ದಾರೆ ಎಂಬ ಅಂಶವು ಇದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಶೂದ್ರರು: ಪ್ರಾಚೀನ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬರುವ ನಾಲ್ಕನೇಯ ವರ್ಗವೇ ಶೂದ್ರರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವರ್ಗವು ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಗುಂಪಾಗಿತ್ತು. ವರ್ಣಗಳಲ್ಲೇ ಶ್ರೇಷ್ಠರೆಂದು ಗುರುತಿಸುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ವರ್ಗ, ಸಮಾಜದ ಅಳ್ವಿಕೆಯ ಸೂತ್ರವನ್ನೇ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದ ಕ್ಷತ್ರಿಯರು ಮತ್ತು ವೈಶ್ಯರೆಂದು ಕರೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ವ್ಯಾಪಾರ ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಉಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಜಾತಿಗಳನ್ನು ಶೂದ್ರರು ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರು, ಮಡಿವಾಳರು, ಕುಂಬಾರರು, ಕಮ್ಮಾರರು, ಬಡಗಿಗಳು, ಚಮ್ಮಾರರು, ನೇಕಾರರು, ಕೃಷಿಕರು ಮುಂತಾದವರು ಶೂದ್ರ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತಿದ್ದರು. ಶೂದ್ರರು ಸಾಮಾಜಿಕವಾಗಿ ಕೆಳ ಸ್ತರದಲ್ಲಿದ್ದು, ಉಳಿದ ವರ್ಗದವರು ಮಾಡದೇ ಬಿಟ್ಟ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇವರು ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲೇ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಆಸ್ತಿ ಅಂತಸ್ತು ಇಲ್ಲದೆ ಬಡವರಾಗಿದ್ದರು ಆದರೂ ಕೂಡ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸವನ್ನು ಕೀಳೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಿರಲಿಲ್ಲ. ಶೂದ್ರರಿಗೆ ವೇದಗಳನ್ನು ಓದುವುದಕ್ಕೆ, ಯಜ್ಞಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೋಳುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಮತಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗಿರಿಜನ ಸಮೂದಾಯವಾದ ಗೌಡಲು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಾರೆ. ಅವರೊಂದಿಗೆ ಬಿಲ್ಲವರು, (ಪುಜಾರರು) ಬಂಟರು, (ಶೆಟ್ಟಿ) ಒಕ್ಕಲಿಗರು, ಹೊಲಯರು, ಹರಿಜನ, ಭೋವಿ, ಕುಂಭಾರರು, ಚಮ್ಮಾರರು, ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗಳು, ಮಡಿವಾಳರು, ಕೊರಗ ಜನಾಂಗದವರು ಇತಿಹಾಸ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ವಾಸವಾಗಿದ್ದಾರೆ.

ಗೌಡಾಲು: ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಮೂಲ ನಿವಾಸಿಗಳಾದ ಇವರನ್ನು ಆದಿವಾಸಿಗಳ ಗುಣಲಕ್ಷಣಗಳ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಭಾರತ ಸರಕಾರ ೧೯೬೦ ಮೇ ೧ರಂದು ಹಳೆ ಮೈಸೂರು ರಾಜ್ಯದ ಪರಿಶಿಷ್ಟ ವರ್ಗಗಳ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ೯ ಬುಡಕಟ್ಟುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿತ್ತು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಗೌಡಾಲು ಬುಡಕಟ್ಟು ಕ್ರಮಸಂಖ್ಯೆ ೧ರಲ್ಲಿ ದಾಖಲಾಯಿತು.[೮]

ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೌಡಲು ಬುಡಕಟ್ಟಿನವರು ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಡೂರು, ಕೊಪ್ಪ ಮತ್ತು ತರೀಕೆರೆ ತಾಲೂಕುಗಳಲ್ಲಿ, ಉತ್ತರ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಪುತ್ತೂರು ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಹಾಗೂ ಬೆಂಗಳೂರು, ಕೋಲಾರ, ತುಮಕೂರು, ಮಂಡ್ಯ, ಹಾಸನ, ಚಿತ್ರದುರ್ಗ, ಶಿವಮೊಗ್ಗ, ಬಳ್ಳಾರಿ ಮತ್ತು ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಪಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಗೌಡಾಲು ಎಂಬ ಹೆಸರು 'ಗೋವ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಉಗಮಗೊಂಡಿದೆ. ಗೋವು ಎಂದರೆ ಗೋವು ಪಾಲಕ ಎಂದರ್ಥ. 'ಗೋ' ಎಂದರೆ ಆಕಳು. ಗೋವುಗಳ ರಕ್ಷಕ ಗೋವನಾಗುವನು. ಹೀಗೆ ಗೋವು ಪಾಲಕರೇ ಗೌಡಾಲು ಆದರೆಂದು ಅರ್ಥೈಸಲಾಗಿದೆ. ಇನ್ನೊಂದು ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಗೌಡ' ಎಂದರೆ ಮುಖ್ಯಸ್ಥ ಎಂಬ ಅರ್ಥವೂ ಇದೆ. ಇದು ಇವರ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಾನಮಾನಗಳನ್ನು ಗುರುತಿಸುತ್ತದೆ. ಸಾಮಾಜಿಕ ಹಾಗೂ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸಂಘಟನೆಗಾಗಿ ಪಾರಂಪರಿಕವಾಗಿ ಕೂಡುವ ಕೇಂದ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಇವರನ್ನು

ಕೂಡಿಗೆಯವರು ಎಂದೂ ಕರೆಯಲಾಗುವುದು. ಹೀಗಾಗಿ ಇವರಿಗೆ ಕೂಡಿಗೆ ಗೌಡ, ನಾಡ ಗೌಡ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸಮುದಾಯದ ಪುರುಷರು ತಮ್ಮ ಹೆಸರಿನ ಮುಂದೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಗೌಡ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ಗೌಡಲು ಆದಿವಾಸಿಗಳು ಕಾಶಿಯಿಂದ ಬಂದವರಾಗಿದ್ದು, ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಬಿಟ್ಟಿ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿಸಿಕೊಂಡು ಆನಂತರ ಕಾಡು ಸೇರಿದರು ಎಂಬ ಐತಿಹ್ಯವಿದೆ. ಇಂದಿಗೂ ಗೌಡಲರ ೩ ಕೂಡಿಗೆಯವರು ಕಳಸದ ಕಲಶೇಶ್ವರ ಜಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟಿ ಸೇವೆ ಮಾಡುವರು.

ಗೌಡಾಲು ಬುಡಕಟ್ಟು ಐದು ಪಂಗಡಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಅವುಗಳೆಂದರೆ,

೧. ತುಳು ಗೌಡಾಲು

೨. ನಾಮಧಾರಿ ಗೌಡಾಲು

೩. ಮಲೆ ಗೌಡಾಲು

೪. ಕುಂಬ್ರಿ ಗೌಡಾಲು

೫. ಕಬ್ಬಿನ ಮಲೆಯವರು.

ನಾಮಧಾರಿ ಗೌಡಾಲು ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಪಂಗಡಗಳಿಗಿಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುವರು. ಇವರು ಹಣೆಯ ಮೇಲೆ ನಾಮವಿಟ್ಟು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಆರಾಧಿಸುವವರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದು. ಮಲೆ ಗೌಡಾಲು ಮಲೆಯ ಮೂಲದವರು. ಮಲೆ ಎಂದರೆ ಬೆಟ್ಟವೆಂದರ್ಥ. ಕುದುರೆಮುಖ ಪರಿಸರದ ಬೆಟ್ಟದವರಾಗಿರುವ ಇವರಿಗೆ ಮಲೆ ಗೌಡಾಲು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತದೆ. ಕುಂಬ್ರಿ ಗೌಡಾಲು ಅವರಿಗೆ ಕುಂಬ್ರಿ ಬೇಸಾಯದಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದು.

ಗೌಡಾಲರನ್ನು ಗೌಡಾಲ, ಗೌಡು ಎಂತಲೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇವರಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧ. ಅವರುಗಳೆಂದರೆ,

೧. ಊರ ಗೌಡಾಲು ಅಥವಾ ನಾಡ ಗೌಡಾಲು

೨. ಕಾಡು ಗೌಡಾಲು

ನಾಡ ಅಥವಾ ಊರ ಗೌಡಾಲರಿಗೆ ಇದ್ದಂತೆ ಉಚ್ಚ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸ್ಥಾನಮಾನ ಕಾಡು ಗೌಡಲರಗಿಲ್ಲ. ಇವರಲ್ಲಿ ಜಾತಿ ಪಂಚಾಯಿತಿ ಉಂಟು. ಇವರಲ್ಲಿ ತೋಳಾರ (ತೋಳ), ಬಾಳೆ(ಲೆ) (ಮಗು), ಶಟ್ಟಿ (ಒಂದು ತರಹದ ಮೀನು), ಕಂಡಾಲು, ಅಮೃತ, ಗಂಗರು ಇತ್ಯಾದಿ ಬಳಗಳಿವೆ.[೯] ಗೌಡಾಲು ಜನಾಂಗದ ಆಚಾರ-ವಿಚಾರ, ರೂಢಿ-ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಕಳಸದಲ್ಲಿನ ಮೂಲ ನಿವಾಸಿಗಳು ಇವರೆ ಆಗಿರಬಹುದೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ವೇಳೆ ದೊರೆತಿರುವ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ನೆಲೆಯಾದ ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯು ಐದು ದೊಡ್ಡ-ದೊಡ್ಡ ಗುಹೆಗಳು, ನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗಿ ಇರುವ ಕೆರೆಗಳನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಗೌಡಾಲು ಜನಾಂಗ ಇಲ್ಲಿನ ಮೂಲನಿವಾಸಿಗಳು ಅನಿಸುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗುವಂತೆ ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಕೆಳ ಭಾಗದಲ್ಲಿನ ಹಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಗೌಡಾಲು ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗದವರೆ

ವಾಸವಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಆಧುನಿಕತೆಯ ನಾಗಲೋಟದಲ್ಲಿ ಸಾಗುತ್ತಿರುವ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಈಗಲೂ ಕಾಡಿನ ಉತ್ಪನ್ನಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ಬದುಕುತ್ತಿರುವ ಗೌಡಾಲು ಬುಡಕಟ್ಟಿನ ಮನೆಗಳು ಕಾರ್ಲೆ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿದೆ. ಇವರು ಮರದ ತೊಗಟೆಗಳನ್ನು ಬಳಸಿ ಹಗ್ಗವನ್ನು, ಮುರುಗನಕಾಯಿ ಬಳಸಿ ಹುಳಿ ಮತ್ತು ಇದರ ಬೀಜದಿಂದ ಅಡುಗೆ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು, ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸಿಗುವ ಕೆಸು, ಕಳಲೆ, ಗೆಡ್ಡೆ-ಗೆಣಸು, ಮೀನುಗಾರಿಕೆ, ಶಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಮೂಲಕ ಜೀವನ ನಡೆಸುತ್ತಾರೆ. ಬೆತ್ತದಿಂದ ಬುಟ್ಟಿ ಹೆಣೆಯುವುದು, ಈಚಲು ಗಿಡದಿಂದ ಪೊರಕೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಮಾರಾಟ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಯತೇಚ್ಛವಾಗಿ ಈಚಲು ಗಿಡ ಇರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಇವರು ಇವುಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿನಿಂದಲೂ ಬಳಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ ಅನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟಾರೆಯಾಗಿ ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲದ ನೆಲೆಗೂ ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿನ ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗವಾದ ಗೌಡಾಲರಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿತ್ತು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡಲಾಗಿದೆ.

ಮೇಲಿನ ಜಾತಿ-ಜನಾಂಗದವರು ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸವಾಗಿದ್ದು, ತಮ್ಮದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆಚರಣೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಕೆಲವೊಮ್ಮೆ ಧಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಅಥವಾ ಜಾತಿ ಜಾತಿಗಳ ನಡುವೆ ದ್ವೇಷ-ವೈಷಮ್ಯಗಳು ಕಂಡು ಬಂದರೂ, ಊರಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಆಚರಣೆ, ಹಬ್ಬ-ಹರಿದಿನ, ಜಾತ್ರೆ ಉತ್ಸವಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಮರೆತು ಒಟ್ಟಾಗಿ ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

೭.೨ ನಂಬಿಕೆ ಮತ್ತು ಆಚರಣೆ

ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಮಾನವ ತನ್ನ ಬದುಕಿನ ಉನ್ನತ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಅಥವಾ ರೋಗ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ, ಇಲ್ಲವೆ ತನ್ನ ದಿನನಿತ್ಯದ ಕಾರ್ಯ ಚಟುವಟಿಕೆಗಳು ಸುಗಮವಾಗಿ ನಡೆಯುವಂತೆ, ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಆಗೋಚರ ಶಕ್ತಿ ಆರಾಧನೆಯಲ್ಲಿ ಪೂಜಾ ವಿಧಾನಗಳು, ಜಾತ್ರೆ-ಉತ್ಸವಗಳು, ನಂಬಿಕೆ ಮತ್ತು ಆಚರಣೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ.

ಜಾತ್ರೆ-ಉತ್ಸವಗಳು

ಕಳಸ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂದಿಸಿದಂತೆ ನೋಡುವುದಾದರೆ ಕಳಸ, ಹೊರನಾಡು, ಹಳುವಳ್ಳಿ, ಸಂಸೆ, ಬಾಳೆಹೊಳೆ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ವರ್ಷ ಊರಿನ ಜನರೆಲ್ಲ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಜಾತ್ರಾ ಮಹೋತ್ಸವವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಜಾತ್ರೆ-ಉತ್ಸವಗಳೆನ್ನುವುದು ಧಾರ್ಮಿಕವಾಗಿ ಪೂಜೆ-ಪುನಸ್ಕಾರದೊಂದಿಗೆ ಊರಿನ ಎಲ್ಲಾ ಜಾತಿ ಜನಾಂಗದವರು, ಸಮುದಾಯಗಳು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವ ಒಂದು ಭಾವೈಕ್ಯತೆಯ ಸಂಕೇತವಾಗಿದೆ. ವರ್ಷ ಪೂರ್ತಿ ಗದ್ದೆ-ತೋಟಗಳಲ್ಲಿ ದುಡಿಯುವ ಜನರಿಗೆ ಬಂಧು-ಬಾಂದವರು ಸ್ನೇಹಿತರೊಡನೆ ಸೇರಿ ಸಂಭ್ರಮಿಸುವ ಕೂಟವು ಆಗಿದೆ. ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮದವರು ಯಾವುದೇ ರೀತಿಯ ಭೇದ-ಭಾವವಿಲ್ಲದೆ ಜಾತ್ರಾ-ಮಹೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಇದರಿಂದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಬದುಕು ಗಟ್ಟಿಗೊಳ್ಳುವ ಸಾಕರವಾಗಿ ತೋರ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಕಲಸೇಶ್ವರ ಜಾತ್ರ ಮಹೋತ್ಸವ

ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಉತ್ಸವಗಳ ನಡೆಯುತ್ತವೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾದದ್ದು, ಕಲಸೇಶ್ವರನ ಜಾತ್ರ ಮಹೋತ್ಸವ. ಈ ಜಾತ್ರೆಯು ಮಾಘ ಮಾಸದ ಆರ್ದ್ರಾ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಈ ರಥೋತ್ಸವಕ್ಕೆ ನಕ್ಷತ್ರವೆ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿದೆ. ಗಣಪತಿ ಪೂಜೆಯಿಂದ ಮಹಾ ಸಂಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ಗಣಪತಿ ಪೂಜೆಯು ರೇವತಿ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. "ವೃತ್ತಿಕಾ ಹರಣಕ್ಕೆ" ಅರಳಿ ಮರದ ಬಳಿಯಲ್ಲಿ 'ಭುವನೇಶ್ವರಿ' ಪೂಜೆ ಮಾಡಿ, ಸಂಸ್ಕರಿಸಿದ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಮೃತ್ತಿಕೆಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಹೊಸ ಪಂಚೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು, ವಿಘ್ನೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಪೂಜಿಸಿ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯೊಂದಿಗೆ ತಂದು ಶ್ರೀ ಕಲಸೇಶ್ವರನ ಎಡನಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ರಥ ಕಟ್ಟಲು ಸ್ತಂಭ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಯಂಕಾಲದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಂಕುರಾರ್ಪಣೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ದೇವಾಲಯದ ಅರ್ಚಕರಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಮೂರನೆಯ ದಿನ ಆಶ್ವಿನಿ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಧ್ವಜಾರೋಹಣ ಕೌತುಕ ಬಂಧನ, ವೃಷಭಯಾಗ ಹೋಮ, ಇವು ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣದಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಬಸವನೊಳಗೆ ಫಣ ಪೂಜೆ, ರಾತ್ರಿ ಧ್ವಜಾಂಕುರ ಪೂಜೆ, ವಾಸ್ತು ಹೋಮ, ರಾಕ್ಷೋಘ್ನ ಹೋಮ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಅಷ್ಟ ದಿಕ್ಪಾಲಕರ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾಗಿ ರಜ್ಜು ಬಂಧವಾಗುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಶ್ರೀಸ್ವಾಮಿ ಮತ್ತು ಅಮ್ಮನವರು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಕಂಕಣ ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿ ಋತಿಜ್ವರಿಗೂ ಕಂಕಣ ನೀಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ದಿನ ಬೀದಿ ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಕಲಸೇಶ್ವರನ ಉತ್ಸವ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಅರಮನೆ ಕೊಪ್ಪಲಿಗೆ ತರುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟೆ ಪೂಜೆ, ಮಂಗಳಾರತಿ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಕಲಸೇಶ್ವರನ ಉತ್ಸವ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹಿಂತಿರುಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೂರನೆಯ ದಿನ ಯಾಗಾ ಶಾಲಾ ಪ್ರವೇಶ, ಅಗ್ನಿ ಜನನ ಹೋಮ, ಮತ್ತು ಪ್ರಧಾನ ಹೋಮ ನಡೆದು ಕಲಶೋಧಕ ಅಭಿಷೇಕವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿನ ಶಾಂತಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಹೋಮಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಈ ದಿನ ಸಂಜೆ ಭುವನಕೋಟೆ ಕೊಪ್ಪಲಿಗೆ ದೇವರ ಉತ್ಸವ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ತರುತ್ತಾರೆ. ಐದನೆಯ ದಿನ ಪಂಚ ಬ್ರಹ್ಮಹೋಮ, ಗಣ ಹೋಮ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪಂಚ ಮಂಡಲ ಹಾಕಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೋಮಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ರಾತ್ರಿ ದೇವರ ಉತ್ಸವ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಪಟೇಲ್ ಕಳಸ ಹೆಬ್ಬಾರರ ಕಟ್ಟೆಗೆ ಚಿತ್ತೈಸಿ ಪೂಜೆ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ರಥಕ್ಕೆ ಕಲಶವನ್ನು ಇಡುತ್ತಾರೆ. ಕಲಶಕ್ಕೆ ಅರ್ಚನೆ ಮಾಡಿ ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ರಥದ ಸಿದ್ಧತೆಯನ್ನು ಸ್ಥಳೀಯ ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗವಾದ ಗೌಡಲು ಜನರು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಇವರು ಕಲಶೇಶ್ವರ ಜಾತ್ರ ರಥೋತ್ಸವದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಜಿಟ್ಟಿ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ತಾವು ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಯಾವುದೇ ರೀತಿಯ ಸಂಭಾವನೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕಾರಣಕ್ಕೆ 'ಬಿಟ್ಟಿ ಸೇವೆ' ಎಂದು

ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ರಥೋತ್ಸವದ ಹಿಂದಿನದಿನದಂದು ಹೊರನಾಡಿನಿಂದ ಹೊರ ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಕಳಸಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಾರೆ. ಹಣ್ಣು, ಕಾಯಿ ತರಕಾರಿಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿನ ಊರಿನ ಜನ ತಮ್ಮ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತಿಕೊಂಡು ಬಂದು ಕಾಣಿಯನ್ನು ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಹೊರನಾಡಿನ ಜಾತ್ರ ಮಹೋತ್ಸವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಳಸದಿಂದ ಹೊರನಾಡಿಗೆ ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೊರ ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಇಲ್ಲಿನ ವಿಶೇಷ ಆಚರಣೆಯಾಗಿ ಗೋಚರವಾಗಿದೆ.

ಮಹಾರಥಾರೋಹಣ ದಿನ ಅರ್ಚಕರು ನಿತ್ಯ ಬಲಿಯ ನಂತರ ರಥ ಶುದ್ಧಿ ಸಂಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ೪ ಬಲಿಯ ನಂತರ ದೇವರಿಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಫಲ ಸಮರ್ಪಣೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ನಂತರ 'ವೃಷಭ ಸೂಕ್ತ'ದ ಮೂಲಕ ಆವಾಹನೆ ಆದ ಮೇಲೆ ಅರ್ಚಕರು ದೇವರನ್ನು ಹೊರುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ಉತ್ಸವ ಬಲಿಯ ಮೂಲಕ ರಥದ ಬಳಿ ಇರುವ ದಾನ ಮಂಟಪಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ರಥ ಕಟ್ಟಲು ಜವಾಬ್ದಾರರಾದವಗೆ ಉಡುಗೊರೆ ನೀಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಮೂಹೂರ್ತ ದೋಷವಿದ್ದಲ್ಲಿ ದಾನಗಳು ನಡೆದು ರಥ ರೋಹಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಮಹೂರ್ತವು ಜೋಯಿಸರಿಂದ ನಿಷ್ಕರ್ಷೆ ಮಾಡಿ, ಮೂಹೂರ್ತಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ರಥ ರೋಹಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಕೆ ಓದಿದ ನಂತರ ರಥೋತ್ಸವವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ರಥೋತ್ಸವವು ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ವೇಳೆ ನಾಲ್ಕೈದು ಅಡಿ ಮಾತ್ರ ಎಳೆಯುತ್ತಾರೆ. ರಾತ್ರಿ ಸೀಮೆಯವರನ್ನು ಕರೆತರುವ ಪದ್ಧತಿಯೂ ಇದೆ. ನಂತರ ಮಂಜಿನಕಟ್ಟೆಯವರೆಗೂ ಸಾರ್ವಜನಿಕರೂ ಸೇರಿ ರಥವನ್ನು ಎಳೆದು ವಾಪಾಸ್ಸಾಗಿ ದೇವರನ್ನು ಅವರೋಹಣ ಮಾಡಿಸಿ ವಿಕಿರ ಬಲಿಯಲ್ಲಿ ಕೋಟಿ ತೀರ್ಥಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ದು ಅಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪ ಪೂಜೆ ಆಗಿ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ವಾಪಾಸ್ಸಾಗಿ ಭೂತ ಬಲಿ ಮತ್ತು ಶಯನೋತ್ಸವವಾಗುತ್ತದೆ. ನಂತರ ದೇವರನ್ನು ಶಯನದಿಂದೆಬ್ಬಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಎಂಟನೆಯ ದಿನ ಶಯನದಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸುವಾಗ ನಿರೀಕ್ಷಣಾ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನಿಡಬೇಕು (ನಿರೀಕ್ಷಣಾ ದ್ರವ್ಯಗಳೆಂದರೆ ಬಾಳೆಎಲೆ, ಕಟ್ಟು, ಬಾಳೆಕಾಯಿ ಗೊನೆ, ಕುಂಬಳಕಾಯಿ, ವೀಳ್ಯದೆಲೆ ಕಟ್ಟು, ಗೋಮಯ ಮತ್ತು ಕರು) ದರ್ಪಣದ ದರ್ಶನವಾಗುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಪಂಚಾಂಗ ಶ್ರವಣ, ದಶದಾನಗಳು ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ತೀರ್ಥ, ಕಷಾಯ ತೀರ್ಥ, ಎಲೆ, ಅಡಿಕೆ. ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆ, ಅಂಕುರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಸಾದ ರೂಪವಾಗಿ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ದಿನ ಇಷ್ಟು ದಿನದ ಎಲ್ಲಾ ಹೋಮಗಳ ಪೂರ್ಣಾಹುತಿ ಆಗುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಯಾತ್ರಾ ಹೋಮಾದಿಗಳು ನಡೆದು ದೇವರು ಮಂಜಿನಕಟ್ಟೆವರೆಗೂ "ಮೃಗಯಾತ್ರೆಗೆ" ಹೋಗುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದೆ. ಇದು ಮುಗಿಸಿ ಹಿಂದುರುಗುವಾಗ ಆನೆ ದೇವರ ಕಟ್ಟೆಗೆ ಬರುತ್ತಲೆ ಅಮ್ಮನವರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರಲಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ 'ಸಂಧಾನೋತ್ಸವ' ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ತಂತ್ರಿಗಳಿಂದ ಸಂಧಾನೋತ್ಸವವು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ವಿಕಿರ ಬಲಿಯೊಂದಿಗೆ ರುದ್ರತೀರ್ಥಕ್ಕೆ ತೆರಳುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ವರುಣ ಹೋಮ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ನಂತರ ತೀರ್ಥಸ್ನಾನ, ಕಂಕಣ ವಿಸರ್ಜನೆ, ಸಂತರ್ಪಣೆ

ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ವಿಸರ್ಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಂಕಣವು ಸಂತಾನದಾಯಕ ನಂಬಿಕೆ ಇದ್ದು, ಇದನ್ನು ಪುತ್ರಾರ್ಥಿಗಳು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ರಾತ್ರಿ ಕಲ್ಲು ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ 'ಇಡಿಗಾಯಿ' ಸೇವೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಧ್ವಜಾರೋಹಣವಾಗುತ್ತದೆ.[೧೦] ರಥೋತ್ಸವದ ದಿನ ಕೆಲವೊಂದು ಜನಾಂಗದವರು (ಮಾಂಸಹಾರಿಗಳ) ಗುತ್ಯಮ್ಮ ದೇವರಿಗೆ ಕೋಳಿಯನ್ನು ಬಲಿ ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ರಥಕ್ಕೆ ಹಣ್ಣು-ಕಾಯಿ ಒಡೆಸಿದ ಮೇಲೆ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಎಡೆಯನ್ನು ಹಾಕುವ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅಚ್ಚರಿಸುವ ಚಹರೆಗಳು ಕಾಣುತ್ತವೆ.

ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣೋತ್ಸವ

ಕಳಸದ ನಡೆಯುವ ಉತ್ಸವಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣೋತ್ಸವವು ಒಂದು. ಪ್ರತಿ ವರ್ಷ ನಡೆಸುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯ ಕಲ್ಯಾಣವೆಂದು ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅಶ್ವಯುಜ ಬಹುಳ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ದಿನದಂದು 'ಕಲ್ಯಾಣ ನಿಶ್ಚಯ'ದ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಈ ದಿನ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಉಂಬುಳಡಿಕೆಯೊಂದಿಗೆ (ಅರಿಸಿನ-ಕುಂಕುಮ ಮೊದಲಾದ ಮಂಗಲ ದ್ರವ್ಯಗಳು ತುಂಬಿದ ಹರಿವಾಣ) ಕಲಸೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಅರ್ಚಕರು ಹೂ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಾಕ್ಷತೆಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಹಿಮ್ಮುಖವಾಗಿಯೇ ಒಳಗಿನಿಂದ ಉಂಬುಳಡಿಕೆ ಹರಿವಾಣ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚಕ್ರ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಇಡುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ಬೊಕ್ಕಸದವರು ಇದನ್ನು ದಿಬ್ಬಣದೊಂದಿಗೆ ಗಿರಿಜಮ್ಮ ದೇವಾಯಕ್ಕೆ ವಾದ್ಯ ಸಹಿತವಾಗಿ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಂಡುಹೋಗಿ ಅಮ್ಮನವರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ಅಮ್ಮನವರ ಅಡಿಗಳು ದಿಬ್ಬಣದವರನ್ನು ಕುರಿತು ಹೀಗೆ ಹೇಳುವ ವಾಡಿಕೆ ಇದೆ. 'ಅಪ್ರಮೇಯರು, ಅದ್ವಿತೀಯರು, ಅವ್ಯಕ್ತರು, ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು ಮುನ್ನೂರ ಮೂವತ್ತು ಕೋಟಿ ದೇವತೆಗಳು, ಬೃಹಸ್ಪತಿ ದೇವರು, ನವಗ್ರಹರು, ಮಹಾನಿಶಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬರಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದು ಪರ್ವತರಾಜರು ಕೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ದಿಬ್ಬಣದವರು 'ನಾವು ಕನ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದೇವೆ' ಎಂದು ಉತ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಕನ್ಯೆಯಿರುವ ಗೃಹಕ್ಕೂ, ಪುಷ್ಪವಿರುವ ವೃಕ್ಷಕ್ಕೂ ಬರುವುದೂ ಸಹಜವೇ ಎಂದು ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟ ನಂತರ ಅರ್ಚಕರು ನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥ ಕ್ರಮ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. 'ಕನ್ಯಾರ್ಥಿ' ಎಂದು ಗಂಡಿನವರು ಹೇಳಿದಾಗ 'ಸ್ವಾಗತಂ' ಎಂದು ಹೆಣ್ಣಿನವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಸಭಾ ಪೂಜೆ ನಡೆದು ಮಹೂರ್ತ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಅಮ್ಮನವರಲ್ಲಿ ಮಹಾ ಮಂಗಳಾರತಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಉಂಗುರ, ಉಡಿಗೆ, ಫಲವನ್ನು ಅಮ್ಮನವರಿಂದ ಪಡೆದು ವಾದ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಕಲಶೇಶ್ವರನಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಾರೆ.

ಕಳಸ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಉತ್ಸವಗಳಲ್ಲೇ ಈ ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣೋತ್ಸವವು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಶಿವನು ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇತನಿಗೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಉತ್ಸವವಾಗಿದೆ. ಉತ್ತರಾಯಣವು ಹಗಲೆಂದೂ, ದಕ್ಷಿಣಾಯಣವೂ ರಾತ್ರಿಯೆಂದು ಕಾಲಮಾನವಿರುವ ದೇವತೆಗಳ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ನಡೆಯುವ ಕಲ್ಯಾಣೋತ್ಸವವು ನಿತ್ಯ ಕಲ್ಯಾಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಕಲ್ಯಾಣ ಮೂಹೂರ್ತವು. ಕಾರ್ತಿಕ ಶುದ್ಧ ಏಕಾದಶಿ ರಾತ್ರಿ ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು ಘಳಿಗೆಗೆ, ಕನ್ಯಾ ಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮ

ದೇವನಿಂದ ನಿಶ್ಚಿಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು, ಈಗಲೂ ಅದರಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ.

ಈ ಉತ್ಸವವು ಕಾರ್ತಿಕ ಶುದ್ಧ ಅಷ್ಟಮಿಯಂದು ಸಂಜೆ ನಡೆಯುವ ಗಣಪತಿ ಪೂಜೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಉತ್ಸವವು ದೇವಸ್ಥಾನದ ಅರ್ಚಕರಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ನಂತರ 'ಅಂಕುರಾರ್ಪಣ'ವು ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಅಂಕುರಾರ್ಪಣ ಎಂದರೆ ಹತ್ತು ಕಂಭವನ್ನಿಟ್ಟು ಅವುಗಳಿಗೆ ಮಣ್ಣು ಗೊಬ್ಬರವನ್ನು ಹಾಕಿ ಅಂಕುರಗಳನ್ನು ಬಿತ್ತುವುದು. ಇದನ್ನು ಯಾರೂ ನೋಡಕೂಡದೆಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರವಿದ್ದು, ಈ ಕಂಭಗಳ ಮೇಲೆ ಪಂಚೆ ಮುಚ್ಚಿ ನೀರೆರೆಯುತ್ತಾರೆ. ನವಮಿಯಂದು ರಾತ್ರಿ ಕೌತುಕೋತ್ಸವ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ರುದ್ರ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಕೌತುಕಾಪಿ ಮಂತ್ರಣ, ಪೂಜೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಕೌತುಕ ಎಂದರೆ ಕಂಕಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಚಕರಿಂದ ಕಂಕಣ ಪಡೆದು ಉಭಯ ಉತ್ಸವ ಮೂರ್ತಿಗೆ ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ದಶಮಿಯಂದು ಧ್ವಜಾರೋಹಣ ನಿಮಿತ್ತ 'ವೃಷಭಹೋಮ' ಮತ್ತು ನವಗ್ರಹ ಹೋಮ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಚಕ್ರ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಧ್ವಜಾಭೀಮಂತ್ರಣೆ ಆದ ಧ್ವಜ ಪಟವನ್ನು ದೇವರ ಮುಂದೆ ಇಟ್ಟು ಮಂಗಳಾರತಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ಪಂಚವಾದ್ಯಗಳು ಮೊಳಗುತ್ತಿದ್ದಂತೆ ತಂತ್ರಿಗಳು ಧ್ವಜಪಟವನ್ನು ಸ್ವಸ್ತಿವಾಚನ, ವೇದ-ಘೋಷಗಳೊಂದಿಗೆ ಪ್ರಾಕಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡಿ ಧ್ವಜಸ್ಥಂಭದೆಡೆಗೆ ಬಂದು ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ. ದೇವಕಾರಿಗಳು ಮಾವಿನ ಎಲೆಯ ಮುಂತಾದ ಮಂಗಲ ದ್ರವ್ಯದೊಂದಿಗೆ ಧ್ವಜಪಟವನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ಅರ್ಚಕರಿಂದ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭಕ್ಕೆ ಮಂಗಳಾಷ್ಟಕವಾದ ಮೇಲೆ ಧ್ವಜಾರೋಹಣವಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವಸ್ಥಾನದ ಹಿಂಭಾಗದ ಧ್ವಜಸ್ತಂಭಕ್ಕೂ ಹೀಗೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಈ ದಿನ ಶ್ರೀ ಗಿರಿಜಾಂಬ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಗೃಹಶಾಂತಿ ಹೋಮ ನಡೆಯುತ್ತದೆ.

ಈ ದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಮುತ್ತೈದೆಯರು ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಅರಿಸಿನೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಗಿರಿಜಾಂಬ ದೇವರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದೆ. ಮುತ್ತೈದೆಯರು ಪರ್ವತರಾಜ ಕಡೆಯವರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ದಿನ ಅರಿಸಿನ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಕೆಲವು ಪ್ರಮುಖರ ಮನೆಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ದೇವಕಾರಿಗಳು ಕಟ್ಟಿಗೆಯವರೂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.[೧೧]

ಕಾರ್ತಿಕ ಶುದ್ಧ ಏಕಾದಶಿ

ಈ ದಿನ ಅರ್ಚಕರಿಂದ ಧ್ವಜಾಂಕುರ ಪೂಜೆ, ಉತ್ಸವಾಂಗ ಬಲಿ, ಪ್ರಧಾನ ಹೋಮ ಮಾಡಿ ಕಲಶಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿ ಮಂಗಳಾರತಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಅರಿಸಿನೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಊರಿನವರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಉಪಾಧಿವಂತರು ಅಕ್ಷತೆ ಕೊಟ್ಟು ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆಯುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದೆ. ಇದರೊಂದಿಗೆ ಕೆಂಪು ಛತ್ರಿ ಮತ್ತು ವಾದ್ಯದವರೂ ಇರುತ್ತಾರೆ. ರಾತ್ರಿ ಕಲಶೇಶ್ವರನ ಎದುರು ಉಂಗುರ ಉಡಿಗೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಪೂಜೆ ಮಾಡಿ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಗಿರಿಜಮ್ಮನವರನ್ನು ತರುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದೆ. ನಂತರ ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಿಂದ ಗಿಜಮ್ಮನ ದೇವಾಲಯದವರೆಗೆ ದಿಬ್ಬಣ ತರುತ್ತಾರೆ. ವಾಪಾಸ್ಸಾಗುವಾಗ

ದಿಬ್ಬಣದಲ್ಲಿ ಗಿರಿಜಮ್ಮನವರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಾರೆ.

ಅಮ್ಮನವರ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಅಡಿಗಳು ಹಿಡಿದು ತಳಿಗೆ ಮುತ್ತೈದೆಯರೊಂದಿಗೆ ಉತ್ಸವವು ಹೊರಡುತ್ತದೆ. (ತಳಿಗೆ ಎಂದರೆ ಹರಿವಾಣದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ಸಿಂಗಾರವಿರುತ್ತದೆ ದಿಬ್ಬಣದ ಮುಂದೆ ಪಂಚಪತಾಕಿ, ಚೌರಿ, ಇಲಾಲುಗಳು, ಗುಡಿತೋರಣ ಸಿಂಗಾರವಿರುತ್ತದೆ). ದಿಬ್ಬಣದ ಮುಂದೆ ಪಂಚಪತಾಕೆ, ಕಟ್ಟಿಗೆ, ಚೌರಿ ಇಲಾಳುಗಳು, ಗುಡಿತೋರಣ, ವಾದ್ಯದವರು, ದೀವಟಿಕೆಯವರು ಮತ್ತು ಛತ್ರಿಯವರು ಇವರೆಲ್ಲ ಇರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ದಿಬ್ಬಣವು ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿ ಅಮ್ಮನವರಲ್ಲಿ ಬಂದಾಗ ಹೆಣ್ಣಿನ ದಿಬ್ಬಣವನ್ನು ಗಂಡಿನವರು ಎದುರುಗೊಳ್ಳುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದೆ. 'ನೀರಾಜನ' ಬಂದ ಕೂಡಲೆ ತಂತ್ರಿಗಳು ನಾಂದಿ, ಪುಣ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ಭಂಡಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು (ವರದಕ್ಷಿಣೆ ಬಳುವಳಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುವುದೆಂದರ್ಥ) ಎಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರವೂ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಬರೇ ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಭಂಡಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ ಇದೆ. ಭಂಡಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುವಾಗ ತಂತ್ರಿಗಳು 'ಒಂದೂ, ಎರಡು, ಮೂರು' ಎಂದು ಹತ್ತರವರೆಗೂ ಹೇಳಿ ಹತ್ತು, ಇಪ್ಪತ್ತು, ಮೂವತ್ತೆಂದು... ನೂರರವರೆಗೆ ಹೇಳಿ, ನೂರು ನೂರಾಗಿ ಪೂರ್ತಿ ಒಂಭೈನೂರು ಹೇಳಿ ಸಾವಿರ ಗ್ರಾಮದ ಮೂರು ಪ್ರಭುಗಳ ಅರಸುಗಳ ದೇವೀ ಭಂಡಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಿ ಎಂದು ಮೂರು ಭಾರಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ಮಂಗಳಾಷ್ಟಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಎಡನಾಡಿಯ ಬಾಗಿಲಿಗೆ ತೆರೆ ಹಿಡಿದಿರುತ್ತಾರೆ. ಆಗ ಅಮ್ಮನವರು ಅಡಿಗಳು (ಪರ್ವತರಾಜರು) ಅಮ್ಮನವರ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಕೈಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಸ್ವಾಮಿಯವರ ಬಲ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇಡುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ಧಾರೆಯು ಅಮ್ಮನವರ ಅಡಿಗಳಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಧಾರೆಯ ಚಕ್ರ ಬಳಸುವ ಪದ್ಧತಿ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಂಕಣ ಸಮರ್ಪಣೆಯಾಗಿ ಮಂಗಲ ನೀರಾಜನ, ಸಭಾಪೂಜೆ, ತಾಂಬೂಲ ಪ್ರಧಾನ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಭೂತಬಲಿ ಮಹೋತ್ಸವವೂ ನಡೆಯುತ್ತದೆ.[೧೨]

ಕ್ಷೀರಾಭಿ ಮಹೋತ್ಸವ

ಇದು ದ್ವಾದಶಿಯ ರಾತ್ರಿ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಸಾಲಿಗ್ರಾಮವನ್ನು ಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಪೂಜಿಸುವ ಕ್ರಮವಿದೆ. ಬೃಂದಾವನಕ್ಕೆ ಕ್ಷೀರಾಭಿಷೇಕ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಈ ದಿನ ಬೆಳಗ್ಗೆ ವಿವಾಹಾಂಗ ಹೋಮ ಮತ್ತು ಪಂಚಾಮೃತಾಭಿಷೇಕ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಇಂದು ಶ್ರೀ ಸ್ವಾಮಿಗಡ ಹೊಸ 'ಕದರು' ಸಮರ್ಪಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ ಇದೆ. ಇದು ಗಿರಿಜಮ್ಮನವರಿಂದ ಅರಿಸಿನೆಣ್ಣೆ ತರುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದೆ. ಈ ದಿನ ಸಂಜೆ ದಿಂಡಿ ಉತ್ಸವ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ನಂತರ ರಾತ್ರಿ ಜನ ಸಂಚಾರ ಕಡಿಮೆ ಆದ ಮೇಲೆ ಶಾಂತಿಗಳು ಅಮ್ಮನವರನ್ನು ಚಂದ್ರ ಶಾಲೆಯ ಪಶ್ಚಿಮ ದ್ವಾರದ ಮೂಲಕ ಒಂದು ದೀವಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಒಂದು ಶ್ವೇತ ಛತ್ರಿ ಓೀಗೆ ಮೂರನೇ ಜನ ಶ್ರೀ ಗಿರಿಜಾಂಬ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಒಂದು ಗೃಹ ಶಾಂತಿಯ ದಿನದಂದು ದೇವರನ್ನು ಕೂರಿಸಿದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕೂರಿಸಿ ಬರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಓನ್ನೆಲೆಯು ಓೀಗಿದೆ. ಅಮ್ಮನವರು ಅಂದು ಕಲಶೇಶ್ವರನಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ತೌರಿಗೆ ಬಂದಳೆಂದೂ ಕಥೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಹಾಗಾಗಿ ಆಕೆ ಹಿಂದಿನ

ಬಾಗಿಲಿನಿಂದ ಯಾರೂ ನೋಡದಂತೆ ತೌರಿಗೆ ಬರುತ್ತಾಳೆ. ಈ ಬಾಗಿಲನ್ನು ಇನ್ನಾವ ಸಮಯದಲ್ಲೂ ತೆಗೆಯಬಾರದು ಮತ್ತು ಅಮ್ಮನವರನ್ನು ಕರೆತರುವಾಗ ಯಾರು ನೋಡಬಾರದು ಎಂಬ ಪ್ರತೀತಿ ಇದೆ. ತ್ರಯೋದಶಿಯಂದು ಶ್ರೀ ಗಿರಿಜಾಂಬ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪೂಜೆ ಮತ್ತು ಮಂಗಳಾರತಿ ಇದ್ದು, ನಂತರ ಕಡಲೆ ಎರಚುವ ಪದ್ದತಿಯೂ ಇದೆ.

ತ್ರಯೋದಶಿಯಂದು 'ಬಿಂದು ಮಾಧವ ಸಮಾಗಮ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ತ್ರಯೋದಶಿಯಂದು ನಡೆಯುವ ಉತ್ಸವಕ್ಕೆ 'ಡೋಲೋತ್ಸವವೆಂದು' ಹೆಸರು. ಏಕಾದಶಿಯಂದು ವಿವಾಹವಾದ ಗಿರಿಜೆಯು ದ್ವಾದಶಿಯಂದು ತವರಿಗೆ ತೆರಳಿದ್ದು, ತಿಳಿಯದೆ ಶ್ರೀ ಸ್ವಾಮಿಯು ಆಕೆಯನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತಾ ಬಿಂದು ಮಾಧವ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ಸಂಧಿಸಿದ್ದರೆಂದು ಕಥೆಯಿದೆ. ಈ ದಿನ ಭಿಂದು ಮಾಧವ ದೇವರು ಶ್ರಿ ಸ್ವಾಮಿಯಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಪೂಜೆ ಪಡೆದು ರಾತ್ರಿ ಬಲಿಗೆ ಒಟ್ಟಾಗಿ ನಂತರ ಎರಡೂ ದೇವರಿಗೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಉತ್ಸವವನ್ನು ಮಾಡಿ ರಾತ್ರಿ ಸಂಪಿಗೆಕಟ್ಟೆ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಉಭಯ ದೇವರನ್ನು ಉತ್ಸವ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನಿಟ್ಟು ಮಂಗಳಾರತಿ ಮಾಡುವ ಪದ್ಧತಿ ಇದೆ.

ಚತುರ್ದಶಿಯಂದು ನಡೆಯುವ ಉತ್ಸವಕ್ಕೆ 'ಕುಂಕುಮೋತ್ಸವ' ಎಂದು ಹೆಸರಿದೆ. ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಅರ್ಚಕರಿಂದ ಕುಡಿಬಲಿ 'ಯಾತ್ರೆ ಹೋಮಗಳು' ನಿತ್ಯ ಪೂಜೆಯೂ, ಬಸವನೊಳಗೆ ಹರಿದ್ರಾ ಪೂಜೆಯೂ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಬಸವನೊಳಗೆ ಒನಕೆಯಿಂದ ಕುಟ್ಟಿದ ಅರಿಶಿನದಿಂದಲೇ 'ಕುಂಕುಮೋತ್ಸವ' ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಈ ದಿನ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಐದು ಬಲಿಯು ಸಹ ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಓಕುಳಿ ಪೂಜೆಯು ನಡೆದು ನಂತರ ದೇವರಿಗೆ ಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿ. ಪ್ರಸಾದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕೋಡುವ ವಾಡಿಕೆಯಿದೆ. ನಂತರ ಸ್ವಾಮಿಯ ಉತ್ಸವ ರುದ್ರಪಾದಕ್ಕೆ ತೆರಳುತ್ತದೆ. ಈಗ ವಿಶಿರ ಬಲಿ ನಡೆಯಬೇಕು. ಅದು ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ವಿಸರ್ಜನೆಯಾದ ಅಂಕುರವನ್ನು ರುದ್ರ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಅರ್ಚಿಸಿ ಪ್ರಸಾದವಾಗಿ ಕೊಡಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅವಭೃದ ಸ್ನಾನಾಂಗ ಮತ್ತು ವಾರಣೇಷ್ಟಿ ಎಂಬ ಹೋಮ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ನೀರನ್ನು ಉತ್ಸವ ಮೂರ್ತಿಗೆ ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ರಾಮ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಮಂಗಳಾರತಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಮೂರನೆಯ ದಿನ ಮಹಾ ಸಂಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಪೌರ್ಣಮಿಯಂದು ನಡೆಯುವ ಉತ್ಸವಕ್ಕೆ 'ತ್ರಿಪುರೋತ್ಸವ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ. ನಿತ್ಯಪೂಜೆ ಮೂರು ಬಲಿಗಳು ಆದ ಮೇಲೆ, ವಿಕಿರ ಬಲಿಯ ಮೂಲಕ ದೇವರು ಭಿಂದು ಮಾಧವನಲ್ಲಿ ಬಂದು ಮಂಗಳಾರತಿ ಪಡೆದು, ವಸಿಷ್ಠಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ತೆರಳುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ 'ದಾತರಿ ಹವನ, ಮಂಗಳಾರತಿ' ನಡೆದು ಸಂತರ್ಪಣೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ನಂತರ ದೇವರು ಸಂಜೆ ವಶಿಷ್ಠ ಗಣಪತಿಯಲ್ಲಿ ದೀಪಾರಾಧನೆ, ಮಂಗಳಾರತಿ ಪಡೆದ ಮೇಲೆ ಮಕ್ಕಿಗದ್ದೆಯ ಮೂಲಕ ಕುಳವಾಡಿ ಕಟ್ಟೆ ಮತ್ತು ಸುಳುಗೋಡು ಕಟ್ಟೆಯ ಮೂಲಕ ಗಣಪತಿಕಟ್ಟೆಗೆ ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಗಣಪತಿ ಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ತ್ರಿಪುರ ದಹನ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ತ್ರಿಪುರರೆಂಬ ಮೂವರು ರಾಕ್ಷಸರುಗಳನ್ನು ಕಲಸೇಶ್ವರ ಇಲ್ಲಿ ದಹನ ಮಾಡಿದರೆಂದು ಆಚರಣೆ ಇದೆ. ಇದರ ನಿಮಿತ್ತ ಇಲ್ಲಿ ತ್ರಿಪುರರ ಪ್ರತಿಕೃತಿಯನ್ನು ದಹಿಸುವ

ಪರಿಪಾಟವಿದೆ. ನಂತರ ಪುರಾಣಿಕರ ಕಟ್ಟೆಯ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿದ ನಂತರ ಕಲಶೇಶ್ವರ ಮತ್ತು ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವರ ಉತ್ಸವ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಎದುರಾಗುತ್ತವೆ. ಇವರಿಬ್ಬರ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಸಂಪಿಗೆ ಕಟ್ಟೆಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅಲ್ಲಿಂದ ಪೂಜೆಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ತಕ್ಷಣ ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವರ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯು ವೇಗವಾಗಿ ಹೊರಡುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟರಮಣನೊಡನೆ ಸಮಾಲೋಚಿಸಿದ ಶಿವನಿಗೆ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯು ತವರಿನಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಇದರಿಂದ ಹರ್ಷಿತನಾದ ಶಿವನು ಓಡಿ ಗಿರಿಜಾಂಬೆಯಲ್ಲಿಗೆ ಬರುತ್ತಾನೆಯೆಂದು ಪೌರಾಣಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಿದೆ. ಇದರಂತೆ ವೇಗವಾಗಿ ಬಂದು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಮಂಗಳಾರತಿ ಪಡೆಯುತ್ತಾ ಗಿರಿಜಮ್ಮ ದೇವಾಲಯ ತಲುಪಿ ಶ್ರೀ ಸ್ವಾಮಿಯು ಅಲ್ಲಿ ಎದುರಿಗಿರುವ ಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಮಂಗಳಾರತಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಪದ್ಧತಿ ಇದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಲಸೇಶ್ವರನಿಗೆ ಎತ್ತಿದ ಮಂಗಳಾರತಿಯನ್ನು ಅಮ್ಮನವರಿಗೂ ಎತ್ತುವ ಪದ್ಧತಿ ಇದೆ. ನಂತರ ಉಂಗುರ ಉಡಿಗೆಯೊಂದಿಗೆ ಶ್ರೀ ಸ್ವಾಮಿಯವರು ನೀಡಿರುವ ತುಳಸಿಮಣಿ ಸರ, ಗುಂಡಿನ ಸರ ಇವುಗಳನ್ನು ಅಮ್ಮನವರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಪಡೆದು ಸ್ವಾಮಿಯ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯು ದೇವಾಸ್ಥಾನ ತಲುಪಿ ಬಿಂದುಮಾಧವ ಗರ್ಭಗುಡಿ ಸೇರುತ್ತಾರೆ. ವೆಂಕಟರಮಣನ ಉತ್ಸವವು ಹಿಂದಿನಿಂದ ಬಂದು ಮಂಜಿನಕಟ್ಟೆಯವರೆಗೆ ಬಂದು ವಾಪಾಸ್ಸಾಗುತ್ತದೆ.

ಈ ದಿನ ನಡೆಯುವ ಉತ್ಸವದ ಒಂದೊಂದು ಭಾಗಕ್ಕೆ ಒಂದೊಂದು ಹೆಸರಿದೆ. ವಸಿಷ್ಠಾಶ್ರಮ ಸಂಬಂಧ ಯಾತ್ರೋತ್ಸವ, ತ್ರಿಪುರ ದಹನ ಸಂಬಂಧ ತ್ರಿಪುರೋತ್ಸವ, ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯದಿಂದ ಸಂಪಿಗೆ ಕಟ್ಟೆಯವರೆಗೆ ಹರಿಹರೋತ್ಸವ, ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕೃತಿಕಾ ದೀಪೋತ್ಸವ, ಹುಣ್ಣಿಮೆಗೆ ಶಿಖರದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ. ಈ ದಿನ ಸಂಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ.[೧೩] ಕಲಶೇಶ್ವರ ಮಹಾತ್ಮೆ ಕೃತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪುರಾಣದಂತೆ ಈಗಲೂ ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು ವಿಶೇಷವೆನಿಸುತ್ತದೆ.

ಚಿಕ್ಕ ರಥೋತ್ಸವ

ಈ ರಥೋತ್ಸವವು ಧನು ಸಂಕ್ರಮಣದ ೨ನೇ ದಿನ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು 'ಕುಡಿತೇರು', ಧನುರ್ಮಾಸದ ತೇರು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇದೊಂದು ಪುದವಟ್ಟು ಸೇವೆ. ಈ ರಥೋತ್ಸವಕ್ಕೆ ಕಲಸೇಶ್ವರನ ಅಡಿಗಳೇ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ ಗಣಪತಿ ಪೂಜೆ, ಅಧಿವಾಸ ಹೋಮ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ರಥೋತ್ಸವದಂದು ರಥಶುದ್ಧಿ ಹೋಮ, ಪ್ರಧಾನ ಹೋಮಗಳು, ರಾತ್ರಿ ಪೂಜೆ ಕಟ್ಟಲೆ ಮಧ್ಯಾಹ್ನವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಒಟ್ಟು ನಾಲ್ಕು ಬಲಿಗಳೂ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ದೇವರು ಗರ್ಭಗುಡಿಯಿಂದ ಬರುವಾಗ ದೇವರನ್ನು ಹೊರುವ ತಂತ್ರಿಗಳಿಗೆ ಶಂಖೋದಕ ಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ ಆಗಬೇಕು, ನಂತರ ಎಲ್ಲಾ ದೇವರುಗಳ ಎದಿರು ಮಂಗಳಾರತಿ ಮುಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಉತ್ಸವ ಬಲಿಯಲ್ಲಿ ರಥಕ್ಕೆ ತೆರಳಿ ಮಂಗಳಾಷ್ಟಕದೊದಿಗೆ ರಥಾರೋಹಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾಣಿಕೆ ಓದಿದ ಮೇಲೆ ರಥೋತ್ಸವ ಆರಂಭವಾಗಿ ಮಂಜಿನಕಟ್ಟೆಯವರೆಗೂ ರಥವನ್ನು ಎಳೆದು ಪುನಃ ಬ್ರಹ್ಮರಥದ ನಿಯಮದಂತೆ ಹಗಲಲ್ಲೇ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ರಥ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ

ಹಿಂತಿರುಗುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದೆ. ಮೂರನೆಯ ದಿನ ನಿತ್ಯಕಟ್ಲೆಯ ನಂತರ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಯ ಕಟ್ಲೆ ಪೂಜೆ ಮುಗಿಸಿ 'ಯಾತ್ರಾಹೋಮ' ಆಗಿ ಓಕಳಿ ಪೂಜೆಯಾದ ಮೇಲೆ ದೇವರ ಉತ್ಸವವು ಕೋಟಿತೀರ್ಥಕ್ಕೆ ತೆರಳುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ವಾರಣೇಷ್ಟಿ ಆದ ಮೇಲೆ ಕಲಶಾಭಿಷೇಕವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿರುವವರೆಲ್ಲಾ ಅವಭೃತದಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಗಳಾಗುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ದೇವರು ಬೀದಿ ಉತ್ಸವದ ಮೂಲಕ ಬಂದು ಗರ್ಭಗುಡಿ ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಮಹಾಸಂಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ ಆಗುತ್ತದೆ.[೧೪]

ನಾಗ ತೀರ್ಥೋತ್ಸವ

ಈ ಉತ್ಸವವು ದುರ್ಗಮ್ಮನ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮಿಯಿಂದ ಮೂರು ದಿನ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಸಪ್ತಮಿಯಂದು ದುರ್ಗಮ್ಮ ಗುಡಿಯ ಹೊರ ಬಾಗಿಲಿನ ಬಳಿ ಚೌಕಿ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಆ ಕಲ್ಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಅಮ್ಮನವರ ಬಲಕ್ಕೆ ವೀರರ ಮುಖವನ್ನು, ಎಡಕ್ಕೆ ಹೆಣ್ಣು ಮುಖವನ್ನು ಇಟ್ಟು ಪೂಜೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅಷ್ಟಮಿಯಂದು ನಡೆಯುವ ಉತ್ಸವಕ್ಕೆ 'ಕಟ್ಟೆಹಬ್ಬ' ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ. ಅಂದು ಅಮ್ಮನವರಿಗೆ ಪಂಚಾಮೃತಾಭಿಷೇಕ, ಲಲಿತಾ ಸಹಸ್ರ ನಾಮಾರ್ಚನೆ, ಮಂಗಳಾರತಿ ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿ ಕಲ್ಪೋಕ್ತ ಪೂಜೆಯು ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಅಮ್ಮನವರಿಗೆ ಮಂಜಿನ ಕಟ್ಟೆಯವರೆಗೆ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿ ಉತ್ಸವ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ನವಮಿಯಂದು ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ವಿಶೇಷ ಪೂಜೆಯ ನಂತರ ಮುತ್ತೈದೆಯರು ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿ ದೇವರಿಗೆ ಮಡಿಲು ತುಂಬಿ, ಆರತಿ ಮಾಡಿದ ನಂತರ ರಥಬೀದಿ ಉತ್ಸವದ ಮೂಲಕ ನಾಗತೀರ್ಥಕ್ಕೆ ತೆರಳುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಅಮ್ಮನವರು ಬರುವಾಗ ಊರಿನ ಮುತ್ತೈದೆಯರೆಲ್ಲ ಮಡಿಲು ತುಂಬಿ ಆರತಿ ಬೆಳಗುವುದೆಂಬ ವಾಡಿಕೆ ಇದೆ. ನಾಗತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಾಗರಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಕೂರಿಸಿ ಪೂಜೆ, ಮಂಗಳಾರತಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ಉತ್ಸವ ದುರ್ಗಾಂಭ ದೇವಾಲಯ ತಲುಪುತ್ತದೆ. ನವಮಿಯ ಈ ಉತ್ಸವಕ್ಕೆ 'ಹೊಳೆಹಬ್ಬ' ಎಂದು ಹೆಸರಿದೆ.[೧೫]

ಕಳಸದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಕಲಶೇಶ್ವರನ ಉತ್ಸವಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚತೀರ್ಥಗಳ ಪಾತ್ರ

ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಭದ್ರೆಯ ತಟದಲ್ಲಿರುವ ಕಲಸೇಶ್ವರನ ಉತ್ಸವಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿನ ಪಂಚ ತೀರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ನಡೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಕಳಸಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣ, ಪಶ್ಚಿಮ ಉತ್ತರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪಂಚ ತೀರ್ಥಗಳಾಗಿ ಹರಿದು ಪವಿತ್ರ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಾಗಿವೆ ಅವುಗಳೆಂದರೆ.

೧. ಕೋಶ ತೀರ್ಥ (ಭಂಡಾರ ತೀರ್ಥ)

೨. ಕೋಟಿ ತೀರ್ಥ

೩. ರುದ್ರ ತೀರ್ಥ

೪. ಮಾತೃಕಾ ತೀರ್ಥ (ಅಂಬಾ ತೀರ್ಥ)

೫. ನಾಗತೀರ್ಥ

ಕೋಶ ತೀರ್ಥ

ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಿಂದ ಮೂರು ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ (ಅಂದರೆ ಈಗಿನ ಕಾರಗದ್ದೆ ಸಮೀಪ) ಈ ಕೋಶತೀರ್ಥಯಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಶ್ರೀ ವೇಣುಗೋಪಾಲ ಕೃಷ್ಣ ಕ್ಷೇತ್ರವಿದ್ದು, ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವರ ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಚಿನ್ನಾಭರಣಗಳನ್ನು, ನವನಿಧಿಗಳನ್ನು ಸ್ವತಃ ಕುಬೇರನೇ ಇಲ್ಲಿಟ್ಟು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನೆಂಬ ಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ನಂತರದಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಭಂಡಾರ ತೀರ್ಥವೆಂತಲೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈಗ ಈ ಸ್ಥಳ ಕೃಷಿಭೂಮಿಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಬೇರೆ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಂತೆ ಹೋಗಿಬರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲ.

ಕೋಟಿ ತೀರ್ಥ

ಕಲಸೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯದಿಂದ ಮೂರು ಕಿ.ಮೀ. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಈ ತೀರ್ಥವಿದೆ. ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೋಟ್ಯಾನುಕೋಟಿ ದೇವತೆಗಳು ನೆಲೆ ನಿಂತ ಕ್ಷೇತ್ರವಾದುದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಕೋಟಿ ತೀರ್ಥವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರ ವಾಮದೇವ ಸ್ವರೂಪದ್ದಾಗಿದೆ. ಇದರ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಇಲ್ವಲೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ವನದುರ್ಗಿ, ಸಪ್ತ ಮಾತೃಕೆಯರನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕಲಸೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿಯ ಧನುರ್ಮಾಸದ ಕುಡಿತೇರಿನ ಮರುದಿನ ಇಲ್ಲಿ ವಾರಣೇಷ್ಠಿಗೊಂಡು ಕಲಾಭಿಷೇಕದ ನಂತರ ಅವಭೃತ ಸ್ನಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಲಸೇಶ್ವರ ಬ್ರಹ್ಮ ರಥೋತ್ಸವದ ನಂತರ ಕೋಟಿ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿರಕರ ಬಲಿಯೊಂದಿಗೆ ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವರ ಉತ್ಸವ ಮೂರ್ತಿ ತರಲಾಗುತ್ತದೆ. ನವರಾತ್ರಿಯ ಕೊನೆಯ ದಿನದಂದು ಕೋಟಿ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ದುರ್ಗಿಯನ್ನು ತೆಪ್ಪೋತ್ಸವದ ಮೂಲಕ ವಿಸರ್ಜಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ.

ರುದ್ರ ತೀರ್ಥ

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಿಂದ ಮೂರು ಕಿ.ಮೀ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ರುದ್ರ ತೀರ್ಥವನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಇದೊಂದು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಅಗ್ರಹಾರವಾಗಿದೆ. ಹೆಸರೇ ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ರುದ್ರನ ಪಾದ ಚಿಹ್ನೆಯಿಂದ ಅಘೋರ ರೂಪ ತನ್ಮಯವಾಗಿರುವ ತೀರ್ಥ. ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಶಿಖರ ಸ್ಥಾನವಾದರೆ, ಇದು ದೇವರ ಪಾದದ ಸ್ಥಾನವಿದ್ದಂತೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪಿಂಡ ಪ್ರಧಾನವು, ಗಯಾ ಶಾದ್ರಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವೈಶಾಖ ಮತ್ತು ಅಶ್ವಯುಜ ಪೂರ್ಣಿಮೆಯಂದು ತೀರ್ಥ ಸ್ನಾನ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು, ಅಶ್ವತ ನಾರಾಯಣ ವಿನಾಯಕ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಚೌತಿಯ ನಂತರ ಗಣಪತಿ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ರುದ್ರ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಜಿಸಿ ಸಾಮೂಹಿಕವಾಗಿ ಪ್ರಸಾದ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಗಣಪತಿ ದೇವಾಲಯದ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ವೀರ ನಾರಾಯಣ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು, ಇದು ಶ್ರೀ ಚೈತನ್ಯಂದ್ರ ಸರಸ್ವತಿ ಮಠವಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೩೦೦ರಲ್ಲಿ ನೀಡಿದ ಭೂ ದಾನದ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಕಲಸೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಶ್ರಾವಣ ಮಾಸವು ಸೇರಿದಂತೆ ಎಲ್ಲಾ ವಿಶೇಷ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ

ಗಂಗೆಯನ್ನು ಈ ತೀರ್ಥದಿಂದಲೇ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಬೇಕು. ಶ್ರೀ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣ ಹಾಗೂ ಬ್ರಹ್ಮ ರಥೋತ್ಸವದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮದ ನಂತರ ಶ್ರೀ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಅವಭೃತ ಸ್ನಾನವು ಇಲ್ಲಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇತ್ರದ ಶ್ರೀ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಸೇರಿದಂತೆ ೫ ಕಡೆ ದೀಪೋತ್ಸವ ಸೇವೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಚೈತ್ರ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರ ಪೂರ್ಣಿಮೆಯಂದು 'ಹಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬ'ದ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಮಠದಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶೇಷ ಸೇವೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಗೋಕುಲಾಷ್ಟಮಿಗೂ ಇಲ್ಲಿನ ಶ್ರೀ ಮಠದಿಂದಲೇ ಗೌರವ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಗೋಪಾಲಕೃಷ್ಣ ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಜಾತಕರಣ, ನಾಮಕರಣಾದಿಗಳು ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀ ಸ್ವಾಮಿಯ ಜೊತೆಗೆ ಮೂರು ದಿನಗಳ ಉತ್ಸವ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಕ್ಷೇತ್ರವು ಶ್ರೀ ಕಲಸೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿ ಪೂಜಾ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯತೆ ಪಡೆದಿದೆ.

ಅಂಬಾ ತೀರ್ಥ

ಇದು ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ವಾಯುವ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿದೆ. ಒಂದು ಐತಿಹ್ಯದ ಪ್ರಕಾರ ತಂದೆ ಜಮದಗ್ನಿಯ ಆದೇಶದಂತೆ ತಾಯಿ ರೇಣುಕಾ ದೇವಿಯ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ತುಂಡರಿಸಿದ ಪರಶುರಾಮನಿಗೆ ಅಂಟಿದ ಮಾತೃ ಹತ್ಯಾ ದೋಷದ ಕಳಂಕವು ಈ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ವಿಮೋಚನೆಗೊಂಡ ಕಾರಣ ಇದನ್ನು ಮಾತೃಕಾ ತೀರ್ಥವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ಶಿವ ಪಾರ್ವತಿಯರು ಇಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುವಾಗ ಬಾಯಾರಿದ ದೇವಿಗೆ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ನಿಗಿಸಲು ಶಿವನು ಬಿಟ್ಟ ಬಾಣದಿಂದ ಪಾತಾಳದಿಂದ ಗಂಗಾ ಸಾನಿಧ್ಯವು ಉದ್ಭವಿಸಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ ಕೊಳ, ಸೀತೆಯ ಸೆರಗು ಇನ್ನಷ್ಟು ಕಥೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಪ್ರಕೃತಿ ನಿರ್ಮಿತ ಸುಂದರ ಕಲ್ಲುಗಳು ಮೈಮನವನ್ನು ಮುದಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಭೀಮನ ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಇರುವ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ ಬಗ್ಗೆ ಹಸ್ತಾಕ್ಷರ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದ ಸ್ಥಳವೆಂದು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕಲಸೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿಯ ಚೈತ್ರ ಮಾಸದ ಅಮವಾಸ್ಯೆಯಂದು ಒಂದು ವಿಶೇಶ ಪೂಜೆ ಹಾಗೂ ಸಂತರ್ಪಣೆಯು ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಅಂತೆಯೇ ಅದನ್ನು 'ಅಬ್ಬಿ ಅಮವಾಸ್ಯೆ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀ ವೆಂಕಟರಮಣ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥ ಸ್ನಾನವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಕೂಡಿಗೆಯವರು ತೀರ್ಥಸ್ನಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಗ್ರಾಮಸ್ಥರು ಬೆಳೆದ ಬೆಳೆಗಳನ್ನು, ತರಕಾರಿ ಮತ್ತು ದವಸ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಬೆಳೆಯು ಹೆಚ್ಚು ಬೆಳೆಯುವಂತಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆ ಇದೆ. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದಾಗಿ ಸ್ಥಳೀಯರಿಗೆ ಇದೊಂದು ಪವಿತ್ರ ತೀರ್ಥ ಕ್ಷೇತ್ರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ನಾಗತೀರ್ಥ ಹಾಗೂ ವಶಿಷ್ಠಾಶ್ರಮ

ಕಲಶೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಿಂದ ಎರಡೂವರೆ ಕಿ. ಮೀ. ಉತ್ತರಕ್ಕಿರುವ ಕ್ಷೇತ್ರವೇ ನಾಗತೀರ್ಥ ಹಾಗೂ ವಶಿಷ್ಠಾಶ್ರಮ. ಹೆಸರೇ ತಿಳಿಸುವಂತೆ ನಾಗ ತೀರ್ಥವು ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣ ಮಹೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಬಂದ ತಕ್ಷಕ, ವಾಸುಕಿ ಮೊದಲಾದ ನಾಗ ದೇವರಿಗೆ ಆಶ್ರಯ ನೀಡಿದ ಕ್ಷೇತ್ರ. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ವಶಿಷ್ಠರು ಜನಿಸಿ

ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ನಾಗ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದರೆ ನಾಗ ದೋಷ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ಪ ಸಂಸ್ಕಾರ, ನಾಗ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣದ ನಂತರ ಕಾರ್ತಿಕ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯಂದು ಇಲ್ಲಿ ಧಾತ್ರಿ ಹೋಮ ಹಾಗೂ ಇತರ ಪೂಜಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ಗ್ರಾಮಸ್ಥರಿಂದ ಅನ್ನಸಂತರ್ಪಣೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ವೈಶಖ ಶುದ್ಧ ನವಮಿಯಂದು 'ಹೊಳೆ ಹಬ್ಬ' ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಕಲಶೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿ ಪರಿವಾರ ದೇವರಾದ ಶ್ರೀ ದುರ್ಗಾಂಬ (ವನದುರ್ಗಿ) ನಾಗ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೊಳೆ ಹಬ್ಬ ಉತ್ಸವ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಶಿಷ್ಠ ಗಣಪತಿ ಮತ್ತು ಕಾಲಭೈರವ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಿವೆ.

ಈ ಪ್ರಮುಖ ಐದು ತೀರ್ಥದಲ್ಲೂ ಶಿವಲಿಂಗ ಮತ್ತು ನಂದಿ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಉತ್ಸವಗಳೆಲ್ಲ ಇಲ್ಲಿಯೇ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ರುದ್ರ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ ಪಾದವನ್ನು ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಾಲಿನ ಶಾಸನವನ್ನು ಹಾಕಿಸಿದ್ದಾರೆ. ವಶಿಷ್ಠ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಸಾಲಿನ ಶಾಸನ ಕಾಣಬಹುದು.[೧೬]

ಹಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬ

ಅಗಸ್ತ್ಯರಿಗಾಗಿ ದಕ್ಷಿಣ ಕಾಶಿ ಕಳಸದಲ್ಲಿ ನೆಲೆ ನಿಂತ ಕಲಸೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿಯ ಉದ್ಭವ ಲಿಂಗವು ಶೃತಬಿಂದು ಮಹಾರಾಜನಿಗೆ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಗೋಚರಿಸಿದಾಗ ಇದನ್ನು ಬಿದಿರಿನ ಕಾಡಿನ ಮಧ್ಯೆ ಹುಡುಕಿ ಕೊಟ್ಟವರು ಇಲ್ಲಿನ ಸ್ಥಳೀಯ ಗಿರಿಜನ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಗೌಡಾಲು (ಕೂಡಿಗೆಯವರು) ಜನಾಂಗದವರು. ಈ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿನ ಒಂದು ವಿಶಿಷ್ಟ್ಯ ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗದವರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಕಲಸೇಶ್ವರನ ಅನೇಕ ಅಚರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ಪ್ರಮುಖ ಸ್ಥಾನ. ಈ ಗೌಡಾಲು ಜನಾಂಗದವರು ಆಚರಿಸುವ ಪ್ರಮುಖ ಆಚರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಹಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬ ಮತ್ತು ಅಂಟಿಕೆ–ಪಿಂಟಿಗೆ ಹಬ್ಬಗಳು ವಿಶೇಷವಾಗಿವೆ.

ಕಲಶೇಶ್ವರ ಸ್ವಾಮಿಯು ವಿವಿಧ ಧಾರ್ಮಿಕ ಆಚರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಊರಿನ ವಿವಿಧ ಜಾತಿ, ಉಪಜಾತಿಗಳಿಗೆ ಅನೇಕ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಹಂಚಿರುವುದನ್ನು ದೇವರ ನಿತ್ಯಪೂಜೆ, ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣ, ಜಾತ್ರೆ ಹಾಗೂ ವಿವಿಧ ವಿಶೇಷ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಯಾವುದೇ ಜಾತಿ ಉಪಜಾತಿಗಳೂ ಕಲಸೇಶ್ವರನ ಸೇವೆಯಿಂದ ಹೊರತು ಪಡಿಸಿಲ್ಲದಿರುವುದು ವಿಶೇಷವೇ ಸರಿ. ಇದರಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ೧೬ ಕೂಡಿಗೆಯವರ ವಿಶಿಷ್ಟ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ವಿಶಿಷ್ಟ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಬಿಟ್ಟಿಸೇವೆ' ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ. ವಿಶೇಷ ಅರ್ಥವಿರುವ ಈ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ಜಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ರಥ ಕಟ್ಟುವುದು, ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣ ಶುಚಿ ಮಾಡುವುದು ಹೀಗೆ ಹದಿನೆಂಟು ಜವಾಬ್ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೊರೆಯನ್ನು ನಿಸ್ವಾರ್ಥ, ನಿಷ್ಕಕಲ್ಮಶ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರ್ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಉತ್ಸವ ಪ್ರಿಯ ಕಲಸೇಶ್ವರನ ಅನೇಕ ಉತ್ಸವಗಳಲ್ಲಿ ಹಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬವೂ ಒಂದು. ಮೂರು ಕೂಡಿಗೆ ಸಮಾಜ ಬಾಂಧವರಿಂದ ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಉತ್ಸವಕ್ಕೆ ಶಿವನ ಲಿಂಗದ ಮೇಲೆ ಹಲ್ಲಿಯು ಬಿದ್ದ

ಸೂತಕ (ದೋಷ) ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಆಚರಿಸುವಂತಹ ಹಬ್ಬವಾಗಿದೆ. ಈ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಜಾನಪದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಸೊಗಡನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಬದಲಾದ ಸಾಮಾಜಿಕ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯೂ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದಿಷ್ಟು ಬದಲಾವಣೆ ಆಗದೇ ಮೂಲ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವುದು ವಿಶೇಷ. ಚೈತ್ರ ಶುದ್ಧ ಅಷ್ಟಮಿಯಿಂದ ಆರಂಭವಾಗಿ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯವರೆಗೆ ನಡೆಯುವಂತಹ ಈ ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ೧೬ ಕೂಡಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಜೀರನ ಕೂಡಿಗೆ, ದಾನ ಕೂಡಿಗೆ ಹಾಗೂ ಮುಂಡಾನೆ ಕೂಡಿಗೆಯ ಗಿರಿಜನ ಭಕ್ತರು ಸಕ್ರೀಯವಾಗಿ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಚೈತ್ರಮಾಸದ ಅಷ್ಟಮಿಯಂದು ರಾತ್ರಿ ಮೇಲಿನ ಮೂರು ಕೂಡಿಗೆಯವರು ತಮ್ಮ ಕೂಡಿಗೆಯ ಯಜಮಾನ ಹಾಗೂ ಬುದ್ಧಿವಂತರೊಂದಿಗೆ ದೇವಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದು ಡೋಲು, ಜಾಗಟೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿ ಅಮ್ಮನವರು ಹಾಗೂ ದುರ್ಗಾಂಭ ದೇವರ ಎದುರು ಕೆಲಕಾಲ ಹರ್ಷದಿಂದ ಕುಣಿತದ ಸೇವೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ 'ಸುಗ್ಗಿ ಕುಣಿತ' ಎಂದು ಕರೆಯುವ ವಾಡಿಕೆ ಇದೆ. ಅರ್ಚಕರಿಂದ ದವನೋತ್ಸವ ಎಂಬ ಹೋಮ ನಡೆದು ಇದರ ಹೋಮದ ಭಸ್ಮವನ್ನು ಲೇಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಹಾಗೂ ಗಂಟೆ ಮಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಜೇಡಿ ಬಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ಹೆಬ್ಬಾರರ ಕಟ್ಟೆಯ ಸಮೀಪ ಕೆಲಕಾಲ ಕುಣಿತದ ಸೇವೆ ನಡೆಸಿ ಇಲ್ಲಿಂದ ಮಂಜಿನಕಟ್ಟೆಗೆ ಹೋಗಿ, ಪುನಃ ಹೆಬ್ಬಾರರ ಕಟ್ಟೆ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಿರ್ಗಮಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮರುದಿನ ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ಚೌಲಾಶಾಸ್ತ್ರ ನಡೆಸಿ ಹಳುವಳಿ ಮತ್ತು ಅಂಬಾತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ 'ಹಲ್ಲಿಹಬ್ಬ' ಕುಣಿಯಲು ಅಣಿಯಾಗುತ್ತಾರೆ.

ಇವರು ತ್ರಯೋದಶಿಯ ರಾತ್ರಿ ಬೆಳಗಿನ ಜಾವ ಹೆಬ್ಬಾರರ ಕಟ್ಟೆಯ ಮುಂದೆ ಕುಣಿತವನ್ನು ಮಾಡಿ ನಂತರ ಅರಮನೆ ಕುಣಿತವೆಂದು ಕೊಂಡದ ಮನೆ (ಹೊಸಕೆರೆ) ಶಿವರಾಯರ ಮನೆಯ ಮುಂದೆ ಕುಣಿಯುತ್ತಾರೆ. ಕುಣಿತ ಮಾಡಿದ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ಗೌರವ ಆದರಗಳಿಂದ ಅಕ್ಕಿ, ದವಸ-ಧಾನ್ಯ, ತರಕಾರಿ, ಬೆಲ್ಲ, ಹಣಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಶ್ಯಾನಭೋಗರ ಮನೆ, ರುದ್ರಪಾದ, ಅಗ್ರಹಾರದ ಮನೆಗಳಲ್ಲದೆ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಹಳ್ಳಗಳ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕುಣಿತ ಮಾಡುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದೆ. ಚತುರ್ದಶಿಯಂದು ರಾತ್ರಿ ದೇವಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಂದು ಕಟ್ಟೆ ಮೆಟ್ಟಿಲಿನಲ್ಲಿ ಭಸ್ಮ ಹಾಗೂ ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದರೊಂದಿಗೆ ಅಕ್ಕಿ ಹೆಂಡವನ್ನು ಮಾಡಲು ದೇವಾಸ್ಥಾನದಿಂದಲೇ 'ಅಕ್ಕಿ ಪಡಿ' ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಮೂರು ಕೂಡಿಗೆಯವರು ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲ ತಮ್ಮ ಜಾತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ (ಪಾರ್ವತಿ ಗುಡಿ) ಪೂಜೆ ಮಾಡಿ, ಗಂಡಸರು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಖಡ್ಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹಲ್ಲಿ ಕುಣಿತವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿವಂತ, ಯಜಮಾನ, ಗೌಡರು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಊಟ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮುಖ್ಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅಕ್ಕಿ ಹೆಂಡ ಮತ್ತು, ಹಲಸಿನ ಕಾಯಿ ಪಲ್ಯ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತಯಾರಿಸಿ ಬಂದವರಿಗೆಲ್ಲ ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಊಟಕ್ಕೆ ಕೋಳಿ ಸಾರು ಮತ್ತು ಅಕ್ಕಿ ಕಡಬು ವಿಶೇಷವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಂಡವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು ಇಲ್ಲಿನ ಸಂಪ್ರದಾಯವಾಗಿದೆ. ಹೆಂಗಸರು, ಮಕ್ಕಳು ಕುಡಿಯುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ. ನಂತರ ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲ

ಜಾಗರಣೆಯಿದ್ದು, ಕಣಗಿಲೆ ಹೂವು ಮತ್ತು ಅಡಿಕೆ ಹೊಂಬಾಳೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕುದುರೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾರೆ.

ಬೆಳಗಿನ ಜಾವ ಸುಮಾರು ೪ ಗಂಟೆಗೆ ಶ್ರೀ ಕಲಸೇಶ್ವರನ ಉತ್ಸವ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊತ್ತಿಕೊಂಡ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಅರ್ಚಕರೊಂದಿಗೆ ಹಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬದ ಕುಣಿತವು ಊರಿನ ರಥಬೀದಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಕರು ಬಲಿ ಪ್ರಧಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಸಾಗುತ್ತಾರೆ. ಊರಿನ ಮುಖ್ಯ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಆಂಜನೇಯ ಸ್ವಾಮಿ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಸಮೀಪ ಕುದುರೆ ಬಲಿ ಕೊಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರವಿದ್ದು, ಅಲ್ಲಿ ಸೋಗೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ಕಡಿದು ಉತ್ಸವವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಆಚರಣೆಗಳು ಕಲಶೇಶ್ವರನ ಉತ್ಸವ ಮೂರ್ತಿ ಎದುರಿನಲ್ಲಿಯೇ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಉತ್ಸವವು ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಸ್ಥಾನದವರೆಗೆ ಸಾಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಕೂಡಿಗೆಯವರು ಅಂಬಾತೀರ್ಥಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಕಲಶೇಶ್ವರನ ಉತ್ಸವ ಮೂರ್ತಿಯು ರುದ್ರಪಾದಕ್ಕೆ ತೆರಳಿ ಅಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ಪೂಜೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಶ್ರೀ ರಾಮ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ತೆರಳಿ ಸಂಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಅಂಬಾತೀರ್ಥಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದ ಕೂಡಿಗೆಯವರು ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಬಂದ ಅಕ್ಕಿ, ತರಕಾರಿ, ದವಸ ಧಾನ್ಯಗಳು, ಹಣದ ಲೆಕ್ಕಾಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹಬ್ಬವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ವರ್ಷಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟಿಸೇವೆ ಸಲ್ಲಿಸುವ ಗಿರಿಜನ ಕೂಡಿಗೆ ಸಮಾಜಕ್ಕೆ ಹಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬವು ಒಂದು ಗೌರವ ಸಂಕೇತವಾಗಿದೆ. ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಜಾನಪದ ಸೊಗಡನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.[೧೭]

ದೀಪಾವಳಿ

ಮಲೆನಾಡು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬಗಳಲ್ಲಿ ದೀಪಾವಳಿಯು ಪ್ರಮುಖವಾದುದ್ದಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲಾ ಸಮುದಾಯದವರು ತಮ್ಮ-ತಮ್ಮ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಹಬ್ಬ ಇದಾಗಿದೆ. ದೀಪಾವಳಿ ಹಬ್ಬ ಆರು ದಿನಗಳ ಕಾಲ ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. ನರಕ ಚತುರ್ದಶಿಯ ಹಿಂದಿನ ದಿನ ರಾತ್ರಿ ಸ್ನಾನದ ಮನೆಯನ್ನು ತೊಳೆದು ಜೇಡಿ, ಕೆಮ್ಮಣ್ಣನ್ನು ಗೋಡೆಗೆ ಹಚ್ಚಿ ಹಂಡೆಗೆ ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಹಂಡೆಯ ಬಳಿ ಸಗಣಿ ಉಂಡೆ ಮಾಡಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ದೊರೆಯುವ ಕೈಂಡ್ಲೆ ಕಾಯಿಯನ್ನಿಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೆ ಗರಿಕೆ ಮತ್ತು ಹೂವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಆಚರಣೆಗೆ 'ನೀರು ತುಂಬುವ ಹಬ್ಬ' ಮತ್ತು 'ಹಂಡೆ ಪೂಜೆ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಚತುರ್ದಶಿ ದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಮನೆಯವರೆಲ್ಲಾ ಎದ್ದು ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಎಣ್ಣೆ ಸ್ನಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ 'ತುಂಬಿದ ಭೂರೆ ಹಬ್ಬ' ಎಂದು ಹೆಸರು. ತುಂಬಿದ ಭೂರೆ ದಿನ ರಾತ್ರಿ ತರಕಾರಿ, ತೆಂಗಿನಕಾಯಿ ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಬೈಯುತ್ತಾರೆ ಈ ರೀತಿ ಬೈಯಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಒಳ್ಳೆಯದು ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯಿದೆ ಅಮವಾಸೆ ದಿನ ಜಾನುವಾರು ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಗಣಿ, ಗೊಬ್ಬರ ತೆಗೆದು, ಗುಡಿಸಿ, ನೆಲ ತೊಳೆದು ಗೋಡೆಗಳಿಗೆ ಜೇಡಿ ಮಣ್ಣು ಹಚ್ಚುತ್ತಾರೆ.

ಆ ದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ತಮ್ಮ ಎಲ್ಲಾ ಜಾನುವಾರುಗಳನ್ನು ಮೈ ತೊಳೆಸುತ್ತಾರೆ. ಪಾಡ್ಯದ ದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಮನೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಶುಚಿಗೊಳಿಸಿ ಗೋ ಪೂಜೆಗೆ ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಕೊಟ್ಟಿಗೆಗೆ ಬಾಳೆ ಮರಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಮಾವು, ಹಲಸಿನ ತೋರಣ ಹಾಕುತ್ತಾರೆ. ಜಾನುವಾರುಗಳನ್ನು ಶೃಂಗಾರ ಮಾಡಿ ಗೋ ಪೂಜೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿ ಅವುಗಳ ಕುತ್ತಿಗೆಗೆ ಚಪ್ಪೆ ದೋಸೆ ಹಾರವನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಾರೆ. ಪೂಜೆಯ ನಂತರ ಹಸುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಶಂಖ, ಜಾಗಟೆ ಪಟಾಕಿಗಳನ್ನು ಹೊಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಜಾನುವಾರುಗಳು ಓಡುವಾಗ ಅವುಗಳ ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿನ ದೋಸೆಯನ್ನು ಕಿತ್ತು ತಿನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ದೀಪಾವಳಿಯ ಮೇಳಿಗೆ ದೇವರ ಪೂಜೆ

ಮಲೆನಾಡಿನ ಕೃಷಿಕರು, ಕೃಷಿಗೆ ಬಳಸುವ ಎಲ್ಲಾ ಹತಾರಗಳನ್ನು ತೊಳೆದು ಶುಚಿಗೊಳಿಸಿ ಅವುಗಳಿಗೆ ವಿಭೂತಿ ಮತ್ತು ಕುಂಕುಮವನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಗೆ ಇಡುತ್ತಾರೆ. ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬಂಧೂಕುವಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಪೂಜೆಗೆ ಇಡುತ್ತಾರೆ. ದೀಪಾವಳಿಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹರಿಜನರು ಮನೆ-ಮನೆಗೆ ಹೋಗಿ ದೂಪದ ಕೋಲು ಮತ್ತು ಮುಂಡುಗವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅಕ್ಕಿ, ಎಣ್ಣೆ, ವೀಳೆದೆಲೆ, ಅಡಿಕೆ, ಹಣವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಾರೆ. ಮುಂಡುಗವನ್ನು ತುಳಿಸಿಕಟ್ಟೆ, ಹೊಸ್ತಿಲು, ತೋಟ, ಗದ್ದೆಗಳಿಗೆ ಇಡುತ್ತಾರೆ. ದೀಪಾವಳಿಯ ಸಂಜೆಯಲ್ಲಿ ಮನೆಯ ಹಿರಿಯ ಪುರುಷರು ಮೇಳಿಗೆ ದೇವರಿಗೆ (ಆಯುಧಗಳಿಗೆ) ಪೂಜೆ ಮಾಡಿದ ಗದ್ದೆಗೆ ಧೂಪದ ಕೋಲು, ಹಣ್ಣುಕಾಯಿ, ಹೋಳಿಗೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಪೂಜಿಸಿ ಬಂಧೂಕು ಇರುವವರು ಈಡೂ ಹಾರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲದವರು ಪಟಾಕಿ ಹೊಡೆದು "ಹಂಡೋಳಿಗೆ ಹಂಡೋಳಿಗೆ ಕೋಲು ಲಕ್ಷ ದೀಪೋಳಿಗೆ" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅವರವರ ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಧೂಪದ ಕೋಲು ಮಿನುಗುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ನಂತರದಲ್ಲಿ ಮನೆಯ ಬಳಿ ಬಂದು, ತೋಟ ಹಾಗೂ ತುಳಸಿ ಕಟ್ಟೆಯ ಬಳಿ ದೂಪದ ಕೋಲು ಹಚ್ಚಿ, ದೀಪವನ್ನು ಬೆಳಗುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ಪಟಾಕಿ ಹೊಡೆದು ಮನೆಯೊಳಗಿನ ಮೇಳಿಗೆ ದೇವರಿಗೆ ಸಿಹಿ ಊಟದ ಎಡೆಯನ್ನಿಟ್ಟು ಪೂಜಿಸಿ ನಂತರ ಹಿರಿಯರಿಗೆ ಎಡೆ ಇಟ್ಟು ನಂತರದಲ್ಲಿ ಮನೆಯವರು ಊಟ ಮಾಡುವ ಪದ್ಧತಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಮೇಳಿಗೆ ದೇವರನ್ನು ದೀಪಾವಳಿಯ ನಂತರ ಮೂರು ದಿನಗಳ ಕಾಲ ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೊದಲನೆ ದಿನ ಮೊಸರನ್ನು, ಎರಡನೆ ದಿನ ಹಾಲು, ಅನ್ನ, ತುಪ್ಪ, ಸಕ್ಕರೆ, ಮತ್ತು ಕೊನೆಯ ದಿನ ಮಾಂಸಹಾರವನ್ನು ಎಡೆ ಇಟ್ಟು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಾರನೆ ದಿನ ಪೂಜೆಗೆ ಇಟ್ಟ ಎಲ್ಲಾ ಆಯುಧಗಳನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದು ಮಲೆನಾಡಿನ ವಿಶೇಷ ಆಚರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಇದನ್ನು ಒಕ್ಕಲಿಗರು, ಗೌಡಾಲು, ಭೋವಿ, ಪೂಜಾರರು, ಶೆಟ್ಟರು ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇವತ್ತಿಗೂ ಈ ರೀತಿ ಆಚರಣೆ ಮುಂದುವರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವಂತಹ ಚಹರಗಳು ಕಾಣುತ್ತವೆ.

ಅಂಟಿಗೆ-ಪಿಂಟಿಗೆ

ಗೌಡಾಲು ಆದಿವಾಸಿಗಳು ಆಚರಿಸುವ ಮುಖ್ಯವಾದ ಆಚರಣೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಟಿಗೆ-ಪಿಂಟಿಗೆಯೂ

ಒಂದು. ಇದನ್ನು ದೀಪಾವಳಿ ಹಬ್ಬದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ೧೫ ದಿನ ರಾತ್ರಿ ಆಚರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರತಿ ತಂಡದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೧೦ ರಿಂದ ೩೦ ಪುರುಷರಿರುವರು. ಇವರು ಕೊರವ, ಜೋಗಿ, ಬಾಲೆ, ಸಂತೋಷ, ಗೊಲ್ಲ, ಶಿಕಾರಿ, ಬಸವ ಹಂದಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವೇಷ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಹಾಲು ಬರುವ ಗಿಡದ ಕೆಳಗೆ ಜಮಾಯಿಸಿ ದೀಪ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ರಾತ್ರಿ ೭ ಗಂಟೆಯಿಂದ ಮನೆ–ಮನೆಗೆ ಹಾಡುತ್ತಾ ಹೋಗಿ ಜಗಲಿಯಲ್ಲಿ ಅಂಟಿಗೆ–ಪಿಂಟಿಗೆಯ ಜ್ಯೋತಿ ಬೆಳಗಿಸಿಅಂಗಳದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಅರ್ಧ ಗಂಟೆ ವೇಷ ನೃತ್ಯ ಮತ್ತು ಜ್ಯೋತಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹಾಡು, ಬಸವನು ಹುಟ್ಟಿದ ಹಾಡು, ಬಾಲ ಚಕ್ರನ ಹಾಡು, ಮಧುಮಕ್ಕಳ ಮೇಲಿನ ಹಾಡು, ಶೆಟ್ಟಿಗಾರರ ಮೇಲಿನ ಹಾಡು, ಅರಸರ ಮೇಲಿನ ಹಾಡು, ಅಕ್ಕಿ ಪದ, ಭತ್ತದ ಪದ, ಹಣದ ಪದ, ಬಾಗಿಲು ಪದ, ದೇವರ ಪದ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹಾಡಿ ನೃತ್ಯ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿ ಮನೆಯವರಿಂದ ಕಾಣಿಕೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಮುಂದಿನ ಮನೆಗೆ ಜ್ಯೋತಿಯೊಂದಿಗೆ ತೆರಳುವರು. ಮುಂದಿನ ಮನೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದಿನ ಮನೆಯಂತೆಯೇ ಅದನ್ನೇ ಪುನರಾವರ್ತಿಸುವರು. ೧೫ನೇ ರಾತ್ರಿಯ ನಂತರ ಹಾಲು ಬರುವ ಗಿಡದ ಕೆಳಗೆ ಜ್ಯೋತಿ ಇಟ್ಟು ಪ್ರತಿ ಮನೆಯಿಂದ ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದನ್ನು ಪ್ರಸಾದ ಮಾಡಿ ಹಂದಿ ಬಲಿಯೊಂದಿಗೆ ದೈವಕ್ಕೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಆ ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಈ ಆಚರಣೆಯನ್ನು ಮುಗಿಸುತ್ತಾರೆ.[೧೮]

ಭೂಮಿ ಹುಣ್ಣಿಮೆ

ಈ ಹಬ್ಬ ಆಶ್ವೀಜ ಶುದ್ಧ ಪೂರ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ಬೆಳಗಿನ ಜಾವ ಸೂರ್ಯ ಉದಯಿಸುವ ಮೊದಲು ೩.೩೦ – ೫ ಗಂಟೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೇ ತಮ್ಮ ಭತ್ತದ ಬೆಳೆ ಹಾಕಿದ ಸಾಗುವಳಿ ಜಮೀನಿನಲ್ಲಿ ಎಡೆ ಇಟ್ಟು ಪೂಜೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಕದರು ಹೊರ ಬರಲು ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ಗರ್ಭಿಣಿ ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಬೈಕೆ ಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ನೂರ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಗಿಡಗಳ–ಮರಗಳ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪಲ್ಯ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಬೆರಕೆ ಸೊಪ್ಪಿನ ಪಲ್ಯ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಕಾಡಿನ ಗೆಣಸು ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲ ಗೆಣಸು ಬೇಯಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪಾಯಸ, ಬಣ್ಣದ ಸೌತೆಕಾಯಿ ಪಲ್ಯ, ಚಿನಿಕಾಯಿ ಕಡಬು, ಮರಗೆಸು ದಂಟಿನ ಕಡಬು, ಸೊರೆಕಾಯಿ, ಹೀರೆಕಾಯಿ ಕಡಬುಗಳು ಬೈಕೆಗೆ ಮಾಡುವ ಅಡಿಗೆಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಅಡಿಗೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಹೆಂಗಸರು ರಾತ್ರಿ ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡದೆ ಮಡಿಯಿಂದ ಅಡಿಗೆ ಸಿದ್ಧ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಬೆಳೆ ಬೆಳೆದಿರುವ ಅವರ ಜಮೀನಿನಲ್ಲಿ ಪೂಜೆ ಮಾಡಲು ಒಂದು ಸ್ಥಳವನ್ನು ಸಮತಟ್ಟಾಗಿ ಕೆತ್ತಿ ಸಗಣಿ ಇಂದ ಸಾರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ೨ ಬಾಳೆ ಗಿಡಗಳನ್ನು, ೩ ಕಬ್ಬನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಮಾವಿನ ಸೊಪ್ಪಿನ ತೋರಣ ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ಆ ದಿನ ಬೆಳಿಗಿನ ಜಾವ ೫ ಗಂಟೆಗೆ ಪೂಜೆ ಮಾಡುವ ಮನೆಯ ಹಿರಿಯ ಗಂಡಸರು ಸ್ನಾನಮಾಡಿ ಪೂಜ ಸಾಮಾಗ್ರಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಿದ್ಧ ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳತ್ತಾರೆ. ಮಾಡಿದ ಖಾದ್ಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಸುಟ್ಟು ಬಾಳೆ ಎಲೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಹೂಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ "ಅಚ್ಚ ಅಂಬಲಿ, ಹಾಲು ಅಂಬಲಿ, ಬಣ್ಣದ ಸೌತೆಕಾಯಿ, ಬೇಲಿ ಮೇಲಿನ ಕಾಕಿ ಸೊಪ್ಪು, ಹೀರೆಕಾಯಿ, ನೂರ ಒಂದು ಕುಡಿ ಭೂಮಿ

ತಾಯಿಗೆ ಬೈಕೆ ಬೈಕೆ" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಹಕ್ಕಿಗಳು ಕೂಗುವುದರೊಳಗೆ ಮುಗಿಸಬೇಕು. ಆ ದಿನ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಎಡೆ ಹಾಕುತ್ತಾರೆ. ಮನೆಯವರೆಲ್ಲ ಹಬ್ಬದ ವಿಶೇಷ ಊಟ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮಾರನೇ ದಿನ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಏನೂ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಭೂಮಿ ಒಲಿಯುತ್ತದೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯು ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿದೆ. ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಎಲ್ಲಾ ಆಚರಣೆಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಜನ ಪ್ರಕೃತಿ ಆರಾಧಕರಾಗಿದ್ದರು, ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ದೇವರಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿರುವ ಅಂಶ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

ಮಾರಿ ಹಬ್ಬ

ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಜಾತಿ, ಜನಾಂಗ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಿಯರು ಸಮಾನ ಮನೋಭಾವನೆಯಿಂದ ಆಚರಿಸುವ ಮಾರಿಹಬ್ಬವು ಎರಡು ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಮೊದಲಿಗೆ ಕಾಡಿನಿಂದ ಅಂಗರಕನ ಮರವನ್ನು ತಂದು ಅದರಲ್ಲಿ ಮಾರಿಯ ಗೊಂಬೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ಅದನ್ನು ಎಡದಾಳಿನಲ್ಲಿ ಕೂರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಾರಿಹಬ್ಬಕ್ಕೆ ಶಾನುಭೋಗರು, ಗೌಡರು ಮತ್ತು ಕುಂಭಾರರು ಮನಸ್ಥಾನದ ಮನೆಗಳೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಶಾನುಬೋಗರ ಮನೆಯಲ್ಲಿನ ಭಂಡಾರವನ್ನು ಹೊಸದೇವರ ಚೌಡಿ ಗುಡಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಸಂಜೆ ದರ್ಶನ ಮುಗಿಸಿ ನಂತರ ಗುತ್ಯಮ್ಮ ಗುಡಿಗೆ ಭಂಡಾರ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಎಡದಾಳಿಗೆ ಭಂಡಾರದೊಂದಿಗೆ ಬಂದು, ಮಾರಿ ಗಣವನ್ನು ಬರೆಸುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಅರಮನೆ ಮಕ್ಕಿಗೆ ಬಂದು ತುಳು ನಾಡಿನಿಂದ ಬಂದ ಗಂಡಮಗ (ಅಹ್ವಾನೆಯಾಗುವ ವ್ಯಕ್ತಿ) ಇವರಿಗೆ ಕೋಲ ಕಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಮೇಲೆ ದೈವ ಆಹ್ವಾನೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ನಂತರ ಎಣ್ಣೆ ವೀಳ್ಯ ಕೊಟ್ಟು ಗಣ ಬಿಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದಾದ ಮೇಲೆ ಬೆಳ್ಳರಮ್ಮನ ದರ್ಶನವಾಗುತ್ತದೆ. ರಾತ್ರಿ ೨ ಗಂಟೆಗೆ ಹೂವು, ಅಕ್ಕಿ, ನೀರು ಹಾಕಿ ಕೋಳಿ ಬಲಿ ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಇಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ಹಂದಿ ಬಲಿ ನೀಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಈ ಆಚರಣೆಗೆ ಕಳಸದ ಎಲ್ಲಾ ಜಾತಿ ಜನಾಂಗದವರು ಹಣ ಸಹಾಯ ಹಾಗೂ ಪಾಲ್ಗೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಕಾಲ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಹಂದಿ ಬಲಿಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಮಾರಿ, ರಾಜನ್ ದೈವ, ಧೂಮವತಿ, ಬೆಳ್ಳರಮ್ಮ, ಗುತ್ತ್ಯಮ್ಮ, ಎಲ್ಲಮ್ಮ, ಮಾತಾಂಗಿ ದೇವರುಗಳಿಗೆ ಪೂಜೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಮುಖ್ಯ ಅಂಶವೆಂದರೇ ಮಾರಿ, ಗುತ್ಯಮ್ಮ, ಎಲ್ಲಮ್ಮ ಮತ್ತು ಮಾತಾಂಗಿ ದೇವರಿಗೆ ಕುಂಬಾರ ಸಮೂದಾಯದವರು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ, ರಾಜನ್ ದೈವ ಮತ್ತು ಧೂಮವತಿಯು ಕಲಸೇಶ್ವರನ ಪರಿವಾರ ದೇವತೆಗಳಾಗಿದ್ದು ಬ್ರಾಹಣರು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ದೈವಗಳಿಗೆ ಭೋವಿ ಜನಾಂಗದವರು ದೀವಟಿಗೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುತ್ತಾರೆ. ಬೆಳ್ಳಾರಮ್ಮ ದೇವರಿಗೆ ಒಂಬತ್ತು ದಿನ ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನದೆಯೇ ಹಾಲು-ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಮಡಿಯಿಂದ ಹರಿಜನರು (ಹೊಲಯ) ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬೆಳ್ಳಾರಮ್ಮ ದೇವರಿನ ಉಸ್ತುವಾರಿಯನ್ನು ಪೂಜಾರ (ಬಿಲ್ಲವರು) ಮನೆತನ ಮತ್ತು ಎಡದಾಳು ಗೌಡರ ಮನೆತನದವರು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.

ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ೧೧.೩೦ಗೆ ರಾಶಿ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ರಾಜನ್ ದೈವ, ಧೂಮಾವತಿಯು ಕೋಲದವರ ಮೇಲೆ ಆಹ್ವಾಹನೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರಿಗೆ ವೀಳ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ನಂತರ ಬೆಳ್ಳರಮ್ಮನ ಗಣ ಬರುತ್ತದೆ. ರಾಶಿ ಪೂಜೆಗೆ ಮೂರು ದೈವಗಳು ನೀರು ಬಿಟ್ಟು, ಹೂವು, ಅಕ್ಷತೆ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಊಟದ ವ್ಯವಸ್ತೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮಿಯರು, ಜಾತಿ, ಜನಾಂಗದವರು ಬರುವ ಕಾರಣ ಮಾಂಸಹಾರ ನಿಶೇಧಿತವಾಗಿದೆ. ನಂತರ ಹತ್ತು ಜನಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ನೀಡಿ. ಮಾರಿಯನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವ ಕಾರ್ಯವು ಆರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಾರಿಯ ಹಿಂದೆ ಬೆಳ್ಳರಮ್ಮ ಮತ್ತು ರಾಜನ್ ದೈವ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹೋರಿಯನ್ನು ಓಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆ ಹರಕೆ ಹೊತ್ತವರು ಮಾರಿ ಹೊರಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೋಳಿ ಮರಿಗಳನ್ನು ಮೇಲೆ ಹಾರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಾರಿಯೊಂದಿಗೆ, ರಾಜನ್ ದೈವ ಮತ್ತು ಬೆಳ್ಳರಮ್ಮ ಕೈಮರದವರೆಗೂ ಬಿಟ್ಟು ಬರುತ್ತವೆ. ಮಾರಿಯನ್ನು ಕರಡಿ ಗುಡ್ಡದಿಂದ ಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ರಾಜನ್ ದೈವ ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಎಲ್ಲರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಲು ಕುಡಿದು ಭಂಡಾರದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಸ್ತಾರ್ ಚೌಡಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಭಂಡಾರವನ್ನಿಡುತ್ತಾರೆ. ಮಾರನೆಯ ದಿನ ರಾಜನ್ ದೈವದ ಕೋಲ, ಅದರ ಮಾರನೆಯ ದಿನ ಧೂಮಾವತಿಯ ಕೋಲ, ಮೂರನೆಯ ದಿನ ಹಾಲಬ್ಬ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಹಾಲಬ್ಬದ ದಿನ ರಾಜನ್ ದೈವದ ಗಣ ಅಂಬಾ ತೀರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ಹೊಸ್ತಾರ ಚಾವಡಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಂಡವನ್ನು ಹಾಯ್ದು, ಮುಳ್ಳಿನ ಹಣೆಗೆ ಮೇಲೆ ನಿಂತು ಹೇಳಿಕೆ ನೀಡುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿಯು ಉಪಹಾರದ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಊರಿನ ಎಲ್ಲರೂ ಇಲ್ಲಿ ಭಾಗವಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕೊನೆಯ ದಿನ ಕೋಲಾ ಎಲ್ಲಾ ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಗತ್ಯಮ್ಮ ಗುಡಿಯಲ್ಲಿ ಎಡೆ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿ ಹಂದಿ, ಕುರಿ, ಕೋಳಿ ಬಲಿ ನೀಡಿ ಸಾಮೂಹಿಕ ಊಟ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.[೧೯]

ಮಾರಿ ಹಬ್ಬವು ಪ್ರಸುತ್ತ ಐದು ವರ್ಷಗಳಿಂದ ದೇವಾಲಯದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರದ ಕೆಲಸ ಕಾರ್ಯಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಿ ನಿಂತಿದೆ. ವಿಶೇಷವೆಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮ, ಜಾತಿ, ಜನಾಂಗದವರು ಸಮಾನತೆಯಿಂದ ಹಣವನ್ನು ನೀಡಿ, ಈ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಲ್ಗೊಳ್ಳುವುದು ವಿಶೇಷವಾಗಿದೆ. ಕುಂಬಾರರು, ಹರಿಜನ ಮತ್ತು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಒಂದೆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ದೇವರ ಪೂಜೆ ಮಾಡುವುದು ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಆಚರಣೆಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಎಲ್ಲರೂ ಎಲ್ಲಾ ಆಚರಣೆಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದು ಉತ್ತಮ ಸಂದೇಶವನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ. ಭೂತರಾಧನೆಯು ಸಹ ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿನದಾಗಿ ಕಂಡು ಬಂದಿದೆ. ಒಂದು ಮನೆತನಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಕುಲ ದೇವರು ಎಂದಿರುತ್ತದೆಯೋ ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮನೆತನಕ್ಕೆ ದೈವದ ಮನೆ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ದೈವದ ಮನೆಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿನದಾಗಿ ಜೈನರು ಪೂಜಿಸುವುದು ವಿಶೇಷ. ಈ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾತಿದೆ "ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದರೆ ದೇವರು ಬಿಟ್ಟೀತು, ಆದರೆ ದೈವ ಕೇಡು ಬಗೆವುದು" ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮಲೆನಾಡು ಭಾಗವಾದ ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ

ಪ್ರಕೃತಿ ಆರಾಧನೆಯೊಂದಿಗೆ ದೈವಾರಾಧನೆಯು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಜನ ಸಾಮಾನ್ಯರು ಮನುಷ್ಯ ಸತ್ತ ನಂತರ ದೇವರಾಗುತ್ತಾನೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಕಾಯುತ್ತಾನೆ ಎಂಬ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದಾರೆ. ಜೊತೆಗೆ ಜಟಿಗ ಎಂದು ಈ ಆತ್ಮಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶುಭ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇವುಗಳಿಗೆ ಎಡಯನ್ನು ಹಾಕುವ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ದೈವದ ಹರಿಕೆ, ಚೌಡಿಗೆ ಹಣ್ಣು ಹಾಕುವುದು. ಇಂತಹ ಆಚರಣೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಬಹುಮುಖಿಯಾಗಿ ಬದಲಾಗುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಕಳಸ ಪರಿಸರವು ಒಂದು. ವೈದಿಕಶಾಹಿ ವರ್ಗದಿಂದ ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣಗಳು ನಡೆದರೇ, ಹಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬ ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗದ ಜನಪದೀಯ ಆಚರಣೆಯ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲಾ ಜಾತಿ ಜನಾಂಗವನ್ನು ಒಗ್ಗೂಡಿಸುವ ಕಲಸೇಶ್ವರ ಜಾತ್ರ ಮಹೋತ್ಸವ ಮತ್ತು ಮಾರಿಹಬ್ಬ ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ಜನರ ಭಾವೈಕ್ಯತೆಯನ್ನು ಬಿಂಬಿಸುವ ಸಾಮಸ್ಕೃತಿಕ ಸಮ್ಮಿಲನ, ವಿವಿಧತೆಯಲ್ಲಿ ಏಕತೆಯನ್ನು ಸಾರುವ ಸಂಚಲನ, ಚಹರೆಗಳು ಮಹತ್ವಪೂರ್ಣ ಸಂಕಲನದ ಸಾಕ್ಷಿಪ್ರಜ್ಞೆಯಾಗಿ ಗೋಚರವಾಗಿವೆ.

ಕೊನೆ ಟಿಪ್ಪಣಿ: –

೧. ತಿಪ್ಪೇರುದ್ರಸ್ವಾಮಿ ಎಚ್., ೨೦೧೫, *ಕರ್ಣಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಸಮೀಕ್ಷೆ*, ಪುಟ. ೦೬.

೨. ಗೋಪಾಲರಾವ್ ಎಚ್. ಎಸ್., *ಭಾರತೀಯ ಬಹುಮುಖೀ ಸಂಸ್ಕೃತಿ*, ಪುಟ. ೦೭.

೩. ಮುನಿರಾಜಪ್ಪ, ೨೦೦೫, *ಮಾಗಡಿ ಸೀಮೆ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ*, ಪುಟ. ೯೫.

೪. ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ೧೯೬೬, *ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ*, ಪುಟ. ೪೩೦–೪೩೧.

೫. ವಕ್ತೃ: ಶ್ರೀ ರಾಧಕೃಷ್ಣ ಭಟ್.

೬. ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯ ಕರ್ನಾಟಿಕ, ಸಂಪುಟ–೧೧, ಪುಟ. ೧೭೫.

೭. ಅದೇ, ಪು.ಸಂ–೧೭೬.

೮. ಮೇತ್ರಿ ಕೆ. ಎಂ., *ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಆದಿವಾಸಿಗಳು*, ಪುಟ. –೬೨.

೯. ಅದೇ, ಪುಟ. ೬೩–೬೪.

೧೦. ವಕ್ತೃ: ಶ್ರೀ ಅನಂತ ಪದ್ಮನಾಭ ಭಟ್.

೧೧. ವಕ್ತೃ: ಶ್ರೀ ಗಣೇಶ್ ಐತಾಳ್.

೧೨. ವಕ್ತೃ: ಟಿ. ಪಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ.

೧೩. ವಕ್ತೃ: ಶ್ರೀ ಅನಂತ ಪದ್ಮನಾಭ ಭಟ್.

೧೪. ವಕ್ತೃ: ಶ್ರೀ ಗಣೇಶ್ ಐತಾಳ್.

೧೫. ವಕ್ತೃ: ಶ್ರೀ ಲಕ್ಷ್ಮಿನಾರಾಯಣ್ ಭಟ್.

೧೬. ವಕ್ತೃ: ಹರ್ಷ.

೧೭. ವಕ್ತೃ: ಶ್ರೀನಿವಾಸ್–ಗೌಡಾಲು ಜನಾಂಗದ ಹಿರಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿ.

೧೮. ವಕ್ತೃ: ಎಸ್ ಕೃಷ್ಣಪ್ಪ–ಗೌಡಾಲು ಜನಾಂಗದ ವ್ಯಕ್ತಿ.

೧೯. ವಕ್ತೃ: ಬಾಸ್ಕರ ಗೌಡ್ರು.

ಅಧ್ಯಾಯ ಎಂಟು
ಸಮಾರೋಪ

ಅಧ್ಯಾಯ – ೮

ಸಮಾರೋಪ

ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಈವರೆಗೆ ವಿವರವಾಗಿ ಸಂಶೋಧನೆ ನಡೆದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನದ ಮೂಲಕ ಕೆಲವು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ವಿಸ್ತರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಸ್ಥಳೀಯ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಣಾತ್ಮಕ ಹಾಗೂ ವಿವರಣಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಶೋಧನೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಲಾಯಿತು. ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯದ ಮೂಲಕ ತಾಲೂಕಿನ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲದ ನೆಲೆಗಳು, ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಕಾಲಘಟ್ಟದ ದೇವಾಲಯಗಳು, ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು, ಶಾಸನಗಳು, ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು, ಸ್ಥಳಪುರಾಣಗಳು ಕುರಿತು ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ನಡೆಸಲಾಯಿತು. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರದೇಶದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಿ ರಚಿಸುವ ಸಲುವಾಗಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಅರಿಯುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಇತಿಹಾಸ ಕಾಲದವರೆಗಿನ ನೆಲೆಗಳಿದ್ದು, ಅಧ್ಯಯನದ ಮೊದಲು ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಯಾವುದೇ ನೆಲೆಗಳು ಕಂಡು ಬಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿದಂತೆ ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನಿಲುಸುಗಲ್ಲು, ಕೊಡೆಕಲ್ಲು ಕಂಡಿಕೋಣೆ ಸಮಾಧಿ ಮಾದರಿಯ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸಮಾಧಿಗಳು ಮತ್ತು ಕಲ್ಗುಳಿಗಳು ದೊರೆತಿವೆ. ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಕಾಲಘಟ್ಟಕ್ಕೆ ಸೇರಿದಂತೆ ಸಾಂತರಸರು, ಹೊಯ್ಸಳರು, ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು, ವಿಜಯನಗರ ಅರಸರು, ಕೆಳದಿ ನಾಯಕರು, ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರು ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿರುವುದು ಕಂಡು ಬರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಅವರ ಕಾಲದ ಶಾಸನಗಳು, ನಾಣ್ಯಗಳು, ದೇವಾಲಯಗಳು, ಮೂರ್ತಿ ಶಿಲ್ಪಗಳಿವೆ. ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ವಿವರಣಾತ್ಮಕವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಒಂದು ಪ್ರದೇಶದ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವಾಗ ಅಲ್ಲಿನ ಸ್ಥಳನಾಮ ಕುರಿತು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುವುದು ಅವಶ್ಯಕ. ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು, ಪುರಾಣ, ಇತಿಹಾಸ, ಧರ್ಮ, ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಆಚಾರ–ವಿಚಾರ, ನಂಬಿಕೆ, ಭಾಷಾ ಪ್ರಭಾವ ಮೊದಲಾದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಭೌಗೋಳಿಕವಾಗಿ ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಬೆಟ್ಟ, ಗುಡ್ಡ, ಅರಣ್ಯ ಮತ್ತು ಬಯಲು ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳ ಮೇಲೂ ಪ್ರಭಾವ ಬೀರಿದೆ. ಕಳಸ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಭೌಗೋಳಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯನ್ನು ಒಳಗೊಂಡ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ಮತ್ತು ಜಾತಿವಾರು, ವ್ಯಕ್ತಿನಾಮ ಒಳಗೊಂಡ ಸ್ಥಳಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ಕುದುರೆಮುಖ, ಮರಸಣಿಗೆ, ಹೊರಿನಾಡು, ಬಾಳೆಹೊಳೆ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ

ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪೌರಾಣಿಕ ವಿಷಯಗಳ ಜೊತೆ ಕಲೆ, ವಿಜ್ಞಾನ, ವೈದ್ಯ, ವ್ಯಾಕರಣ, ನಾಟಕ ಲಕ್ಷಣ, ಸಂಗೀತ ಹಲವು ವಿಷಯಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಒಂದು ಸ್ಥಳದ ಇತಿಹಾಸ ರಚನೆಗೆ ಇವು

ಒತ್ತಾಸೆಯಾಗುತ್ತವೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿರುವ ತೀರ್ಥಕ್ಷೇತ್ರಗಳು, ಮಹಿಮಾ ವರ್ಣನೆಗಳು, ನದಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ತಾಲೂಕಿನ ಸ್ಥಳಗಳೊಂದಿಗೆ ಸಂಯೋಜನೆಗೊಂಡಿವೆ. ಅಧ್ಯಯನ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ನದಿಗಳು, ದೇವಾಲಯಗಳು, ತೀರ್ಥ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳು ಪುರಾಣಗಳೊಂದಿಗೆ ಹೊಂದಿರುವ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಸ್ತುತ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೧ನೆ ಶತಮಾನದಿಂದ ೧೯ನೆ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಸುಮಾರು ೮೦ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಶಾಸನಗಳು ಲಭ್ಯವಾಗಿವೆ. ಸಾಂತರರು, ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರು ಇಲ್ಲಿ ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿ ತಮ್ಮದೇ ಆದ ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದರು. ಬಹುತೇಕ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಬಳಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗಿದೆ. ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಳಸ ಕಂಪಣ ಎಂದೂ, ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಳಸ ಸೀಮೆ ಎಂದೂ, ಮೈಸೂರು ಅರಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಳಸ ಮಾಗಣಿ ಎಂದು ಕರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿದ್ದ ಕಳಸ ಪ್ರದೇಶ ಹೊಯ್ಸಳರ ಮಾಂಡಲೀಕರಾದ ಸಾಂತರರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದು, ನಂತರ ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಮಾಂಡಲೀಕರಾಗಿದ್ದ ಕಳಸ-ಕಾರ್ಕಳ ಭೈರರಸರ ದೊರೆಗಳ ಬೇಸಿಗೆ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿಯೂ ಐತಿಹಾಸಿಕ ನಗರವಾಗಿತ್ತು. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೧೫೪ರ ಮಹಾ ಮಂಡಲೇಶ್ವರ ಶಾಂತ ಮಾರುದೇವನ ಕಳಸದ ಶಾಸನದಿಂದ ಆರಂಭಿಸಿ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೬೮೯ರ ಭೈರರಸನ ಶಾಸನದ ತನಕ ಈ ರಾಜ ಮನೆತನದ ಸುಮಾರು ೪೦ರಷ್ಟು ಶಾಸನಗಳು ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿದೆ. ಈ ಸುಮಾರು ೫ ಶತಮಾನಗಳ ಕಾಲ ಕಳಸ ಪ್ರದೇಶವನ್ನಾಳಿದರು ಎಂಬುದು ಶಾಸನಗಳ ಅಧ್ಯಯನದ ಮೂಲಕ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಕ್ಷೇತ್ರ ಕಾರ್ಯದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ೫ ಅಪ್ರಕಟಿತ ಶಾಸನಗಳು ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಲಾಗಿದೆ. ಈ ಶಾಸನಗಳು ದಾನದತ್ತಿಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ ವಿವರಣೆಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತದೆ.

ದೇವಾಲಯಗಳು ಗತಮಾನದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಚರಿತ್ರೆಯ ಪುನರ್ ನಿರ್ಮಾಣದ ಬಹುಮುಖ್ಯ ಆಕರಗಳು. ಇಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೦ನೇ ಶತಮಾನದಿಂದ ೧೮ನೇ ಶತಮಾನದವರೆಗಿನ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ವೇಣುಗೋಪಾಲ ದೇವಾಲಯ, ಬಿಂದು ಮಾಧವ ದೇವಾಲಯ, ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯ, ಬಾಳೆಹೊಳೆ ಚೆನ್ನಕೇಶವ ದೇವಾಲಯ, ದುರ್ಗದಹಳ್ಳಿ ಕಾಲಭೈರವ ದೇವಾಲಯಗಳಿದ್ದು ಕೆಲವು ದೇವಾಲಯಗಳ ದಾಖಲು ಆಗಿಲ್ಲ. ಹೆಚ್ಚಿನದಾಗಿ ಹೊಯ್ಸಳ, ವಿಜಯನಗರ, ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ದೇವಾಲಯಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ, ಶಾಕ್ತ, ಜೈನ, ಎಂಬುದಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು, ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಇತಿಹಾಸದ ರಚನೆಗೆ ಮಹತ್ತರವಾದ ಆಕರಗಳಾಗಿವೆ. ಹೊಯ್ಸಳರಿಂದ ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟ ರೀತಿಯ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು ರಚನೆಯಾಗಿವೆ. ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಅಂದಿನ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಬದಲಾವಣೆ ಮತ್ತು ಸಂಘರ್ಷವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಇವುಗಳನ್ನು ಶೈವ, ವೈಷ್ಣ, ಶಾಕ್ತ, ಜೈನ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪವೆಂದು ವಿಂಗಡಿಸಿ ವಿವರವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೦ನೇ ಶತಮಾನದಿಂದ ೧೯ನೇ ಶತಮಾನದವರೆಗೆ ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಶೈವ ಧರ್ಮಿಯರ ಜೊತೆಗೆ ಜೈನ ಧರ್ಮಿಯರ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿತ್ತು.

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರು, ಗಣಪತಿ ಶಿಲ್ಪ, ನಂದಿ ಶಿಲ್ಪ, ಮಹಿಷ ಮರ್ದಿನಿ, ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿ ಅಮ್ಮನವರ ಶಿಲ್ಪ, ರಾಶಿಚಕ್ರ, ಇದಲ್ಲದೇ ಬಲ್ಲಾಳರಾಯನ ದುರ್ಗ ಕಾಲಭೈರವ ಶಿಲ್ಪ ಮಹತ್ವದಾಗಿದೆ. ವಿಶೇಷವಾಗಿ. ರಾಶಿಚಕ್ರ ಶಿಲ್ಪವು ಸಪ್ತ ಅಶ್ವ, ಕುರಿ, ಮತ್ಸ್ಯ, ಕಳಸ, ಮಕರ, ಚೇಳು, ತಕ್ಕಡಿ, ಏಡಿ, ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವ ಶಿಲ್ಪಗಳಾಗಿವೆ. ಇವು ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ. ಇದರ ಕಲಾ ಶೈಲಿಯನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೦ ಮತ್ತು ೧೧ನೆ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿರಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಮುಖ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಾರ ಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಉಳಿದೆಲ್ಲ ಶಿಲ್ಪಗಳಿಗಿಂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕೆತ್ತನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು ಹೊಯ್ಸಳ ಅಥವಾ ಸಾಂತರರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ್ದೆನ್ನಬಹುದು. ಈ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪವು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿದ್ದು ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪಗಳಂತಿಲ್ಲ. ಕ್ರಿ.ಶ. ೧೫೧೬ರಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಇಟ್ಟಿರಬಹುದು ಇನ್ನೂ ತಾಳಾಸುರವಧೇ ಮಾಡಿದ ಗಜರೂಪಿ ಆನೆ, ಗಣಪತಿ ಶಿಲ್ಪವೆಂದು ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಆನೆ, ಗಣಪತಿ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು (ಹೆಣ್ಣು/ಗಂಡು) ಗಮನಿಸಿದಾಗ ಬೇಲೂರು, ಹಳೆಬೀಡಿನಲ್ಲಿ ಆನೆಯ ಕೈಪಿಡಿಗಳಂತೆ ಕಂಡು ಬರುವಂತೆ ಇದೆ. ಇವುಗಳು ಹೊಯ್ಸಳರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಕೈಪಿಡಿಗಳಾಗಿದ್ದು, ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಗುಡಿಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾದೇಶಿಕವಾಗಿರುವ ಪುರಾಣದೊಂದಿಗೆ (ತಾಳಾಸುರ ಸಂಹಾರ) ಹೋಲಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಕೈಗೊಂಡಾಗ ಅನೇಕ ಮಾಹಿತಿಗಳು ಹೊರ ಬರುತ್ತವೆ.

ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಅಧ್ಯಯನವನ್ನು ನೋಡುವುದಾದರೆ ಇದುವರೆಗೆ ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಅಧ್ಯಯನವಾಗಿರುವುದು ತೀರಾ ಕಡಿಮೆ. ಕ್ಷೇತ್ರ ಕಾರ್ಯದ ಮೂಲಕ ಸುಮಾರು ಮೂವತ್ತು ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಬೆಳಕಿಗೆ ತರಲಾಗಿದೆ. ವೀರಗಲ್ಲು ಮತ್ತು ವೀರ ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು, ಬೈರವಪಾದ ಶಿಲ್ಪಫಲಕಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಶೈಲಿ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣದ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಗುರುತಿಸಿ ಚರ್ಚಿಸಿಲಾಗಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಆಯುಧ, ಪ್ರಾಣಿ, ಉಡುಪು, ಆಭರಣ, ವಾದ್ಯಗಳ ಬಗೆಗಿನ ವಿವರಗಳನ್ನು ಎಳೆಎಳೆಯಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ನಂತರದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಸಮುದಾಯಗಳು ಆಚರಿಸುತ್ತಿರುವ ಆಚರಣೆಗಳು, ಜನಪದ ಸೊಗಡು, ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗಗಳ ವಿಶೇಷವಾದ ಜೀವನದ ರೀತಿ–ನೀತಿಗಳು, ಹಬ್ಬ ಹರಿದಿನಗಳ, ಜಾತ್ರೋತ್ಸವಗಳ ಕುರಿತು

ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಫಲಿತಗಳು

ಕಳಸ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಬುನಾದಿಯಂತಿರುವ ಶಿಲಾಯುಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿ ದಟ್ಟವಾದ ಅರಣ್ಯ ಬೆಟ್ಟ-ಗುಡ್ಡ ಹಾಗೂ ನೀರಿನ ಹರಿವಿನಿಂದಾಗಿ ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ ಕಾಲಘಟ್ಟದ ಮಾನವನು ಬದುಕಲು ಸುರಕ್ಷಿತ ತಾಣವಾಗಿತ್ತು. ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ನಿಲುಸುಗಲ್ಲು, ಕೊಡೆಕಲ್, ಕಂಡಿಕೋಣೆ ಸಮಾಧಿಗಳು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಕಲ್ಗುಳಿಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ನಿಲುಸುಗಲ್ಲು ೯ ಅಡಿ ಉದ್ದ ಮತ್ತು ತಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ೬ ಅಡಿ ಅಗಲವಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಮನೆ ಅಥವಾ ಡಾಲ್ಮೆನ್ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುವ ಸಮಾಧಿಯ ಕಲ್ಲು ಚಪ್ಪಡಿಯ ಅಂಚಿನಲ್ಲಿ ಚೌಕಕಾರದ ರಂಧ್ರವನ್ನು ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಸಮಾಧಿಗಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲೇ ನೈಸರ್ಗಿಕ ಬಂಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಏಳು ಕಡೆ ಕಲ್ಗುಳಿಗಳು ಕಂಡುಬಂದಿವೆ. ಈ ಐದು ಕಲ್ಗುಳಿಗಳು ಜಾನಪದೀಯ ಅಳಿಗುಳಿಮಣೆ ಅಥವಾ ಚೆನ್ನಮಣೆಯನ್ನು ಹೋಲುತ್ತವೆ. ಎರಡು ಸಮನಾಂತರ ಸಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ೧೪ ಗುಳಿಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಕೆಲವು ೧೮ ಗುಳಿಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿವೆ. ಕರಾವಳಿಯ ಜಾನಪದ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಮಣೆ ಇಂದಿಗೂ ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಲಾಪವಾಗಿದೆ. ತುಳು ಜಾನಪದದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಮಣೆ ಸಾವಿನ ಸಂಕೇತವಾಗಿದೆ. ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾಯುಗದ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಕಲ್ಗುಳಿಗಳು ಸಾವಿನ ಸಂಕೇತವಾಗಿದ್ದು, ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಐದು ಗುಹೆಗಳು ಐದು ಸಮಾಧಿಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಸಾಂತರಸರ ಕಾಲದಿಂದ ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ ಕಾಲದ ತನಕ ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರಗಳು ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಭೈರರಸರ ಕಾಲಕ್ಕೆ/ ಕಾಲಮಾನಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ತನೂಡಿ ಪಾಳೆಗಾರರು ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಇದು ಸ್ಥಳೀಯ ರಾಜಮನೆತನವಾಗಿತ್ತು ಎಂಬುದು ತನೂಡಿ ಮನೆ ಹಾಗೂ ಅಲ್ಲಿರುವ ಕಡತಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಮನೆತನವನ್ನು ಕಳಸ ಪರಿಸರವನ್ನು ಆಳ್ವಿಕೆ ನಡೆಸಿದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಸ್ಥಳೀಯ ರಾಜಮನೆತನವಾಗಿ ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆ ಕಳಸದ ಪರಿಸರದ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಚರಿತ್ರೆಯ ಬರವಣಿಗೆಗೆ ಮೌಖಿಕ ಆಕರಗಳು ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿದ್ದು, ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳನಾಮ, ಸ್ಥಳಪುರಾಣ ಮತ್ತು ಸ್ಥಳೀಯ ಐತಿಹ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ ಈ ಮೌಖಿಕ ಆಕರಗಳ ಸಂಗ್ರಹವು ಮುಂದಿನ ಸಂಶೋಧನೆಗೆ ಸಹಾಯಕವಾಗಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಶೋಧನೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಐದು ಅಪ್ರಕಟಿತ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಕಳಸ ಚಂದ್ರನಾಥ

ಬಸದಿ, ಸಂಸೆ ಶಾಂತಿನಾಥ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ವೇಣುಗೋಪಾಲ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಕಳಸದಲ್ಲಿ ಪತ್ತೆ ಹಚ್ಚಲಾಗಿದೆ ನಾಲ್ಕು ಶಾಸನಗಳು ಕನ್ನಡ ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಒಂದು ಶಾಸನವು ನಾಗರಿ ಲಿಪಿಯಲ್ಲಿದೆ. ನಾಲ್ಕು ಶಾಸನಗಳು ಜೈನ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದು, ಜೈನರ ದಾನ/ನೋಂಪಿಯ ಕುರಿತು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಲಲಿತ ಕೀರ್ತಿಯ ಶಿಷ್ಯ ದೇವಚಂದ್ರನು ಹಾಕಿಸಿರುವ ಚಿಕ್ಕ ಚಂದ್ರನಾಥನ ವಿಗ್ರಹದ ಹಿಂದಿರುವ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಲಿ ನೋಡಿದ ಕಿವಿಯಲಿ ಕೇಳಿದ ಪಾಪದ ನಿವೇದನೆಯ ಬಗ್ಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸನವು ದಾನ-ದತ್ತಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ವಿವರಿಸುತ್ತವೆ. ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳು ದಾನ-ದತ್ತಿಯ ಕುರಿತಾದರು ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳಿಂದ ಅಂದಿನ, ರಾಜಕೀಯ, ಸಾಮಾಜಿಕ, ಆರ್ಥಿಕ, ಧಾರ್ಮಿಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿರುವ ಅಳತೆ-ತೂಕ, ತೆರಿಗೆ, ನಾಣ್ಯ, ಲಿಪಿಕಾರರು ಮತ್ತು ಬರಹಗಾರರನ್ನು ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಅಧ್ಯಯನದ ಪ್ರಕಾರ ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ದೊರೆತ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿನ ಲಿಪಿಕಾರರ ಪಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಳಸ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಿನದಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಿರುವುದು.

ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಗದ್ಯಾಣ, ಪೊನ್ನು, ಹೊನ್ನು, ಪಣ, ವರಹಗಳೆಂಬ ನಾಣ್ಯಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಅಂಗುಲ, ಕೊಳಗ, ಕೋಲು, ಖಂಡುಗ, ಪಾವು, ಮುಡೆ, ಇಂಚು, ಸಲ, ಸಿದ್ದೆ, ಸೊಲಗೆ ಎಂಬ ತೂಕ ಮತ್ತು ಅಳತೆಗಳ ಉಲ್ಲೇಖವಾಗಿರುವುದು ಗುರುತಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕಳಸ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಕ್ಷೇತ್ರ ಕಾರ್ಯ ಶೋಧನೆಯ ಮೂಲಕ ಪ್ರಾದೇಶಿಕವಾಗಿ ಲಭ್ಯವಿರುವ ಆಕರಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಶೈವ, ವೈಷ್ಣವ, ಶಾಕ್ತ ಹಾಗೂ ಜೈನ ಸ್ಮಾರಕಗಳೆಂದು ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅಧ್ಯಯನದ ಚೌಕಟ್ಟಿಗೆ ಒಳಪಡಿಸಿ ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಕೂಡೀಕರಿಸುವಲ್ಲಿ ಮೊದಲ ಪ್ರಯತ್ನವಾಗಿದೆ.

ಕಳಸ ಪರಿಸರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಈವರೆಗೆ ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ದುರ್ಗದಹಳ್ಳಿಯ ಕಾಲ ಭೈರವ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಹೊರತುಪಡಿಸಿ ಉಳಿದ ಯಾವುದೇ ದೇವಾಲಯಗಳ ಕುರಿತು ಅಧ್ಯಯನಗಳಾಗಿಲ್ಲ. ಈ ಎರಡು ದೇವಾಲಯದ ಕುರಿತಾಗಿಯು ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗಿ ಮಾಹಿತಿ ದೊರೆಯುತ್ತದೆ. ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯದ ವೇಳೆ ವಿಜಯನಗರ ಮತ್ತು ವಿಜಯನಗರೋತ್ತರ ದೇವಾಲಯಗಳಾದ ವೆಂಕಟರಮಣ, ವೇಣುಗೋಪಾಲ, ಗಿರಿಜಾಂಬ, ಬಿಂದು ಮಾಧವ, ವೀರ ನಾರಾಯಣ, ಚೆನ್ನಕೇಶವ, ಗಣಪತಿ, ಕನ್ನೇರಮ್ಮ ಗುಡಿ ಒಟ್ಟು ೨೧ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ದಾಖಲಿಸಿ ವಿವರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗಮನಿಸಬೇಕಾದ ಅಂಶವೆಂದರೆ, ಹೊಯ್ಸಳರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪನೆಯಾದದ್ದು ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಆದರೆ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲೇ ಶಿಲ್ಪಕಲೆಗೆ ಹೆಸರಾದ ಈ ಮನೆತನದ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬಂದಿಲ್ಲ.

ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಮುಖ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿರುವ ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪವು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕೆತ್ತನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು, ಶೈಲಿಯ ಆಧಾರದ ಮೇಲೆ ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೧ ಮತ್ತು ೧೨ನೇಯ ಶತಮಾನದ ಶಿಲ್ಪಗಳೆಂದು ಗುರುತಿಸಬಹುದು. ಹಾಗೆಯೇ ದೇವಾಲಯದ ಶೈಲಿ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಾಗಿದ್ದು, ದ್ವಾರಪಾಲಕರ ಶಿಲ್ಪವು ಹೊಯ್ಸಳ/ಸಾಂತರಸರ ಕಾಲಮಾನದಾಗಿದೆ. ಬಹುಶಃ ೧೫೧೬ರಲ್ಲಿ ಆದ ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಬದಲಾವಣೆಗಳು ಆಗಿರಬಹುದು. ಇವುಗಳು ಸ್ವತಂತ್ರ ಶಿಲ್ಪಗಳಾಗಿದ್ದು ಹಾಗೂ ಎಡ ಬದಿಯ ದ್ವಾರಪಾಲಕನ ಎಡ ಗೈಯಲ್ಲಿ ಗುಲಗಂಜಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದಂತೆ ಕೆತ್ತಲಾಗಿದೆ. ಕಳಸದ ಕಲಶೇಶ್ವರನ ದರ್ಶನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಕಾಶಿ ವಿಶ್ವನಾಥನ ದರ್ಶನಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಗುಲಗಂಜಿ ಕಾಳಿನ ತೂಕಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಪುಣ್ಯಲಭಿಸುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಈ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಬಿಂಬಿಸುವುದು ಶಿಲ್ಪಿಯ ಕೈ ಚಳಕವಿರಬಹುದು.

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿರುವ ಕ್ಷೇತ್ರ ಪಾಲಯ ಎಂದು ಸ್ಥಳೀಯರು ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ ರಾಶಿಚಕ್ರ ಶಿಲ್ಪವು ಕ್ರಿ. ಶ. ೧೧ ಮತ್ತು ೧೨ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಾಗಿದೆ. ನವಗ್ರಹಗಳ ಆರಾಧನೆಯಂತೆ ದ್ವಾದಶ ರಾಶಿಗಳ ಆರಾಧನೆಯೂ ಇರುವುದಕ್ಕೆ ಈ ರಾಶಿಚಕ್ರ ಉದಾಹರಣೆಯಾಗಿದೆ. ಸಪ್ತ ಅಶ್ವಗಳು, ಮೇಷ, ವೃಷಭ, ಮಿಥುನ, ಕಟಕ, ಸಿಂಹ, ಕನ್ಯಾ, ತುಲಾ, ವೃಶ್ಚಿಕ, ಧನಸ್ಸು, ಮಕರ, ಕುಂಭ, ಮೀನ ರಾಶಿಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಈ ಪೀಠಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯಕಿರಣ ಸ್ತಂಭ / ಪೀಠ ಅಥವಾ ರಾಶಿಚಕ್ರವೆಂದು ಕರೆಯತ್ತಾರೆ. ಇದು ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಚಾಲುಕ್ಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಇದ್ದು, ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಂಕೇತಿಕವಾಗಿ ಹಾಕಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ.

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಪ್ರಾಕಾರ ಗೋಡೆಯ ಧ್ವಾರ ಬಾಗಿಲಿನ ಎಡ ಮತ್ತು ಬಲಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಎರಡು ಆನೆ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಸ್ಥಳೀಯರು ಗಂಡು ಆನೆ ಗಣಪತಿ ಮತ್ತು ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ ಗಣಪತಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಸ್ಥಳೀಯವಾಗಿ ಇರುವ ಪುರಾಣದಂತೆ ತಾಳಾಸುರವಧೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಆನೆಯಂತೆ ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ವಾಸ್ತು ಶಿಲ್ಪ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸುವುದಾದರೆ ಹಳೆಬೀಡು, ಬೇಲೂರಿನಲ್ಲಿ ಆನೆಯ ಕೈಪಿಡಿಯಂತಿರುವ ಈ ಶಿಲ್ಪಗಳಿಗೆ ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗೂಡನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆನ್ನಬಹುದು.

ಹಾಗೆಯೇ ವೇಣುಗೋಪಾಲ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂದಿರುವ ವಿಷ್ಣು ಪಾದ ಶಿಲ್ಪವು ವಿಶೇಷವೆನಿಸಿದೆ. ೧೫ ಮತ್ತು ೧೬ನೆಯ ಶತಮಾನದ್ದಾಗಿರುವ ಈ ಶಿಲ್ಪದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಾಹನವಾದ ಗರುಡನನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇದೊಂದು ಮೂರ್ತಿಯ ಪೀಠದಂತಿದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಿಷ್ಣು ಪೀಠಕ್ಕೆ ಇಂತಹ ಕೆತ್ತನೆಗಳಿರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಕುತೂಹಲಕಾರಿ ಅಂಶವೆಂದರೆ ಈ ಪೀಠದಲ್ಲಿ

ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಇಡುವಂತಹ ಕುಳಿ ಇಲ್ಲ ಬದಲಾಗಿ ಜೋಡಿ ಪಾದದ ಉಬ್ಬು ಶಿಲ್ಪವಿದೆ. ಪಾದದ ಮೇಲೆ ಹಿಂಬದಿ ಭಾಗದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಗುಮುಟು ಇದೆ. ಇದರ ಹಿಂದೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಸರಳ ಶಿಲಾ ದೇವಾಲಯವಾಗಿರುವ ವೇಣುಗೋಪಾಲನ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಕಂಚಿನ ವೇಣುಗೋಪಾಲನ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನಿಟ್ಟು ಪೂಜೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಹಿಂದೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರ್ತಿ ಇದ್ದು ಅದು ಹಾಳಾಗಿದ್ದ ಕಾರಣ ಪಾದವನ್ನು ಮಾತ್ರವಿಟ್ಟಿರಬಹುದು. ವಿಶಿಷ್ಟವೆಂದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪಾದ ಮತ್ತು ಗರುಡನ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಒಂದೆ ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಜೈನಧರ್ಮದ ಬೆಳವಣಿಗೆಗೆ ಪೂರಕವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಂತಹ ಪ್ರಾಚ್ಯವಶೇಷಗಳ ಮೂಲಕ ಕಾಲಮಾನವನ್ನು ಗುರುತಿಸಲು ಸಹಾಯಕವಾಗಿದೆ. ಜೈನ ಭಗ್ನಾವಶೇಷಗಳಿಂದ ವೈದಿಕ ಧರ್ಮದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯದಿಂದಾಗಿ ಜೈನ ಧರ್ಮದ ಪ್ರಭಾವ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಕ್ಷೇತ್ರ ಕಾರ್ಯದ ಮೂಲಕ ಜೈನ ಶಾಸನ, ಚಿಕ್ಕ ಚಂದ್ರನಾಥನ ಮೂಲ ಶಿಲ್ಪ, ಶ್ರುತಸ್ಕಂದಗಳಂತಹ ಶಿಲ್ಪಗಳು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿವೆ.

ಶಿವಲಿಂಗ, ಚನ್ನಕೇಶವ, ವೀರ ನಾರಾಯಣ, ಕಾಲಭೈರವ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಮಹಿಷ ಮರ್ದಿನಿ, ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆ, ಸರಸ್ವತಿ, ಪಾರ್ವತಿ, ವೀರಗಲ್ಲು, ಮಹಾ ಸತಿಗಲ್ಲು, ಭೈರವ ಪಾದ, ಶಿಲ್ಪ ಫಲಕ ಇನ್ನೂ ಮುಂತಾದ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದು, ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳಿಗೇನು ಕೊರತೆ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಸಾಂತರಸರ ಕಾಲದ ಎರಡು ವೀರಗಲ್ಲುಗಳಲ್ಲಿ ವಾದ್ಯವನ್ನು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಹಂತದಲ್ಲಿ ನುಡಿಸುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕೆತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಮತ್ತು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕೊನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ ಈ ಎರಡು ವೀರಗಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹಂತಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅದರಲ್ಲೂ ಮೂರನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಪಂಚ ಪರಮೇಷ್ಠಿಯರನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಕೊನೆಯ ಹಂತದಲ್ಲಿ ಜೈನ ತೀರ್ಥಂಕರನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದು ಶಿಲ್ಪಗಳ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಕಳಸ ಪರಿಸರವನ್ನು ಗಮನಿಸಿದರೆ ಭೌಗೋಳಿಕವಾಗಿ ನೈಸರ್ಗಿಕವಾಗಿ ಬೆಟ್ಟ ಗುಡ್ಡಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಆಡಳಿತ ನಿರ್ವಹಣೆಗೆ ಸುರಕ್ಷಿತ ತಾಣವಾಗಿತ್ತು. ಹಾಗೆಯೇ ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ಈಗಲೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಸುಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕೋಟೆ ಎಂದರೆ ಬಲ್ಲಾಳರಾಯನ ದುರ್ಗ ಇದೊಂದು ವನ ದುರ್ಗದಂತಿದ್ದು, ಹೊಯ್ಸಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕೋಟೆಯ ದಿಂಡಿ ಬಾಗಿಲು, ಸಿಂಹ ಬಾಗಿಲು, ಕೋಟೆ ಗೋಡೆ, ಬತೇರಿಗಳು ಈಗಲೂ ಇದ್ದು, ರಕ್ಷಣೆಯಿಲ್ಲದೆ ದನಗಾಯಿಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರವಾಸಿಗರಿಂದ ಹಾಳಾಗುವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ತಲುಪುತಿವೆ. ಕ್ಷೇತ್ರಕಾರ್ಯ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಣಿವೆಗಳ ನಡುವೆ ಕೋಟೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ತಳಪಾಯಗಳು ದೊರೆತಿವೆ ಹಾಗೂ ಕೆರೆ ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ರಾಕ್ಷಸಿಕಲ್ಲು ವಿಶೇಷವೆನಿಸಿದೆ. ತಾಲೂಕಿನಲ್ಲಿ ಇರುವ ಏಕೈಕ ಕೋಟೆಯು

ಅಳಿವಿನಂಚಿನಲ್ಲಿರುವುದು ವಿಶಾದನೀಯ ಸಂಗತಿಯಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳ ಕುರಿತು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಮಾಜ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕಲಸೇಶ್ವರ ಮಹಾತ್ಮೆಯಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಪ್ರತೀ ವರ್ಷವು ಗಿರಿಜಾ ಕಲ್ಯಾಣವು ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ತ್ರಿಪುರ ಸಂಹಾರದಂತ ಆಚರಣೆಗಳು ಇಂದಿನವರೆಗೂ ಉಳಿದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದೆ. ಕಲಸೇಶ್ವರನನ್ನು ಉತ್ಸವ ಪ್ರೀಯನೆಂದು ಕರೆಯುವ ವಾಡಿಕೆ ಇದೆ. ಕಾರಣ ವರ್ಷಪೂರ್ತಿ ಒಂದಲ್ಲ ಒಂದು ಆಚರಣೆಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಜಾತಿ, ಜನಾಂಗದವರು ಪಾಲ್ಗೋಳ್ಳತ್ತಾರೆ.

ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿರುವ ಬುಡಕಟ್ಟು ಜನಾಂಗದವರು ಆಚರಿಸುವ ಕರ್ನಾಟಕದ ಇತರೆ ಯಾವುದೇ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಆಚರಿಸದ ಬಹಳ ಅಪರೂಪದ ಹಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬದ ಕುರಿತು ದಾಖಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿನ ಸ್ಥಳೀಯ ಆದಿವಾಸಿಗಳಾದ ಗೌಡಾಲು ಜನಾಂಗದವರು ಆಚರಿಸುವ ಆಚರಣೆಗಳ ಜೊತೆ ಇವರ ಜೀವನ ಸ್ಥಿತಿ, ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಬೃಹತ್ ಶಿಲಾ ಸಮಾಧಿಗಳಿಗೂ ಇಲ್ಲೇ ಇರುವ ಆದಿವಾಸಿ ಜನಾಂಗಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದಿರಬಹುದು. ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಗೌಡಾಲು ಜನಾಂಗದವರು ವಾಸವಾಗಿದ್ದು, ಕಾರ್ಲೆ ಎಂಬ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಈಗಲೂ ಪ್ರಕೃತಿ ದತ್ತವಾಗಿ ಸಿಗುವ ಉತ್ಪನ್ನಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಳಸುತ್ತಾರೆ.

ಕಳಸ ಪರಿಸರದಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸುವ ಮಾರಿಹಬ್ಬವು ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮಿಯರ ನಡುವಿನ ಸಮಾನತೆಯ ನಿದರ್ಶನವಾಗಿದೆ. ಈ ಆಚರಣೆಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಸಮಾನವಾಗಿ ಪಾಲ್ಗೋಳ್ಳತ್ತಾರೆ. ಹಂದಿ ಬಲಿಯನ್ನು ಮತ್ತು ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ವೇಳೆ ಇದ್ದಂತಹ ಮಾಂಸಾಹಾರವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ಎಲ್ಲಾ ಸಮುದಾಯದವರಿಗೂ ಸಸ್ಯಹಾರದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವು ಸಹಿಷ್ಣುತೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಹೀಗೆ ಈ ಅಧ್ಯಯನವು ಮೂಲ ಕ್ಷೇತ್ರ ಪರಿವೀಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ರಚಿತವಾದುದದಾಗಿದೆ. ಕಳಸ ಪರಿಸರದ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನವು ಭೌಗೋಳಿಕ ಪರಿಸರ, ಪ್ರಾಗಿತಿಹಾಸ, ರಾಜಕೀಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, ಸ್ಥಳನಾಮ, ಸ್ಥಳ ಪುರಾಣ, ಐತಿಹ್ಯಗಳು, ಶಾಸನಗಳು, ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತು, ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ, ಕೋಟೆ-ಕೊತ್ತಲ, ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪಗಳ ಸಮಗ್ರ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಒಂದೆಡೆ ತರುವ ಮೊದಲ ಪ್ರಯತ್ನವಾಗಿದೆ. ಸಂಶೋಧನಾ ವಿಷಯ ಕುರಿತಂತೆ ಕ್ಷೇತ್ರ ವೀಕ್ಷಣೆ ಮೂಲಕ ಕೆಲವು ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ದಾಖಲಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಪೂರಕವಾದಂತಹ ನಕ್ಷೆಗಳು ನೀಡಲಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯಗಳ ತಳ ನಕ್ಷೆ, ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಳು, ವಕ್ತೃಗಳ ವಿವರ ಹಾಗೂ ಆಕರ ಗ್ರಂಥಗಳ ಆಕಾರಾದಿ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಅನುಬಂಧದಲ್ಲಿ ನೀಡಲಾಗಿದೆ.

ಅನುಬಂಧಗಳು

೧. ಗ್ರಂಥಸೂಚಿ
೨. ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ಧಕೋಶ
೩. ವಕ್ತೃಗಳು
೪. ತಲನಕ್ಷೆಗಳು
೫. ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಳು

ಆಕರ ಗ್ರಂಥಗಳು

ಅಂಬಳಿಕೆ ಹಿರಿಯಣ್ಣ (ಸಂ)., ೨೦೦೯, *ಕನ್ನಡ ವಿಷಯ ವಿಶ್ವಕೋಶ,* ಕುವೆಂಪು ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.

ಅಂಬಳಿಕೆ ಹಿರಿಯಣ್ಣ (ಸಂ)., ೨೦೦೫, *ಪುರಾತತ್ವ ವಿಶ್ವಕೋಶ,* ಕುವೆಂಪು ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.

ಉದಯಕುಮಾರ ಹಬ್ಬು., ೨೦೧೪, ನಾಥಪಂಥ: ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳು ಮತ್ತು ಆಚರಣೆಗಳು, ದುರ್ಗಾ ಬುಕ್ ಹೌಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಅನಂತರಾಂ ರಾವ್ ಕೆ., ೨೦೦೬, *ಸುವರ್ಣ ಕರ್ನಾಟಕ ದರ್ಶನ,* ವಿದ್ಯಾ ಪಬ್ಲಿಷಿಂಗ್ ಹೌಸ್, ಮಂಗಳೂರು.

ಅಪರ್ಣ ಕೂ.ಸ., ೧೯೯೯, *ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಪರಿಚಯ,* ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಕರ್ನಾಟಕ ಗೆಝೆಟಿಯರ್ ಇಲಾಖೆ, ೧೯೯೬, *ಕರ್ನಾಟಕ ಕೈಪಿಡಿ,* ಕರ್ನಾಟಕ ಗೆಝೆಟಿಯರ್ ಇಲಾಖೆ, ಕರ್ನಾಟಕ ಸರಕಾರ.

ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., ೧೯೯೪, *ಕರ್ನಾಟಕದ ಕೈಫಿಯತ್ತುಗಳು,* ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., ೧೯೯೯, *ಪ್ರಾಚೀನ ಕರ್ನಾಟಕದ ಆಡಳಿತ ವಿಭಾಗಗಳು, ಭಾಗ–೧,* ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಕಲಬುರ್ಗಿ ಎಂ.ಎಂ., ೨೦೧೧, *ಸಮಾಧಿ–ಬಲಿದಾನ ವೀರಮರಣ ಸ್ಮಾರಕಗಳು,* ಸಪ್ನ ಬುಕ್ ಹೌಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಕಲಘಟಗಿ ಟಿ.ಜಿ., ೧೯೭೬, *ಕರ್ನಾಟದಲ್ಲಿ ಜೈನಧರ್ಮ,* ಜೈನಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಕೃತ ವಿಭಾಗ, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.

ಕಲ್ಕುಳಿ ವಿಠಲ ಹೆಗ್ಗಡೆ, ೨೦೧೨, *ಮಂಗನ ಬ್ಯಾಟೆ: ಮಲೆನಾಡ ಪರಿಸರ ಕಥನ,* ಲಂಕೇಶ್ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಕೃಷ್ಣಾನಂದ ಕಮತ, ೨೦೦೮, *ನಾಕಂಡ ಕರ್ನಾಟಕ,* ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಸಂಶೊದನಾ ಮಂಡಲಿ, ಧಾರವಾಡ.

ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ ಕೆ.ಎಸ್., ೨೦೧೩, *ಶಿಲ್ಪಚಾರಿಯರ ಚರಿತ್ರೆ (ವ್ಯಷ್ಟಿಯಾಗಿ ಸಮಷ್ಟಿಯಾಗಿ),* ಕಣ್ವ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಕೃಷ್ಣಾನಂದ ಕಾಮತ್, ೨೦೦೮, *ನಾ ಕಂಡ ಕರ್ನಾಟಕ,* ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಸಂಶೋಧನ

ಮಂಡಲ, ಧಾರವಾಡ.

ಕೆಳದಿ ವೆಂಕಟೇಶ್ ಜೋಯಿಸ್, ೧೯೯೬, *ಕೆಳದಿ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ*, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಕೊಟ್ರೇಶ್ ಎಂ., ೨೦೧೧, *ಬಳ್ಳಾರಿ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕೋಟೆಗಳು*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಗಂಗಾನಾಯಕ್ ಕೆ. ಎನ್., ನಂಜಯ್ಯ ಹೊಂಗನೂರು, ೨೦೧೧, *ಭಾರತೀಯ ಜಾನಪದ*, ಕುವೆಂಪು ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.

ಗಂಗಾನಾಯಕ್ ಕೆ. ಎನ್. ಮತ್ತು ಲಲಿತ ಎನ್(ಸಂ)., ೨೦೧೧, *ಪುರಾತತ್ವಜ್ಞರು*, ಕುವೆಂಪು ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.

ಗುರುದತ್ತ ಪ್ರಸಾದ್, ೨೦೦೭, *ನಮ್ಮ ಪ್ರಾಚ್ಯಪರಂಪರೆ: ವಿಲ್‌ಡ್ಯೂರಾಂಟ್ ಕರ್ನಾಟಕ ಅನುವಾದ*, ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಗೋಪಾಲ್ ಬಾ.ರಾ., ೨೦೦೩, *ಕರ್ನಾಟಕದ ಕಲೆಗಳು, ವಾಸ್ತು ಸಂಪುಟ-೪*, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಗೋಪಾಲ್ ಬಾ.ರಾ., ೧೯೮೩, *ವಿಜಯನಗರದ ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ*, ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಗೋಪಾಲ್ ಆರ್., ೨೦೦೯, *ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ*, ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತು ಮತ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯಗಳ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.

ಗೋಪಾಲರಾವ್ ಎಚ್.ಎಸ್., ೨೦೧೯, *ಕರ್ನಾಟಕ ಹೊಯ್ಸಳ ಶಿಲ್ಪಕಲೆ*, ಶಿಲ್ಪಕಲಾ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಗೋಪಾಲರಾವ್ ಎಚ್.ಎಸ್., ಕುಲಕರ್ಣಿ ಆರ್. ಎಚ್., ೨೦೧೯, *ವಿಜಯನಗರ ಶಿಲ್ಪಕಲೆ*, ಕರ್ನಾಟಕ ಶಿಲ್ಪಕಲಾ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಚಂದ್ರಪೂಜಾರಿ ಎಂ., ೨೦೧೧, *ಸಂಶೋಧನೆ: ಏನು? ಏಕೆ? ಹೇಗೆ?*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಚನ್ನಕ್ಕ ಎಲಿಗಾರ, ೧೯೭೭, *ಮಾಸ್ತಿಕಲ್ಲು*, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರವಾಡ.

ಚನ್ನಕ್ಕ ಎಲಿಗಾರ, ೧೯೯೦, *ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾಜ*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕರ್ನಾಟಕ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಧಾರಾವಾಡ.

ಚನ್ನಬಸಪ್ಪ ಎಸ್. ಪಾಟೀಲ್., ೧೯೯೯, *ಕರ್ನಾಟಕದ ಕೋಟೆಗಳು*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಚನ್ನಬಸವ ಹಿರೇಮಠ., ೨೦೦೦, *ಎಡೆದೊರೆ ನಾಡು*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಚಂದ್ರಶೇಖರಯ್ಯ ಬಿ.ಎಂ., ೨೦೦೫, *ಕರ್ನಾಟಕದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಇತಿಹಾಸ ಪರಂಪರೆ*, ಸಿ.ವಿ.ಕೆ. ಪಬ್ಲಿಕೇಷನ್ಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ೧೯೮೪, *ವೀರಗಲ್ಲು ಮತ್ತು ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲುಗಳು*, ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ೧೯೯೭, *ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿ*, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ೨೦೦೭, *ಹೊಸತು ಹೊಸತು*, ಹೇಮಂತ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ., ೨೦೧೫, *ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ*, ಸಪ್ನ ಬುಕ್ ಹೌಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಚಿನ್ನಸ್ವಾಮಿ ಸೋಸಲೆ ಎನ್., ೨೦೧೫, *ಜೈನಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಯಕ್ಷ-ಯಕ್ಷಿಯರು: ಪ್ರೇರಣೆ ಮತ್ತು ಪರಿಕಲ್ಪನೆ*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಚಿನ್ನಸ್ವಾಮಿ ಸೋಸಲೆ ಎನ್., ೨೦೧೪, *ಕರಾವಳಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಜೈನ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳು-ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಪಾಟೀಲ ಚನ್ನಬಸಪ್ಪ ಎಸ್., ೧೯೯೯, *ಕರ್ನಾಟಕದ ಕೋಟೆಗಳು*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಜಯದೇವಪ್ಪ ಜೈನಕೇರಿ, ೨೦೧೮, *ಕೆಳದಿ ಅರಸರ ಯಶೋಗಾಥೆ (ಕೆಳದಿ ನೃಪವಿಜಯಂ ಆಧಾರಿತ)* ಶಾಂತಲಾ ಪ್ರಕಾಶನ, ಶಿವಮೊಗ್ಗ.

ಜಾಜಿ ದೇವೇಂದ್ರಪ್ಪ., ೨೦೧೮, *ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು ತೌಲನಿಕ ಅಧ್ಯಯನ*, ಎಸ್. ಎಲ್. ಎನ್. ಪಬ್ಲಿಕೇಷನ್, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಜಿಲಾನಿ ಎಸ್.ಎ., ೨೦೧೦, *ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಗೆಜೆಟಿಯರ್-ಉಡುಪಿ ಜಿಲ್ಲೆ*, ಕರ್ನಾಟಕ ಸರಕಾರ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಜೀರಿಗೆಕಟ್ಟೆ ಬಸವಣ್ಣ., ೧೯೭೩, *ಕರ್ನಾಟಕದ ಯಾತ್ರೆ*, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಜೋಶಿ ಎಸ್.ಕೆ., ೨೦೧೮, *ಕರ್ನಾಟಕದ ಕೋಟೆ ಕೊತ್ತಲಗಳು*. ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಸಂಶೋಧನಾ ಮಂಡಲ, ಧಾರವಾಡ.

ಜ್ಞಾನಾನಂದ ಜಿ., ೨೦೦೨, *ಶಿಲ್ಪದರ್ಶ ಸಂಪುಟ-೨*. ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ತಂಬಂಡ ವಿಜಯ ಪೂಣಚ್ಚ., *ಚರಿತ್ರೆ ರಚನಾಶಾಸ್ತ್ರ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಮತ್ತು ಅಧ್ಯಯನ ವಿಧಾನದ ಹೊಸ*

ಆಯಾಮಗಳು, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ತಿಪ್ಪೇರುದ್ರಸ್ವಾಮಿ ಎಚ್., ೨೦೦೭, *ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಸಮೀಕ್ಷೆ*, ಡಿ.ಬಿ.ಕೆ. ಮೂರ್ತಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ಮೈಸೂರು.

ದೇವರಕೊಂಡಾ ರೆಡ್ಡಿ., ೨೦೦೮, *ಕರ್ನಾಟಕ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಶಾಪಾಶಯನಗಳು*, ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಸಂಶೋಧನ ಮಂಡಲ, ದಾರವಾಡ.

ದೇಶಪಾಂಡೆ ಎಸ್.ಎಲ್., ೨೦೦೭, *ಕರ್ನಾಟಕದ ಸ್ಥಳನಾಮಗಳು*, ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಸಂಶೋಧನ ಮಂಡಲ, ಧಾರವಾಡ.

ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ ಎ. ವಿ., ೨೦೧೦, *ಕರ್ನಾಟಕ ಪುರಾತತ್ವ: ಕೆಲವು ಅಧ್ಯಯನಗಳು*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಮುಕ್ತ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.

ನಾಗರಾಜು ಎಂ.ಜಿ., ೧೯೯೦, *ಶಾಸನ ಶಿಲ್ಪಗಳು*, ಶ್ರೀ ಗೌರಿಗಂಗ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ನಾಗರಾಜ ಶರ್ಮಾ., ೨೦೧೦, *ಹೊಯ್ಸಳ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಶಿವ*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಮೈಸೂರು.

ನಾಗರಾಜರಾವ್ ಎಚ್.ಎಂ., ೨೦೧೧, *ಶಾಸನ ಸಂಪದ*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ ಕರ್ನಾಕ ರಾಜ್ಯ ಮುಕ್ತ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.

ನಾಗರಾಜಯ್ಯ ಹಂಪ, ೧೯೯೭, *ಸಚಿತ್ರ ಹೊಂಬುಜ*, ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಕೀರ್ತಿ ಗ್ರಂಥಮಾಲೆ, ಹೊಂಬುಜ.

ನಾಗರಾಜಯ್ಯ ಹಂಪ, ೨೦೧೩, *ಹೊಂಬುಜ ಮತ್ತು ಸಾಂತರರು*, ಶ್ರೀ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಕೀರ್ತಿ ಗ್ರಂಥ ಮಾಲೆ, ಶಿವಮೊಗ್ಗ.

ನಾಗೇಗೌಡ ಹೆಚ್.ಎಲ್., ೧೯೯೬, *ಜಾನಪದ ಜಗತ್ತು ಸ್ಥಳನಾಮ ಅಧ್ಯಯನ*, ಬೆಂಗಳೂರು.

ನಾಗೇಶ್ ಹೆಬ್ಬಾಳೆ ಕೆ., ೨೦೧೧, *ಬಹುಸಂಸ್ಕೃತಿ ಮತ್ತು ದೇಸಿ ಜಾತ್ರೆಗಳ ಮಹಾಸಮನ್ವಯ*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ನಾರಾಯಣ ಶೆಟ್ಟಿ ಕೆ., ೧೯೭೬, *ಭೈರರಸರು*, ಇಂಡಿಯನ್ ಬುಕ್ ಹೌಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು.

ನಿರಂಜನ ರಾ.ನ., ೨೦೧೧, *ಕುಕ್ಕಲನಾಡು ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪಗಳು*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿ ಡಿ.ವಿ., ೧೯೯೯, *ಕನ್ನಡ ಶಾಸನ ಶಿಲ್ಪ*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿ ಡಿ.ವಿ., ೨೦೧೦, *ಪೆಣ್ಬುಯ್ಯಲ್*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿ ಡಿ.ವಿ., ೨೦೦೭, *ಪ್ರೌಢದೇವರಾಯನ ಶಾಸನಗಳು*, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ,

ಹಂಪಿ.

ಪರಮಶಿವಮೂರ್ತಿ ಡಿ.ವಿ., ೨೦೧೦, *ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಶಾಸನಗಳು*, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಪದ್ಮಪ್ರಸಾದ್ ಎಸ್.ಪಿ., ೨೦೧೭, *ಜೈನ ವಾಸ್ತು ಮತ್ತು ಶಿಲ್ಪ*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಪಾರ್ಥಸಾರಥಿ ಬಿ., ೧೯೮೬, *ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲಾದರ್ಶನ*, ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಶತಮಾನೋತ್ಸವ ಸಮಿತಿ.

ಪುಟ್ಟಯ್ಯ ಬಿ. ಎಂ., ೨೦೧೦, ಸಂಶೋದನೆ ತಾತ್ವಿಕ ಆಯಾಮಗಳು, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಪಾಂಡುರಂಗ ಬಾಬು ಡಿ., ೨೦೧೦, *ನಮ್ಮ ಆಟಗಳು ನುಡಿಕಟ್ಟು*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಪುಟ್ಟಸ್ವಾಮಿ ಬಿ.ಎಸ್., ೨೦೦೭., *ಕೈಫಿಯತ್ ಕಂಡ ಮೈಸೂರು ರಾಜಕೀಯ ಚರಿತ್ರೆ*, ಕೆ.ಎನ್. ಮುದ್ದಪ್ಪ ಸ್ಮಾರಕ ಟ್ರಸ್ಟ್, ಕೃಷ್ಣಾಪುರ ದೊಡ್ಡಿ.

ಪ್ರಭಾಕರ್ ಎಂ.ಎನ್., ೨೦೦೦, *ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತು ಚಂದ್ರಿಕೆ*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಪ್ರಭಾಕರ್ ಎಂ.ಎನ್., ೨೦೧೧, ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತು, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಬೋರಲಿಂಗಯ್ಯ ಹಿ.ಚಿ., ೨೦೧೫, *ಕರ್ನಾಟಕ ಜನಪದ ಕಲೆಗಳ ಕೋಶ*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಭಟ್‌ಸೂರಿ ಕೆ.ಜಿ.,೨೦೦೯, *ಕರ್ನಾಟಕ ಶಾಸನ ಸಂಶೋಧನೆ*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಭಟ್‌ಸೂರಿ ಕೆ.ಜಿ., ೨೦೧೧, *ಹಾಡುವಳ್ಳಿ ಜೈನಶಾಸನ ವಾಸ್ತು-ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ

ಮರಿ ಶಾಮಚಾರ್ ಎನ್., ೨೦೦೨, *ಕಲಾಚರಿತ್ರೆ*, ಕರ್ನಾಟಕ ಶಿಲ್ಪಕಲಾ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಮರಿ ಶಾಮಚಾರ್ ಎನ್, ೨೦೦೦, *ಭಾರತೀಯ ಶಿಲ್ಪಕಲೆ*, ಕರ್ನಾಟಕ ಶಿಲ್ಪಕಲಾ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಮನೋಜ್ ಜಿ., ೨೦೧೫, *ದೇವಾಲಯ ವಾಸ್ತು ವಿಜ್ಞಾನ*, ಸುಭೋಧಿನಿ ಬುಕ್ ಪಬ್ಲೀಷರ್ಸ್ ಮತ್ತು ನಾಲೆಡ್ಜ್ ಅಕಾಡೆಮಿ ಚಿತ್ರದುರ್ಗ.

ಮಹದೇವ ಸಿ., ೨೦೦೯, *ಕುಮ್ಮಟ ದುರ್ಗದ ಅರಸರು*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಮಹದೇವ ಸಿ (ಸಂ)., ೨೦೦೧, *ಕರ್ನಾಟಕ ಪುರಾತತ್ವ ಶೋಧ*, ಶ್ರೀಲಕ್ಷ್ಮೀ ಪ್ರಕಾಶನ, ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ.

ಮಂಜುನಾಥ ಎಂ.ಜಿ., ೨೦೦೯, *ಕರ್ನಾಟಕ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಇತಿಹಾಸ*, ಸುಮುಖ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು

ಮಂಜುನಾಥ್ ಸಿ.ಯು., ೨೦೧೨, *ಶಾಸನಗಳು ಮತ್ತು ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಸ್ಕ್ರತಿ*, ಚಿತ್ಕಲ ಪ್ರಕಾಶನ,

ಮೇತ್ರಿ ಕೆ. ಎಂ., ೨೦೧೭, *ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಆದಿವಾಸಿಗಳು*, ಕರ್ನಾಕ ಆದಿವಾಸಿ ರಕ್ಷಣಾ ಪರಿಷತ್(ರಿ).

ಮೂರ್ತಿ ಕೆ. ಎಲ್.ಎನ್., ೧೯೯೮, *ಕರ್ನಾಟಕದ ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ*, ರಂಜಿತಾ ಪ್ರಕಾಶನ, ತುಮಕೂರು.

ಮಹಾಲಿಂಗ ಭಟ್ ಕೆ., ೨೦೧೧, *ತುಳು ಪರಿಪು*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಮೋಹನ್ ಆರ್., ೨೦೧೯, *ಕರ್ನಾಟಕದ ಆದಿಮ ಚಿತ್ರಕಲೆ*, ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಪಣ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಮೋಹನಕೃಷ್ಣ ರೈ., ೨೦೧೭, *ಯುದ್ಧ ಮತ್ತು ಒಪ್ಪಂದ*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಮೋಹನಕೃಷ್ಣ ರೈ., ೨೦೧೫, *ತುಳು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಚತುರ್ಮುಖಿ ಅಧ್ಯಯನ*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಮೋಹನಕೃಷ್ಣ ರೈ., ೨೦೧೨, *ತುಳುನಾಡಿನ ಕನ್ನಡ ನುಡಿ*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಮುರಿಗೆಪ್ಪ ಎ., ೨೦೧೧, *ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತೀಯ ಜಾನಪದ ಕೋಶ ಸಂಪುಟ ೧-೨*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ರಘುಪತಿ ಕೆಮ್ತೂರು, ೨೦೧೭, *ತುಳುನಾಡಿನ ಸ್ಥಳನಾಮಾಧ್ಯಯನ*, ಚರಿತ್ರೆ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಭಾಗ, ಉಡುಪಿ.

ರಮೇಶ್, ೧೯೮೮, *ಸಂಪನ್ಮೂಲಗಳು ಮತ್ತು ಕೈಗಾರಿಕಾವಕಾಶಗಳು*, ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು.

ರಮೇಶ್ ಹಳೇಕೋಟೆ., ೧೯೮೬, *ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲೂಕು ದರ್ಶನ*, ಐಬಿಹೆಚ್ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ರಮೇಶ್ ಕೆ. ವಿ., ೧೯೭೯, *ತುಳುನಾಡಿನ ಇತಿಹಾಸ*, ಗೀತಾ ಬುಕ್‌ಹೌಸ್, ಮೈಸೂರು

ರಹಮತ್ ತರೀಕೆರೆ, ೧೯೯೮, *ಕರ್ನಾಟಕದ ಸೂಫಿಗಳು*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ,

ಹಂಪಿ.

ರವೀಂದ್ರನಾಥ ಕೆ., ೨೦೧೧, *ಕರ್ನಾಟಕ ಜೈನಮಠಗಳು ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ರಹಮತ್ ತರೀಕೆರೆ, ೨೦೦೬, *ಕರ್ನಾಟಕ ನಾಥಪಂಥ*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಎಸ್.ಕೆ., ೨೦೧೨, *ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪ ನೆಲೆ ಹಿನ್ನೆಲೆ*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಬೆಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ರಾಮಚಂದ್ರ ಚಿಂತಾಮಣ ಢೇರೆ(ಮೂಲ)., ವಿಠಲರಾವ್ ಟಿ. ಗಾಯಕ್ವಾಡ್., ೨೦೧೯, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವ ವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ರಾಜೇಗೌಡ ಹ.ಕ., ೨೦೧೬, *ಇತಿಹಾಸ ಶೋಧ*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಮೈಸೂರು.

ರಾಮದೈವಜ್ಞ, ೧೯೨೨, *ಸ್ಕಾಂದ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿನ ಶ್ರೀ ಕಲಶೇಶ್ವರ ಮಹಾತ್ಮೆ*, ಸುಬ್ಬಯ್ಯ ಅಂಡ್ ಸನ್ಸ್ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್, ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು

ರಾಮು ಕೆ., ೨೦೦೨, *ಪುರಾತತ್ವ ಶೋಧನೆ*, ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಪ್ರಿಂಟಿಂಗ್ ಅಂಡ್ ಪಬ್ಲಿಷಿಂಗ್ ಹೌಸ್, ಮೈಸೂರು.

ರೈಸ್ ಬಿ. ಎಲ್., ೧೯೦೧, *ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯ ಕರ್ನಾಟಿಕ, ಸಂಪುಟ–೦೬*, ಸರ್ಕಾರಿ ಕೇಂದ್ರೀಯ ಮುದ್ರಣಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.

ಲಲಿತಾಂಬ. ಆರ್., ೨೦೧೭. *ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಕರ್ನಾಟಕದ ಹೆಮ್ಮೆಯ ವೀರ ಕುಡಿಗಳು*, ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಸಂಶೋಧನ ಮಂಡಲಿ (ರಿ), ಧಾರವಾಡ.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ್ ತೆಲಗಾವಿ., ೨೦೦೯, *ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ರಾಮಾನುಜ ಕೂಟಗಳು*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ

ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿ ಎಲ್., ೨೦೧೧, *ಜೈನ ವಾಙ್ಮಯ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ವಸು ಎಂ.ವಿ., ೨೦೦೧, *ದಕ್ಷಿಣ ಕರ್ನಾಟಕದ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳು*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ

ವಸಂತಲಕ್ಷ್ಮಿ ಕೆ., ೨೦೦೮, *ಕರ್ನಾಟಕದ ಶೈವ ಶಿಲ್ಪಗಳು*, ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಸಂಶೋಧನ ಮಂಡಲಿ, ಧಾರವಾಡ.

ವಸಂತಲಕ್ಷ್ಮಿ ಕೆ., ೨೦೧೮, *ಕರ್ನಾಟಕದ ವೈಷ್ಣವ ಶಿಲ್ಪಗಳು*, ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಸಂಶೋಧನಾ

ಮಂಡಲ, ಧಾರವಾಡ.

ವಸುಂಧರಾ ಫಿಲಿಯೋಜಾ (ಮೂ), ಹನುಮಾಕ್ಷಿ ಗೋಗಿ (ಅನು), ೨೦೦೭, *ಧಾರವಾಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಾಳಾಮುಖ ಮತ್ತು ಪಾಶುಪತ ದೇವಾಲಯಗಳು*, ಕರ್ನಾಟಕ ಅನುವಾದ ಸಾಹಿತ್ಯ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ವಾಸುದೇವನ್ ಸಿ. ಎಸ್., ೨೦೧೧, *ಮುಕ್ಕೊಡೆ ಜೈನ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಕುರಿತ ಲೇಖನಗಳು*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ವಿಶ್ವನಾಥ್, ೨೦೦೦, *ಗ್ರಾಮನಾಮಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಿವೇಷ*, ದೇವಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ಮೈಸೂರು.

ವೀರಣ್ಣ ದಂಡೆ., ೧೯೯೩, *ಕನ್ನಡ ಜಾನಪದ ಪ್ರಜ್ಞೆ*, ಕವಿರಾಜ ಮಾರ್ಗ ಪ್ರಕಾಶನ, ಕಲಬುರ್ಗಿ.

ವೆಂಕಟರತ್ನಂ ಎ.ವಿ., ೧೯೭೪, *ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳೀಯ ಸರ್ಕಾರ*, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಮೈಸೂರು.

ವೆಂಕಟರತ್ನ, ಪದ್ಮ ಎಂ. ಬಿ., ೧೯೫೮, *ಇತಿಹಾಸ ಸಂಶೋಧನಾ ಮಾರ್ಗ*, ಮುದ್ರಣ ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶನ ಕಂಪನಿ ಲಿಮಿಟೆಡ್, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಶಂಭಾ ಜೋಷಿ, ೧೯೪೭, *ಎಡೆಗಳು ಹೇಳುವ ಕಂನಾಡಕಥೆ*, ಮಾಧವ ಬಲ್ಲಾಳ ಬಂಧುಗಳು, ಧಾರವಾಡ.

ಶಾಸ್ತ್ರಿ ಎ. ಕೆ., ೨೦೦೩, *ಶೃಂಗೇರಿ ಮಠದ ಕಡತಗಳಲ್ಲಿಯ ಆಯ್ದ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ದಾಖಲೆಗಳು*, ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಪತ್ರಾಗಾರ ಇಲಾಖೆ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಶಾಸ್ತ್ರಿ ಎ. ಕೆ., ೨೦೦೯, *ಶೃಂಗೇರಿ ಮಠದ ಕಡತಗಳ ವಿಷಯ ಸೂಚಿ*, ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಪತ್ರಾಗಾರ ಇಲಾಖೆ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಶಿವತಾರಕ್ ಕೆ.ಬಿ., ೨೦೦೧, *ಕರ್ನಾಟಕ ಪುರಾತತ್ವ ನೆಲೆಗಳು*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಶಿವಮೂರ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು., ೧೯೬೩, *ಬಿದನೂರುಪ್ರಭು ಶಿವಪ್ಪನಾಯಕ* ಮತ್ತು *(ಭಾಗ ೧-೨) ಮಲೆನಾಡಿನ ಮೂರು ರಾಜ್ಯಗಳು*, ಶರಣ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕಾರ್ಯಗಳು, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರಿ ಆರ್., ೨೦೦೪, *ಕರ್ನಾಟಕದ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು*, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಶೆಟ್ಟಿ ಎಸ್.ಡಿ., ೨೦೧೭, *ಜೈನ ಬಸದಿಗಳು*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಶ್ರೀನಿವಾಸ್ ಎಲ್., ೨೦೧೦, *ಹಂಪಿ ಪರಿಸರದ ಆದಿಮಾನವನ ನೆಲೆಗಳು*, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಶ್ರೀನಿವಾಸ ರಿತ್ತಿ (ಸಂ)., ೧೯೮೫, *ಕರ್ನಾಟಕ ಗ್ರಾಮಸೂಚಿ*, ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿ ನಿರ್ದೇಶನಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಪಾಡಿಗಾರ, ೨೦೧೦, *ಪುರಾತತ್ವಶಾಸ್ತ್ರ ಪರಿಚಯ,* ಚೈತನ್ಯ ಪ್ರಕಾಶನ, ಧಾರವಾಡ.

ಶ್ರೀಕಂಠ ಶಾಸ್ತ್ರಿ, ೧೯೭೫, *ಪುರಾತತ್ವ ಶೋಧನೆ,* ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.

ಸತೀಶ ಕೆ., ೨೦೦೮, *ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಶೈವ ದೇವಾಲಯಗಳು,* ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಸಿದ್ದಲಿಂಗಯ್ಯ, ೧೯೯೭, *ಗ್ರಾಮ ದೇವತೆಗಳು,* ಮೂಲ ಭಾರತಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಸುಂದರ ಅ., ೧೯೭೧, *ಇತಿಹಾಸ ಪೂರ್ವ ಕರ್ನಾಟಕ ಅಥವಾ ಕರ್ನಾಟಕದ ಪ್ರಾಗೈತಿಹಾಸ,* ಐ.ಬಿ.ಎಚ್. ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಸುಬ್ಬಣ ರೈ, ೧೯೯೪, *ದಕ್ಷಿಣ ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಐತಿಹ್ಯಗಳು,* ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗ, ಮುಂಬೈ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಮುಂಬೈ.

ಸುಲೋಚನ ಸಿ.ಎಂ., ೨೦೧೧, *ಶ್ರೀ ಮಂದ್ರಂಭಾಪುರಿ ಪೀಠ ಸಮಜೋ-ಸಾಂಸ್ಕೃತಿ ಅಧ್ಯಯನ,* ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಶ್ರೀ ಮದ್ವೀರಶೈವ ಸದ್ಬೋಧನ ಸಂಸ್ಥೆ (ರಿ), ಬಾಳೆಹೊನ್ನೂರು.

ಸೂರ್ಯನಾಥ ಕಾಮತ್ ಯ., ೧೯೭೩, *ವಿಜಯನಗರ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ,* ಸಾಹಿತ್ಯ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಸೂರ್ಯನಾಥ ಕಾಮತ್ ಯ., ೧೯೮೧, ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಗೆಝೆಟಿಯರ್, ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆ, ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಮುದ್ರಣಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಸೋಮಶೇಖರ್ ಎಸ್.ವೈ., ೨೦೦೯, *ವಿಜಯನಗರ ಕಾಲದ ಸೈನ್ಯ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ಯುದ್ಧನೀತಿ,* ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಹಿರೇಮಠ ಎಸ್.ಎಸ್., ೨೦೦೪, *ಕಾಳಾಮುಖ ದರ್ಶನ,* ಸಮತಾ ಪ್ರಕಾಶನ, ಹರಪನಹಳ್ಳಿ.

ಹೆರೆಂಜೆ ಕೃಷ್ಣಭಟ್ಟ., ೨೦೦೦, *ತುಳು ಕರ್ನಾಟಕ ಅರಸು ಮನೆತನಗಳು,* ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯ ಸಂಸ್ಥಾನಗಳು, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಹಿರೇಮಠ ಎಸ್., ೨೦೦೬, *ಲಾಕುಳ ದರ್ಶನ,* ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಹುಲುಗಪ್ಪ ನಾಯಕರ, ೨೦೧೭, *ಪುರಾಣ- ಐತಿಹ್ಯ ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ದೃಷ್ಟಿಕೋನ,* ಅನುಷಾ ಪ್ರಕಾಶನ, ಕಮಲಾಪುರ.

ಆಂಗ್ಲ ಕೃತಿಗಳು

Bhattacharya B. c., 1939, *Jaina iconography,* Lahor.

Dikshit G.S., 1988, *Early Vijayanagar Studies in its History and Cultural,* Bangalore.

Dikshith K.N., Ajit Kumar A., 2014, *Megalithic Culture of South India,* Indian Archaeological Society, New Delhi.

Foote R.B., 1914. *The Foote Collections of Indian Prehistoric and Protohistoric Antiquities Catalogue,* Rain onne.

Gururaj B. K., 1972, *Megalithic Culture in South india,* Prasaranga, university of mysore, mysore.

Gopinath Rao T. A., 1971, *Elements of Hindu Iconography Vol: I and II,* Indological Book House, Varanasi, Delhi.

Kalaghatgi T. S., 1976, *Jainism in Karnataka*, A Study, Mysore.

Kelleson Collyer, 1989, Hoysala Artists their Identity, mysore.

Kosambi D.D., 1965, *Culture and Civilization of Ancient India: An Historical outline,* Routledge, London.

Krishnappa M.V., Gopal R (ed)., 2000, *Recent Researches in Karnataka Archaeilogy.*

Nayaka H.M., Gopal B.R., 1990, *South Indian Studies,* Geetha Book House, Mysore.

Poonacha K.P., 2011, *Archaeology of Karnataka: Pre and Proto history of South Western Region,* Agamakala Prakashan, New Delhi

Ramesh K.V., 1970, *A history of South Kanara,* Karnataka University, Dharwad.

Shasthry A. K., 2009. *The Records of the Shringeri Dharmasamsthana,* Shringeri Mata, Shringeri.

Stewart Culin., 1896, *Mancala, The National Game of Africa, Government printing office, Washington.*

Subbayya k. k., 1978, *Archaeology of coorg,* Geetha book house, Publisher, Mysore.

Sundara A., (ed.). *Proceeding of the R.B. Foote Memorial National Seminar (1995) on Indian Prehistory and Protohistory (Recent Studies).* Directories of Archaeology and Museum, Government of Karnataka.

ಲೇಖನಗಳು: –

ಚಂದ್ರಶೇಖರ ಹೆಚ್., ೨೦೦೫, *ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಆನೆ: ವೈವಿಧ್ಯದ ಚಿತ್ರಗಳು, ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ., ಸಂ–೨೦,* ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಕೆಳದಿ ಗುಂಡಾಜೋಯಿಸ್, ೨೦೦೯, *ಕೆಳದಿ ಮ್ಯೂಸಿಯಂನಲ್ಲಿ ಕಳಸ ದೇವಾಲಯದ ಕಡತಗಳು: ಸಮೀಕ್ಷಾಧ್ಯಯನ,* ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ, ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತು ಮತ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯಗಳ ನಿರ್ದೇನಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.

ಗಣಪಯ್ಯ ಭಟ್ ಪಿ., ೧೯೯೨, *ತುಳುನಾಡಿನ ಶಾಸನಗಳಲ್ಲಿ ಗದ್ದೆಗಳ ಹೆಸರು– ಒಂ ವಿಶ್ಲೇಷಣೆ, ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ., ಸಂ–೭,* ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಗಣಪಯ್ಯ ಭಟ್ ಪಿ., ೨೦೦೯, *ಇಮ್ಮಡಿ ಭೈರರಸ ಒಡೆಯನ ಕಳಸದ ಶಾಸನ– ಕೆಲವು ಒಳನೋಟಗಳು,* ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ, ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತು ಮತ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯಗಳ ನಿರ್ದೇನಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.

ಗುರು ಎ. ಆರ್., ೨೦೦೧, *ಮರಸಣಿಗೆಯ ಅಪರೂಪದ ಬೇಟೆ ವೀರಗಲ್ಲು, ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ., ಸಂ–೧೬,* ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಗುರು ಎ. ಆರ್., ೨೦೦೧, *ಬಿಳಗಲಿ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲಿನ ಕೆಲವು ಶಿಲ್ಪಗಳು ಮತ್ತು ಒಂದು ಶಾಸನ, ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ., ಸಂ–೧೬,* ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಗೀತಾಂಜಲಿ ಬಿ. ಆರ್., ೨೦೦೪, *ಮೆಕ್ಕೆಕಟ್ಟು ಭೂತಶಿಲ್ಪಗಳು, ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ., ಸಂ–೧೯,* ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ನರಸಿಂಹಮೂರ್ತಿ ಪಿ. ಎನ್., ೨೦೦೯, *ಕಳಸದ ಸಾಂತರರು: ಒಂದು ಪೂರ್ವಪಟ ಚಿಂತನೆ,* ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ, ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತು ಮತ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯಗಳ ನಿರ್ದೇನಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.

ನಾಗಭೂಷಣ ಎಸ್. ಎಂ., ೨೦೦೫., *ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಶಾಸನ ಕವಿಗಳು, ಲಿಪಿಕಾರರು ಹಾಗೂ ರೂವಾರಿಗಳು, ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ., ಸಂ–೨೦,* ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಪದ್ಮ ಜಿ. ಎಸ್., ೨೦೧೩, *ಹಾಸನ ಜಿಲ್ಲೆಯ ಭೈರವನಪಾದ ಶಿಲ್ಪಫಲಕಗಳು, ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ., ಸಂ–೨೮,* ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಶ್ರೀನಿವಾಸಭಟ್ಟ ಪು., ೨೦೦೩, *ಕಳಸ–ಕಾರ್ಕಳದ ಭೈರವ ಅರಸರ ಬುದ್ಧಿವಂತ ಸೂರಪ್ಪಯ್ಯ, ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ., ಸಂ–೧೪,* ಕಾರ್ನಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಸುರೇಶ ಬಿ. ಸಿ., ೨೦೦೯., *ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ದೇವಾಲಯಗಳ ವಾಸ್ತು ಶಿಲ್ಪಗಳು, ಇತಿಹಾಸ*

ದರ್ಶನ., *ಸಂ–೨೪*, ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಸುರೇಶ ಬಿ. ಸಿ., ೨೦೦೮, *ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಜೈನ ಬಸದಿಗಳು*, ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ, ಪ್ರಾಚ್ಯವಸ್ತು ಮತ್ತು ಸಂಗ್ರಹಾಲಯಗಳ ನಿರ್ದೇನಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.

ಸೂರ್ಯನಾಥ ಕಾಮತ್ ಯು., ೧೯೯೯, *ಮಲೆನಾಡಿನ ಮೂರು ನಾಥಪಂಥ ಕೇಂದ್ರಗಳು, ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ.*, *ಸಂ–೧೪*, ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ್ ತೆಲಗಾವಿ, ೨೦೦೪, *ಬೆಳಗಟ್ಟ ಗ್ರಾಮ ಪರಿಸರದ ಎದ್ದುಲು ಬಂಡೆ ಬಯಲು ಬಂಡೆ ರೇಖಾಕೃತಿಗಳು, ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ.*, *ಸಂ–೧೯*, ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ್ ತೆಲಗಾವಿ, ೨೦೦೪, *ಚಿತ್ರದುರ್ಗ ಪರಿಸರದ ಕುಳಿಭರಿತ ಭೀಮನ ಗುಂಡು ಪುರಾತತ್ವಿಕ ಅಧ್ಯಯನ, ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ.*, *ಸಂ–೧೯*, ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಹೇಮಾವತಿ ಮೆಣಸಗಿ ಶಿ., ೨೦೧೫, *ಹಂಪಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳಲ್ಲಿ ಮಹಾಭಾರತ ಉಲ್ಲೇಖಿತ ಪುರುಷಮೃಗ ಶಿಲ್ಪ, ಇತಿಹಾಸ ದರ್ಶನ.*, *ಸಂ–೩೦*, ಕರ್ನಾಟಕ ಇತಿಹಾಸ ಅಕಾಡೆಮಿ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಅಪ್ರಕಟಿತ ಎಂ. ಫಿಲ್ ಮತ್ತು ಪಿಎಚ್.ಡಿ ಸಂಶೋಧನಾ ಪ್ರಬಂಧಗಳು

ಜಯಶಂಕರ್ ಎನ್., ೨೦೧೨, *ಚಾಮರಾಜನಗರ ತಾಲೂಕು ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ*, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಪದ್ಮಜ ದೇಸಾಯಿ, ೨೦೧೫, *ಹಂಪಿ ಪರಿಸರದ ವೈಷ್ಣವ ಶಿಲ್ಪಗಳು*, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಬಸವರಾಜ ಎಡಿ., ೨೦೧೦, *ಗೌಡಾಲು ಸಮುದಾಯದ ಅಧ್ಯಯನ: ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯನ್ನು ಪರಿಗಣಿಸಿ*, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಮಂಜುನಾಥ ಎಂ., ೨೦೦೬, *ಯಳಂದೂರು ತಾಲೂಕಿನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ*, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಮಹಂತೇಶ್ ಎನ್.ಎಸ್., ೨೦೧೨, *ಹೊಸದುರ್ಗ ತಾಲೂಕು ಪರಿಸರದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ*, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ಸುರೇಶ್ ಬಿ. ಸಿ., ೨೦೦೮, *ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ದೇವಾಲಯಗಳ ಕಲೆ ಮತ್ತು ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ – ಒಂದು ವಿವರಣಾತ್ಮಕ ಅಧ್ಯಯನ*, ಮಾನಸಗಂಗೋತ್ರಿ, ಮೈಸೂರು.

ಹೇಮಾವತಿ ಮೆಣಸಗಿ, ೨೦೧೬, *ಹಂಪಿ ಪರಿಸರದ ಶೈವ ಶಿಲ್ಪಗಳು*, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.

ನಿಘಂಟುಗಳು

ಕಿಟಲ್ ಎಫ್. ಎಲ್., ೧೯೯೪, *ಕನ್ನಡ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ನಿಘಂಟು*, ಏಷಿಯನ್ ಎಜುಕೇಶನ್ ಸರ್ವೀಸ್.

ನ್ಯೂಡೆಲ್ಲಿ.

ಬಸವಾರಾಧ್ಯ. ಎನ್, ೨೦೧೬, *ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು*, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಚಾಮರಾಜ ಪೇಟೆ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಬಸವರಾಜು ಎಲ್., ೨೦೧೨, *ಹಳಗನ್ನಡ ವಿಶೇಷ ಶಬ್ದಕೋಶ*, ಅಭಿರುಚಿ ಪ್ರಕಾಶನ, ಮೈಸೂರು.

ಮೋನಿಯರ್ ವಿಲಿಯಮ್ಸ್, ೨೦೦೫, *ಎಸ್ಯಾನಸ್ಕ್ರಿಟ್–ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಡಿಕ್ಷನರಿ*, ಶಾರದ ಪಬ್ಲಿಕೇಶನ್ ಹೌಸ್, ನ್ಯೂಡೆಲ್ಲಿ.

ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ ಜಿ., ೧೯೮೮, *ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು*, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಕೋಶ

ಅಮೃತಪಡಿ : ದೇವರಿಗೆ ಸಲ್ಲುವ ನೈವೇದ್ಯ.

ಅಧಿಷ್ಠಾನ : ದೇವಾಲಯದ ತಳಭಾಗ.

ಅಂತರಾಳ : ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ನವರಂಗದ ನಡುವಿನ ಭಾಗ.

ಅಗ್ರಹಾರ : ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದತ್ತಿಯಾಗಿ ಕೊಟ್ಟ ಹಳ್ಳಿ.

ಅರೆಗಂಬ : ಕಂಬದ ಅರ್ಧಬಾಗ ಗೋಡೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದು, ಉಳಿದ ಅರ್ಧಭಾಗ ಮಾತ್ರ ಗೋಚರಿಸುತ್ತದೆ.

ಎತ್ತಿನ ಹೇರು : ಎತ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ಸಾಗಿಸುವ ವಸ್ತುಗಳ ಭಾರದ ಪ್ರಮಾಣ.

ಕಳಸ : ಬಿಂದಿಗೆ, ಕುಂಭ, ಗೋಪುರಕ್ಕೆ ಹಾಕುವ ಕಂಚು ಅಥವಾ ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ಕಲಶ.

ಕೋಲು : ಅಳತೆ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಬಳಸುತ್ತಿದ್ದ ಅಧಿಕೃತ ಮಾನದಂಡ.

ಕಿರೀಟ ಮುಕುಟ : ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕಿರೀಟ ಧರಿಸಿದ ಮೂರ್ತಿ.

ಕುಮುದ : ಅದಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಭಾಗ.

ಗದ್ಯಾಣ : ಚಿನ್ನದ ನಾಣ್ಯ.

ಖಂಡುಗ : ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಅಳೆಯುವ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ.

ಖುಷ್ಕಿ : ಮಳೆ ನೀರನ್ನು ಅವಲಂಭಿಸಿರುವ ಬೇಸಾಯ ಪದ್ಧತಿ.

ಗೋ ಸಹಸ್ರದಾ : ಸಾವಿರ ಆಕಳುಗಳನ್ನು ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡುವ ವಿಧಿ.

ತರಿ : ನೀರಾವರಿ ಭೂಮಿ, ಗದ್ದೆ.

ನಿತ್ಯಪಡಿ : ಪ್ರತಿದಿನ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಪದಾರ್ಥಗಳು.

ಪಾವು : ಅಳತೆ ಮಾಪನ.

ಬತೇರಿ : ಕೋಟೆಯ ಮೇಲಿನ ತೋಪುಖಾನೆ ಅಥವಾ ಮದ್ದುಗುಂಡುಗಳ ಸಂಗ್ರಹಣ ಸ್ಥಳ.

ಮಣ : ತೂಕದ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ.

ಮರಸಣಿಗೆ : ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಕೆಸು.

ಮುಡೆ : ಅಳತೆ ಭತ್ತದ ಅಥವಾ ಅಕ್ಕಿಯ ಮೂಟೆ.

ದಿಡ್ಡಿ ಬಾಗಿಲು : ಹೆಬ್ಬಾಗಿಲಿನಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿದಾಗ ತೆರೆದಿರುವ ಸಣ್ಣ ಬಾಗಿಲು.

ದೇವಕೋಷ್ಠ : ಪರಿವಾರ ದೇವತೆಗಳಿಗಾಗಿ ಭಿತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಗೂಡು.

ವ್ಯಾಳಿ : ಸಿಂಹದ ಮುಖ, ಆನೆಯ ಕೋರೆ ಹಾಗೂ ಸೊಂಡಿಲಿರುವ ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಪ್ರಾಣಿ.

ಸಲ/ಸಿದ್ದೆ : ಒಂದು ಮಾದರಿಯ ಅಳತೆಗೋಲು.

ರಕ್ತಗಳ ವಿವರ

ಕ್ರ. ಸಂ	ಹೆಸರು	ವಯಸ್ಸು	ವೃತ್ತಿ	ಊರು
೧.	ಯಗ್ನೇಶ್ ಮೂರ್ತಿ	68	ವ್ಯವಸಾಯ	ಕಳಸ
೨.	ನಿರಂಜನ ಹೆಗ್ಗಡೆ	38	ಕಾಫಿ ಪ್ಲಾಂಟರ್ಸ್	ತನೂಡಿ
೩.	ಶ್ರೀನಿವಾಸ್ ಗೌಡ	40	ಬ್ಯಾಂಕ್ ಉದ್ಯಮಿ	ಗಣಪತಿಕಟ್ಟೆ
೪.	ಪಾಂಡುರಂಗ	57	ಕೃಷಿ ಇಲಾಖೆ	ಕಳಸ
೫.	ಸುದರ್ಶನ ಶೆಟ್ಟಿ	63	ಜಮೀನ್ದಾರರು	ಸಂಸೆ
೬.	ನಿತಿನ್ ಜೈನ್	35	ಪೋಸ್ಟ್ ಆಫೀಸ್ ಉದ್ಯಮಿ	ಸಂಸೆ
೭.	ಅಜಿತ್ ಜೈನ್	56	ಅರ್ಚಕರು	ಕೋಟೆಹೊಳೆ
೮.	ನಾಗೇಶ್ ಕೆ. ಪಿ.	56	ಕೃಷಿಕರು	ಕಳಸ
೯.	ರವಿ ಕೆಳಂಗಡಿ	38	ಪತ್ರಕರ್ತರು	ಕೆಳಂಗಡಿ
೧೦.	ರಾಧಕೃಷ್ಣ ಭಟ್	65	ಸಾಹಿತಿ	ಕಳಸ
೧೧.	ಮಮ್ತಾಜ್ ಬೇಗಂ	58	ಸಾಹಿತಿ	ಕಳಸ
೧೨.	ಶ್ರೀ ಗಣೇಶ್ ಐತಾಳ್	55	ಅರ್ಚಕರು	ಕಳಸ
೧೩.	ರಮೇಶ	50	ಅರ್ಚಕರು	ತನೂಡಿ
೧೪.	ಪೂರ್ಣೇಶ	22	ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ	ಬಾಳಹೊಳೆ
೧೫.	ಜಗದೀಶ ಹೆಬ್ಬಾರ್	70	ಜಮೀನ್ದಾರರು	ತನೂಡಿ
೧೬.	ಗೋಪಾಲ	53	ಕೂಲಿ	ಕಳಕೋಡು
೧೭.	ಟಿ.ವಿ. ವೆಂಕಟಸುಬ್ಬಯ್ಯ	65	ದೇ. ಸಮಿತಿ ಸದಸ್ಯರು	ಕಳಸ
೧೮.	ಪರಮೇಶ್ವರ್ ಆಚಾರಿ	58	ಕೂಲಿ	ಸಿರಿಮನೆ
೧೯.	ಅನಂತ ಪದ್ಮನಾಭ	47	ಅರ್ಚಕರು	ಕಳಸ
೨೦.	ಬೋಬಣ್ಣ	65	ಕೂಲಿ	ಸುಂಕಸಾಲೆ
೨೧.	ಉದಯ	36	ವ್ಯವಸಾಯ	ದುರ್ಗದಹಳ್ಳಿ
೨೨.	ಮೀನಾಕ್ಷಿ	58	ಗೃಹಿಣಿ	ಭಿನ್ನಡಿ
೨೩.	ರಾಘವೇಂದ್ರ	38	ಎಲೆಕ್ಟ್ರಿಷನ್	ಬಣಕಲ್
೨೪.	ಭೀಮೇಶ್ವರ ಜೋಷಿ	66	ಧರ್ಮಕರ್ತರು	ಹೊರನಾಡು
೨೫.	ಅರ್ಕಕೀರ್ತಿ	40	ಕೂಲಿ	ಹೊರನಾಡು
೨೬.	ಅಣ್ಣಪ್ಪ	58	ಕೃಷಿ	ಕಾರ್ಲೆ
೨೭.	ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ್ ಭಟ್	56	ಅರ್ಚಕರು	ಕಳಸ
೨೮.	ಜಯರಾಮ	59	ಕೃಷಿ	ಕಾರಗದ್ದೆ
೨೯.	ಹರ್ಷ ಶಾನುಬೋಗ	48	ದೇ. ಸಮಿತಿ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು	ಕಳಸ
೩೦.	ಎಸ್ ಕೃಷ್ಣ	36	ಚಾಲಕ	ಬಾಳ್‌ಗಲ್
೩೧.	ಬಾಸ್ಕರ ಗೌಡ್ರು	48	ಕೃಷಿಕರು	ಕಳಸ
೩೨.	ವಿದ್ಯಾಸಾಗರ	59	ಉದ್ಯಮಿ	ಕಳಸ
೩೩.	ದೇವಪ್ಪ ಗೌಡ್ರು	64	ಕೃಷಿಕರು	ಹಾಲ್ಗೋಡು
೩೪.	ಅಂಟೋಣಿ	56	ಕಾಫಿ ಎಸ್ಟೇಟ್ ಮಾಲಿಕರು	ಗುರುಳಿಕೆ
೩೫.	ವಿಜಯ ಕುಮಾರ್	58	ಕಾಫಿ ಎಸ್ಟೇಟ್ ಮಾಲಿಕರು	ಬಸ್ತಿಮನೆ
೩೬.	ದಿ. ಪ್ರಭುಲ್ ಭಟ್ರು	70	–	ಕಳಸ

ನಕ್ಷೆಗಳು

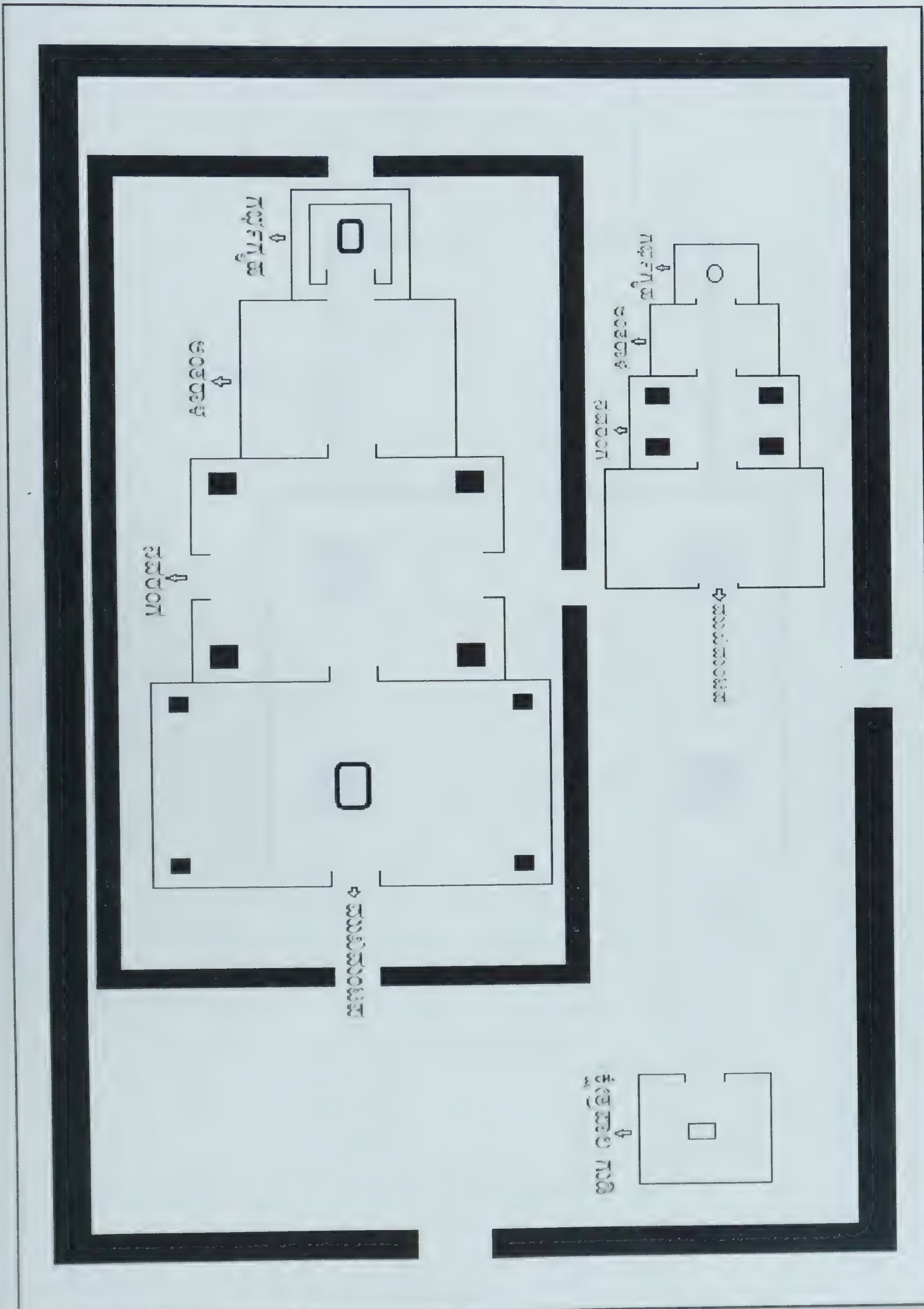

Maharashtra
Bidar
Gulbarga
Bijapur
Yadgir
Bagalkot
Raichur
Belgaum
Koppal
Dharwad
Andhra Pradesh
Goa
Gadag
Bellary
Uttara Kannada
Haveri
Davanagere
Chitradurga
Shimoga
Chikkaballapur
Udupi
Chikkamagalur
Tumkur
Bangalore Rural
Kolar
Hassan
Bangalore Urban
Dakshina Kannada
Ramanagara
Mandya
Kodagu
Mysore
Chamarajanagar
60 km
40 mi
Kerala
Tamil Nadu
© d-maps.com

Tarikere
Narasimharajapura
Koppa
Kadur
Sringeri
Chikmagalur
Mudigere

ಮೂಡಿಗೆರೆ ತಾಲ್ಲೂಕಿನ ನಕ್ಷೆ
N
ಕೊಪ್ಪ
ಶೃಂಗೇರಿ
ಹೊರನಾಡು
ಬಾಳೆಹೊಳೆ
ಕೂವೆ
ಗಂಗಮೂಲ
ಕಳಸ
ಚಿಕ್ಕಮಗಳೂರು
ಕಾರ್ಕಳ
ಮರಸಣಿಗೆ
ಕುಂದೂರು
ಸಂಸೆ
ಜಾವಳಿ
ಬಾಳೂರು
ಬೇಲೂರು
ಕುದುರೆಮುಖ
ಬಣಕಲ್
ಮೂಡಿಗೆರೆ
ಹಳೇಕೋಟೆ
ಬೆಳ್ತಂಗಡಿ
ಹಂತೂರು
ಸಕಲೇಶಪುರ
0 10 20
Kilometers

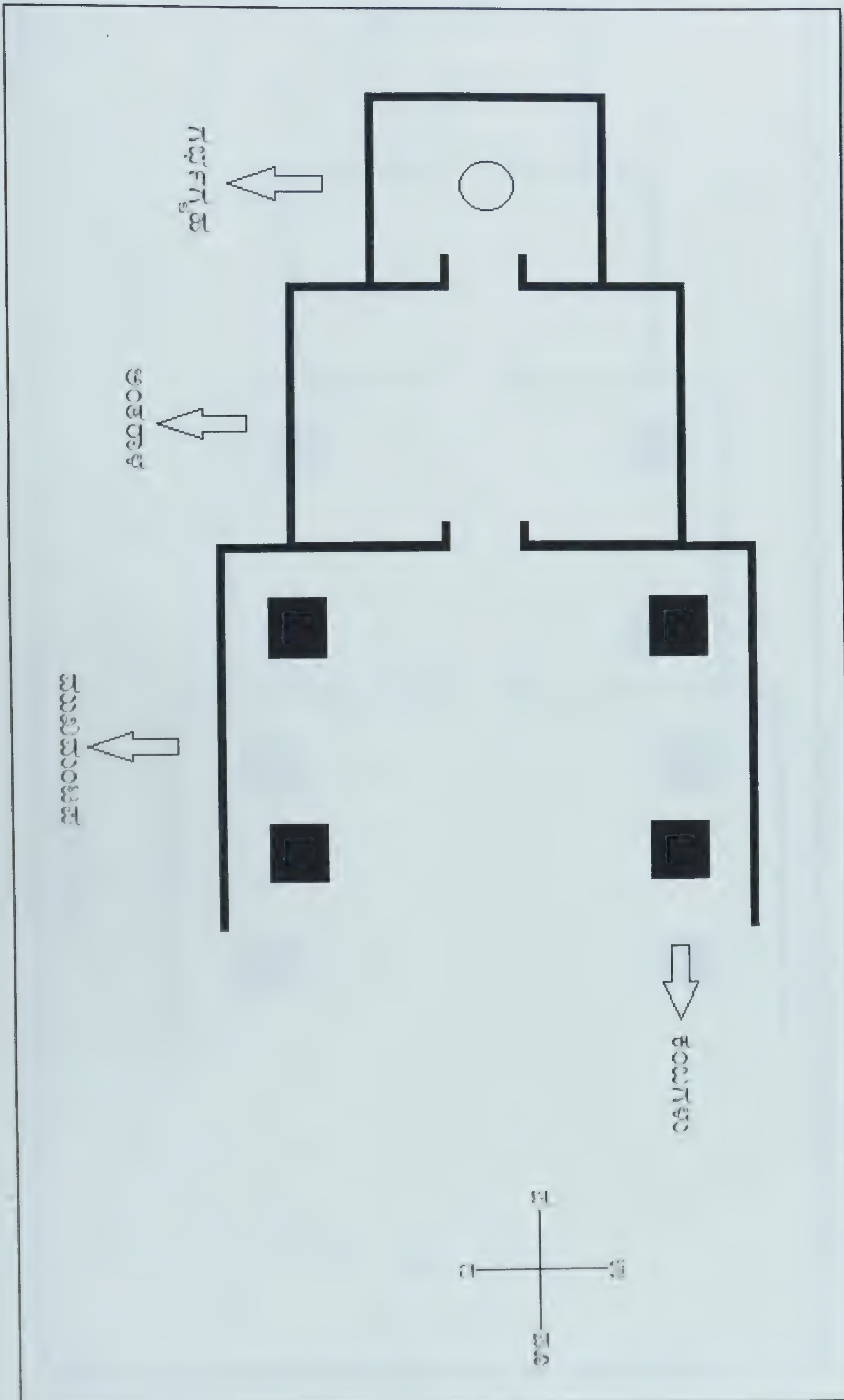
ಕೃಪೆ: ಪ್ರದೀಪ್ ಎಸ್

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಅಮ್ಮನವರ ದೇವಾಲಯ

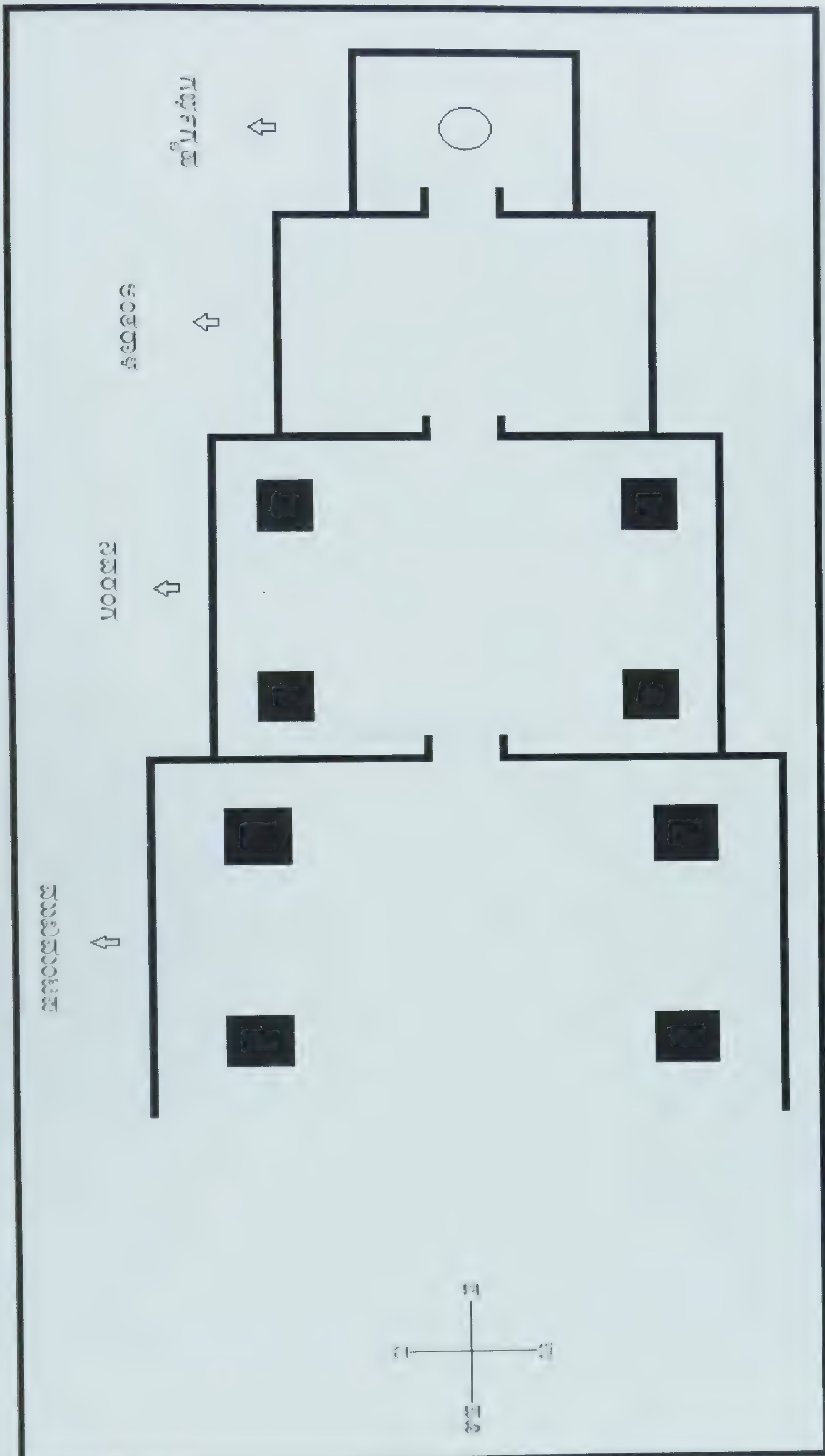
ಚಿತ್ರ ಕೃಪೆ: ಶ್ರುತೇಶ್ ಆಚಾರ್ಯ ಮೂಡುಬೆಳ್ಳೆ

ವೆಂಕಟರಮಣ ದೇವಾಲಯ

ಚಿತ್ರ ಕೃಪೆ: ಶ್ರುತೇಶ್ ಆಚಾರ್ಯ ಮೂಡುಬೆಳ್ಳೆ

ದುರ್ಗದಹಳ್ಳಿ ಕಾಲಭೈರವ ದೇವಾಲಯ

ಚಿತ್ರ ಕೃಪೆ: ಶ್ರುತೇಶ್ ಆಚಾರ್ಯ ಮೂಡುಬೆಳ್ಳೆ

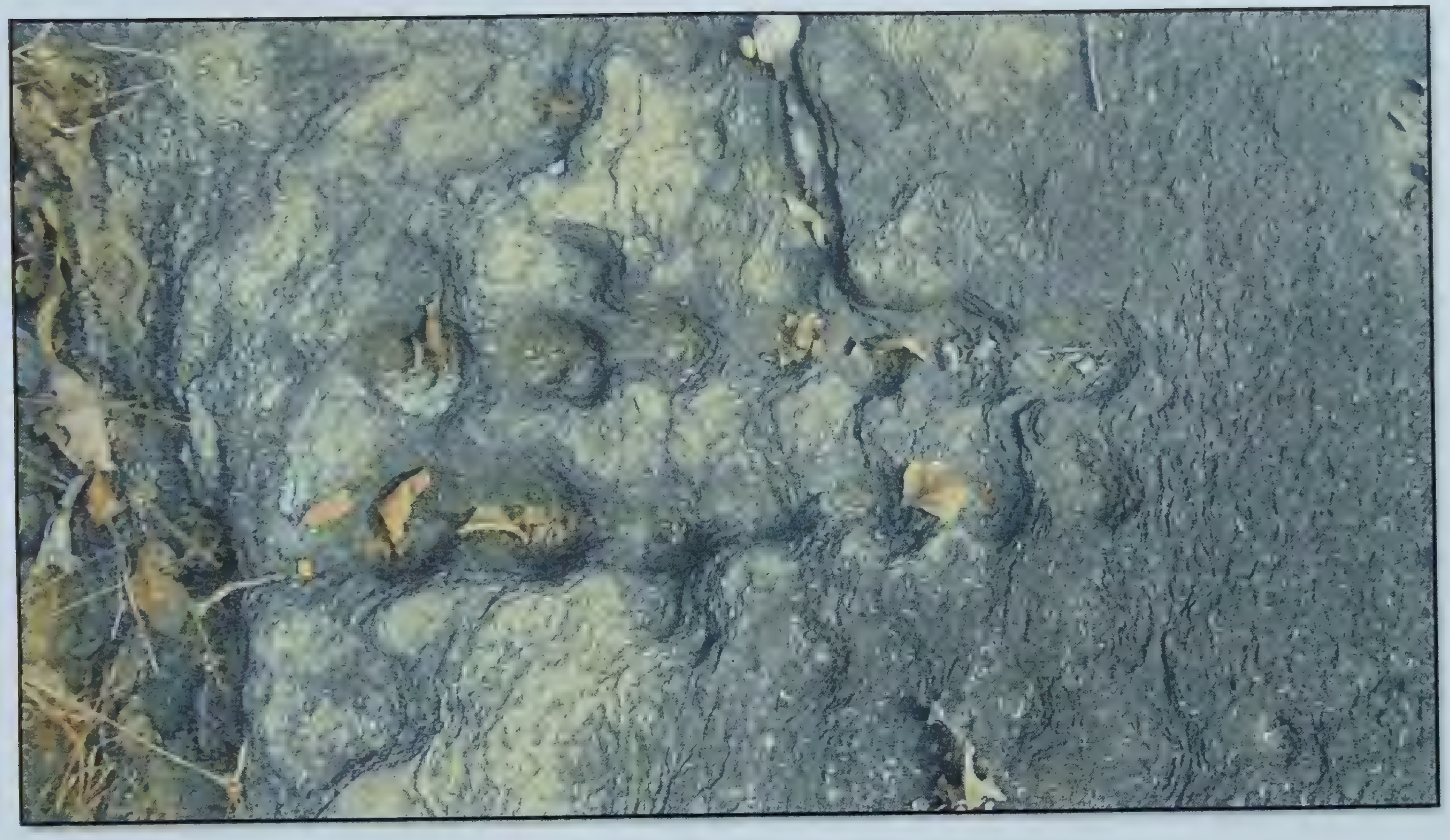
ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಳು

ಛಾಯಾಚಿತ್ರಗಳು

ಪಾಂಡವರ ಉಪ್ಪರಿಗೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕಲ್ಗುಳಿಗಳು

ಅಳಿಗುಳಿ ಆಟದ ಮನೆ

ಟೋಪಿಕಲ್ಲು ಅಥವಾ ಕೊಡೆಕಲ್ಲು ಮಾದರಿಯ ಸಮಾಧಿ

ನಿಲುಸುಗಲ್ಲು

ಕಂಡಿಕೋಣೆ ಸಮಾಧಿ ಅವಶೇಷ

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಮುಂಭಾಗ

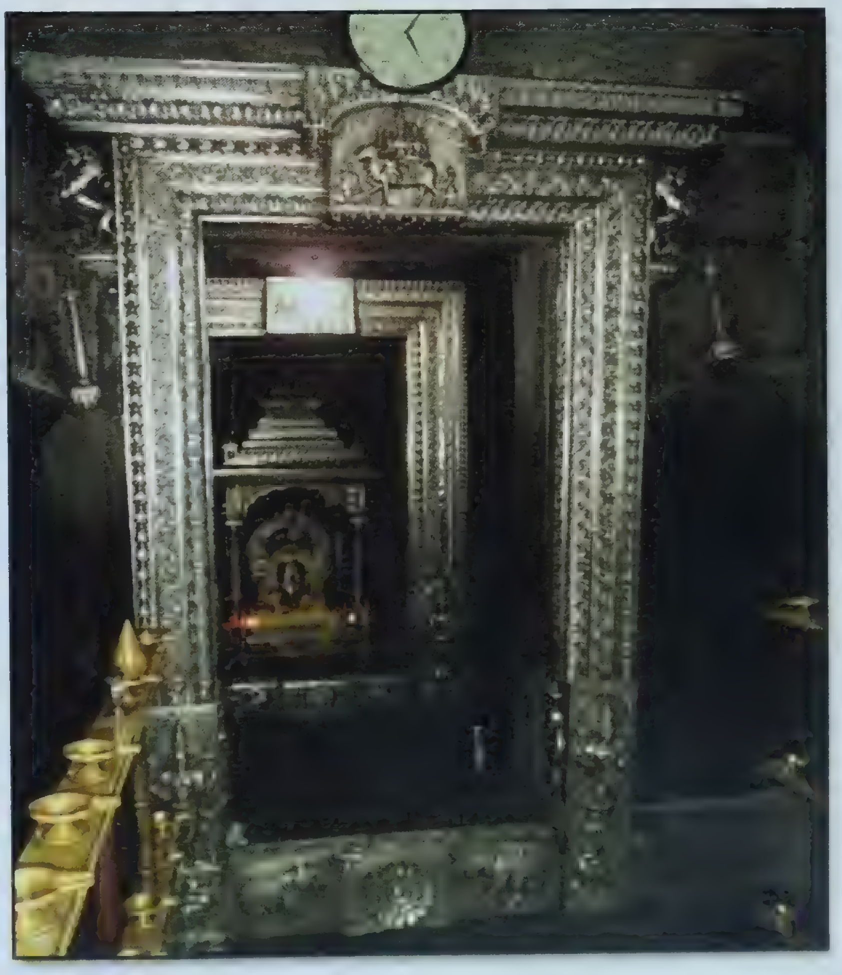
ದೇವಾಲಯದ ಪಾರ್ಶ್ವನೋಟ

ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿ ಅಮ್ಮನವರ ದೇವಾಲಯದ ಪಾರ್ಶ್ವನೋಟ

ದೀಪಸ್ತಂಭ

ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿರುವ ಶಿವಲಿಂಗ (ಕಲಸೇಶ್ವರ)

ಕಂಬಗಳು

ನವರಂಗದ ವಿತಾನ

ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕ

ಶೈವ ದ್ವಾರಪಾಲಕ

ಕಾಳಿಂಗ ಮರ್ಧನ ಶಿಲ್ಪ

ಪುರುಷಮೃಗ

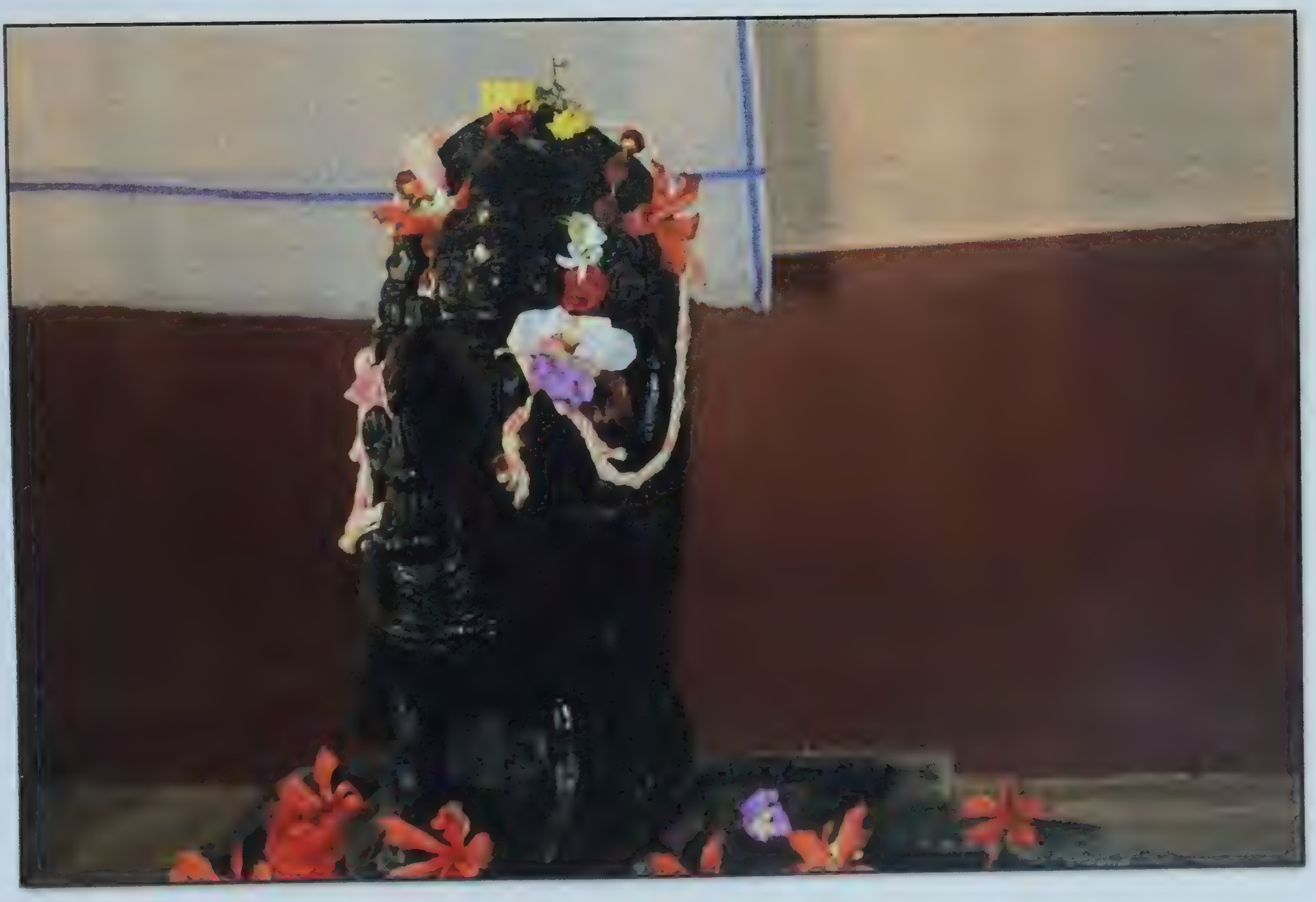
ನಂದಿ ಶಿಲ್ಪ

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ದಕ್ಷಿಣದ ಪ್ರವೇಶ ದ್ವಾರ

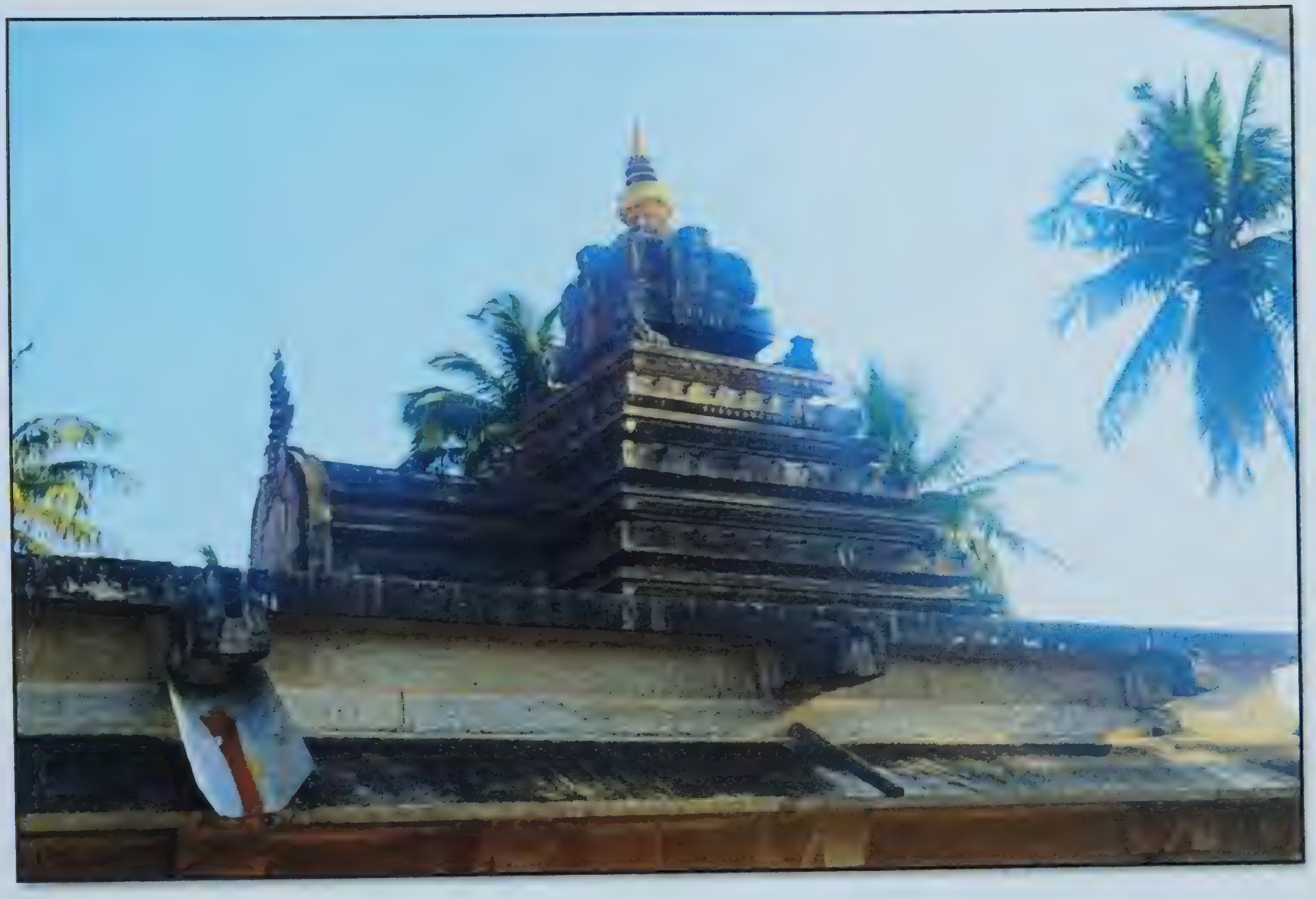

ನವಗ್ರಹಗಳು

ಕಾರ್ತಿಕೇಯ ಶಿಲ್ಪ

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಶಿಖರ

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನಗಳು

ಕಲಸೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಆವರಣದಲ್ಲಿರುವ ಶಾಸನಗಳು

ಕ್ಷೇತ್ರಪಾಲ ಗುಡಿ

ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿ ಅಮ್ಮನವರು

ಶಿಲಬಾಲಿಕೆ

ದ್ವಾರಪಾಲಕ

ರಾಶಿಚಕ್ರ / ಸೂರ್ಯಕಿರಣ ಶಿಲ್ಪ

ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿ ಅಮ್ಮನವರ ದೇವಾಯದ ಭಿತ್ತಿ ಶಿಲ್ಪಗಳು

ಬಲ್ಲಾಳರಾಯ ದುರ್ಗದ ಅವಶೇಷಗಳು

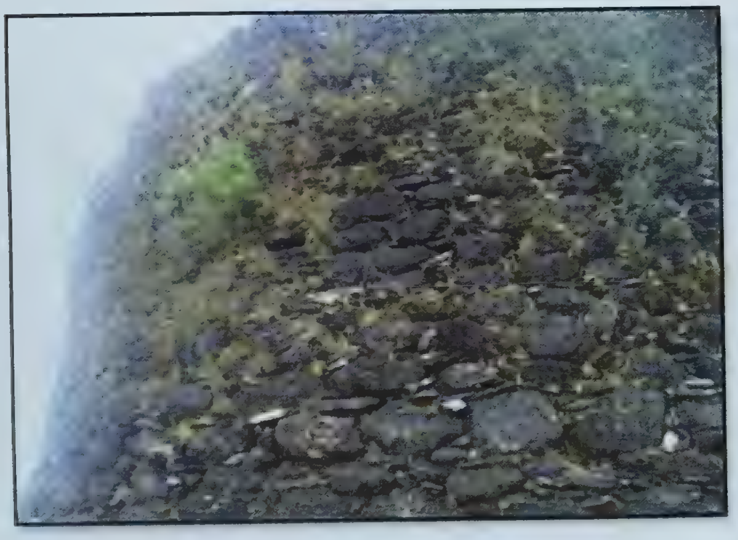

ಕೋಟೆಗೋಡೆಗಳು

ಬಲ್ಲಾಳರಾಯ ದುರ್ಗದ ಅವಶೇಷಗಳು

ತನೂಡಿ ಅರಮನೆ

ಅರಸರ ಉಡುಪುಗಳು

ದುರ್ಗದಹಳ್ಳಿ ಕಾಲಭೈರವ ದೇವಾಲಯ

ವೇಣುಗೋಪಾಲ ಗುಡಿ

ವಿಷ್ಣು ಪಾದ

ಕನ್ನೇರಮ್ಮ ಗುಡಿ-ಭಿನ್ನಡೆ

ಬಣಕಲ್ ಕಲ್ಲನಾಥೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಗಣಪತಿ ಶಿಲ್ಪ

ಸಪ್ತಮಾತೃಕೆಯರು (ಬಣಕಲ್)

ನಂದಿ ಶಿಲ್ಪ

ವಾಮನಮುದ್ರೆ ಕಲ್ಲು (ದಾರಿಮನೆ)

ಕಲ್ಲನಾಥೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿನ ಲಿಂಗ

ಪಂಜುರ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹ

ಅನಂತಶಯನ ಶಿಲ್ಪ

ವೇಣುಗೋಪಾಲ ಶಿಲ್ಪ

ಪುರುಷಮೃಗ

ವಿತಾನ

ಕಾಲಭೈರವ

ಪದ್ಮಾವತಿ ಅಮ್ಮನವರ ಬಸದಿಯ ಶಿಲ್ಪಗಳು–ಸಂಸೆ

ಶಾಂತಿನಾಥ–ಸಂಸೆ

ಭೈರವಪಾದ ಶಿಲ್ಪಫಲಕ

ವಿಷ್ಣುಪಾದ

ಲಿಂಗಮುದ್ರೆ ಕಲ್ಲುಗಳು

ಶ್ರುತಸ್ಕಂದ–ಸಂಸೆ

ಕಾಲಭೈರವ

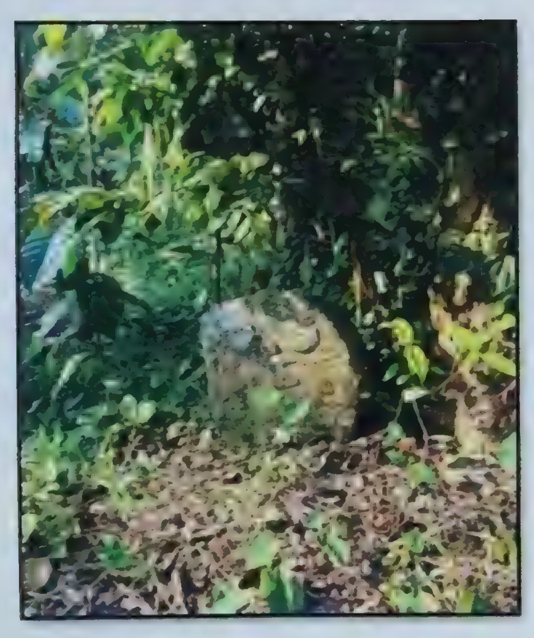
ಕೆಳದಿ ಅರಸರ ಕಾಲದ ಬಾವಿ

ಕಾಲಭೈರವ ದೇವಾಲಯದ ಹತ್ತಿರ ಇರುವ ಕಲ್ಯಾಣಿ

ಬಲ್ಲಾಳರಾಯ ದುರ್ಗದ ಸಿಂಹಬಾಗಿಲು

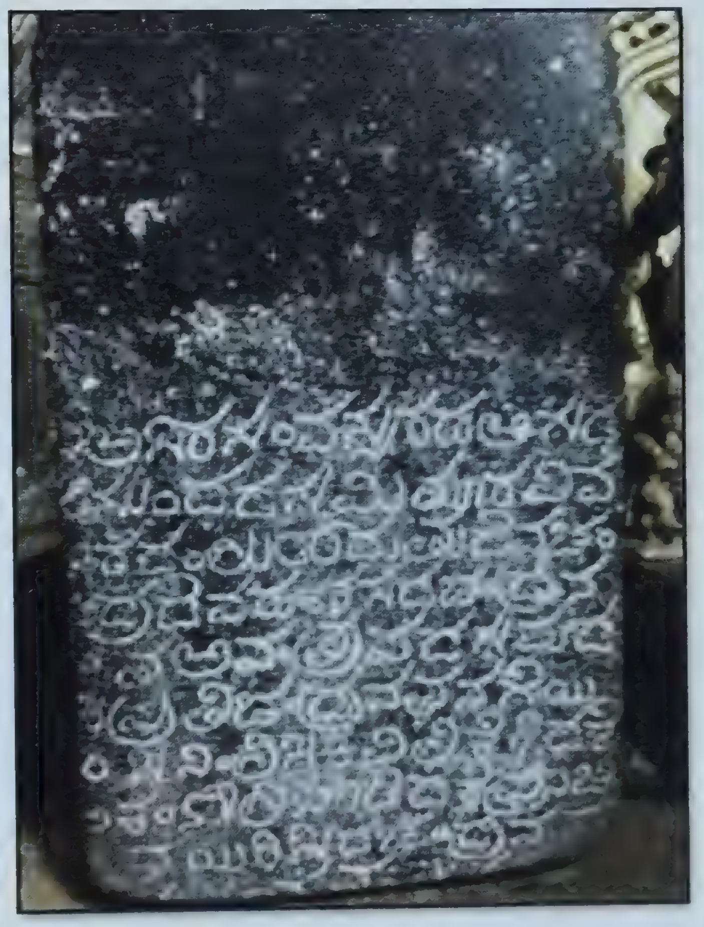
ಲಿಂಗಮುದ್ರೆ ಕಲ್ಲು

ಭೈರವ ಪಾದ

ಚಿಕ್ಕಚಂದ್ರನಾಥ ಶಿಲ್ಪ-ಚಂದ್ರನಾಥ ಬಸದಿ

ಚಿಕ್ಕಚಂದ್ರನಾಥ ಶಿಲ್ಪದಲ್ಲಿನ ಶಾಸನ

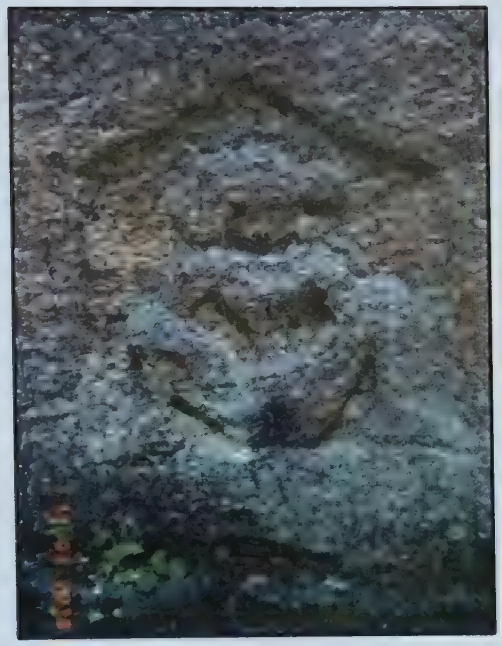
ಶ್ರೀ ಮಹಾವೀರ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಪಂಚಲೋಹದ ವಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿನ ಶಾಸನ

ಬಿಂದು ಮಾಧವ ಗುಡಿ

ಗರುಡ ಶಿಲ್ಪ

ಲಜ್ಜಗೌರಿ (ದುರ್ಗದಹಳ್ಳಿ)

ಭೂತರಾಧನೆಯ ದೈವಗಳು

ಗೌಡಲು ಜನಾಂಗದ ಜನಜೀವನ

ಬಸ್ತಿಮನೆಯಲ್ಲಿನ ತಾಳೆಗರಿ

ತೂಕದ ಬಟ್ಟುಗಳು

ಸಂಸೆ ಪದ್ಮಾವತಿ ಅಮ್ಮನ ಜಾತ್ರೆ

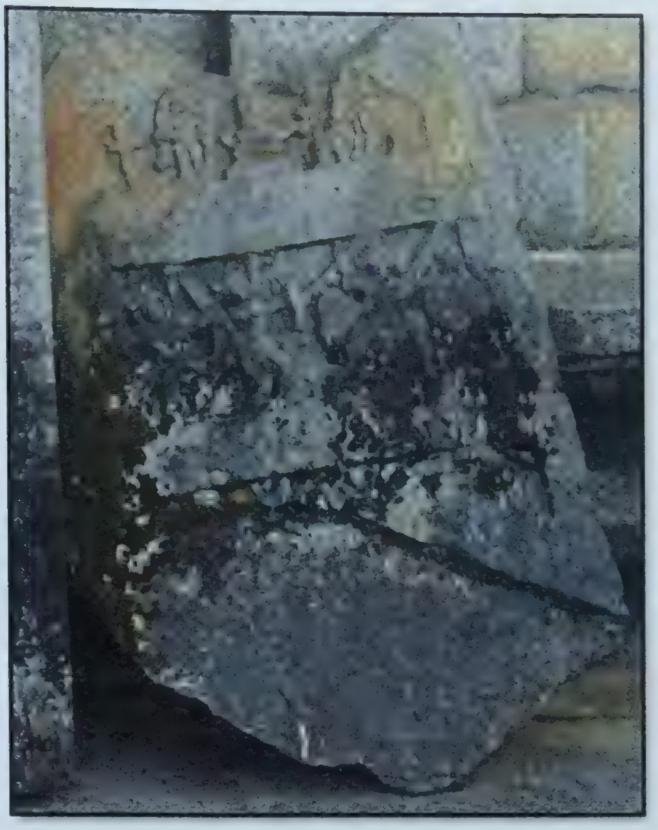
ಗೌಡಲು ಜನಾಂಗದ ಹಲ್ಲಿ ಹಬ್ಬ

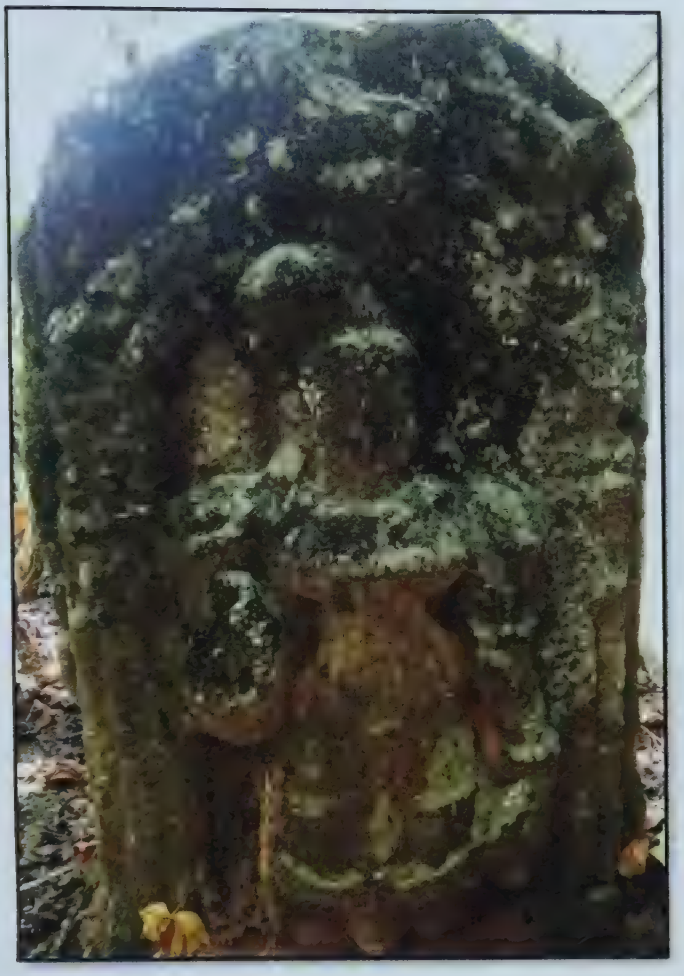

ಸರ್ವಾಂಗ ಸುಂದರಿ ಅಮ್ಮನವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲು

ಹೊಸ್ತಾರ್ ಚೌವಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ವೀರಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲುಗಳು

ಯಗ್ನೇಶ್ ಮೂರ್ತಿಯವರ ತೋಟದಲ್ಲಿರುವ ಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು

ಭಿನ್ನಡೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಮಾರಕ ಶಿಲ್ಪಗಳು

ಗಬ್‌ಗಲ್‌ನ ಕಾಫಿ ತೋಟದಲ್ಲಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲು

ಮಾಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ವೀರಗಲ್ಲು

ತನೂಡಿ ರಾಜೇಂದ್ರ ಹೆಬ್ಬಾರ್ ತೋಟದಲ್ಲಿರುವ ಜೈನ ವೀರಗಲ್ಲುಗಳು

ಮಾಸ್ತಿಖಾನ್‌ನಲ್ಲಿರುವ ವೀರಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು

ಜೈನವೀರಗಲ್ಲು (ಮಾಗುಂಡಿ)

ಗಣಪತಿಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ (ಮಾಸ್ತಿಕಟ್ಟೆ) ವೀರಮಾಸ್ತಿಗಲ್ಲು ಗುಡಿ.

ಪ್ರಾಚೀನ ಇತಿಹಾಸ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗ